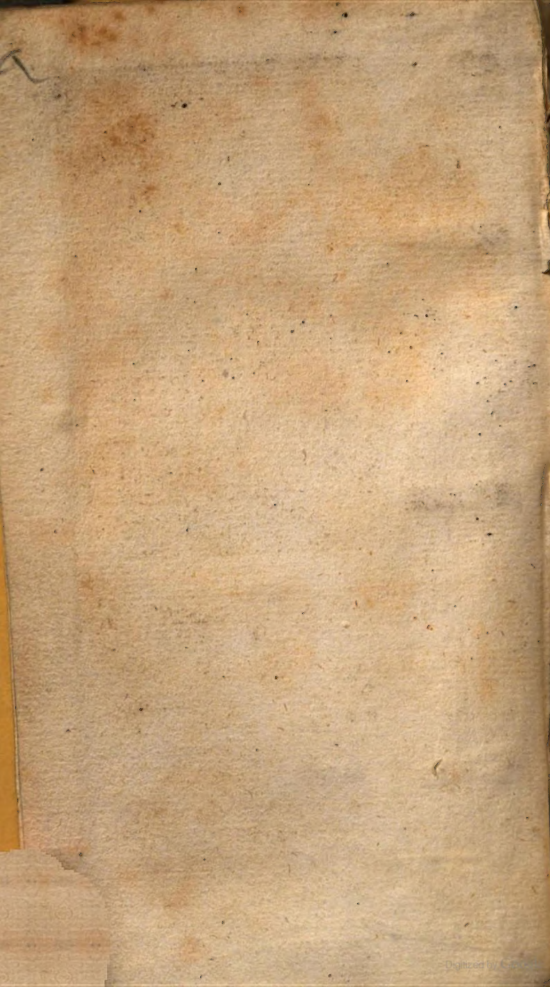
POLYDORI VERGILII URBINATIS DE RERUM INVENTORIBUS...

Polidoro Vergilio, Marianna De_Marinis

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS
DE
RERVM INVENTORIBVS
LIBRI VIII.
Et de
PRODIGIIS
Libri III.
Cum Indicibus Locupletissimis.

LVGD. BATAVORVM,
Apud Franciscum Hegerum. A°. 1644.

J. Haesbaertij.

POLYDORI VERGILII
VRBINATIS
De
RERVM INVENTORIBVS
LIBRI VIII.
Et de
PRODIGIIS
LIBRI III.
Cum Indicibus Locupletissimis.

LVGDVNI BATAVORVM,
Apud FRANCISCVM HEGERVM,
cIↄ Iↄc XLIV.

De vita ſcriptiſque

POLYDORI VERGILII.

POLIDORI VERGILII, aliis Virgilius, Vrbini, quæ urbs antiqua & celebris in Vmbria Italiæ regione, natus eſt, vetuſtâ ac nobili Vergilianâ familiâ, quæ laurum, nomini ſuo ſacram, unà cum duobus lacertis, ut gentis inſigne, à majoribus ſuis velut per manus accepit. Qua de re verſus iſtos ipſe tertio de Rerum inventoribus recitat.

Sum Laurus, virtutis honos, pergrata triumphis,
Ianitrixque domus fulmina dira fugo.
Hostibus immiſſa & pacem requiemque laborum
Victori palmam lætitiamque fero.
Phœbus amat Laurum, & capitis nos, illius inſtar
For[illegible] gerimus tempus in omne comam.
Ecce m[illegible]a gemini ludunt ſub fronde lacerti,
Qui mecum quare hæc accipe ſigna colam.
Ver ago perpetuum, hic primo ver tempore monſtrans
Vnde tenet nomen Vergiliana domus,
Quæ tam immota diu, caſuraque tempore nullo,
Stabit, quam viridi fronde perennis ero.

Avunculos duos habuit, Theſeum & Matthæum Pinnios, fratres celebres per Italiam Iureconſultos, quorum honorificè meminit *lib. de Inventorib.* II. *cap.* 1. Fratrem item Ioannem Matthæum, latinis ac græcis literis eruditum, qui Patavium à Senatu Veneto ad Philoſophiæ profeſſionem liberali ſtipendio evocatus eſt. Huic

posteriores suos quinque de Inventoribus libros inscripsit. Cæterum Vergilius ubi adolevit, optimis itidem disciplinis instructus, à Roman. Pontifice ad Henricum VII. Regem in Britanniam missus est Internuncius, dotisque Pontificiæ collector, & VVálliæ Archidiaconus virtutis ergò creatus. Pòst ab Henrico VIII. Londinum accitus, & Sacerdotio in D. Pauli æde primaria donatus *Historiam rerum Britannicarum libris* XXVI. *complexus est.* Scripsit & de Prodigiis libros VIII. quos Harpyis unguibus nostrâ tempestate contaminatos fuisse doleo. *De vita perfecta libr.* I. *Et Patientia libr.* II. *De veritate & mendacio librum unum. Adagia item cùm sacra tum profana*, ante Erasmum collegit: Et de Græco Latina fecit *Ioan. Chrysost. de Monachi & Militis comparatione Homeliam.* Scripsit & in *Orationem Dominicam Paraphrasim.* Turbatâ Angliâ in patriam rediit, ubi & senex obiit. M. D. LII. *teste Andrea Theveto in virorum illustrium Historia.*

POLYDORI VERGILII ELOGIVM

Ex Paulo Iovio descriptum.

HIc Vrbini natus, ubi adolevit optimis instructus literis in Britanniam transivit, cum antea lepido argumento Proverbia, excepta demum ab Erasmo, & eruditissimè amplificata publicasset. Is ab Heinrico rege fortunis adauctus, Flamenque Londini creatus, conscripsit Historias rerum Britannicarum, eâ fide, ut Scotis & Gallis sæpè reclamantibus, alieno potius arbitrio, quàm suo, intexuisse multa in gratiam gentis existimetur, quod in recensendis minorum Ducum nominibus, tanquam gloriæ avidis plurimum indulserit,

IN

IN POLYDORVM

SIMON GRYNÆVS

Qvi more & ritu argutæ apis
Campos Thespiadum pervolat,
Amicis paßim floribus
Cautè os impressus, insidet,
Succos miros, miras opes
Genere omni auctorum convehit.
Divite mox alveario
Favos & mella dulcia
Subinde præbet omnibus,
POLYDORI *non intellige*
Merito qui non summo sibi
Nomen venerandum vendicet,

POLY-

POLYDORVS VERGILIVS VRBINAS LVDOVICO ODAXIO PATAVINO.

S. D.

SVm equidem nescius, Ludovice Odaxi, qua venia digni accipiantur illi, qui longè à vero aberrantes, in fabulis duntaxat nervos prorsum omnes contenderint. In quorum sanè numero, cum poëtæ, tum veteres philosophi maximè sunt. Sed illis, quorum proprium est nugas sectari, ignoscendum est, his autem non item: quippe qui quum veritatis, quæ, sicut præclare Pindarus ait, magnum est virtutis principium, investigandæ gratia, talem scribendi materiam nacti essent, ut eam suapte natura sese illis sæpius offerentem, facilè comprehendere possent, adeo in obscuris versati sunt tenebris, ut pro veritate, magisque fingendi fabulas materiam præbuerint. Etenim, ut de initiis rerum, de mundi fabrica, taceam, quum de Deo aut cœli motu dissererent, physica quadum ratione,

multo

multo nempe majorem quam foret, deorum multitudinem reddiderunt, qui induti ſpecie humana fabulas poëtis ſuppeditarunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt, veluti qui deinde viros beneficiis excellentes in cœlum, fama ac voluntate tollere conſueverint. Quæ tametſi ſummæ levitatis plena ſunt, dicuntur tamen, & ſtultiſſimè creduntur. Sed ipſos Philoſophos, quum ſapientiæ laudem adepti eſſent, eo quod pleno greſſu veritatem ſequi viderentur, nihil profectò, ut arbitror, tam devios egit, quam veri Dei ignoratio: ex quo haud dubiè tot fabularum deliratio-nes manârunt, tunc potiſſimè qûum futilis eſſet hominum ſimplicitas: nam noſtro tempore, quo quidem impendio magis homines ſapiunt, quis hujuſcemodi Deos colit, quorum accipimus cupiditates, ægritudines, iracundias, bella, vulnera, libidines? Quis harpyias fuiſſe, aut chimæram monſtrum putat? Quæve anus tam excors inveniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? Quis tam hebetis ingenii eſt, ut metuat ne ſupra ſe cœlum labet? ſicut Galli Adriæ vicini, Magno olim Alexandro percontanti, quidnam eſſet quod maximè pertimeſcerent, ſeſe formidare id tantum reſpondiſſe dicuntur. Vbi gentium menſa Solis eſt, quæ divini-

divinitus epulas suppeditet, quam Æthiopes se quondam habere jactabant? Verissimè igitur M. Tullius inquit, diem opinionum commenta delere, naturæ judicia confirmare, quoniam solum tempus veritatis est parens. Quare hoc fabulis fidem habendi vitium, magis temporum quam hominum fuisse dixerim. At nobis, qui longè hercle feliciore ætate geniti sumus, propterea quod verum Deum quotidie intuemur, contemplamur, atque veneramur, nullisque amplius præstigiis dæmonum ducimur, ecquid turpius magisve pudendum esse potest, quam nugas terere, & fonte veritatis omisso fabularum rivulos sectari, quùm præsertim ita natura comparatum constet, ut nullus suavior animo cibus sit, quam veri cognitio? Ego ita opus de Rerum inventoribus orsus, quam verissimè potui, omnia tradidi, quo nemo sua laude fraudaretur, quoniam invenire primum præcipuumque, reique inventæ dignitas, adeo multos trahit in amorem sui, ut singuli, si fieri possit, artis alicujus auctores se dici velint, quod sine artibus satis constet nullam omnino vitam esse potuisse. Ex quo diligentius multo officium feci, & maximè quum de origine deorum, & eorum cultu, de rerum initiis, de hominis ortu prodidimus: quod neutiquam facile fuit, quando

jam

jam nugæ cuncta oppleverant. Cæterum sum ego itidem, fateor, in plerisque locis id genus fabulas sequutus: quibus etiam verum specie aliqua velatum subest: ob id tamen nihilominus veritati hæsimus, quando hoc ratio ipsa exigere visa est. Et quanquam Saturno, Iovi, Neptuno, Mercurio, Dionysio, Apollini, Æsculapio, Cereri, Vulcano, & aliis, quos deos vocant, quædam assignavimus, ea ipsa tamen illis tanquam mortalibus, non tanquam diis, licet ipse quoque deos nuncupaverim, attribuimus. Haud me fugit insuper, quosdam malevolentissimos fore, qui industriam nostram fortasse temeritatem appellabunt, quia ego solus de Rerum Inventoribus scribere ausus sum, quod nemo ante me, præter Plinium particulatim tentarat, qui in septimo Natur. histor. de hac re strictim admodum meminit, fabulas sic sequutus, ut minus veritatem investigarit. Verum illud prorsus ignorabunt, id multo esse præclarius, quò difficilius extiterit. Ecquid enim laudis assequutus esset Cæsar, si facile fuisset Britannis bellum inferre? aut Annibal quantum gloriæ sibi comparasset, si pervias Alpes, dum Italiam adiret, citra, ut dicitur, pulverem sudoremque, ac non magna suorum cæde, fecisset? Propter quod nos etiam hoc opus, etsi arduum, magno animo suscepimus, maturavi-

curavimusque : in quo si quid desiderabitur nemine mirum sit, quando multa non modo vetera, sed nova inventa sunt, quorum, ut in extremo tertio operis libro perspicuè demonstravimus, inventores in densissimis omnino umbris latent. Non idcirco tamen inficior (haud enim tantum mihi assumo, quum sint hodie plures longè me doctiores) quin possit quispiam de hac re, veluti de proverbiis, quorum libellum proximo anno Guidoni principi Vrbini Duci inscripsimus, copiosius tradere. Verum quicunque hoc vel illud posthac ingredietur iter, quia nos primi stadium cucurrimus, is fortasse nostra vestigia sequi non gravabitur. Has autem, qualescunque sunt, lucubrationes, in quibus multarum rerum origo continetur, nemini convenientius dicari posse vel debere judicavi, quam tibi, qui ad unguem scriptorum omnium monimenta noris; nam, uti divus Hieron. inquit, illi tertium Vergilii Æneid. librum lucidius intuentur, qui à Troade per Leucadem, & Acroceraunia, ad Siciliam, & inde ad ostium Tyberinum navigarint : qui insuper sic Guidoni Vrbini Duci nostro ab ineunte ejus ætate, à divo Federico, ut olim à Philippo Macedone Magno Alexandro Aristoteles præceptor datus est : qui quum te duce, utriusque linguæ peritissimus evaserit, haud equi-

equidem immerito præ omnibus ei charissimus es, apud quem, ur par est, summum dignitatis gradum tenes, à quo denique tanti sis, quanti certè fieri debes. Accipe igitur, Ludovice Odaxi, hilari vultu, hoc opus à Polydoro tuo Vergilio: idque ea frontis serenitate perlegito, qua ejusmodi scripta legere consuevisti. *Vale.*

Vrbini.

Nonis Augusti, ANN. 1499.

INDEX CAPITVM
IN LIBROS
De
INVENTORIBVS RERVM.

CAPITA LIBRI PRIMI.

CAP. I.

DE prima deorum orige, & undè Deus dictus. pag. 1

II. De initiis rerum 7

III. De primo hominum ortu, & linguarum varietatis origine, an Romanis lingua una eademque Latina communis fuerit, necne: atque inibi de prima gentium divisione. 9

IV. De origine conjugii, & vario apud gentes usu, & qui in propatulo pecudum more coirent, ac quis liceret ante virum novam inire nuptam, & inibi de divortii initio, ac qui in matrimonio veterum ritus 5

V. De religionis origine, & qui colendorum deorum primi auctores fuerint, & Deo vero sacrificaverint 23

VI. Quis primus literas invenerit, vel in Latium attulerit, & de earum numero aucto, varietate, vique, sonoque 27

VII. De origine grammaticæ, & quantum valeat 33

VIII. De poëticæ artis origine, atque ejus præstantia, ubique locus Ciceronis in Catone emendatus 35

IX. De origine metri, & metrorum plura esse genera 38

X. De

X. De tragœdiæ atque comœdiæ initiis 40
XI. De origine satyræ, novæque comœdiæ 41
XII. Quis primus historiam condiderit & de ejus utilitate: aut solutam orationem invenerit, deque texendæ ipsius historiæ regula. 43
XIII. De origine Rhetorices, & quibus rebus ejus ratio contineatur 46
XIV. Quis primus musicam repererit, & quantum ea valeat ad tolerandos humanæ vitæ labores 48
XV. Qui primum instrumenta musica diversi generis invenerint, & ea in Latium attulerint, ac quod sit organum, & de antiquissimo usu tibiarum in præliis 51
XVI. De origine philosophiæ, & de duobus ejus principiis, & quis primus invenerit ethicen, ac dialogos introduxerit 57
XVII. Qui primus astrologiam adinvenerit, aut quorundam siderum cursus, & sphæram, ventorumque rationem, atque quot illi sint, & observationes siderum, in navigando. 59
XVIII. Qui primi geometriam & arithmeticam invenerint.
XIX. Quis primus repererit pondera, & mensuras ac numeros, & de vario apud gentes numerandorum annorum modo. 65
XX. Quis primus medicinam invenerit, & in quot ea divisa sit partes, ac apud quos olim populos non fuerit medicorum usus. 67
XXI. De herbariæ & medicamentariæ atque melleæ medicinæ inventoribus, & quæ homines ab animalibus remedia didicerint. 71
XXII. Quis primus magicam artem invenerit, & à quibus celebrata, & quis modum effugandi dæmones, aut incantationes ediderit, quibus morbi sedarentur. 75
XXIII. De origine necromantiæ, pyromantiæ, acromantiæ, hydromantiæ, geomātiæ, & chiromantię. 79

XXIV. *De duobus divinandi generibus, & de origine aruſpicinæ artis, & ſortium Prænestinarum, & quis ſomniorum interpretationem docuerit.* 80

CAPITA

LIBRI SECUNDI

DE *juris & legum origine, & qui primi mortalibus leges dederint, & quæ cauſa à principio dandi fuerit.* 85

II. *Qui regiam vel popularem civitatem principio inſtituerint, tyrannidemque exercuerint, & diadema vel ſervitium invenerint, & quis Areopagitarum magiſtratum conſtituerit, aut ſuffragia invenerit* 90

III. *De triplici adminiſtrationis genere Romanæ civitatis, & de origine inſignium Regum, & ex qua arbore fierent magiſtratuum virgæ, atque quis primus cenſum inſtituerit, & de ſenatorio atque equeſtri cenſu, vel carcerem ædificaverit, & ibidem quid eſſet luſtrum conditum, ac de initio tributi imponendi.* 95

IV. *Qui primi conſtituerint annum, & quam varium, & invenerint hunc annum quo utimur, vel menſes, atque eos diviſerint in Nonas, Idus, Calendas, ac quis excogitarit numerum aureum.* 103

V. *Quis horas primus conſtituerit, aut horologia diverſi generis invenerit.* 108

VI. *Quomodo ab initio alii aliter dies obſervarint, & noctes diviſerint.* 110

VII. *Qui primi libros ediderint, & de prima bibliotheca, & à quo, aut ubi uſus imprimendarum literarum primum inventus.* 112

VIII. *De primo uſu ſcribendi apud priſcos etiam per notas, & quando primum ſit inventa charta, vel membrana.* 115

IX. *Quis primus memoriæ artem monſtraverit aut qui ejuſdem gloriam adepti ſint.* 117

X. A

X. A quo primum militaris ars inventa, & utrum illa literis præstet: item in exercitu ordines, tesseræ & vigiliæ, & de primo pugnandi modo 118
XI. De primo armorum & æneorum tormentorum usu. 120
XII. Quis primus equitandi artem, aut usum equos domandi, vel eorum ungulas ferreis soleis muniendi, ac ornamenta invenerit, & bigas atque quadrigas junxerit, & vehiculum cum quatuor rotis repererit, & quis ex equo pugnare primum instituerit 124
XIII. Quis primus instituerit apud Græcos olympicum certamen, & alios id genus ludos, & pyrrhicam saltationem, atque palæstram, & à quibus inventus ludus pilæ, aleæ, tesserarum, furunculorum, talorum, par impar, micare, ac quid sit tessera, vel talus. 127
XIV. De quorundam ludorum origine apud Latinos. 134
XV. Quis primus invenerit inducias & fœdera, & de vario eorundem faciendorum ritu, ac quot essent genera. 137
XVI. A quo primum mos triumphandi fluxerit, & quis primus apud Romanos triumphum aut ovationem duxerit, ac cui triumphare aut ovare liceret, & de ritu ponendi trophei. 140
XVII. Qui primi coronas invenerint, & de variis earum generibus, & à quo cives coronandi consuetudo manaverit, & de usu coronarum in conviviis: inibique locus Vergilii enodatus: & undè mos, ut coronati supplicarent Deo, epularenturque in funere faciendo, ac spectarent ludos. 143
XVIII. De antiquissimo usu unguentorum, & quando primum ea cognita Romanis. 147
XIX. Qui primi invenerint aurum, argentum, ferrum, plumbum, æs, fabriliaque instrumenta, & ignem primò mox è silice aut lignis, & folles, atque lucernæ usum. 148

XX. A quibus primum nummus aureus inventus, aut quis argentum & æs significaverit, atque speculum argenteum fecerit 151

XXI. De origine annulorum, ac primo gemmarum usu, & cur digitus sinistræ manus minimo proximus, annulo cingi consueverit. 154

XXII. De origine vitri & electri & quis primus invenerit minium, & myrrhina in urbem asportaverit, & de crystallo 157

XXIII. De origine simulachrorum, & qui primi statuas posuerint, & Græcos contrario Rom. more, eas non velare, & de usu incendendi thus, cereosque ad ipsas statuas: & qui primi thus vendere cœperint: item quædam memoratu digna de imagine Magni Alexandri 159

XXIV. De origine picturæ: & quis primus colores invenerit, aut penicillo pinxerit. 164

XXV. De primis plastices inventoribus, & quis rotam figulariam repererit. 166

CAPITA

TERTII LIBRI.

A Quibus primum inventa agricultura & quot ea redundet bonis. 168

II. Quis primus mortalibus fruges, & eas molendi aut stercorandorum agrorum, vel pinsendi frumenti usum monstraverit, & boves aratro junxerit, cur ferramenta rustica invenerit, vel cribra diversi generis 171

III. Quis primus vites & alias arbores plantaverit, earumque insitionem docuerit, & usum vini repererit, & vino aquam miscuerit, atque de novo vitandæ ebrietatis modo: & qui caupones primi, vel quis oleam aut usum olei & mel adinvenerit, vel ex hordeo potum fecerit, atque lac coëgerit 175

IV. A

IV. *A quibus quædam peregrinæ arbores in Italiam translatæ.* 181

V. *Quis primus animalibus rebusque aliis nomen imposuerit, & de primo immolandi instituto, ac carnium esu, usuque victus delicatioris, & more nominandi eum cui in convivio poculum tradatur, ac de usu venandi, piscandi, & salis inventione: & quis apud Rom. primus aviaria, ferarumque vivaria instituerit, aut quæ animalia legionum insignia fuerint.* 184

VI. *Quis primus invenerit linum, retia, nendi, texendique modum, vel artem fulloniam, & saponem, aut qui lanas infecerint, aut repererint lanificii vestiumque variarum, ac pellium usum, fusos, aulæa, sutoriam artem, sericum, & quando ejus copia per Europam fieri cœperit, ac bombycinam vestem atque purpuram, ac quid ipsa sit purpura, & quando in honore olim & pretio fuerit.* 190

VII. *De origine architecturæ.* 198

VIII. *Qui primi luteas aut lateritias domos ædificaverint, & tegulas lapidicinas invenerint, & de prima columnarum origine, & quando primum marmorum usus Romæ in ædificiis.* 200

IX. *Qui primi condiderint oppidum, muros, turres, tabernacula, delubra: aut quis primus Deo omnipotenti templum posuerit, & qui puteos foderint* 202

X. *De primis labyrinthorum pyramidumque auctoribus, & de Mausoleo sepulchrisque ac de vario apud gentes olim sepeliendi usu, unde apud Romanos mos cremandi cadavera cremandorumque Impp. post mortem: atque de origine funebris orationis.* 205

XI. *Qui primi obeliscos fecerint, aut eos Romam invexerint, & inibi locus Plinii emaculatus, & de notis obeliscorum, & quales essent Ægyptiorum literæ.* 213

XII. *A quibus primum asylum constitutum fuerit, & quo nos pacto asylis utamur.* 216

XIII. *De origine theatri, & in eo recitandi comœdias tragœdiasque modo, & qui primi Romæ theatrum & amphitheatrum, ac circum construxerint, & quare amphitheatrum arena spargeretur, & inibi de frequenti apud veteres lavandi usu, & thermarum origine.* 218

XIV. *Quis primus invenerit fabricam materiariam, & in ea serram, asciam, perpendiculum, terebrum glutinum. normam, libellam, tornum, clavem, circinum, securim, dolia, & vasa viminea.* 224

XV. *Quis primus mari imperaverit, & ut primo navigari cœptum sit, & qui invenerint artem navigandi, navigia diversi generis, remum, vela, ancheram, gubernaculum, & pugnam navalem.* 226

XVI. *Qui primi mercaturam invenerint, & de primis institoribus.* 230

XVII. *Quis primus instituerit artem meretriciam & bacchanalia sacra, ac qualis pœna adulterii: aut quis invenerit tincturam capillorum, vel usum tondendi, & quando primum tonsores Romæ.* 232

XVIII. *Multa cum vetera, tum nova inventa esse quorum auctores ignorentur.* 237

CAPITA

QVARTI LIBRI.

DE *principio Ecclesiæ Christianæq; religionis.* 245

II. *De Christianæ Reipublicæ origine, ejusque miro à primo incremento, ac Apostolorum Petri & Pauli martyrio.* 254

III. *Quando primum circumcisio instituta, ac de ejus duplici genere, & quàm grave visum sit ejus rei præscriptum.* 258

IV. De

IV. *De primo baptismatis usu, & baptizandorum infantium instituto, & de baptismo non iterando, ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus.* 262

V. *De sacerdotii ejusque graduum apud Hebræos initiis, ac magno Pontificis minorisque sacerdotis consecrationis mysterio, & quibus uterque amiciretur indumentis sacris, & quantum temporis daretur Levitis ad ministrandum.* 269

VI. *A quo noster primum institutus fuerit sacerdotalis ordo, & quotuplex esset sacerdotium, & quid sit sacerdotis manuum impositio, ac quis Episcopus Pontifexve, atque quale eorum munus, & quemadmodum presbyter vel diaconus quondam dictus fuerit episcopus.* 10

VII. *De primo ritu sacrorum, quibus initiantur ii qui sacerdotes fiunt, & amiciendi usu, ac ibidem de sacerdotis officii initio.* 282

VIII. *Unde mos natus, cur omnes initiati verticem deradant, ac quam illud facere olim probrosum fuerit, & ibi de Nazaræorum secta, & quando lege exceptum sit, quibus initiari non liceret, præsertim per bigamiam, & quomodo liceret, ac unde ipsa bigamia introducta sit.* 286

IX. *Qui primi in urbe Roma & alibi presbyteris parochias, ac episcopis diœceses diviserint, ac quale fuerit parochorum officium, & de Cardinalium ordinis origine.* 290

X. *De origine honorum qui Romano pontifici habentur, & de ejus auctoritate in omnes ecclesias, atque quibus illius, & episcoporum ac imperatorum occidentalium eligendorum jus à principio fuerit.* 297

XI. *Qui primi notarios in urbe Roma constituerint, qui res martyrum gestas scriberent, & ibidem de protonotariorum ac cubiculariorum origine.* 302

XII. *Unde natum, cur sacerdotum ordo in varios abiverit munerum gradus, & de primo pallii usu, ejusque forma, ac primordio collegii residentiario-*

 rum

rum apud Anglos, & de antiquo jurandi modo, interdicendique contumacibus sacris, hoc est, eos excommunicandi, uti vulgo dicitur. 304

XIII. Qui primi instituerint ut virgines consecrarentur, & unde fluxerit mos velandi caput, illudque aperiendi viris principibus, atque osculandi Pontificum pedes & manus, item osculo salutandi, ac ipsos pedes mutuò lavandi. 311

XIV. Qui primi apud Romanos instituerint sacerdotes flamines, virgines Vestales, Pontificem maximum, salios, feciales, patrem patratum, regem sacrificulum, augures, epulones, sodales Titios & arvales, ac singulorum officia, & quæ procurarent sacra, & de primò lectisternio atque librorum Sibyllinorum origine. 317

CAPITA QVINTI LIBRI.

Unde nostris consuetudo sit festis diebus exornare templa, ac in illis offerre cereas imagines, tabellasque miraculorum ponere: item convivari quum quis præsertim sacerdos primam celebrat Missam, quam vocamus. 328

II. Vnde apud nostros mos sit spargere pecuniam in populum, dare epulum, & strenam, ducere choreas, edere spectacula, exire Calendis Maji in agros, & currere Calend. Martiis per arva cum faculis accensis, & per Dominica natalitia ministrum quempiam facere dominum, ac ante initium quadragesimæ induere personas. 332

III. Vnde fluxerit mos ungendi sacerdotes & reges, item baptizatos, id est, confirmandi, ac morbo periculosè laborantes. 337

IV. De initio connubii sacerdotalis apud Hebræos, & quando illud Occidentalibus sacerdotibus interdictum fuerit. 341

V. Qua ratione ab initio inter mortales matrimonium fuerit contractum, & intra quos cognationis gradus, tam apud illos, quam pòst apud nos: ac ibidem an ulli unquam per leges licuerit plures simul habere uxores, & jus connubii filiorum esse in potestate parentum: atque unde mos sit ut puerperæ purgentur. 348

VI. De principio sacrarum ędium, atque ubi sit pręcipuus orandi locus, ac de altarium & cœmeteriorum initia, & quando primum crux cœperit haberi honori atque venerationi. 355

VII. De primo ac vetustissimo apud Hebręos sacrificandi ritu ac festorum dierum observatione, dedicandique templa institutio, deque ignis mysterio. 360

VIII. Cunctas ferè gentes quondam dęmonibus malis humanas immolasse hostias, & ibidem quid esset ver sacrum, & quando primum eorum oracula obmutuerint, ac de primo usu aquę quam dicimus sanctam. 364

IX. Quis primus docuerit modum orandi, ac de loco assiduaque precatione, & cur in Orientem versi, oremus, templaque nostra eodem spectent, ac unde mos contionandi, & de perfecto concionandi modo 370

X. De initio sacrificii nostri, hoc est, eucharistię, ac primo ejus usu tam specie panis & vini, quam panis tantùm: atque cur mane, non vesperi more Christi ea sumatur: & quibus sacrificii hujus faciendi administrandique potestas data fuerit. 381

XI. Qui primum post Christum, eo ritu sacrificare cœperint, quem ille docuisset: & qui deinceps modum rei divinę faciendę, quam Missam vocant, auxerint, & de osculo pacis inter sacra: atque quando id fieri non liceat, ac de benedictione sacerdotis post sacra, & de circumversione frequenti ejusdem in altari. 385

XII. Vnde mos sit, ut post rem divinam factam diaconus pronuntiet, Ite Missa est: & unde Missa &

cæremoniæ dictæ: atque quid re ipsa sit Missa, quæ lesve cæremoniæ. 390

XIII. *Quare nonnulla tam Hebraica quam Græca, vel Syriaca verba in Missa usurpentur, & ibidem de eorum significatione.* 394

CAPITA
SEXTI LIBRI.

DE *pio pœnitendi initio, atque duplici pœnitentia, quam vocitant, genere, & de primo confitendi delicta instituto, & qualis sit publica confessio, ac ibidem de triplici purgatione priscorum.* 399

II. *Qui primi instituerint horas canonicas ac sanxerint, ut psalmi à choro alternis canerentur, ac quam parum frugifer sit cantus in domo Domini mollior atque delicatior, & ibidem de origine chori, atque qui divorum vitas scripserint.* 406

III. *De initio jejunii, & de primo eleemosynæ usu, ac ibidem quale verum sit jejunium, atque de jejunii adventus, quem vocant, & quadragesimæ vario primordio, & unde dicta sit, ac feriæ quartæ cinerum quatuorque temporum instituto.* 411

IV. *De vigiliarum noctu agendarum ad ædes sacras, & de convivio Dominico, vel quale illud foret, & quando primum sacræ vigiliæ in jejunium fuerint mutatæ, & ibidem nocturna sacra apud veteres semper fuisse damnata, atque de instituto jejunii quartæ & sextæ dierum hebdomadæ.* 420

V. *Qui primi mutaverint Solis & Saturni dierum nomina, in Dominicum & sabbatum: ac reliquos hebdomadæ dies in ferias destinxerint, & ibidem à quibus errantium siderum vocabula fuerint istis diebus primum tributa.* 242

VI. *De modo Christianæ abstinentiæ in cibis capessendis, quum solenne est jejunium. ac de eorum delectu per*

super legem habito & unde sit usus apud nos consecrandi mensas, legendique sacra scripta dum editur, atque agendi gratias post sumptum cibum. 426

VII. De origine rationis festorum dierum apud Romanos, & nostros, & cur constituti sint, & soli Deo esse sacrificandum, ac de more natalem colendi diem sacris conviviis & voluptatibus, paschaque celebrandi & paschales candelas consecrandi. 432

VIII. De primo festorum dierum instituto, & utrum pentecoste Apostolorum temporibus fuerit dies festus, atque unde mos sit adscribendi benè meritos de Christiana religione, divorum catalogo. 436

IX. Qui primi apud nos instituerint, ut anniversaria iusta mortuis fierent, quarto etiam Nonas Novembris: & ibidem quæ iusta sint, undeque dicantur, vel parentalia & convivia ad sepulchrum quis primus concelebrarit: & de legitimo tempore lugendi mortuos, deque lugentium vestitu, eorundemque corporis habitu, ac quando luctus minueretur, & quare Francorum reginæ dum sunt viduæ, albis utantur vestibus & ibi locus ipse Ciceronis enodatus. 441

X. De origine novendialis septendialisque sacrificii, & de more offerendi pro mortuis, eosque non lugendi, ac de sapienti Thracum instituto, & modo apud priscos efferendi funeris ad sepulchrum, atque de initio funebris pompæ, extruendorumque sepulchrorum forma, ac eorundem iuris religione. 446

XI. De primo usu vovendi vota Deo, ac nudipedalia sacra agendi, & qui primi invenerint litanias, id est, processiones, supplicationes, atque quare in ecclesiam inductæ fuerint & cur sternuentibus bene precemur, oscitantesque, ac quidvis inchoantes sese crucis signo vallent: & de origine supplicationum nostrarum pompa, ac de pio supplicandi revocando modo. 451

XII. De origine vasorum, indumentorumque sacerdotalium, ac de primo eorundem sacrandorum instituto

stituto, & unde usus tintinnabulorum, item velorum cortinarum, candelabrorum, & vexillorum 459
XIII. De primo apud Christianos imaginum cultu, deque modo eas venerandi à Patribus constituto, atque de pravo earundem abusu ad quęstum. 462
XIV. De *decimarum, & primitiarum, ac primogenitorum redemptionis origine, & quis primus decreverit, ut liceret sacerdotum collegiis fundos & prędia oblata recipere possidenda.* 470

CAPITA
LIBRI SEPTIMI

DE *monasticę vitę principio.* 478
II. Quando primum ordo monasticus tribus votis adstrictus fuerit, & quis primus ea vota introduxerit, vestitumque religiosum, cum novo vitę modo, ac ordo ipse abiverit in plures familias. 483
III. De origine Hieronymianorum, Canonicorum regularium, Augustinianorum, Carthusianorum, Carmelitanorum, Pręmonstratensium, & Crucigerorum, atq; eorundem habitu, victu & cultu. 490
IV. De Prædicatorum, Franciscanorum, Trinitatis, Servorum Mariæ *virginis, Brigidentium, Iesuatorum, Novorum, Eremitanorum, & Bonorum hominum origine.* 497
V. De origine sacrorum militum, ac de initio atque exitu sectæ Albatorum. 502
VI. De Ninivitarum initio, quorum secta vulgò Confraternitas dicitur: & unde mos, ut consocii inter orandum sese converberent. 507
VII. De origine sectę deę Syrię sacerdotum, Assyriorum, Antonianorum, atque Cęretanorum. 509
VIII. De primordio Mahometanę sectę, atque ejus legibus & institutis. 513

CA-

CAPITA.
LIBRI OCTAVI.

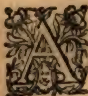
Unde natum, ut patres sanxerint divorum reliquiis honorem habendum esse, ac qui primum stationes, & eas deinde atque Iubileum Romæ instituerint, & de primo veniarum quas indulgentias dicunt, usu, & unde vocentur à culpa & pœna. 520
II. *De origine titulorum, quibus Romanus Pontifex utitur, ac collegiorum & scribarum, & quando primum literæ Apostolicæ cœperint obsignari plumbo: ibique de usu pervetusto sigillandi literas cera impressa, annulo, & de primo annatarum usu.* 328
III. *De Simoniacorum sectæ ortu.* 534
IV. *Quando primum hæreses atque schismata orta, ac in his Lutherana secta, & quæ eorum auctoribus sit pœna constituta.* 537
V. *Quo primùm tempore Pontificum concilia publicè haberi cœperint, atque quorum conventuum decreta à patribus recepta sint.* 545
VI. *Qui ex alienis & externis, primi nostros Christianos insectati fuerint, & ibidem qui martyrii primum palmam tulerint, atque unde dictum, quidve sit martyrium.* 549
VII. *De Christianæ reipublicæ præstantia.* 555

De

De INVENTORIBUS RERUM DIVERSARUM CATALOGUS,

Ex optimis ac vetustissimis auctoribus conquisitus, ac in ordinem alphabeticum digestus.

Achates ignem silice excutere docuit. Vergil. lib. 1. *Ac primum silicis scintillam excudit. Achates.*

Æginetæ primi nummum cuderunt.

Ægyptii civitatem regiam primi extruxerunt. Item Geometriam invenerunt. Item linum. *Ovid. lib. 1. Met. Nunc dea linigera colitur celeberrima turba.* Secundum alios Arachne. Item Sistrum. *Verg. lib. 8. de Cleopatra loquens, Regina in mediis patrio vocat agmina sistro. Ovid. l. 3. Eleg. Quid nunc sacra juvant, quid nunc Ægyptia prosunt Sistra?*

Æsculapius dentium evulsionem edocuit.

Ætolus jaculum reperit,

Ætoli lanceas invenerunt

Alcman poëta carmen amatorium invenit.

Alexander Citherius primus psalterium implicuit chordis,

Amphion rationem musicam invenit.

Amphitryon somniorum interpretationes aperuit.

Amazones securim, quæ propterea Amazonia & Penthesilæa dicitur, & Thermodontia, quod Amazonia ad Thermodontem fluvium habitaverint. *Hor. l. 4. Carm. Amazones securi dextras obarmet. Ovid. l. 4. de Ponto, Nec tibi Amazonia est pro me sumenda securis.*

Ana-

Anacharsis folles, anchoram, bidentem, figuli rotam invenit.
Anagallis puella ludum pilæ primum omnium docuit
Anaximander Milesius horologium & sphæram invenit.
Anaximenes umbrarum rationem ostendit.
Ancus Martius salinas monstravit.
Ancus Ægyptius usum clibanorum, in quibus panes coquerentur, edocuit.
Apollo medicinam apud Græcos, *teste Ovid. l. 1. Met.* primus omnium reperit. *Sic enim loquitur, Inventum medicina meum est, opifexque per orbem Dicor, & herbarum subjecta potentia nobis.* Secundum Hebræos Adamus eam divino lumine sapientiam adeptus est. Secundum veteres autem, Apis, Ægyptiorum Rex reperit. Hanc porro subinde locupletavit, hominibusque tradidit Æsculapius, ab Apolline patre institutus, perfecitque demum Hippocrates ab Æsculapio patre genitus, qui tres auctores totidem medicinæ hæreses, sive sectas invenere: quarum prima dicta fuit Methodica, quæ rationem artis, & remedia per compendia sectabatur, ab Apolline inventa. Secunda Empirica, quæ solis experimentis sanabat, ab Æsculapio reperta: quem complures emortuos ad vitam revocasse ajunt, quamobrem illum ictu fulminis à Iove interfectum esse fabulantur. Tertia Logica, hoc est, dogmatica, seu rationalis, quæ naturæ rationem scrutatur, morborumque causas inquirit, ab Hippocrate comperta: quem tandem Galenus annis post sexcentis sequutus est: qui in primis adeò apposita medendi decreta condidit, ut sibi parem non habeat, anteriorem verò neminem: hic enim nihil intentatum expertúmq; relinquens, orbem uni-

versum

versum ita in sese circumegit, ut reliqui omnes impudenda insania damnarentur, ac publicam salutem decoquere viderentur, si quid sine Hippocratis atq; Galeni auctoritate agere vellent.

Apollodorus pictor umbrarum imitationem aperuit.

Archilochus Iambicum carmen primum invenit. *de quo Horatius in arte poëtica, Archilochum proprio rabies armavit jambo.*

Architas crepitaculum invenit.

Argeus agrorum stercorationem edocuit.

Aristeus Rex Arcadiæ apum & mellis usum primus edocuit. *Vergil. lib. 4. Georg.*

Tempus & Arcadii memoranda inventa magistri Pandere, &c. Ovid. Inventum mellis Baccho tribuit. *lib. 3. Fastorum: Liba Deo fiunt, succis quia dulcibus idem Gaudet, & à Baccho mella reperta ferunt.* Reperit etiam Aristeus lactis coagulum.

Artaxerxes Longimanus legem venationis primus omnium præscripsit.

Artemon Clazomenius testudines monstravit.

Asclepiades medicus lectos pensiles primus omnium fecit.

Asinius Pollio bibliothecam primus omnium apud Romanos instruxit.

Atracius artem magicam in Thracia reperit.

Atreus Solis eclipsin primus ostendit.

Attalus tapetes, qui propterea dicuntur Attalici.

Bacchus diadema, triumphos, & vinum reperit. *Ovid. lib. 15. Metamorph. Victa racemifero lyncas dedit India Baccho.*

Belgæ essëda vehicula invenerunt, *Vergil. libr. 3. Æneid. Belgica vel molli melius feret essëda collo.*

Belus scientiam syderalem edocuit.

Bizes Naxius tegulas primus omnium confecit.

Boëtis artem sutrinam ostendit.

CAdmus lapidicinas, auri & metallorum conflaturam invenit. Item solutam orationem primus composuit.

Calixtus Pontif. jejunia quatuor temporum primus omnium instituit.

Callias Atheniensis minium reperit.

Capaneus scalas.

Cares ocreas & cristas.

Cecrops conjugium apud Athenienses primus omnium instituit. Item oppidum construxit, simulachra erexit.

Centauri, equestrem pugnam.

Ceres cultum terræ & fruges. *Verg. lib.* I. *Georg. Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit, &c.*

Chaldæi dierum observationem.

Chalybes ferrum invenerunt.

Chiron artem herbariam.

Chus filius Cham idololatriam.

Cinyras tegulas.

Claudius Centimanus R. literam.

Cleanthes, vel secundum alios, Ægyptii, picturam.

Closter fusos.

Cn. Marrius, Nemora tonsilia.

Combe puella, Æsopi filia, armaturam æneam.

Copæ populi remum.

Corax & Ctesias Siculi, artem & præcepta Rhethoricæ.

Corses primus barbam sibi rasit Alexandri seculo.

Cottalus Siculus libare pocula.

Crassus coronas argenteas.

Cretes Scorpionem instrumentum bellicum.

Ctesibius hydriaticas machinas.

Cyclopes ferrariam fabricam atque turres invenerunt.

DÆdalus fabricam lignariam, asciam & perpendiculum, itemq; malum navis reperit.

Damon

Damon Athenienſis remiſſam harmoniam. Clonas elegiographus tibicinicas regulas, & concentus. Terpander citharœdicas. Polymneſtus Colophonius, carmina heroica: ſecundum alios Phemonœ, ut aliis placet, Delphici, in honorem Apollinis, poſt interfectum Pythonem, *Sabel. Heroica carmina Phœbo, Delphica poſt cæſum cecinit Pythona juventus.* Olympius Phryx legem tibialem. Hyagnis tibiam lugubrem.

Danaus puteos.

Daphnis paſtor carmen Bucolicum.

Darius tributa.

Deliaci gallinas ſaginare edocuerunt.

Diades miles Alexandri regis Macedonum, turres ambulatorias invenit.

Dibutades plaſticen.

Dipœnus ſculpturam marmoris.

Dithyrambus Thebanus, verſus Dithyrambicos.

Empedocles artem oratoriam invenit.

Endymion curſum Lunæ edocuit.

Epæus arietem.

Epimetheus ſtatuam ex luto primus omnium confecit.

Gargarias mellis uſum apud Hiſpanos.

Glaucus ferruminationem reperit.

Græci trochum invenerunt.

Gregorius pontifex Max. optimus ſe ſervum ſervorum Dei appellavit.

Hanno Carthagienſis leonum manſuefactionem edocuit.

Hercules purpuram invenit. *Politianus in Ruſt. Aut bis in Herculea Mileſia vellera concha Verſantur.*

Hetruſci prætextas veſtes.

Hortenſius pavones occidere primus omnium auſus eſt.

Hoſtilius Rex latum clavum. genus veſtimenti reperit.

IAson & Tiphys navim, secundum Ecclesiasticos Noë. *Ovid. lib. 1. Metam.*
Primaque ratis molitor Iason. Tibullus hoc inventum Tyriis adscribit dicens, Prima ratem ventis credere docta Tyros.

Ibycus Rhegynus sambucam.

Icarus vela.

Idæi Phryges acu vestes facere. Aurum Attalus intexere, Alexandrini colores pictura intexere, Galli scutulis dividere.

Iphitus Olympiadem.

LAcedæmonii gladium, galeam, hastam.

Libyci scapham invenerunt.

De Literarum inventoribus reperti sunt sequentes versus admodum vetusti, quos Crinitus ait se legisse in bibliotheca Septemana.

Moyses primus Hebraicas
Literas exaravit mente sagaci, Phœnices
Atticas condiderunt.
Quas Latini scriptitamus,
Edidit Nicostrata,
Abraham Syras, & idem
Reperit Chaldaicas.
Isis arte non minore.
Protulit Ægyptias.
Gulfila prompsit Cetarum,
Quas videmus ultimas.

Lycaon bellorum inducias, item Lycea.

Lycurgus munus humandi.

Lydi lanas inficere. Item ludum tesserarum.

M. Lælius aviaria primus omnium instituit.

Maris Thessalus primus omnium equum ascendere ausus est.

Melissus Cretensis, deorum sacrificium instituit.

Mercurius lyram invenit. *Stat. in Sylvis Vocalis cithara repertor Arcas.* Idem quoque moly herbam reperit, Hercules heracleon herbam, Mercurius parthenion, Achilles achillaon, Melam-

pus melampodion, Teucer teucrion, Gentius Rex gentianam, Lysimachus lysmachiam, Iuba Rex euphorbium, Scythæ scythicam, Thraces iscemonem, Vetones betonicam, Servlius Democrates hiberidem, hirundines chelidoniam, Canes canariam, cervi dictamnum, Cervæ elaphoboscum, Sardovia peucedanum herbas.

Meson Comicus, personam primus introduxit.

Minerva olivam. *Vergil. lib. 1. Georg. Adsis ô Tegeæ favent, oleæque Minerva Inventrix.*

Musis quædam disciplinarum inventa attribuntur, ut Clio fertur historias invenisse, Melpomene tragœdias, Thalia comœdias, Euterpe tibias, Terpsichore psalterium. Erato Geometriam, Calliope literas, Vrania Astrologiam, Polyhymnia Rhetoricam.

Mydias Messenis loricam invenit.

NEro aquæ decoctionem ostendit.

Numa deorum cultum apud Rom. primus omnium, ut Plutarchus in ejus vita testatur, instituit.

PAlamedes in bello Trojano ordinem exercitus, signi dationem & vigilias instituit.

Palamedes Nauplius ordinem literarum edocuit.

Pan invenit fistulam. *Verg. in Bucol. Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.*

Paulus Eremita, solitudinem Eremeticam invenit.

Pelasgus tuguria extruxit primus.

Perillus taurum æneum, qui propterea dicitur Perillæus. *Ovid. ipse Perillæo Phalaris permisit in ære Edere mugitus, & bovis ore queri.* Is verò à Phalaride propter inventionem suam crudelem combustus est. *Ovid. in Ibin. Aere Perillæo veros imitere juvencos. Ad formam tauri convemente sono. Idem lib. 4. De arte amandi, Et Phalaris tauro violenti membra Perilli Torruit, infœlix*

imbuit

imbuit auctor opus. Idem in Tristibus Perillum primo, deinde Phalarem sic induxit loquentes; Vt munus munere penses, Da precor ingenio munera digna meo. Dixerat & Phalaris pœnæ mirandæ repertor, Ipse tuum præsens imbue dixit opus. Claudianus lib. 1. *in Eutropium, Sic opifex tauri, tormentorumque repertor, Qui functa novo fabricaverat æra dolori, Primus inexpertum Siculo cogente tyranno, Sensit opus, docuitque suum mugire juvencum.* Sed Phalaris postea tyrannus eodem postea tauro inclusus, & crematus est, quo alios primus suffocaverat. *Ovid. in Ibin. Vtque ferox Phalaris lingua prius ense resecta, More boves Paphio clausus in ære gemas.*

Persæ unguenta invenerunt.

Phœlon nummum & mensuras.

Phemonœ carmen hexametrum. *Politianus, Et Delphica longos Phemonoe commenta pedes.*

Phœnices balistam & fundam.

Phryges vehiculum quadrirotarum & bigas.

Pilumnus Iovis filius, & Dauni pater, pinsendi frumenti usum docuit.

Piseus venabula.

Pollux palæstram ad quod allusit, Statius *libr.* 2. *Syl. Sive catenatis curvatus membra palæstris Staret Amiclæa conceptum matre putares.*

Prætus & Acritus clypeos, *auctore Plinio.*

Pyxodorus usum marmoris edocuit.

Pyseus & Pyrrhæus æneam tubam invenerunt.

RHadamanthus Assyrias literas. Anubis & Mennon Ægyptias: Phœnices Græcas: Carmenta Evandri mater Latinas.

Rhœcus & Theodorus Samii artem æris fundendi & conflandi statuas docuerunt.

Rhodii celocem navem invenerunt.

SArmenes primus de equitatu scripsit.

Servius Rex æs signare docuit;

Sidonius menſuras & pondera regnante apud Solymos Hieroboam.

Simonides Cous artem memorandi docuit.

Sinon Græcus ſpeculum.

Sp. Carbilius Grammaticus G. literam invenit.

Syri catapultam invenerunt.

Tages artem aruſpicinam invenit.

Talus puer ſerram. *Ovid. lib. 8. Metamorph. Ferroque incidit acute Perpetuos dentes, & ſerræ reperit uſum Primus.*

Thon apud Ægyptios medicinam reperit.

Thraſon muros urbium.

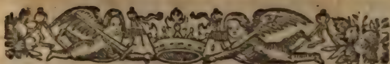
Theut numeros, ſupputationem, geometriam, talorum & alearum luſus.

Tregillus quadrigam in Græcia invenit.

Tyrrhenus haſtam vel tarem & pilum.

Zoroaſtres artem magicam reperit, *Strozo pater, Nec Zoroaſtreas artes magicive requiram, Carminis auxilium.*

PO-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS DE INVENTORIBVS RERVM

LIBER PRIMVS.

De Prima deorum origine, & unde Deus dictus.

CAP. I.

Vm terrestres olim dæmones, hoc est, aërii sive inferni spiritus, quos sacri auctores hujus mundi principes appellant, per simulachra mortalibus hominibus dicata, divinationes exercerent, & maleficis artibus sese modò bonos dæmones, modò deos cœlestes, ac nunc heroum animas, nunc alios atque alios confingerent, tantum errorum humanis pectoribus effuderunt, ut brevi tempore bonæ partis hominum mentes à cultu veri Dei prorsum averterint. Nec per hoc tibi mirum videatur, malos dæmones suscipere personam deorum: quandoquidem ipse satanas, velut Paulus apostolus *cap.* 11. *Epistolæ posterioris ad Corinthios* ait, transfiguratur in angelum lucis, hoc est, Dei, qui lux est. Quare apostoli, *ut est apud Matthæum evangelistam cap.* 14. cum in navi essent, adversa tempestate in alto jactata, & Iesus super mare ambulans ad eos iret, turbati sunt, arbitrantes spectrum esse: & licet sit illis ipsis locutus, Petrus

tamen visum videre se animo ducens, haud prius Christum esse credidit, quàm experimento cognovit, qui ejus jussu super aquam itidem ambulavit: adeò fallacias dæmonum usitato more factas timebant. Ad rem redeo. Et quia spiritus erant tenues, sibi geniorum nomen assumebant, quòd genios singulis binos attribuit antiquitas, qui dæmones quoque vocantur, nec hominibus modò, verum etiam locis & ædibus, quorum alter nobis perniciem moliretur, alter prodesse studeret. De hoc bono custode non est quod ambigatur, quando *teste Matth. cap.* 18. Christus docet, nos in angelorum tutela esse, dicens: Dico enim vobis, quòd angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei. Hunc locum divus Hieronymus ita explanat: Magna dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu, in custodiam sui, angelum delegatum. Item hi dæmones ostiatim domos occupabant, facileque insinuabant se corporibus hominum, & occultè in visceribus operti, valetudinem corrumpebant, morbos citabant, animos somniis territabant, ac his malis cogebant mortales ad sua decurrere auxilia, petereque suppliciter responsa, quibus semper ambiguos deditâ operâ addebant exitus, ne suam patefacerent ignorantiam. Sed hæc nocendi tela postremò illis adempta fuere, prout fusius explicabitur, cùm de nostræ Christianæ religionis principio, & institutis dissseretur. Per hæc igitur maleficia dii putabantur, ita ut alii alios, sicut inferius docebimus, & deos nuncuparent, & summa religione colerent. Sic opinio de multitudine deorum, cùm à simulachris ad invisibiles spiritus cogitatio raperet, uti vera, usque eò crevit, ut major propè cœlitum populus, quàm mortalium haberi cœperit. Vnde post innumerabiles philosophorum de diis undique sententiæ confluxerunt, qui sese abjectis omni-

omnibus publicis atque privatis actionibus, quærendæ ac investigandæ veritatis gratiâ, ad doctrinæ studium contulerunt. Thales enim Milesius, *qui primus (teste M. Tullio, in primo de natura deorum volumine)* de talibus rebus quæsivit, Aquam esse dixit, à qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit. Pythagoras definivit Deum esse animum per naturam rerum omnem intentum, & commeantem: ex quo omnia quæ nascerentur animalia, vitam capere. Cleanthes & Anaximenes aërem Deum statuerunt. *Vergilius in secundo Georgicorum,*

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther,
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit magno commistus corpore fœtus.

Anaxagoras Deum esse censuit infinitam mentem, quæ per se ipsam moveretur. Antisthenes dixit, multos esse quidem deos populares, unum tamen naturalem summæ totius artificem. Chrysippus naturalem vim divinâ ratione præditam, interdum divinam necessitatem Deum vocat. At Zeno divinam naturalemque legem. Xenocrates verò octo deos esse putavit. Quidam autem deos esse, aut sibi minimè constare dixerunt, aut prorsus sustulerunt. Nam Protagoras sese negavit omnino de diis quid liqueret, scire, id est, an aliqua esset Divinitas nec ne: propter quod Athenienses eum suis finibus exterminarunt. Diagoras verò Atheos, item Cyrenaicus Theodorus, nullum esse omnino Deum existimarunt. Epicurus Deum quidem esse dixit, sed nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, nihil curantem. Lucretius.

Non bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Item Vergelius in Damone,

Nec curare Deum credis mortalia quenquam?

Quare non temerè Cicero *in extremo primo libro de Natura deorum* ait: Si talis est Deus, ut nullâ gratiâ, nulla hominum charitate teneatur, valeat, &c. Quo fit, ut nihil ab Epicuro absurdius dici possit: si is enim talis est, ut ait, non utique Deus appellandus est, sed immane monstrum: quapropter ex animis hominum radicitus religionem extraxit. Anaximandri autem, *sicut testis est M. Tullius*, opinio est, nativos esse deos longis intervallis orientes occidentesque. De hujusmodi igitur deorum origine, eatenus nobis edisserendum est, quoad ad ipsam veritatem veniamus. Ægyptii apud se deorum genus primum extitisse gloriantur, utpote qui (sicut infrà ostendemus) primi omnium, *teste Diodoro Siculo, libro suarum historiarum primo*, geniti, duos esse eos, & eos æternos, arbitrati sunt, Solem, & Lunam: & illum quidem Osirim, hanc Isim, certa nominis ratione appellarunt. Verùm Lactantius *in primo Divinarum institut. volumine*, Saturnum omnium deorum parentem vocat, quòd, *auctore Ennio in sacra historia*, ex Ope Iovem, Iunonem, Neptunum, Plutonem, & Glaucam filios suscepisset, qui cùm de mortalibus plurimum essent bene meriti, dii habiti sunt. Sed multi denique sunt deorum ortus, cùm singuli populi, ut Perseus Zenonis auditor ait, eos à quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa, vel gentis & urbis conditores, vel fœminas castitate insignes, seu viros fortissimos, etsi mortali genitos, in numero deorum habuerint, ut Ægypti Isim, Mauri Iubam, Afri Neptunum, Macedones Gabyrum, Persæ Mithram, Rhodii & Massagetæ Solem, Pœni Vranium, Latini Faunum, Sabini Sabum, Romani Quirinum, Athenæ Minervam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Delphos Apollinem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Cretenses

tenses Iovem, Armenii Anaitidem, Babylonii & Assyrii Belum, Berecyntes Rheam, & alii alios deniquc ex hominibus, & quod dictu post homines natos valdè pudendum ac importunissimum est, ex animalibus deos fecerint, sibiq; constituerint. Hinc Græci, *teste Herodoto in primo*, nō temerè sentiebant deos ex hominibus esse ortos. Quare esset admodum difficile, deorum originem definire, cùm dii ipsi præsertim vanissimi, nullumque eorum genus non mortale fuerit, quandoquidem illi fugas, mortes, & vulnera perpessi sunt. Quanto igitur rectius est, eò oculos & orationem tendere, ubi veri Dei sedes est? quem purâ, integrâ, incorruptâ & mente & voce venerari debemus. Quanquam de Deo loqui, & vera dicere, ut sapientes ajunt periculosum est, id quoniam oculi intueri nequeunt, cùm siquidem accessu lucis & fulgore aspectus mortalis, qui nobis divino munere tributus est, prorsus amittitur: neque animo, neque ulla mentis acie concipi potest, ut probè admodū Simonides poëta sapientissimus docuit: namque cùm ab eo, *auctore M. Tullio*, tyrannus Hiero quæsisset, quid aut qualis esset Deus, deliberandi causâ sibi unum diem postulavit: cùm idem ex eo postridie quæreret, biduum petivit: cùm sæpius duplicaret numerum dierum, admiransq; Hiero quæreret, cur ita faceret, quia quanto, inquit, diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior. Id quod si fecissent philosophi, qui more Andabatarum in tenebris versantes, tot deliramenta commentati sunt, profectò Deum creatorem suū tam impiis sententiis non offendissent. Satius enim probè est vera ignorare, quàm falsa docere. Semper itaque Deus est unus, qui *teste Macrobio*, vices temporum nesciens, in uno semper quod adest, consistit ævo, & rerum omnium principium nominatur, qui apud Esaiam ait: Ego

ſum Deus, ante me non fuit alius,& poſt me non erit: cujus, ut Cicero *libro Tuſculanarum primo* inquit, nulla eſt origo, dicente Moſe, in principio creavit Deus cœlum & terram. Et divus Hieronymus *epiſtola quarta ad Damaſum ſcribens*, ait: Vna eſt Dei ſola natura, quæ vera eſt: ad id enim quod ſubſiſtit, non habet aliunde, ſed ſuum eſt. Deinde & ſubdit: Deus ſolus qui æternus eſt, hoc eſt, qui exordium non habet, eſſentiæ verè nomen tenet, &c. De quo Vergilius, tametſi longè fuit à veritate, natura tamen ducente, ita *libro ſexto Æneidos* cecinisse videtur:

Principio cœlum ac terras campoſque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Et Ovidius in primo Metamorphoſeos,

Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Atque reliqua. Et Plato quoque, qui omnium ſapientiſſimus judicatur, unum Deum nominat, & ab eo hunc mundum eſſe factum confirmat: quem licet nobis, ut poëtis, invocandi mos non ſit, hoc tamen de primis rerum inventoribus opus orſis proſperos ſucceſſus præſtet, omnibus oramus precibus, quando Deum dictum putant, quòd omnia dat commoda hominibus: licet alii nominatum Deum velint, ex verbo græco θεὸς, quod Deum ſignificat, ſive quòd ei nihil deſit, vel ἀπὸ τοῦ θεάομαι, quod eſt video, ſpeculor: aut ἀπὸ τοῦ δέος, quod dicitur timor. Vtrumque divus Ambroſius probat, ſcribens: Deus dicitur, quòd ſpectet omnia, & timeatur à cunctis.

CAP. II.

De initiis rerum.

ETsi nostri operis exordium esse videbatur, ut primùm de rerum initiis dissererem, deinde verò, ut deorum originem traderem, qui ab iisdem principiis, ut ostendimus, ortum habent: veri tamen Dei religio me movit, fecitque, ut ab eo qui ante omnia est, hoc opus inchoare maluerim. Hoc igitur loco aliquanto rationabilius philosophorum de rerum primordiis sententias, donec ad veritatem me sensim insinuavero, percurremus. Thales itaque Milesius unus ex septem sapientibus, Aquam (sicut suprà demonstravimus) dixit esse initium rerum. Deumque esse eam mentem, quæ ex aqua cuncta gigneret. Contrà Hippasus Metapontinus, & Heraclitus Ephesius, qui propter obscuritatem scripturæ, *teste divo Hieronymo contra Iovinianum*, à Græcis σκοτεινὸς, id est, tenebricosus est appellatus, omnia igne procreari censuerunt. Empedocles verò ex quatuor elementis. Hinc Lucretius,

Ex imbri, terra, atque anima nascuntur, & igne.

Anaximenes principium Aera opinatur. Metrodorus Chius sempiternum esse universum dicit. Epicurus autem, qui ex Democriti fontibus suos hortos irrigavit, ponit duo principia, Corpus & Inane: omne enim quod est, aut continet, aut continetur. Corpus vult esse atomos, id est, quasdam minutissimas partes, quæ τομὴν, id est, sectionem non recipiant. Vnde atomi dictæ sunt,

quas infusis per fenestram solaribus radiis, videmus. Inane verò dicit spacium, in quo sunt atomi. Ex his principiis quatuor ignem, aerem, aquam, terram vult creari, & ex illis cætera. Ex quo Maro in Sileno ait:

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis, ut his exordia primis
Omnia, & ipsi teneo mundi concreverit orbis.

De philosophorum sententiis hæc dicta sint: ea nunc quæ sacris continentur literis, prodamus, ne rationis aut veritatis expertes esse videamur. Deus igitur ab initio, uti Moses testatur, & ex eo Iosephus *in primo Antiquitatum Iudaicarum* plenissimè edocet, ex nihilo cuncta fecit. Ioannes quoque Euangelista: Omnia per ipsum facta sunt. Id quod Lactantius Firmianus *lib. Divinarum institut.* 2. perspicuè demonstrat, scribens: Nemo quærat ex quibus ista materiis, tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit, omnia enim fecit ex nihilo. Et *alibi:* Deus autem facit ex eo quod non est. Et *in lib. de ira Dei:* Vnus est igitur, inquit, princeps & origo rerum Deus. Et divus Hieron. Quis dubitat Deum omnium creatorem? Idem Plato *in Timæo* sensit & docuit. Atque tale rerum denique omnium verum principium fuit, unde geniti homines multa, quæ ad usum vitæ pertinent, deinde adinvenerunt. De quibus cùm ego scripturus sim, operæ precium me fecisse duco, primùm rerum originem prodidisse, ut intelligeretur, unde materia orta esset, ex qua homines, qui ex eo quod est faciunt, aliquid effinxerint.

Cap.

CAP. III.

De primo hominum ortu, & linguarum varietatis origine: an Romanis lingua una eademque Latina communis fuerit, nec ne: atq; ibidem de prima gentium divisione.

PRima hominum origo, ut testis est Diodorus, apud præstantissimos viros, qui de natura rerum tradiderunt, duplex fertur: quidam enim ingenitum mundum & incorruptibilem, & genus hominum sine ullo ortus principio, ab æterno fuisse opinati sunt. Cujus sententiæ, teste Censorino, fuerunt Pythagoras Samius, Architas Tarentinus, Plato Atheniensis, Xenocrates, Aristoteles Stagirites: multique alii Peripatetici idem senserunt, dicentes, omnium, quæ in sempiterno isto mundo fuerunt, & futura sunt, principium fuisse nullum, sed orbem esse quendam generantium nascentiumque, in quo uniuscujusque geniti initium simul & finis esse videatur. Quidam verò mundum genitum & corruptibilem arbitrati sunt, & homines ortus initium tempore esse consecutos. Quapropter Ægyptii apud se à principio, primos homines genitos esse ferunt, cùm propter soli felicitatem, aërisque temperiem, tum propter Nilum, qui multa ob limi ubertatem generet, & suapte naturâ nutriat. Nam *eodem Diodoro auctore*, in Thebaidis agro mures gignuntur, qua ex re multum stupent homines, cùm priorem quorundã partem pectoretenus animatam moveri in limo videant, posteriore nondum inchoatã, sed informi. Verùm

Psammeticho regnum adepto cùm incessisset cupiditas dignoscendi qui revera primi hominum extitissent, ex eo tempore didicerunt, Phrygas primos fuisse, se verò secundos. Psammetichus enim *veluti libro secundo testatur Herodotus*, cùm haud aliter deprehendere posset, duos pueros recens natos inter pecora educandos pastori tradidit, jubens neminem coram eis vocem edere, ne alicujus sermonem perdiscerent, ut qualis esset prima vox, quæ erumperet, intelligeretur. Pueri itaque biennio pòst passa januâ, (intus enim à capris nutriebantur) ambo porrectis pastori manibus βεκὸς, id est, Becus, clamitarunt, quo quidem verbo Phrygas constat panem appellare. Tali igitur modo, Phrygas primos omnium natos compertum est. Cæterum magna diu inter Ægyptios & Scytas, *auctore Iustino libro secundo, de generis antiquitate*, contentio fuit, in quo certamine superatis Ægyptiis, Scythæ antiquiores visi sunt. Æthiopes itidem ferunt primos hominum omnium creatos esse, & ejus rei conjecturam faciunt, quòd non aliunde homines in eam regionem accesserint, sed in ipsa geniti meritò indigetes omnium consensu appellentur: de quibus Diodorus *libro quarto* ita disserit: Et quidem simile veri est, eos qui sub meridiem habitant, primos è terra fuisse homines genitos: nam solis calore terram, quæ humida est, arefaciente, atque omnibus vitam dante, decens fuit locum soli propinquiorem primo naturam animantium tulisse. Hinc Anaximander Milesius ex aqua terraq; calefactis homines exortos esse tradit. Empedocles ferè idem confirmat: ait enim, membra singula ex terra quasi prægnante passim edita, deinde coisse, & effecisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permistam. Democritus Abderites, ex aqua limoque primùm homines creatos esse dicit.

zen-

Zeno autem Citicus principium humano generi ex novo mundo constitutum putavit, primosque homines ex solo adminiculo divini ignis, id est, Dei providentiâ genitos. Poetæ verò fingunt homines primùm aut Promethei molli luto esse formatos, aut Deucacalionis Pyrrhæque ex duris lapidibus natos. Vergilius,

—— Quò tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Vnde homines nati durum genus.

Verùm ne hujusmodi ineptias referendo, probare videamur: ea quæ sacris continentur literis, ac longè veriora sunt, aperiamus. Primus hominum ortus apud Iudæos fuit. Deus enim divûm pater atque hominum Rex, *ut Poëta ait*, perfecto mundo *(auctore Iosepho in primo Antiquitatum volumine, ut etiam in veteri est instrumento)* Adam primum omnium ex limo hominem fecit, dicente etiam Ovidio:

Natus homo est, sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, &c.

& divo Hieronymo *Epistola* 49. Fabricatur homo de limo. *Et alibi:* Deus nos ad imaginem sui tales condidit. Quare Lactantius *in* 6. scienter hominem Dei simulacrum appellat. Item *de opificio Dei:* Vas est, inquit, quodammodo fictile, quo animus, id est, homo ipse verus continetur, & quidem non à Prometheo fictum, ut poetæ loquuntur, sed à summo illo rerum conditore & artifice Deo. Et Cicero hoc idem tradidit, quamvis expers cœlestium literarum, *in primo de Legibus* sic scribens: Hoc animal providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilii, quem vocamus hominem, præclara quadam conditione generatum esse à summo Deo: solus enim est, ex tot animantium generibus atque naturis, particeps rationis & cogitationis,

cùm cætera sint omnia expertia. Adam itaque primus à Deo creatus, postquàm illius mandatum fregit, uti divo Hieronymo placet, ducta in matrimonium Eva, totius futuri generis auctor fuit. Idem Hieronymus: Duos homines ab exordio fecit Deus, ex quibus totius humani generis sylva descendit. Ita deinceps homines tanquam omnis rei expertes, nulloque subsidio fulti, duram agebant vitam, sed paulatim, quemadmodum Vergilius ait, varias meditando extuderunt artes: nam multarum rerum notitiâ perceptâ, necessitate compulsi, brevi tempore cæteras vitæ hominum commoditates adinvenerunt. Tunc igitur variæ venere artes, quando, sicut idem poeta canit,

—— *Labor omnia vincit*
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Cæterum cùm Deus, ut docuimus, hominem fecerit, illique in ore linguam incluserit, quæ sola animi interpres, vocem motibus variis in verba distinguit, non immeritò quispiam mirabitur, unde tanta homini sermonis varietas innata sit, ut quot orbis regiones sunt, totidem hominum linguæ sint. Cujus rei originem non prætereundam putavi. Cùm enim Nemroth filius Cham, filii Noe, post diluvium homines à Dei timore, aquarum vim formidantes, avocare conaretur, spem suam in propria virtute ponendam ratus, turrim, velut alibi apposité dicemus, altissimam ædificandam suadebat, quam aquæ superare non possent. Iis itaque jam incœpto opere ita insanientibus, Deus linguam divisit, ut per multas absonasque voces, intelligentiâ inter se carerent. Hæc igitur tot linguarum, quibus etiam nunc homines utuntur, varietatis origo est: *auctor Iosephus in primo Antiquitatum.* At hîc non abs re videtur esse, ut aliquid dicatur de antiqua inter

doctos

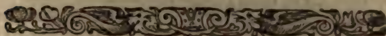
doctos controversia, quærentes, utrum Romani generatim latinè loquuti sint, an duplicem habuerint linguam, quemadmodum nos & Græci ac aliæ gentes ad hodiernum diem habemus, qui alteram vulgarem & vernaculam, alteram Latinam & Atticam appellamus. Et ne in re meo judicio perspicua laboremus, eam ex Cicerone, teste locupletissimo, planam faciemus: is enim *in libro tertio de Oratore*, ait, certam fuisse Romani generis urbisque propriam vocem: idque probat exemplo Læliæ mulieris, quæ ita loqueretur, ut qui eam audiret, sibi Plautum aut Nevium audire videretur. Sed ut ne quispiam putaret, Læliam alteram linguam didicisse, id est, Latinam, alteram domi ab ineunte patrio sermone imbibisse, paulo inferius inquit: Nemo enim unquam est oratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus: si aliter, irridebant. Item *de perfecto oratore:* In versu quidem theatra tota exclamant, si fuerit una syllaba aut brevior aut longior. Et *lib. 1. Tuscul.* Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ & pueri, movetur audiens tam grande carmen. Hæc ille. Ex quo satis patet, unam linguam, & eam quidem Latinam, omnibus communem fuisse, quando pueri & mulierculæ latinè sciebant. Verùm ille erat literarum peritus, qui verborum delectum habere, ac eum recto aurium judicio ponderare scivisset; id quod sine literis fieri non poterat: nam omnes Romanos latinè locutos, non item literas scisse, ex ejusdem quoque testimonio liquet, qui *in Bruto* T. Pomponium Atticum ita loquentem facit: Vides elocutionem emendatam Latinam, cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Et subjicit: T. Flaminium qui cum Q. Metello Consul fuit, pueri vidimus, existimabatur bene latinè, literas nesciebat.

Est

Est igitur quisquam, qui, si ista consideraverit à principe latinitatis dicta, possit suspicari perinde Romanis non unam fuisse linguam ac nobis est? Namque ut apud Romanos illi minus purè & ornatè loquebantur, qui extra urbem vixissent: ita apud Latinos, partim barbaries à feris populis qui Italiam aliquando occuparant, profecta, partim vetustas sermonem domesticum jampridem infuscaverat. Ad prima redeo. Idem Iosephus inde quoque factum prodit, ut post ejusmodi linguarum discrimen, ex Noe pronepotibus, & ex iis, qui ab illis orti sunt, inter se quamprimùm divisi, alii alias terrarum oras velut in colonias profecti occuparint: atque ita secutum, ut non solùm gentes populique quorum conditores fuissent, ab eorum sint nominibus appellati, sed pleræque etiam urbes inde nominatæ. Cæterum Græci postea barbaram vocem abhorrentes, aut illa ex integro, ut idem ait, immutarunt, aut magna ex parta inversa, ut à prisca voce multũ discreparint, effecerunt. Probat tamen adhuc quædam durare, quæ veteri opinioni consentiant, id est, in Phœnicia Tyrum, Tharsum in Cilicia, Cappadoces, Paphlagonas, Pamphylios, Phryges, Palæstinos, Cilices, Sabæos, Syros, & ad meridiem Ægyptios, Lybes & Mauros. Adjicit etiam Medos, Armenios, & Iberos, quæ sanè nomina sunt ab ipsarum gentium conditoribus, qui iidem & Hebræi fuerunt, & ab Noe prognati. Eusebius etiam docet idem, *ita Chronicorum libro scribens:* Filii Noe, Sem, Cham & Iaphet. Filii Sem, Elam, unde Elamitæ: Assur, unde Assyrii: Arphaxad, unde Arabi: Lud, unde Lydi: Aram, unde Syrii. Aramei autem Syriacè dicuntur filii Aram: Filii Cham, Chus, unde Æthiopes: Mestre, unde Ægyptii: Furfur, unde Æthiopum gens: Chanaan, Chananæi. Filii autem Chus, Saba,

unde

unde Sabæi dicti: Evilat, gens Evilea. Filius Iaphet Gomer, filius Gomer Asconez, unde gentes Gotnicæ. Hæc ille. Sicut item æquum est credere, ab illis alias nationes profectas, quæ deinde orbem ipsum multitudine oppleverint.

CAP. IV.

De origine conjugii, & vario apud gentes usu, & qui in propatulo pecudum more coirent, ac queis liceret ante virum novam inire nuptam: & ibidem de divortii initio, ac qui in matrimonio veterum ritus.

DEus simul atque mundo cæterisque rebus summam manum imposuerat, ut Moses tradit, postremò hominem finxit, propter quem haud dubiè ipsum mundum, sicut M. Tullius *in 2. de Natura deorum* probè docet, cunctaque animalia fecerat. Vtrumque etiam testatur Ovidius *in primo Metamorphoseos* dicens:

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est.

Et Cicero *in primo libro de Legibus* ait: Nunc quoniam hominem: quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit, & ornavit Deus. Et Iosephus: Deus hominem omnium dominum fecit. Plinius quoque: Principium jure tribuetur homini, cujus causa videtur cuncta alia genuisse natura. Etenim, uti eleganter idem Cicero inquit: Quis cœlum suspicit, nisi homo? quis solem, quis astra, quis opera Dei miratur, nisi homo.

mo? terrenorum item commodorum in quo est dominatus, nisi in homine? nam nos terram colimus, ex ea fructum capimus, nos navigamus mare, nos pisces, nos volatilia, nos quadrupedes in potestate habemus. Cuncta igitur propter hominem Deus fecit, cùm usui hominum omnia cesserint. Proinde ad propagandum humanum genus, ut una non interiret ætate, necessum erat & fœminam formare, & eam deinde viro, ne more ferarum degerent, sacris quibusdam connubii vinculis adjungere. Quare Deus (quæ finxerint fabulæ, postea subjiciam) Adam, *auctore Iosepho in primo Antiquitatum*, quem primum fecerat, hominem, antequam (sicut quidam volunt) peccaret, confestim Evam ad ipsius hominis exemplar confictam, matrimonio copulavit, ut duo inter se permissi sexus propagare sobolem possent, & omnem terram multitudine opplere. Divus autem Hieronymus *in epistola ad Eustochium, de virginitate servanda*, id à Deo factum tradit, postquam Adam & Eva ejus mandatum sunt transgressi, sic scribens: Eva in paradiso virgo fuit, post pelliceas tunicas initium sumpsit nuptiarum. Item in *libro contra Iovinianum*: Ac, inquit, de Adam quidem & Eva illud dicendum, quòd in paradiso ante offensam virgines fuerint, post peccatum & extra paradisum statim nuptiæ. Atque hæc vera conjugii origo. Cæterum antiquitas, *auctore Trogo*, tradidit, Cecropem Atheniensium regem ante Deucalionis tempora matrimonium constituisse, propter quod hunc bifrontem prodidere. Verumenimvero haud unum omnes matrimonii fœdus faciebant, nec uno modo servabant: porrò Numidæ, Mauri, Ægyptii, Indi, Hebræi, Persæ, Garamantes, Parthi, Taxili, Nasamones, & Thraces, atque omnes penè barbari singuli pro opibus, quisque quàm plurimas uxo-
res

res, alii denas, alii plures habebant. Scythæ, Agathyrsi, Britanni, Attici, promiscuas uxores & liberos ex Platonis republica communes habuere, & more pecudum lascivè coiere. Massagetæ singuli singulas ducebant uxores, sed communiter utebantur, uti apud Britannos etiam, *teste Cæsare*, fieri consuevit. Apud Arabes, qui felicem incolunt Arabiam, consuetudo erat, ut una omnibus consanguineis uxor esset: ex iis enim, *teste Strabone, lib.* 16. *Geographiæ*, qui primus ingrediebatur, posito pro foribus baculo (nam baculum ex more quisque gerebat) cum ea coibat, ipsa tamen cum natu grandiore noctes agebat. Quapropter omnes omnium erant fratres. Adulter apud eos capite damnabatur, qui ex eo deprehendebatur, quòd alius generis esset. Hoc memoria dignum aliquando accidit. Erat enim cujusdam regis filia, mira quidem pulchritudine, cui quindecim erant fratres, qui ejus omnes æquè amore flagrabant, propterea alius sub alium continenter ad eam ingrediebatur. Illa autem assiduo coitu jam defessa, rem hujusmodi commentata est: fecit enim surculos, non utique fratrum surculis absimiles, ac statim ut quispiam exibat, surculum aliquem similem ante januam ponebat, quo fratres, qui deinceps sequebantur, surculum pro foribus fixum cernentes, eorumque aliquem intus esse arbitrantes, ab ingressu arcerentur. Verùm cùm aliquando omnes in foro essent, unus ad fores accessit, & cùm baculum vidisset, suspicatus adulterum intus esse, (sciebat enim se omnes fratres in foro reliquisse) currens ad patrem, sororem stupri accusavit, sed cognita re, eam falsò criminari convictus est. Babylonii & Assyrii uxores ex publica auctione emebant, quod hodie apud Arabes ac Saracenos servatur. Cantabri uxoribus dotes dabant. Alii

cum

cum sanguine conjunctis coibant, præsertim cum matribus, & sororibus, quas etiam in matrimonium ducebant, ut Anthropophagi, Medi, Magi, & Æthiopum quidam, atque Arabes. Apud Nasamones & Augylas Libyæ populos moris erat, cùm quis primùm duxisset uxorem, ut sponsa prima nocte cum singulis convivis coiret, Veneris gratiâ, pòst perpetuò castitatem servaret. Adyrmachidæ Pœnorum populi, qui ad Ægyptum pertinent, *teste Herodoto lib. 9.* soliti erant virgines nupturas regi exhibere, qui, quam vellet primus vitiaret. Fuit idem mos apud Scotos, ut novam nuptam dominus loci ante virum comprimeret. Quod nempe institutum post homines Christianos natos turpissimum, Malcolmus tertius eorum Rex, Princeps optimus sustulit, circiter annum salutis humanæ MXC. constituitque ut nubentes, pudicitiæ redimendæ causâ, locorum dominis nummum aureum penderent, id quod hodie etiam servatur. Lydorum filiæ eatenus vulgato corpore quæstum faciebant, quoad sibi dotem comparassent, deinde nubebant. Alii demum sine conjugibus degere, ut quidam Thraces, qui Ctistæ, id est, creatores vocantur: & Esseni, tertium apud Iudæos philosophorum genus. Ex his autem in propatulo pecudum more concumbebant, Indi, Massagetæ, Nasamones, & Anthropophagi. Sanè hinc videre licet, quàm turpiter isti omnes libidini frena laxarent. Sed quid mirum est, gentes hujusmodi quæ lumine carebant, hoc est, Deum ignorabant, libidine flagrantes in omne nefas ruisse? nulloque discrimine, omne facinus, factu dictuve pudendum ac fœdum, edidisse? Nos igitur multo profectò iis feliciores sumus, quibus ipse Deus, teste Hieronymo contra Iovinianum, & ad Eustochium de Virginitate seruanda, illud magnum matrimonii

monii fœdus constituit, quod nunc homines Christiana religione imbuti, unâ duntaxat uxore cōtenti, longè mehercule sanctius servant, atque venerantur, quàm olim Hebræi, qui tametsi primi à Deo id acceperunt, uxorum tamen multitudine (plures enim, ut diximus, habebant) fœdè turpificabant. Id tamen qua ratione apud illos factum aliquando fuerit, docebimus in 5. hujus operis volumine, cùm de re Christiana agetur: ibidemque declarabitur, quotus olim ac nunc propinquitatis gradus sit nubentibus interdictus. Sed domum revertamur. Romanorum quoq; inviolatum prorsus matrimonium fuisset, si divortium non habuisset: quod licet in causa esset, quamobrem matronæ constantius pudicitiam tuerentur, id tamen non tam facilè religio sancta concedit: primus enim Spurius Carvilius, *Dionysio Halicarnasseo libro secundo, & Plutarcho in vita Romuli, auctoribus*, anno urbis conditæ DXXIII. M. Pomponio II. Papyrio coss. cum uxore sterilitatis causâ divortium fecit. Hinc sanè cognoscere licet, jam inde ab initio apud Romanos fœdus matrimonii sanctissimum fuisse, quando tandiu inviolatum permansit, & Sp. Carvilius, qui quanquam coram Censoribus juratus se matrimonium liberorum tantùm causâ colere, illud violarat, postea ob id facinus semper à populo malè audivit. Quod ex Mosis decretis tralatitium esse constat, qui primus divortii auctor fuit, *ut extat in Deuter. cap. 24.* Moses enim, videns, *auctore Hieron.* Iudæorum alios auaritiâ, alios molestiâ domesticâ, alios libidine commotos, suas uxores injuriâ, & aliquando morte afficere, quò sibi integrum foret novas ducere uxores aut ditiores, pulchriores, junioresúe, ut domesticæ quieti consuleret, facultatem illis dedit divortii faciendi cum prioribus uxoribus: sed voluit, ut

vir daret uxori ita rejectæ libellum divortii, in quo, *teste Iosepho, lib. Iudaicæ antiq.* 4. in hanc fermè sententiam inscriptum esset: Promitto me non repetiturum te: quò sic mulier posset cuivis rursum nubere. Nec de ea re aliter est lege sancitum, ne fieret contra illud, Quod Deus copulavit, homo non separet. Ac ita permissu Mosis, non jussu, divortium primùm apud Iudæos factum constat. Testatur utrumque Christus *apud Matth. cap.* 19; Quod Deus copulavit, homo non separet: & subjicit, Moses ad duritiam cordis vestri, permisit vobis repudiare uxores vestras, cęterum ab initio non fuit sic. Ad duritiam dixit, quòd sævitiam exercuerint in uxores, quas nimis ferum ac durum sit non diligere. Istuc exin divortium minimè respuendum Christus sanxit, si stupri tantum causâ factum esset. Atque hæc de divortii Iudæorum Romanorumque primordio dicere habui. Sed differebant tamen, quòd apud Hebræos non erat mutuum divortii jus, sed soli marito fas erat ab uxore discedere: contrà apud Romanos utrique licebat id facere. Sed age jam dicamus, qui in matrimonio fuerint veterum ritus, quique adhuc durent. Apud Romanos, *teste Festo*, patrimi & matrimi pueri tres, id est, qui patrem & matrem haberent, nubentem ducebant, unus qui facem ex alba spina præferret, (nam noctu, *ut ait Plutarchus in Problematis*, nubebant) duo qui sponsam tenerent: & ea fax vel Cereris honore præferebatur, ut quemadmodum Ceres mortales alit, quæ terræ mater, ac cunctarum frugum creatrix habetur, ita nova nupta, mater familiâs pòst facta, filios nutriret. Quod cùm alibi hodie, tum præcipuè in Anglia servatur, ut duo pueri velut paranymphi, id est, auspices, qui olim pro nuptiis celebrandis auspicia capiebant, nubentem ad templum, ubi ei & marito sacerdos bene-

benedicat, & inde domum duo viri deducant, & tertius loco facis, vasculum aureum vel argenteum præferat. Spiceâ item coronâ sponsa redemita caput, præsertim ruri, ducitur, vel manu gerit ipsam coronam: seu dum ingreditur domum, boni omnis causâ, super ejus caput jacitur triticum, quasi inde consecutura sit fœcunditas. Interim autem Talassii nomen sæpe invocabatur, velut virginitatis assertoris: quòd ei in raptu Sabinarum, virgo obtigisset: aut quòd matresfamiliâs sic operum & lanificii admonerentur, per Talassii vocem, qui dicitur Galathus ad id aptus. Inde factum quoque est, *auctore Plutarcho & Plinio*, ut sponsæ colum lanâ comptam cum fuso secum ferrent; quod in Venetia regione Italiæ adhuc durat. Dabantur præterea, ante viri congressum, ignis & aqua attingenda, quòd iis elementis purgatio fieret, sicut alio loco dicetur, per hoc significando, castam ac puram futuram. Item sponsæ introductæ potio factitia porrigebatur degustanda. Ovidius in Fastis:

Nec pigeat tritum niveo cum lacte papaver
Sumere, & expressis mella liquata favis.
Cùm primùm cupido Venus est deducta marito,
Hoc bibat; ex illo tempore nupta fuit.

Pro his omnibus nunc Romæ mel tantùm degustandum tradunt. Sic sponsa apud Anglos, postquàm benedixerit sacerdos in templo, incipit bibere, sponso & reliquis astantibus idem mox facientibus. Tum supra caput hastam de gladiatoris corpore eductam ponebant, tanquam promptum violati thori supplicium: vel quòd matronę Iunonis Curetis in tutela sint, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ Sabinorum lingua Curis dicitur: vel quòd nuptiali jure nubens viri imperio subjiciatur, quia hasta armorum & imperii summa est. Germani hunc morem nunc

reti-

retinent cum primis. Fuerat insuper tam Græcis quàm Romanis virginibus consuetudo fascia genitalia succingere, usque ad diem matrimonii. Quod Homerus *in Odyssea*, de Tyro virgine à Neptuno compressa testatur. Et Catullus: Quòd zonam solvit diu ligatam. Nova præterea nupta cinniligio præcingebatur, id vir in lecto solvebat, factum ex lana ovis, ut cum illa in domum sublata, sic vir vinctus cinctusque esset. Item Romæ, auctore Festo, nubentes solebant asses treis ferre: atque unum quem in manu tenerent, tanquam virum ementes, marito dare: alterum quem in pede haberent, in foco larium familiarium ponere, quod hodie nonnullis in Italiæ locis servatur: tertium in sacciperio (ita Non. Marc. appellat hoc marsupii genus) in compito vicinali resonare certo tempore solere. Sed longè alia erat coëmptio, quæ fiebat cùm convenirent in manum. Quam Boëtius super topicis Ciceronis, refert his cæremoniis consuevisse peragi: sese enim in coemendo invicem interrogabant. Vir ita, an sibi mulier materfamilias esse vellet, illa respondebat velle. Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet? ille respondebat velle. Ita mulier viri conveniebat manum. Quo facto inter se junctis dextris osculabantur, ac postremò vir sponsæ digitum annulo aureo ornabat, quasi eam sibi devinciens tali insigni pignore. Vtrumque testatur Tertullianus *libro de Virginibus velandis, & in Apologetico, cap. 6.* De hac coemptione rei uxoriæ meminit Vergilius in illo versiculo:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.

Sponsa rursus domus conjugalis postes ungebat adipe suillo, quòd sic ab ea mala depulsum iri ducerent: unde ab ungendo uxor dicta, quasi unxor. Item non permittebatur transcendere limen, sed transportabatur, perinde quasi coacta pudicitiam

amis-

amitteret. Ac non parum multa superstitionis plena alia alibi servabantur, quæ ociosum omnino duximus commemore.

Cap. V.

De religionis origine, & qui colendorum deorum primi auctores fuerint, & Deo vero sacrificaverint.

Non dubium est, quin homines qui antea agrestem vitam sine ullo rectore vivebant, primos suos reges laudibus ac novis honoribus usque eò ad cœlum ferre cœperint, ut etiam dæmonum præstigiis adducti, veluti docuimus, deos appellarent, sive ob miraculum virtutis, sive (ut solet) ad adulationem præsentis fortunæ, sive ob beneficia in se collata. Ita cùm ipsi reges chari essent, magnum sui posteris desiderium relinquebant. Ex quo homines eorum simulacra fingebant, ut ex imaginum contemplatione voluptatem caperent: inde & honores illis habere tanquam diis cœperunt: virtutis præsertim acuendæ causâ: nam libentius Reipublicæ periculum optimus quisque adibat, sciens virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium consecratum iri. Hac igitur ratione, *ut divus docet Cyprianus in libello de idolis*, paulatim vana religio esse cœperat, cùm primi parentes eo ritu suos liberos, & illi suos, ac deinde omnes posteros imbuerent. Quare Iovis temporibus, *auctore Lactantio, libro secundo, capite undecimo*, primò templa constitui, & novi deorum cultus esse cœperunt, vel paulo antè:

antè: quippe fieri poteſt, *ſicut idem ait*, ut vel antè, vel adhuc puero Iove, Meliſſus Iovis nutritor, à quo, ut infrà dicemus, colendorum Deorum ritus effluxit, colere inſtituerit alumni ſui matrem, & aviam Tellurem, & patrem Saturnum. Sed ut ad unguem origo conſtet, faciamus initium hujus rei fuiſſe tempore Beli patris Nini, qui anno ab orbe condito circiter ter milleſimo CLXXX apud Aſſyrios primus regnavit. Hunc Belum ſibi Deum nominatum Babylonii & Aſſyrii colebant. Idcirco errant, qui deorum cultus ab exordio rerum fuiſſe contendunt. Veri autem Dei religio non equidem aliunde manavit, niſi ab ipſo Deo: etenim Deus, *teſte Lactantio in libro de ira Dei*, religionis cauſa nos fecit, ut ſibi nos ſtatim geniti, juſtos & debitos honores haberemus, ipſum ſolum veneraremur, ipſum ſequeremur, in ipſo denique acquieſceremus, *uti eſt in Deuteron. cap. 6.* ita jubente Domino: Deum tuum adorabis, & illum ſolum coles. Ex quo, hoc vinculo pietatis obſtricti & religati Deo ſumus, unde, ut eidem placet, religio nomen accepit. At Cicero *in ſecundo de Natura deorum*, à relegendo fluxiſſe opinatur, ſcribens: Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter tractarent, & tanquam relegerent, hi dicti ſunt religioſi, ex relegendo, &c. Sed ad deorum cultores revertamur. De quibus magna apud auctores eſt quæſtio: nam primi omnium Ægyptii, *auctore Herodoto libro ſecundo*, *&* *Strabone libro Geographiæ decimoſeptimo*, diis & aras, & ſimulacra, & delubra ſtatuere, ſacrificiaque curarunt, rituſque eos deinde peregrinis commonſtrarunt. Quidam verò volunt, Mercurium primùm inſtituiſſe, quibus ſacris dii colerentur. At alii Mennam regem; *auctor Diodorus libro primo*. Sed idem in quarto, Æthiopes primos Deos coluiſſe autumat,

ita

ita scribens: Asserunt autem, deorum apud eos cultum primitus adinventum, sacra insuper, pompas, celebritates, aliaque, quibus diis honores impenduntur, ab eis fuisse reperta. Qua ex re ipsorum in deos pietate religioneque inter omnes vulgata, videntur Æthiopum sacra diis admodum grata esse. Hujus rei testimonium afferunt antiquissimi ac ferè celeberrimi apud Græcos poetarum, qui in sua Iliade, Iovem reliquosque unà deos introducit in Æthiopiam, tum ad sacra, quæ eis de more fierent, tum ad odorum suavitatem commigrantes. Æthiopes etiam dicuntur suæ erga deos pietatis præmium tulisse, quòd nunquam ab externis regibus subacti sint, semper enim liberi permanserunt. Verùm Lactãtius *lib. Institut. primo* tradit, Melissum Cretensium regem primùm diis sacrificasse, ac ritus novos sacrorumque pompas introduxisse. Hujus Amalthea & Melissa filiæ fuerunt, quæ Iovem puerum caprino lacte ac melle nutrierant. Quamobrem poëtæ tradiderunt advolasse apes, atque os pueri melle complesse. Alii præterea alia id genus sacra apud gentes adinvenerunt, veluti Faunus in Latio, qui *eodem Lactantio autore*, Saturno avo sacra constituit. Quidam scribunt ante Faunum imperasse Ianum, ac deorum cultum demonstrasse. Apud Romanos Numa Pompilius novæ religionis autor fuit, sicut Orpheus sacra Liberi patris primus in Græciam introduxit, quæ Orgia vocabantur, quo nomine, *teste Servio super 4. Æneid* olim apud Græcos omnia sacra dicebantur, quemadmodum apud Latinos cæremoniæ. Item initiandi morem atque alia mysteria intulit, *Diodorus & Lactantius autores*. At Eusebius non planè hoc sentit *in 10. de Euang. præp.* sic scribens: Primus enim omnium ex Phœnicia, Cadmus Agenoris filius mysteria &

ſolennitates deorum Græciæ tradidit, ſimulacrorum conſecrationes etiam & hymnos, deinde ex Thracia Orpheus. Herodotus *verò libro ſecundo*, Græcos omnino religionem deorum partim ab Ægyptiis, partim à Pelaſgis accepiſſe affirmat, & Athenienſes ante omnes, quando in Græcia Dodonæum oraculum omnium vetuſtiſſimum conditum erat. Sed apud Græcos, ſicut idem ait, Heſiodus & Homerus deorum opifices in primis extiterunt. Cum Herodoto conſentit Euſebius, qui *in præfatione* in Chronicon ſuum ita dicit: Cecrops Diphyes primus omnium Iovem appellavit, ſimulacra reperit, aram ſtatuit, victimas immolavit, nequaquam iſtiuſmodi rebus in Græcia uſquam viſis. Siquidem Cecrops primus Atticæ rex fuit, & æqualis Moſis. Item Orgia Thracibus, *teſte eodem Euſebio*, Aëtio adinvenit. Ac talis fuit apud gentes religionis origo. Deo autem omnipotenti, quem nos Chriſtiani colimus, cujus nutu omnia geruntur, Cain & Abel Adam filii, *autore Ioſepho in primo Antiquitatum*, primi ſacrificarunt. Enos verò primus, *ut teſtatur Hieronymus contra Iovinianum*, *&* *Euſebius*, invocavit nomen Domini, & ſic deinceps eorum poſteri nullis ſacris initiati ſacrificium fecere, quoad Deus ſacerdotium conſtituit, quod primò, *teſte Ioſepho in 3. Antiquitatum*, Aaron Moſis fratri detulit. Ex quo ſolenne apud Hebræos fuit, ut nemo divinum pontificatum gereret, niſi Aaron genere ortus foret: iis enim ſacerdotibus tantùm rem divinam facere licebat, ſicuti nunc apud nos, ſacerdotes illi duntaxat illud idem factitant, qui per epiſcopos ſacris initiantur. Sed de veræ religionis ac ſacerdotii initio, in quarto operis hujus volumine diffuſius tradetur.

CAP. VI.

Qui primus literas invenerit, vel in Latium attulerit, & de earum numero aucto, varietate, vi, atque sono.

QVoniam solo literarum usu memoriæ fulcitur æternitas, ab omnique oblivionis injuria res memoria dignæ vindicantur, has ante omnia esse tractandas ducimus, cùm earũ inventio planè demonstret, valde admirabilem fuisse vim juxtà ingenii atq; memoriæ in eo homine qui primus sonos vocis, qui infiniti videbãtur, paucis ejusmodi literarum notis terminaverit, cujus nomen antiquitate obrutum non proditur, tametsi honore maximo dignatur. Mercurium itaq; literas in Ægypto omnium primum reperisse testatur Diodorus *libro primo.* Cicero *lib. de Nat. deorum tertio*, hunc quintum Mercurium fuisse tradit, qui literas Ægyptiis dederit. At idem Diodorus *paulo inferius* (de primo enim earum inventore, magnum apud idoneos autores certamen esse video) Ægyptiis literarum inventionem attribuere videtur, ita scribens: Asserunt Ægyptii, literas, astrorum cursus, geometriam, artesque plurimas ab se fuisse inventas. Nonnulli has in Ægypto invenisse quendam nomine Menona affirmant. Sed apud eos, quod non est silentio prætereundum, animalium effigies loco literarum erant, quippe quæ sensus mentis, sicut docebimus cùm de obeliscis meminerimus, repræsentabant. Plinius autem *libr. naturalis histor. 7. circa finem* ait se literas semper arbitratum esse Assyrias

fuisse. Cadmum verò à Phœnicia primùm in Græciam attulisse sexdecim numero, A B C D E G I L M N O P R S T V. quibus Trojano bello Palamedem adjecisse quatuor hac figura, Θ Ξ Φ Υ. Totidem post eum, Simonidem Melicum, Ψ Z H Ω. quarum vis in nostris recognoscitur. Aristoteles decem & octo priscas fuisse commemorat, Α Β Γ Δ Ε Ζ Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ. & duas ab Epicharmo, non à Palamede additas, hoc est, Θ, & P, vel Ψ, ut Hermolaus prodit. Quidam verò aut non Cadmum literas in Græciam, sed Phœnices, qui cum eo venerant: aut omnino non primò Cadmum, sed multis pòst seculis advexisse contendunt. nam Herodotus Halicarnasseus historiarum pater, ut ajunt Græci, *lib. quinto, de Phœnicibus* ita loquitur: Phœnices isti qui cum Cadmo advenerunt, quorum Zephyrei fuere, dum hanc regionem incolunt, cùm alias multas doctrinas in Græciam introduxere, tum verò literas, quæ apud Græcos, ut mihi videtur, antea non fuerant, & primæ illæ quidé extiterunt, è quibus omnes Phœnices utuntur. Affirmat itidem Diodorus *libro sexto:* Nam qui dicunt Phœnices à Musis perceptas literas tradidisse postmodum Græcis, hi sunt, qui cum Cadmo in Europam navigarunt. Ex quo à Græcis literæ Phœniceæ appellatæ sunt. Hinc Lucanus,

Phœnices primi, famæ si credimus, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

At omnino Cadmum non primùm ad Græcos literas portasse, sed longo pòst tempore, Diodorus perspicuè demonstrat, qui ait: cùm Actinus Solis filius in Ægyptum transiens astrologiam Ægyptios docuisset, demum Græcia diluvio oppressa, plurimos homines periisse, literarumque moni-

monimenta deleta fuisse: & eam ob causam, post multa secula, existimatum esse Cadmum Agenoris filium primùm literas in Græciam adduxisse, atque ideo Græcos quadam communi ignorantia ductos, literarum inventionem illi acceptam retulisse. Cæterum Iosephus *in primo Antiquitatis contra Appionem*, Græcos omnino ante Homeri ætatem literis caruisse affirmat, cùm inquit: Postea multa quæstio atque contentio facta est, utrum literis usi sint: & magis veritas obtinuit, eo quòd usus recentium literarum illis fuisse incognitus: constat autem, quoniam apud Græcos nulla invenitur absolutè conscriptio poëmate Homeri vetustior, & hunc etiã post bella Trojana fuisse manifestum est. Atqui Cicero in Bruto secus tradit, aiens: Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ, quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum, & in Procorum epulis canuntur. Item Eusebius *in* 10. *de Euang. præpar.* ostendit, scripsisse apud Græcos ante Homerum, Linum, Philamonem, Thamyram, Amphionem, Orpheum, Musæum, Demodotum, Epimenidem, Aristæum, & plerosque alios. Alii, *teste Diodoro in* 4, asserunt, Æthiopes literas primùm reperisse, ab iisque Ægyptios eorum colonos exin illas accepisse, & ab his deinde reliquos. Verùm Eupolemus, ut Eusebius opinatur, proculdubio veram literarum originẽ reddit, affirmans, Mosen, qui, *teste eodem Eusebio de temporibus, & in* 10. *de præparat. euang.*, longè ante Cadmum fuit, literas Iudæis primùm tradidisse, & à Iudæis Phœnices accepisse, Græcos verò postremos à Phœnicibus. Idem etiam Eusebius *lib.* 8. *&* 10. pulcherrimè probat. Cui opinioni congruit illud, quod ex Plinio antè retulimus, apud Syros literas repertas esse, quando Syri ipsi quoque, *te-*

ste Eusebio, Hebræi sunt, atque adeò Iudæa Syria est, ita Plinio *lib. 5.* dicente: Syria quondam terrarum maxima, & pluribus distincta nominibus: nanq; Palæstina vocabatur quà contingit Arabas, & Iudæa, & Cœle, dein Phœnice, &c. Sed reperimus, ante diluvium Noe, apud eos omnino usum fuisse literarum: Iosephus enim *in 1. antiq.* tradit, liberos Seth Adam filii, in duabus columnis, uti cùm de astrologia tractabitur subtilius dicemus, disciplinam rerum cœlestium à se primò inventam conscripsisse. Quo apparet jam tum literas fuisse: quas fieri potuit vi aquarum deletas, Mosen dein adinvenisse: quamvis ex his columnis alteram, id est, lapideam, Iosephus usque ad ætatem suam in Syria durasse affirmat. Quapropter rectius mea quidẽ sententia, Philo primam literarum inventionem Abraham assignat, qui Mose antiquior est: nisi hoc sit potius filiis Seth attribuendum, qui ipsum Abraham multis annis præcesserant. Hebræorum autem literæ, *ut idem Eusebius ait*, numero viginti duæ sunt, quot idem nostræ Latinæ; quæ, si divo Hieronymo credimus, novæ sunt, & ab Esdra inventæ. Ille enim *in præfatione in libros Regum* ita scribit: Certumque est, Esdram scribam legisque doctorem post captam Hierosolymam, & instaurationem templi, sub Zorobabel alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cùm ad illud usque tempus, iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint, &c. Græcas verò veteres literas fuisse easdem penè, quæ nunc Latinæ sunt, indicio est Delphica tabula ænea, quæ Romæ in palatio Minervæ dicata, in bibliotheca conspiciebatur, Plinii (ut ipse testatur) temporibus. In Latium eas, *teste Plinio & Solino*, intulere Pelasgi. Quidam volunt, Nicostratam Euandri Arcadis matrem

Lati-

Latinis primùm dedisse. Dionysius *in primo* ait, ipsos Arcades primos attulisse in Italiam, qui post Pelasgos venerant. Livius Euandrum autorem vocat, *libro ab urbe cond. primo* ita scribens: Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat loca, venerabilis vir miraculo literarum, rei novæ inter rudes artium homines. Sentit idem Cornel. Tacitus, qui tradit, Aborigines ab Euandro Arcade didicisse literas. Quod autem Plinius *in septimo*, Epigenis autoritate probare conatur, æternum literarum esse usum, qui, veluti ex Iosephi testimonio probavimus, omnino antiquissimus est, non id planè sentit Herodotus, qui, ut suprà demonstratum est, nullas literas ante Phœnices in Græcia fuisse autumat: neque Eupolemus, aut Eusebius, qui Mosi primam literarum inventionem, sicut ostendimus, assignant: neque demum Diodorus, qui *in primo* inquit: Qui primi fuerint in orbe reges, nequaquam compertum habemus, cùm nulli historici eos tradant: fieri quippe non potest literas æquè ac primos reges vetustas extitisse. Hæc ille. Serò etiam in Latium venere: quod testatur Livius ita scribens *in fronte libri 6. ab urbe condita*: Tum quòd parvæ & raræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum. Quapropter idem *libro nono* ait, Romanos deinde pueros non modò Græcis, sed Hetruscis quoque literis erudiri solitos. Ex quo scire licet, Hetruscos etiam suas olim habuisse literas, quas, ut nostrà denique cætera omnia, ita tempus consumpsit, ut nunc ne nota quidem illarum cognita extet. Has autem literas Cornelius Tacitus *libro Augustæ historiæ 11.* autor est Demaratum Corinthium Hetruscos primùm docuisse. Phrygibus quoque proprias

fuisse literas, testatur Cicero *de nat. deorum*, sic scribens: Alter Hercules traditur Nilo natus Ægyptius, quem aiunt Phrygias literas cõscripsisse. Atqui cùm Græci ita suarum literarum numerum paulatim auxissent, sicut suprà demonstravimus, Latini quoque idem studentes, postea literas sex ad suas priscas sexdecim addiderunt, F K Q X Y Z & H. hæc tamen non est litera, sed tantùm aspirationis nota. F digammon ab Æolibus acceperunt, quod, *teste Prisciano*, apud antiquissimos Latinorum eandem vim atque apud ipsos Æoles habuit: eum enim propè sonum quem nunc habet F, significabat P, cum aspiratione, quo nos in verbis Græcis utimur, ut Orpheus. Deinde Claudius Cæsar, prout Tacitus prodit, F loco V consonantis recipiendum constituit, ut fulgus, pro vulgus, fixit, pro vixit. Quintilianus: Nec inutiliter, inquit, Claudius Æolicam illam ad hos usus F literam adjecerat. Ita Germanum vulgus Latinè loquendo etiamnum pronunciat. Postremò in Latinis vocibus pro P & H, poni F cœptum est, ut fama, facio. K etiam litera à Græcis accepta, in nullis verbis apud nos boni autores utendum putant. Q adjecta est, quòd pinguiorem sonum edere visa est quàm c. X de Græcis quæsivimus, qua tamẽ carere potuimus, ut ait Quintil. nam pro ea, c & s, vel c & s utebamur, ut apecs & gregs, pro apex, & grex. Y & Z ex Græco similiter fonte manarunt, & id quidem, ut istarum literarum usus in Græcis foret duntaxat verbis.

CAP. VII.

De origine Grammaticæ, & quantum valeat.

Onsentaneum videtur, ut prodita literarum origine, antequàm ad alia explicanda aggrediar, de Grammatices origine disseram, utpote quæ pluris est, quàm omnium liberalium artium scientia, quia reliquarum unicum est fundamentum, nomenque à literis accepit: nam γϱάμμα Græcè, litera dicitur. Grammatica ipsa apud nos, teste Fabio, literatura nuncupatur, & grammatici literatores, aut literati: quamvis nonnulli, *autore Tranquillo de grammatica*, literatores vocent mediocriter doctos, sicut Græci grammatistas. Est autem Grammatica ars, quæ in emendatè loquendo scribendoque consistit, ut literæ suas custodiant voces, & velut depositum reddant legentibus. & autore Quintiliano *libro primo*, in duas partes dividitur, in rectè loquendi scientiã, & poëtarum enarrationem. Cicero *de oratore*: In grammaticis poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, & pronunciandi quidam sonus. Ejus autem initiũ, ut testis est Suetonius *in libro de grammatica*, tale fermè fuit, quale habuit Rhetorice: ex observatione enim eorum, quæ in loquendo apta aut inepta erant, homines ea ipsa ad imitandum vitandumque notantes, hanc artem fecerunt, veluti oratoriam: nam grammatici pariter ac oratoris scientia est, quomodo loqui deceat, ut ex Cicerone colligere licet, cùm *lib. 3. de Oratore*

tore ait: Atque ut latinè loquamur, non solùm videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat, & ea sic & casibus, & temporibus, & genere & numero conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit, sed etiam vocis sonus est ipse moderandus. Ista omnia grammatica sola docet. Hanc autem, *ut Laërtius libr.* 10. *ait*, Hermippus autor est Epicurum primùm docuisse, cujus vim Plato primus speculatus est. Romæ verò, *autore Suetonio*, olim ne in usu quidem, nedum in ullo honore fuit: inde in urbem ejus studium intulit Crates Malotes missus ad Senatum ab Attalo rege, inter secundum & tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennii mortem. Cæterum hæc omnium artium præclarissima est: præbet enim iter ad cæteras capessendas. *Fabius*: Nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus initiis, perve iri potest. *Et alibi*: Quò minus, inquit, sunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem ac jejunam cavillantur, quæ nisi oratoris futuri fundamenta fideliter jecerit, quicquid superstruxerit, corruet, necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ vel sola omni studiorum genere plus habet operis, quàm ostentationis. Hæc ille. Illud præterea, quamobrem magnifieri debeat, facilè docet: quia ex hujusmodi artis negligentia, in poëtis, oratoribus, historicis, in arte medicinæ, in jure civili, cæterisq; disciplinis quotidie sexcenti errores existunt ineptissimæque interpretationes: id quod non accideret, si grammaticam primùm discerent, qui aliquando essent sese ad scribendum daturi, illiúe non ignorarent, grammatici partes esse, ut cunctas ferè calleat artes, quando apud antiquos soli gramatici omnium scriptorum censores & judices fuere, qui idcirco critici ἀπὸ τοῦ κρίνω appellati sunt.

Igitur

Igitur cùm quis pingue quiddam latinè sonare incipit, non debet ad opus aliquod scribendum aggredi prius quàm grammaticam didicerit. In hac autem olim præcelluerunt, Didymus, quem Macrobius omnibus grammaticis præponit: Antonius Enipho, cujus scholam M. Tullius post forensia negocia frequentabat: Nigidius Figulus, M. ille Varro omnium doctissimus: M. Valerius Probus, Palæmon ille arrogantissimus, multique deinde alii. Apud Græcos Aristarchus, Aristoteles, Theodotes.

CAP. VIII.

De poëticæ artis origine, & ejus præstantia, ibique locus Ciceronis in Catone emendatus.

Poëtica ars multis mehercle de causis, reliquas antecedit disciplinas, vel quia homines nullam penè artem assequi possunt, nisi in illam diu incubuerint, vel quòd scientias ferè, ut Strabo *in primo Geographiæ adversus Eratosthenem* pulchrè demonstrat, in se continet omnes: vel demum quòd ex omnibus artibus, quæ ab humani ingenii excellentia proficiscuntur, sola poëtica divino furore percipitur. Nam poetæ furore afflati res omni admiratione & stupore dignas canunt, sine quo, *teste Cicerone in primo de divinatione*, Democritus negabat magnos esse poetas, quippe qui, *ut idem quoque Democritus & Plato ajebant*, non arte, sed natura constant, tuncque veri vates sunt, cùm insaniunt. Horatius in Poetica arte:

Ingenium misera quia fortunatius arte

Credit, & excludit sanos Helicone poëtas
Democritus. Et alibi:
Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est.

Non fiunt igitur poëtæ, sed nascuntur. Vnde in Bucolicis Vergilius:

Pastores, hedera crescentem ornate poëtam.

Quare Ovidius in 3. de Arte amandi, dicit:

Est Deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Et Maro divinum vocat poëtam:

Tale tuum carmen nobis, divine poëta, &c.

Cùm vatem esse, Dei munus sit. Sed Cicero *pro Archia poëta*, multo luculentissimè illud quo fiat pacto, docet, dicens: Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisq; accepimus, cæterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare, poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quòd quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Origo autem hujus artis admodum vetusta est, & teste Eusebio *in lib.* 11. *de præparat. Euangel.* apud antiquissimos Hebræorum, qui multo ante Græcorum poëtas fuere, primùm floruit. Nam Moses magnus Hebræorum imperator, cùm ex Ægypto eos in patriam reduceret, statim atque mare rubrum, divinitus cedentibus aquis, transgressus est, divino numine afflatus, *autore Iosepho in* 1. *de antiquitatibus Iudæorum*, hexametrum carmen, quo Deo gratias ageret, edidit. Deinde David ille divinus Dei vates vario metro hymnos composuit. Idem Iosephus *lib.* 7. *Antiquit.* Expeditus itaque David à præliis & periculis, cùm pace jam altissima frueretur, cantica in Deum hymnosq; vario metro composuit, alios quidem trimetros, alios quidem quinque-

me-

metros; hæc ille. Divus quoque Hieronymus *in præfatione in Chronicon Eusebii*, longè scienter id demonstrat, scribens: Denique quid Psalterio canorius? quod in morem nostri Flacci & Græci Pindari, nunc jambo currit, nunc alcaico personat, nunc sapphico tumet, nunc semipede ingreditur. Quid Deuteronomii & Esaiæ cantico pulchrius? Quid Solomone gravius? Quid perfectius Iob? Quæ omnia, hexametris & pentametris versibus apud suos composita decurrunt. Non immeritò igitur hujus artis initium Hebræis acceptum referre debemus, veluti reliquarum propemodum disciplinarum. Oracula quoque aliorum vatum versibus edita sunt, quod Horatius *in Poëtica* testatur:

—*Dicta per carmina sortes.*

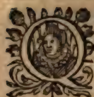
Verùm Orpheus, *autore Porphyrione*, primùm poeticam illustravit, deinde Homerus & Hesiodus. Nos autem serius illam accepimus: nam Livius Andronicus, ut M. Tullius *in primo Tusculanarum*, & Fabius Quntilianus *in decimo* prodiderunt, fabulam primus dedit, Appio Claudio Cæci filio, M. Tuditano coss. anno ante natum Ennium, qui fuit annus ab Vrbe condita quingentesimus tertius decimus. Cæterum ex ratione temporis inita à Livio, ac testimonio ejusdem Ciceronis in Catone, cùm Livii Andronici meminit, satis constat, Marci Semproni Tuditani id temporis collegam fuisse Caium Claudium Centonem, licet exemplaria in Catone perperàm habeant pro Centone Cethego, non Appium Claudium. Ac sic ratio temporis, cujus rei causa hoc loco Consulum mentio facta est, conveniet, si ita legas: sin minus, non item. Antea enim, velut idem M. Cicero ait, nullus honos erat poëticæ artis: quinetiam usque adeo probro habebatur, ut si quis, quemadmodum Gel-

Gellius ex Catone, *libro Noctium Atticarum undecimo, capite secundo,* testatur, eam rem studeret, grassator vocaretur.

Cap. IX.

De origine metri, & metrorum plura esse genera.

Qvanquam nonnullis fortasse haud injuria accusandus videbor, quòd antea de poeticæ artis initiis scripserim, quàm metri originem traderem, ex quo illa constat, nec eo tamen quispiam mihi succenseat: rei enim dignitas in causa fuit, cur id fecerim, non valde indecens ratus de metro statim tractare. Metri itaque origo à Deo optimo maximo est, qui hunc terrarum orbem & omnia ab eo contenta, certa ratione quasi metro dispofuit: harmoniam enim, uti Pythagoras docuit, in cœlestibus terrenisque rebus nemo hercle esse dubitat. Nam quo pacto mundus consisteret, nisi certa ratione & numeris præfinitis ageretur? Omnia quoque instrumenta quibus utimur, mensura quadam, id est, metro fiunt. Quòd si hoc in cæteris rebus accidit, quanto magis in oratione, quæ cunctas complectitur? Diodorus etiã, tametsi fabulas sequitur, cùm de Musarum officio *libro sexto* loquitur, metri inventionem Iovi, hoc est, Deo immortali assignat: Musis, inquit, à patre concessa est literarum inventio, & carminum, quæ poësis appellatur, ratio. Atque metrum à Deo initium habuit, quo apud mortales, ejus vates, quos commemoravimus, divini spiritus pleni primùm

mum usi sunt. Sed metrorum plura sunt genera, quæ, *autore Servio*, vel à rebus quæ describuntur, nomina accepere, ut heroicum, quod hexametrum, licet Moses, uti dictum est, primus usurpaverit: tamen quia Homerus, & cæteri qui deinceps secuti sunt, heroum res gestas hoc carmine scriptitarunt, heroicum nominatum est, quo etiam ante Homeri ætatem, Apollinis Pythii oracula reddi consueverant: propter quod, ut opinor, Plin. *in 7.* ait: Versum heroicum Pythio oraculo debemus. Ipsa insuper oracula soluta etiam oratione, *teste Strabone libro nono Geographiæ*, referebantur, id quod affirmat Cicero *in secundo de divinatione*, dicens: Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Vel ab inventoribus, ut Asclepiadæum: vel à pedibus, ut iambicum, quod Archilochus primus invenit. Horatius in poetica:

Archilochum proprio rabies armavit iambo.

Vel à numero pedum, ut hexametrum & pentametrum, quæ & elegiaca dicuntur, quorum repertor, ut ajunt, ignoratur. Horatius:

Quis tamen exiguos elegos immiserit autor,
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

Bucolicum carmen, *autore Diodoro in 5*, Daphnis Mercurii filius excogitavit: & sic alii alia metra adinvenerunt, quæ nos in præsentia studio brevitatis omittimus, metri tantùm originem prodidisse contenti.

De

Cap. X.

De tragœdiæ atque comœdiæ initiis.

INitium tragœdiæ & comœdiæ, teste Donato, à rebus divinis est factum, quibus antiqui pro fructibus vota solventes operam dabant: nam olim incensis altaribus, & admoto hirco, id genus carminis quod sacer chorus reddebat Libero patri, tragœdia dicebatur: autoribus enim tragicis hircus præmium cantus proponebatur. Horatius:

Carmine qui tragico vilem certabat ob hircum.

Qui Libero patri immolabatur: quia, ut ait Varro, noxium est vitibus animal. Vnde tragœdia ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc est, ab hirco nominata est: vel, ut quibusdam placet, quòd hirco donabatur ejus carminis poeta: vel quòd uter ex hircina pelle vini plenus pro præmio erat: vel à fæce, quia ante usum personarum ab Æschylo repertum, mimi peruncti ora olei fæcibus fabulas agebant. Horatius in poëtica:

Ignotum tragicæ genus invenisse camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse poëmata Thespis,
Quæ canerent, agerentque peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ
Æschylus.

Tragœdias, *autore Fabio in* 10, primus in lucem protulit Æschylus, sed longè clarius illustrarunt Sophocles atque Euripides. Apud nos, *autore Donato*, Livius Andronicus tragœdiam primus inve-

invenit, in qua floruit Accius Pacuvius, Ovidius, & Seneca. At verò nondum coactis in urbem Atheniensibus, cùm, *ut testatur Varro*, juventus Attica circum vicos, villas, & compita, festum carmen solenniter quæstus gratia cantaret, orta est comœdia, ἀπὸ τοῦ κωμάζειν, quod est lascivè agere, vel κώμου, hoc est, à comessatione, seu κώμης, qui vicus est, & ᾠδῆ, cantus: quam tamen apud Græcos, uti Donatus sentit, dubium est quis invenerit primus, apud quos, sicut infrà dicimus, duplex erat, antiqua & nova. Præcipui autem ejus autores fuerunt Aristophanes, Eupolis, & Cratinus. Apud Latinos eam primus omnium, ut Livius *ab Vrbe condita*, & Donatus testantur, reperit Livius Andronicus. In tragœdia autem heroes, duces, reges introducuntur, & est sermo grandiloquus. Ovidius:

Omne genus scripti gravitate tragœdia vincit.

In comœdia verò amores ferè & virginum raptus. Tristitia tragœdiæ peculiaris est: propter quod Euripides, petente Archelao rege ut de se tragœdiam scriberet, abnuit, & precatus est, ne accideret Archelao aliquid tragœdia dignum, quoniam semper infelices exitus habet, contrà comœdia felices.

CAP. XI.

De origine Satyræ, novæq; Comediæ.

SAtyrarum genera duo esse manifestum est, alterum antiquius tam à Græcis quàm à Latinis usurpatum, quod sola carminum varietate constabat, comœdiæ penè par, nisi plus habuisset lasciviæ. Hujus saty-

satyræ scriptores fuerunt Demetrius ex Tharso, poeta satyricus, *ut autor est Laertius*, & Menippus servus, sicut *Apulejus & Gellius ostendunt*, cujus libros M. Varro in Satyris imitatus, eas latinè Menippeas appellavit. Alterum satyrarum genus recentius maledicum, & ad carpenda hominum vitia compositum, quod soli Latini excogitaverunt, teste Fabio Quintiliano. Satyra quidem tota nostra est, quæ, autore Donato, hinc exordium sumpsit. Nam cùm in veteri comœdia per priscos poetas non penitus ficta argumenta, sed res gestæ à civibus palàm, tum eorum crebro qui gessissent nòmine, decantarentur: quod nunc nequaquam moribus hominum obfuit, cùm pro se quisque caveret, culpa aut domestico probro ne spectaculò cæteris esset, & inde ipsi poëtæ abuti licentius stylo, & passim ex libidine lædere cœpissent plures bonos, id propter, ne quispiam hominum vitia amplius nominatim carperet, lege sanxerunt. Ex hujus igitur hoc pacto veteris comœdiæ interitu, Satyra, quam nostri condiderunt, initium habuit. Tunc autem poëtæ novam comœdiam invenerunt, quæ generatim ad omnes homines, qui mediocribus agunt fortunis, pertineret, & minus amaritudinis, & eadem opera multum delectationis spectatoribus afferret: cujus Menander & Philemon autores fuere, qui omnem prioris comœdiæ acerbitatem mitigarunt. Ab illis nostri poëtæ Latini, Cæcilius, Nævius, Licinius, Plautus, Terentius, atque alii antiquissimi Comici modum componendæ comœdiæ jucundæ pariter ac gratæ sumpserunt. Verùm ii, si Quintiliano credimus, vix levem Græcorum umbram consecuti sunt, quòd sermo Romanus non videatur posse recipere illam dicendi venerem, solis Atticis in hoc genere linguæ concessam. Satyra

tyra verò à satyris, ut Donato placet, qui illoti semper & petulantes dii sunt, nomen traxit: vel à satyra cibi genere, quod, autore Festo, ex variis rebus conditum erat. In hac satyra, *teste Quintiliano in* 10. primus insigne laudem adeptus est Lucillius: sed ejusdem judicio, purus magis ac tersior fuit Horatius. Persius juxtà, quamvis uno libro, multum gloriæ promeruit. Sed in primis Iuvenalis lepidus fuit, de quo Quintilianum, cùm in 10. dixit, Sunt clari hodie quoque, & qui olim nominabuntur, intellexisse ferunt.

CAP. XII.

Qui primus historiam condiderit, & de ejus utilitate, aut solutam orationem invenerit, deque texendæ ipsius historiæ regula.

HIstoria, quæ tanto cæteris scriptis antecellit, quanto plura exempla rerum complectitur diuturnitas temporis, quàm hominis ætas, ad vitæ institutionem utilissima censenda est, quòd, ut Cicero *de Oratore* præclarè ait, sola sit testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, & magistra vitæ: multarum enim rerum exemplis privatos viros imperio dignos reddit, Imperatores ob immortalem gloriam, ad præclara facinora impellit, milites propter laudem, quæ eos qui vitam egregiè profuderint, comitatur, promptiores efficit ad pericula pro patria adeunda, improbos infamiæ metu à vitiis deterret. Hanc, *ut Plinius lib.* 7. *ait*, Cadmus Milesius omnium primus condidit; sed Iosephus *in primo Antiq. volumine*

rectius

rectius omnino sentiens, cum apud Græcos duntaxat primùm historias scripsisse tradit: nam Græci, cùm, *ut idem inquit*, heri & nudius tertius fuerint, veri similius est, antiquissimos Hebræorum qui sacros libros scripserant (Cadmus enim Milesius, ut apud Eusebium colligimus, *in* 10. *de præparatione euangel.*, longè post Mosen fuit) historias primò condidisse: vel Ægyptiorum aut Babyloniorum sacerdotes, sicut ipse Iosephus *in primo contra Appionem* sentire videtur, aiens: Quoniam verò apud Ægyptios & Babylonios, ex longissimis olim temporibus, circa conscriptiones diligentia fuit, quando sacerdotibus erat injunctum, & circa eas ipsi philosophabantur. Et deinde infert: De nostris verò progenitoribus, quia eandem quam prædicti habuerunt in conscriptionibus diligentiam, desino dicere, etiam potiorem, pontificibus & prophetis hoc imperantes. Ex quo Eusebius verissimè, ut mea fert opinio, hoc potius Mosi assignare videtur, *in* 11. *de præparatione euangel.* dicens: Vnde sapientissimus ille Moses, qui primus cujusque hominis vetustissimi vitas Hebræorum conscripsit, civilem atque in actione positum vivendi modum narratione historica docuit. Verum nec illud profectò probabile videtur, quod idem Plinius *in septimo*, & Apuleius *in Floridis*, tradit, Pherecydem Syrum primùm solutam orationem condere instituisse, tempore Cyri regis: namque quis non videt hoc potius esse illis tribuendum, qui primi historias scripserint? quæ, uti luce clarius est, soluta oratione conscribuntur: quando etiam Pherecydes, ut de Ægyptiorum & Babyloniorum sacerdotibus sileam, qui & ipsi longè ante Græcos historias scriptitarunt, multo post Mosen fuit, quem ex testimonio Eusebii, primùm omnium historiam condidisse diximus.

Phere-

Pherecydes enim Syrus, *autore Eusebio de Præparatione euangel. volumine* 10, circiter primæ Olympiadis tempora floruit. A Mose autem, quemadmodum ex eodem collegimus, ad Ioathan Iudæorum principem, cujus temporibus Olympiades cœperunt, interfuerunt anni DCC. & circiter LXXXVIII. At Strabo *in primo Geogr.* non solùm Pherecydi, sed Cadmo ac Hecatæo pariter assignat, qui & ipsi Mose, uti liquidò constat, posteriores fuerunt. Ex philosophis autem, *Laertio Diogene autore*, historias primus composuit Xenophon, de quo Quintilianus, cùm de historicis loquitur, ait: Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. In ea apud Græcos floruit Thucydides, Herodotus, Theopompus. Apud nos T. Livius, Crispus Sallustius, & plerique alii. A principio Romani, veluti Fabius testatur, pro historiis annales pontificum habebant, in quos res gestæ per annũ referebantur. De historiæ initio hæc dicere habui, nunc de componendæ regula aliquid subjiciendum duximus. Prima est lex historico data, *teste Cicerone de Oratore*, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Ipsa autem historiæ ædificatio posita est in rebus & verbis: rerum enim ratio tam temporis ordinem quàm locorum descriptionem poscit, item hominum mores, vitas, consilia, causas, dicta, facta, casus, & exitus. Verborum verò ratio orationis genus desiderat lene, fusum, ac pura illustrique brevitate ornatum.

De

CAP. XIII.

De origine rhetorices, & quibus rebus ejus ratio contineatur.

NOn dubium est, quin geniti protinus homines ab ipsa rerum natura, hoc est, à Deo, à quo primum creati sunt, sermonem acceperint: qui mox, ut Fabius ait, sicut in medicina, cùm viderent alia salubria, alia insalubria, ex observatione eorum, effecerunt artem: ita cùm in dicendo alia utilia, alia ut inutilia deprehenderent, rhetoricen constituerunt, cujus, ut Diodorus *in primo*, & poëtæ volunt, Mercurius autor fuit. Flaccus Horatius in carmine:

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti, &c.

Quamvis *in sexto* idem Diodor. sibi repugnare videatur, dicens: Vnde interpretis nomen assumpsit, non quòd nominum aut orationis, ut quidam tradunt, fuerit inventor, sed quia diligentius quàm cæteri mandata referebat: nisi intelligatur, ut sui moris est, alibi fabulas, alibi veritatem esse secutus. Verùm Aristoteles primùm Empedoclem artis inventorem fuisse ait. Et Quintilianus idem ferè sentit *in tertio*, sic scribens: Nam primus post eos, quos poëtæ tradiderunt, movisse aliqua circa rhetoricen, Empedocles dicitur. Hanc *autore Suetonio de claris oratoribus*, constat nonnunquam Romæ prohibitam esse exerceri: sed cùm paulatim deinde ipsa utilis & honesta apparuisset, adeò multi eam præsidii causa & gloriæ expetivere, ut

ut nonnulli ex infirma fortuna, in ordinem senatorium atque ad summos honores aspirarint. Artis autem hujus scriptores antiquissimi fuerunt Corax & Thysias Siculi, quos Gorgias Leontinus ejusdem insulæ insecutus est. Sed inter cæteros, apud Græcos longè princeps fuit ille Demosthenes, sicut apud nos M. Tullius Cicero lux doctrinarum fulgentissima, ac Romanæ eloquentiæ fons uberrimus. De initio rhetorices hactenus, sed & ejus vis atque facultas dicatur. Ea, *autore Cicerone de Oratore*, in quinque dividitur partes: ut orator debeat primùm reperire quæ dicat, deinde invento ordine dispensare, tum ea denique ornare oratione, pòst memoriæ mandare, & ad extremum cùm dignitate æquè ut venustate agere, & agendo illud, *teste Quintiliano*, præstare, ut delectet, doceat, moveat. Bonus enim orator delectat audientium animos, cùm aptè dicit: nam quod decet, ferè prodest, atque delectat. Deinde docet, cùm exponit negocium, quod in controversiam venit, & quales sint personæ, inter quas illud sit. Postremò movet, cùm judicum affectus excitat ad favendum miserendúmve, aut tristes solvit, digna risu tempestivè interponendo, si id opus esse perspicit. Atque iis rebus & verbis omnis ferme rhetorices ratio continetur. Quòd autem Græci oratores causarum, ῥήτορας, id est, rhetores vocant: nos tamen ita distinguimus, ut orator sit, qui causas agit: rhetor, qui rhetoricen profitetur: declamator verò, qui sive alios docendi, sive se exercendi gratia, fictam causam orat.

Quis

CAP. XIIII.

Quis primus musicam repererit, & quantum ea valeat ad tolerandos humanæ vitæ labores.

MVsicen antiquissimam esse, poëtæ clarissimi testimonio sunt: nam Orpheus & Linus ambo diis geniti, musici insignes fuerunt, cùm alter eorum rudes atque agrestes hominum animos demulceret, cantusq; suavitate non feras modò, sed saxa etiam, ut fabulæ tradunt, sylvasq; duceret. Horatius in poëtica arte:

Sylvestres homines sacer interpresq; deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosq; leones.

Vergilius in Ecloga quarta:

Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus, huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopeia, Lino formosus Apollo.

Apud quoque eosdem autores, inter regalia convivia, laudes deorum atque heroum ad citharam canuntur, ut Iopas ille Vergilianus canit errantem lunam, solisq; labores. Musices autem repertor, teste Plinio lib. 7, Amphion ex Antiopa, Iovis filius fuisse dicitur, propter quod poëta in Bucolicis ait:

Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

Ipse quoque saxa movisse fertur. Horatius in Poëtica:

Dictus & Amphion Thebanæ conditor urbis

Saxa movère sono testudinis.

Et Statius in primo Thebaidos:

Penitusque sequar quo carmine muris
Iusserit Amphion Tyrios accedere montes.

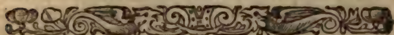
Sed Græci *teste Eusebio, de præparat. Euangel. lib. 2.* Musicæ harmoniæ inventionem Dionysio attribuunt. Ipse verò *in 10. ejusdem operis* Zethum & Amphionem fratres, qui Cadmi temporibus fuerunt, Musicæ repertores vocat. At Solinus hujus artis studium ex Creta manasse sentit, qui inquit Studium musicum inde cœptum, cum Idæi Dactyli modulos crepitu ac tinnitu æris deprehensos in versificum ordinem transtulissent. Polybius tamen *in 4.* hoc Arcadum majoribus assignat, quippe qui hujus rei semper studiosi fuerint. Vocum harmonias Mercurium adinvenisse, Diodorus est auctor in primo, ἁρμονίαν Græci vocant, quàm nos dissimilium concordiam appellamus. Verum Amphionem & cæteros post hac hujus rei auctores fuisse ratio poscit, cum Iubal Hebræum Lamech filium, qui multis ætatibus præcesserat omnes illos qui Musicæ inventores produntur, Iosephus *in primo antiquitatum* dicat musicam studiosè, coluisse & psalterio citharâque cecinisse. Hæc hactenus. Sed artis origo nihilominus in dubio versari videtur: igitur expedit, ut quæstio ejusmodi tandem aliquando plana fiat. Itaque natura jam inde à principio mortalibus musicam velut muneri dedisse videtur, quando id ad tolerandos humanæ vitæ labores plurimum valet. Siquidem homo statim natus cum in cunabulis vagire incipit continuò nutriculæ cantitantis voce sopitus dormitat: quippe infantes statim plorant, quod crurum brachiorumque rectè producendorum causâ, fasciis colligantur ac ita à supplicio miseram vitam vivere incipiunt. Deinde in omnibus fermè operibus

ribus modulatio aliqua rudis hominum defatigationem semper consolatur, Vergilius:

Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.

Sic remiges incitantur, sic arator, auriga, mulio, longo inter laborem viamque sibilo reficitur. Quid, quod non modo ii, verùmetiam eorum sarcinaria jumenta eo cantu simul labore levantur? Nam assiduo usu compertum est, mulos valdè delectari tintinnabulorum sonitu: quapropter muliones multijugia tintinnabula ad illorum colla suspendere solent, quo facilius sarcinarum labores perferant. Eandem vim in cætera similiter animalia Musicam habere inter omnes constat: ita equi in bello tubarum clangore arrecti stare loco nesciunt, ac jam jam in certamen ruere ardent: ita leones stridore ferri maximè territantur. Sed quæso, undè ille avium concentus, quo omnis ager suo tempore resonat? ecquis docuit lusciniam varios canendi modos? hæc enim avicula sonum edit perfectâ musicæ scientiâ modalatum, qui nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur, revocatur, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipsa murmurat: plenus, gravis, acutus, creber, extentus: & breviter, audire licet omnia tàm parvulis in faucibus concini, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis, ut ait Plinius: ars hominum excogitavit. Hujus harmoniæ natura magistra est, quæ vel ab initio alias animantes, quibus ad sonum quempiam vox apta est, musicam docuit, quemadmodum ostendimus. Atque hæc vera artis origo. Cæterùm Musicam, quàm Ægyptii, *ut Diodorus testis est*, tanquam virorum effœminatricem prohibebant juvenes perdiscere, & Ephorus, auctore Polybio in proœmio suarum historiarum ad deludendos ac fallendos

sendos homines inventam tradidit, magno olim pretio æstimatam testatur Fabius, qui dicit Socratem, jam senem institui lyrâ non erubuisse: & Cicero, qui *libro Tusculanarum primo* ait Themistoclem, quòd in epulis recusasset lyram, esse habitum indoctiorem: & Salii, apud Romanos, qui per urbem versus canebant: sed in primis David ille magnus vates, qui divino carmine Dei mysteria canit: illud quoque Græcorum adagium, Indoctos à Musis atque Gratiis abesse, quod in nostris proverbiis explanavi. Tria præterea genera sunt ex quibus musica constat: unum genus est, quod instrumentis agitur, de quo infrà dicetur: alterum, quod fingit carmina, ex quo ut poësis pars sit musices, necesse est: tertium, quod instrumentorum opus carmenque dijudicat. Ex quo rectè ait Cicero *de Oratore, lib.* I. Musicam versari in numeris, & vocibus, & modis.

CAP. XV.

Qui primum instrumenta diversi generis invenerint, & ea in Latium attulerint: ac quod sit Organum, & de antiquissimo tibiarum usu in præliis.

MErcurius Majæ filius lyram omnium primus ex testudine fecisse dicitur: tradunt enim cum aliquando Nilus suum egressus alveum totam inundasset Ægyptum, & posteà intra suos limites regressus esset, varias animantes in campis relictas, inter easque remansisse testudinem, & hanc cum ille invenisset, consumpta jam carne, sed

ne, sed superstitibus nervis, & percussione sonum excitasset, ad exemplum illius lyram composuisse. Horatius in primo Carminum.

Te canam magni Iovis, & deorum
Nuntium, curvæque lyræ parentem.

Cui ex nervis trium chordarum, instar trium anni temporum, *auctore Diodoro Siculo*, tres instituit voces, Acutam, Gravem & Mediam: acutam ab æstate, gravem ab hyeme, mediam à vere sumens: qua, *teste Servio super quarto Æneidos*, donavit Apollinem accepto ab eo caduceo, de quo Virgilius:

Tum virgam capit, hac animas ille evocat orco
Pallentes, alias sub tristia tartara mittit.

Quidam eam non Apollini sed Orpheo primùm tradidisse ferunt: alii verò ab Apolline post Orpheo concessam volunt. Ad eam qui decantandos faciebant versus, Lyrici poëtę nuncupati sunt. Reperio insuper (ut nihil quod attinet ad hanc rem, omittatur) septem in ea chordas appositas, juxta numerum septem Atlantidum, quòd Maja Mercurii mater ex illarum numero fuisset: deinde superadditas duas, ut repræsentaretur unum nomen Musarum. Hæc autem tantæ suavitatis fuisse perhibetur ut arbores, saxa, feras, veluti suprà dictum est, traxisse Orpheus dicatur. Mercurius præterea, *teste Plinio libro septimo*, monaulum, id est simplicem tibiã invenit. Primus autem tibias *auctore Diodoro & Eusebio*, Marsias adinvenit. Plinius verò geminas illum reperisse tradit. Alii hoc Apollini assignant, sicut lyræ & fistulæ inventionem: nam simulachrum ejus, quod erat in Delo, habuisse dicitur in dextera quidem arcum, in læva Gratias quæ singulæ singula musicæ instrumenta manibus gerebant: una lyram, altera tibias, quæ autem media erat, fistulam tenebat. Obliquæ tibiæ Midas in Phrygia auctor fuit. Tibiæ

biæ primò ex gruum tibiis, unde nomen habent, tum ex arundinibus factæ sunt, cum quibus voce canere Trœzenius Dardanus instituit. Lydios modulos Amphion excogitavit, Dorios Thamiras Thrax, Phrygios Marsias Phryx, plures alios Terpander. Fistulam ut Plinius & Servius ajunt, Pan deus rusticus invenit: nam cum Syringam Arcadiæ Nympham, *auctore Ovidio, in primo Metamor.* ardenter amaret, & illa fugiens ad Ladonem fluvium pervenisset, & fluvio impedita non amplius fugere posset, implorato aliarum Nympharum auxilio in palustres cannas mutata est: quas cũ Pan excidisset: ex iis ad amoris solatium, primus sibi fistulam confecit: Maro in Corydone:

Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit.

Sunt tamen, qui hoc Apollini attribuant. Venarum pulsum in musices pedes Herophilus primus discrevit per ætatis gradus. Fistulam verò, quàm Græci syringa vocant, *teste Eusebio in 2. de Præpar. Euang.* Cybele invenit. Citharæ, ut Plinio placet, repertor fuit Amphion: ut aliis Orpheus: ut aliis Linus: ut verò Diodoro, Apollo, *qui libro quinto inquit:* Apollo primum citharâ simplici usus est, Marsias verò tibiis. Sentit idem Hyginius. Septem chordas addidit Terpander. Vergilius in sexto:

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Octavam apposuit Simonides, nonam Timotheus. Citharâ sine voce primus cecinit Thamiras, cum cantu Amphion: ut alii, Linus. *Hæc ex Plinio.* At citharâ tamen longe antè, uti superiore capite ostendimus, Tubal Hebræus usus est, quam omninò ab ea dissimilem fuisse, quam illi invenerunt, quos commemoravimus testatur divus Hieronymus *in epist. de instrumentis musicis, ad Dardanum, aut quisquis illius auctor est, quia de ea re*

 ambi-

ambigitur, scribens citharam apud Hebræos viginti quatuor chordas habuisse, factam ad formam Δ literæ. David etiam ille magnus Dei vates varia instrumenta invenit, teste Iosepho *in septimo Antiquitatum*, qui ait: Diversaque faciens organa docuit, ut Levitæ secundum ea Deo hymnos edicerent per sabbathorum dies, aliasque solennitates. Organorum autem species hujusmodi est: Canora cithara quidem decem chordis coaptata, & hæc cum plectro percutitur. Nabla verò duodecim sonos habens, digitis tangitur, & reliqua. Hinc perspicere licet, istiuscemodi organa, à Davide confecta, diversa fuisse à nostris, quorum nunc usus in templis est perquam frequens: quando illa plectro pulsabant, nostra verò inflantur follibus, undè multis meatibus quasi cientis imparibus vox erumpit, concentumque efficit. Quanquam Iosephus hoc loco dicens, Diversaque faciens organa, videtur organum pro instrumento quocunque musico ponere. Id ipsum sentit Augustinus, qui instrumenta musicorũ cuncta, speciatim excellentiora, etiam organa vocat. At auctor nostri organi tam concinni non proditur, cum magna ejus nominis jactura, sicut in extremo tertio libro dicetur. Sambucam item musicum instrumentum, *auctore Clemente*, Troglodytæ Africæ, *ut Solino placet*, populi invenerunt. Tubam æneam, *teste Plinio*, Piseus Tyrrhenus reperit: quod Diodorus *libro sexto*, non Piseo tantùm, sed Tyrrhenis omnibus tribuit ita scribens: Tyrrheni pedestri quoque exercitu prævalidi tubam primam adinvenerunt, bello admodum utilem. Non eo tamen inficias, Diodorum in Plinii sententiam ire: quandoquidem jure à Græcis dicitur victus Hector, quamvis à solo Achille interemptus fuerit. Sentit idem Vergilius *in octavo Æneidos* dicens:

Tyrrhe-

Tyrrhenúsque tubæ mugire per æthera clangor.

Verùm Acron super hoc Horatianum in poëtica arte.

Post hos, insignis Homerus,
Dircæusque mares animos in martia bella
Versibus exacuit.

tradit Dircæum poëtam primùm tubam comperisse, quoniam is, *ut Porphyrio dicit*, primus tubæ modulos dedit, hac de causa. Nam cum Lacedæmonii, *auctore Iustino lib. 3.* bellum adversus Messenios gererent, diùque extraherent dubium Martis eventum, responsum acceperunt ab Apolline, si vellent vincere, Atheniense duce uterentur: à quibus rogati Athenienses, contumeliç causâ ipsis Dircæum quendam claudum, luscum, omnique ex parte corporis deformen dederunt. Vsi sunt auxilio ejus Lacedæmonii, quibus ille cantum monstravit tubarum, quarum inaudito territi sono Messenii fugam fecerunt, adeptique sunt victoriam Lacones. Sed in codicibus Iustini invenio Tyrtæum per t, & t in antepenultima, ut in alterutris mendum sit. Quidam etiam tubæ auctorem volunt Maletum, sive Maleum dictum. Verùm quid multa? cum tubæ Inventor fuerit Moses ille divinus Hebræorum dux, dicente Iosepho *in tertio antiquitatum*: Adinvenit autem modum tubæ ex argento factæ: quæ est hujusmodi, longitudinem habens penè cubiti, est autem angusta fistula calamo capacior, præbens latitudinem quæ conveniat ori, ad susceptionem spiritus, & classico sono vicina, quæ Hebraica lingua vocatur Asostra. Hæc ille. Sed haud scio undè de primis tubæ inventoribus tanta dissensio inter scriptores orta sit: nisi intelligamus alios aliud tubarum genus, sunt enim plura generá, & alibi invenisse In Latium instrumenta musica, *teste Dionysio Halicar.* Arcades primi omnium attulerunt,

runt, cùm antea fistulis pastoralibus tantùm uterentur. Placet insuper antiquum usum tibiarum in præliis ponere. Thucydides itaque auctor gravissimus, tradit Lacedæmonios tibiarum modulis in præliis esse usos: etenim cum paratæ essent classes & instructæ acies, cœptumq; iri in hostem, tibicines inter exercitum positi canere incœptabant, non voluptatis causâ, sed ut æquali modulatoque sensim ingressu convenientes, pugnam capesserent: cujus rei Polybius *libro quarto*, & Fabius *in primo*, & Plutarchus *in vita Lycurgi* meminit. Hunc morem, additis tympanis, etiam nunc noster peditatus servat. Alyates quoque Lydorum Rex, *auctore Herodoto libro primo*, in bello adversus Milesios, fistulatores & fidicines concinentes habuit: sicuti memoriæ proditum est, Cretenses prælia ingredi solitos, præcinente ac præmoderante citharâ gressus: *auctor Gellius*. At Parthos consuevisse tympanorum sonitu pugnam inire, testatur Plutarchus *in vita Crassi*, & Appianus Alexandrinus *in libro Parthico*. Reliqui ferè omnes, ut hodie fit, tubis in prælio utebantur. Vndè Vergilius de Miseno tubicine inquit:

—— Quo non præstantior alter
Ære ciere viros: Martemque accendere cantu.

CAP.

CAP. XVI.

De origine Philosophiæ, & de duobus ejus principiis, & quis primus invenerit Ethicen, & Dialecticen, ac Dialogos introduxerit.

PHilosophiam, quam Cicero *in Officiorum libris* studium sapientiæ vocat, & *in Tusculanis* virtutis indagatricem, atque vitiorum expultricem, à barbaris ad Græcos fluxisse plerique volunt, nam apud Persas primùm Magos eorum sapientes claruisse dicunt: apud Babylonios & Assyrios, Chaldæos: apud Indos gymnosophistas, quorum sectæ princeps, *teste Hieronymo contra Iovinianum*, Buddas nuncupabatur: apud Britannos & Celtas, sive Gallos, Druides: apud Phænices, Orchum: apud Thraces, Zamolsim & Orpheum: apud Libycos, Atlantem: quos omnes, *auctore Laërtio*, pro sapientibus habuerunt. Ægyptii verò Nili filium Vulcanum fuisse dicunt, eumque philosophiæ aperuisse principia. Sed idem Laërtius à Græcis philosophiam manasse affirmat, quoniam apud eos Musæum & Linum primos fuisse sapientes ferunt. Verùm *teste Eusebio* primùm philosophia sicuti reliquæ ferè omnes disciplinæ ab Hebræis originem duxit. Ex quo philosophos Græcorum, qui Porphyrionis testimonio, amplius mille annis post Mosen fuere, Eusebius *in undecima de Præparatione Euangel.* Philosophiam à Iudæis accepisse plenissimè demonstrat, quando nec ipsius nomen philosophiæ apud eos primùm fuit, sed

deinde: nam Pythagoras omnium primus, *Lactantio auctore in tertio*, Philosophiam, id est, amorem sapientiæ, & se philosophum, id est, amatorem sapientiæ nominavit, dicens, solum Deum sapientem esse; antea enim sophia, hoc est, sapientia dicta est, quæ nunc Philosophia vocatur: & qui hanc profitebantur, Sophi, id est, sapientes vocitati sunt. Philosophiæ autem duo fuere principia: alterum, quod ab Anaximandro Ionicum est appellatum, eo quòd Thales Milesius fuerit ex Ionia, & hic Anaximandrum instituerit: alterum verò ex Pythagora Italicum est dictum: quoniam ejus auctor Pythagoras valdè multum in Italia Philosophiæ operam dedit: Eusebius *in 10. de Præparatione Euangel.* tertium addit, id est, Eleaticum, cujus Xenophanes Colophonius auctor dicitur. Dividunt insuper Philosophiam, *auctore Cicerone de Oratore*, in tres partes, in Naturæ obscuritatem, in Disserendi subtilitatem, in Vitam atque Mores: & primam Physicam, alteram Dialecticam, tertiam Ethicam Græci vocant: Quam etiam divisionem Plato, *ut ait Eusebius*, ab Hebræis sumpsit sicuti singula ipsius Philosophiæ præcepta. Physicæ proprium est de mundo & de his quæ sunt in eo, disserere, quam ex Ionia Athenas Archelaus primus importavit. Ethicæ verò, de vita moribusque tractare, quam Socrates comperit. Cicero *libro quinto Tusculanarum*: Socrates autem primus philosophiam devocavit è cœlo, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita & moribus rebusque bonis & malis quærere. Dialectica autem ambarum partium affert rationes, quæ à Zenone Eleate initium sumpsit. Quamvis, secundum alios, in quinque partes dividatur, in Physicam, Methaphysicam, Ethicam, Mathematicam, & Logicam. Verùm nos jam fines nostros egressi

sumus,

ſumus, non enim res definire & de ſingulis planum facere, ſed de earum initiis docere noſtri tantummodo eſt muneris: proinde ad inſtitutum opus redeamus. Dialogos, uti apud Laërtium diſcimus, Plato omnium primus introduxit, vel potius maximè omnium illuſtravit: nam Ariſtoteles *libro de poetis primo*, illud ſcribendi genus inventum tradit ab Alexameno Scyreo, Tejóve.

CAP. XVII.

Qui primi Aſtrologiam adinvenerint, aut quorundam ſyderum curſus, & ſphæram, ventorumque rationem: atque quot illi ſint: & obſervationes ſyderum in navigando.

TErra potiſſimum ex ſyderum temperatione fructus fert uberiores, ut nos in eo proverbio demonſtravimus, Annus fructificat, non tellus: hominumque natura, ſi Iulii Firmici, ut ita dicam, ſomniis credimus, maximè ſyderibus ſubjecta eſt: ait enim: Qui habebit horoſcopum in quarta parte Mercurii, erit ratiocinator: qui in equo, auriga: qui in ſeptima parte arietis, gibber aut gibberoſus. Et alibi: Luna, inquit, candidos, Saturnus nigros, Mars rubicundos gignit. Et hoc ab Ægyptiis profectum dixerim: nam Herodotus de hac religione ita ſcribit: Alia inſuper ſunt ab Ægyptiis excogitata, quis menſis dieſvè, cujus deorum ſit, & quo quis die genitus, qualia ſortietur, & quam mortem obibit, & qualis exiſtet. Chaldæi verò, *teſte Diodoro libro tertio*, dicebant

Planetas plurimum conferre ad bona vel mala consequenda. Vnde Hermione *apud Ovidium* ita conqueritur:

Quæ mea cœlestes injuria fecit iniquos?
Quodque mihi miseræ sydus obesse querar?

Hinc igitur ab hominibus ex observatione cœlesti inventa est Astrologia, in qua cœli conversio, ortus, obitus, motusque syderum, arte quadam conclusus est. Hanc Ægyptii, *ut auctor est Diodorus*, à se primum repertam asserunt: alii verò à Mercurio. Sed idem *libro quinto* Actinum Solis filium ad eos Astrologiæ notitiam traduxisse docet, id quod Clemens primum Chaldæis, dein ipsis Ægyptiis assignat. At Iosephus *in primo Antiquitatum* perspicuè demonstrat, Abraham primum Ægyptiis Astrologiam inventam à suis majoribus *ut infra dicemus*, tradidisse, cum in Ægyptum ille aufugerat, & ab his eam inde simulque Chaldæis, qui hujus quoque disciplinæ auctores feruntur, ob jugem operam, quam observandis syderibus impendebant, ad Græcos fluxisse tradit, *in primo contra Appionem* dicens: Sed eos etiam qui de cœlestibus & divinis primitus apud Græcos philosophati, id est, Pherecydem Syrum & Pythagoram, & Thaletem omnes concorditer confitentur Ægyptiorum & Chaldæorum fuisse discipulos. Cæterum Plinius *libro septimo* Atlantem Lybiæ filium Astrologiam invenisse dicit. Quapropter Poëtæ tradiderunt hunc sustinere cœlum humeris. Vergilius in sexto:

—— *Vbi cœlifer Atlas.*
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Sed idem Plinius *lib.* 6. Iovi Belo hoc adscribit: dicens: Durat adhuc ibi Iovis Beli templum, inventor hic fuit syderalis scientiæ. Et *in* 5. *lib.* aliter scribens: Ipsa gens: Phœnicũ in gloria magna literarũ inventionis & syderum. Alii volunt Assyrios repe-

reperisse: quibus tamen Servius *super sexta Ecloga Bucolicorum* ait: Prometheum prius Astrologiam indicasse. Verùm enim verò horum quos prodidimus, postea alios alibi hujus rei auctores fuisse ducimus, quando à primordio statim Orbis, liberi Seth, Adam primi hominis filii, *teste Iosepho auctore sanè gravissimo, in primo Antiquitatum*, disciplinam rerum cœlestium primùm invenerunt, qui ut ne dilaberentur quæ reperissent, neve antequàm venirent ad cognitionem deperirent, cùm prædixisset Adam rerum omnium futurum interitum, duas columnas fecerunt, ex quibus una ex lateribus constructa erat, altera ex lapidibus: ut si lateritia ab imbribus destrueretur, lapidea permanens integram scripturam legentibus præberet. His igitur in columnis ea quæ ad observationem syderum pertinerent, inscripserunt. Proinde ab Hebræis ad Ægyptios & Chaldæos & deinde ad reliquos Astrologiam manasse, credere par est. Ac tale fuit Astrologiæ artis, nempe ad sanarum mentium delirationem duntaxat excogitatæ initium. Defectus Solis & Lunæ primus Romani generis, *teste Plinio lib.* 2. Sulpitius Gallus, apud Græcos Thales Milesius deprehendit: Lunæ cursum, *ut idem ait*, Endymion. Sed defectum Lunæ Plutarchus Anaxagoram primum monstrasse dicit, *in vita Niciæ* dicens: Primus autem qui lunaris luminis atque umbræ causam deprehenderit, ac literis mandare ausus sit, Anaxagoras fuit, etenim quod is antea ignotus esset, ex eo probat, quod cum Nicias malè gestis rebus Siciliam deserere decrevisset, & noctu forte Luna defecisset, omnes milites propter rei ignorationem, quanquam paulò ante Anaxagoras claruerat, turbati, malum aliquod sibi portendi arbitrati sunt. Veneris syderis naturam Pythagoras Samius investigavit: quod

idem

idem esse, quem Luciferum vocamus, qui ante matutinum tempus oritur & vesperum, quia post Solis occasû refulget, Parmenides primus animadvertisse dicitur auctor Laërtius *in nono.* Sphæræ, *teste Cicerone lib. Tusculan. primo*, Archimedes Syracusanus repertor fuit, quod Diogenes Musæo adscribit: Plinius verò *in* 7. Anaximandro. vel potius *ut est in secundo volumine, c.* 8. Atlanti. Ventorum rationem Æolus reperisse fertur: quod ideò proditum esse duco, quia, *auctore Strabone lib. 6. & Plinio in tertio*, ex fumo insularum propè Siciliam, in quibus ipse Æolus regnavit, incolæ quinam flaturi essent venti, triduo prædicebant: unde etiam Æolo ventos parêre existimatum est. Ventos autem nonnullis placuit esse quatuor: ab oriente æquinoctiali Solanum, à meridie Austrum, ab occidente æquinoctiali Favonium, à septentrione Septentrionem: ut unaquæque cœli regio suum haberet ventum: sunt enim totidem regiones, Ortus, Occasus, Meridies, Septentrio. Ortus & occasus mobilia atque varia, meridies verò septentrioque statu perpetuo permanent. Sed qui diligentius rem hanc pertractarunt, tradiderunt ventos esse numero octo, reliquosque quatuor posuerunt Eurum, Africum, Corum sive Caurum, Aquilonem: & id in primis Andronicus Cyrrhestes: is Athenis, *teste Vitruvio,* locavit turrim, & in singulis lateribus imagines ipsorum ventorum exsculptas, contra cujusque flatus, supraque metam marmoream posuit, ac in ea Tritonem æreum dexterâ manu virgam porrigentem, quem ita fabricatus est, ut vento circumageretur, staretque semper contra venti flatum, virgâ interim ad ejus venti imaginem versâ: Est itaq; Eurus ab oriente hyberno collocatus inter Solanum & Austrum: inter Austrum & Favonium ab occidente hyberno, Afri-

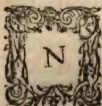
Africus: inter Favonium & Septentrionem Corus: inter Septentrionem & Solanum, Aquilo, à vehementi aquilæ volatu dictus, Græcè Boreas vocatur, ἀπὸ τοῦ βοᾶν, quod est clamare, quia sonoro flatu est. Igitur orientales venti tres sunt, id est, ut ab hyberno orientali incipiamus, Eurus, Solanus, quem quidam Vulturnum nuncupant, & Aquilo: ac totitem occidentales. Africus, Favonius, Corus. Atque ita Eurus flat adversus Africum, Solanus adversus *Favonium*, Aquilo contra Corum. Verum Favonius clarus & saluberrimus est, quem nos à fovendo nominamus quod genitalem habeat spiritum: à Græcis Zephyrus vocatur, quasi ζωὴν φέρων, hoc est, vitam afferens: quemadmodum Auster nebulosus & pestifer præsertim Romæ, qui à Græcis Notus dicitur, quibus νοτὶς humor est. Per hunc modum Andronicus Cyrrhestes ostendit, undè certi ventorum flatus spirarent, quem nunc ubique gentium servant, positis in summitate locorum pinnis æneis, per quas ventorum flatus indicentur. At quoniam ventus nihil aliud est, nisi aëris fluctus, & idem fluctus pro locorum natura, alius alibi concitatur, idcirco factum est, ut incolæ in suis quisque regionibus nomina aliquot ventis dederint, eosque suos proprios habuerint, ut Scyron Atheniensium, ut Circius Narbonensis provinciæ, ut Iapyx Apuliæ ventus est, & alii aliarum regionum. Observationes autem syderum in navigando Phœnices adinvenisse auctor est Plinius in 7. *Natur. historia*.

CAP.

Cap. XVIII.

Qui primi Geometriam, & Arithmeticam invenerint.

Nilus totius orbis fluviorum celeberrimus, à solstitio æstivo, usque ad autumnale æquinoctium, ut Herodotus *lib.* 2. & Diodorus *in* 1. testatur, immensâ aquarum mole quotannis totam Ægyptum exundat: ex cujus incremento, Ægyptii vim aut penuriam futurarum frugum prævident, Ægyptus enim cum Nilus in 12. cubitos excrescit, famen sentit: in 13. etiamnum esurit: 14. cubiti hilaritatem afferunt, 15. securitatem, 16. delitias: quod justum fertur esse incrementum: maximum autem, ætate Claudii principis, fuit cubitorum 18. sicut minimũ Pharsalico bello, veluti cædem magni Pompeji prodigio quodam aversante: *auctores Plin. lib.* 5. & *Strab.* 17. Cùm hujusmodi itaq; Nili inundationes limites agrorum confunderent, nunc minuendo, aliàs immutando, nonnunquam delendo signa quædam, quibus proprium ab alieno discerneretur, iterum atque iterum metiri eam terram oportebat: propter quod Strabo 17. *Geogr.* & Herod. 2. ajunt, nonnullos prodidisse Geometriam ab Ægyptiis primò inventam esse, quemadmodum arithmeticam id est, numeralem scientiam à Phœnicibus propter mercaturas. Sed Iosephus utrumque Hebræis attribuere videtur, *in* 1. *Antiq.* sic scribens: Illi namque cum essent religiosi, cùm & eis pabula ad majus tempus existerent præparata, tot annorum circulis ritè vivebant:

bant : deinde propter virtutes, quas jugiter perscrutabantur, id est, Astrologiam & Geometriam, Deus eis amplius vivendi spatium condonavit. Et deinde *cùm de Abraham mentionem facit*, subjicit : Arithmeticam eis quoque contulit, & quæ de Astrologia sunt, ipse quoque contradidit : nam ante adventum Abraham in Ægyptum, hæc Ægyptii penitus ignorabant. Artem postea, *ut M. Tullius auctor est*, Pythagoras multum amplificasse dicitur. Geometria, *teste eodem Cicerone de Oratore*, versatur in lineamentis, in formis, in intervallis, in magnitudinibus quæ ita sub se continet Geographiam, quæ situm Orbis pingit, in qua floruit Strabo tempore Tiberii Cæsaris, & Ptolomæus Trajani & Antonini Imperatorum principatu. Apud nos Plinius absolutissimè de hac re tractavit, & Solinus in Collectaneis.

CAP. XIX.

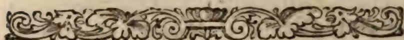
Quis primus repererit Pondera & Mensuras ac Numeros, & de vario apud gentes numerandorum annorum modo.

VIdetur omninò locus exigere, ut antequam hinc digrediamur, quis pondera & mensuras ac numeros repererit, indicemus, cum præsertim Geometriæ atque Arithmeticæ partes sint, scriptoresque de hac re non planè inter se consentiant. Eutropius itaque *statim in principio* 1. *lib.* Sidonium mensuras & pondera eo tempore invenisse tradit, quo apud Albanos Procas,

apud Iudæos Aza, apud Hierosolymos Hieroboam regnavit. Alii secundum Mercurium ex Creta, Iovis Filium comperisse volunt. At Plin. *lib.* 7. in primis hoc Phidoni Argivo, vel, ut Gellio placet, Palamedi assignat, Strabo autem *lib.* 5. Phædonem Elidensem reperisse affirmat. Ex quo ita intelligendum puto, ut alii aliis primum mensuras & pondera invenerint: velut, Diogenes Laërtius. *lib.* 9. affirmat, Pythagoram primum adinvenisse Græcis, & Ioseph. I. *Antiq.* dicit, Cain Adam filium mortalium omnium, ut credere convenit, primùm hæc constituisse. Numerorum autem repertorem sunt qui dicant Samium Pythagoram: alii non hunc, sed alium Pythagoram Rhegynum sculptorem: alii verò Mercurium. Livius dicit numerum putari inventum Minervæ. Modus numerandi annos apud Græcos per Olympiades fuit, qui aut per notas suarum literarum numerum notabant. Apud Romanos primùm per lustrum, quod quinto quoque anno claudebatur, *de quo fusius lib. proximo cap. 4. dicemus.* Deinde per clavos, qui idcirco annales vocabantur, aut per Consules, id fiebat. Clavi enim in pariete ædis Iovis ea parte qua erat templum Minervæ, in singulos annos figebantur, ut per eos numerus annorum colligeretur. Sanè lex priscis literis ac verbis scripta erat, ut qui prætor maximus esset, Idibus Septembris clavum pangeret: nam quia raræ per ea tempora literæ erant, notæ numeri annorum clavi fuere. Minervæ autem templo ea lex dicata erat, quod numerus ejus deæ inventum sit. Volsinii quoque clavos, numerorum indices, habuere fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ. Postea Consules id officium fecere, & postremò solenne clavi figendi ad Dictatores translatum est. At more intermisso, cùm post longum tempus pestilentiâ laboraretur,

& senio-

& seniorum memoriâ repetitum foret, aliquando eum morbum sedatum fuisse ob clavum à Dictatore fixum, ejus rei causa L. Manlius Dictator dictus est, qui T. Pinnarium magistrum equitum dixit. Bella scilicet placatio, vel potius puerorum certamen, qui ita solent ludere. Ecquid religionis cultusvè in eò pangendo clavo esse potuit: qui parietem templi magis aperiebat, quàm claudebat? Sed ea erat illius temporis calamitas, cùm nondum ad Romanos pervenisset Dei optimi maximi cognitio. Nos similiter his septem literis, C D I L M V X numerum notamus: vel aliis notis: 123456789. satis omnibus cognitis, ut nihil sit quod reliquas ponamus, earumvè rationem explicemus.

CAP. XX.

Quis primus Medicinam invenerit, & in quot ea divisa sit partes, ac apud quos olim non fuerit medicorum usus.

MEdicina, quæ suis divinis, ut ita dicam, remediis haud dubiè mortalibus inter tot morborum undique erumpentium genera versantibus, magno ubique præsidio præstòque est, diis primùm inventionem suæ artis, néc me hercule injuriâ, assignavit: ipsaque ab oraculis deorum multifariam petita est. Hanc enim *teste Diodoro*, volunt Mercurium apud Ægyptios primùm invenisse: secundum verò veteres, Apis Ægyptiorum Rex reperit, quod alii *auctore Plin. lib.* 7. Arabo Apollinis & Babylonis filio tribuunt,

alii vero ipsi Apollini. Vndè ad Daphnen virginem apud Ovidium *lib.* 1. *Metamorph.* dicit:

Inventum medicina meum est, opiferq; per orbem
Dicor.

Et Oenone apud eundem:

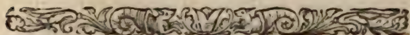
Ipse repertor opis vaccas pavisse Pheræas Fertur.

Macrob. *in* 1. *Satur.* hujus rei veram reddens rationem, de Apolline ait: Hinc est, quòd eidem attribuitur medendi potestas: quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. Clemens autem Ægyptiis omninò adscribit: ejus verò amplificationem Æsculapio primò Apollinis filio. Meruit & in ea arte laudem tertius Æsculapius Arsippi & Arsinoæ filius, qui præter cætera primus *teste Cicerone de Nat. deorum* dentis evulsionem, ac purgationem alvi invenisse fertur. Hanc tamen quisquis primitus invenerit, hoc quippe pacto excogitasse fertur. Nam cum homines, ut Fabio Quint. placet sicut antea diximus, ex observatione rerum, ea quæ salubria aut insalubria visa sunt, probè notassent, hujusmodi artem corpora curandi gratiâ confecerunt. Atqui Con. Celsus inventionem artis scienter ponit *lib.* 1. scribens: sæpè causa apparet, ut puta lippitudinis, vulneris, neque ex his patet medicina: quod si scientiam non subjicit evidens causa, multo minus ea potest subjicere quæ in dubio est. Cùm igitur illa incerta incomprehensibilisque sit, à certis potius & exploratis petendum est præsidium, id est, ab his quæ in ipsis curationibus experientia docuit, sicut in cęteris omnibus artibus: nam ne agricolam quidem, aut gubernatorem disputatione, sed usu fieri liquet. At istæ cogitationes nihil ad medicinam pertinent, cum de his rebus qui diversa senserunt, non ab obscuris causis, neque à naturalibus actionibus, sed ab experimentis, prout cuique responderant in perducendo, homines in eandem sanitatem,

tatem, medendi vias traxerint. Notarunt enim, ægrorum qui sine medicis erant, alios propter aviditatem primis diebus cibum protinus sumpsisse, alios propter fastidium abstinuisse, & levatum magis morbum eorum qui abstinuissent: itemq; alios in ipsa febre aliquid edisse, alios paulò ante eam, alios post remissionem ejus, & optimè iis cessisse, qui post finem febris id fecissent. Eadem ratione alios inter principia statim usos esse cibo pleniore, alios exiguo, & graviores eos factos qui se implevissent. Hæc similiaque cum quotidie inciderent, diligentes homines talia animadvertentes, ad extremum perceperunt, quę ægrotantibus utilia forent. Sic medicinam ortam inter omnes constat. *Hæc ille.* Postea medicina in tres divisa est partes, ut una esset quæ victu; altera quæ medicamentis; tertia quæ manu mederetur. Primam διαιτητικὴν, secunda φαρμακευτικὴν, tertiam χειρουργικὴν Græci appellant. Ita morbi aut victu, aut medicamentis purgantur, manuvè curantur. Hujus autem partis, id est, Chirurgię inventor dicitur primus Æsculapius, quem Græci tradunt primum obligavisse vulnus. Sed medicina cum nulla artium, *ut Plin. ait,* inconstantior sit, & sæpius mutetur, qũia nulla est fructuosior, longo tempore in nocte densissima delituit, quam omnino perditam, *teste eodem Plinius lib. Nat. hist.* 29. Hippocrates genitus in Insula Co, Æsculapio dicata in lucem revocavit. Nam cum fuisset mos, *ut ait Strabo in* 8. *Geog.* liberatos morbis inscribere in templo ejus Dei qui auxiliatus esset, quò postea similitudo proficeret, exscripsisse ea traditur, & ita ex his hanc artem excerpsisse, qui *teste Plinio lib.* 36. primus medendi præcepta longè post hominum memoriam clarissimè condidit. Romam constat primum ex medicis venisse Peloponnensem Archagathum Lysaniæ filium,

L. Æmilio Paulo. M. Livio coss. anno urbis DXXXV. eique jus Quiritum datum & tabernam in compito Acilio emptam. Is primò vulnerarius, inde ob secandi urendique sævitiam carnifex appellatus fuit: & cum alii accurrerent Græculi medici, idemque facerent, omnes simul cum sua medicina in tædium venerunt. Quare à M. Catone Censorio reprobati, Vrbe & Italiâ pulsi sunt: de quibus ipse Cato ad filium in hunc modum scripsit: Dicam de istis alio loco, Marce fili, quid Athenis exquisitum habeam, & quod bonum sit illorum literas aspicere, non perdiscere. Vincam nequissimum & indocile genus illorum, & hoc puta vatem dixisse. Quandocunque ista gens suas literas dabit, omnia corrumpet, tunc etiam magis, si medicos suos huc mittet. Iurarunt inter se, barbaros necare omnes medicinâ, sed hoc ipsum mercede faciunt, ut fides his sit & facile disperdant. Nos quoque dictitant barbaros & spurios, nosque magis quàm alios opicos appellatione fœdant. Plinius etiam de hujusmodi carnificibus (sunt enim & medici peritissimi, unicum profectò adversus tot morborum genera, hominibus subsidium*) *in fronte 29 libri* ait. Nec dubium est, omnes istos famam novitate aliquâ aucupantes, animas statim nostras negotiari. Hinc illæ circa ægros miseræ sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur assertio alterius. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio. Turbâ se medicorum perisse. Et *paulò inferius* subdit: Nulla prætereа lex, quæ puniat inscitiam capitalem, nullum exemplum vindictæ, discunt periculis nostris: & experimenta per mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse, summa impunitas est, &c. Atque sapienter Babylonii factitabant, *qui teste Herodoto lib. 1. & Strabone in 16. Geogr.* medicis non utebantur: sed

sed ægrotos in forum efferebant, ut viri qui eos adirent consulerent, hortarenturque ad ea, quæ ipsi faciendo effugissent similem morbum, aut alium novissent effugisse, nec fas erat quempiam ægrotum silentio preterire. Idem factitabant Bastetani homines montani, qui id Hispaniæ latus incolunt, quod ad Aquilonem spectat, & Ægyptii. Ex quo Strabo *lib.* 3. *Geog.* cum de Lusitanis meminit, Bastetani, inquit, ægrotos vetusto ritu Ægyptiorum in plateis deponunt, ut qui eo morbi genere tentati sunt, commonefacere eos valeant. Quanquam non eundem semper ritum Ægyptiis fuisse, Herodotus docet *lib* 2. ita scribens: Iam verò medicina apud eos hunc in modum distributa est, ut singulorum morborum singuli sint medici, non plurimum. Itaque omnia referta sunt medicis, alii enim sunt oculis curandis constituti, alii capiti, alii dentibus, alii aliis partibus, alii morbis occultis. In medicina verò deinde quam plurimi floruerunt, & in iis Cassius Calpitianus, Aruncius Rubrius, Antonius Musa Augusto Cæsari charissimus: Galenus tempore Antonini Pii, & non longè post Avicenna.

CAP. XXI.

De herbariæ & medicamentariæ atque melleæ medicinæ inventoribus: & quæ homines ab animalibus remedia didicerint.

NOn dubium est, quin Natura herbas aut salutis aut voluptatis gratiâ, ut multis constat exemplis genuerit: nam Xanthus historiarum auctor

teste

teste Plin. lib. 25. tradit occisum draconis catulum revocatum ad vitam à parente herbâ, quam Balin vocant. Picus itidem avis, adactum ejus cavernis cuneum admotâ quadam herbâ exilire cogit. Quinimò Indorum quidam, *ait Herodotus lib.* 2. herbâ tantùm victitant. Appianus etiam Alexand. scribit, Parthos ab Antonio fugatos cum fame premerentur, in quandam herbam incidisse, quam qui comederent, nihil aliarum rerum reminiscerentur, aut intelligerent, nisi quod lapides continuè effoderent, quasi quidpiam magni operis facturi; & sic debacchati bilem demum evomentes interirent. Quid demum plura? nihil non herbarum vi effici posset, si plurimarum vires non ignorarentur. Hæc itaque, *teste Plinio*, erat antiqua medicina, cujus, *idem testis in* 7. repertor fuit Chiron Centaurorum justissimus, Saturni ex Phyllira filius, qui & medicamentariam medicinam ad vulnera, aut ulcera & hujusmodi curanda invenit, quam tamen alii Apollini assignant. Ex quo ipse apud Ovidium dicit:

—— *Herbarum subjecta potentia nobis.*

Alii verò Æsculapio ejus filio, quem Ovid. *in* 2. *Metamor.* dicit medicinam hanc à Chirone didicisse cum illi nutriendum Apollo pater tradidisset. Alii demum Samothracum filiis, *teste Eusebio*, adscribunt. Verùm Chironem ideò fortasse dixerunt hanc primum comperisse, quia *ut Plin. ait lib.* 25. *cap.* 4. herbam Centauream reperit, qua, sicut idem testatur, curatus dicitur à vulnere pedis, inflicto ex lapsu improviso sagittæ Herculis ex suis manibus, illitæ veneno hydræ. Nam Chiron cum attrectaret arma Herculis, quem receperat hospitio, sagitta in ejus pedem decidit. Ovid. *in* 5. *Fast.*

Dumque senex tractat squallentia tela venenis,
Excidit, & lævo fixa sagitta pede.

Ovi-

Ovidius tamen eum ex hoc vulnere periisse sentit, ita scribens:

Nona dies aderat, cum tu justissime Chiron,
Bis septem stellis corpore cinctus eras.

At medicamentorum, quibus morbi curantur, usum Celsus *in principio lib. 5.* dicit antiquissimum esse: auctorem tamen non ponit, sed tradit Asclepiadem medicum peritissimum magna ex parte eum usum sustulisse, quod omnia medicamina & mali succi sint & stomachum lædant: & definit omnes medicinæ partes ita annexas esse, ut separari nequeant, ac ideo medicinam quæ victu curat, aliquando adhibere medicamentum, & eam quæ medicaminibus purgat, rationem victus; atque hoc pacto sanitatẽ aut conservari amissamve recuperari. Ad herbas revertor. Et sic alii alias herbas invenerunt, ut Mercurius moly, Achilles achilleam, Æsculapius penacem, complurésque alias, quod admodum longum esset, minimèque necessarium persequi, cum præsertim Plinius illud ipsum disertissimè prodat. Medicinam verò ex melle, *teste Plin.* Sol Oceani filius invenit. Animalia præterea quædam (mirum quàm multa à bestiis homo didicerit) nonullas herbas atque remedia commonstrarunt: quæ homini postea usui forent: nam dictamnum herbam ad extrahendas sagittas utilẽ, cervi hominibus monstravere, percussi eo telo pastúque ejus herbæ ejecto, id quod Cicero *in secundo de Natura deorum* feris capris adscribit. Iidem cervi percussi à phalangio, quod est aranei genus, aut aliquod simile, cancros edendo sibi medentur, Chelidoniam visui saluberrimam hirundines docuere, vexatis pullorum oculis illâ medentes, id quod Cornelius Celsus *libro sexto*, naturæ ejus avis, non herbæ assignat, ita scribens: Si extrinsecus ictus oculum lædat, ut sanguis in eo suffundatur, nihil cõmodius est, quàm

ſanguine vel columbæ, vel palumbi, vel hirundinis inungere. Neque id ſine cauſa fit, cum horum acies extrinſecus læſa, interpoſito tempore in antiquum ſtatum redeat, celerrimeque hirundinis. Vnde etiam locus fabulæ factus eſt, per parentes id herba reſtitui, quod per ſe ſaneſcit. Teſtudo cunilæ, quam bubulam vocant, paſtu, vires contra ſerpentes refovet. Hedera apri in morbis ſibi medentur. Ab Hippopotamo, id eſt, ab equo quaſi fluviatili (eſt enim animal in Nilo) medici mittere in morbis ſanguinem, quod phlebotomare vocant, didicerunt: aſſiduâ namque is ſatietate gravedinoſus factus exit in littus, recentes arundinum cæſuras perſpeculaturus, atque ubi acutiſſimum videt ſtipitem imprimens corpus, venam quandam in crure vulnerat, atque ita profluvio ſanguinis morbidum corpus exonerat, plagam verò rurſus limo obducit. Simile quiddam & avis in eadem Ægypto monſtravit, quæ vocatur Ibis, ciconiæ ferè ſimilis, & ipſa quoque ſerpentium pernicies. Hæc roſtri aduncitate per eam partem ſe perſuit, qua reddi ciborum onera conſuevere. Hinc clyſteris uſum medici primum didicerunt. Muſtela in anguium venatu rutâ ſibi ſalutem quærit: Ciconia origano. De herbis autem primus omnium, quos memoria novit, Orpheus accuratiſſimè ſcripſit: poſt eum Muſæus, etſi per idem temporis ambo fuiſſe dicuntur, nec non & Dioſcorides. Apud nos primum M. Cato, deinde Pompeius Leneus Magni Pompeii libertus, qui exemplaria Mithridatis regis de vi herbarum, juſſu magni Pompeii omnia, regiâ prædâ potiti, in noſtrum ſermonem tranſtulit. Quo primum tempore Plinius ſe animadvertiſſe ait, hanc ſcientiam ad Romanos perveniſſe.

CAP. XXII.

Qui primus Magicam artem invenerit, & à quibus celebrata: & quis modum effugandi dæmones, aut incantationes ediderit, quibus morbi sedarentur.

EXigit locus, ut de origine Magicæ artis priùs dicatur, quàm libri finem faciamus: quandoquidem natam primùm à medicina nemo dubitat. Hæc itaque à Zoroastre in Perside, *auctore Plinio libro tricesimo*, ut inter auctores convenit, ortum habuisse fertur. Iustinus in principio suæ epitomes, hunc Zoroastrem qui magicam artem reperit, Bactrianorum regem fuisse dicit, qui *teste Eusebio de temporibus, & in 10. Præpar. Evangel.* plus DCCC. ferè annis ante Trojana tempora fuit, quo etiam tempore Abraham & Ninus fuerunt, cùm ageretur annus ab orbe condito ter millesimus, ac CLXXXV. At annos deinde post DCCC. & circiter XV. Troja à Græcis capta est, qui fuit annus orbis conditi quater millesimus. Lactantius autem & Eusebius, malos dæmones hanc simul cum cæteris improbis artibus invenisse tradunt: quam omnium artium fraudulentissimam Plinius esse asserit, miraturque quomodo multis seculis in toto terrarum orbe valuerit: atque id ob eam causam evenisse putat, quod sola artium treis alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in se unam redegerit. Quippe à medicina primò, ut dictum est, manavit, ac specie salutari irrepsit sanctior quàm

medicina: ita desideratissimis promissis addidit vires religionis, ad quam maxime alligantur hominum mentes: posthæc miscuit mathematicas artes nullo non avido de se futura sciendi, atque ea è cœlo verissimè peti credente. Ita possessis hominum sensibus, triplici vinculo eo usque adolevit, ut in magna humanarum gentium parte plurimùm valuerit magnamque vim, uti poëtæ testimonio sunt, semper habuerit. Nam Virgilius in *in Dæmone* de Circe ait:

Carminibus Circe socios mutavit Vlyßis.

Et quemadmodũ fruges aliò pellicerentur, Idem:

Atque satas aliò vidi traducere messes.

Quinetiam elementa quoque concuti, & mentes hominum turbari & sine ullo veneni haustu sola carminis violentiâ homines interimi putarunt. Maro:

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam.

Item:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ovidius *in Amor. 3. Eleg. 6.*

Carmine læsa Ceres sterilem vanescit in herbam,
Deficiunt læsi carmine fontis aquæ.

Lucanus:

Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Incantata perit.

Hujus autem veneficii, quamvis per totum orbem terrarum pervaserit, *Lucano in sexto Pharsaliæ, & Apulejo de magia lib. 1. & 2. & Plinio in 30. auctoribus.* Thessaliam in primis infamiâ flagrasse constat, quod Thessalis nihil antiquius foret quàm maleficam artem curiosè perdiscere & alios vicinos populos edocere. Extabant etiam ætate Plinii, ut ipse testis est, ejus vestigia apud Italicas gentes in 12. tabulis. Circe etiam Circeum montem habitans juxta Cajetam, ex ea arta mirandos ostendit eventus. Ac tale est magiæ inventum.

tum. De hac quis scripserit, non planè compertum habemus. Plin, *lib.* 30. dicit, Hostanem de ea primum commentatum esse, atque Pythagoram, Empedoclem, Democritum & Platonem ad hanc discendam navigasse: hanc reversos prædicasse, & in arcanis habuisse, sed præsertim Democritum: undè magiam Democrito, medicinam eadem ætate, Hippocrate illustrante, floruisse approbat, circiter ccc. Vrbis annum. Idem Plinius in hac parte longè post homines natos haud modestissimus: Est & alia, inquit, magices factio, à Mose etiamnum & Iochobel Iudæis pendens. Fuit autem Iochobel ipsius Mosis mater. Cæterum ex Plinii ore piaculum illud idcircò, ut arbitror, temerè prodiit, quoniam cum Deus signa quædam edidisset, quibus Hebraicus populus facilè crederet, Mosen sibi ab ipso ducem esse constitutum, rex Pharao (sic enim Ægyptii patriâ linguâ, *teste Iosepho in* 8. *Antiq.* regem nominant) hanc tanquam vana deridens, jussit Ægyptiorum sacerdotes eadem facere, qui statim virgas in draconem verterunt. At Moses ut humanis divina multò majora esse demonstraret, virgam in terram projecit, quæ in colubrum versa, Ægyptiorum virgas in draconem translatas repentè voravit, *Auctor Iosephus in* 2. *de Iudæorum antiq. & Euseb. l.* 9. *de Præpa. Euang.* Cum Moses igitur hæc & plura alia divinitus ageret, homines qui magis falsis quàm veris inhærent, magicâ arte fieri putabant. Modum autem effugandi dæmones, quibus sæpe corpora humana vexantur & incantationes quibus morbi sedari solent, Salomon Rex primus docuit *dicente Iosepho in* 8. *Antiq.* Præstitit autem Deus etiam ei, ut contra dæmones artem ad utilitatem hominum edisceret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari: modũ etiam conjurationum, quibus obstricti dæmones

ne denuo redeant, effugantur, invenit. Et quonam pacto hujusmodi dæmones expellerentur, perspicue demonstrat: Vidi etenim, inquit quendam Eleazarum de gente nostra, præsente Vespanio, & ejus filiis & tribunis, alioque simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit hujusmodi. Intulit naribus ejus qui à dæmone vexabatur, annulum habentem super signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonem per nares odorantis abstraxit, & repentè cecidit homo, postea conjuravit eum, juramentum objiciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica quę ille composuit, super eum dicenda volens &c. Hodie etiam sacerdotes nostri, uti videmus, sacris quibusdam verbis dæmones ex humanis corporibus exire cogunt, & quibus benedicunt ægrotis, ii ut plurimum bellè habent. Quam sanè potestatem Christus Servator noster Apostolis dedit, cum apud Marcum Euangelistam dixit: Ite in mundum universum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur. Per nomen meum dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, & si quid morticiferum biberint, non nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & benè habebunt. Hæc autem mihi hoc loco potissimum commemorare placuit, quo legentes facilè intelligerent divina verba longè quàm dæmones, aut artem Magicam, vim majorem habere.

CAP. XXIII.

De origine Necromantiæ, Pyromantiæ, Aëromantiæ, Hydromantiæ, Geomantiæ, & Chiromantiæ.

MAgi, qui Persicâ linguâ Sapientes appellantur, apud Persas potissimum, *teste Laërtio*, deorum cultui vacabant, precando illis vota, & sacrificia faciebant, de eorum substantia, id est, vi ac natura, & genealogia differebant, vitam in primis frugaliter viventes. Sed usque eò aucta est eorum vanitas, ut non solùm observatione syderum futura prædicere, verùm artibus quibusdam veritatis umbras habentibus, & rerum ac verborum maleficiis, & scire omnia, & facere posse profiterentur. Ab his igitur sex magices artis species fluxerunt, Necromantia, Pyromantia, Aëromantia, Hydromantia, Geomantia atque Chiromantia: quamvis M. Varro *lib.* 7. *Divin. rerum*, illas priores quatuor tantùm assignaverit. Est autem Necromantia divinatio per cadavera, ut mortuus *apud Lutan. in* 6. suscitatus, eventum belli Pharsalici Sexto Pompeio prædixit. Pyromantiam vocant, quæ per ignem divinatur, dum inspicimus, quid fulgur, quid fulmen, quidve ignea vis significet, ut Tanaquil. Tarquini prisci regis uxor, *teste Livio ab urbe cond. & Dionysio in* 4. videns flammam lambere Servii Tullii caput, illum Romanorum regem fore prædixit. Aëromantia divinatio per aërem, ut putà per avium volatum, gustum, cantum, ac ventorum gran-

dinumque insuetas procellas: ut ferrum, *sicut ait Plin. lib.* 2. quo in Lucanis pluit, significavit M. Crassi in Parthis interitum: veluti quoque lapides, quibus, *auctore Livio in* 1. *de secundo bello Punico*, in Piceno pluisse nuntiatum fuit, strages illas indicarunt, quas Annibal Italiæ intulit. Hydromantia ex aqua: quemadmodum Varro prodidit, puerum vidisse in aqua effigiem Mercurii, quę C L. versibus omnem Mithridatici belli pronuntiavit eventum. Geomantia divinatio per terrarum hiatus. Chiromantia, divinatio per linearum manuum inspectionem. Iuvenal. saty. 6.

Frontemque manumque Præbebit vati.

Quæ omnia superstitiosa sunt, atque omninò ridicula: nam illis qui ea exercent, egestas semper imperat, qui, ut M. Tullius *lib.* 1. *de Divinat. prope finem*, ait, sibi semitam non sapiunt, aliis monstrant viam quibus divitias pollicentur, ab iis drachmas ipsi petunt. Hoc igitur tanquam maleficæ superstitionis homines omnia corrumpentes, omnia inquinantes, ac propterea dignos qui malè semper audiant, declinemus, ac potius insectemur, ut verâ sanctâq; religione imbutos decet.

Cap. XXIV.

De duobus Divinandi generibus, & de origine Aruspicinæ artis, & sortium Prænestinarum, & quis Somniorum interpretationem docuerit.

DVo sunt, *auctore Cic. de divinatione, volumine* 1. divinandi genera, quorum unum Naturæ est, alterum Artis. Est autem Natura in iis qui non ratione aut conjecturâ observatis ac notatis signis, sed conci-

concitatione quadam animi, aut soluto liberoque motu futura præsentiunt: quod & somniantibus sæpe contingit, & nonnunquam vaticinantibus per furorem, ut accidisse legimus Sibyllæ Erithrææ, & sacerdotibus nonnullis: cujus generis oracula etiam habenda erant, qualia fuerunt oracula Apollinis, aut Ammonis, aut reliquorum in quibus homines crebrò illudebantur, veluti quæ arte dæmonum humanâque fraude reddebantur. Verùm Prophetæ, qui divino spiritu, non furore lymphatico afflati erant, nunquam fallebant. Ars verò in iis est, qui novas res conjecturâ persequuntur & veteres observationes didicerunt, quæ apud priscos habuit Aruspicinam, auguria, astrologiam & sortes. Aruspicina, *teste M. Tullio lib.* 1. *de Divin.* apud Hetruscos, ut illi futiliter prædicabant, primum ortum habuit: nam *ut idem in* 2. *de Divin. ait*, aranti cuidam in agro Tarquiniensi & sulcum altius imprimenti, subitò è terra extitit quidam, qui Tages appellatus, facie quidem pueri, sed senili prudentiâ à quo universa Hetruria aruspicinam edocta est, quæ ab ara & inspiciendo sibi nomen vendicavit. Sed Plin. *lib.* 7. aruspicii inventionem cuidam Delpho tribuit, sicut ignispicii Amphiarao. Hæc a. continet in se exta, fulgura & ostenta: mactatâ enim hostiâ ad aram eaque apertâ, quomodo cor, hepar & reliqua exta sese haberent, inspiciebant, ex eorumque habitu atque colore futura conjectabant, ut, quo die primum in sella aurea sedit Cæsar, in bove quem immolavit, cor non apparuit, *Cicero & Appianus Alexand. lib.* 2. *de bellis civilibus auctores*. Ex quo futuram infelicitatem prædixerunt Aruspices. Ostenta autem sunt, quæ præter naturam evenientia, futurum aliquid significant: ut cum in exercitu Xerxis, *auctore Herod. libro historiarum* 7. in Europam

trajecto equa bellicosissimum animal leporem timidissimam feram peperit, quod fertur portendisse tantum exercitum fugam moliturum. Hæc verò, *ut Cicero inquit*, quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Tertia pars Aruspicinæ, in fulmine, & in fulgure & tonitru consistit, Vergilius:

De cœlo tactas memini prædicere quercus.

Hæc omnia sub Aruspicina sunt: nam idem Cicero ait: Sed quoniam de extis & de fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota Aruspicina sit pertractata. Atque hæc est Aruspicina, quam qui exercent, tum Aruspices, tum Extispices nuncupantur. In secunda autem parte ejus divinationis, quæ est artis: auspicia sive auguria ponuntur. Auspicia quæ ab avibus inspiciendis, sicut auguria ab avium gustu, vel garritu dicuntur, Tiresiam Thebanum invenisse, *Plin. in 7.* auctor est. Auguria verò, idem testis, ex avibus Caras, à quo Caria dicta est, reperit: ex cæteris verò animalibus adjecit Orpheus. Verùm hujuscemodi augurandi artem quidam à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus, Mopsus, Chalchas, summi augures fuerunt, à Græcis, ad Hetruscos, ab Hetruscis ad Latinos venisse volunt. In avibus a. tria erant divinandi genera: aliæ n. aves volatu, ut præpetes, quarum volatum Phryges *teste Clemente*, primi observaverunt: aliæ cantu, ut oscines, aliæ gustu futura perdicebant. Tertium genus ex tripudio solistimo futura indicabat. Porrò solistima tripudia dicebantur auguria, quæ fiebant quoties offa quæ pullis dabatur, aliquo modo cadebat in solum, ac ita à solo solistimum vocamus. Sed hæc augurandi ars quanti facienda sit, Mossolamus Iudæos, vir equidem sapientissimus, perspicuè demonstravit. Is enim

sicut

ficut Iosephus in 1. *Antiq. contra Appionem ex Hecatæo tradit*, cum in bello esset & vates quidam dum iter facerent, statim jussisset omnes eatenus consistere, quoad ex ave, quæ in proximo erat, augurium ageret, tacitus sumpto raptim arcu, ac emissis sagittis, avem interemit: ac vati & nonnullis aliis id iniquo animo ferentibus, Quid furitis, inquit, mali dæmones? hæc enim avis suæ ipsius salutis nesciens, nostri itineris eventum nobis potuit prædicere? si enim præscire futura potuisset, in hunc locum nequaquam venisset, metuens ut sagittis à Mossolamo Iudæo peteretur. Cæterùm hæc quantum olim apud omnes ferè gentes auctoritatis haberet, multis in locis testatur Cicero *de Divinatione præsertim in primo* scribens: Quis rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione divinâ, neque solum in pace sed in bello? *& reliqua.* Sed Romani in primis usi sunt, eodem dicente. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Hæc ille. Apud eos insuper, *ut Livius, Dionysius, & Fenestella testimonio sunt*, summâ religione augurum collegium colebatur, quorum jus in Romana republica Cicero *in* 2. *de Legibus* maximum & præstantissimum appellat. Quid quod augur, *ut ait Plutarchus in Problematis*, ob nullum maleficium sacerdotio privabatur? quia non honoris & magistratus, sed scientiæ & artis nomen est augur. Divinabant etiam per sortes, quas in Latio Numerius Suffusius *teste M. Tullio in secundo de Divinat.* primus invenit apud Prænestinos, sculptas in robore literarum priscarum notis, quæ fortunæ monitu, pueri manu miscebantur atque ducebantur: de quibus etiam Tranquillus *in Tiberio* meminit. Somniorum interpretationem *auctore Plin. in* 7. Amphyction primus docuit, quod Trogus Ioseph Iacob

filio attribuit, quem omninò peritissimè somnia esse interpretatum Iosephus 2. *Antiq.* idem affirmat. Clemens verò Telemessinis assignat. Sed hæc omnia fallaciis inventa sunt, aut ad superstitionem, aut ad errorem, vel ad quæstum: quando homines qui hæc profitentur, tantum abest ut ulla in parte prodesse queant, ut etiam maximè noceant: nam sicut Phavorinus, *teste Gellio libro Noctium Attic.* 14. dicebat, si dicunt prospera & fallunt, miser fies frustra expectando: sin adversa dicunt, & mentiuntur, miser fies frustra timendo. Si verò non prospera respondent, jam inde ex animo miser fies antequam fato fias: sin fœlicia ventura omninò promittunt, expectatio spei te adeò suspensum fatigabit, & omnem futuri gaudii fructum spes ipsa tibi ademerit. Præterea ecquid juvat, aut quid affert ad cavendum, scire aliquid futurum, cum id certè futurum sit, cum tamen nullo modo prænosci possit? Verg.

Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ.

Quapropter Moses ille sapientissimus, istiusmodi pestiferas artes populo suo vetuit, mandans ac dicens: Non augurabimini, nec observabitis somnia, non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini. Et per illud primum divinæ legis præceptum: Vnum verum Deum colito, juxta prohibuit easdem: imò Deus ipse. Quæ omnia & Servator noster CHRISTVS procul nobis esse voluit, cum dixit, Serva mandata. Sed hæc alibi, cum de re Christiana agetur.

Libri primi finis.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

De

INVENTORIBVS RERVM

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De Iuris ac Legum origine, & qui primi mortalibus leges dederint, & quæ causa à principio dandi fuerit.

QVanquam disciplinarum liberalium originem primo tantùm libro complecti, deinde autem in reliquis aliarum rérum inventionem tradere statueram, rei tamen magnitudo fecit, ut multo sanè quam volebam, longior essem. In hoc itaque secundo lib. de Iuris primum atque Legis origine commodè dicam. IVS, *ut Paulo Iurisconsulto placet*, uno modo bonum semper dicitur. Lege verò nihil aptius est ad conditionem humanæ naturæ, dummodo, *ut Cicero vult in tertio de legibus* pro imperio capiatur: sine ea enim nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse Mundus potest: nam & hæc Deo paret, & huic obœdiunt maria, terræque & hominum vita jussis supremæ legis obtempe-

obtemperat. Est itidem lex, ut Chrysippus definit, divinarum humanarumque rerum notitia. Item recti jussio, pravique depulsio, donum Dei, dogma hominum sapientum, de qua mox dicemus. Ius autem, quamvis plurimis modis dicatur, Vlpianus dividit in Naturale, Gentium, & Civile. Naturale appellat, quod non solum humani generis proprium est: sed omnium, quæ in terra, quæ in mari, cœloque nascuntur: nam in nonnullis animalibus videmus maris & fœminæ conjunctionem, liberorum procreationem, educationemque quodam jure naturæ, quod *teste M. Tullio in* 1. *de Legibus* in natura positum est, & ab ea, hoc est, à Deo initium habet. Ius gentium, quo solum homines utuntur. Civile, ut Romanorum, Spartanorum, Atheniensium, quod legibus, interpretatione duodecim tabularum, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, & auctoritate prudentum constat. Principis verò legis non scriptæ, sed in natura positæ, ex qua homines deinde leges condiderunt, quæ origo sit, & quid ipsa sit, Cicero *in* 2. *de Legibus* facilè declarat, cujus ideo verba ponam: Hanc igitur, inquit, video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam & ultimam mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei. Ex quo illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio mensque sapientis, ad jubendum, & ad detrahendum idonea. Et infra subdit: Orta est autem simul cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Iovis. Deinde sugge-

suggerit, ita concludens: Est ergo lex justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt: defendunt, & tuentur bonos. Hujuscemodi ergò legum originem hoc loco prodendam censeo. Has itaque leges mortalibus omnium prima dedit Ceres. Ovid. *in* 15. *Metamorph.*

Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Diodorus itidem. *lib.* 6. ait: Nam præter ab ea repertum frumentum, leges dedit, quibus justè pièque homines vivere assuescerent, ex quo & Legiferam dixerunt. Herodotus etiam *in* 6. inquit: Cum in agrum Ephesium ingressi essent, sub noctem ad urbem contendebant, cum illic à mulieribus sacra legiferæ Cereris fierent. Et Verg. *in* 4. *Æneidos:*

—— Mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri.

Idem sentit Plin. *lib.* 7. Cæterùm ut alii volunt, Rhadamanthus primus edidit, postea alii aliis primo leges tulerunt Draco enim primus dedit Atheniensibus, deinde Solon: Ægyptiis quintus Mercurius, aut Æthiopes, quorum ipsi Ægyptii coloni dicuntur: Minos Cretensibus, Lycurgus Lacedæmoniis, Tyriis Charandes, Phoroneus Argivis, Romulus Romanis, Italis Pythagoras, *uti Dionysio placet*, Arcades, ipsis verò Arcadibus Apollo quartus. Sed ne veri Dei erga nos divini muneris immemores videamur, ipsi primùm hanc rectè beateque vivendi normam, sicuti cætera omnia acceptam referre debemus: quod nec Ciceronem etiam tam prope, ut monstratum est, duce naturâ, ad verum accedentem latuisset, si nullam veri Dei unquam cognitionem habuisset:

Deus

Deus enim, *auctore Iosepho lib. 3. Antiq.* leges quas deinde hominibus constitutas volebat, primò Mosi tradidit: qui deinde primus legislatorum omnium quos commemoravimus, quippe quibus, *teste Eusebio*, longè ætate superior fuit, eas Hebræis dedit. Testis idem Iosephus *contra Appionem*. Dico igitur nostrum legislatorem, quemlibet qui memorantur legislatorum, antiquitate præcedere. Lycurgus enim & Solon & Zaleucus Locrenus, & omnes qui apud Græcos mirabiles sunt, novelli atque recentes, quantum ad illum comparati, esse noscuntur, quando nec ipsum nomen legis fuisse olim apud Græcos agnoscitur: testis Homerus est, qui nusquam opere suo hoc usus est nomine. Et *paulò inferius* addit: Nam cum sit tempus infinitum, si quis eum comparet aliorum legislatorum ætatibus, hunc ultra omnes inveniet. Eusebius quoque *in 10. de Præpar Euang.* Mosen multo ante Cererem, quæ fertur prima, ut diximus, leges edidisse, fuisse testatur. A Deo igitur, quem Cicero Iovem vocitat lex originem habet & eam mortalium omnium primus Moses Hebræis constituit, quæ cæteris deinceps hominibus condendarum legum haud dubiè exemplar fuit. At talis juris atque legum origo. Verùm hoc loco illud disputandum videtur, quid fuerit, quamobrem lex ista scripta non perinde ut altera bona, postremò lata sit, quæ, ut Apostolus Paulus ait, iram operatur, & sexcentis, pœnis mortales obligat: contra illa prior lex quæ non scribitur, sed nascitur, ac profluvio quodam naturæ fonte in humanum ingenium à primo fluit, sine fraude, sine dolo est, particeps Iustitiæ, expers iniquitatis. Qua propter è re nostra minus fuisse videtur, ut altera introducta sit, quę nobis malo est. Proinde operę pretiū est de origine istius legis subtilius tractare, & quia divus Ambro-

Ambrosius *Epist.* 17. *ad Irenæum*, illud planè facit, eum ideo ita dicentem attendamus: Certum est, inquit, non fuisse legem necessariam, quæ per Mosen data est: nam si naturalem legem, quam Deus creator infudit singulorum pectoribus, homines servare potuissent, non fuisset opus eâ lege, quæ innodavit magis, quàm solvit humani generis infirmitatem. Solvit eam naturæ legem Adam, qui voluit sibi arrogare, quod non acceperat, ut esset sicut ejus Creator, qui ita per inobœdientiam contraxit offensam: nam si non rapuisset imperium, prærogativam naturæ atque ingenitæ sibi innocentiæ, hæredibus propriis reservasset. Ergo quia lex violata est, ideo præscriptum novæ legis necessarium fuit, ut vel partem haberet, qui totum amiserat. Simul quia causa dejectionis superbia fuit, debuit ea lex dari quæ eum Deo subjectum redderet: nam sine ista lege peccatum nesciebatur, & minor erat culpa, ubi erat culpæ ignorantia. Vndè Dominus ait: Si non venissem & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc a. excusationem non habent. Lata est ergo lex, primum, ut excusatio tolleretur, cum præscriptum ante non esset quod per se quisque caveret: deinde, ut omnes subjicerentur Deo. Sed dices: Lex auxit peccatum, cœpit mihi obesse scire. Verum dicis: est tamen quod consolari potest tuã solicitudinem: quia si per legem abundavit peccatum, per eandem abundavit & gratia, per IESVM CHRISTVM, sicut testificatus est Ioannes, dicens: Ecce agnus DEI, ecce qui tollit peccatum mundi. Habes igitur legem non necessariam fuisse, si illam naturę legem seruare potuissemus: sed quia non servavimus, idcirco ista lex per Mosen data, facta est necessaria, ut doceret me obœdientiam, & transgressionis Adam solveret laqueum, qui totam adstrinxit hæreditatem, &c. Çæterũ extra tripartitam illam Iuris divisionem,

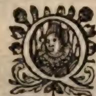
quam

quam Vlpianus fecit, habemus in nostra religione Ius Pontificum, in quo multi cum memoria nostra excellunt tum antea claruerunt, qui olim non sine honoris præfatione nominabuntur, & in primis Theseus Pinnius avunculus meus, quem nemo aut nimis valdè unquam, aut nimis sæpe laudaverit. Fuit enim vir pontificii pariter atque ciuilis Iuris peritissimus, qui in præclarissimis Italiæ civitatibus maximis honoribus functus, ubique summæ Iustitiæ virtutisque omnis se specimen præstitit: à quo profectò haud longè abest Petrus Mathæus ejus frater, Iurisconsultorum consultissimus.

Caput II.

Qui Regiam, vel Popularem civitatem principio instituerint, Tyrannidemque exercuerint, & Diadema vel Servitium invenerint: & quis Areopagitarum magistratum constituerit, aut Suffragia invenerit.

Voniam de legis origine, sine qua nulla Respublica consistere potest proximo capite hujus voluminis docuimus, porro res ipsa postulat, ut priusquam hinc digrediar, quale aqud gentes regimen civitatis principio fuerit, demonstremus. Est igitur apud mortales, *teste Platone libro de Regno*, trifariam divisa reipubl. administratio: una n. vocatur Monarchia, id est, unius imperium: altera Aristocratia, hoc est, optimatum regimen: tertia verò Democratia, id est, popularis principatus;

tus: quarum quæ præferenda sit non facile dixerim: Rex n. cui pro libidine omnia licet impunè agere, ac ob id nihil interdum potius est, quàm quod in rem suam esse videt, raro benè imperat. Plebs etiam, cui proprium est nihil intelligere, aliquanto pejus. Pauci verò, id est, optimates, cum princeps esse pro se quisque optet, nec satis concordes regnant. Quare Diocletianus *auctore Vopisco*, dicere solitus erat: Nihil esse difficilius, quam benè imperare. Optimè tamen unus: optimè populus, optimè pauci imperant, si boni sunt. Ex quo alii aliam constituerunt civitatem. Ægyptii primi omnium, *teste Plin. lib.* 7. regium principatum habuerunt, ut qui, veluti ait Herodotus, nullo temporis momento poterant sine rege vivere: apud quos primus, quod memoriæ proditum sit, mortalium Menes regnavit, *auctores Herodotus lib.* 2. *& Diodorus in* 1. Cæterùm nemo *teste Platone in lib. de Regno*, Rex creabatur, nisi qui sacerdotio præditus foret. At si ita usu veniret, ut unus aliquis prophanus regnum per vim adipisceretur, is postea sacris initiari cogebatur, quod esset Rex, & Sacerdos. Diadema a. quod regium est insigne, Liberum patrem adinvenisse, auctor Plin. *in septimo*: cujus nimirum rei Diodorus veram rationem reddere videtur, ajens: Mitrâ verò caput ei ligatur, propter dolores, qui fumante vino, caput aggrediuntur. Popularem civitatem Attici, *ut Plin. in 7. tradit*, primi instituerunt: sed idem reges etiam habuere, quorum primus fuit Cecrops Diphyes, æqualis Mosis: nam, *auctore Iustino lib.* 1. ab initio quæque civitas & gens, rerum publicarum imperium penes reges habebat, quos ad fastigium hujus majestatis, non ambitio popularis sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Ex quo, *teste Æmilio Probo in vita Agesilai*, apud Lacedæmonios reges

reges erant, qui nomine magis, quam imperio reges appellarentur: & primus Rex fuit Eurysteus, Argis II. Archestratus III. Lobotes IV. Doristus V. Agesilaus VI. Archelaus VII. Telechus VIII. Alcamenes IX. & ultimus. Ninus a. *testis est idem Iustinus* Rex Assyriorũ primus omnium veterem gentium morem nova imperii cupiditate mutavit: atque idem primus omnium *sicut ait Eusebius in* 10. *de Præpar. Euang.* totius Asiæ, exceptâ Indiâ, Imperio potitus est. Verùm quòd Attici popularem civitatem primùm constituerunt, *uti Plinius prodidit,* nemo est qui ambigat, hoc à vero valde esse alienum. Hebræi enim à quibus Iosephus *in* I. *Antiq.* cæteras nationes originem traxisse pulcherrime probat, uti superius ostendimus, multis antè seculis, quàm aut Atttici imperarent, aut Athenæ conditæ forent, regnarunt, quorum Respublica, *eodem Iosepho auctore lib.* 20. *Antiquitatum,* primò quidem sub populari potestate diu permansit. Ab his proinde Democratiam primùm manasse rectius est credere, quàm ab Atticis, qui posteriores fuerunt. Aristocratiam, id est, optimatum imperium, quale Romani post exactos reges diu habuerunt, qui primi constituerint, non facilè tradiderim, si illud non sit assignandum Thebæis, qui, *teste Eusebio,* temporibus Nini regis Ægyptiis imperabant, quorum dominatus δυναστεία dicebatur, hoc est, potestas, quod qui potentiores nobilioresque essent, iis reipubl. administrandæ imperium daretur. Et hoc circiter annum ab orbe condito, millesimum & CXXXV. quo Abraham natus est. Post Theseum tyrannum primus fuit Phalaris Agrigenti, ait Plinius *in septimo,* propter quod innuere videturTheseum primum omnium fuisse tyrannum, secundum verò Phalaridem. Sed Nemroth ex stirpe Noe ortus, non multo post dilu-

diluvium, Babylone tyrannus fuisse perhibetur. Ita ait Iosephus *in primo Antiquitatum:* Nemroth quoque filius Chusi permanens apud Babylonios, tyrannidem exercuit, sicut à me primo etiam declaratum est. Hæc ille. Tyrannum olim vocabant bonum dominum, ac, *teste Trogo*, fortem. Vergilius:

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

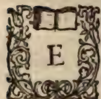
Postea hæc vox ad eos translata est, qui vi quadam ac libidine dominantur, quorum lex est, Hoc volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas: quando omnia potentiâ & voluntate metiuntur. Servitium, *teste Plinio* Lacedæmonii invenere: quandoquidem Cleomenes Lacedæmonius, *teste Macrobio libro* I. *Satur.* ex servis manumissis bellatorum novem millia conscripsit, qui quoniam in bello non necabantur, sed vivi servabantur, servi appellati sunt. Hi sub corona postea vendebantur. Cato: Vt populus sua opera potius ob rem benè gestam, coronatus supplicatum eat, quam re malè gestâ coronatus veneat. Reperio tamen antequam Lacedæmonii, *teste Iosepho contra Appionem*, rerum potirentur, apud Hebræos multos fuisse servos & ejus servitutis originem profectam à Chanaan filio Cham, qui fuit unus ex filiis Noë: is enim treis genuit, Sem, Cham, & Iaphet. Quippe Cham cum videret patrem Noë fortè ebrium, humi parum honestè jacentem, vituperavit eum apud fratres. Quare permotus senex, Chanaan nepotem ex filio Cham servitute mulctavit, re tum novâ ac gravissimâ, *ut in libro Genes. cap. 9. est.* Sed hic dices: Ecquid fuit, quamobrẽ Chanaan ob patris peccatum in servitutem datus fuerit, cum juxta proverbiũ: filius non debeat plecti ob patris culpam? Non equidem de nihilo dubitas: id etenim factum tradunt, ut pœna Chanaan filio illata dolori

dolori esset patri Cham: quando ita solent parentes angi filiorum cruciatu. Nam cum Deus Noë pariter atque ejus filiis antea benedixisset, senex postea non est ausus in filium, etsi impium, quidquam statuere, idcirco nepotem punivit, quo ejus pater filii vicem dolens: sic delicti pœnas daret. Ac tale servitutis initium, cum inciperent homines jam molliter vivere. Forma autem manumittendi servi talis apud antiquos fuit. Dominus caput aliudve membrum servi tenens, ajebat: hunc hominem liberum esse volo: atque his dictis, eum de manu emittebat, Areopogitarum autem magistratum, Plutarchus à Solone constitutum affirmat, quod de Areopagitis à Dracone nulla unquam mentio facta sit. In eo primum Athenis capitis judicium actum est, *auctor Plin. lib.* 7. Areopagus verò Latinè dicitur curia, sive pagus Martis. Causa nominis ex judicio est, quo Mars, qui Græcè ἄρης vocatur, cum homicidii reus fieret, judicantibus duodecim diis in eo pago, *ut scribit Augustinus in* 18. *de Civitate Dei*, sex sententiis absolutus est: ubi enim pares sunt sententiæ, absolutio damnationi præponitur. Fuit inde Areopagitarum magistratus, uti dictum est, institutus, quorum summa erat auctoritas. Ii erant judices, qui de capitalibus causis pronuntiabant, tantâ gravitate tantâque integritate, ut noctu, non interdiu, causas cognoscerent, quo non dicentes, sed duntaxat quæ dicerentur, spectarent, secumque ponderarent. Suffragia, quibus in deliberando judicandoque utimur, Palamedes primus omnium reperit.

CAP. III.

De triplici administrationis genere Romanæ civitatis: & de origine Insignium regum, & ex qua arbore fierent magistratuum virgæ, atque quis primus Censum instituerit, & de Senatorio atque Equestri censu, vel Carcerem ædificaverit: & ibidem, quid esset Lustrum conditum, ac de initio Tributi imponendi.

EGo medius fidius semper illam Plinii sententiam: Posteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit: tanquam omnium verissimam plurimi feci. Etenim ne à primordio orbis repetam, cũ homines rerum ferè omnium egentes probè degebant, quot nobis florentissimæ civitates exemplo sunt, quæ pauci minimisque contentæ, dum in illis paupertati parsimoniæque honos fuit, in dies magis imperio, moribus bonisque artibus excelluerunt. At contrà ubi divitiæ, ubi sacræ pecuniæ fames, ubi voluptas immigravit, tunc ire cœperunt præcipites, tunc sensim dominandi libido desiderium per luxum perdendi omnia invexit: Quod Lycurgus legumlator sapientissimus prospiciens animo, nummum omnem aureum & argenteum *teste Plutarcho*, irritum fecit: ferreoque solum utendum imperavit: cujus sanctionem ut primùm Lacedæmonii excessere, ex maximis longè minimi sunt effecti. Sed, ut de cæteris sileam, hoc potissimum Romanæ civitati accidit: ea enim ubi Publicolas,

blicolas, Æmilios, Fabricios, Curios, Scipiones Scauros, paupertatis continentiæque amantissimos imperatores sibi deligebat, incredibile memoratu est, quàm brevi cresceret, quantumque cum ipsa præclare ageretur: contrà ubi Senator censu legebatur, judex fiebat censu, magistratum ducemque nil magis exornabat quàm census, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo erant, adeo declinare de statu suo cœpit, ut nunquam in aliquo postea consistere potuerit. Namque omne dominationis genus perpessa est: primum enim Monarchiam, hoc est, regium imperium habuit: nam Romulus, *auctore Flore*, ejus conditor à Marte genitus & Rhea Sylvia, primum imperium tenuit, post quem sex deinde reges secuti sunt, sub quibus *teste Livio in primo ab urbe condita* CCXLIV. annos monarchia duravit. Exin pulso Tarquinio superbo, qui regum ultimus fuit, mutatâ civitatis formâ, secuta est Aristocratia, id est, optimatum principatus: nam pro regibus, duo Consules, *ut Livius in secundo, & Dionysius in quarto testatur*, creati sunt, L. Iunius Brutus, qui libertatis vindex extiterat, & L. Tarquinius collatinus: qui Consules dicti à consulendo, hoc est, providendo: apud eos summa totius imperii erat, ii exercitum ductabant, & ab eorum magistratu, qui annus erat, *uti alibi dicemus*, numerus annorum notabatur. Post annum deinde duodecimum, vel ut non nemo vult, octavum quam exacti sunt reges, quod Livius & Fenestella non satis constare ajunt, cum quadraginta Latinorum urbes, concitante Octavio Manilio Tarquinii genero, conjurassent in Romanos, T. Largius primus Dictator creatus fuit: *auctor Livius in secundo ab Vrbe condita.* Quod institutum Dionysius *libro quinto Antiquitatum*, putat, Romanos à Græcis sumpsisse, apud quos

quos Elymnetæ, tanquam dictatores Romę, creabantur. At Licinius ab Albanis accepisse tradit, Carthaginenses etiam, *auctore Trogo*, Dictatorem habebant. Hic autem summus fuit in Vrbe magistratus, quippe qui habebatur in summo periculo ultimum remedium. In sex tantùm menses, *uti Fenestella ait*, durabat: nam eo designato, præter tribunatum omnes magistratus, *teste Polybio volumine suarum histor.* 3. *& Plutarch. in vita Fabii Max.* auctoritatem suam amittebant: & ideo Dictator dicebatur, quod is imperaret: quia, sic *ut idem in vita Marcelli testatur*, jussa magistratuum edicta Romani vocabant. Item Dictator non poterat nisi à Consule dici, neque alio tempore, nisi oriente nocte, & silentio, ut Livius *libro ab Vrbe cond.* 8. tradit, Attamen, teste eodem, *libro quarto* cum aliquando Vejentes castra Romana cepissent, A. Cornelius Cossus tribunus militum Mamercum Æmilium dictatorem dixit, quod augures consulti urgente necessitate; eam religionem exemissent. Post annum deinceps trecentesimum alterum, quam condita Roma erat, *velut Livius in* 3. *prodit*, iterum mutata est forma civitatis, ab Consulibus ad Decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, qui, uti quibusdam placet, tertio anno depositi sunt, libidine Appii Claudii, qui Virginiam, cujus stuprandæ amore deflagrabat, in servitutem asserere voluit: qui cum pro libidine omnia agerent, officium suo commodo metientes, ac quod ex ipsorum usu, non è Republica esset, in primis facientes & eos ob id nonnulli Senatores, *uti inquit Fenestella*, decem Tarquinios appellarent, videtur tunc Romæ magis monarchia, quam aristocratia fuisse. Hoc pacto exactis Decemviris, ad prioris formam regiminis reditum est. At dein anno cccx. conditæ

Vrbis, pro Consulibus primum Tribuni militum creati sunt, A. Sempronius Atracius, L. Attilius Longus, & T. Cæcilius Siculus. Democratia autem, id est, popularis principatus, sensim irrepsit, plebe paulatim per seditiones adipiscente nobilitatis magistratus: primũ enim C. Canulejo auctore, plebeii conubia promiscua cum patritiis habere cœperunt: deinde cum Tribuni plebis quotidie magis magisque instarent, à patritiis tandem concessum est, ut ex plebe Tribuni quoque militum consulari potestate fierent, & ita P. Licinius Calvus primus creatus est, anno Vrbis cond. CCCLV. Deinde plebs consulatum assecuta est, & L. Sextius Lateranus de plebe primus Consul factus, anno Vrbis cond. CCCLXXXIX. Novissimè obtinuit & dictaturam, summum in Vrbe decus: primusque ex plebe C. Martius Rutilius Dictator dictus fuit, anno ab Vrbe cond. CCCXCIX. Hæc ex Livio *libro* 4. *&* 5. *&* 6. *ab Vrbe condita*, & Plutarcho *in vita Camilli*. Eo denique pacto Reipublicæ administratio ex Optimatibus ad Popularem principatum venerat, ex quo novissimè iterum in Monarchiam, id est, ad unius imperium forma civitatis redacta est, quæ à Sylla & Mario, *teste Appiano in primo de bellis civilibus*, cœpit, fractâ omni senatus potestate. Eam postea Cæsares adauxerunt, sub quibus primùm ipsa Roma toto pacato orbe floruit, inde insequentium Cæsarum inertia contabuit, atque ad interitum devenit. Habuit igitur Romana civitas primùm Monarchiam, id est regium imperium, subinde Aristocratiam & Democratiam, hoc est consulum, dictatorum, decemvirum & tribunorum consularium potestate gubernata est: at novissimè rursus Monarchiam, id est, tum Dictatorum, cùm Cæsarum Tyrannidem sævissimam pertulit: unde ejus virium labes facta est.

Roma-

Romanorum autem regum insignia, hoc est, fasces cum securibus, corona aurea, sella eburnea, trabea, curules, phaleræ, annuli, paludamenta, prætexta, togæ pictæ, tunicæque palmatæ & omnia denique decora, quibus Imperii dignitas eminebat, ex XII. Tusciæ populis, *auctore Dionysio in tertio, & Floro, & Strab. in 5. Geogr.* quos Tarquinius Priscus subegit, originem habuere: quibus Tarquinius, *ut Dionysio placet*, simulatque id Senatus permisit, primus usus est. Quare miror Macrobium *in 1. Satur.* scribere, Tullium Hostilium tertium Romanorum Regem debellatis Hetruscis primum sellam curulem, lictores, togam pictam, atque prætextam instituisse Romæ haberi. Verum Romulus ex more XII. Hetruriæ populorum, qui singuli, *Livio & Dionysio auctoribus* singulos regi statim creato lictores dabant, antea duodecim lictores sumpsit, cujus sententiæ esse haud Livium pœnitet. Alii à numero avium, quæ augurio regnum portenderunt, eum secutum numerum autumant. Hi magistratibus ministrabant, fascesque virgarum alligatos cum securibus gestabant. Ejusmodi autem virgas ex betula arbore fieri consuevisse, *Plin. lib. 16. c. 18. Nat. hist.* innuere videtur, sic scribens: Gaudet frigidis sorbus, & magis etiam betula: Gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis. Censum primus omnium Ser. Tullius Rex instituit, rem, *veluti Livius ait*, saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacisque munia non viritim, ut antè, sed pro possessione pecuniarum, cives obirent: quorum classes, id est, ordines quinque descripsit. Prima itaque classis fuit ex iis, qui centum millium æris, aut majorem censum haberent, quos in octoginta centurias divisit, in quadragintas seniorum, ac totidem juniorum: seniores ad urbis

custodiam ut præstò essent, juniores ut foris bella gererent : arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hostem, hasta, & gladius. Secunda classis intra centum usque ad quinq; & septuaginta millium censum instituta, & ex his senioribus junioribusque viginti conscriptæ sunt centuriæ, armaque imperata præter loricam, omnia eâdem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit: totidem centuriæ sunt conscriptæ. In quarta classe, census quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ. Quinta classis undecim millibus censebatur. Sed jam rationem ineamus, qua nobis constet, quanti unaquæque classis æstimata sit. Illud enim primum scire licet, centum æra (nam æs nummulus erat) non pluris fuisse uno nostro ducato, sive coronato aureo nummo, ac ita mille æra valuisse decem aureos. Primæ igitur classis census æstimatus est mille aureis, secundæ septingentis & quinquaginta, tertiæ quingentis, quartæ ducentis & quinquaginta, quintæ verò centum & decem. At maximus Servio Tullio rege census, *teste Plinio lib.* 33. fuit assium centum & decem millium, ex quibus summa fit mille & centum aureorum. Et hæc, *ut ait idem Plin.* prima classis : adeò id temporis Romanorum opes exiguæ fuerant, quæ posthac immensæ extitere, quando, *auctore Tranq.* census senatorius fuit duodecies centena millia sestertium nummum. Quam quidem summam, ut rectè putemus, notare oportet singula sestertia valuisse vicenos quinos aureos, sic ut centum sestertia summam facerent duorum millium & quingentorum aureorum : qua ratione colligimus censum senatorium fuisse ad numerum triginta millium aureorum, & equestrem duodecim millium & quingentorum, hoc est, constitisse ex quingentis sestertiis. Atque talis origo

origo & forma fuit census Romæ, qui, *ut Eutropius ait*, adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sed illud verius Mosi assignandum est, qui, *ut infra demonstrabitur*, primus populum recensuit. Atqui census agi dicitur, cum hominum facultates recensentur, undè tributi imponendi ratio inita est: vel cum numerus civium putatur. Vtrumque testatur Livius *in vita ipsius Servii Tullii*. Et cum in censendo finis erat factus, lustrum conditum appellabatur, quod tum Servius exercitum omnem sue, ove, taurisque tribus, lustravit, h. e. purgavit: idque lustrum quinto quoque anno Romæ condebatur, cum censores numero duo creabantur, qui censum agerent: is postea magistratus annuus factus, eique morum civitatis cura est tradita. Item cum vectigalia & tributa solvebantur, tum fiebat sacrificium, civitatis purgandæ causâ. Ex quo perinde Romani annos etiam per lustrum numerabant, atque Græci per olympiades. Cæterùm cum ita quinto quoque anno lustrũ condi diceretur, sunt qui putent illud fuisse spatium quatuor annorum, argumentantes annum, quo sequens lustrum incipiebat, dici quintum, qui esset primus sequentis lustri. Quæ sanè ratio, si vera sit, similiter indicat olympiada fuisse spatium quatuor tantùm annorum, quemadmodum infrà suo loco demonstrabitur. Census autem agendi, & tributi ex censu imperandi pariter atque conferendi initium factum est apud Hebræos, cum de ea re Deus mandatum Mosi dederit, ita *in Exodo capit.* 30. loquens: Quando tuleris summam filiorum Israël juxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen dimidium sicli, juxta mensuram templi. Qui habetur in numero à viginti annis, & supra,

pra, dabit pretium. Ita tributum imperatum est in singula capita eorum, qui viginti annis majores essent, quique arma ferre possent. Siclus nummus argenteus hebraicus, quem Græci staterem dicunt, *teste Iosepho lib 3. Antiq.* pondere erat drachmarum Atticarum quatuor: drachma verò ex senis obolis Atticis constat: atque sic tetradrachmus siclus valebat quaternos & vicenos Atticos obolos, Hebraicos verò vicenos. Sed quia dicitur, juxta mensuram templi, jam satis liquet sacerdotes ponderis mensuræque genus habuisse aliud ab eo, quod vulgus usurparit. Atqui drachma ejusdem est ponderis, ac Romanus argenteus denarius, quem Matthæus Euangelista *cap. 22.* numisma census vocat, cujus nota Cæsaris effigies erat: & *cap. 20.* appellat denarium diurnum, quod tantùm valeret, quantum mercedis in die dari solet operis. Extant etiamnum illiusmodi denarii Cæsarum figurâ signati, qui pari sunt pondere atque nummi quos grossos nuncupant. Ita scire licet drachmam Atticam à nostris grossum vocitari, & siclum quatuor valere grossos. Carcerem, quo custodiæ continentur, ad terrorem, *teste Livio ab Vrbe cond.* Ancus primus ædificavit, quod Eutropius Tarquinio Superbo assignat: item vincula, fustes, compedes, catenas, & hujusmodi supplicia, quibus homines afficiuntur. Atque hæc omnia à Romanis Romæ primùm inventa: nam alibi isthæc tormentorum genera ad cruciandos homines longè ante in usu fuisse, ex Iosepho & Herodoto satis patet. Vndè cum instrumenta sola sint, quibus tyranni in primis ad suam tuendam dominationem utantur, eorum inventionem rectè Nemroth primo tyranno assignemus licet.

CAPUT IV.

Qui primi constituerint Annum, & quam varium, & qui invenerint hunc annum quo utimur, vel Menses, atque eos diviserint in Nonas, Idus, Calendas: ac quis excogitaverit numerum Aureum.

ETsi de prima anni observatione, statim post traditam Astrologiæ originem dicendum erat, ad quam potissimum hujusmodi ratio pertinet, non possunt tamen omnia uno loco explicari: hîc proinde de anno tractabimus. Hunc Ægyptios primò instituisse, Herodotus *lib. Historiarum* 2. prodit, ita scribens: Quæ autem humanarum rerum sunt, hæc ita referebant, inter se constare omnium hominum primos Ægyptios annum comperisse, distinguentes eum in XII. temporum menses, idque comperisse ex astris, eo scientius, ut mihi videtur, hoc agentes, quàm Græci: quòd Græci quidem tertio quoque anno intercalarem mensem introducunt temporis gratiâ: Ægyptii verò tricenis diebus, quibus XII. menses taxant, adjiciunt huic numero quotannis quinos dies, unde eis ratio circuli temporum constat eodem redeuntis, *Herod. hactenus.* Clemens itidem comprobat. Hujusmodi tamen inventionem Diodor. Thebæis assignat *lib.* 1. Sed non ideo inficior Diodorum Herodoto suffragari, quoniam Thebæi juxta Ægyptum populi sunt, à Thebis, urbe in Ægypto, nominati, velut Thebani à Thebis in Bœotia: quod apud idoneos

auctores observatum est: quin etiam, *ut ait Herodot. in prænotato libro,* olim Thebæ Ægyptus vocabatur. At Servius *super* 5. *Æneid.* dicit Eudoxum primũ annum deprehendisse, post quem Hipparchum, & ultimo loco, *ut infra dicemus,* Cæsarem. Laërtius autem Thaleti Milesio asscribere videtur *in* 1. cum inquit: Anni tempora illorumque vicissitudines priorem invenisse ferunt, eumque in CCCLXV. dies divisisse. Sed hoc illi censeo apud Græcos duntaxat esse attribuendum. Verùm reperimus apud Iosephum *in* 1. *&* *in* 4. *Ant.* Hebræos ante diluvium Noë, annum XII. mensibus constitutum habuisse, qui, *eodem teste in* 1. *Antiq.* annum primi etiam in Ægypto instituerant. Est insuper operæ pretium, quam varia fuerit anni ratio apud priscos, demonstrare. Arcades. n. *ut Plutarchus in vita Numæ & Macrob. in* 1. *Saturn. meminerunt.* tribus duntaxat mensibus annum suum complebant: Cares & Acarnanes, sex: Ægyptii primis temporibus, *teste Solino,* quatuor, sed antea, *ut Censorino placet,* duobus tantùm. At Macrob. *in* 1. *Satur.* ait, anni certum modum apud solos Ægyptios semper fuisse: ut etiam ex Herodoti auctoritate liquidò constat. Erat prætерea annus triginta dierum, id est, lunaris: *auctor Servius super* 3. *Æne.* Habebant & annum magnum, quem volebant confici omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, qui *secundum Ciceronem* continet duodecim millia nongentos quinquagintaquatuor solares annos. At Iosephus *in* 1. *Antiq. cap.* 8. dicit, annum magnum DC annorum spatio impleri. Sed de hoc, uti *Censorinus demonstrat*, inter auctores non planè convenit. Reliqui Græci CCCLIV. diebus annum proprium computabant. In hac varietate, Romani quoque ab initio *prout Macrobius dicit*, auctore Romulo, annum X. mensibus constitutum habue-

habuerunt, à Martio incipientes, qui conficiebatur diebus ccc. & IV. Romulus enim primum mensem Martium, à patre suo Marte: alterum Aprilem quasi Aphrilem, à spuma, quæ Græcè ἀφρὸς vocatur, unde Venus mater Æneæ nata est: tertium Majum, à majoribus: quartum Iunium à Iunioribus nominavit. Ovidius:

Hinc sua majores tribuere vocabula Majo.
Iunius à juvenum nomine dictus adest.

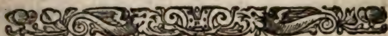
Sic ante populum in majores & minores diviserat. Reliquos sex à numero, Quintilem, Sextilem, Septemb. Octob. Novemb. & Decemb. appellavit. Verum postremò Quintilis à Iulii Cæsaris nomine Iul. & Sextilis Augsti honore, Augustus est nominatus. Sed iste annus cum neque Solis cursui neq; Lunę rationibus congrueret, Numa Pompilius inde ad Lunæ cursum redegit: additis L. diebus quibus postea sex alios dies adjecit, retractos ex illis sex mensibus qui xxx. dies habebant, id est, de singulis singulos: eosque sex & quinquaginta dies pari ratione partitus est in menses duos, & alterum, quem primum posuit, nuncupavit Ianuarium à Iano, qui Latinorum primus Rex fuerat, tanquam bicipitis dici mensem, ut qui transacti anni finem respiceret, ac principium futuri prospiceret. Nam Ianus cum vir esset æquè prudens atque solers, dictus est habere geminam faciem, ut una quæ antè, altera quæ post tergum forent, intueretur, id quod ad vigilanté civitatis custodem attinet. Alterum verò Februar. vocavit, Deoque Februo dedicavit, qui creditur præesse lustrationibus, quia tum extremo anni mense, populus februabatur, hoc est purgabatur. Postea Numa religionem secutus quòd numero Deus, quemadmodum poëta ait, impare gaudet, dedit singulis mensibus, Ianuario, Aprili, Iunio, Sextili, Septembri, Novembri, & Decembri, undetricenos

dies: Martio verò, Majo Quintili & Octobri singulos & tricenos: Februar. suos octo & viginti dies retinuit. Ita annus conficiebatur diebus CCCLV. Romani deinde, Græcorum more, intercalarem mensem constituerunt, ut qui præessent fastis libris, quibus totius anni res populo explicabantur, intercalarent, id est, vocarent populum, ut quando lege agi liceret, scirent. Sed cum ita usu veniret, ut per eam varietatem anni sæpè nundinæ caderent aut in primum anni diem in nonasve, quibus nefas erat conventus haberi, permissum est ut sacerdotes quando vellent, suo arbitratu vocarent. At cum illi commodi gratiâ Publicanorumque ex usu, minus suo tempore vocarent, tum demum Cæsar Pontifex maximus addidit anno dies decem, horasque sex, quorum dierum binos ad singulos menses, Ianuarium, Sextilem, & Decembrem adjunxit, in Aprilem autem, Iunium, Septembrem, & Novembrem singulos distribuit. Sic C. Iulius Cæsar, *auctore Suetonio, & Appiano Alexandrino, & Plinio*, primus omnium annum ad cursum solis accommodavit, ut CCCLXV. dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur, quod bis sextum vocant. Causa autem nominis est, quia duobus continuis diebus bis dicimus, sexto Cal. Martias, duos dies pro uno computantes. Menses verò, h. e. Lunæ cursus (qui, *uti Cicer. in secundo de Natura deorum ait*, quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur) Thebæos, i. ipsos Ægyptios (sunt enim, ut diximus iidem) omnium primos instituisse Diodorus affirmat: quod tamen magis Hebræis, qui haud dubiè primi annum constituerant, tribuendum esse videtur. Atque annus menses habet XII. quorum quatuor, Aprilis, Iunius, September & November, ex triginta constant diebus; at plus

uno

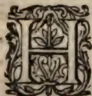
uno septem, Ianuarius, Martius, Majus, Iulius, Augustus, October, & December: minus verò Februarius, octo & viginti suis contentus est diebus. Item hebdomadas duas & quinquaginta, & diem unum: dies verò CCCLXV. ac horas sex: uti dictum est. Præterea cum apud priscos Romanos, pontifices, *prout supra demonstravimus*, ita intercalarent, factum est ut mensis ejusmodi rei causâ, divisus sit in Calendas, Nonas, & Idus. Primusque dies Calendæ dictæ sint, ἀπὸ τοῦ καλῶ voco: etenim minor pontifex observabat quando nova primum appareret Luna, qua visa, id protinus sacrificulo regi nuntiabat: tum facto, ut moris erat, sacrificio, pontifex incipiebat eos vocare qui in agris essent, quo scirent feriarum pariter causas, atque quid eo mense agi liceret. Ita calatâ, hoc est, vocatâ in Capitolium plebe pronuntiabat quot dies à Calendis ad Nonas superessent, unde Nonæ ipsæ dictæ, quia semper dies novem à Nonis ad initium Iduum intersunt. Idus autem circiter medium mensem ponebant, idque verbum ab Hetruscis sumpserant, quorum linguâ Iduare, dividere est: Igitur sic computabanr, verbi gratiâ: Vltimum diem Decembris antecedentis mensis notabant pridie Calendas Ianuarias, penultimum tertio Calendas, atque sic alios suo ordine, sursum versum numerando usque ad Idus: nam mensibus quatuor, Martio, Majo, Iulio, & Octobri singulis senas dederunt Nonas, reliquis quaternas, sicut singulis quoque mensibus Idus octonas. Verùm modus istiusmodi dierum mensis numerum incundi jam vulgatior est, quàm ut à nobis sit rursum demonstrandus, qui profectus est ab illa pontificum intercalatione, quæ duravit usque ad annum Vrbis conditæ CCCCL. cum P. Sulpitio Averrione, P. Sempronio Sopho Longo coss. C. Flavius scriba ædilis

curulis, invitis patribus, Civile jus repositum in penetralibus Pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur. *Testis Livius ab urbe condita, in extremo nono libro.* Postea fuit alius modus, quem Aureum numerum ob excellens rei artificium appellant; excogitatus à divo, ut fertur Bernardo, vel ab ipso Iulio Cæsare, *sicut libro divinorum officiorum octavo extat*, ad inveniendum diem conjunctionis Lunæ per singulos menses: quo quidem numero nostri deinceps usi sunt ad notandos quoque dies festos in singulos annos, quos mutabiles vocant, quemadmodum est Pascha, Pentecoste, nonnullique alii, eò quod non semper in eosdem mensium dies cadant. Fuit sanè inventum suo dignum auctore, cujus usus & ratio ita omnibus nota est, ut non sit quod hoc loco quidquam de aureo numero doceatur.

Caput V.

Quis Horas primus constituerit, aut Horologia diversi generis invenerit.

Oræ, quibus numero viginti quatuor dies noxque conficitur *teste Macrobio*, ab Apolline, id est, Sole, qui Horus Ægyptiacâ linguâ vocatur, nomen acceperunt. Quatuor itidem tempora, hoc est, ver, æstas, autumnus & hyems, quibus annuus orbis impletur, horæ dicuntur: quæ initio duodecim constitutæ sunt, ejusque rei talis fuisse origo memoratur. Quodam tempore Hermes Trismegistus, cum in Ægypto sacrum quoddam animal, Serapi dicatũ, in tota die duodecies urinam

facere

facere pari semper temporis intervallo observasset, pro duodecim horas diem dividi debere conjecit. Exinde hic horarum numerus longo tempore custoditus, postea in viginti quatuor horas divisus est dies. Horologium autem solarium, in quo umbilici Solis, quem gnomonem vocant, umbra horas ostendit, Anaximenes Milesius Lacedæmone, *teste Plinio libro secundo. c.*76. primus invenit, ipsumque ἀπὸ τῆς σκιᾶς hoc est, ab umbra sciotericon appellavit, Romę multò serius contigit: in duodecim enim tabulis, *ut auctor est Plin. in septimo*, ortus tantùm & occasus Solis nominabatur. Post aliquot annos adjectus fuit & meridies: & accensus consulis, id est, præco, eum pronuntiabat, cùm è curia inter rostra & græcostasim Solem prospiciebat: à columna verò ænea ad carcerem inclinato sydere, supremam horam pronuntiabat: sed hoc serenis tantùm diebus, usque ad primum Punicum bellum. At M. Varro primum horologium solarium in publico secundum rostra, in columna statutum fuisse tradit, bello primo Punico, à M. Valerio Messala Consule, Catinâ in Sicilia captâ. Postea Scipio Nasica primus Romæ duntaxat, ut opinor, aquâ horas divisit æquè noctium atque dierum, idque horologium sub tecto dicavit, anno Vrbis DXCV. Cæterùm horologium, *teste Vitruvio libro nono de Architectura* ex aqua Ctesibius Alexandrinus primus reperit. Vtriusque meminit Cicero *libro de Natura deorum secundo:* Quid igitur, inquit, convenit cum solarium vel descriptum aut ex aqua contempleris, intelligere declarari horas arte, non casu? Et alibi *in Extremo secundo Tusculanarumlibro:* Cras ergo ad clepsydram, Ita vas vocant, è quo guttatim effundebatur aqua ad horas notandas. Inventum est deinde divini quodam ingenii acumine horo-

horologium, quod nunc frequens cernitur, è metallis, rotis dentatis atque ponderibus, partim umbilicis horas indicantibus, partim testantibus tintinnabulis. Quinetiam eodem artificio planetarum omnium, ac Solis & Lunæ cursus adeo facilè repræsentantur, ut cœlum ipsum propè conspici videatur. Est etiam aliud horologii genus, ad pyxidis formam excogitatum: item è tenuissimis arenis Ægyptiis, quorum tamen auctores, uti in calce operis dicemus, in aperto non sunt. Sic denique quotidie aliquid admiratione dignum hominum industria invenit, velut pyxidem illam, quâ nautæ navigationem peritissimè moderantur. Et multa demum sunt, quibus prisca ætas caruit: de quibus nos suis locis meminerimus. Illud adjiciam, ut alibi horologia à Sole occidente usque ad Solem iterum occidentem, perpetuò cursu viginti quatuor horas designant: sic nunc totus ferè occidens horologia habet, quæ bis in die duodenas horas indicant, ita ut semper duodecima hora in media nocte & in meridie notetur: quod profectò quo aptius quadrat, hoc commodius fit, ne quempiam, cum velit scire quota sit hora, tot simul numerare oporteat.

Caput VI.

Quomodo ab initio alii aliter dies observaverint, ac noctes diviserint.

Diem alii aliter observabant, quod ab Ægyptiis fluxisse volunt, quos, ut inter nonnullos auctores convenit, primos omnium annum & menses constituisse ferunt. Ii itaque à media nocte, ad mediam

diam, totum id spatium unius diei nomine appellavere. Romani quoque eodem modo diem observabant, quod, *ut Plutarchus in Problematis ait*, ortus solis initium agendi, nox verò consilii & præparationis faciat: quippe apud illos, cuiquam etiam diei horæ aliquid actionum tribuebatur; Martialis:

Prima salutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis. Septima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octava palæstris.
Imperat extructos frangere nona toros, &c.

Babylonii inter duos solis exortus, omne id tempus diem vocabant: Athenienses inter duos occasus. Vmbri à meridie in meridiem, unum diem putabant: vulgus omne à luce ad tenebras: *auctores, Varro, Plinius in secundo, Gellius & Macrobius.* Nos porrò more Atheniensium, à sole occaso ad solem iterum occidentem, omne id medium tempus unum diem esse dicimus, sicut Transalpini omnes Vmbrorum ritu, à meridie in meridiem diem suum terminant, prout eorum horologia, quæ superiori capite posuimus, indicant: vel eadem ratione, à media nocte, ad mediam noctem, veteri Romanorum instituto, illorum dies dici potest confici Nox vero, *sicut Vegetius tradit*, in quatuor diuidebatur vigilias, quæ singulæ, *teste Hieronymo super Psalmos*, trinarum horarum spatio supputabantur.

CA-

Capvt VII.

Qui primi Libros ediderint, & de prima Bibliotheca: & à quo, aut ubi usus imprimendarum literarum primo inventus.

CVm in dies magis magisque hominum ingenia solâ librorum copiâ vigeant, & ad capessendas disciplinarum liberalium artes facilius omnes alliciantur, ipsaque literarum studia mirum in modum ubique gentium floreant, peccare hercle me ducerem, si tale inventum silentio præteritem, cujus nos etiam, quantum exiguum tulerit ingenium, augendi gratiâ, hunc nempe laborem suscepimus præsertim cum hujusmodi scriptorum libri, *uti divus Hier. ad Marcellam ait*, ingeniorum effigies & vera & æterna monumenta sint. Quapropter Agesilaus, *auctore Plut.* cum benè multi vellent ejus corporis simulachrum gratis effingere, nunquam id fieri passus est, animi tantum monumenta posteris relinquere studens: illud enim sculptorum, hoc suum: illud divitum, hoc bonorum opus esse dicebat. Omnium igitur primus Anaxagoras, *teste Laërtio volumine* 2. librum ab se scriptum edidit. Gellium verò *lib.* 6. scribit Pisistratum tyrannum omnium primum libros publicè legendos præbuisse. Sed perfectò quis non videt perperam Græcos hominum genus in sui laude effusissimum, hanc sibi gloriam vendicare? qui *ut Iosephus contra Appionem perspicue demonstrat* recentissimi sunt. Ex quo haud dubie multò ante Græcos, antiquissimi Hebræorum, qui Sacram historiam scripserunt, & Ægyptiorum sacerdotes

tes vel Chaldæi libros ediderunt: atq; ita Anaxagoram & Pisistratum apud Græcos tantum primos foras dandos libros curasse credere par est. Deinde autem, *ut idem Gellius testatur*, ipsi Athenienses numerum librorũ studiosius accuratiusque auxerunt. Verùm omnem illam postea librorum copiam Xerxes Athenarum potitus abstulit, asportavitque in Persas. Eos porrò libros universos multis post tempestatibus, Seleucus Macedoniæ Rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curavit. Ingens postea numerus librorum in Ægypto à Ptolemæis regibus confectus est, ad millia fermè voluminum DCC. sed ea omnia priore bello Alexandrino incensa sunt. Cæterum Strabo *lib.* 13. *Geographiæ*, scribit Aristotelem omnium primum Bibliothecam instituisse, ait enim: è Scepsi fuere philosophi Socratici, Erastus & Coriscus, Nereus Corisci filius, qui Aristotelem & Theophrastum audivit, & successor fuit Bibliothecæ Theophrasti, in qua Aristotelica inerat: nam Aristoteles & Bibliothecam & scholam reliquit Theophrasto, & primus omnium quos scimus, libros congregavit, & Ægyptii reges Bibliothecæ ordinem docuit. Theophrastus verò eam tradidit Neleo, Neleus eam Scepsim detulit, ac posteris tradidit. *Hæc ille.* Fuit & Pergami Bibliotheca præclarissima auctor Plin. *l.* 35. *statim in principio*, ubi inquit: An priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui Bibliothecas magno certamine instituêre, non facile dixerim. Romę bibliothecam Asinium Pollionem primum fecisse, testatur idem *in prænotato lib.* scribens: Non est prætereundum & novitium inventum, siquidem non solum ex auro argentove, aut certè ex ære in Bibliothecis dicantur illi, quorũ immortales animæ iisdem locis ibi loquuntur, quinimò etiã quæ non sunt, finguntur, pariuntq; desideria

non

non traditi vultus, ſicut in Homero evenit, quo magis, ut equidem arbitror, nullum eſt felicitatis ſpecimen, quam ſemper omnes ſcire cupere, qualis fuerit aliquis. Aſinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. Sunt etiam plures hodie in Italia bibliothecæ, ſed illa in primis omnium judicio longè celeberrima, quam divus Federicus Feltrius dux Vrbini condidit, quam poſtea Guido princeps ejus filius, omnis doctrinæ decus, ac doctiſſimorum hominum præſidium, cum auro & argento, tum librorum copiâ adauxit, ornavitque. Fuit illud igitur omninò magnum mortalibus munus, ſed nequaquam conferendum cum hoc, quod noſtro tempore adepti ſumus, reperto novo ſcribendi genere: tantum enim uno die ab uno homine literarum inprimitur, quantum vix toto anno à pluribus ſcribi poſſet. Ex quo adeò diſciplinarum omnium magna librorum copia ad nos manavit, ut nullum amplius ſuperfuturum ſit opus, quod ab homine quamvis egeno deſiderari poſſit. Illud inſuper adde, quod auctores quoque plurimos, tam Græcos quam Latinos ab omni prorſus interitus periculo vindicavit. Quare tantæ rei auctor non eſt ſua laude fraudandus, preſertim ut poſteritas ſciat, cui divinum beneficium acceptum referre debeat. Itaque Ioannes Gutenbergus natione Theutonicus, equeſtri vir dignitate, ut ab ejus civibus accepimus, primus omnium in oppido Germaniæ, quam Moguntiam vocant, hanc imprimendarum literarum artem excogitavit, primumque ibi ea exerceri cœpit: non minore induſtria reperto ab eodem, prout ferunt, auctore, novo atramenti genere, quo nunc literarum impreſſores tantùm utuntur. Decimoſexto deinde anno qui fuit ſalutis humanæ MCCCCLVIII.

quidam

quidam nomine Conradus, homo itidem Germanus, Romam primò in Italiam attulit, quam dein Nicolaus Ienson Gallicus, primus mirum in modum illustravit, quæ passim hac tempestate per totum ferè terrarum orbem floret, de qua plura loquendi labore supersedeo, ejus inventorem ac simul unde ad nos delata fuerit, prodidisse, haud me parum fecisse ratus, cum ea omnibus longè notissima sit: quæ propterea ut ab initio non minore quæstu, quàm hominum admiratione vulgari cœpit, sic paulatim, velut auguror, futura est vilior.

CAPUT VIII.

De primo usu scribendi apud Priscos, etiam per notas, & quando primum inventa Charta, vel Membrana.

ANte usum chartarum, quo maximè humanitas vitæ constat & memoria, palmarum foliis, *teste Plin. in* 12. *Naturalis historiæ*, primo scriptitatum est. Vergilius in sexto.

—— *Foliis tantùm ne nomina manda.*

Deinde quarundam arborum libris postea publica monumenta plumbeis voluminibus, inde & privata linteis conficere cœperunt, deinde ceris: nam pugillarium usum ante Trojana tempora fuisse testatur Homerus. Papyrum autem post Alexandri Magni victoriam, condita in Ægypto Alexandria, M. Varr. auctor est, ante Chartarum usum ab eo rege inventam esse quæ fiebat ex frutice, qui nascitur in paludi bus Ægypti. Verùm

rùm contra Varrodem, qui chartharum usum non nisi conditâ in Ægypto Alexandriâ fuisse scribit, Plinius Cassii Heminæ annalium scriptoris auctoritatem adducit. Ille enim tradit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem, offendisse arcam, inqua Numa Rex situs fuerat, & in eadem libros ejus repertos, qui è charta erant. Nam Magnus Alexander amplius trecentis annis post Numam fuit, qui Alexandriam, *auctore Liv. lib.* 8. eo anno in Ægypto posuit, qui fuit Vrbis conditæ cccccxxviii. L. Papyro Mugillano sive Cursore, C. Pætilio Galbo coss. Cæterum Livius *in decimo de bello Macedonico*, à Cassio dissentit, scribens duas arcas lapideas, octonos fermè pedes longas, non unam, repertas à fossoribus in agro L. Pætilii scribæ, non Cn. Terentii. & in altera earum sepultum fuisse Numam, in altera verò eos libros inventos, de quibus loquimur. Idem etiam Lactantius affirmat, & Plutarchus *in vita Numæ*. Postea verò id genus chartæ inventum est, quo nunc passim utimur, cujus auctor haud palam est. Hæc autem fit ex linteolis contritis: nihilominus tamen papyri nomen à frutice sumptum, veluti chartæ ab urbe Tyri retinet. Membranas à tectu membrorum nominatas (est enim proprie ipsum corium) Varro scribit per æmulationē, circa Bibliothecas Ptolemæi & Eumenis regum, Pergami inventas fuisse, undè vulgò Pergamenæ vocantur. Verùm ego affirmarem membranas multo ante quā tradit Varro esse repertas, in iisque primum scriptitatum, quando sacros Hebræorum libros (Hebræi enim, ut ostendimus, primi rerum gestarum monimenta condiderunt) è membrana fuisse testatur Iosephus: nam cum *in* xii. *Antiquitatum* tradit, quemadmodum Eleazar princeps sacerdotum per septuaginta duos interpretes sacros libros

libros ad Ptolemæum Philadelphum miserit, ut in Græcum sermonem verterentur, sic inquit: Cùm verò ostenderent tenuitatem membranæ, vel incomprehensibilem eorum compaginem, Rex miratus est. Herodotus etiam *in* 5. testis est, prisca consuetudine in pellibus caprinis & ovillis esse scriptitatum. Sunt prȩterea plura chartarum genera, ut hieratica, antiquitus sacris tantum voluminibus dicata: amphitheatrica, à loco dicta: bibula & emporetica, inutilis scribendo, & involucris duntaxat chartarum atque mercium usum præbens, propterea *ἀπὸ τῶν ἐμπόρων*, id est, à mercatoribus nominata. Usus autem scribendi per notas pervetustus est, quando Tyro Ciceronis libertus, *auctore Eusebio*, ipsas notas primus reperisse fertur. Et hujusmodi scripta furtiva dicuntur quȩ artificio quodam fiunt, ne legi possint ab alio, nisi ab eo ad quem scribuntur: Gellius, Res quasdam occultas nuntiare regi furtivò scripto volebat. Est & Cæsar, *teste Suetonio*, usus. Hodie verò ita frequens est modus iste scribendi, ut nullus videlicet sit neque princeps, neq; civis, quin suas habeat notas, vulgò Ziphras nũcupatas.

CAPUT IX.

Quis primus Memoriæ artem monstraverit, aut qui ejusdem gloriam adepti sint.

PRoximum est, ut de Memoria dicatur, qua, ut Fabius ait, omnis disciplina constat, quæ & necessarium maximè est vitæ bonum, & unicus eloquentiæ thesaurus. Hujus ars, *Plinio in* 7. *&* *Quint. in* 11. *aucto-*

auctoribus, à Simonide Melico primum inventa est, qua in re multum valuit. Nam cum aliquando in Thessalia, *teste Cicer. de Orat.* epularetur apud Scopam nobilem virum, & nuntiatum esset ei, ut prodiret ad duos juvenes ante januam stantes, contigit ut hoc interim spatio conclave corruerit, ac eâ ruinâ adeò convivæ omnes contriti fuerint, ut non possent internosci à suis, qui humare, eos vellent. Tum dicitur Simonides, ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Ac ita videtur memoria valdè juvari signatis animo sedibus, aut mutato annulo, qui nos moneat, cur id fecerimus, quod ipse Fabius latè prosequitur. Memoria autem plurimis præcipua fuit, ut Plinius & Solinus auctores sunt. Cyrus enim Rex Persarum omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit: Cineas Pyrrhi regis legatus, postero die quam Romam advenerat, utriusque ordinis viros nominatim appellavit. Mithridati regi duæ & viginti linguæ (tot enim nationibus imperavit) traduntur notæ fuisse. Cæsarem verò scribere & legere simul, dictare & audire solitum accepimus. Idem etiam, *teste Spartiano*, Hadrianus Imperator facere consuevit.

Caput X.

A quo primum Militaris ars inventa, & utrum literis præstet: item in exercitu Ordines, & Tesseræ, & Vigiliæ, & de primo pugnandi modo.

Nunc venio ad disciplinam militarem, præcipuum Imperatorum decus, qua solâ multi

multi quidem mortales æternam sibi gloriam compararunt: undè tanto literis præferenda videtur, quanto facta dictis præstant. Quanquam illud non facilè Cicero concedendum judicat, quando, *ut ipse pro M. Marcello ait*, bellicas laudes solent quidam extenuare verbis easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint Imperatorum. Certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant: maximam verò partem quasi suo jure fortuna sibi vendicat, & quicquid prosperè gestum est, id penè omne ducit suum: at gloriæ, quam tu rectè scienterque scribendo adeptus fueris, socium habebis neminem. Ad artem redeo. Sed hæc in rudi seculo admodum turpis fuit, utpotè quæ ferino more, *ut infra ostendemus*, exercebatur. Hujus, sicut Ciceroni *lib. de Natura deorum tertio* placet, inventrix Pallas fuit, ex quo Bellona dicta est. Papinius:

—— Regit atra jugales
Sanguineâ Bellona manu.

Vt verò Diodoro, ipse Mars morem bellandi reperit. Martialis:

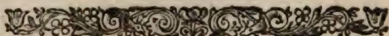
Belliger in victis quod Mars tibi sævit in armis.

Sed reperimus apud Iosephum *in* 1. *Antiq. volumine* Tubalcain, qui ante diluvium Noë fuit, fortitudine cunctis excellentem, res bellicas fortiter exercuisse. Quamobrem apparet militarem artem esse antiquissimam, proinde ejus auctorem neutiquam prodi facilè posse suspicor. Veteres autem ante usum armorum pugnis, unde pugna nomen habet, calcibus ac morsu certabant. Et hæc prima pugnæ origo fuit. Lucretius:

Arma antiqua manus, ungues, dentesque fuerunt.

Exin lapidibus fustibusque pugnari cœptum: testis Herodotus *lib.* 4. cum de quibusdam populis loqui-

loquitur, qui haud procul à Tritone Lybiæ fluvio habitabant, ait enim: Horum virgines anniversario Minervæ festo in honorem ipsius deæ inter se bifariam divisæ, præliantur lapidibus, fustibusque. Affirmat idem Diodorus *lib.* I. scribens: Eodem modo clava & leonis pellis antiquo Herculi conveniunt, quo tempore nondum arma adinventa, sed fustibus homines injurias propulsabant, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Plinius verò *in septimo* dicit, Afros contra Ægyptios, primos prælium fecisse fustibus, quos vocant phalangas. Verùm paulatim hæc disciplina tanti fieri cœpit, ut nulla majore curâ studio ac ordine, apud omnes propè gentes constaret, repertis exercitus ordinibus, signi dationibus, tesseris, & vigiliis à Palamede, bello Trojano & sub idem tempus speculari significatione, à Simone: auctor Plinius, qui *lib.* 5. & Phœnicibus bellicarum artium inventionem assignat, sed apud Syros credo. De his satis, sed jam ad ipsa arma transeamus.

Caput XI.

De Primo Armorum, & æneorum tormentorum usu.

FErunt, *auctore Diodoro lib.* 6. Martem primum fabricatis armis milites armasse, cui ob id primus armorum usus (appellatur enim belli Deus) attribuitur: quod etiam Vergilius sensisse videtur, cum in principio suæ Æneidos dixit:

—*At nunc horrentia Martis*
Arma virumque cano.

Cæte-

Cæterum arma, quæ pro omnibus bellicis instrumentis auctores usurpant, alii alia invenerunt: Galeam enim Cladium, Hastam, Lacedæmonii, *ut testis est Plin. in* 7. invenerunt. Herodotus tamen *lib.* 4. putat Scutum & Galeam ab Ægyptiis Græcis esse traditam. Loricam Mydias Messenius: Clypeos Prætus & Acrisius inter se belligerantes repererunt, sive Chaleus Athamantis filius. Ocreas & Cristas Cares: Lanceás, Ætolos: Iaculum cum amento ferunt invenisse Ætolum Martis filium. Falcem *secundum Clementem*, Thraces: Hastas velitares & Pilum Tyrrhenus. Vsus autem velitum, *auctore Valerio Maxim. lib.* 2. eo bello primum repertus est, quo Capuam Ful. Flaccus Consul obsedit. Securim Panthesilea Amazonum regina reperit: Venabula Piseus; Arcum autem & Sagittas Scythes Iovis filius. Sagittas, ut aliis placet, Perseus Persei filius primùm invenit. *Hæc ex Plinio.* At Diodorus Apollini assignat *in sexto* scribens: Arcus insuper sagittandique fuisse repertorem Apollinem ferunt. Verùm Artabanus, cujus testimonium Eusebius *de Præparatione Euangelica, libro nono* citat, Mosen omnium primum bellica instrumenta invenisse tradit, qui adhuc juvenis in Ægypto, *teste Iosepho in secundo Antiquitatum*, primam gloriosè expeditionem in Æthiopes apparaverit. Nec eo tamen cæteri, quos memoravimus, minus laudis merentur, quando non unius generis arma ubique usurpantur, sed alia alibi. Nihil quoque ab initio tam perfectum excogitatur, cui non aliquid ab insequentibus commode addi possit. In tormentis Cretenses Scorpionem, Catapultam Syri, Phœnices Balistam & Fundam, *testatur Plinius*, invenerunt. Vegetius verò *libro primo de re militari*, fundarum usum dicit incolas insularum in mari Hispano, quas Baleares vocamus,

mus, comperisse: Undè Strabo *lib.* 3. *Geog.* illos optimos fundatores esse vocitatos affirmat. Idem Verg. sentit *in* 1 *Georg.*

Stupea torquetur balearis verbera fundæ.

Artem bellicarum machinarum, *teste Plutarcho, in vita M. Marcelli*, Eudoxos & Architas inchoarunt. Machinam ad ferenda graviora onera primus, *teste Vitruvio*, extruxit Ctesiphon, qua usus est ad deportandas ex lapidicinis columnas Ephesum ad Dianæ fanum. Equum autem qui aries dicitur, in muralibus machinis, *auctore Plinio in septimo*, Epeus ad Trojam invenit: Vitruvio verò, *libro* 10. *de Architect.* Carthaginenses, ad Cades oppugnandas. Testudines Artemon Clazomenius invenit. Et hæc omnia ad hominum perniciem inventa sunt, & illud novitium inventum inprimis, quod Bombardam vocant: quo post hominum memoriam, nihil terribilius ab humano ingenio excogitari potuit, cujus inventorem fuisse tradunt hominem Germanum admodum ignobilem, cui casu in mentem venit tale quid efficere. Fertur enim homo ad exitium humanum natus, servasse aliquando domi in mortario pulverem sulphureum, cujusdam medicinæ faciendæ causâ, illudque texisse lapide, ac inde contigisse, ut dum ignem ex silice propè excuteret, scintilla intrò ceciderit, subitòque flamma eruperit, atque lapidem in altum tulerit: & ille ejus rei casu doctus, postea factâ ferreâ fistulâ, & pulvere confecto, machinam reperisse, ac ejus usum Venetis in illo bello primum ostendisse, quod ad fossam Clodiam est cum Genuensibus gestum, qui fuit annus salutis humanæ MCCCLXXX. Is itaque tam mortiferæ machinæ repertor, pro mercede, opinor, accepit, ut nomen ejus perpetuò occultaretur, ne omni tempore à cunctis mortalibus malè audiret, dignus scilicet qui

qui prior ipse vice Salmonei fulmine flagraſſet: (Salmoneus n. Æoli filius cum vellet Iovem in fulminibus jaciendis æmulari, ab eo de cœlo tactus ad inferos detruditur) quando hæc fulmini odore, luce, ſonitu, impetu, ſimilima eſt: magna enim vi ignis collecti, emiſſis repente aut ferreis aut lapideis pilis, qui quidquid obvium offendit, quaſſat, diſſipat, frangit, contundit, adeò ut nullus ſanè ſit locus, quamvis naturâ munitus, quin facilè expugnetur. Ex quo jam uſu venit, ut in ea hoc tempore omnis fermè vis peditum, omnis equeſtris ſplendor, omnis denique bellica virtus indecorè conſiſtat, jaceat, obtorpeat. Hæc bombarda vocatur, à bombo, id eſt, ſonitu, qui βόμβος Græcè dicitur: quidam alii tormentum æneum malunt nuncupare. Ejus tametſi modò plura fiunt genera, quæ variè vulgo nominantur, & unum illud mininum, quo nunc pedites utuntur, qui factitio nomine ſclopus vocitatur, Sclopus n. eſt ſonus ille, qui ex buccarum inflatione erumpit: Perſius.

Nec Sclopo tumidas intendis rumpere buccas.

Sed vel alio nomine appellatur Arcusbuſius, à foramine opinor, quo ignis in pulverem fiſtulâ contentum immittitur: nam Itali buſium vulgò foramen dicunt, & arcus, quod inſtar arcus pugnantibus ſit: quippe hodie hujuſmodi tormenti uſus in primo ſtatim pugnæ loco eſt, quem olim ſagittariis dabant, cum à miſſilibus præliari inciperent. Sed jam hinc oratio noſtra ad equum bellicoſiſſimum animal ſeſe, non extra utique propoſitum, transferat.

Capvt XII.

Quis primus Equitandi artem, aut usum equos domandi, vel eorum ungulas ferreis soleis muniendi, ac ornamenta invenerit, & Bigas atque Quadrigas junxerit, & Vehiculum cum quatuor rotis repererit, & qui ex equo pugnare primum instituerint.

EQuo, qui magno mortalibus cum in rebus bellicis, tum in itineribus faciundis, & usui & adjumento est, primum omnium vehi Bellerophontem, Glauci regis filium docuisse, Plinius *in septimo* est auctor, qui Pegasum alatum equum, cum in Chimæram iret, ascendit, Horatius in Carminibus:

Et exemplum grave præbet ales
Pegasus terrenum equitem gravatus
Bellerophontem.

Sed Diodorus *libro sexto* scribit Neptunum equos primum domuisse, artemque equitandi ab illo traditam: alii volunt equum hominibus antea ignotum primum edidisse, quod asserit Lucanus, dicens:

Primus ab æquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exilit.

Et Vergilius:

—— *Tuque ô cui prima frementem*
Fudit equum magno tellus percussa tridenti
Neptune.

Fræ-

Frænos autem & ephippia Peletroni, qui Thessali populi sunt, primi invenerunt. Iidem, ut quibusdam placet, domandorum equorum usum primi docuere, testificante utrunque Vergilio *in tertio Georgicorum*.

Fræna Peletronii Lapithæ gyrosque dedere
Impositi dorso atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.

Plinius *libro septimo* idem affirmat. Hos quoque primos equorum ungulas munire ferreis soleis cœpisse ferunt. Numidæ, ut vel hoc subjungam, *teste Appiano in lib. de Reb.* Lybicis, equo nudo, id est, sine ephippiis, in bello utebantur. Bigas primum Phrygum natio junxit, *ut Probus & Plinius auctores sunt*. Quadrigis verò Erichthonius primus est usus: nam cum Vulcanus, *auctore Ovidio in secundo Metamorphoseon*, *& Servio super tertio Georgicon*, impetrato à Iove Minervæ conjugio, & illa reluctante, semen libidinis projecisset in terram, inde natus est puer Draconteis pedibus, qui appellatus est Erichthonius, quasi de terra & lite procreatus, nam ἔρις est lis, & χθὼν terra. Is ad tegendam pedum fœditatem, junctis equis, primus omnium usus est curru. Maro.

Primus Erichthonius currus & quatuor ausus
Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

Affirmat itidem Plinius. Eusebius tamen hoc illi apud Græcos tantùm adscribit dicens: Erichthonius primus quadrigas junxit in Græcia: erant enim antea apud alias nationes. Id autem fuit Danao regnante Argis. At Arcades istud inventum Minervæ assignant, & id credo, apud se tantùm, de qua Cicero *de Natura deorum* ita scribit. Minerva quarta Iove nata & Coriphe Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt. Vehiculum quatuor rotarum, *ut testis est Plinius*, Phryges inve-

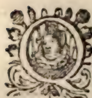
invenerunt. Pugnare ex equo, *sicut idem ait*, Thessali docuere, qui Centauri dicti sunt, habitantes secundum Pelium montem. Hinc de Centauris fabula orta apud poëtas, quod semi homines, & semiequi essent: quamvis non me prætereat, quandam fabellam super hac re à Servio narrari *in tertio Georgicorum*, quæ veluti nugæ respuenda videtur: Vera sunt igitur extra omnem controversiam, *uti etiam Lactantius inquit*, quæ loquuntur poëtæ, sed figmento aliquo specieque velata, sicut de Æolo rege ventorum suprà demonstravimus. Sed nonnulli tradunt Centauros primos equitare, non ex equo pugnare esse ausos. Diodorus *in quinto*: Centauros nonnulli volunt in Pelio à Nymphis nutritos, postea equos subagitasse, exque eis Hippocentauros natos. Creditum, quod primi equitare ausi sint, ex eoque natam fabulam, veluti equi essent hominisque natura. *Hæc ille hactenus.* Et ista omnia ex jumentis commoda apud alias gentes paulatim inventa, non defuisse illis primis mortalibus credere convenit: quando satis constat Hebræos, Assyrios, Arabes, Ægyptios, equis, mulis & aliis jumentis à principio usos, quæ aut dorso ferunt, vel armis currum trahunt. Sed de quorundam ludorum & saltationum origine jam disseramus, quando hæc rei bellicæ quoque augendæ gratiâ instituta sunt: sed opus est modus adsit, ne, *sicut Cicero in officiis ait*, voluptate elati in aliquam turpitudinem juvenes dilabantur.

CA-

CAPVT XIII.

Quis primus instituerit apud Græcos Olympicum certamen, & alios id genus ludos, & Pyrrhicam saltationem, atque Palæstram: & à quibus inventus ludus Pilæ, Aleæ, Tesserarum, Furunculorum, Talorum, Par impar, & Micare: ac quid sit Tessera, vel Talus.

Vatuor ludorum genera apud Græcos prçcipuè fuisse comperio, quorum primi & longè celeberrimi Olympici appellati sunt, ab omnibus ferè poëtis decantanti, quoniam in Olympo monte apud Pisam, & Elidem, oppida Arcadiæ, Iovi dedicati Pelopis honore celebrabantur, quos, *teste Diodoro libro quinto, & Plinio in septimo, & Plutarcho in vita Thesei* Herculem Iovis & Alcmenæ filium quidam constituisse, ibique primum decertasse, & palmam consecutum tradunt. Sed Eusebius *in decimo de Præparatione Euangelica* dicit in olympico stadio Corylum Argivum primum victorem fuisse declaratum. Alii autem, *ut idem Diodorus in sexto, & Strabo in octavo Geograph. auctores sunt*, Herculem unum ex Idæis Dactylis hoc certamen invenisse asserunt. Verùm idem Strabo *in prænotato libro* ab Epeis compertum affirmat. Et *inferius* ait, ab Iphito olympicum agonem institutum constare. Fuit is Praxonidis, sive Hæmonis filius. Sed Solinus hoc illústrius declarat, *statim in principio sui operis* ita scribens: Quippe certamen olympicum, quod Hercules in honorem

atavi materni Pelopis ediderat, intermissum Iphitus filius ejus instauravit, post excidium Trojæ, anno quadringentesimo octavo. Herodotus *libro octavo* scribit olympicum certamen gymnicum atque equestre fuisse, præmiumque propositum oleaginam coronam, qua donabantur victores. Quapropter Tigranes Artabani filius, eo tempore quo Xerxes bellum in Græcia gerebat, *ut idem testis est*, audiens præmium Græcis coronam esse, non pecuniam, generosam illam meritòque laudandam sententiam dixit, Papæ! Mardoni (is enim Xerxi persuasit, ut in Græcos bellum moveret) in quos viros induxisti nos ad pugnandum, qui non pecuniarum certamen agitant, sed virtutis? Celebrabantur autem hi ludi quinto quoque anno sic, ut quatuor anni interessent à primo olympiados anno, ad initium & primum annum sequentis, si vera est ratio eorum, qui de olympiadis æquè ut de lustri spatio ita putant: idque tempus olympiadem appellabant: ac deinceps apud Græcos tempora per olympiades numerata sunt, veluti apud Romanos per coss. quorum magistratus annus erat. Martialis:

Bis jam penè mihi consul trigesimus instat.

Alteri erant Pythii: nam cum Apollo Pythonem serpentem, qui à Iunone immissus, Latonam matrem persecutus fuerat, sagittis confecisset, ne hujus victoriæ memoriam ulla temporis diuturnitas obliteraret, ipse à Pythone, Pythius dictus, ludos Pythios constituit, Ovidius *in primo Metamorphoseos:*

Neve operis famam posset delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic juvenum quicunque manu pedibusvè, rotavè,
Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.

Non-

Nondum laurus erat, longoque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Tertii Isthmi, ab Isthmo parte Achajæ nominati, & à Theseo inventi, *dicente Plutarcho ejus vita*, gloriari etiam quandoque est solitus, ob illum (de Hercule loquitur) Iovi Olympia, ob se verò Neptuno Isthmia à Græcis celebrari. Isti ludi, *teste eodem Plutarcho*, ut quidam volunt, in honorem inprimis celebrabantur Scyronis: ut alii, Sinnis: ut alii, Palæmonis, quem Latini Portunum vocant. Ovidius *in sexto Fastorum:*

Quem nos Portunum, sua lingua Palæmona dicet.

Hic, *auctore eodem Ovidio, in quarto Metamorphoseos* ex Melicerta homine, precibus Veneris, deus marinus effectus est. Verùm Plutarchus alios illi dicatos fuisse ludos sentire videtur, *in eadem Thesei vita* ajens: Quod ibidem in Melicertæ honorem constitutum est, noctu agebatur, initiandi magis, quàm spectaculi, aut celebritatis speciem præ se ferens. *Hæc ille.* In iis autem ludis, victoribus pinea corona dabatur, de quibus etiam Strabo *lib. octavo Geograph.* meminit, dicens: In Isthmo Neptuni, quem Isthmium vocant, templum eminet picearum arborum loco circumclusum, ubi ludos Isthmios decertantes Corinthii celebrare soliti sunt. Et Solinus itidem affirmat scribens hujusmodi spectaculum per Cypselum, qui, *teste Herodoto in primo*, Periandri Corinthiorum regis pater fuit, intermissum, Corinthios olympiade XLIX. solennitati pristinæ reddidisse. Quarti Nemei, à Nemea sylva vocitati, quos Argivi, *auctore Strabone libro octavo Geographiæ, & Polybio libro suarum historiarum secundo* celebrare consueverunt, ob Herculis memoriam, qui Nemeum leonem interfecisset, Vergilius:

Compressit Nemeæ primum virtute leonem.

Pyrrhicam saltationem pro juvenibus ad militarem artem exercendis, Pyrrhus, *auctore Plinio libro septimo*, in Creta primus invenit. Solinus verò scribit à Pyrrhico repertam fuisse, dicens: Pyrrhico repertore equestres turmas Creta prima docuit lascivas vertigines implicare, ex qua disciplina bellicæ rei usus convaluit. Verum Strabo cuidam Cureti assignans, secus videtur sentire (ni si fortassè Pyrrhicus unus ex Curetibus fuerit) *in decimo*, cum de Creta loquitur: Quos principio Curetem illos ostendisse ferunt, deinde instruxisse, ut saltationem, quam Pyrrhicam, appellaverit, saltarent. Et alibi idem asserere videtur scribens, Curetes primò armiferam saltationem introduxisse, quando Dionysius Halic. *in septimo* aperte demonstrat Pyrrhicen saltatione esse armatam, & ab ipsis etiam Curetibus, aut à Pallade institutam. Plinius tamen *in septimo* manifestissimè ostendit, armatam saltationem aliam esse ab ea, quam Pyrrhicam vocant, & illam à Curetibus, hanc à Pyrrho inventam, & utramque in Creta. Tranquillus autem dicit ludum ipsum quem vulgo Pyrrhicen appellant, Trojam vocari, & ejus originem expressit *in libro de puerorum lusibus*. Quis igitur mentis compos in tanta super hujusce rei origine scriptorum dissensione, pro cetro quicquam auderet affirmare? De hac saltatione insuper Apulejus *in decimo de Asino aureo*, abundè meminit. Trojæ verò spectaculum ludicrum quale foret, Maro *in quinto* disertissimè tradit, ubi à Trojanis ostendit nomen habere illo versu,

Trojaque nunc pueri Trojanum dicitur agmen:

de quo etiam Suetonius *in Cæsare* meminit. Festus lusum equestrem puerorum vocat. Gymnicos ludos, id est, in quibus nudi & peruncti se exercebant, Lycaon, *teste Plinio*, primus invenit.

Func-

Funebres Acastus, *ut idem ait* in Iolcho, post eum Theseus in Isthmo. Palæstram, *ut Diodorus est testis*, Mercurius instituit. Horatius *in Carminibus*,

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti catus, & decoræ
More palæstræ.

Aleæ verò tesserarumque ludum, & pilæ, cæteraque lusoria animi recreandi gratiâ inventa, præterquam talaria, Lydi populi Asiæ, *teste Herod. lib.* . omnium primi excogitaverunt. Quare miror Plinium ab Herodoto discrepare, qui *in septimo* scribit Pythum quendam lusoriam pilam reperisse: nisi fortasse alter eorum de alia pila (sunt enim plura pilarum genera) intellexerit. Atqui Lydos ejusmodi aleatorias artes non tàm voluptatis, quàm compendii gratiâ excogitasse, idem Herod. tradit. Nam cum gravitate annonæ patria premeretur, sic famem consolari solebant, altero quidem die cibum sumentes, altero ludis operam dantes. Est vel aliud ludi genus quo calculis in tabula lusoria, id est, fritillis & alveolis luditur, inventum olim circiter annum orbis conditi, ter millesimum DCXXXV. à quodam viro sapiente, nomine Xerxe, qui ita tyranni sævitiam coërcere metu, ac eum documento monere volens, ostendit majestatem sine viribus hominumque adminiculis, parum admodum valere atque tutam esse, quando per istiusmodi ludum satis patebat, regem facile oppressum iri, nisi invigilaret, à suisque defenderetur. Vocant hodie hosce calculos, seu scrupos furunculosve, quibus præliando ludimus (est enim certamen instar prælii) schacos, à scandendo forsitan dictos, quod calculi cum moventur, in alteram adversariam partem scandere videantur. Ludus omnibus notus est, quare satis de eo habeo dictum, cum mon-

ſtraverim originem. Cæterùm de teſſeris ac talis appoſite aliquid diſputemus, cum hæc ludicra ſint tam notiſſima, quàm eorum nomen multis adhuc non planiſſimum factum videatur. Sanè teſſeram dicimus, quod ex omni parte quadrata ſit, quæ octo habet Angulos, & ſex latera punctis notata, qua in tabula luſoria plurimum luditur. Vulgus teſſeram vocitat talum, ſive per diminutionem taxillum, qui nunc nuſquam ferè gentium in uſu eſt, tantum abeſt ut ille quid ſit talus intelligat. Porrò talus eſt oſſis genus, quod in articulis pedum duntaxat poſteriorum eminens, concava in vertebra ſuffraginum, quæ eadem ſunt in poſterioribus animalium pedibus, atque genua in prioribus: ligatur ſolidis nervis formâ penè quadratum, & parte alterâ concavum, alterâ aliquantulum curvum, eſtque animalibus biſulcis, hoc eſt, bobus, ovibus, capris, damis & reliquis, prætereà nonnullis aliis, ſolidas ungulas aut digitos habentibus. Hoc genere oſſiculi veteres ludebant, ſic: Latus quod unicum numerum notabat, canis aut canicula appellabatur: ſi quis jactando caniculum vertiſſet, is nummum unum deponebat, vel quantum inter ludentes conveniſſet. Vnde Perſius.

—— *Damnoſa canicula quantum Raderet.*

Contra in altero latere Venus ſive Cous dicebatur, ſeptenarium numerum ſignificans. Is qui eum numerum jactando talos reddidiſſet, ſex lucrabatur, & quidquid etiam ex jactu caniculæ depoſitum eſſet. Duo alia latera Chius & Senio nominabantur, & ille ternarium, hic quaternarium ſignificabat: quippe in talis, neque binarius neque quinarius erat numerus. Igitur qui chium jactabat, tres nummos: qui ſenionem quatuor lucrabatur, qui propterea dexter nuncupabatur. Perſius:

Quid

—— Quid dexter senio ferret,
Scire erat in voto.

Si enim pluribus positis talis eadem foret facies, pro uno accipiebatur, quia diversitas numerum augebat. Fuit & alius ludendi modus, per Vulturios ac Herculem basilicum. Plautus:

Talos poscit sibi in manum, provocat me ad aleam,
jacit vulturios quatuor:
Talos arripio, Herculem jacto basilicum.

Ita apud nos sexcenti sunt modi ludendi ad aleam: est enim alea omnis fermè ludus, qui in varietate fortunæ consistit, ut sunt tesseræ cum primis, & chartæ lusoriæ, cum quibus qui se valdè delectant, maximè omnium semper egent. Sed talorum usus haud penitus obsolevit. Vidi ego in Flandria mulieres talis ludentes, quæ multos habebant vario colore pictos, vel ex ebore factos, quem admodum veteres præter naturales talos, ex alia materia factis usos esse memoriæ proditum est. De origine verò ludi non habeo quicquam certi tradere. Ratio ipsius ludi, quam supra posuimus, videtur significare Romanum esse inventum: fuit tamen celebris & apud Græcos: siquidem Euripides talorum numerum usque ad quadraginta auxisse fertur. Talus Græcis ἀστράγαλος dicitur. Alia quoque fuerunt apud antiquos ludorũ genera, quibus etiam nunc utimur, auctoribus tamen minimè proditis, ut illud, par impar ludere: cũ quis nummos manu occultat, petitque ab altero, par ne, an impar eorum numerus sit? Suetonius *de Augusto*, Scripsit ad filiam: Misi tibi denarios ducentos 20. quos singulis convivis dederam, si vellent inter se post cœnam, vel talis, vel par impar ludere. Item aliud, digitis sortiri: quod fit, cũ duo clausis manibus, vocando certũ numerũ, subindè digitos porrigunt. Verbi causa, ego tres digitos explico, tu totidẽ, ipse qua-

quatuor nomino, tu verò sex: ita tu qui numerum vocando divinasti, jam vicisti. Et quia digiti ita explicati subitò apparent, idcirco per metaphoram micare dicitur. Varro: Micandum erit cum Græco, utrum ego illius numerum, an ille meum sequatur. Italis ludus notus est vulgoque la Mora appellatur, q. μωρῶν, id est, stultorum ludus, quod digitorum jactatio signum sit levitatis: ideò virum gravem micare non decet.

Capvt XIV.

De quorundam ludorum origine apud Latinos.

Lupercal, quod, *auctore Dionysio* spelunca erat sub monte Palatino ab Evandro sacrata Pani Deo Arcadiæ, qui Lycæus dicitur, ex eo dictum nonnulli autumant, quia ibi per caprum luebatur, hoc est, sacrificabatur: tametsi Plutarchus *in vita Romuli* proprium ejus celebritatis fuisse inquit, ut Luperci canem immolarent. Alii scribunt à lupa, quæ ibi Romulum & Remum nutrisset, aut quod hic locus, quod verisimilius est, Pani Lycæo consecratus esset: λύκος enim Latinè lupus dicitur: aut quot Pan lupos arceat. Vndè lupercalia ludicra, quæ, *teste Plutarcho*, expiationis causâ fiebat. Lycæa dicta, à Pane Lycæo numine Arcadico, quem, *auctore Livio ab Vrbe cond.* Romanum Ianum vocabant, & idem putabatur esse Faunus, vel, ut Fenestella tradit, Sylvanus. Sacrificabatur autem Lycæo, mense Februario, in hunc fermè modum: Iuvenes nudi Lycæum Pana ve-

na venerantes per luxum atque lasciviam, currebant, ferentes scuticas ex caprinis pellibus factas. Vndè Festus tradit crepos, id est, lupercos à Romanis dictos, à crepitis pellicularum quem faciebant verberantes. Mulieres ultrò se ad verbera offerebant, arbitrantes eam rem ad fœcunditatem conducere. Iuvenalis:

Nec prodest agili palmas præbere luperco.

Hoc autem ludicrum Evander ex Arcadia primus in Latium intulit, Ovidius:

Transtulit Evander sylvestria numina secum.

Testatur idem Vergilius in 8. Livius, Dionysius & Fenestella. Quod verò nudi currebant, Trogus, & Ovidius *lib.2.Fast.* ex imitatione habitus ipsius Dei, cui hæc sacra fiebant, hunc morem fluxisse tradunt. Sed Fenestella & Servius alias etiam hujus rei rationes reddunt, quas Ovidio latè prosequente, ego in medium proferre supersedeo. In iis autem ludis, quod non longè ab re est, M. Antonius nudus & perunctus, *auctore Appiano in secundo de bellis civilibus*, Cæsaris capiti diadema intulit. Erant deinde Circenses: sic enim appellabantur, quasi circum enses: nam *teste Servio super tertio Georgic.* cum rudis vetustas nondum loca hujuscemodi ludis apta ædificasset, inter enses & flumina eos celebrabat, ut ab utraque parte esset ignavis præsens periculum. Exin Circus, id est, locus muris septus ab ipsis Circensibus denominatus, in quo ludi fiebant, ædificatus est, de quo Livius *ab urbe condita* ait: Tum primum Circo, qui nunc Maximus dicitur, designatus est locus. Disponebatur autem Circus in formam spatii oblongi, & in summitate circi carceres erant, undè equi curribus vincti ad cursum movebantur, & cum ad summum devenissent revolvebantur, donec ad priorem metam devenirent. Exercebantur etiam pugiles in medio

loco

loco muneribus collocatis. Vergilius *in quinto Æneidos:*

Munera principio ante oculos circoque locabant.

Solennes deinde mansere hujusmodi ludi Romani & magni varieque appellati. Erant insuper Saturnalia, quorum dies lætitiæ pleni erant & mense Decemb magnificè apparateque celebrabantur. Hinc Martialis *in Xeniis* dicit:

Postulat ecce novos ebria bruma sales.

In quibus *ut idem testis est*, amici inter se munera mittebant, & quæ primò mittebantur, Xenia quasi hospitalia, hoc est, ad hospites missa vocabantur: ξένος enim Græcè hospes appellatur: quæ verò remittebantur, apophoreta, quod ἀποφέρειν significat referre. Hæc autem sacra, Ianus, *auctore Macrob.* Saturno, qui cum unà concors regnavit, primus instituit: quidam à Pelasgis, alii ab Atheniensibus, ut idem dicit, ortum habuisse volunt. Et quoniam sub Saturno omnia communia erant, hinc *teste Iustino in* 43. *suæ epitomes*, cautum erat, ut Saturnalibus exæquato omnium jure passim in conviviis servi cum dominis recumberent. Erant & ludi gladiatorii quos divus Cyprianus *ad Donatum* execratur: Paratur, inquit, gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium hominum sanguis oblectet: homo occiditur in hominis voluptatem, & quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est, scelus non tantùm geritur sed docetur, &c. De eorum autem origine & causa. Iulius Capitol. *in vita Maxim. & Balbini principum* hæc commemorat: Multi dicunt apud veteres hanc devotionem contra hostes factam, ut civium sanguine litato specie pugnarum se Nemesis, idest, vis quædam fortunæ, satiaret. Alii hoc literis tradunt quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos debuisse pugnas vide-

videre, ut vulnera, & ferrum & nudas inter se cohortes, ne dimicantis in bello armatos hostes timerent aut vulnera & sanguinē perhorrescerent. Hinc mos tractus videtur, ut Imperatores ad bellum proficiscentes munus darent gladiatorium. Habebant præterea plura ludorum genera, quæ Campus Martius, *ut in Offic. Cicero ait*, juvenibus exercitationis bellicæ causa suppeditabat: quæ nos hic studio brevitatis omittimus, alibi reliqua dicturi, *libro 4. cap. ult.* cum eos exponemus ritus, qui hodie apud nos quoque servantur, & ludos, qui religionis causâ inprimis fiebant.

CAPVT XV.

Quis primus invenerit Inducias & Fœdera, & de eorundem vario faciendorum ritu: ac quot essent genera.

INducias primus omnium, *auctore Plin. lib.7.* invenit Lycaon. Sunt autem induciæ, (non est enim hoc silentio prætereundum) pactum quoddam & cessatio pugnæ, manente tamen bello, *uti testis est Gellius in primo Noctium Atticarum.* paucorum dierum hoc est, ut usque ad certum diem non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea uti jam omnia belli jure agantur. Quin etiam horarum quoque atque annorum induciæ sunt. Gell. enim *in prænotato libro* tradit: in primo Annalium Quadrigarii scriptum esse, L. Pontium Samnitem à dictatore Romano sex horarum inducias postulasse, Livius verò *ab Vrbe*

cond.

cond. lib. 1. Induciæ, inquit, Vejentibus in 40. annos datæ. Et *in* 7. Cæriti populo in centum annos. Fœdera, idem Plinius est auctor, Theseum primum comperisse. Sed Diodorus *lib.* 6. Mercurio assignat, ita scribens: Tribuunt præterea Mercurio præconia, dissidia, ac fœdera, quæ in bellis fiunt. *Hæc ille.* Verùm ego puto Theseum apud Græcos duntaxat fœderis auctorem fuisse, quando ex Iosepho, *de Antiq. Iud.* facilè deprehendimus, cum antea, tum Cecropis temporibus, post quem *teste Eusebio in decimo de Præparatione Euagelica*, omnia apud Græcos memoriâ digna narrantur, fœderis paciscendi morem apud Assyrios & Ægyptios, nonnullosque alios fuisse, sed præsertim apud Hebræos. Nam Iacob, qui multo ante Cecropem fuit, *apud eundem Iosephum legimus*, cum Laban socero fœdus fecisse: deinde Mosen, qui *auctore Eusebio* Cecropis tempore fuit, ultrò certum fœdus obtulisse quibusdam regibus, cum sibi per deserta loca tutum iter peteret. Exin etiam Iesum Mosis successorem cum Gabaonitis fœdus percussisse constat. Quapropter hujus rei certum auctorem temporis longinquitate obliteratum, nequaquam in lucem proferri posse duco. Fœderum autem tria olim fuisse genera reperio: unum, cum bello victis dabantur leges à victore, ipsiusque jus & arbitrium erat, ex iis quæ dedita fuissent, habere quæ vellet, & mulctare. Alterum, cum bello pares æquo fœdere in pacem & amicitiam veniebant: tunc enim fas erat repeti res, reddique ac componi eas, per quas possessio turbata foret. Tertium, cum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coibant: tum ii neque dare, neque accipere leges debebant, id quod aut victoris aut victi esse constat. Fœdus præterea alio alibi ici consuevit modo: apud Romanos enim, *teste Livio*

ab Vrbe

ab Vrbe condita volumine primo, fecialis sacerdos ex jussu regis, sumptâ ex arce graminis herbâ purâ, *ut in nostris proverbiis docuimus* feriebat porcum silice, dicens: Sic à Iove feriatur is, qui sanctum hoc fregerit fœdus, ut ego hunc porcum ferio, &c. At Polybius *lib.* 2. cum de primo fœdere inter Romanos & Carthaginenses icto meminit, alium ritum fuisse demonstrat: ait enim, Simulatque de fœdere inter partes convenerat, fecialis sumpto in manibus *lapide*, dicebat, Si sine dolo malo hoc fœdus facio, dii mihi cuncta felicia præstent! sin aliter aut ago aut cogito cæteris salvis, solus ego peream! ut *hic lapis* è manibus meis decidat: & mox lapidem dejiciebat. Arabes autem quoties fœdus faciebant cum aliis, quidam medius inter utrumque stans, acuto lapide feriebat volam, juxta majores digitos ipsorum qui fœdus agebant: deinde sumpto flocco ex utriusque vestimento inungebat eo sanguine septem lapides in medio positos, inter unguentum invocans Dionysium & Vraniam. Hoc acto, idem qui fuerat sequester fœderis inter amicos contrahendi, vadabatur pro hospite, aut fortè pro cive, si cum cive res agebatur. Quod fœdus & ipsi qui amicitiam contrahebant, servare justum censere. Scythæ verò hoc quippe modo sanciebant: Infuso in grandem calicem fictilem vino, commiscebant eorum sanguinem qui ferirent fœdus percutientes cultello, aut incidentes gladio aliquantulum corporis, deinde in calice tingebant sagittas, securim, jaculum: hæc simulatque fecissent sese multis verbis devovere, postea vinum epotare, non modo ii qui fœdus faciebant, sed etiam comites illi, qui erant maximæ dignitatis. Sic fermè apud Romanos jusjurandum inter factiosos confirmabatur, testificante Salustio, qui scribit Catilinam humani corporis sanguinem vino permistum

mistum in pateris circumtulisse sociis conjurationis, & eos sigillatim degustasse, quo inter se magis fidi forent. Atqui hodiè illud idem fit inter eos, qui & aliquod insigne scelus faciendum conspirant. Item Barcæi pactionem in hanc formulam conflabant: Feriebant enim fœdus super occultam fossam & quoad humus ea ita se haberet, tamdiu fœdus in ea regione ratum fore sentiebant, *auctor Herodot. lib.* 3. 4. *&* 5. Et sic alii alio pacto denique faciebant, id quod si persequi vellem, essem profectò longior æquo, simulque parum utiliter excluderer tempore.

Caput XVI.

A quo mos Triumphandi fluxerit, & quis primus apud Romanos Triumphum, aut Ovationem duxerit, ac queis triumphare, aut ovare liceret, & de ritu usspiam ponendi Trophæi.

Dionysium hoc est, Liberum patrem primum omnium multarum gentium spoliis onustum triumphasse, Diodor. *lib. histor.* 5. *&* 6. & Plinius *in* 7. atque Solinus tradunt. Deinde apud plerosque populos usus triumphandi increbuit: nam Carthaginensium Imperatores rebus benè gestis, triumphum ducere solebant, *dicente Iustino libro suæ epitomes*. 19. Hasdrubal graviter vulneratus, imperio Hamilcari fratri tradito, interiit, cujus mortem tum luctus civitatis, tum & dictaturæ undecima, & triumphi quatuor insignem fecere. Verum apud Romanos præcipuus triumpho honor

nor fuit: Romulus enim primus omnium, *teste Dionysio* devicto Acrone Ceninensium rege, lauro coronatus, & quatuor vectus equis, urbem ingressus est, spoliaque hostilia Iovi Feretrio consecravit. Cæterùm Livius de corona laurea & curru in hac pompa, non meminit, neque Plutarch. in vita Romuli, Eutropius verò primùm triumphum Tarquinio Prisco tribuit, devictis Sabinis. Sed deinceps pompa triumphi insolens atque sumptuosissima omnem priscæ mediocritatis formam exuit, modumque excessit: nam triumphantes vehebantur equis albis, quibus primus omnium *teste Liv. ab Vrbe cond. libro 5. & Plutarch.* Camillus usus est, ejusque triumphus ea de causa clarior fuit, quàm gratior, & curru inaurato, coronâ, *ut testis est Gellius*, aureâ redimitus, & devictus hostis honoratus colla catenis currum sequebatur, præeunte senatu, & sic in Capitolium ascendebant ad templum Iovis Optimus Maxim. ubi mactato tauro albo, deinde domum redibant. Erat præterea minor triumphus, quæ Ovatio appellabatur, vel quia, *ut Plutarch. sentit in vita Marcelli*, ovis mactabatur: vel quia *sicut Festo placet* redeuntes ex pugna victores milites lætabundi ingeminabant O literam Ovandi autem ac non triumphandi, *auctore Gellio lib. 5.* causa erat, cum aut bella non ritè indicta, neque cum justo hoste gesta erant, aut hostium nomen humile, ut servorum, aut deditione repente factâ, sic incruenta victoria obvenisset, minusve quinque millia hostium unâ acie cecidissent: ita enim lege exceptum erat. Et ne prior lex ex cupiditate laureæ antiquaretur, ei altera suppetias tulit, quæ Imperatoribus pœnam minabatur, qui aut hostium occisorum, aut amissorum civium falsum numerum literis senatui ausi essent referre, *auctor Val. Max. l. 2.* Non fiebat insuper jus

omni-

omnibus ttiumphandi, licet res triumpho dignas gessissent, quod quatenus Livius *vol. 1. de bello Maced.* plenissimè declarat, ejus ideo verba ponam: ait enim, Per idem tempus L. Corn. Lentulus proconsul ex Hispania rediit, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetq; ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem, res triumpho dignas esse censebat senatus, sed exemplum à majoribus non accepisse, ut qui neque Dictator, neque Consul, neque Prætor res gessisset, triumpharet. Et infra suggerit: Et Senatusconsulto, L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Ovantes verò, *teste Plin. l. 15.* myrto coronabantur: quia hæc arbuscula, *ut Plut. ait*, vim maxime bellumque perosa est, & equo vecti ibant, militibus deinde comitantibus in Capitolium, ubi ex ove sacrificabant sicut triumphantes ex tauro. Ac Lacedæmonii, ut hoc quoque commodum subnectam *auct. Plut. in vita Marcelli.* contrario Romanorum more, cum bellum dolo malo confecissent, taurum mactabant: sin armis rem gessissent gallum. Sed ad rem redeamus. Sabinus Massuris *teste Gell.* pedibus ingredi ovantes dicit, sequentibus eos non militibus, sed universo senatu, Primus autem omnium *auctore Plin. lib. 15.* Posthumius Tubertus ovans ingressus est urbem. Fuit item *teste Cic. lib. posteriore de inventione*, usus Græcis, cum inter se bellum gessissent, ut hi qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causâ, non ut in perpetuum belli memoria maneret. Quare cum Thebani aliquando Lacedæmonios bello superavissent, & æneum trophæum posuissent, apud commune Græciæ concilium accusati sunt, quod contra, quam ritus esset, æternum inimicitiarum monumentum statuissent. Sed consue-

consuetudo vetus fuit, ut eo loci ubi hostes devicti fuissent, arborum ramos inciderent, & in truncis suspenderent spolia hostibus detracta, aut in montibus idem facerent. Sic Æneas de Mezentii exuviis trophæum posuit, *Vergilius lib. II. Æneidos.*

Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas.
Telaque trunca viri.

Cæterum cum de coronis facta sit mentio, non alienum erit earum originem subjicere.

CAPVT XVII.

Qui primi Coronas invenerint, & de variis earum generibus, & à quibus cives coronandi consuetudo manaverit, & de usu coronarum in conviviis, inibique locus Vergilii enodatus: ac undè mos, ut coronati supplicarent Deo, epularenturque in funere faciendo, ac spectarent ludos.

Oronarum repertorem, *teste Plinio lib.* 16. ferunt Liberum patrem fuisse, qui primus omnium imposuisset capiti suo coronam ex hedera: Postea deorum honori sacrificantes sumpserunt, victimis simul coronatis. Reperimus tamen longè antiquiorem coronarum usum: nam Moses, qui multis seculis, *ut testis est Eusebius in* 10. *de Euangelica præparatione*, præcessit Liberum patrem, multas aureas coronas fecit, de quibus Iosephus plenè

plenè meminit *in 3. antiquitatum*, cum de sacerdotum indumentis loquitur, & *in* 8. scribens: Corona verò in qua Deum Moses inscripserat, una fuit, quæ ad hunc usque diem permansit. Principio ex arborum ramis fieri coronas in ludis & sacris certaminibus mos fuit, postea variâ florum misturâ componi cœperunt. Has Glycera primum adinvenit, *ut ait Plin. lib.* 35. *c.* 11. cum de Sicyonio pictore meminit: Amavit ut juventa Glyceram muncipem suam, inventricem coronarum, certandoque imitatione ejus ad numerosissimam florum varietatem perduxit artem illam. Verùm idem *lib.*21. utrisquè hoc potiùs assignare videtur, scribens: Postea variari cœptum mistura versicolori, florumque invicem odores coloresque accendere Sicyonii ex ingenio Pausiæ pictoris atque Glyceræ coronariæ dilectæ, admodum illi, cum opera ejus pictura imitaretur. Paulò post subiere quæ vocantur Ægyptiæ, sive hybernæ, tunc cum terra horret, factæ è bracteis ligneis sive eburneis, variis coloribus infectis. Venerunt deinde è lamina ænea tenui inaurata aut argentata, quæ propter gracilitatem corollæ dicuntur. Crassus autem dives, *auctore Plin. lib.* 21. primus suis ludis coronam aureis argenteisque foliis dedit, & alii alias, obliteratis tamen eorum nominibus. Hinc denique multijuges coronæ manarunt: erant enim militares coronæ, id est, triumphalis, qua donabantur Imperatores: muralis, quam Imperator dabat illi, qui primus muros subiisset: castrensis, qua eum donabat Imperator, qui primus in hostium castra pugnans introisset: navalis, qua donari assolebat is, qui primus in hostium navem transilivisset, & hæ ex auro fiebant: sed triumphalis ab initio ex lauro fuerat: oleagina, qua, uti antea diximus, victores in olympico stadio donabantur;

tur: myrtea, qua ovantes coronabantur: obsidionalis, quam Plin *in* 22. cunctis coronis præponit: hanc autem illi qui liberati erant obsidione, dabant ei duci, qui liberasset, & ea graminea erat, ex eo gramine quod ibi natum fuerat, ubi obsidebantur. Erat præterea civica corona procul dubio celeberrima, quam civis civi à quo servatus fuisset in prælio, testem vitæ salutisque perceptæ dabat: ea fiebat ex fronde querna, quoniam quercus primum mortalibus victum præbuisset: vel quia, *sicut Plut. placet* Iovi, in cujus tutela sunt civitates, sacra quercus est: vel aliis de caussis, quas ipse *in vita Coriolani* affatim exponit. De hac Plin. *lib.* 16. meminit, appellans eam militum virtutis insigne clarissimum. Ex quo non temerè Antonius Pius, *teste Capitolino*, Scipionis auream illam, ut ita dixerim, sententiam frequenter usurpat, dictitans, malle se unum civem servare, quàm mille hostes occidere. Hanc autem consuetudinem cives coronis donandi, *auctor. Valer. Maxim. lib.* 1. Athenienses primi omnium introduxerunt, hoc honore uberrimo virtutis alimento primùm Periclem decorantes. Erant insuper coronæ gemmatæ, vallares, rostratæ, & spicea, quam Plin. *libro* 18. tradit primam apud Romanos fuisse coronam. At coronas ex cinnamomo, idem auctor est *in* 12. interrasili auro inclusas primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus. Sic demum eò coronarum luxuria processit, ut Græci in conviviis, symposiisque (ita enim Græcè compotationes vocantur) coronis uterentur, infunderentque in pateris hilaritatis gratiâ. Cujus rei, *ut in tertio hujus operis volumine dicemus*, Iones auctores extiterunt. At illud Cleopatræ exemplum occurrit: nam apparatu belli Actiaci gratificationem ipsius reginæ Antonio timente, nec nisi præ-
 gustatos

gustatos cibos sumente, cum eo lusit extremis coronæ floribus venenatis, sanè procedente hilaritate invitavit Antonium, ut coronas biberent: ecquis scilicet istas timeret insidias? Ergo conjectâ in scyphum coronâ, Antonio incipienti haurire, oppositâ manu, En ego sum, inquit illa, chare Antoni, quam tu nova prægustantium diligentia caves: adeo mihi, si possem sine te vivere, occasio & ratio nocendi adest. Inde eductum è custodia vinctum bibere jussit, qui sumpto potu, illicò occidit, *auctore Plin. lib. Nat. histor.* 21. Artaxerxem etiam Persarum regem potatione coronâ esse usum è Plutarcho *in vita Polopidæ* accepimus. Ad hunc igitur bibendi morem dixerim poëtam allusisse *in* 1. *Æneidos*, illo versu.

Crateras magnos statuunt, & vina coronant.

Et *in* 7. *ejusdem operis.*

Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Item moris fuit olim Italorum ut coronati supplicarent Deo, pro se suisque. Sic *teste Cicer. lib. Tusc.* 1. *& ad Attic.* 8. Neapolitani coronati ac municipia vota fecerunt, pro Pompeio ægrotante. Sic Græci epulabantur, dum funus facerent, idem Cicero auctor, *qui lib. de Legib.* 2. *cum de ordine exequiarum apud Græcos meminit, ita scribit.* Sequebantur epulæ quas inirent propinqui coronati. Sic Romani coronati ludos Romanos ac Apollinares, *auctore Liv. libro extremo* x. *dec.* 1. *&* 5. *decad.* III. spectabant. Sicque hodie cum alibi tum apud Anglos, statis solennibusque diebus sacerdotes coronati in supplicationibus publicis incedunt, & præsertim Londini sacerdotes Paulini, mense Iunio, die divo ipsi Paulo Apostolo sacro, qui simul omnia ejus diei sacra coronati curant, faciuntque. Sed jam ad unguentum transeamus, quod haud quaquam minus quàm coronæ, ad luxum pertinet.

CAPUT XVIII.

De Antiquissimo usu Unguentorum, & quando primum ea cognita Romanis.

QVis primus unguenta invenerit, non traditur, Iliacis temporibus non erant, ait Plinius. Cui Ioseph. *in 2. Antiq.* minus assentiri videtur, scribens: Iacob qui, *teste Eusebio*, multis tempestatibus ante Trojanum bellum fuit, misisse in Ægytum ad Ioseph filium suum, id temporis apud Pharaonem annonæ præfectum, inter cætera munera, unguentum. Et *in 3 ejusdem operis*, cum de purgatione tabernaculi & sacerdotum sermonem habet, quam Moses instituit, qui fuit ante CCCL. annos, quam Troja excisa est, ait: Purificavit autem & tabernaculum & sacerdotes hoc modo: sumpsit siclos quingentos, & totidem ireos cinamomi & calami (est autem & hæc species suavis) priorem mensuram, & medietatem horum jussit contusam misceri, oleique olivarum pondus mensuræ provinciæ, quæ dicitur Hin, duas choas Atticas capiens: quibus permistis & coactis facta est, arte unguentariorum unctio suavissima, *& reliqua.* Ex quo cum hujusmodi Hebræorum antiquissimos unguento usos constet, eos hujus rei auctores fuisse, haud credere absurdum fortasse fuerit: nos tamen hanc rem in medio relinquimus. Sed Plinius *in 33.* & Solinus prodiderunt, primum castris Darii Regis expugnatis, in reliquo ejus apparatu Alexandrum cœpisse scrinium unguentorum, posteaque voluptatem ejus à nostra quoque inter laudatissima atque

etiam honestissima vitæ bona admissam esse. Verùm apud Persas, etiam ante Darium unguenta fuisse testatur Herodotus *lib.*3. scribens, Cambysem Cyri filium misisse legatos cum maximis donis ad Æthiopum Macrobiorum regem, inter quæ unguenti alabastrum fuisse: regem verò cùm ab Ichthyophagis (hi enim missi fuerant) rationem confecturæ hujusmodi unguenti didicisset, id penitus aspernatum esse. Quando autem primum ad Romanos unguentum pervenerit, haud propalam est. Certum est, *teste Plin. in*13. Antiocho rege Asiaque devictis, Vrbis anno DLXV. P. Licinium Crassum, & L. Iulium Cæsarem censores edidisse, ne quis venderet unguenta exotica, id est, externa, & aliunde asportata.

Capvt XIX.

Qui primi invenerint Aurum, Argentum, Ferrum, Plumbum, Æs, Fabriliaque instrumenta, & ignem primo, dein è silice aut lignis, & folles, atque lucernæ usum.

EX metallis quibus nunc humanæ constant opes, aurum pretiosissimum est, cujus habendi tanta mortales libido jam inde ab initio invasit, ut in eo effodiendo, jamjam ad inferos propemodum penetraverint. Ovidius *in Metamorphoseon*,

—— Sed itum est in viscera terræ
Quasque recondiderat, Stygiisq; admoverat umbris.
Effodiuntur opes irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum, ferroq; nocentius aurum
Prodierat.

Vndè

Vnde de hominibus intentè fodientibus, illud Phalarii dictum, Platonem brevi ad superos adductum iri, Strabo *in* 3, *Geogr.* commemorat. Quare Diogenes, *teste Laertio*, rogatus: cur palleret aurum? admodum scitè respondit, Quia multos, inquit, habet insidiatores. Hoc *auctore Plin. lib.* 7. Cadmus Phœnix ad Pangæum montem primus invenit: ut aliis placet, Thoas, & Eaclis in Panchaja, aut Sol Oceani filius. Argentum vero Mercurius quintus, undè vivum argentum vulgò Mercurium appellant, vel Erichthonius Atheniensis, aut Cæacus. Ad Pangæum autem Thraciæ montem hæc metalla ideo, ut mea quidem fert opinio, primum inventa traduntur, quoniam ibi, *teste Herod. libro* 7. aurum & argentum maximè abundat. Ferrum Idæi Dactyli in Creta adinvenerunt, Plumbum ex insulis contra Celtiberiam sitis, quas Strabo *libro* 2. Cassiterides appellat, Midacritus primus asportavit. Æs in Cypro insula Cynira Agriopæ filius reperit, item forcipem, marculum, vectem, incudem, ex Plinio *libro* 7. *&* 34. à quo Solinus discrepat, ita scribens, cum de Creta loquitur: Calthis eadem habita est apud priscos, *ut Callidemus auctor est*, ære ibi primum reperto. Sicuti nec de ferro Clemens assentitur, tradens Selmentem & Damnameneum Iudæos in Cypro invenisse. Ærariam fabricam alii Chalybas, alii Cyclopes invenisse volunt, qui ferrariam primò exercuerint *auctor Plin.* Atqui, æris usum Pannonios monstrasse Clemens tradit. Æs conflare Aristoteles ait Lydum Scytham docuisse: Theophrastus Delam Phrygem putat. Strabo verò *lib.* 14. *Geograph.* dicit Telchines populos ferrum & æs omnium primos esse fabricatos, utpotè qui harpem, id est, ensem falcatum, Saturno fecerint. Compactionem ferri Glaucus Chius, *teste Herodot. in* 1.

excogitavit. Auri conflaturam ipse Cadmus, *ut ait Plinius* invenit. Cæterùm hæc ferè omnia Diodorus cum Idæis Dactylis, tum Vulcano assignare videtur, ita *libro sexto* scribens: Idæi Dactyli traduntur ignis usum ac æris ferrique naturam quoque modo fabricentur, in loco quem Berecynthum dicunt invenisse. *Et alibi*: Vulcanum, inquit, ferri, æris, argenti, auri, omniumque quæ igne fabricantur, artem invenisse ferunt. Verùm hujusmodi metallorum usus in ipso primordio propè orbis apud Hebræos, qui mortalium omnium primi geniti sunt, ex Iosepho *de Antiq. Iud* in plerisque locis fuisse deprehendimus, qui *volumine primo* ferrariam artem Tubalchain Lamech filio assignat, sicut Clemens temperiem ferri Delæ Iudæo attribuit, quamvis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse affirmet. Quare eorum qui hujusmodi rerum auctores produntur, alios alibi primos hæc metalla, etsi diu ante reperta, monstrasse par est credere: Ignem, *teste Diodor. lib.* I. quidam sacerdotes affirmant Vulcanum reperisse, & eo beneficio ducem ab Ægyptiis constitutum. Vitruvius *in* 2. *de Architect.* dicit arbores ab initio ventis agitatis inter se terentes ramos hunc primum excitavisse: inde verò homines ligna adjicientes conservasse. Alii hos Idæis Dactylis adscribunt, sed rectius profectò factitarent, si Deo cœli & terræ, ac cujusque rei quæ cœli ipsius ambitu continetur, creatori, ut decet, hoc etiam humanæ vitæ adversus vim frigoris præsidium, acceptum referrent. Ignem è silice Pyrodes Cilicis filius invenit, at eundem servare in ferula Prometheus docuit. *auctor. Plin. in* 7. Hic magis meo judicio admiratione dignum occurrit exploratorum in castris pastorumq; inventum, qui cum ad excutiendum ignem, non eis semper lapidis occasio esset, ignem ex diversis arbo-

arboribus concipere didicerunt, dicente Plinio *in* 16. Calidæ morus, laurus, hedera, & omnes quibus ignaria fiunt. Exploratorum hoc usus in castris pastorumq; reperit. Teritur igitur lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materiâ aridi fomitis fungi, vel foliorum facilimê conceptum. Sed nihil hedera præstantius, quæ teratur lauro: laurumque terat. Folles verò, id est instrumentum quo attrahitur ventus atque emittitur ad ignem excitandum, Anacharsis Scytha, *teste Strabone lib. 2. Geogr.* reperit. Lucernæ usum Ægyptii invenerunt: *auctor Clemens.*

CAPUT XX.

A *quibus primum Nummus aureus inventus, aut quis Argentum & Æs signaverit: atque Speculum argenteum fecerit.*

Utinam aurum, sacra fames, ut poëta dixit, posset è vita hominum penitus tolli, ab optimis quibusque conviciis proscissum, id quod Crates ille Thebanus ita esse faciendum exemplo docuit, qui *teste D. Hieron. contra Iovin. quamvis Laërtius aliter tradat*, projecto in mare non parvo auri pondere, Abite, inquit, pessum malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis. Quod haud me hercule temerè fecit: aurum enim etiam bonos, nedum pravos, transversos plerumq; agit Quanto igitur cum rebus humanis felicius ageretur, si res ipsæ inter se permutarentur, sicut Trojanis temporibus Homerus tradit factitatũ? Quamvis usum pecuniarum ex quocunque essent metalli

genere, antiquissimum constet: quia apud Iosephum legimus, Cain Adam primi hominis filium anxiè in cumulandas pecunias incubuisse. Pessimum itaque scelus fecit, qui primus ex auro denarium signavit, quod Plinius *lib.* 33 penitus latere dicit, auctore incerto. Verùm Herodotus gravis utique auctor *in* 1. *Hist. volumine* scribit, Lydos primos omnium nummũ aureum & argenteum ad utendum percussisse. Quòd Plinius fortassè minus silentio prçteriisset, nisi ibi, ut opinor, tantùm de Romano nummo locutus esset. Romç autem, *ut idem Plin. ait*, nummus aureus percussus est anno Vrbis DCXXXXVII. qui cœpit deinceps ubique gentium cudi, & communis esse, & ille inprimis, qui quod Romæ cuderetur, Ducatus est dictus, à Romano Ducatu, qui magistratus à Longino fuerat primum constitutus, quem Iustinus Imperator Narseti Italiç præfecto successorem dederat. Argentum primus omnium, *auctor. Strabone lib.* 8. *Geogr.* signari docuit Phædon. At Ephorus, *ut idem auctor est*, scriptis prodidit primò in Ægina à Phidone signari cœptum argentum. Ex quo, ut videre videor, hujusmodi scriptores primum ab Herodoto, qui sicut ostendimus, Lydis hoc assignat, deinde inter se dissentiunt, nisi in alterutro mendum sit in dictione Phidone, unius mutatione literæ. Romæ signatum anno ab urbe condita, CCCCLXXXIV. auctor Plinius. Livius *itidem ab Vrbe cond.* testatur serò esse signatũ argentum. Eutropius verò *in* 2. *suarum histor.* dicit nummum argenteum primum in orbe esse signatum, anno urbis Romæ circiter CCCCLXXXIII. primi autem Punici belli 6. Nota argenti, velut Plinius ait, fuere bigæ atque quadrigæ. Æs Ianus primus signavit. *Macrob. l. Satur.* 1. Hic igitur Ianus cum Saturnum classe pervectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem

dem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni cum societate muneravit, cum primus quoque æra signaret: servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera verò navis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Ovidius quoque testatur *in* 1 Fast. scribens:

Multa quidem didicit, sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde infert:

At bona posteritas puppim formavit in ære
Hospitis adventum testificata Dei.

Quapropter miror hoc à Plinio Servio regi Romanorum assignari, *lib.*33. ita scribente: Servius Rex primus signavit æs, antea rudi usos Romæ Timæus tradit: signatum est nota pecudum, undè & pecunia appellata: cum præsertim ipse etiam inferius de primo æris signo meminerit, dicens: Nota æris fuit, ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum navis. Sed Plinius, ut arbitror, forsitan intellexit, Servium, sicuti credere par est, æs signasse vel primum apud Romanos duntaxat, vel primum, ut idem *in principio lib.* 18 *cap* 3. dicit, ovium boumque effigie: nam Ianus multo ante conditam urbem, *teste Macrobio* in Latio regnavit. Eutropius autem secus etiam sentit *in* 1. scribens Saturnum nummos æreos Latinis primum instituisse. Sed utcunque res se habeat, Saturni tempore, vel paulò post institutum signandi æris cœpisse, jam liquido liquet. Speculum argenteum, *auct. Plin.* 33. Praxiteles primus fecit Magni Pomp. ætate. Inventa sunt item specula ex ferro, plumbo, cristallo, vitro, mistisque materiis in quibus effigiem nostram contemplamur, ab Æsculapio primo Apollinis filio: *auctore Marcus Tull. lib. de Nat. deorum* 3.

Capvt XXI.

De origine Annulorum, ac primo Gemmarum usu, & cur digitus sinistræ manus minimo proximus, annulo cingi consueverit.

Cum Prometheus, ut poëtæ tradunt, cœlestem ignem furatus esset, ferunt Iovem illum in monte Scythiæ Caucaso, ferreâ catenâ vinxisse, aquilamque addidisse, quæ jecore ejus assiduè renascente perpetuò pasceretur. Martialis:

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Assiduam nimio pectore pavit avem.

Post hæc Prometheum, ut sibi Iovem conciliaret, hæc arte usum fuisse: Iupiter amore Thetidis, conspectâ ejus pulchritudine, forte exarserat, quod sentientes Parcæ, (quarum providentia non fallitur) cecinerunt: quicunque Thetidi connubio junctus esset, ejus filium patris gloriam longè superaturum. Hoc cum forte intellexisset *Prometheus*, Iovi renuntiasse dicitur: qui veritus talionem, id est, ne quod ipse Saturno patri fecisset, à filio pateretur, omnem de Thetide cogitationem deposuit, & ne erga Prometheum parum gratus videretur, vinculis eum liberavit: & ut liberationis ejus perpetua memoria foret, facto ex utraque re, hoc est, saxo, ad quod alligatus fuerat, & ferro, ex quo catena constabat, annulo, digitum ejus sinistræ manus minimo proximum cinxit, Quæ prima annuli & gemmæ inventio fuit: quod Plinius *lib.* 37. probè nimirum sentiens, fabulosum appellat, dicens: Fabulæ primordium

mordium à rupe caucasea tradunt. Promethei vinculorum interpretatione fatali, primumque saxi fragmentum inclusum ferro, ac digito circundatum, hoc fuisse annulum, & hoc gemmam. Quis tamen invenerit annulum, ipse *in 33.* ait omninò ignorari. Constat veteres, *ut idem auctor est*, ferreo annulo esse usos, &, *ut tertio bello Punico Appianus ait*, omnes præter tribunos usurpasse: ac longo certè tempore ne senatum quidem Romanum habuisse aureos manifestum est, tam serò inventi sunt: *qui in eodem libro* inquit: Nec Iliacis temporibus ullos fuisse annulos video. Nusquam certè Homerus dicit, cum & codicillos missitatos epistolarum gratiâ indicet, & conditas arte vestes, ac vasa aurea argenteaque ea colligata nodi, non annuli notâ. *Hæc ille.* At in Genesis libro *capite trigesimo octavo*, patet Plinium non investigasse annulorum vetustatem: ibi enim legimus Iudam filium Iacob rem habuisse cum Thamar nuru sua, & id fecisse imprudentem, quod mulier mutato vestitu personam dissimulaverit, ac illi promisisse munus, fideique servandæ pignus dedisse annulum, & armillas. Item Iosephus cum *in tertio Antiquitatum* de vestibus sacerdotum meminit, quas Moses constituerat. qui, *ut sæpius ex testimonio Eusebii ostendimus*, fuit ante CCCL. & eò amplius annos, quàm est gestum bellum Trojanum. Annulis etiam in vestibus, aliisque operibus veteres Hebræos Iliacis temporibus esse usos, sic scribens testatur: Ad hæc autem inquit, tertio induitur indumento, quod dicitur Ephod: fit enim hoc modo ut sit textus ejus magnitudine cubiti de cunctis coloribus, auroque variatis, amplectens omnem pectoris locum. Et infra, Vnitur Ephod cum rationali, annulis aureis per circulos singulos sub æqualitate commissis, per vittam hyacinthinam, quæ im-

mittitur pro ligaturis & consertionibus alterutris annulorum. Et deinde subjungit: Cùm ergò per se illi quos diximus, annuli sint infirmi, nec possint pondus lapidum sustinere, alii duo majores *& reliq.* Et cum de mensa loquitur quàm idem Moses fecerat, ait: & per singulos ejus pedes superiore labio erant annuli, per quos vectes deaurati mittebantur. Idem testimonio est, jam id temporis gemmas cœpisse esse pretiosas ac celebres, cum dicat Ephod, quod nos superhumerale vocamus, prout infra dicetur, cum de nostrorum sacerdotum indumetis sermo fiet, habuisse in utroque humero duos lapides, onyches, vel, ut alii volunt, smaragdos, & rationale duodecim fuisse ornatum lapillis. Hinc igitur, hoc est, ab Hebræis, si antea non fuerit, annulorum, gemmarumque usum fluxisse credamus licet, eorum tamen veluti multarum quoque rerum obliteratis certis auctoribus. Macrobius autem *lib. Sat. 7.* inquit: Veteres non ornatus, sed signandi causâ, annulum secum circumferebant. Vndè nec plus habere quàm unum licebat, nec cuiquam nisi libero, & imprimebatur sculptura materiæ annuli sive ex ferro, sive ex auro foret. Postea usus luxuriantis ætatis signacula pretiosis gemmis cœpit insculpere, & hæc certatim omnes imitatio lacessivit, ut homines aliquanto studiosus lapides pretiosos requirerent. Hinc factum est, ut annulus in digito, qui minimo proximus est, sinistræ manus gestaretur, ne pretiosi lapides (est enim hæc manus otiosor) frangerentur. Vel ideò ille digitus, *ut idem Macrob. ait,* annulo ornatur, quia ab eo nervus quidam ad cor pertinet. Deinde *teste Plin. lib. 33.* gemmas violari nefas putarunt, ac ne quis annulis amplius signaret, solidas gemmas addiderunt. Annuli insuper, ut hoc quoque ponam, apud Romanos distinxerunt alterum ordinem

nem, id est, equestrem, cujus ipsi annuli notæ erant, à plebe, ut semel cœperunt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tantum.

CAPVT XXII.

De origine Vitri, & Electri, & quis primus invenerit Minium, & Myrrhina in urbem asportaverit, & de Crystallo.

QVoniam Plinius *lib. Natur. histor. 36.* de vitri origine eleganter scribit, ejus ideo verba ponam, quæ sunt: Pars est Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Iudææ, intra montis Carmeli radices paludem habens, quæ vocatur Candebœa, ex ea creditur nasci Belus amnis, quinque millium passuum spatio in mare profluens juxta Ptolemaidem: lentus hic currit, insalubris potu sed ceremoniis sacer, limosus, vado profundus, non nisi refuso mari arenas fatetur: fluctibus enim volutatæ nitescunt, detritis sordibus: nunc & à marino creduntur astringi morsu, non prius utiles. Quingentorum est passuum non amplius littoris spatium, idque tantùm multa per secula gignendo fuit vitro. Fama est, appulsâ nave mercatorum nitri, cum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è nave subdidisse, quibus accensis, permista arena littoris, translucentes nobilis liquoris fluxisse rivos. Et hanc fuisse originem vitri. De hoc amne Iosephus etiam *in secundo de bello Iudaico*: Stadiis, ait, duobus à Ptolemaide Belus amnis distat, juxta

juxta quem sepulchrum Memnonis est, & vitrea in rotunda valle arena, quam venti ex circumjectis jugis convehunt, inexhausta seculis vi, sed ante omnia, mirabili naturâ, mutandi alia quoque in vitrum quæ attigerit metalla. Electrum, *teste Diodoro lib. 6. primo* in Basilia insula inventum est, quæ Scythiæ supra Galatiam opposita in Oceano est, in quam, *ut idem ait*, tempestas electrum plurimum ejicit, nulla alia in parte orbis repertum. Nec me præterit fabulas ex lachrymis sororum Phaethontis fieri tradere. Sed de electro, id est, succino, variæ sunt scriptorum opiniones, quas Plin. *lib. Natural. histor. ult.* latè exequitur. Minium quod in argentariis quoque reperitur, inventum est, *ut auctor est Plin. in 33.* à Callia Atheniense, initiò sperante aurum posse excoqui: arenâ rubente in metallis argenti, id quod in Ephesiorum agris, Vitruvio *lib. 7. Archit.* repertum placet. At minium priscis Romanis sacrum fuisse constat, quare Iovis simulachri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantiumque corpora: ac sic Camillum triumphasse: idem Plinius testatur. Myrthina quæ, *teste Plinio*, Oriens mittit, (est enim humor sub terra calore densatus) Pompejus Magnus primo in triumpho, quem de piratis duxit, in urbem invexit. De crystallo cum in plerisque locis reperiatur, nullo hujus rei ab initio inventore prodito, non habeo quidquam dicere, nisi quod Plin. *lib. ult. Nat. histor.* prodit, crystallum gigni gelu vehementiore concretum, nec alicubi certè reperiri, nisi ubi maximè hybernæ nives rigent & glaciem denique esse. Quod Solinus falsum esse probat. Nam si ita foret, inquit, nec Alabanda Asiæ, nec Cyprus insula hanc materiam procrearent, quibus regionibus citatissimus calor est. Verùm hoc significantius à Diodoro *in 3.* declaratur,

ratur, sic scribente: Crystallus enim lapis ex aqua oritur pura congelata, non quidem à frigore, sed divi caloris vi, qua duritiem servet, variosque suscipiat colores.

CAPUT XXIII.

De origine Simulachrorum, & qui primi Statuas posuerint, & Græcos contrario Romanorum more, eas non velare, & de usu incendendi thus cereosque, ad ipsas statuas: & qui primi thus vendere cœperint: item quædam memoratu digna de imagine Magni Alexandri.

VT posset eorum memoria retineri, qui vel morte subtracti vel absentiâ separati essent, idcirco ab hominibus, ut nemo sanè ambigit, fingendarum similitudinum ratio inventa est. Quo fit, ut cum Deus ubique præsens sit, nihil à principio post homines natos stultius visum sit, quàm ejus simulachrum fingere. Quam ob rem Moses vir sanctus & innocens ac sapientissimus, *auctore Iosepho in primo contra Appionem, & in* 17. *Antiq.* suis legibus prohibuit omnino simulachrum fieri, aut in templo poni. Ex quo cum Cajus princeps Petronium legatum in Syriam misisset, eique mandasset, ut omni ope modisque omnibus curaret, suum simulachrum in templo Hierosolymis erigendum, Iudæi ne patrias leges frangerent, adeò resistere cœperunt, ut jamjam ad arma ventum esset, nisi, *ut idem testis est lib.* 18. *Antiq.* Agrippa Iudæorum Rex à Cajo impe-

impetrasset, ne hujusmodi statua in templo poneretur. Apud Seres etiam, *sicut tradit Eusebius libro de Præparat. Euangel. 6.* lege exceptum erat, ne simulachra colerentur. In Romanorum quoque templis Clemens ait ex decreto Numæ, Mosaica dogmata penitus æmulati annis C. atque L X X. ab urbe condita nullam imaginem neque fictam, neque pictam esse conspectam. Asserit idem Plutarch *in vita Numæ.* Persæ itidem, *teste Herod. lib.* 1. *& Strabone* 15. *Geog.* statuas non extruebant. Verùm ut ne nostri peccasse videantur, qui postremò colendarum imaginum institutum admiserunt, alibi causam ponemus. Sed undè simulachra fingendi usus profectus sit, non facilè inter auctores convenit. Macrobius enim ab Hercule autumat, qui *lib. Saturnalium primo.* Epicadus, inquit, refert Herculem, occiso Geryone, cum victor per Italiam armenta duxisset, ponte qui nunc Sublicius dicitur ad tempus instructo, simulacra pro numero sociorum, quos casu peregrinationis amisisset, in fluvium dimisisse, ut aqua secunda in mare devecta pro corporibus demortuorum veluti patriis sedibus redderentur: & inde usum talia simulachra fingendi inter sacra mansisse. Verùm deinde sibi magis placere ait, hunc morem à Pelasgis fluxisse. Sanè illi *teste Dionysio Halicar. in primo Annal. Romanorum*, postquam diu errabundi in Latium venerant, in lacu Cutuliensi enatam insulam deprehenderunt, decima prædæ secundum responsum Apollinis consecrata, erectisque Diti sacello & Saturno ara, illum humanis capitibus, hunc virorum victimis placare se existimabant, propter oraculum in quo erat.

Et capita inferno & patri transmittite lumen.

Saturni sacra, Saturnalia nominantes. Posthæc Herculem ferunt cum Geryonis pecore per Italiam

liam revertentem suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis infausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla, id est, parva ora, ad humanam figuram formata, & Saturni aras non mactatis viris, sed accensis cereis excolentes. Inde fuit consuetudo, ut & cerei Saturnalibus mitterentur, & sigilla, hoc est, oscilla arte fictili fingerentur. Alii, *auctore Diodoro libro quarto*, dicunt Æthiopes simulachrorum usum primùm invenisse, & ab eis dein Ægyptios accepisse. Sed Lactantius. Fir. à Prometheo manasse hujusmodi usum tradit *libro Divinarum institut. secundo* cum inquit, Verùm quia Poëtas dixeram non omninò mentiri solere, sed figuris involvere, & obscurare quæ dicant, non dico esse mentitos, sed primum omnium Prometheum simulachrum hominis formasse de pingui & molli luto, ab eoque natam esse primo artem statuas & simulachra fingendi. *Hæc ille.* Reperimus tamen longè antè Prometheum, qui *teste Eusebio*, post Ogygium diluvium in Attica fuit, simulachrorum usum fuisse: nam Rachel, *teste Iosepho in Antiquitat.* cum Iacob ejus vir è Mesopotamia à Laban socero aufugisset, simulachra deorum furata est. Eusebius etiam ex testimonio Plutarchi *in tertio de Euangel.* præparatum simulachrorum fabricam esse antiquissimam comprobat, sic, ut si eorum originem accuratè exquiramus, facilè inveneri-mus Deum ipsum primum demonstrasse modum fingendarum similitudinum, qui ut sui intelligentiam rudes rerum cœlestium homines à principio doceret, sibi humana membra assumpsit, ut quasi oculis occurreret qualis esset. Ait enim, *ut est in Genesis libro cap.* 18. Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatum eorum aggravatum est nimis. Descendam & vi-

& videbo utrum clamorem qui venit ad me, opere compleverint. Idem *Exodo cap.* 7. immittam manum super Ægyptum. Descendere hîc & videre ac immittere manum, est habentis pedes, oculos, & manum. Quin & Propheta, ut planius personam Dei nobis ostendat, dat ei aures & faciem, *Psal.* 16. canens: Auribus percipe orationem meam, & *Psal.* 50. Averte faciem tuam à peccatis meis. At Esaias integrum dat corpus cum *cap.* inquit: Vidi Dominum sedentem super solium. Formulam igitur fingendæ similitudinis Dei, quo ejus memoriam facilius animo complecteremur, ipse Deus nobis præmonstravit. Proinde homo, qui suopte ingenio paratus est ad imitandum, si quid sit quod ad ipsius disciplinam, contemplationem, delectationemque attineat, Dei memoriæ retinendæ gratiâ, quàm prudentissimè ab initio ipsius Dei simulachrum sibi finxit, ut qui intelligebat oportere se eum, *quemadmodum Christus apud Marcum testatur*, diligere ex toto corde suo, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, idcircò putavit se diligentius facturum officium, si ob oculos exemplar continenter haberet. Atque isthæc vera simulachrorum origo. Sed cætera prosequamur. Romæ *teste Plinio in* 34. simulachrum ex ære factum Cereris primum constat ex peculio Sp. Cassi, quem regnum affectantem pater ipsius interemerat. Postea à diis ad homines statuæ transierunt, & id quidem, cum excellentium virorum memoriæ perpetuandæ, tum virtutis initiandæ causâ, quod Salustius *in initio sui Iugurthini* plenè testificatur, scribens: Nam sæpè audivi Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, cum majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi, scilicet non

ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere, ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, neque prius ſedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. Quare Athenienſes primi ſtatuas publicè poſuiſſe, Harmodio & Ariſtogitoni tyrannicidis dicuntur, id quod haud prorſus Plinius ſcire affirmat. Statuam auream & ſolidam primus omnium Gorgias Leontinus Delphis in templo ſibi poſuit ſeptuageſimâ circiter Olympiade: quamvis, *ut idem ait*, ſtatua ex auro ſolida, quam Græci holoſphyraton vocant, omnium prima in templo Anaitidis poſita dicatur. Argenteam quidam primam fuiſſe volunt, quam Magnus Pompej. in triumphis tranſtulit *auctor Plinius*. In Italia, *teſte Valer. Maxim. lib.* 2. M Attilius Glabrio primus ſtatuam equeſtrem auream patri ſuo poſuit. Fiebant etiam ex ære, ebore, ligno, & marmore. Romanis antiquitus, quod non eſt prætereundum, ſtatuas velare, contrà Græcis nudas ponere mos fuit. Illi item ſolebant ad eas thus & cereos incendere: *teſte Cicer. qui lib.* 3. *Offic.* de ſtatuis C. Mario à multitudine poſitis, ita ſcribit: Omnibus vicis ſtatuæ factæ ſunt, & ad eas thus & cerei. Quem morem nos retinemus: id quod non fuerat olim, auctore Plin. *lib.* 13. ubi inquit. Iliacis temporibus, thure non ſupplicabatur. Thus autem in Arabia naſcitur, cujus aliò vecti mercaturam primi Arabum Minæi, velut idem ſcribit, fecerunt. In hac ſtatuaria arte plurimi olim floruerunt, quos Plinius *in* 34. luculenter explicat, ante omnes tamen Phidiam Athen. Magnis ad cœlum fert laudibus, de quo Fab. itidem *lib.* 12. meminit. Occurrit hic memorandum, uti Romæ Macrianorum familia ſolenne ſemper habuit, ut Alexandrum Magnum, viri in auro & argento, mulieres in reticu-

reticulis & annulis exsculptum gestarent, quod *sicut Iulius Capitol. in vita 30. tyrannorum testatur,* diceretur juvari in omni actu suo qui Alexandrum sculptum aut auro aut argento gestaret. Quare, ut opinor, August. Cæsar in signandis epistolis Magni etiam Alexand. imagine diu usus est, *auctor Tranquil.*

CAPVT XXIV.

De origine Picturæ, & quis primus Colores invenerit, aut Penicillo pinxerit.

PRoximum est, ut post statuariam artem de picturæ initiis primùm dicatur, quando illa effigies rerum lignis, ebore, metallis, ut dictum est, fingit, hæc imagines colorum varietate, aut lineamentis quibusdam similitudines reddens facit. Picturam itaque *teste Plinio libro 7.* Gyges Lydius omnium primus invenit in Ægypto: in Græcia verò Pyrrhus Dædali cognatus, ut Aristot. placet: ut Theophrast. Polygnotus Atheniensis: quod haudquaquam idem Plinius *libro 35. cap.9.* approbare videtur, sic scribens: Sicut Polygnotus Thasius, qui primus mulieres lucidâ veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurimumque picturæ primus contulit: siquidem instituit os adaperire, dentes ostendere, vultum ab antiquo rigore variare. Incerta igitur de picturæ initiis quæstio est: nam & Ægyptii, *eodem Plinio teste*, ante sex millia annorum apud se inventam, quàm in Græciam transiret, affirmant. Græci autem alii apud Sicyonis, alii apud Corin-

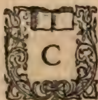
Corinthios repertam dicunt: omnes ab umbra hominis lineis circumducta. Quod Fabius apertè testatur *in* 20. dicens: Non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in Sole fecissent, circumscriberet: ac si omnia percenseas, nulla sit ars, qualis inventa est, nec intra initium stetit. *Quintilianus hactenus.* Talis itaque prima fuit pictura. Altera singulis coloribus, postea operosior inventa est, duratque talis etiamnum. Linearis, *ut Plinio in* 35. tradit, à Philocle Ægyptio, vel à Cleanthe Corinthio inventa est. Primi eam Ardices Corinthius & Telephanes Sicyonius exercuerunt, sine ullo etiam colore. Cleophantus Corinthius colores invenit, *idem auctor.* Penicillo gloriam primus Apollodorus Atheniensis contulit. In hac illustres fuerunt Timagoras Chalcidensis, Pythis, deinde Polygnotus, Aglaophon: alii quoque post hos, de quibus Plinius & Fabius Quintil. *in* 12. affatim scribunt, quos studio brevitatis omitto, cum præsertim tale minimè sit instituti operis munus. Non silebo tamen de cive meo, qui nobis suâ industriâ & ingenio picturam velut de integro in præsentia restituit, atque illos, qui in ea olim maximè claruere gnaviter vel arte refert, vel peritiâ æquat, adeò proprios ducit de coloribus vultus. Is est Raphaël, cognomine Sanctus, undè ejus quoque metiri posses & mores & vitam.

CA-

Caput XXV.

De primis Plastices inventoribus, & quis rotam figulariam repererit.

Onvenit picturæ contexere plasticen, hoc est, figulinam artem, quæ ex terra similitudines itidem fingit. Hanc, *ut Plin. 7. ait*, Chorœbus Atheniensis invenit. Sed idem *lib.* 35. Dibutadi hoc assignat, dicens: Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiæ operâ, quæ capta amore juvenis, illo abeunte peregrè, umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater ejus impressâ argillâ typum fecit, & cum cæteris fictilibus induratum igni proposuit, eumque servatum in Nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt. Sunt qui in Samo primos omnium plasticen invenisse Rhœcum & Theodorum prodant, Demaratumque Corinthium profugum, qui Tarquinium Priscum populi terrarum principis regem in Hetruria genuit, comitatos fictores Euchiram, & Eugrammum, & ab iis Italiæ deinde traditam plasticen. Et proplastice, id est, formâ, quæ ad fingenda alia opera adhibetur effigiem formare primus invenit Lysistratus Sicyonius frater Lysippi: idem hominis figuram gypso è facie ipsa primum omnium expressit. Sic res usque eo crevit, ut nulla signa statuævè sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuisse scientiam, quàm fundendi æris. *Hæc ex Plinio.* Hinc insuper plurima vasorum fictilium genera reperta sunt, quæ modò humanæ vitæ usui sunt. Rotam figula-

figulariam auctore Ephoro, *ut ait Strabo lib.* 7. *Geograph. & Laert. libro primo & Plin. in* 7. Anacharsis Scythes Philosophus primus iuvenit. In quo tamen ipse Strabo Ephorum arguit: Hæc, inquit, ipsa autem loquor aperte, haud ignarus, quod hic ipse non omnia verissimè proferat, & illud præcipuè de Anacharside: nam quomodo rota ipsa ex ejus inventione est, quam Homerus antiquior illo noverit?

Ceu figulus cui dextra rotam quatit, ocyus aptam, & reliqua. Hyperbios Corinthius, ut alii volunt, invenit. Diodorus vero *lib.* 5. dicit, Talaum Dædali sororis filium reperisse. Figuli autem, *teste Plinio* laudatissimi fuere, Dimophilus Georgasus.

Libri secundi finis.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

De INVENTORIBVS RERVM

Liber Tertivs.

Capvt I.

A quibus primum inventa Agricultura & quot ea redundet bonis.

Non sum equidem nescius quosdam fore, qui vehementer demirabuntur, nos postremo ferè loco de inventoribus agriculturæ aliquid tradere distulisse, cum præsertim uti Cicero *in Officiorum libris* inquit, omnium rerum ex quibus aliquid exquiritur, nihil sit agriculturâ melius, nil uberius, nihil homine libero dignius. Verum nec eò mihi succenseant, quatenus hoc ipsum consultò, vel, ut verius dicam, ex industria fecimus, ut longo legentes itinere defatigati, novum tandem pastum, sive, ut ita dixerim, nectar offenderent, quo vires recreare, & veluti diutinam famem explere possent. De hujusce igitur rei initiis hîc commode dicemus, postquam demonstravero, quantis eam laudibus jure ac meritiò præstantissimi auctores efferant, utpote quę multis abundat

dat bonis. Columella itaque *in 1. de Re rustica* conquerens sui temporis mollitiem, ait: At me herclè vera illa proles Romuli assiduis venationibus, nec minus agrestibus operibus exercitata, firmissimis prævaluit corporibus, ac militiam belli, cum res postulavit, facilè sustinuit, duratam pacis laboribus, semperque rusticam plebem urbanæ præposuit. Cato itidem de Agricultura inquit: Fortissimi viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque malè cogitantes. Ex quo, *teste Cicerone de Senectute,* in agris senatores erant, ut L. Quintius Cincinnatus, qui dum agrum arabat, renuntiatus est dictator: ut Curius, & cæteri senes. Quare qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Quid, quod etiam *teste Plinio lib.* 18. agrum malè colere, censorium probrum judicabatur? atque *ut inquit Cato* quem virum bonum colonum dixissent, amplissimè laudasse existimabant: Et id sanè quia, *quemadmodum Cicero pro Roscio Amerino docet,* rustica vita parsimoniæ, diligentiæ, justitiæ magistra est, at urbana non item, quam luxuries facilè inficit: ex luxuria necesse est existat avaritia, ex avaritia erumpat audacia; inde omnia maleficia gignantur. Sed ne putes hoc tantum in Romana Republica contigisse: de cultu agri præcipere, principale etiam, *ut Plinius dicit*, fuit apud exteros, siquidem & Reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus. Vnde non injuria Xenophonti, *quemadmodum testis est M. Tullius in Catone*, nihil tam regale videbatur, quàm studium agri colendi. De laudibus hactenus. Agriculturam primum omnium *teste Diodoro in 1.* Osirim, qui & Dionysius dicitur, reperisse ferunt. Affirmat item Tibullus, ita scribens:

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,
Et teneram ferro sollicitavit humum
Primus inexpertæ commisit semina terræ,
Pomaque non notis legit ab arboribus.

Sed hoc, ut opinòr, apud Ægyptios tantùmmodo, sicut Triptolemus primus in Græcia & Asia, *teste Iustino in* 2. invenit, de quo Ovidius *in* 4. *Fastorum:*

Iste quidem mortalis erit, sed primus arabit,
Et seret, & culta præmia tollet humo:

Et in Latio Saturnus, *ut suo loco dicemus.* Sed omnium primam Cererem, quæ, *uti Ciceroni lib.* 2. *de Natura deorum placet*, à gerendis frugibus, quasi Geres nominata est, mortales agriculturam docuisse testatur Vergil. *in* 1. *Georgicorum* sic scribens:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Testatur & Ovidius *lib.* 5. *Metamorph.*

Prima Ceres unco glebam demovit aratro,
Prima dedit fruges alimentaque mitia terris.

Verùm hæc haud scio quantum fide digna sint, quando illud verius esse duco quod Iosephus *in* 1. *Antiquitatum* tradit: dicit enim Cain Adam filium omnium primum comperisse terram colere, primumque terræ terminos posuisse. Atque hoc agriculturæ initium haud dubiè fuit. Quapropter, ut dubium non est, ex illis quos commemoravimus, deinceps agriculturam alios aliis primos monstrasse credere par est. Sed jam ad alia quæ pertinent ad cultum agrorum, transeamus.

CA-

CAPUT II.

Quis primus mortalibus Fruges, & eas molendi, aut stercorandorum agrorum, vel pinsendi frumenti usum monstraverit, & boves aratro junxerit, aut Ferramenta rustica invenerit, vel Cribra diversi generis.

RErum naturam primum homines glandibus aluisse Plin. *in Proœmio* 16. *libri* auctor est. Item & Naso testatur *in* 1. *Metamorph.* dicens:

Contentique cibis nullo cogente creatis,
Arbuteos fœtus montanaque fraga legebant,
Cornaque & in duris hærentia mora rubetis,
Et quæ deciderant patula Iovis arbore glandes.

Deinde inventum est frumentum. Vergil. *in* 1. *Georg.*

—— Cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret,
Mox & frumentis labor additus.

Quod, *ut Plinius lib.* 7. *dicit*, Ceres, cum antea, velut dictum est, homines glande vescerentur, invenit. Eadem & molere, & conficere docuit, in Attica, Italia & Sicilia, ob id Dea judicata. Idem quoque Maro affirmat & Diodorus *volumine* 6. scribens, Cererem primam invenisse usum frumenti, quod forte inter alias herbas nasceretur ignotum cæteris, docuisseque homines servandi ac serendi modum. Sed idem in Sicilia tantùm placet esse inventum, quoniam iis in locis agreste triticum oriretur. Strabo etiam *lib.* 15. cum de

Indiæ fœcunditate loquitur, dicit in Musicani regione frumentum suâ sponte nasci tritico persimile. Atqui idem Diodorus *in primo*, hujus frugis inventionem Isidi tribuit. Nec eò tamen, ut opinor, à priore sententia discrepat, quandoquidem ipse paulò superius Isidem dicit eandem esse, quam Cererem nuncupant. Huic Deæ Ovidius non modo frumenti, sed omnium frugum usum assignat.

Prima dedit fruges alimentaque mitia terris.

Verùm Iustinus *libr. suæ epit.* 2. scribit sub Erichtheo Athenarum rege: frumenti sationem apud Eleusin à Triptolemo repertam, cui scilicet, *teste Diodoro lib.* 6. à Cerere mandatum fuit, ut id ab ea antè inventum homines doceret. Sed idem Iustinus inibi diversum sentiens, hoc potius Atheniensibus adscribere videtur, dicens: Primi lanificii & olei & vini usum docuere, arare quoque & serere frumenta, glande vescentibus mônstraverunt. Cui Aristoteles consentit: ajebat enim, Athenienses (sic eos reprehendebat) frumenta & leges invenisse, verùm eos frumentis quidem uti, non item legibus. Quod Diodorus probè declarat *in sexto* scribens, Cererem post Siculos, usum frumenti primos Athenienses docuisse. Quo fieri potest, ut secundum Cererem & Siculos, ipsi primi hoc aliis ostenderint. In Latio autem, *teste Macrobio*, Saturnus omnium primus docuit, de quo Eutropius ipse inquit: Saturnus adhuc rudes populos, domos ædificare, terras colere, plantare vineas docuit, atque humanis moribus vivere, cum antea semiferi glandium tantummodo alimentis vitam sustentarent. Vsum autem stercorandorum agrorum, *teste Servio super* 9. *Æneid.* Pitumnus invenit, undè & Sterquilinus dictus est. Pilumus verò ejus frater, pinsendi frumenti, propter quod à pistoribus cole-

colebatur. Pistores autem sive pisores à veteribus vocabantur, qui tam in pistrino farinam pinsebant, quàm ii qui panem faciebant, coquebantque. Hos Romani tardè publicè habuerunt. Plinius *libro decimo octavo, capite undecimo*: Pistores Romæ non fuerunt ad Persicum usque bellum, anno Vrbis conditæ super DLXXX. Ad rem revenio. Quamvis Plinius *in* 17. hunc stercorandi usum jam Homeri ætate fuisse, & Augeam regem in Græcia excogitasse, divulgasse verò in Italia Herculum tradat. Boves ad aratrum, Diodorus *libro quarto & quinto* ait Dionysium secundum ex Iove & Proserpina genitum, vel, ut alii sentiunt, ex Cerere, primum junxisse, cum terra prius manibus hominum coleretur: Plinio verò *libro septimo* teste, aratrum Briges Atheniensis invenit, ut alii tradunt, Triptolemus, de quo Poëta *in primo Georgicorum* intellexit, cum dicit:

—— *Vncique puer monstrator aratri.*

Quo in loco Servius, Alii, inquit, Triptolemum, alii Osirim, quod verius est: nam Triptolemus frumenta divisit. Tacuit autem de nomine, quia non unus in orbe aratri monstrator fuit, sed diversi in diversis locis. Ex quo Trogus prodidit Habidem Hispaniæ regem barbarum populum primò docuisse boves aratro domare, frumentaque sulco serere. De Osire, *ut ostendimus*, sentit etiam Tibullus. Cæterùm omnia ferramenta rustica, quibus terra vertitur, simul, ut puto, cum aratro Cererem comperisse: Vergilius proculdubio hoc versu demonstrat:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit.

Quod vel Servius approbat, dicens: Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicavit: nam quamvis vel Osirim, vel Triptolemum

aratrum invenisse dicant, illa tamen omnem agriculturam docuit: quia ferrum dicendo, omnia agriculturæ ferramenta expressit. Verùm aut illi, quos commemoravimus, novissimi, vel alii alibi hæc commonstrarunt: nam *ut Eusebii atque Lactantii testimonio constat*, ante multas tempestates, quàm esset Ceres, Dionysius, Saturnus, Triptolemus, frumenti usus apud mortales erat, præsertim apud Hebræos & Ægyptios, uti ex Iosepho cognoscere licet. Ille enim *in secundo*, ubi, ne altius repetam, tradit, quemadmodum Iudæa caritate annonæ laborante, Iacob ad emendum frumentum filios in Ægyptum miserit. Ex quo cum Hebræi, *ut superiore capite indicavimus*, primi omnium terram coluerint, porrò extra omnem controversiam credibile est, ab eis tum agrorum culturam, tum fruges ac molendi usum, tum & ferramenta rustica ad posteros manasse, & hos ea ipsa (nulla enim ars, *ut Fabius ait*, intra initium suum stetit) deinde adauxisse. Cribrorum genera, *teste Plin. lib.* 8. è setis equorum Gallia invenit. Hispania ex lino excussoria ad excutiendam farinam, & pollinaria ad purgandum pollinem id est crassiusculum pulverem. Ægyptus verò ex papyro juncoque, postea ex pellibus suillis Italia.

GA-

CAPVT III.

Quis primus Vites & alias Arbores plantaverit, earumque Insitionem docuerit, & usum vini repererit, & vino aquam miscuerit, deque novo vitandæ Ebrietatis modo, & qui Caupones primi, vel quis Oleam & usum olei & Mel adinvenerit, vel ex Hordeo potum fecerit, atque Lac coegerit.

ETsi abundè videtur natura homini suppeditasse, cum eum principio talem procreaverit, ut ipse ex omnibus animantibus, unus ratione, *sicut ait Cicero*, ad Deum quàm proximè accedere posset, tamen cum statim genitus nullo foret subsidio fultus, (carebat n. indumentis, ædibus, igne, cibo, præterquam in diem quæsito, multis denique rebus vitæ necessariis, quas deinde urgente necessitate, quæ rerum magistra est, ipse invenit) non facilè est *ut Plin. in initio 7. libri perhibet*, æstimare, natura homini melior parens, an tristior noverca fuerit. Fatendum est tamen, si nos his quæ illa nobis tradidit, contenti essemus, longè melius res sese habituras. Nam, ut de cæteris sileam, ecquis modo fieret temulentus, quod fœdissimum est vitæ dehonestamentum, sexcentorumque vitiorum origo, si aquam primum à natura potum homini datum non vinum potaremus, cujus vim, *ut infra dicemus* ejus etiam primus inventor turpiter perpessus est? Quare divus Hieronymus *ad Eustochium de virginitate*

nitate servanda, inquit, Sponsa CHRISTI vinum fugiat pro veneno, hæc adversus adolescentiam prima arma sunt dæmonum: non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio: facilè aliis caremus vitiis, hic hostis nobis inclusus est: Et *infra* subdit: Vinum voluptatis incendium est, undè proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Propter quod matronæ Romanæ à vino abstinebant: quod tamen haud obesset, si esset, ut par est, modus in rebus: nam *auctore Plin.* non est quicquam aliud vino modicè sumpto utilius. Quinetiam Persæ existimabant fomitem esse quendam & incitamentum ingenii virtutisque, si mens & corpus hominis vino flagraret, qui *teste Strab. lib.* 15. *Geograph.* de rebus maximis inter vinum consultabant: quas ipsi firmiores putare, quàm quæ in sobrietate fuissent deliberatæ. Cæterum Plato vinum magis senibus utile esse ducebat, qui illud *in Dialogo* 2. *de legibus*, non facilè utendum concedit juvenibus, item militibus in castris, servis, magistratibus, gubernatoribus, judicibus, consiliariis, & liberis operam daturis, quia partus gigni debet ex moderato puroque semine, quod vino refertus, quasi rabie concitatus, serere minus potest, undè filii sæpè fatui & amentes procreantur. Sed jam ipsum vini inventorem indicemus. Vites & vini usum, atque cæterarum arborum fructus Dionysium invenisse Diodor. *libro quarto* auctor est, ubi dicit, Dionysium orbem cum exercitu perambulantem, & vitem plantare, & ex racemis vinum torculari, ex quo ipsum Lenæum appellant, educere monstrasse. Et alibi vinum reperisse, & arborum fructus testatur. Quanquam idem alibi dicit, vites ab eo non esse satas, verum terram cum cæteris plantis sponte suâ tulisse. Item Vergilius

gilius hunc vitium ac reliquarum arborum inventorem fuisse asserere videtur, cum de vitibus & aliis arboribus scripturus, *statim in principio 2. lib. Georg.* dixit.

Nunc te Bacche canam.

Cæterùm Capella de nuptiis Mercurii tradit, eum apud Græcos tantum primum vini usum edocuisse, sicuti Saturnum apud Latinos, Servius *in 8. Æneidos* & Eutropius testimonio sunt. Alii Icarum Penelopes patrem apud Athenienses id reperisse tradunt, eumque post dedisse pœnas, à colonis ebriis interemptum. Propertius *in fine lib. Eleg. 2.*

Icare Cecropiis merito jugulate colonis, &c.

At Athenæus, ait, apud Ætnam montem Siciliæ vitem inventam, quod cum Oresteus Deucalionis filius eò regnatum venisset, ejus canis ramum fortè evellit, quem ille defodi jusserat, & inde vitium germina nata, quæ à nomine canis œnon appellavit. Vndè apud veteres Græcos vitis *οἴνη* vocabatur, & *οἶνος* vinum dicitur. Idem in Ægypto apud Plinthinam civitatem vinum primò repertum tradit. Ad Gallos primum ferunt vinum detulisse Aruntem Tyrrhenum. Is vir nobilissimus à Lucumone alumno suo domo pulsus, ad Gallos confugit, eisque dulcedine vini allectis facilè persuasit, ut sibi auxilio in Italiam venirent, qui illuc facto agmine concurrentes, postea pulsis Tyrrhenis, eâ terrâ potiti sunt, *auctor Plutarchus in vita Camilli.* Quidam autem ex arboribus alimenta hominibus à Seculo Venti filio reperta volunt: *auctor Eusebius in primo de præparat. Euangel.* Culturas earum vel aliarum arborum, *teste Plin. in 7.* Eumolphus Atheniensis docuit: quamvis verisimilius sit, id Dionysium priorem præstitisse mortalibus, qui eas, ut ferunt, arbores plantavit. Inserendi autem arbores

 modum

modum primus docuit Saturnus, teſtis Macrobius *lib. Satur.* 1. ita ſcribens. Huic Deo inſitiones ſurculorum, pomorumque eductiones, & omnium ejuſmodi fertilium arborum tribuunt diſciplinas. Inſitionum verò, *ut Columella lib. ſuo de Arboribus tradit*, tria ſunt genera: aut enim fiſſam in arborem ſurculi inſeruntur: aut inter lignum & corticem ponuntur: aut gemma alterius arboris, ſed æſtivo duntaxat tempore in cortice alterius intercluditur. Sed hæc apud poſteros inventa, cum ſatis conſtet Noe ſtatim atque egreſſus eſt ex arca, terram ſtudioſè coluiſſe, atque vineam primum omnium ſuâ manu ſeviſſe. Vndè arguuntur, qui auctorem vini Liberum putant. Qua ex vinea cum primum fructum cepiſſet, lætus factus bibit uſque ad ebrietatem, jacuitque nudus, id quod Ioſephus *in primo Antiquitatum* tradit. Cauponam, id eſt, tabernam vinariam primi aperuerunt Lydi populi Aſiæ, *ut ait Herodotus*, quò, credo, ſuis ludis locum idoneum haberent: nam, *quemadmodum ſuprà demonſtravimus*, varia ludorum genera invenerant, quippe tale opus in cauponis maximè ſemper fervet. Vino aquam admiſceri, Staphilus Sitheni filius, *ut prodit Plinius in* 7. inſtituit: cujus rei Diodorus luculenter *in* 5. *cum de Dionyſio loquitur*, rationem reddit: Ajunt cùm purum in cœnis vinum detur, omnes Deum ſoſpitem optare bibenti: cum verò poſt cœnam aquâ miſtum ſumitur, Iovem vocare ſervatorem: nam puri vini potus ad inſaniam redigit: aquâ verò miſtus voluptatem lætitiamque affert, & prohibet inſaniam. Vndè in conviviis aquam vino admiſcendi mos fluxit, medicamentum utique præcipuum ad ebrietatem vitandam: ſed aliud ponit Plinius *lib.* 30. *cap.* 14. ſcribens: Hirundinis roſtri cinis cum myrrha tritus, & in vino quod bibatur in-

ſperſus,

ſperſus, ſecuros præſtabit à temulentia. Invenit hoc Horus Aſſyriorum Rex. Potum ex hordeo, *ut idem ait*, Dionyſius, id eſt, Liber pater, primus confecit, quem *teſte Euſebio in 2. de Euang. præpar.* cereviſiam vocant, ſecundum Diodorum, Zythum, dicunt paulum à vini ſapore differentem. Olim in primis fuit communis Ægyptiorum potus, *auctores Herod. & Strabo.* Quod Dionyſius potionis genus eos potiſſimum conficere docuit, quorum regio vites non ferret. Quapropter hodiè Angli, Scoti, Hyberni, item Galli, Germanique omnes Oceani Occidentalis Septentrionaliſque accolæ, eo utuntur potu qui advectitii tantùm vini copiam habent. Sed Germani dum cereviſiam faciunt, admiſcent frugibus herbam lupum quam vulgò lupulum vocant: hæc enim reddit potum ſalubriorem. Quanquam Dioſcorides non valdè potionem probat, ita *lib. 2.* ſcribens: Ex hordeo potus fit qui ζυθὸς nominatur: is urinam cit, renes, & nervos tentat, membranis præſertim cerebrum veſtientibus officit, inflationem parit, vitioſum ſuccum creat, elephantiaſin gignit, qui eo potus génere perluitur, agilis, & ad opus obeundum expeditus evadit. *Hæc ille.* Sed eam vim Zythus in eos minus habere videtur, qui à pueritia eo ſint uſi. Oleam autem Minerva Athenis invenit. Vergilius:

—— *Oleæque Minerva Inventrix,*

In hunc ſanè modum: cum enim Neptunus, atque Minerva, *teſte Servio*, de Athenarum nomine contenderent, placuit diis, ut ejus nomine appellaretur urbs, qui munus melius mortalibus attuliſſet. Neptunus percuſſo littore, equum animal bello aptum produxit. Minerva jactâ haſtâ, oleam creavit, quę melior judicata fuit, propterea quod eſt inſigne pacis. At Diodorus *in 6.* dicit Minervam non creaſſe primum oleam, ſed in-

ter alias arbores natam monstrasse mortalibus, quibus ignota esset. Etenim, *uti nos infrà apertè ostendemus*, ante hujus Deæ ortum, erat hæc arbor cum aliis sylvestribus immista: olei tamen usus, *ut Diod. ait*, aberat, cum esset ignota: & eo pacto illam olei exprimendi modum comperisse ferunt. At Cicer. *lib. de Nat. deorum* 3. Aristæum Apollinis filium oleam invenisse tradit. Oleam verò quanquam ipse Diodorus, *ut monstravimus* dicit Minervam reperisse, tamen *lib.* 5. hoc Aristæo assignat, sicut lac coagulare, atque mel conficere: quod Iustinus *in* 13. etiam tradit, quamvis *in* 2. *uti antea diximus*, olei usum Athenienses invenisse prodat. Plinius verò *in* 7. scribit oleum & trapetes, hoc est, molam oleariam, Aristæum Atheniensem, item mella invenisse. Oleam præterea longo tempore Athenis tantum reperiri, testatur Herodotus, qui *lib.* 5. dicit, Epidaurios, cum eis de agrorum sterilitate oraculum consulentibus, Pythia jussisset, ut Damiæ & Auxesiæ simulachra ex ligno oleæ erigerent, quoniam ferebatur nusquam gentium nisi Athenis illâ tempestate oleam esse, rogasse Athenienses, ut sibi permitterent oleam incidere. Quod æquè falsum esse ex Iosephi testimonio deprehenditur, ac illud Minervam vel Aristæum hanc arborem, aut olei usum primò monstrasse: is enim *in primo Antiquitatum* scribit, Noë, cum jam recedentibus aquis, arca in Armenia super verticem cujusdam montis resedisset, emisisse columbam, & eam mox oleæ ramum ferentem ad illum redisse, Quo quidem tempore, ut palam est, nondum erant Athenæ. Deinde *in* 3. *ejusdem operis*, docet Mosen in sacrificiis oleo esse usum ad lumina servanda: post quem *auctore Euseb. in* 10. *de præparat. Euangel.* Apollo Aristæi pater genitus est. Ex quo credere convenit, Minervam & Aristæum in

Græcia duntaxat hæc primò monstrasse. In Italiam olea omninò tardè pervenit. Nam Theophrastus, *teste Plinio in principio decimi quinti libri*, urbis Romæ anno circitèr CCCCXL. negavit, nisi intra XL. millia passuum à mari nasci. Fenestella verò dicit, hanc arborem omninò non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Prisco regnante ab anno populi Rom. CLXXIII. Mel & Lac cogere Aristæum omnium primum comperisse, Diodor. & Plinius auctores sunt: cum quibus consentit Iustinus *in* 13. licet *lib.* 44. usum mellis colligendi Gargori regi Curetum attribuat, qui in Hispania saltus Cartesiorum incoluit. Sed hic ut opinor, tantùm in Hispania primus fortasse hujus rei auctor fuit. Verùm hæc Hebræis potius assignaverim: siquidem *teste Iosepho*, & mortalium omnium primi pastores fuerunt, & apud eos multò ante Aristæum mellis usus fuerat.

CAPVT IV.

A quibus quædam peregrinæ Arbores in Italiam translatæ.

ARbores tam magno sunt mortalibus usui, ut sine queîs vita degi non possit: arbore enim, ut Plinius ait, sulcamus maria, terram vertimus, tecta ædificamus, simulachra deorum conficimus: arbores præterea communem animantibus victum suppeditant: quarum aliæ peregrinæ sunt, de quibus hoc loco carptim ac breviter dicemus. Hæ aliæ alibi nascuntur: quia non omnis terra, *sicuti poëta inquit*, omnia ferre potest. Ex quo multæ in Ita-

in Italiam aliundè translatæ sunt, sicut Cerasus, quam L. Lucullus post victoriam Mithridaticam, *teste Plin. lib.* 15. anno urbis DCLXXX. primus vexit è Ponto. Testatur etiam D. Hieronymus *ad Marcellam* sic lepidissimè scribens: Accepimus & canistrum cerasiis refertum talibus, & tam virginali verecundiâ rubentibus, ut ea nunc à Lucullo delata existimarem: siquidem hoc genus pomi Ponto & Armeniâ subjugatâ, de Cerasunto primus Romam pertulit. Vndè & de patria arbor nomen accepit. At annis CXX. post, trans Oceanum, in Britanniam usque pervenit. Et Zizipha & Tuberes malorum genera, hæc ex Africa, illa ex Syria, Sex. Papinius novissimis divi Augusti temporibus primus attulit. Et Armeniacus & Persicus arbores, quæ ex nomine ipso peregrinæ esse apparent, quis tamen eas transtulerit, non facilè dixerim. Multa etiam ficorum genera sunt, quæ ex aliis gentibus ad nos pervenerunt, incertis propemodum auctoribus, *testis Plinius*. Sed Platanus inprimis ex iis quæ aliunde vectæ sunt, mirum in modum celebrata est, quæ ut ad nos venerit, aut quantum ei honoris accesserit, Plinius *in* 12 *docet*, sic scribens: Sed quis non jure miretur arborem umbræ gratiâ tantùm ex alieno petitam orbe? Platanus ea est. Hæc per mare Ionium, in Diomedis insulam ejusdem tumuli gratiâ, primùm invecta, inde in Siciliam trangressa, atque inter primas donata Italiæ, etiam ad Morinos usque pervecta, ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbra pendant. Dionysius, prior Siciliæ tyrannus Rhegium in Vrbem transtulit eas, domus suæ miraculum: & reliqua. At nihil ad nostram Laurum, quæ nonnullis in locis aliquando in peregrinis arboribus fuit, dicente eodem Plinio: Notatum antiquis, nullum genus lauri in

Corsi-

Corsica fuisse, quod nunc satum & ibi provenit, &c. Hæc, inquam, post hominum memoriam, felicissima arbor est, ad cujus comparationem platanus nihil: quippe non unam habet laurus dotem, dicatur enim triumphis, quando triumphantes ea coronati erant: valet adversus fulmina, quare ante limina excubat. Quapropter ferunt Tiberium & Cæsarem tonante cœlo, consuevisse laureâ uti coronâ. Item exornat domos, & idcircò Cæsarum pontificumque olim janitrix erat. Quin & pacifera habetur, quam prætendi inter armatos hostes, quietis sit indicium. Romanis præcipuè lætitiæ victoriarumque nuntia, addebatur lituis militumque lanceis, ac Imperatorum fasces decorabat: abdicat insuper ignes crepitu & detestatione quadam, & denique Apollinis est arbor. Quas ob res tantum est huic arbori semper honoris habitum, ut eam prophanis usibus pollui fas minimè esset, vel quod fortassè unius arborum Latinâ lingua nomen viris imponatur, & cujus folium vocetur Laurea. Appellavi suprà nostram Laurum, utpote quam nostræ Vergilianæ familiæ nomini sacram mei majores unà cum duobus lacertis, insigne gentis, ratione non inani habuere, id quod carmen illud indicat:

Sum Laurus virtutis honos pergrata triumphis,
Ianitrixque domus, fulmina dira fugo.
Hostibus immissa & pacem, requiemq́; laborum,
Victori palmam lætitiamque fero.
Phœbus amat Laurum, & capitis nos illius instar.
Formosam gerimus tempus in omne comam.
Ecce mea gemini ludunt sub fronde lacerti,
Qui mecum quare hæc, accipe, signa colant.
Ver ago perpetuum, hi primo ver tempore monstrans.
Vnde tenet nomen Vergiliana domus,

Quæ tam immota diu casuraque tempore nullo
Stabit, quam viridi fronde perennis ero.

Quid, quod præterea malorum pyrorumque genera, penè infinita quotidie atque huc atque illuc deferuntur, quarum nonnullæ ab auctoribus, ut Appia, & Pipina: quædam à sapore, ut quæ ferunt melimela: aliæ ab odore: aliæ à colore nomina habent? De his satis superque: non est enim suscepti operis munus, peregrinas arbores describere: sed hæc quando ad agriculturam attinent, perstrinximus, ut illi quos res rustica delectat, plurimas arbores, quę modo ubiq; gentium abundant, aliundè originem habuisse intelligerent.

Capvt V.

Quis primus Animalibus, rebusque aliis Nomen imposuerit, & de primo Immolandi instituto, ac Carnium esu, usuque victus delicatioris, & more nominandi eum, cui in convivio poculum tradatur, ac de usu Venandi, Piscandi, & Salis inventione, & quis apud Roman. Aviaria ferarumque Vivaria instituerit, aut quæ animalia Legionum Insignia fuerint.

Voniam rus diversi generis animalibus abundat, quæ veluti humanæ vitæ necessària Deus finxit, consentaneum est, ut summatim de iis aliquid dicatur. Animalibus itaque simul ac creata sunt, Adam *teste Iosepho in primo Antiquit. & Eusebio*

in II.

in 11. *de Præparat. Euangel.* nomina impoſuit, quibus etiam nunc vocantur, impoſuit & rebus aliis, quibus jam tum uti cœperat, quod à vero non utique abhorrere exiſtimandum eſt: nam multis rebus cum ipſi Adam, tum ejus filiis opus fuerat, quæ ſine nomine internoſci minime potuiſſent. Iſtuc autem facere, *teſte Cicerone in Tuſc.* ſummæ ſapientiæ viſum Pythagoræ. At animalia *ſecundum Plinium volumine* 7. Hyperbius Martis filius occidere primus inſtituit, ſicut Prometheus bovem. Quod magis Abel Adam filio tribuerim, qui omnium primus, *ut Ioſephus eſt auctor,* primogenita ſuorum gregum Deo immolavit. Manavit poſteà iſte immolandi mos tam ad Abel poſteros Iudæos, quàm ad alias quoque gentes, reique apud eas initium fecit ſuillum pecoris genus, ſi Varroni credimus, qui *lib de Re ruſtica* 2. ejus opinionis argumentum ſumit ex eo, quod initiis Cereris, porci immolabantur, quod in fœdere feriendo porcus occidebatur, quod in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus primum porcum immolabat, quod denique priſci Latini, & etiam Græci in Italia idem factitabant. Et illi porci ad ſacrificium electi, eximii porci dicebantur, quod ut majores & optimi de grege eximerentur. Ritus verò ſacrificandi talis erat: primum lotis manibus, hoſtias purâ aquâ purgabant, fruges capitibus earum inſpergentes: deinde precabantur, votaque nuncupabant, poſtea hoſtiarum tempora vectibus percutiebant, ac occidentes membratim dividebant, ita primitias ex omnibus membris & exta collecta poſtquam farris involviſſent farina, projiciebant diis in altaria, focumve, aut aras, hoc eſt, vaſa, quæ tripodes dicebantur, atq; poſtremò ſuccendebant, vina fundentes. Hujus moris meminit Vergil. cum diis marinis ſacrificium fieret:

Dii quibus imperium est pelagi, quorũ æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque falsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Qui verò immolabant, non deos modo voce precabantur, sed etiam aras manibus prehendebant.

Idem:

Talibus orantem dictis arasque tenentem.

Qua propter Varro scribit, aras primo ansas dictas, quod à sacrificantibus tenerentur, quæ deinde mutatione literarum, aræ vocatæ sunt. Et is hostiarum etiam humanarum diis immolandarum modus, quem Homerus in sua poesi posuit, & Romani quoque *teste Dionysio Halic. lib. 7.* usurparunt, Carnes autem sub Saturno, hoc est, in aureo seculo, cum omnia humus funderet, nullum comedisse, sed universos vixisse frugibus & pomis, quæ sponte terra gigneret, *auctore divo Hieronymo adversus Iovinianum, testatur Dicæarchus in libris Antiquitatum, & descriptione Græciæ:* & Asclepiades Cyprius, ætate qua Pygmaleon in Oriente regnavit, scribit usum comedendarum carnium non fuisse. Cheremon Stoicus *de Vita antiquorum Ægypti sacerdotum scribens*, narrat eos ex eo tempore quo cœpissent divino cultui deservire, carnibus & vino abstinuisse: ovum quoque pro carnibus vitavisse, & lac: eorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicentes colore mutato. Brachmanæ apud Indos, *teste Eusebio lib. 6. de Præparat. Euangel.* nihil animatum edebant, Iosephus *lib. 2. de bello Iudaico, & in 13. & 18. Antiquitatum*, treis describit sectas Iudæorum, Pharisæos, Sadducæos, Essæos, quorum novissimos fert ad cœlum laudibus, propterea quod ab uxoribus, & vino, &, *ut Hieronymo placet*, carnibus semper abstinuerint.

Nec

Nec etiam, *sicut idem sentit*: Hebraico populo statim post peccatum Adam, ut carne vescceretur, à Deo concessum est, hoc est, non ante tempora Noë. In Creta, *ut Euripides tradit*, Iovis prophetæ non solùm carnibus non vescebantur, sed ne coctis quidem cibis. Herodotus verò *in primo*, Babylonios piscibus olim tantùm victitasse dicit. Xenocrates autem philosophus ex Triptolemi legibus apud Athenienses, tria duntaxat præcepta in templo Cereris Eleusinæ remansisse scribit: Honorandos parentes: Venerandos Deos: Carnibus non vescendum. Lacedæmoniorum etiam mensæ, summæ frugalitatis erant. Multa denique hujuscemodi continentiæ exempla referre possem, quæ in præsentia non invitus consultò omitto, nonnulla post ad hæc additurus, *cum de modo Christianæ abstinentiæ tractabitur in libris insequentibus*. Secundas mensas, quæ bellaria nuncupantur, Iones primi omnium *teste Valer. Maximo* invenerunt. Iidem & unguenti & coronarum in convivio dandarum consuetudinem, haud parva luxuriæ invitamenta repererunt. Quamobrem Spartana civitas, *ut idem auctor est*, severissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu civium suorum oculos à contemplanda Asia retraxit, ne illecebris ejus capti ad delicatius vitæ genus prolaberentur; utpote quæ àudierat lautitiam inde etiam immodicos sumptus, & omnia non necessaria voluptatis genera fluxisse. Quæ ea omnia ipsa tamen Sparte non potuit ita abstinere, quin postremò receperit: siquidem apud Græcos passim convivia magnificè & splendidè concelebrabantur, quorum moris fuit nominare eum, cui poculum traditurí erant, quo unà biberent. Mos iste hodie ubique propè gentium retinetur, sed certè quidem nescio quàm salubriter, ne dicam, quàm prudenter, ut quis edendo co-

do cogatur pro alterius arbitratu bibere. Nam idcirco cibum potumque capimus, ut corpus nutriatur: quare æquè debemus cibum potione temperare, atque fabricator murorum temperationem facit aquæ, arenæ & calcis, quæ si nimis dura aut liquida sit, ut tenacior non est ad consolidandum murum apta, sic cibus multo liquore in stomacho fluctuans minimè alit. Fuit alius ipsorum Græcorum mos valdè quidem honestus, ut in convivio virorum non accumberent mulieres, *auct. M. Tullius in Tusc. & in Verrem.* Redeo rursus eodem. Vnde postea ad Romanos hanc mali contagionem transisse verisimile est, apud quos indies magis magisque latius serpere: nam tanta erat conviviorum luxuria, ut facilè unâ mensâ patrimonium etsi amplum absumeretur, magnumque sæpius Respub. detrimentum pateretur. Quare Cato verus in hac parte vates, *teste Plutarcho*, ajebat, difficile esse eam Rempub salvam fore, ubi pisciculus pluris quàm bos venit. Quod Iuvenal, *satyra* 11. *conquerens* inquit:

Multos porrò vides, quos sæpè elusus ad ipsum
Creditor introitum solet expectare macelli,
Et quibus in solo vivendi causa palato est.
Egregius cœnat meliusque miserrimus horum, &c.

Ex quo multæ leges quas Cato cibarias vocat, de coercendis sumptibus latæ sunt. Sed quid de Romanis loquor? nonne illa Cleopatra luxuriosissima centies sestertium, *ut testis est Plin. in* 9. hoc est, centies centenis sestertiis, quæ faciunt ducenta quinquaginta millia aureorum nostrorum, cœnata est, hausto unione pretiosissimo? At, ut veterum mores omittamus, quæ ætas unquam majore aut curâ aut luxu gulæ indulsit, quàm nostra? palati enim causâ totum percurrimus æquor, &, ut ait Hiero. propter brevem gulæ voluptatem, terram lustramus & maria, & ut mulsum,

ſum, vinum, pretioſuſque cibus fauces noſtras tranſeat, totius vitæ opera deſudamus: Iuvenal.

Interea guſtus elementa per omnia quærunt.

Verius vero igitur eſt quod Socrates dictabat, multos propterea velle vivere, ut eſſent & biberent: ſe autem bibere atque eſſe, ut viveret. Poſſem in hoc loco multorum invitamentorum gulæ inventores prodere, quos tamen malo in tenebris jacere, quàm eos nominando, tot conviтiis obnoxios reddere. Vſum venandi & piſcandi quidam, *teſte Euſebio, in primo de Præparat. Euang.* apud Phœnices repertum volunt: veluti ſalem & ejus uſum Miſor & Selech inveniſſe dicuntur. Romæ pavonem Q. Hortenſius augurali cœnâ primus poſuit, *auctores Varro in tertio de Agricultura, & Plinius in decimo & Macrobius libro Satur. tertio.* Aviaria, hoc eſt, loca in quibus domi aves educantur, primus, *teſte Plinio,* inſtituit, incluſis omnium generum avibus, M. Lælius Strabo Brunduſii equeſtris ordinis. Habuit etiam Romæ Alexander Imperator voluptatis gratiâ: *auctor Lampridius.* Ex quo cœptum eſt animalia carcere coërceri, quibus natura cœlum aut terram aſſignaverat: nam & leporaria, id eſt, vivaria ferarum, muris undique ſepta *auctore Plinio in octavo*, à Fulvio Hirpino primum condita ſunt, ut etiam hodiè nonnulla in Italia extant: divus enim Federicus dux Vrbini duo equidem fecit, in quibus omne ferarum genus incluſit, ut quoties per negotia liceret, animi causâ ſe honeſtiſſimo hujuſmodi venationis genere exercere poſſet. At alibi, & præſertim in Anglia, paſſim ejuſmodi vivaria ſunt, quæ, cum roboreis ſudibus ſepta ſint, rectè veteri vocabulo roboraria dici poſſunt. Et hæc loca Angli in ſummis cum voluptatibus tum opibus habent, quando nulla apud eos videtur magnifica villa, quam vivarium ferarum

rarum, cervorum & damarum non ornârit. Non est insuper ab re demonstrare, tantùm honoris quibusdam accessisse animalibus, ut legionum Romanarum insignia forent: erant enim signa, lupi, minotauri, equi, apri, & aquila, quam legionibus C. Marius in secundo consulatu suo propriè dicavit: *auctor Plin. lib. 10. Naturalis historiæ.*

Capvt VI.

Quis primus invenerit Linum, Retia: nendi, texendique modum, vel artem Fulloniam, & Saponem: aut qui Lanas infecerint, aut repererint Lanificii, Vestiumque variarum ac Pellium usum, Fusos, Aulæa, Sutoriam artem, Sericum, & quando ejus copia per Europam fieri cœperit, ac Bombycinam vestem atque Purpuram, & quid ipsa Purpura, ac quanto in honore olim & pretio fuerit.

Mille lini usus sunt, sed præsertim in velis faciundis, quod execratione dignum est, ad perniciem hominum. Quod enim majus miraculum videri potest, quàm ut herba sit hoc linum, quæ eatenus Ægyptum, Syriam, Africam, Hispaniam, Galliam Italiæ admoveat, ut multi parvo quidem temporis spatio, ad ea ipsa loca levissimo etiam ventorum flatu perveniant? Audax itaque vita & scelerum plena, *ut Plinius ait*, aliquid serere voluit, ut ventos procellasque reciperet: ita enim tam

tam parvo semine nascitur, quod orbem terrarum ultrò citroque portat, hominemque ipsum, perinde quasi parum fuisset in terra mori, cogit perire in aquis, ubi insepultus à monstris marinis voretur. Propter quod Plinius ait, haud se scire quæ execratio esset contra inventorem. Sed ad rem veniamus. Linum Arachne virgo, quæ Lydia fuit omnium prima, *teste Plinio lib.* 7. invenit, quanquam ejus usum apud Hebræorum antiquissimos multo ante fuisse comperimus. Hæc lanificii peritissima Minervam in certamen provocavit, à qua in bestiolam, quæ araneola dicitur, conversa est, *auctor Ovidius in 6. Metam.* Hæc eadem retia invenit, quæ feris avibusque atque piscibus capiundis tenduntur. Nendi autem texendique artem Palladem instituisse nemo ambigit, quippe quæ Minervæ ars nominatur. Quod innuere videtur Naso *in primo de Arte amandi* his versibus:

Quid facis Æacide? non sunt tua munera lanæ,
At titulos alia Palladis arte pete.

Et Ausonius *libro primo*:

Litia qui texunt, & carmina, carmina musis,
Litia contribuunt casta Minerva tibi.

Plinius tamen *in* 7. dicit Ægyptios textilia comperisse, qui etiam plurimis litiis texere, quæ πολύμιτα vocant simul instituerunt: *idem auctor libro* 8. Fulloniam artem Nicias Megarensis invenit, quam qui exercent, fullones nominantur, ii vestimenta curant poliuntque, & ad id sapone utuntur, quem Plinius *lib.* 28. *cap.* 12. à Gallis inventum tradit. Græce dicitur σμῆγμα quicquid purgat. Idem *lib.* 27. cum de Osyris herbæ foliis & semine tractat: Smegmata, inquit, faciunt mulieribus ex his: Lanas infecere primum Sardibus Lydi, *auctor Plinius.* Usum verò lanificii

nitate servanda, inquit, Sponsa CHRISTI vinum fugiat pro veneno, hæc adversus adolescentiam prima arma sunt dæmonum: non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio: facilè aliis caremus vitiis, hic hostis nobis inclusus est: Et *infra* subdit: Vinum voluptatis incendium est, undè proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Propter quod matronæ Romanæ à vino abstinebant: quod tamen haud obesset, si esset, ut par est, modus in rebus: nam *auctore Plin.* non est quicquam aliud vino modicè sumpto utilius. Quinetiam Persæ existimabant fomitem esse quendam & incitamentum ingenii virtutisque, si mens & corpus hominis vino flagraret, qui *teste Strab. lib.* 15. *Geograph.* de rebus maximis inter vinum consultabant: quas ipsi firmiores putare, quàm quæ in sobrietate fuissent deliberatæ. Cæterum Plato vinum magis senibus utile esse ducebat, qui illud *in Dialogo* 2. *de legibus*, non facilè utendum concedit juvenibus, item militibus in castris, servis, magistratibus, gubernatoribus, judicibus, consiliariis, & liberis operam daturis, quia partus gigni debet ex moderato puroque semine, quod vino refertus, quasi rabie concitatus, serere minus potest, undè filii sæpè fatui & amentes procreantur. Sed jam ipsum vini inventorem indicemus. Vires & vini usum, atque cæterarum arborum fructus Dionysium invenisse Diodor. *libro quarto* auctor est, ubi dicit, Dionysium orbem cum exercitu perambulantem, & vitem plantare, & ex racemis vinum torculari, ex quo ipsum Lenæum appellant, educere monstrasse. Et alibi vinum reperisse, & arborum fructus testatur. Quanquam idem alibi dicit, vites ab eo non esse satas, verum terram cum cæteris plantis sponte suâ tulisse. Item Vergilius

gilius hunc vitium ac reliquarum arborum inventorem fuisse asserere videtur, cum de vitibus & aliis arboribus scripturus, *statim in principio 2. lib. Georg.* dixit.

Nunc te Bacche canam.

Cæterùm Capella de nuptiis Mercurii tradit, eum apud Græcos tantum primum vini usum edocuisse, sicuti Saturnum apud Latinos, Servius *in 8. Æneidos* & Eutropius testimonio sunt. Alii Icarum Penelopes patrem apud Athenienses id reperisse tradunt, eumque post dedisse pœnas, à colonis ebriis interemptum. Propertius *in fine lib. Eleg. 2.*

Icare Cecropiis merito jugulate colonis, &c.

At Athenæus, ait, apud Ætnam montem Siciliæ vitem inventam, quod cum Oresteus Deucalionis filius eò regnatum venisset, ejus canis ramum fortè evellit, quem ille defodi jusserat, & inde vitium germina nata, quæ à nomine canis œnon appellavit. Vndè apud veteres Græcos vitis οἴνη vocabatur, & οἶνος vinum dicitur. Idem in Ægypto apud Plinthinam civitatem vinum primò repertum tradit. Ad Gallos primum ferunt vinum detulisse Aruntem Tyrrhenum. Is vir nobilissimus à Lucumone alumno suo domo pulsus, ad Gallos confugit, eisque dulcedine vini allectis facilè persuasit, ut sibi auxilio in Italiam venirent, qui illuc facto agmine concurrentes, postea pulsis Tyrrhenis, eâ terrâ potiti sunt, *auctor Plutarchus in vita Camilli.* Quidam autem ex arboribus alimenta hominibus à Seculo Venti filio reperta volunt: *auctor Eusebius in primo de præparat. Euangel.* Culturas earum vel aliarum arborum, *teste Plin. in 7.* Eumolphus Atheniensis docuit: quamvis verisimilius sit, id Dionysium priorem præstitisse mortalibus, qui eas, ut ferunt, arbores plantavit. Inserendi autem arbores

modum primus docuit Saturnus, testis Macrobius *lib. Satur.* 1. ita scribens. Huic Deo insitiones surculorum, pomorumque eductiones, & omnium ejusmodi fertilium arborum tribuunt disciplinas. Insitionum verò, *ut Columella lib. suo de Arboribus tradit*, tria sunt genera: aut enim fissam in arborem surculi inseruntur: aut inter lignum & corticem ponuntur: aut gemma alterius arboris, sed æstivo duntaxat tempore in cortice alterius intercluditur. Sed hæc apud posteros inventa, cum satis constet Noe statim atque egressus est ex arca, terram studiosè coluisse, atque vineam primum omnium suâ manu sevisse. Vndè arguuntur, qui auctorem vini Liberum putant. Qua ex vinea cum primum fructum cepisset, lætus factus bibit usque ad ebrietatem, jacuitque nudus, id quod Iosephus *in primo Antiquitatum* tradit. Cauponam, id est, tabernam vinariam primi aperuerunt Lydi populi Asiæ, *ut ait Herodotus*, quò, credo, suis ludis locum idoneum haberent: nam, *quemadmodum supra demonstravimus*, varia ludorum genera invenerant, quippe tale opus in cauponis maximè semper fervet. Vino aquam admisceri, Staphilus Sitheni filius, *ut prodit Plinius in* 7. instituit: cujus rei Diodorus luculenter *in* 5. *cum de Dionysio loquitur*, rationem reddit: Ajunt cùm purum in cœnis vinum detur, omnes Deum sospitem optare bibenti: cum verò post cœnam aquâ mistum sumitur, Iovem vocare servatorem: nam puri vini potus ad insaniam redigit: aquâ verò mistus voluptatem lætitiamque affert, & prohibet insaniam. Vndè in conviviis aquam vino admiscendi mos fluxit, medicamentum utique præcipuum ad ebrietatem vitandam: sed aliud ponit Plinius *lib.* 30. *cap.* 14. scribens: Hirundinis rostri cinis cum myrrha tritus, & in vino quod bibatur inspersus,

spersus, securos præstabit à temulentia. Invenit hoc Horus Assyriorum Rex. Potum ex hordeo, *ut idem ait*, Dionysius, id est, Liber pater, primus confecit, quem *teste Eusebio in 2. de Euang. præpar.* cerevisiam vocant, secundum Diodorum, Zythum, dicunt paulum à vini sapore differentem. Olim in primis fuit communis Ægyptiorum potus, *auctores Herod. & Strabo.* Quod Dionysius potionis genus eos potissimum conficere docuit, quorum regio vites non ferret. Quapropter hodiè Angli, Scoti, Hyberni, item Galli, Germanique omnes Oceani Occidentalis Septentrionalisque accolæ, eo utuntur potu qui advectitii tantùm vini copiam habent. Sed Germani dum cerevisiam faciunt, admiscent frugibus herbam lupum quam vulgò lupulum vocant: hæc enim reddit potum salubriorem. Quanquam Dioscorides non valdè potionem probat, ita *lib. 2.* scribens: Ex hordeo potus fit qui ζυθὸς nominatur: is urinam cit, renes, & nervos tentat, membranis præsertim cerebrum vestientibus officit, inflationem parit, vitiosum succum creat, elephantiasin gignit, qui eo potus genere perluitur, agilis, & ad opus obeundum expeditus evadit. *Hæc ille.* Sed eam vim Zythus in eos minus habere videtur, qui à pueritia eo sint usi. Oleam autem Minerva Athenis invenit. Vergilius:

—— *Oleæque Minerva Inventrix,*

In hunc sanè modum: cum enim Neptunus, atque Minerva, *teste Servio*, de Athenarum nomine contenderent, placuit diis, ut ejus nomine appellaretur urbs, qui munus melius mortalibus attulisset. Neptunus percusso littore, equum animal bello aptum produxit. Minerva jactâ hastâ, oleam creavit, quę melior judicata fuit, propterea quod est insigne pacis. At Diodorus *in 6.* dicit Minervam non creasse primum oleam, sed in-

 ter

ter alias arbores natam monstrasse mortalibus, quibus ignota esset. Etenim, *uti nos infrà apertè ostendemus*, ante hujus Deæ ortum, erat hæc arbor cum aliis sylvestribus immista: olei tamen usus, *ut Diod. ait*, aberat, cum esset ignota: & eo pacto illam olei exprimendi modum comperisse ferunt. At Cicer. *lib. de Nat. deorum* 3. Aristæum Apollinis filium oleam invenisse tradit. Oleam verò quanquam ipse Diodorus, *ut monstravimus* dicit Minervam reperisse, tamen *lib.* 5. hoc Aristæo assignat, sicut lac coagulare, atque mel conficere: quod Iustinus *in* 13. etiam tradit, quamvis *in* 2. *uti antea diximus*, olei usum Athenienses invenisse prodat. Plinius verò *in* 7. scribit oleum & trapetes, hoc est, molam oleariam, Aristæum Atheniensem, item mella invenisse. Oleam præterea longo tempore Athenis tantum reperiri, testatur Herodotus, qui *lib.* 5. dicit, Epidaurios, cum eis de agrorum sterilitate oraculum consulentibus, Pythia jussisset, ut Damiæ & Auxesiæ simulachra ex ligno oleæ erigerent, quoniam ferebatur nusquam gentium nisi Athenis illâ tempestate oleam esse, rogasse Athenienses, ut sibi permitterent oleam incidere. Quod æquè falsum esse ex Iosephi testimonio deprehenditur, ac illud Minervam vel Aristæum hanc arborem, aut olei usum primò monstrasse: is enim *in primo Antiquitatum* scribit, Noë, cùm jam recedentibus aquis, arca in Armenia super verticem cujusdam montis resedisset, emisisse columbam, & eam mox oleæ ramum ferentem ad illum rediisse, Quo quidem tempore, ut palam est, nondum erant Athenæ. Deinde *in* 3. *ejusdem operis*, docet Mosen in sacrificiis oleo esse usum ad lumina servanda: post quem *auctore Euseb. in* 10. *de præparat. Euangel.* Apollo Aristæi pater genitus est. Ex quo credere convenit, Minervam & Aristæum in

Græcia

Græcia duntaxat hæc primò monstrasse. In Italiam olea omnino tardè pervenit. Nam Theophrastus, *teste Plinio in principio decimi quinti libri*, urbis Romæ anno circitèr CCCCXL. negavit, nisi intra XL. millia passuum à mari nasci. Fenestella verò dicit, hanc arborem omninò non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Prisco regnante ab anno populi Rom. CLXXIII. Mel & Lac cogere Aristæum omnium primum comperisse, Diodor. & Plinius auctores sunt: cum quibus consentit Iustinus *in* 3. licet *lib.* 44. usum mellis colligendi Gargori regi Curetum attribuat, qui in Hispania saltus Cartesiorum incoluit. Sed hic ut opinor, tantùm in Hispania primus fortasse hujus rei auctor fuit. Verùm hæc Hebræis potius assignaverim: siquidem *teste Iosepho*, & mortalium omnium primi pastores fuerunt, & apud eos multò ante Aristæum mellis usus fuerat.

CAPUT IV.

A quibus quædam peregrinæ Arbores in Italiam translatæ.

ARbores tam magno sunt mortalibus usui, ut sine queîs vita degi non possit: arbore enim, ut Plinius ait, sulcamus maria, terram vertimus, tecta ædificamus, simulachrá deorum conficimus: arbores præterea communem animantibus victum suppeditant: quarum aliæ peregrinæ sunt, de quibus hoc loco carptim ac breviter dicemus. Hæ aliæ alibi nascuntur: quia non omnis terra, *sicuti poëta inquit*, omnia ferre potest. Ex quo multæ in Ita-

in Italiam aliundè translatæ sunt, sicut Cerasus, quam L. Lucullus post victoriam Mithridaticam, *teste Plin. lib.* 15. anno urbis DCLXXX. primus vexit è Ponto. Testatur etiam D. Hieronymus *ad Marcellam* sic lepidissimè scribens: Accepimus & canistrum cerasiis refertum talibus, & tam virginali verecundiâ rubentibus, ut ea nunc à Lucullo delata existimarem: siquidem hoc genus pomi Ponto & Armeniâ subjugatâ, de Cerasunto primus Romam pertulit. Vndè & de patria arbor nomen accepit. At annis c x x. post, trans Oceanum, in Britanniam usque pervenit. Et Zizipha & Tuberes malorum genera, hæc ex Africa, illa ex Syria, Sex. Papinius novissimis divi Augusti temporibus primus attulit. Et Armeniacus & Persicus arbores, quæ ex nomine ipso peregrinæ esse apparent, quis tamen eas transtulerit, non facilè dixerim. Multa etiam ficorum genera sunt, quæ ex aliis gentibus ad nos pervenerunt, incertis propemodum auctoribus, *teste Plinius*. Sed Platanus inprimis ex iis quæ aliunde vectæ sunt, mirum in modum celebrata est, quæ ut ad nos venerit, aut quantum ei honoris accesserit, Plinius *in* 12 *docet*, sic scribens: Sed quis non jure miretur arborem umbræ gratiâ tantùm ex alieno petitam orbe? Platanus ea est. Hæc per mare Ionium, in Diomedis insulam ejusdem tumuli gratiâ, primùm invecta, inde in Siciliam trangressa, atque inter primas donata Italiæ, etiam ad Morinos usque pervecta, ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbra pendant. Dionysius, prior Siciliæ tyrannus Rhegium in Vrbem transtulit eas, domus suæ miraculum: & reliqua. At nihil ad nostram Laurum, quæ nonnullis in locis aliquando in peregrinis arboribus fuit, dicente eodem Plinio: Notatum antiquis, nullum genus lauri in

Corsi-

Corsica fuisse, quod nunc satum & ibi provenit, &c. Hæc, inquam, post hominum memoriam, felicissima arbor est, ad cujus comparationem platanus nihil: quippe non unam habet laurus dotem, dicatur enim triumphis, quando triumphantes ea coronati erant: valet adversus fulmina, quare ante limina excubat. Quapropter ferunt Tiberium & Cæsarem tonante cœlo, consuevisse laureâ uti coronâ. Item exornat domos, & idcircò Cæsarum pontificumque olim janitrix erat. Quin & pacifera habetur, quam prætendi inter armatos hostes, quietis sit indicium. Romanis præcipuè lætitiæ victoriarumque nuntia, addebatur lituis militumque lanceis, ac Imperatorum fasces decorabat: abdicat insuper ignes crepitu & detestatione quadam, & denique Apollinis est arbor. Quas ob res tantum est huic arbori semper honoris habitum, ut eam prophanis usibus pollui fas minimè esset, vel quod fortassè unius arborum Latinâ lingua nomen viris imponatur, & cujus folium vocetur Laurea. Appellavi suprà nostram Laurum, utpote quam nostræ Vergilianæ familiæ nomini sacram mei majores unà cum duobus lacertis, insigne gentis, ratione non inani habuere, id quod carmen illud indicat:

Sum Laurus virtutis honos pergrata triumphis,
Ianitrixque domus, fulmina dira fugo.
Hostibus immissa & pacem, requiemq; laborum,
Victori palmam lætitiamque fero.
Phœbus amat Laurum, & capitis nos illius instar.
Formosam gerimus tempus in omne comam.
Ecce mea gemini ludunt sub fronde lacerti,
Qui mecum quare hæc, accipe, signa colant.
Ver ago perpetuum, hi primo ver tempore monstrans.
Vnde tenet nomen Vergiliana domus,

Quæ

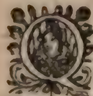
Quæ tam immota diu casuraque tempore nullo
Stabit, quam viridi fronde perennis ero.

Quid, quod præterea malorum pyrorumque genera, penè infinita quotidie atque huc atque illuc deferuntur, quarum nonnullæ ab auctoribus, ut Appia, & Pipina: quædam à sapore, ut quæ ferunt melimela: aliæ ab odore: aliæ à colore nomina habent? De his satis superque: non est enim suscepti operis munus, peregrinas arbores describere: sed hæc quando ad agriculturam attinent, perstrinximus, ut illi quos res rustica delectat, plurimas arbores, quę modo ubiq; gentium abundant, aliundè originem habuisse intelligerent.

CAPVT V.

Quis primus Animalibus, rebusque aliis Nomen imposuerit, & de primo Immolandi instituto, ac Carnium esu, usuque victus delicatioris, & more nominandi eum, cui in convivio poculum tradatur, ac de usu Venandi, Piscandi, & Salis inventione, & quis apud Roman. Aviaria ferarumque Vivaria instituerit, aut quæ animalia Legionum Insignia fuerint.

QVoniam rus diversi generis animalibus abundat, quæ veluti humanæ vitæ necessaria Deus finxit, consentaneum est, ut summatim de iis aliquid dicatur. Animalibus itaque simul ac creata sunt, Adam *teste Iosepho in primo Antiquit. & Eusebio*

in II.

in 11. *de Præparat. Euangel.* nomina imposuit, quibus etiam nunc vocantur, imposuit & rebus aliis, quibus jam tum uti cœperat, quod à vero non utique abhorrere existimandum est: nam multis rebus cum ipsi Adam, tum ejus filiis opus fuerat, quæ sine nomine internosci minime potuissent. Istuc autem facere, *teste Cicerone in Tusc.* summæ sapientiæ visum Pythagoræ. At animalia *secundum Plinium volumine* 7. Hyperbius Martis filius occidere primus instituit, sicut Prometheus bovem. Quod magis Abel Adam filio tribuerim, qui omnium primus, *ut Iosephus est auctor*, primogenita suorum gregum Deo immolavit. Manavit posteà iste immolandi mos tam ad Abel posteros Iudæos, quàm ad alias quoque gentes, reique apud eas initium fecit suillum pecoris genus, si Varroni credimus, qui *lib de Re rustica* 2. ejus opinionis argumentum sumit ex eo, quod initiis Cereris, porci immolabantur, quod in fœdere feriendo porcus occidebatur, quod in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus primum porcum immolabat, quod denique prisci Latini, & etiam Græci in Italia idem factitabant. Et illi porci ad sacrificium electi, eximii porci dicebantur, quod ut majores & optimi de grege eximerentur. Ritus verò sacrificandi talis erat: primum lotis manibus, hostias purâ aquâ purgabant, fruges capitibus earum inspergentes: deinde precabantur, votaque nuncupabant, postea hostiarum tempora vectibus percutiebant, ac occidentes membratim dividebant, ita primitias ex omnibus membris & exta collecta postquam farris involvissent farina, projiciebant diis in altaria, focumve, aut aras, hoc est, vasa, quæ tripodes dicebantur, atq; postremò succendebant, vina fundentes. Hujus moris meminit Vergil. cum diis marinis sacrificium fieret:

Dii

Dii quibus imperium est pelagi, quorũ æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Qui verò immolabant, non deos modo voce precabantur, sed etiam aras manibus prehendebant.

Idem:

Talibus orantem dictis arasque tenentem.

Qua propter Varro scribit, aras primo ansas dictas, quod à sacrificantibus tenerentur, quæ deinde mutatione literarum, aræ vocatæ sunt. Et is hostiarum etiam humanarum diis immolandarum modus, quem Homerus in sua poesi posuit, & Romani quoque *teste Dionysio Halic. lib.* 7. usurparunt, Carnes autem sub Saturno, hoc est, in aureo seculo, cum omnia humus funderet, nullum comedisse, sed universos vixisse frugibus & pomis, quæ sponte terra gigneret, *auctore divo Hieronymo adversus Iovinianum, testatur Dicæarchus in libris Antiquitatum, & descriptione Græciæ:* & Asclepiades Cyprius, ætate qua Pygmaleon in Oriente regnavit, scribit usum comedendarum carnium non fuisse. Cheremon Stoicus *de Vita antiquorum Ægypti sacerdotum scribens*, narrat eos ex eo tempore quo cœpissent divino cultui deservire, carnibus & vino abstinuisse: ovum quoque prò carnibus vitavisse, & lac: eorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicentes colore mutato. Brachmanæ apud Indos, *teste Eusebio lib. 6. de Præparat. Euangel.* nihil animatum edebant, Iosephus *lib. 2. de bello Iudaico, & in* 13. *&* 18. *Antiquitatum*, treis describit sectas Iudæorum, Pharisæos, Sadducæos, Essæos, quorum novissimos fert ad cœlum laudibus, propterea quod ab uxoribus, & vino, &, *ut Hieronymo placet*, carnibus semper abstinuerint.

Nec

Nec etiam, *sicut idem sentit*: Hebraico populo statim post peccatum Adam, ut carne vesceretur, à Deo concessum est, hoc est, non ante tempora Noë. In Creta, *ut Euripides tradit*, Iovis prophetæ non solùm carnibus non vescebantur, sed ne coctis quidem cibis. Herodotus verò *in primo*, Babylonios piscibus olim tantùm victitasse dicit. Xenocrates autem philosophus ex Triptolemi legibus apud Athenienses, tria duntaxat præcepta in templo Cereris Eleusinæ remansisse scribit: Honorandos parentes: Venerandos Deos: Carnibus non vescendum. Lacedæmoniorum etiam mensæ, summæ frugalitatis erant. Multa denique hujuscemodi continentiæ exempla referre possem, quæ in præsentia non invitus consultò omitto, nonnulla post ad hæc additurus, *cum de modo Christianæ abstinentiæ tractabitur in libris insequentibus*. Secundas mensas, quæ bellaria nuncupantur, Iones primi omnium *teste Valer. Maximo* invenerunt. Iidem & unguenti & coronarum in convivio dandarum consuetudinem, haud parva luxuriæ invitamenta repererunt. Quamobrem Spartana civitas, *ut idem auctor est*, severissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu civium suorum oculos à contemplanda Asia retraxit, ne illecebris ejus capti ad delicatius vitæ genus prolaberentur; utpote quæ audierat lautitiam inde etiam immodicos sumptus, & omnia non necessaria voluptatis genera fluxisse. Quæ ea omnia ipsa tamen Sparte non potuit ita abstinere, quin postremò receperit: siquidem apud Græcos passim convivia magnificè & splendidè concelebrabantur, quorum moris fuit nominare eum, cui poculum traditurі erant, quo unà biberent. Mos iste hodiè ubique propè gentium retinetur, sed certè quidem nescio quàm salubriter, ne dicam, quàm prudenter, ut quis edendo co-

do cogatur pro alterius arbitratu bibere. Nam idcirco cibum potumque capimus, ut corpus nutriatur: quare æquè debemus cibum potione temperare, atque fabricator murorum temperationem facit aquæ, arenæ & calcis, quæ si nimis dura aut liquida sit, ut tenacior non est ad consolidandum murum apta, sic cibus multo liquore in stomacho fluctuans minimè alit. Fuit alius ipsorum Græcorum mos valdè quidem honestus, ut in convivio virorum non accumberent mulieres, *auct. M. Tullius in Tusc. & in Verrem.* Redeo rursus eodem. Vnde postea ad Romanos hanc mali contagionem transisse verisimile est, apud quos indies magis magisque latius serpere: nam tanta erat conviviorum luxuria, ut facilè unâ mensâ patrimonium etsi amplum absumeretur, magnumque sæpius Respub. detrimentum pateretur. Quare Cato verus in hac parte vates, *teste Plutarcho*, ajebat, difficile esse eam Rempub salvam fore, ubi pisciculus pluris quàm bos venit. Quod Iuvenal, *satyra* 11. *conquerens* inquit:

Multos porrò vides. quos sæpè elusus ad ipsum
Creditor introitum solet expectare macelli,
Et quibus in solo vivendi causa palato est.
Egregius cœnat meliusque miserrimus horum, &c.

Ex quo multæ leges quas Cato cibarias vocat, de coercendis sumptibus latæ sunt. Sed quid de Romanis loquor? nonne illa Cleopatra luxuriosissima centies sestertium, *ut testis est Plin. in* 9. hoc est, centies centenis sestertiis, quæ faciunt ducenta quinquaginta millia aureorum nostrorum, cœnata est, hausto unione pretiosissimo? At, ut veterum mores omittamus, quæ ætas unquam majore aut curâ aut luxu gulæ indulsit, quàm nostra? palati enim causâ totum percurrimus æquor, &, ut ait Hiero. propter brevem gulæ voluptatem, terram lustramus & maria, & ut mul-

sum,

sum, vinum, pretiosusque cibus fauces nostras transeat, totius vitæ opera desudamus: Iuvenal.

Interea gustus elementa per omnia quærunt.

Verius vero igitur est quod Socrates dictabat, multos propterea velle vivere, ut essent & biberent: se autem bibere atque esse, ut viveret. Possem in hoc loco multorum invitamentorum gulæ inventores prodere, quos tamen malo in tenebris jacere, quàm eos nominando, tot conviciis obnoxios reddere. Vsum venandi & piscandi quidam, *teste Eusebio, in primo de Præparat. Euang.* apud Phœnices repertum volunt: veluti salem & ejus usum Misor & Selech invenisse dicuntur. Romæ pavonem Q. Hortensius augurali cœnâ primus posuit, *auctores Varro in tertio de Agricultura, & Plinius in decimo & Macrobius libro Satur. tertio.* Aviaria, hoc est, loca in quibus domi aves educantur, primus, *teste Plinio,* instituit, inclusis omnium generum avibus, M. Lælius Strabo Brundusii equestris ordinis. Habuit etiam Romæ Alexander Imperator voluptatis gratiâ: *auctor Lampridius.* Ex quo cœptum est animalia carcere coërceri, quibus natura cœlum aut terram assignaverat: nam & leporaria, id est, vivaria ferarum, muris undique septa *auctore Plinio in octavo*, à Fulvio Hirpino primum condita sunt, ut etiam hodiè nonnulla in Italia extant: divus enim Federicus dux Vrbini duo equidem fecit, in quibus omne ferarum genus inclusit, ut quoties per negotia liceret, animi causâ se honestissimo hujusmodi venationis genere exercere posset. At alibi, & præsertim in Anglia, passim ejusmodi vivaria sunt, quæ, cum roboreis sudibus septa sint, rectè veteri vocabulo roboraria dici possunt. Et hæc loca Angli in summis cum voluptatibus tum opibus habent, quando nulla apud eos videtur magnifica villa, quam vivarium fe-

rarum, cervorum & damarum non ornârit. Non est insuper ab re demonstrare, tantùm honoris quibusdam accessisse animalibus, ut legionum Romanarum insignia forent: erant enim signa, lupi, minotauri, equi, apri, & aquila, quam legionibus C. Marius in secundo consulatu suo propriè dicavit: *auctor Plin. lib. 10. Naturalis historiæ.*

Caput VI.

Quis primus invenerit Linum, Retia: nendi, texendique modum, vel artem Fulloniam, & Saponem: aut qui Lanas infecerint, aut repererint Lanificii, Vestiumque variarum ac Pellium usum, Fusos, Aulæa, Sutoriam artem, Sericum, & quando ejus copia per Europam fieri cœperit, ac Bombycinam vestem atque Purpuram, & quid ipsa Purpura, ac quanto in honore olim & pretio fuerit.

Mille lini usus sunt, sed præsertim in velis faciundis, quod execratione dignum est, ad perniciem hominum. Quod enim majus miraculum videri potest, quàm ut herba sit hoc linum, quæ eatenus Ægyptum, Syriam, Africam, Hispaniam, Galliam Italiæ admoveat, ut multi parvo quidem temporis spatio, ad ea ipsa loca levissimo etiam ventorum flatu perveniant? Audax itaque vita & scelerum plena, *ut Plinius ait*, aliquid serere voluit, ut ventos procellasque reciperet: ita enim tam

tam parvo semine nascitur, quod orbem terrarum ultrò citroque portat, hominemque ipsum, perinde quasi parum fuisset in terra mori, cogit perire in aquis, ubi insepultus à monstris marinis voretur. Propter quod Plinius ait, haud se scire quæ execratio esset contra inventorem. Sed ad rem veniamus. Linum Arachne virgo, quæ Lydia fuit omnium prima, *teste Plinio lib.* 7. invenit, quanquam ejus usum apud Hebræorum antiquissimos multo ante fuisse comperimus. Hæc lanificii peritissima Minervam in certamen provocavit, à qua in bestiolam, quæ araneola dicitur, conversa est, *auctor Ovidius in 6. Metam.* Hæc eadem retia invenit, quæ feris avibusque atque piscibus capiundis tenduntur. Nendi autem texendique artem Palladem instituisse nemo ambigit, quippe quæ Minervæ ars nominatur. Quod innuere videtur Naso *in primo de Arte amandi* his versibus:

Quid facis Æacide? non sunt tua munera lanæ,
At titulos alia Palladis arte pete.

Et Ausonius *libro primo:*

Litia qui texunt, & carmina, carmina musis,
Litia contribuunt casta Minerva tibi.

Plinius tamen *in* 7. dicit Ægyptios textilia comperisse, qui etiam plurimis litiis texere, quæ πολύμιτα vocant simul instituerunt: *idem auctor libro* 8. Fulloniam artem Nicias Megarensis invenit, quam qui exercent, fullones nominantur, ii vestimenta curant poliuntque, & ad id sapone utuntur, quem Plinius *lib.* 28. *cap.* 12. à Gallis inventum tradit. Græce dicitur σμῆγμα quicquid purgat. Idem *lib.* 27. cum de Osyris herbæ foliis & semine tractat: Smegmata, inquit, faciunt mulieribus ex his: Lanas infecere primum Sardibus Lydi, *auctor Plinius.* Vsum verò lanificii iusti-

Iustinus *lib.* 2. Athenienses primos docuisse tradit. Quod ego Minervæ potius tribuerim, siquidem illa erat antequam Athenæ conditæ forent: & quoniam lanificium callebat, credibili est eam primo lanificium monstrasse, præsertim Atheniensibus, apud quos castissimè colebatur. Quapropter Iustinus, ut puto, facilè intelligit Athenienses lanificii usum primos post Minervam docuisse, veluti eos *auctore Diodoro*, primos secundum Cererem, vel Siculos, frumentum monstrasse probavimus. Fusos in Lanificio reperit Closter filius Arachnæ, *testis Plin.* Illud quasi præteriens non omittam, olim in plerisq; Italiæ locis lege paganâ sancitum fuisse, ut ne mulieres fusos per itinera ambulantes torquerent, neve detectos ferrent, quod id adversaretur omnium spei, præcipueque frugum. Hinc cognoscere licet, quàm vana fuerit veterum religio: hodiè enim Italicæ mulieres illud passim faciunt, sine tamen alicujus rei maleficio. Aulæa ornamenta, quibus parietes & aulæ teguntur, primum, *teste Servio super* 3. *Georgicor.* in aula Attali regis Asiæ, undè nomen habent, inventa sunt, postquam is populum Romanum fecit hæredem. Sutoriæ artis inventionem Plinius nescio cui Boëthio assignat: ego verò dixerim Hebræos primos sutores fuisse, quando satis constat Mosen calceatum extitisse, cui *velut in Exodo cap.* 3. *patet*, dictum à Domino fuerit, Solve calceamentum de pedibus tuis. Vestium usum Palladem invenisse Diodorus *lib.* 6. auctor est. Sed, ut ait Eusebius, *cum de rebus Phœnicum in L. de Euangel. Præparat. scribit*, Vso ex Siculi genere ortus traditur primus corporibus tegmina ex pellibus ferinis confecisse. Quod ego illi apud Phœnices duntaxat tribuendum duco, quando Adam primus à Deo creatus pelliceam sibi vestem fecit, quod proculdubiò vestes faciendi poste-

posteris exemplar extitit. Præterea, quoniam de vestibus facta est mentio, videtur locus exigere, ut singulorum vestimentorum inventores prodamus. Latus clavus primum repertus est ab incolis Balearium insularum, quo Cajus Cæsar, *auctore Tranquillo*, ad manus fimbriato usus est, & à latis clavis, qui ejus vestitus tunicæ inserti erant, nomen habet: undè tunica lati clavi palmata à genere picturæ dicta. Auri intexendi modum, *uti Plin. in 33. & in 8. est testis*, Attalus Rex Asiæ invenit, undè Attalicæ vestes dictæ. Acu facere excogitaverunt Phryges Idæi, ideoque Phrygiones vocati sunt & vestes ipsæ phrygianæ. Rectam tunicam Tanaquil prima contexuit. Apud Græcos inventum est pallium, sicut apud Hetruscos prætexta, ita nuncupata, quod ejus circuitus & oræ purpurâ prætextæ essent: & magistratuum vestitus erat. Contra toga alia pura dicebatur, cui nihil purpuræ foret prætextum, quâ, *teste Plin. in* 8. tyrones ac novæ nuptæ induebantur. Item colores diversos intexere Babylonii cœperunt. Martialis:

Veste Semiramia, quæ variatur acu.

Vndulatam vestem, quæ toga regia dicebatur, qua Servius Tul. usus est, fecit Caja Cæcilia, quæ eadem Tanaquil vocata est, *auctor Plin. in octavo* & undulata dicta, quod undis aspersa foret, quæ fit ex pilis hircorum caprarumque. Hoc genus panni nos Symballoton vulgò vocamus. Dalmatica vestis longa, non admodum lata, à Dalmatis primum confecta. Gabanium à Græcis inventum ejusdem ferè formæ, ac Dalmatica est, manicis ejus longitudinem æquantibus, quo Itali etiam nunc unà cum Græcis utuntur. Eorundem Græcorum inventum fertur mantæle, quod est genus penulæ, quam ipsi μανδύαν vocant, nos verò mantælum, at vulgò cappam,

cujus nunc ubique gentium usus est perquam celebris. Braccæ Gallorum vestitus fluxus intonsusque ac varii coloris: undè pars Galliæ frigidior Braccata appellata est. Sindonem ex lino amictum primum in urbe Sidone factam constat, qua corpus Servatoris nostri involutum Matthæus tradit. Hæc de vestimentis, quorum auctores produntur, dicere habui. Erant vestes aliæ aliis peculiares, ut toga Romanis & Gallis, ex quo Gallia Cisalpina Togata nuncupata est. Togam autem ipsam Tertullianus *libro de Pallio*, scribit à Pelasgis inventam, ad Lydos primum, à Lydis deinde ad Romanos delatam fuisse, apud quos diversa ejus fuerunt genera. Tunica interior vestis sine manicis, senatoria, eadem nobis linea proxima carni est, quam Camisiam vocamus. Bulla aurea puerorum nobilium Romanorum erat: trabea triumphantium: Lacerna ludorum spectantium: militum verò, Paludamentum, Chlamys, quæ & Macedonum Græcorumque Abolla, Læna, & Sagum, quod vulgò sayon vel cotta dicitur, à quo milites nostros sagatos appellamus. At Stola matronarum erat, ad pedes usque demissa, extremaque in parte instita, fasciolâ exornata. Atque hæc Romanorum aliorumque populorum vestimenta propria, quæ uno alterove tempore ab illis ipsis inventa dixerim. Est & Cilicium vestis genus, confectum ex villis hircorum atque caprarum, quod *teste Varrone*, Cilicia, undè nomen habet, primùm invenit, ut illud dense duplicatum adhiberetur ad sagittarum ictus excipiendos. In eo apud nos summa est sanctitatis tutela, quando viri sanctissimi ad domandum corpus proxime carnem utuntur. Pellium usus frigoris vitandi causâ, olim apud Britannos fuit, quemadmodum in nostra Anglica historia ostendimus. Item apud Scythas. Ovidius *de Trist. lib.* 3. inter quos exulavit: *Pelli-*

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraque de toto corpore sola patent.

Apud veteres Romanos non fuisse, testatur Tranquil. scribens Augustum solitum esse hyeme se quaternis tunicis munire, adversus vim frigoris: quod utique non fecisset, si pellibus longe mollioribus uti mos fuisset. Postea Neronis temporibus ea mollitia apud ipsos quoque Romanos irrepsit, quando Seneca *in epist.* frigoris causâ, meminit de pelliculis vulpium & murium Ponticorum, quas Itali Zebellinos, & alii præsertim, Angli sables vocant, quæ ut quàm aliæ molliores ita pretiosiores multò sunt. Sed longum etsi nimis fecerimus, non præteribo tamen Sericum, fęminarum virorumque luxuriæ uberrimum alimentum. Hoc Seres Scytharum populi, à quibus nomen habet, primùm invenerunt, dicente Plinio *in 6.* primi sunt hominum qui nascantur, Seres lanicio sylvarum nobiles perfusam aquâ depectentes frondium caniciem: undè geminus fœminis nostris labor, redordiendi fila, rursùmque texendi: tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico matrona transluceat. Item Vergil. *in 2. Georgiorum:*

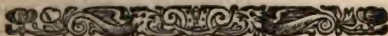
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.

Ex his autem Vergilii verbis multi suspicantur hujusmodi vellera non à vermibus, ut apud nos fiunt, confici, sed suâ sponte in frondibus illarum arborum nasci. Cui opinioni Solinus etiam suffragari videtur, cum scribat, Seres aquarum àspergine inundatis frondibus vellera arborum adminiculo depectere, liquoris & lanuginis teneram subtilitatem humore domantes. Verùm Servius hoc non minus scitè, quàm eleganter declarat super 2. Georgicorum, ubi Maro ostendit apud alias quoque gentes lanigeras arbores nasci, dicens:

Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? &c. Ait enim: Apud Indos & Seres sunt quidam in arboribus vermes, qui bombyces appellantur, qui aranearum more, fila tenuissima deducunt, unde est sericum. *Hæc Servius:* cui Plinius suppetias ferre videtur, *cum in* 11. *de bombyce Coa loquitur*, scribens: Et in Co Insula nasci traduntur cupressi, terebinthi, fraxini, quercus, florem imbribus decussum terræ halitu animante. Fieri autem primò papiliones parvos nudosque, mox frigorum impatientiâ villis inhorrescere, & adversus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radente foliorum lanuginem in vellera. Hanc ab his quoque cogi, subigique unguium carminatione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine: & reliqua. Bombycinas igitur vestes à sericis non distinguunt, quas in filum retorquere, ac inde texere in Co insula Pamphila Platis filia invenit: *auctor Aristoteles de animalibus, & Plinius in undecimo.* At serici usus tardè omninò ad nos accessit, magnique fuit pretii: nam *uti Vopiscus testatur*, Aureliano principe, qui regnare cœpit anno circiter salutis humanæ CCLXXIV. serici libra auri pondo, id est, librâ vendebatur: quare is princeps modestissimus nunquam holosericam vestem, quæ tota ex serico intexta erat, induere voluit, qua paulò ante primus Romanorum Antonius Heliogabalus homo luxuriosissimus usus est, *auctor Lampridius*: cum id temporis tantum in usu esset vestis subserica, cujus stamen ex serico foret, trama autem ex alia materia, cujusmodi hodie pannum in primis conficiunt Flandri, quem Satin de Brugis vulgò appellant. Posthac, circiter annum salutis DLV. ingens serici copia per totam Europam fieri cœpit, cum per idem tempus duo monachi, *velut Procopius auctor Græcus* tradit, vermiculorum semen,

ſemen, hoc eſt ova ex Serinda Indiæ urbe, ad Iuſtinianum Imperatorem Conſtantinopolim attulerint. Fit autem ex puro ſerico panni inprimis triplex genus, unum vulgò dicitur raſum, quod in eo nullus utrinque ſit pilus, apud alios vocatur ſatin: alterum damaſcum floribus intextum, quod Damaſci in Syriæ oppido primò confectum ſit: tertium villutum, id eſt, villoſum, quod ex altera parte villos habet. Purpura verò quo pacto, & quando ſit inventa, eſt apud Pollucem *lib. de Verbis idoneis ad Commodum primo*, qui inquit: Tyrii ferunt captum amore Herculem cujuſdam Nymphæ indigenæ, cui nomen Tyros, quem ſequebatur canis, qui irreptantem ſcopulis purpurâ conſpicatus, perceſa caruncula, ſua ſibi labra cruore puniceo infecit. Cùm igitur ad puellam adiſſet Hercules, delectata illa inſuetâ tincturâ, affirmavit ſibi cum illo poſthac nihil fore rei, niſi ad ſe veſtem afferret, etiam canis illius labris ſplendidiorem: Quocirca Hercules inventâ animante, collectoque ſanguine, munus puellæ detulit primus, ut Syrii dictitant, puniceæ infecturæ auctor. Sunt autem purpuræ, *teſte Plinio libro nono cap. 36.* piſces ex concharum genere, quæ ſeptem ut plurimum vivunt annos, congregantur verno tempore, mutuoque attritu liquorem quendam veluti ceræ emittunt: ſed nobilem illum ſuccum, quo veſtes tinguntur, in mediis habent faucibus, quem cum vita evomunt, ideo vivæ capiendæ ſunt. Hinc purpureus color, qui nigricantis roſæ ſplendore ſublucet. Eſt ejuſdem concharum generis, ſed non idem, murex piſcis, qui & conchylium dicitur, cujus cruore conficitur color etiam purpureus, quem oſtrum appellant. Ex quo à bonis auctoribus ejuſcemodi piſcium, purpuræ, muricis, conchylii nomina pro ipſum colore

passim usurpantur. Fuit Romæ purpuræ usus jam indè ab initio urbis conditæ, distinguebatque ab equite curiam, id est, insigne erat Romanorum magistratuum, quæ idcirco quàm plurimo vendebatur: nam violaceæ purpuræ libra tempore Augusti Cæsaris centum denariis venibat, hoc est, decem nostris coronatis aureis. Postea dibapha tyria, ita dicta quod bis tincta esset, & apud Tyrios infectores optimos, in libras, *ut inquit Plin.* non poterat emi mille denariis, id est, centum coronatis. Quapropter cum posteritas semper luxuriosa fuerit, mirum profectò est, purpuræ usum tam rarum, vel potiùs nobis penitus esse ignotum.

Caput VII.

De origine Architecturæ.

HOmines primùm more ferarum, in sylvis & speluncis nascebantur, ciboque agresti vescendo ibi vitam agebant: postea reperto igne, *ut Vitruvio, de Architect. placet*, cognitâque ejus commoditate ad teporem propter vim frigoris arcendam, proprius accedentes, in unum plures convenire cœperunt, & in eo congressu quicquid vellent, jam tum facilè tractare, ut qui rationis participes erant, alii ex fronde tecta facere, alii speluncas sub montibus fodere, uti Troglodytæ & Libyæ quidam populi Hesperiis Æthiopibus vicini, *teste Strab. in* 17. *Geogr.* factitabant: nonnulli hirundinum nidos imitantes, ex luto & virgultis condere loca quæ subirent. Et sic usu venit, ut homines, quorum ad quidvis intenditur ingenium,

nium, valet, novis inventionibus gloriantes, & alii aliis deinde ostendentes, ædificia informare, parietes furcis rectis, & virgultis interpositis luto texere, luteas glebas arefacientes struere, & ut imbres & æstus vitarent arundinibus vel fronde tegere, vel ex ulva palustri tuguria componere cœperint. Quæ ædificia Vitru. testatur, sua etiam ætate construxisse Galliam Hispaniam, Lusitaniam, Aquitaniam, Phrygiam. At etiam Ægyptus posuerat, *secundum Diodorum*: imò apud omnes ferè gentes, talia hodiè visuntur: nec mirum, cum sint qui etiam nunc sine ædificiis, sub dio vitam ducant, pars in curribus, ut Scythæ propè omnes, pars in campis, ut Nomades & Saraceni in Africa, qui Sylvestres nuncupantur. Atque eo pacto rem paulatim ad artem, id est, architecturam, deductam ferunt, quæ ædificandi rationem docet, quam *auctore Diodor. in* 6. Palladi assignant. Quod ego ex Iosephi testimonio, aut Cain Adam primi hominis filio, aut Iobal ex Lamech genito potius attribuerim, quorum alter primus, *sicut infra dicemus*, oppidum, alter tabernaculum condidit. Vndè deinceps non modo casas, sed domos ex lateritiis parietibus & lapide structas, tum deorum templa quam ornatissima facere cœperunt. Sed jam ad ædificiorum diversi generis auctores transeamus.

Capvt VIII.

Qui primi Luteas aut Lateritias Domos ædificaverint, & Tegulas & Lapidicinas invenerint, & de prima Columnarum origine, & quando primum Marmorum usus Romæ in ædificiis.

Domos luteas, *teste Plinio libro septimo*, Doxius Gellii filius primus ædificavit, sumpto ab hirundinum nidis exemplo. Lateritias verò, hoc est, ex lateribus constructas, *eodem auctore*, Euryalus & Hyperbius fratres Athenis primùm fecerunt. Earum structuras Diodorus *in sexto* dicit, Vestam Saturni ex Rhea filiam primam invenisse. Domos ipsas & agros, *teste Laërtio*, Epimenides Cretensis primitus expiasse dicitur. Tegulas quibus domus teguntur, Cinyra Agriopæ filius in Cypro insula invenit: Lapidicinas, hoc est, loca ubi lapides effodiuntur, Cadmus Thebis, aut sicut Theophrasto placet, in Phœnicia. *auctor Plinius.* Verùm ego hujusmodi rerum inventionem verius, ut opinor, Cain, aut Seth ejus fratris filiis assignarim, quando ille, *teste Iosepho in primo Antiquitatum*, mortalium omnium primus oppidum condidit, *de quo infra mentionem planiorem faciam*: isti verò, *ut in primo hujus operis volumine demonstravimus* columnas duas, id est, unam lateritiam, alteram lapideam, ut in eis rerum cœlestium disciplinam inscriberent, construxerunt, quam primam columnarum atque laterum originem esse dixerim. Quo apparet, in ipso ferè mundi

mundi primordio domos aliaque ædificia ex diversis materiis construendi usum fuisse. Non eo tamen inficias, eos quos ex auctoritate Plin. prodidimus, uspiam deinceps hæc primos docuisse. De marmore restat dicere, cujus fodiendi causâ (tantùm enim deliciarum olim mortalibus obrepsit) natura ipsa rerum penè acta est in planum, montes ipsi cæsi, promontoria mari aperta, viscera denique terræ in sexcentas partes dilacerata sunt. Vndè, ut de cæteris sileam, ad Romanos tanta marmoris, cujus convehendi gratiâ naves etiam fiebant, copia venit, ut M. Scauri ædilitate, *auctore Plinio lib. 36. Natur. histor.* trecentæ sexaginta columnæ marmoreæ ad scenam theatri non diutius ludorum celebritate duraturi, portatæ sint. At L. Crassus orator primus peregrini marmoris columnas habuit. M. verò Lepidus primus omnium limina ex Numidico marmore in domo posuit, magnâ reprehensione, qui consul fuit anno Vrbis DCLXXVI. Crusta marmoris primus, *teste Cornelio Nepote*, totius domus parietes Mamurra eques Romanus operuit, qui fuit præfectus fabrorum C. Cæsaris in Gallia. Marmore autem scalpendo primi omnium inclaruerunt Dipœnus & Scylus, geniti in Creta insula, priusquam Cyrus in Persis regnare inciperet.

Capvt IX.

Qui primi condiderint Oppidum, Muros, Turres, Tabernacula, Delubra: aut quis primus Deo omnipotenti Templum posuerit: & qui Puteos foderint.

Mortales ab initio conditis per rura casis, ut dictum est, paulatim inter se coeundo è fera agrestique vita ad mansuetiores mores pervenerunt, tuncque primùm vinculo quodam societatis simul viventes, oppidum, hoc est, locum muris munitum, ædificarunt, ut eo opes suas conferrent, ubi nullum esset hostium periculum: qui inde cives à coeundo vocati sunt: & ipsum oppidum urbs, quam colit civitas, id est, civium cœtus, dicta ab urvo parte aratri curva, quo illi antiqui homines ritu Hetrusco, sulcum ducebant: intra quem oppidum posituri essent, ut illud fossâ muroque munitum foret. Hoc primus omnium, *teste Plinio*, Cecrops condidit, qui fuit, *ut Iustinus ait in secundo*, ante Deucalionis tempora, idque à se Cecropiam nominavit, quæ deinde arx fuit Athenis. Aliqui Agros, quod Pelasgicum, *auctore Stab libro octavo Geogr.* Homerus vocat, à Phoroneo rege antè conditum volunt, de quo Lucanus *in sexto.*

—— Vbi nobile quondam,
Nunc super Argos arant.

Fuit alterum Argos in Attica, aliud, *ut Plin. in 4. est testis*, in Achaja, Hippium cognominatum. Quidam etiam Sicyonem prius constructam dicunt. Ægyptii verò multo ante apud se Diospolin,

lin, id est, Iovis oppidum, ædificatam asserunt, quod fidem propriusest, cum ipsi omninò antiquissimi sint. De hoc oppido Strab. *lib.* 17. meminit. Muros Thrason fecit primus omnium. Turres, ut Aristoteles ait, Cyclopes invenerunt: ut Theophrastus, Phœnices, Quod Vergilius Palladi assignare videtur *in Bucolicis:*

Pallas quas condidit arces, Ipsa colat.

Quæ quidem omnia postea inventa puto, cum Cain Adam filius, qui sicut palàm est, in ipso propemodum orbis principio fuit, *auctore Iosepho in primo Antiquitatum*, mortalium omnium primus urbem condiderit, murisque muniverit, quam ab Enoch filio suo seniore Enochiam appellavit. Turrim verò quæ præ altitudine vix oculis terminari poterat, in eo loco, quæ deinceps Babylon vocata est, *ut idem testatur*, juventus post diluvium Noë, rursum vim aquarum formidans, id suadente Nemroth, primùm construxit. Quare Cecropiam, Argos, Sicyonem, Diospolin, urbes unà cum turribus postea conditas fuisse, jam meo judicio liquidò constat. Tabernacula, *teste Iosepho in primo Antiquitatum*, Iobal filius Lamech fecit, quamvis Phœnices Seculi nepotibus attribuant, *auctor Eusebius de Præparatione Euang.* Delubra Epimenidem Cretensem primum ædificasse, auctor est Diogenes Laërtius *lib.* 1. At Vitruvius Pythium architectum primum omnium Priene ædem Minervæ fecisse tradit. Herodotus tamen *lib* 2. Ægyptios, *ut nos in primo hujus operis volumine scripsimus*, primos diis delubra statuisse prodidit. Romæ, *teste Livio*, Romulus templum locavit Iovi Feretrio, quod primum omnium more gentis sacratum fuit. Deo autem Omnipotenti Salomon Rex Hebræorum ab ortu Adam primi hominis, tribus millibus centum & duobus post annis, primus omnium, *auctore Io-*

sepho libr. 8. Antiquitatum, Hierosolymis templum condidit, quod David illius patrem extruere parantem, Deus per Nathan Prophetam ab opere, propterea quod manus hostium sanguine pollutas haberet, revocavit, eique jussit, ut id Salomoni filio condendum relinqueret. Quod quidem templum cum miro opificum artificio, tum ingenti auri copiâ quo ornatum erat, omnium professò operum, quæ tunc in orbe terrarum extabant, celeberrimum fuit. Secus tamen factitavit Alexander Romanus Imperator, vir in hac parte haud me herclè contemnendus, qui *teste Lampridio*, in templis nunquam præter quatuor aut quinque argenti libras, auri ne guttulam quidem, aut bracteolam posuit, identidem versum Persii repetens,

In sacro quid facit aurum?

Puteos, *auctore Plin. in* 7. Danaus ex Ægypto advectus in Græciam, quę vocabatur Argos Dipsion, fodit. Quod sanè absurdum est, nam ut ab ovo, veluti dicitur, incipiam, constat primò Abraham, & Isaac, *sicut patet in Gen. lib.* 1. *cap.* 26. ac deinde alios Hebræos de Ægypto egressos, duce Mose, per solitudines multos fodisse puteos, quo tempore nondum Danaus erat, *dicente Iosepho contra Appionem:* Iam palam verò est ex prædictis annis, tempore computato, quia hi qui vocabantur pastores, id est, nostri progenitores, ex Ægypto liberati, ante tres & nonaginta atque trecentos annos hanc provinciam inhabitavere, quam Danaus Argos accederet. Sed nec Argis quidem Danaus puteos fodit, verum ejus filiæ: poetæ enim ajunt, *ut testis est Strab. lib.* 8. Argos aquis carere. Vndè Homeri versus.

θεοί δ' αὖ θέσαν ἄργος ἄνυδρον:

Dii posuere Argos lympharum protinus expers.

Sed

Sed non ipſam regionem, quæ amnibus irrigua eſt, aquarum inopiâ laborare volunt, verùm oppidum. Vrbem verò illam, *ut Strabo ait*, in loco jacuiſſe arido ferunt, in qua magna erat puteorum copia, quos non Danaus, *ſicut Plinio placet*, ſed ejus filiæ fecerunt, teſtificante hoc carmine:

Ἄργος ἄνυδρον ἐὸν Δανααὶ θέσαν ἄργος ἔνυδρον:

Argos aquis vacuum Danaæ ſtruxere redundans.

CAPVT X.

De primis Labyrinthorum Pyramidumque auctoribus, & de Mauſoleo ſepulchro: ac de vario apud gentes olim Sepeliendi uſu, & undè apud Romanos mos Cremandi cadavera, conſecrandorumque Imperatorum poſt mortem, atque de origine Funebris orationis.

OPeræ pretium eſt, ut ante quàm hinc digrediamur, labyrinthos dicamus portentoſiſſimum humani ingenii opus: in ſe enim continent mille itinerum ambages, occurſus ac recurſus inexplicabiles, crebris foribus inditis, ad fallendum occurſus, redeundumque in errores eoſdem. Quatuor fuiſſe commemorantur: primus in Ægypto, quem alii regiam Mothærudis principis fuiſſe exiſtimant: alii ſepulchrum Meridis, quod etiam Diodorus ſentit: plures alii Solis honori extructum ferunt. Hunc Plinius *lib.* 36. ait à Peteſuco rege, ſive à Tithoe eſſe conditum. At Herodot.

lib. 2.

lib.2. commune Ægyptiorum regum opus appellat, seque illum vidisse paulò supra stagnum Myrios, versus Crocodilorum urbem conditum testatur, de quo Strabo etiam *in decimoseptimo* meminit. Hinc sumpsisse Dædalum exemplar illius, quem fecit in Creta, non est dubium, sed centesimam tantùm ejus portionem imitatum. Alter hic ab Ægyptio labyrinthus fuit, de quo intellexit poëta *in sexto Æneidos* dicens:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error

Et Ariadne apud Ovidium *Epist.* 10.

Cum tibi, ne victus tecto morerere recurvo,
Quæ regerent passus pro duce fila dedi.

Idem Naso *in* 8. *Metamorph.*

Dædalus ingenio fabræ celeberrimus artis,
Ponit opus, turbatque notas, & limina flexu
Ducit in errorem variarum ambage viarum.

Plinius quoq; & Plutarchus *in vita Thesei*, & Strabo atque divus Hieronymus mentionem faciunt. Tertius in Lemno fuit, quem, *eodem Plinio auctore*, fecere architecti Zmilus & Rholus & Theodorus indigena, cujus Plinii ætate, *ut ipse est testis*, reliquiæ extabant. Quartus in Italia: omnes lapide polito, fornicibus tecti. Italicum labyrinthum, *sicut testatur Plinius*, sibi fecit Porsena Rex Hetruscorum sepulchri causâ, de quo Varro: Sepultus est Porsena sub urbe Clusio, in quo loco monimentum reliquit lapide quadrato, singula latera pedum lata tricenum, alta quinquagenum, inque basi quadrata, intus labyrinthum inextricabilem, &c. De labyrinthis satis est dictum. Sequuntur pyramides, quarum auctores minime sunt sua laude fraudandi propter videlicet earum magnitudinem: tam altæ enim in Ægypto fuisse traduntur, ut magna omnium admiratio fuerit, qua ratione in tantam altitudinem subvecta forent cæmenta. Tres autem pyramides, *auctore*

Plinio,

Plinio, inter Memphim,& Deltam fuisse constat, quarum unam ac reliquarum maximam, *teste Diod. lib.*2. CCCLX. hominum millia annis XX. construxisse produntur: quam, *ut idem dicit*, sibi fecit ut in ea sepeliretur. (quando istæ pyramides aliud nihil erant, nisi sepulchra.) Chemis Rex, quem Herodotus Cheopem appellat. Post hunc regnum obtinuit, *sicuti Diodorus ait*, Cephus ejus frater: quidam non fratrem, sed filium nomine Chabreum regnum tenuisse asserunt, quod similius vero Diodorus autumat. At Herodot. non Chabreum, nisi codex mendosus est, sed Cephrenem, & non filium, verùm fratrem illius, qui primam condidit pyramidem, vocat. Conveniunt tamen, ut hic sive filius ejus, sive frater fuerit, alteram pyramidem ædificaverit, arte priori similem, magnitudine quidem imparem. Et hæ duæ, *auctore Strab.* inter septem spectacula mundi nnmeratæ sunt. Martialis:

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis.

Hunc regem *ut Herodotus & Diodorus produnt*, secutus est Mycerinus Rex, prioris pyramidis auctoris filius. Is tertiam pyramidem longè minorem paternâ vicenis, *velut testatur Herod. in* 2. pedibus, ex omni parte reliquit. Hanc quidam, *teste Strabone*, Rhodopæ meretriculæ ab amantibus positam volunt, narrantes hujusmodi fabulam: Cum ea aliquando lavaretur, aquila alterum calceum è manu ancillæ rapuit, & in gremium regis jura Memphi dantis dimisit: Rex demiratus, perquiri mulierem jussit, quam in urbe Naucratitarum inventam uxorem duxit,& mortuæ inde pyramidem construxit. Quod Herod. prorsus falsum esse dicit, cum Rhodope mulier longè post fuerit, quam reges qui pyramides fecissent. Isti igitur reges quos commemoravimus, pyramidum auctores traduntur: etsi Diodor.

lib. 2.

lib. 2. & Plin. in 26. Natural. hist à quibus factæ ſint, non ſatis conſtare dicunt, juſtiſſimo caſu obliteratis tantæ vanitatis auctoribus Pyramides autem faciendi, *teſte Plin.* cauſa à quibuſdam traditur, ne plebs eſſet otioſa. Quare Ioſephus *in 2. Antiquitat.* dicit, Ægyptios coegiſſe Hebræos pyramides ædificare, ut eos hujuſmodi labore atterérent: aut ne reges pecuniam ſucceſſoribus, aut æmulis inſidiantibus relinquerent vel præberent, propter quod ipſe Plinius hæc opera, regum pecunia otioſam ac ſtultam oſtentationem vocat. Verùm ego hanc potius fuiſſe cauſam opinor, quod Ægyptii, *ut ait Diodorus*, domos noſtras diverſoria appellabant, tanquam brevi tempore à nobis inhabitandas: mortuorum vero ſepulchra ſempiternas domos, quoniam apud inferos infinitum ſit tempus: idcircò domus ædificandæ curam contemnebant, ſepulchrorum magnificentiæ, ut ſtultiſſimè fit etiam apud nos hodiè, ſummum ſtudium operamque tantam impendentes. Quamvis nonnulli, *teſte Diodoro*, Ægyptios hujuſmodi ſepulchrorum præcipuum ſtudium ab Æthiopibus eſſe mutuatos, aſſeverent. Nemo tamen Rex ex iis, qui eas pyramides condiderant, in illis ſepultus eſt: *auctor Diodorus in primo.* Mauſoleum autem, id eſt, Mauſoli regis Cariæ monimentum, *auctor Strabo libro 14. Geograph.* Artemiſia ejus uxor extruxit, quod *teſte Plinio lib. 36.* inter ſeptem miracula annumeratum eſt. Martialis:

Aëre nec vacuo pendentia Mauſolea.

De quo etiam meminit Cicero, Lucanus, Gellius, & Vitruvius. Varius præterea aqud gentes olim uſus ſepeliendi cadavera fuit: mortui enim Perſarum non prius humabantur, quàm aut ab alite, aut à cane traherentur. Maſſagetæ & Derbicæ miſer-

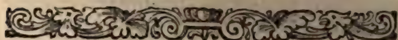
miserrimos putabant, qui ægrotatione morerentur: & parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectutem pervenissent, jugulatos devorabant, rectius esse ducentes, ut ipsi potius quàm vermes comessent. Tibareni quos dilexissent, senes suspendebant patibulis. Albani Caucasi montis accolæ, mortuorum curam habere, aut meminisse, nefas putabant, quibus cum etiam pecunias defodiebant. Ægyptii statim mortuo homine, ferro incurvo cerebrum per nares educebant, locum illum medicamentis explentes, dehinc acutissimo lapide Æthiopico circa ilia conscindebant, atque illac omnem alvum protrahebant, quàm ubi repurgaverant, inde iterum consuebant, ubi hæc fecissent, saliebant nitro abditum LXX. dies: nam diutius salire non licebat: quibus exactis, cadaver sindone involvebant, gummi illinentes. Eo deinde recepto, propinqui ligneam hominis effigiem faciebant, in qua inserebant mortuum, inclusumque itaque reponebant. Et id, ut arbitror, ideò factitabant, ut eò pacto condita cadavera diuturnius incorrupta servarentur: nam Ægyptii, *teste Servio in tertium Æneidos*, secuti Stoicorum sententiam, persuasum habebant tandiu animam durare, quandiu duraret & corpus. Æthiopes Macrobii, id est, longævi, in vitreis sepulchris mortuos condere. Scythæ eos qui à demortuis amati fuissent, vivos infodiebant cum ossibus mortuorum: regem autem suum ubi mortuum ad eas gentes quibus imperasset, circumtulissent. similiter humo tegebant atque cum eo sepeliebant aliquam ejus pellicum strangulatam, & eum qui vina miscuisset, aut qui præfuisset nuntiis, necnon omnium rerum primitias. Nasamones sedentes mortuos humabant, observantes, ut dum quis cœpisset agere animam, eum seden-

sedentem constituerent, ne supinus spiritum efflaret. Hyrcani volucribus & canibus semivivos projiciebant. Thraces mortuos suos per lusum & lætitiam terræ demandare, prædicantes in qua tot malis liberati essent felicitate: contra edito puero propinqui eum ploratu prosequebantur, exponentes quascunque necesse foret illi, quod vitam ingressus esset, perpeti humanas calamitates: institutum me hercle inter tot vitæ mala sapientiæ plenum. Eorum autem optimates simulatque combusti essent, sepeliebantur. Quidam Æthiopum demortuos in flumen projiciebant, existimantes id optimum sepulchrum esse: aut vitro cicundatos domi servabant: aliqui fictilibus condebant, atque infodiebant. Assyrii melle condebant, ac cerâ oblinebant. Nabathæi cadavera pro stercore habebant, regesque suos in sterquiliniis defodiebant. Taxilli mortuos vulturibus non secus projiciebant, atque Caspii cæteris bestiis. Quædam Indicæ fœminæ cum viris cremari sibi felicissimum gloriosumque putabant: Bactriani canibus ad hoc ipsum nutritis objicere senes. Quod *ut divus Hieronymus est testis*, quum Alexandri præfectus Nicanor emendare voluisset, penè amisit provinciam. Parthorum sepultura, aut avium aut canum laniatus erat. Issedonum Asiaticæ Scythiæ populorum mos erat parentum funera cantibus prosequi, & proximorum congregatis cœtibus, cadavera ipsa dentibus laniare, pecudumque carnibus mista comedere, ac capitibus auro incinctis pro poculo uti, quæ, *auctore Plin. lib.* 4. ultima erant pietatis officia. Herodotus tamen *in* 4. dicit, illos parentum capitibus non loco poculi, sed pro simulachro usos esse, immolantes illis quotannis majores hostias multis cum ceremoniis Hyperborei hoc sepulturæ genus optimum arbitrabantur, ut si quos

si quos satietas teneret vitæ, epulati delibutique, de rupe nota præcipitarent sese in mare profundum. Romani, *teste Plinio in* 7. postquam longinquis bellis obrutos erui cognoverunt, cadavera comburere cœperunt. Primus omnium in Cornelia domo, Sylla dictator crematus est, veritus talionem, id est, timens ut suum corpus è sepulchro extraheretur, perinde ac ipse Marii cadaver eruisset. Hinc igitur apud Romanos cremandorum cadaverum usus increbuit: sed hunc magis foris quàm domi servatum esse duco, nec tamen semper combusta sunt. Illud vel scire licet, apud Romanos consuevisse filios & propinquos mortuorum corpora in rogum injicere: auctor Cicero, qui *lib. Tusc prim.* Ita de ea re scribit. Metellum multi filii, filiæ, nepotes in rogum imposuerunt. Fuit & apud alios hujuscemodi mos comburendi. Plin. n. testatur *in 19.* cum de lini generibus loquitur, scribens: Regum indè funebres tunicæ corporis favillam ab reliquo separant cinere. Optimates etiam Thracum *ut diximus*, comburebantur. Sed de hac re funerea plura alibi dicemus, cum de anniversariis nostrorum exequiis dissseretur. Non est tamen silendum de more Imperatorum consecrandorum, qui Romanis talis fuit. Sepulto corpore, Imperatoris imaginem fingebant, eamque in regiæ vestibulo supra lectum eburneum ponebant, ad ægroti speciem pallidam, quam circumstantibus utrinque senatu & matronis nobilioribus medici invisebant quotidie: septimo autem post die, ubi visus erat obiisse mortem, juvenes utriusque ordinis lectum humeris in vetus forum primò, dein in campum Martium perferebant, ibique in tabernaculo ad exemplum turris structo, ac aridis fomitibus oppleto locabant, cum ingente aromatum acervo. Hîc ceremoniis patrio more concelebratis,

lebratis, successor imperii facem tabernaculo admovebat, cæterisque ignem subjicientibus, cuncta comburebantur : mox è fastigio quodam aquila dimittebatur, quæ in cœlum credebatur ipsam principis animam deferre. Ac jam ex illo, unà cum cæteris numinibus Imperator colebatur. De hac re Herodianus *statim in initio quarti libri* latius meminit. Cæterum hanc consecrandi rationem posteritas sumpsisse videtur ex Cæsaris dictatoris funere, cujus forma non multum ab ista fuit diversa. Funebrem orationem de Bruti laudibus primus Valer. Publicola habuit, quæ adeò grata jucundaque Romanis fuit, ut ex eo consuetudo manserit, ut qui strenuè pugnando interiisset, ab optimatibus laudaretur. Dicitur etiam funebribus Græcorum orationibus illa vetustior fuisse, nisi jam Solon, qui *teste Gellio libro decimo septimo*, Tarquinio Prisco Romæ regnante, leges Atheniensibus dedit, hujus rei auctor, ut Anaximenes orator dicit, antea fuerit : *testis Plutarchus in vita Valerii.* Apud Romanos deinde, *auctore eodem Plutarcho in vita Camilli*, cum mulieres ornamenta aurea, quibus utebantur, ad conficiendam pateram in Delphum mittendam contribuerint, senatus decrevit, ut quemadmodum pro viris, ita etiam pro fœminis, in funere orationem haberi liceret. Hinc igitur demortuos laudandi mos fluxit, quem nos hodiè servamus. Servamus autem in laudandis illis, nisi quid falsi dicere audemus, qui dum vixere summoperè curarunt ut ab omnibus benè audirent : nam hoc unum in primis indicium virtutis & vitii in homine existit. Quippè natura quadam optimus quisque invigilat, ut de se reliqui mortales non malam imbibant opinionem, & post mortem omni tempore bene loquantur : at ignavissimus non item. Cujus sane rei conjectura, Plato *in Epist. 2.*

Epist. 2. ad Dionysium tyrannum, se duci affirmat, ut credat esse aliquem sensum iis, qui mortui sunt, rerum nostrarum.

CAPUT XI.

Qui primi Obeliscos fecerint, aut Romam invexerint, & inibi locus Plinii emaculatus, & de notis obeliscorum, & quales essent Ægyptiorum Literæ.

LAbyrinthos ac Pyramides regum opera omni admiratione digna, superiore capite descripsimus, eorum simul proditis auctoribus. Sequuntur modò obelisci, quos reges juxta certatim fecerunt. Sunt autem obelisci trabes lapideæ Solis numini sacratæ, propter quod ad radiorum similitudinem fiebant. Apud Ægyptios nomen habent à radio: & planè talis est radii forma, dum per fenestram intrat. Græci à veru similitudine nuncupant, apud quos ὀβελὸς veru est. Obelisci primum in Ægypto, inde Romæ plures erecti sunt. Primus omnium *teste Plinio libro* 36. hoc opus instituit Mitres, qui in Solis urbe regnavit, somnio iussus: hoc n. ipsum in eo inscriptum erat. Postea & alii Ægyptiorum reges in eadem urbe fecerunt. Sochis enim quatuor erexit quadragenorum & octonum cubitorum longitudine. Rameses autem is, quo regnante Ilium captum est, 40. cubitorum: idem & alium posuit longitudine undecentenis pedibus per latera cubitis quatuor. Erant & alii duo, unus à Myrne positus, alter à Phio. *Hæc ex Plinio volumine* 36. Verùm quidam codi-

codices non à Myrne ſed à Smarre: & non à Phio, ſed ab Eraphio habent, ut in alterutris mendum ſit. Vnum Alexandriæ ſtatuit LXXX. cubitorum Ptolemæus Philadelphus. Phæron etiam duos in æde Solis poſuit, hanc ob cauſam: ferunt enim hunc regem, *teſte Herodoto lib. 2.* facinus admiſiſſe, quod ſpiculum in medios fluminis vortices contorſerit, & propter id è veſtigio amiſſo viſu, decennio cæcum fuiſſe: undecimo autem anno ab urbe Buci oraculum accepiſſe, viſum eſſe ſibi rediturum, ſi oculos abluiſſet lotio mulieris, quæ cæterorum virorum expers, ſuo tantùm viro contenta fuiſſet: & ante omnia, cum lotium uxoris tentaſſet, ac nihil amplius cerneret, reliquarum deinde urinam expertum, tandem vidiſſe, ibiq; omnes mulieres quas fuiſſet expertus, præter eam (uxorem enim duxit) cujus lotio lotus viſum recepiſſet, concremaſſe, atque ea calamitate liberatum, cum alia in aliis templis donaria poſuiſſe, omnia egregia ad diuturnitatem memoriæ, tum maximè memorabilia ac ſpectaculo digna in templo Solis gemina ſaxa, quos obelos vocant à figura veru, centenum cubitorum longitudinis, octonum latitudinis. Fuerunt & plures alii in ipſa Ægypto: quapropter Auguſtus Cæſar, *teſte Ammiano* duos Romam ex Heliopoli urbe Ægyptia tranſportavit, quorum unus, qui, *ut auctor eſt Plinius*, exciſus fuit à rege Semneſerteo, in circo maximo, alter qui à Seſoſtride factus eſt, in campo Martio poſitus fuit. Tertius in Vaticano erat, à Cajo principe invectus, qui etiam nunc eo loco ſtat, de quo Plinio *lib. 16. cap. 40. cum de arborum magnitudine loquitur:* Abies admirationis precipuæ viſa eſt in navi, quæ ex Ægypto Caji principis juſſu obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum adduxit. Hunc, *ut idem in 36. teſtatur*, fecerat Seſoſtridis filius Nuncoreus. Et dein-

Et deinde ſubdit: Ejuſdem remanet & alius centum cubitorum, quem poſt cæcitatem, viſu reddito, ex oraculo Soli ſacravit. *Hæc Plinius*. Ex his verbis facilè conjicere poſſumus, Plin. intelligere de altero obeliſco, quem *ut ſupra oſtendimus, ex teſtimonio Herod.* Phæronem non Nuncoreum, ut apud Plinium legitur, recepto oculorum viſu, Soli ſacraſſe conſtat. Ex quo extra omnem controverſiam Plin. locus depravatus eſt, qui ut emaculetur loco Nuncoreus legendum eſſe duco Phæro: ne duo inter ſe graviſſimi auctores certare videantur, cum haud difficulter fieri potuit, alterum ex iis quos Phæron fecerit, eundem eſſe, quem Cajus Romam portarat. Quod demiror Hermolaum Barbarum, virum utique ſagiciſſimi ingenii, non animadvertiſſe, præſertim cum paulò ſuperius admonuiſſet *undecimo capite ejuſdem trigeſimiſexti Plinii voluminis, ubi Nuncoreus inſcriptus eſt*, legendum eſſe Seſoſtridis, non Seſotidis: qui, *teſte Herodot.* fuit hujus Phæronis pater, de quo Plin. *lib.* 6. *cap.* 20. meminit & Strabo *lib.* 7. & Ioſephus *contra Appionem volumine* 2. Non eſt etiam tacitum relinquendum, obeliſcos quàm plurimum notis quibuſdam, id eſt, variâ animalium effigie, inſculptos fuiſſe, quæ vel regum gloriam, vel eorum perſoluta vota ſequentibus ætatibus monſtrarent, quæ loco literarum erant, dicente Plin. *lib.* 36. Etenim ſculpturæ illæ effigieſque quas videmus, Ægyptiæ ſunt literæ. Et Cornelius Tacitus *libro ſuarum hiſt.* 13. Primi, inquit, Ægyptii per figuras animalium ſenſus mentis effingebant, & antiquiſſima monimenta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernuntur: Strabo etiam *lib.* 17. ait, In obeliſcis quibuſdam literæ ſunt, quæ regum illorum divitias ac potentiam declarant: nam per ſpeciem apis mella conficientis, regem indicabant, cui cum jucunditate moderante,

derante, aculei inesse debent. Per accipitrem, rem denotabant cito factam, quoniam hæc aliarum fermè omnium avis sit velocissima. Per instrumenta etiam quædam membravè humana scribebant: quod Diodorus *statim in principio quarti libri* plane demonstrat.

Capvt XII.

A quibus primo Asylum constitutum fuerit, & quo nos pacto asylis utamur.

POstquam Hercules migravit è terris, nepotes ejus, *auctore Servio in* 8. *Æneidos*, timentes insidias eorum quos avus afflixisset, Athenis sibi primi omnium asylum, hoc est, templum misericordiæ, collocarunt, undè nullus per vim posset abduci: nam componitur ex α quod est sine, & σύρω trabo: quod Statius affirmat *in* 12. *Thebaidos* dicens:

Fama est defessos acies post busta paterni
Numinis, Herculeos sedem fundasse nepotes,
Sic sacrasse loco commune animantibus ægris
Confugium.

Cujus Plutarchus etiam *in vita Thesei* mentionem facit. Verùm ego hoc primum inventum Mosi verius, ni fallor, assignaverim, qui, *ut auctor est Eusebius*, longè ante Herculem fuit. Is enim *teste Iosepho lib. Antiquitat.* 4. in tribus ex iis urbibus quas ipse condiderat, dum Hebræum populum in patrium solum reduceret, asylum constituit, quod illis tantùm profugio foret, qui minimè scientes homicidium commisissent. Secundum hæc, longo deinde tempore Romulus, ut haberet adve-

advenas plures, cum quibus conderet Romam, ad imitationem Atheniensis, *ut Servius tradit*, asylum *teste Livio in primo ab Urbe condita, & Dionysio libr.* 2. aperuit, quò quisquis proficisceretur, ab omni noxa liberatus esset. Ovidius *in* 3. *Fastor.*

Romulus ut saxo lucum circumdedit alto,
Quilibet huc, inquit, confuge: tutus eris,

Vergilius quoque *in octavo* ait.

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
Rettulit.

Fuit & aliud asylum, *auctore Strabone, in octavo Geograph.* non procul Trœzene, in insula nomine Calauria, Neptuno dicatum. Tum aliud quoque in Ægypto, ad Canopicum Nili ostium, Herculi consecratum, de quo Herod. *lib.* 2. meminit: Erat, inquit, & in eo littore quod nunc quoque est, Herculis templum, ad quod si quis cujuscunque hominis servus confugiens capiat sacras notas sese Deo tradens, eum nefas est tangere: quæ sanctio ad meam usque ætatem, prorsus immota perseveravit. Fuit etiam in ipsa Ægypto, *sicut commemorat Strab. lib.* 17. *& ultimo Geograph.* Osiris asylum, & in Syria Apollinis: Sunt hodiè in orbe nostro Christiano, præsertim apud Anglos, passim asyla, quæ non modo insidias timentibus sed quibusvis sontibus etiam majestatis reis patent: quod facit ut manifestè appareat, nos id institutum non à Mose, qui illis duntaxat qui nolentes hominem occidissent, asylum posuit, sed à Romulo esse mutuatos. Quæ nempè res haud dubiè in causa est, cur bene multi à maleficiis minus abstineant manus. Quid, quòd templa nostra ubique gentium istiusmodi sceleratis hominibus instar asylorũ sunt? & id contra quàm Moses etiam constituerit, qui *in Exod. c.* 21. ita sanxit: Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo avellas eum, ut moriatur.

Caput XIII.

De origine Theatri, & in eo recitandi Comœdias Tragœdiasque modo, & qui primo Romæ Theatrum & Amphitheatrum ac Circum construxerint, & quare Amphitheatrum arena spargeretur: & inibi de frequenti apud veteres Lavandi usu, ac Thermarum origine.

Theatri (quod hemicycli specie constructum erat, ἀπὸ τοῦ θεάομαι, quod est video, appellatum, Latinè dici spectaculum potest) consuetudo, *teste Cassiod. in epist.* à Græcis sumpta est: nam cum agrorum cultores feriatis diebus sacra diversis numinibus per lucos vicosque celebrarent, Athenienses primum hoc in urbem spectaculum transtulerunt, theatrum Græco vocabulo appellantes, quod in eo eminus astans turba conveniens sine aliquo impedimento conspiceret: apud quos, *auctore Eusebio in 2. de Præparat. Evangel.* Dionysius primus theatrum fecit: propter quod, ut mea fert opinio, Servius ait, theatrales ludos in honorem duntaxat apud veteres Liberi patris fieri consuevisse. Plutarc. similiter Athenis theatra fuisse, *in vita Thesei* apertè ostendit. Sanè apud Alexandriam in Antirrhodo insula theatrum etiam fuisse, Strabo *in* 7. auctor est. Hunc morem Romani quoque, ut pleraque alia, in urbem construendi theatri transtulerunt, quod ita dispositum erat, ut à fronte inter duo cornua, scena esset dicta ἀπὸ τῆς σκηνῆς quod apud Græ-

cos

eos tabernaculum significat, ita appellatum à faciendaumbra. Scena primò inventa est umbræ gratiâ, in qua ludi ab eo loco scenici nuncupati, à principio facti sunt, qui *teste Livio*, anno urbis cond. CCCXCI. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone COSS. pestilentiæ sedandæ causâ instituti sunt. Porrò cum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divinâ levaretur, inter alias iræ cœlestis placationes ejusmodi ludos introducere placuit, insanis certè hominum mentibus, qui putarent Deum lascivis saltationibus sibi placatum iri. Itaque ex Hetruria ludiones acciti, qui sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus dabant. Res nova sic bellicosum populum delectavit, ut juventus inde jocularia simul inter se versibus inconditis fundentes, eos imitari cœperint. Hæc ridicula carmina sine cantu jactata, Græcè exodia appellabantur, sicut epodia, quæ cantabantur. Et quia hister Thusco verbo ludus vocabatur, id nomen histrionibus est inditum. Post annos deinde centum & viginti duos, qui fuit annus ab urbe condita DXIII. Livius Andronicus fabulam versibus intextam primus recitandam dedit. Ac ita ludus paulatim in artem versus est, cum in scena comici tragicique & cæteri poëtæ sua recitarent poëmata: in ea etiam erant præcones, tibicines, citharœdi & hujusmodi, qui vel in fine cujusque actus canerent. Hoc sanè loco non abs re videtur esse aliquid dicere de modo in primis agendi comœdias, tragœdiasque. Nam cum Cicero *lib. 3. de Orat.* de Roscio, qui fuit homo Gallus, & comœdus peritissimus, ac ejus præceptor in pronuntiationis gestuumque exercitatione, dixerit: Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest: nonnulli suspicati sunt comicos & tragicos sua

poëmata recitare solitos, & mimos, hoc est, histriones pręsto fuisse qui personarum inductarum facta dictaque exprimendi causâ, eorum voces gestibus tantum persequerentur, id quod alibi Cic. *in Paradoxis* falsum esse demonstrat, cum inquit: Histrio si paulò se moveat extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllabâ unâ brevior aut longior, exsibilatur & exploditur. Si igitur histrio gestu, non item voce agebat, qui fieri potuit, ut mutus in pronuntiatione reprehenderetur? Theatralis autem scena apud antiquissimos parietem non habebat, sed frondibus tantum tegebatur: postea tabulata cœperunt componere instar parietis: & sic binis & sæpè pluribus contignationibus constabat. Deinde erat prosceniũ, suggestum in quo ludi exercebantur: Vergilius:

—*Et veteres ineunt proscenia ludi.*

In medio orchestra, in qua senatorum sedibus erant loca designata, undè omnium agentium gestus spectari possent: dicta orchestra, quod in ea saltationes fieri consueverant: ὄρχησις enim Græcè, saltatio dicitur. In cavea vero quæ pars media theatri erat, subsellia equitum erant in cuneos eodem modo divisa. In circuitu hemicycli erant gradus ita dispositi, ut altiores in ambitu semper excrescerent, in his plebs promiscuè sedebat. Quibus non erat locus sedendi, ii stantes in cavea spectabant: nam senatus à populo secretus ludos spectare, cujus rei, *teste Livio in quarto de bello Macedonico, & Plutarcho*, Scipio ille Africanus, & Valer. Sempronius Longius Consules, primi auctores fuerunt, quod & vulgi animum avertit, & favorem Scipionis magnoperè quassavit. Valerius autem Maxim. hoc ex sententia posterioris Africani actum esse narrat. Caveæ theatri nullis fornicibus obductæ, velis tegi solebant. Ex quo primus omnium Q. Catulus, *teste Plinio in* *deci-*

decimo nono linteis theatro umbram fecit, primusque byssina vela duxit. In hanc sanè formam theatrum M. Scaurus in sua ædilitate, non quidem perpetuò duraturum, sed in triginta tantum dies scenicorum ludorum, (principio enim ad tempus fiebant theatra) primus omnium Romæ extruxit, dicente Plin. *lib.* 36. *cap.* 15. Hic fecit in ædilitate sua opus maximum omnium, quæ unquam fuere humanâ manu factâ, non temporariâ morâ verùm etiam æternitatis destinatione, *& reliq.* C. autem Curio, qui bello civili in Cæsarianis partibus obiit, in patris funere theatra duo è ligno construxit: quibus inter sese aversis, ne invicem obstreperent scenæ, & repentè circumactis, ac cornibus inter se coëuntibus, faciebat amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat. Mansurum theatrum è quadrato lapide, ut ait Cornelius Tacitus, primus Romæ construxit Pompeius Magnus, cujus exemplar ex eo quod Mitylenæ erat, post devictum Mithridatem sumpsisse, testis est Plutarchus. Amphitheatrum autem, qui locus erat spectaculorum gratiâ, formâ rotundâ, & veluti, *ut supra ostendimus*, ex duobus constans theatris, primus omnium, *teste Cornelio de gestis Neronis*, in campo Martio posuit C. Iul. Cæsar, quod paulo post, *auctore Tranquillo*, Augustus mausœolum ædificaturus destruxit, qui & ipse amphitheatrum destinavit mediâ urbe, quòd à Vespasiano conditum fuit, & à Tito consecratum *auctor Suetonius in eorum vitis*. Sed quòniam Domitianus, *ut idem est testis* omnibus operibus quæ post mortem illorum vel restituit vel perfecit, suum duntaxat titulum addidit sine ulla pristini auctoris memoria: hinc, ut opinor, illi de hoc amphitheatro Martialis statim in principio sui operis adulatur, dicens:

Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro,
Unum pro cunctis fama loquatur opus.

Augusto etiam Cæsari Herodes Hierosolymis theatrum & amphitheatrum condidit: *auctor Iosephus in* 15. *Antiquitatum*, In amphitheatro autem bestiarum & gladiatorum ludi celebrabantur: nam permulti capite damnati, aut in bellis capti, illic cum feris pugnando mortem oppetere cogebantur. Quod epigrammaticus poëta affirmat, de delatoribus dicens:

—— *Nec cœpit arena nocentes.*

Seneca testatur, duos, qui ad id certamen destinati erant, sibi prius mortem consciviſſe. Arenâ, ut hoc commodum moneamus: aliquando pro amphitheatro, id est, contentum pro continente, ab auctoribus eleganter ponitur. Martialis rursus,

Quicquid fama canit, donat arena tibi.

Et id, quoniam amphitheatrum spargi arenâ solebat, vel ne pugnantes fœdarentur cruore occisorum, vel ne cruor sparsus spectantibus esset horrori, propter quod juvenum multitudo arenam vertendo cruorem obtegebat. At quidam aliam spargendæ arenæ causam commentati sunt, tradentes eam sterni, ne gladiatores diffluerent. Circo *de hujus forma libro superiore, cap.* 14. *affatim diximus*, regnante Tarquinio Prisco, locus primum designatus est, atque simul patribus equitibusque loca divisa, unde spectarent ludentes. Certamen fuit equorum pugilumque, qui ex Hetruria accersiti fuerant. Is Maximus circus dictus est. Postea duo alii positi sunt, Flaminius & Neronis. In hoc obeliscus olim fuerat qui nunc Romæ in Vaticano extat. In circo item *teste Dionysio*, athletæ certabant qui aut pugnabant, aut currebant, vel luctabantur, quorum certamen cum primò Romanis spectaculo fuit, cum Sp.

Post-

Posthumius Albinus, & Q. Martius Philippus consules fuere, anno Vrbis conditæ DLXVIII. *auctor Livius lib. 9. dec. 4.* Sed horum operum magnificentiæ jam jungatur thermarum luxuria: fuit enim mos priscorum quotidiè lavari, quod ea res, credo, *teste Celso*, ad prosperam valet conservandam valetudinem. Ex quo usu venit ut civis quisque pro opibus privata haberet balnea: sed postea, crescente principum luxuriâ publicæ balneæ haberi cœpere: quippe loca assignata erant, quæ aut aquis calentibus, aut igne calefactis, lavandi sudandivè usum præberent quæ Græcè thermas appellarunt: & cum alibi, tum Romæ in modum provinciarum, *ut ait Ammianus*, videbantur extructæ, in quibus plebs etiam lavaretur: fuitque adeò populare principibus id cum ea promiscuè facere, ut Commodum, Gordianum & Galenum juniores, alios ter, alios quinquies, vel septies æstate, bis verò hyeme in die lavasse Capitolinus tradat, in thermisque cœnitasse. Admittebantur & mulieres, idoneum voluptatis instrumentum. Thermæ inprimis celebres Romæ fuere, Agrippinæ, Neronianæ, Titi Vespasiani, Domitianæ, Antonianæ, Alexandrinæ, Gordianæ, Severianæ, Diocletianæ, Aurelianæ, Constantinianæ, Novatianæ. Hæ magno sumptu ædificatæ sunt instar ferè urbium. Erant in his areæ amplissimæ, erant porticus, in porticibus exedræ hábentes sedes, in quibus Philosophi, Rhetores, reliquique quibus studia erant cordi, sedebant disputantes. Erat & palæstra, in qua se athletæ exercebant. Erant præterea multa intus loca ad fovendam luxuriam faberrimè extructa. Adeò vesanâ dementiâ, omnium voluptatum quæsisse tentamenta videntur Romani principes, cum tanto impendio tam paucis profuturo.

Caput XIV.

Quis primus invenerit Fabricam materiariam, & in ea Serram, Asciam, Perpendiculum, Terebram, Glutinum, Normam, Libellam, Tornum, Clavem, Circinum, Securim, Dolia & vasa viminea.

Abricam materiariam, hoc est, lignariam, Dædalus, ut Plin. *lib.* 7. scribit, primus omnium invenit: & in ea serram, asciam, perpendiculum, id est, instrumentum quo plumbo à filo, & gnomone pendente, rectio sive obliquitas operis perpenditur, hoc est, examinatur: & terebram & glutinum, quod Græci collam nominant, quo ligna conjunguntur, & conglutinantur. Normam autem & tornum atque clavem Theodorus Samius reperit. Ovidius tamen *lib.* 8. *Metamorph.* dicit Perdicem Dædali ex sorore nepotem, circinum, hoc est, instrumentum quo circuli vertendo designantur, & serram invenisse: traxerat enim in exemplum spinas in medio pisce notatas, de quo etiam *in Ibim* ait:

Ut cui causa necis serra reperta fuit.

At secundum Diodorum *lib.* 5. Talaus non Perdix adolescens filius sororis ejusdem Dædali, qui ab eo erudiebatur, reperta serpentis maxilla, parvulum, cum secuisset lignum, imitatus postea dentium serpentis spissitudinem: serram ferream primus omnium fecit: reperit etiam tornum, & rotam figuli, *uti ante monstravimus*, ita cum pluri-

bus

bus rebus hominibus profuisset, magna laude celebratus est. Hunc puerum Dædalus invidia motus, existimans turpe esse, magistrum ab adolescente gloria vinci, dolo interfecit. At normam, cujus ratio ut longè alia sit, ac communis normæ, non modo in mensuris, sed etiam in ædificiis utilis est, inventum Pythagoræ esse Vitruvius *libro nono* dicit, ejusque formam valdè artificiosam ponit. Securim Pantesilea Amazonum regina invenisse fertur. Cæterum ego hujus lignariæ artis vel ejusdem instrumentorum, quamvis alia alicubi usurpentur, inventionem potius Hebræis tribuerim, apud quos multò ante Dædalum optimi opifices fuerunt, præsertim in constructione tabernaculi, quod Moses qui etiam Dædalo, *ut auctor est Eusebius*, antiquior fuit, Deo dicavit. Vel assignaverim Tyriis, qui *teste Iosepho in octavo Antiquitatum*, in ea arte Hebræis longè excellentiores fuerunt, propter quod Salomon Deo templum conditurus, ab rege Tyri per literas fabros lignarios, *sicut idem Iosephus & Eusebius testimonio sunt*, petiit. Quo pacto autem ex gracilioribus lignis capacia & in ventrem tumentia vascula, veluti sunt dolia, fierent, Pseusippus, *auctore Laërtio*, docuit. Vasa ex viminibus facta, ut quallos, corbes, &c. *teste Servio in* 1. *Georgic.* Ceres omnium prima monstravit.

CAPUT XV.

Quis primus mari imperaverit, & ut primo navigari cœptum sit, qui invenerint artem Navigandi, Navigia diversi generis, Remum, Vela, Anchoram, Gubernaculum, & pugnam navalem.

Vis non fatetur humanum genus merito suo insaniæ audaciæque coargui, cum sese intra suos fines minimè sciat tutum continere? Nam quamvis Deus Optim Maxim. ei abundè consuluerit, sua tamen sponte in pericula ruit. Ille enim nobis terram veluti solidum & ad nos sustentandum idoneum elementum dedit, at nos cœlum atque mare tentamus. Nonne Dædalus fabricatis alis, cœlum ipsum adivit? nonne modo sævâ pecuniæ cupiditate obcæcati, tenui ligno freti, mare non dico sulcamus, sed propemodum habitamus? Quod Fla. Horatius dolens *in* 1. *Carminum* inquit:

Nec quicquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabili
Terras, si tamen impiæ
Non tangenda rates transiliunt vadæ,
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Et in eum *paulo superius* qui hoc primum tentavit,

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem Primus.

Et Propertius *libro tertio de Peti naufragio dicit:*

Erg•

Ergo sollicitæ tu causa pecunia vitæ es,
Per te immaturum mortis adimus iter.
Tu vitiis hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Et deinde subjungit:

Ite rates curvæ, & lethi quoque texite causas,
Ista per humanas mors venit acta manus.

Idem:

Natura insidians pontum substravit avaris.
Et reliq.

Quid denique, *ut poëta ait,* non mortalia pectora cogit Auri sacra fames? Itaque adeò ab initio mare à mortalibus frequentatum est, ut deinceps omissis ratibus quibus primum est navigatum, naves instar domorum ædificaverint, quibus etiam nunc totùm ferè pelagus sternitur. Et ita navigandi arte compertâ, maris imperium sibi pro se quisque vendicare ausus est, in eoque non secus ac in terra bella gerere. Sed jam ad rem veniamus. Minos, *teste Strab. lib.* 10. *Geog.* mari primus imperavit: quod Diodor. *in sexto.* Neptuno assignat, qui primus navigandi artem invenit: ait enim: Neptunus secundum Cretenses, primus navigandi arte inventâ, classem instituit, ejusque præfectus est à Saturno factus Quapropter traditum est posteris, Neptunum imperasse mari. Cretenses omnino jampridem, *ut Strabo demonstrat,* navigandi principatum tenuerunt, à quibus propter id fluxit proverbium, Cretensis nescit pelagus: in eum, qui ea quæ probè novit, se ignorare dissimulat, *ut in nostris adagiis exposuimus.* Primum autem, *auctore Plin. in* 7. inventis ratibus in mari rubro, inter insulas ab Erythra rege navigari cœptum est. Quod etiam testatur Quintil. *in* 10. dicens: Si nemo plus effecisset eo quod sequebatur, nihil in poëtis supra Livium Andronicum, nihil in historiis supra

Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc navigaremus, &c. Ipsas verò rates, sunt qui non Erythram regem, sed Mysios & Trojanos priores invenisse in Hellesponto putent, cum transirent adversus Thraces. Alii in Britannico Oceano primo inventas produnt corio circumsutas. Navem *sicut Plin. lib. 7 scribit*, primus in Græciam ex Ægypto invexit Danaus: at alii *teste Eusebio in 1. de Euangel. præparat.* à Samothracis inventam dicunt, aut, ut Clementi placet, ab Atlante: alii verò, *velut ostendimus* à Neptuno, alii à Minerva *auctor Tertul. lib. de Militis corona.* Verùm ego hoc aliquanto verius, ut par est, Noë tribuendum judico, qui *ex testimonio Eusebii lib. 10. de Præparat. Euangel.* perdiu ante Danaum & Neptunum fuit. Is enim vir sanctus & innocens, *auctore Iosepho in 1. Antiq.* cum à Deo diluvium ad perniciem humani generis futurum esse cognovisset, ut aquarum vim evaderet, arcam sibi ligneam fabricatus est, quæ haud dubiè nihil aliud fuit, nisi navis, & condendorum diversi generis navigiorum primum ac unicum posteris exemplar. Berosus itidem Chaldæus, *ut Iosephus est testis*, eam ipsam arcam navim appellat. Ac non injuria igitur & navigandi & condendarum navium usum primum à Noë, ante quem, quod memoriæ proditum sit, nemo mare tentaverat, fluxisse credere convenit, cum præsertim ab eodem Iosepho accipiamus illius nepotes, dùm alii aliam orbis regionem ad habitandum peterent, multis navibus esse usos, Tibul. autem hoc Tyriis assignat. *Eleg. 32.* dicens.

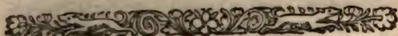
Vtque maris vastum prospectet turrib. æquor,
Prima ratem ventis credere docta Tyros?

Ob hoc hercle, ut puto, quod Tyrii, *teste Strab. lib. 16.* diu navigandi arte excelluerunt. Ex quo fit, ut, etiam qui post tempora Noë ad hanc usque

ætatem

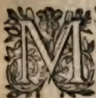
ætatem, hujusmodi artem exercuerunt, nonnihil benè meriti sint: nam cum nulla ferè ars intra initium suum steterit, multa idcirco cum navigiorũ, tum cæterarum rerum nauticarum genera reperta sunt, quæ plurimùm artem illustrarunt, quorum proinde auctores commemorare haud omninò alienum instituto nostro ducimus. Longam itaque navem Iason primus ædificavit, qua apud Ægyptios, ut puto, *Diodoro lib. 1. teste*. Sesostris Rex Ægyptiorum primus omnium postea usus est, Biremem Erithræi fecerunt. Triremem Amoclem Corinthium invenisse, prodit Thucydides. Quadriremem Carthaginenses, secundum Aristotelem. Quinqueremem instituit Nesichthon Salaminius: quod navigii genus, *teste Polybio volumine 1.* Romani primi omnium in Italia, in apparatu primi belli Punici ædificarunt. Sed ab ea ad deciremem Nesigiton, ad duodecim ordines Alexander Magnus, ad quindecim Ptolomæus Soter, ad triginta Demetrius Antigoni, ad quadraginta Ptolemæus Philadelphus, ad quinquaginta Ptolemæus Philopater, qui est Triphon cognominatus, Onerariam navem Hippius Tyrius invenit. Lembum Cyrenenses, Cymbam Phœnices, Celocem Rhodii, Circerum Cyprii, Lintres Germani circa Danubium habitantes, Scaphas Illyrii, quæ naviculæ majores sequuntur naves. Remum autem Copæ invenerunt, latitudinem ejus Plateæ, Vela Icarus. Diodorus tamen dicit Æolum velis uti nautas primum docuisse. Malum, id est, arborem navis & antennam Dædalus. Hippagines, hoc est, *ut Festo placet*, naves quibus equi vehuntur, Salaminii, vel Athenienses, Tectas longas Thasii, Rostra addidit Piseus, Tyrrheni anchoram, Eupalamius eandem fecit bidentem. Quod inventum quidam, *auctore Strab. libro septimo* Anacharsidi ascri-

asscribunt, qui invenit harpagonas, id est, telum in summitate aduncum, quo navigia capiuntur, ab ἁρπάζειν quod est rapere. Adminicula gubernandi Tiphys, sumpto à milvo ave exemplo: hæc enim avis, *teste Plin. libro decimo* videtur artem gubernandi docuisse caudę flexibus, in cœlo monstrante natura, quod esset opus in profundo. Classe verò primum depugnasse Minoëm, *auctor est Plinius*. Hæc de navigiis dicta satis sint, quæ cum potissimum merces ultrò citroque convehendi causâ reperta sint, eis utique convenire visum est mercaturæ inventores quamprimum subtexere.

CAPUT XVI.

Qui primi Mercaturam invenerint, & de primis Institoribus.

MErcatura haud equidem parvo mortalibus auxilio est, quando in asportandis mercibus vitæ humanæ necessaria ubique locorum suppeditat, multarum quoque ac maximarum rerum usum experientiamque homines edocet, ad barbarorum insuper necessitudines regumque amicitias contrahendas plurimum valere censetur. Quapropter Plin. *in* 33. haud temerè putat commercia victus gratiâ esse inventa: sed ibi, ut opinor, de rerum commerciis loquitur, quæ, ut ipse tradit, Trojanis temporibus in permutandis rebus ad victum necessariis, mortales inter se exercebant, propter quod cum illis tunc haud dubiè multò præclarius agebatur. Posthac autem reperto, sicut idem sentit, aureo nummo, tanta homi-

hominibus lucri cupiditas incessit, ut merces asportandi causá, sese ad omnia pericula, vel, ut ita dicam, ad aleam, veluti etiam hodie fit, exponerent. Ex quo verissimè Flaccus Horatius de his ait:

Impiger extremos mercator currit ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens per saxa, per ignes.

De hujusmodi mercatura Cic. quoque *in primo de Offic.* Mercatura autem, inquit, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisq; sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda: Atq; etiam si satiata quęstu, vel cõtenta potius, ut sæpè ex alto in portum, ex ipso portu se in agros possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari. Mercaturam etiam, *teste Plutarch.* viri præclarissimi exercuerunt, Thales, Solon, Hippocrates, & Plato. Hanc *auctore Plinio libro 7.* Pœni invenerunt: verum Diodor. *in 6.* Mercurio assignat, id quod Galli quondam sibi persuasum habuere, qui, *ut Cæsar ait*, Deum maximè Mercurium colebant, cujus plurima erant apud eos simulachra: hunc enim omnium inventorem artium ferebant, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quæstum pecuniæ mercaturasque vim maximam habere arbitrabantur. Sed Plinius sibi omninò repugnare videtur, cum in eodem libro dicat, emere ac vendere instituisse Liberum patrem, præsertim cum mercatura, quam ait Pœnos invenisse, nil aliud sit, nisi actus quidam emendi vendendique merces. Quàre ita fortasse intelligendum est, ut Pœni mercaturam à Libero patre institutam primi exercuerint. Cæterùm neque hoc primò Pœnis, aut Mercurio, vel Libero patri assignandum ducimus, quando ex testimonio Iosephi *lib. 1. Antiquit.* usum vendendi & emendi multo ante apud Hebræos, hoc est, Noë temporibus

poribus fuisse constat. Institores verò primi, *teste Herod. in* 1. Lydi fuerunt. Sunt autem institores, non qui egregiè mercaturam exercent, sed qui à mercatoribus emunt, ut deinde emptas merces minutatim vendant, de quibus M. Tullius *libr. Offic.* 1. ita sentit: Sordidi etiam, inquit, putantur qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant: nihil enim proficient nisi admodum mentiantur. His item hodiè vestium linteorumque venditores dare solent vestimenta circumferenda, ac ipsi ab aliis opificibus mercari, res majusculas ad vendendum: qui idcircò omnes urbis vicos rurisque ex mercatu, circuire parati sunt, suas pariter merces ac amicorum vendendi causa: undè vulgò circuitores vocamus: & institores, *teste Vlpiano*, dicuntur, quod negotio gerendo instent. At Labeo Iurisconsultus muliones quoque, stabularios, tabernarumque præpositos loco institorum habet. Quanquam sunt institores iidem, atque mercatores & negotiatores, sed ut isti honesti, sic illi sordidi habentur: quemadmodum Cicero, *sicut supra dixi*, eorum conditionem rectè tenuerat.

Capvt XVII.

Quis primus instituerit artem Meretriciam, & Bacchanalia sacra: ac qualis pœna Adulterii: aut invenerit Tincturam capillorum, vel usum tondendi, & quando primùm Tonsores Romæ.

Venerem, quam ex spuma maris pocreatam princeps apud nos poëtarum, & Ovid.

testi-

testimonio sunt, impudicam, ad omnesque divulgatam libidines fuisse propalam est, quippe quæ plures ex adulterio filios procreavit: nam ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam, de qua Plutarchus *in vita Pelopidæ* affatim meminit: ex Mercurio Hermaphroditum, ex Iove Cupidinem: ex Anchisa Æneam: & ex Bute Erycem: quas ob res, amorum gratiarumque, item pulchritudinis & deliciarum & voluptatum omnium, & libidinis atque coitus dea habita est. Hæc autem ne sola impudica virorumque appetens videretur, omnium prima, *teste Lactan. libro primo* ut est in historia, quam prisci Sacram appellabant, meretriciam artem instituit, auctorque mulieribus in Cypro insula fuit, uti vulgato corpore quæstum facerent. Ex quo apud Cyprios, *teste Iustino libro octavo* mos inolevit, ut virgines ante nuptias statutas dotalem pecuniam quæsituras in quæstum ad littus maris mitterent, pro reliqua pudicitia, libamenta Veneri soluturas. Harum ex numero LXXX. admodum virgines rapi, & in naves imponi jussit Elisa, cum illac transiret è Tyro fugiens, ut juventus matrimonia, & urbs sobolem haberet. Apud Babylonios etiam consuetudo fuit, ut cum rem domesticam consumpsissent unusquisque plebejus ob victus inopiam filias suas adigeret ad quæstum corpore faciendum. Item mulieres semel in vita omnibus indigenis communes erant: sanè ad templum Veneris sedebant, nodis corollisque tempora revinctæ, è quibus aliæ ad diverticula, quæ aditum externis præbebant ad mulieres, dum se conferebant, aliæ regrediebantur. Etenim cum semel illic sederant, non prius domum redire fas erat, quàm hospitum aliquis pecuniam in sinum mulieris jecisset, ac cum ea consuetudinem habuisset,

Mulier

Mulier acceptam pecuniam ad ſacrum uſum reſervabat, hoſpes verò dans dicebat: Tanti ego tibi Deam Mylittam imploro: ita Aſſyrii Venerem vocant. At pulchriores citò expediebantur, deformiores non item, quas ſæpè uno, vel altero anno expectare oportebat. Ac talis erat lex honoris deæ Veneri habendi gratiâ: *auctor Herodot. volum. I.* Sed Bacchanalia ſacra uberrimum apud cunctas fermè gentes libidinis ſeminarium fuere, quorum, *ut idem teſtatur Herod.* auctor fuit Melampus Amytheonis filius, primuſque ad Græcos detulit ex Ægypto, ubi ea ſacra fieri cœpere: fœminæ n. ſtatuas cubitales è nervis compactas, quibus ingens mentula in ventre extabat, per pagos præeunte tibia circumferebant, Bacchum canentes. Deinde in Parnaſo monte Bacchanalia, quæ Græcis Dionyſia dicuntur, alternis annis acta ſunt magno cum hominum multo mero incalentium clamore, tum tympanorum crepitu. Haud ita multò poſt, Græcus quidam homo ignobilis ejuſmodi ſacrorum antiſtes in Hetruriam venit, docuitque ritus. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetravit, ubi mirandum in modum morbi contagione matronarum pudicitiam corrupit: primò ſacrarium fœminarum fuit, nec quiſquam virorum admittebatur: tres in anno ſtatutos dies habebant, quibus interdiu bacchis initiarentur, ſacerdotes inter ſe matronæ creabantur: cùm demum Pacull a Minia Campana facta eſt ſacerdos, hæc omnia tanquam deorum monitu immutavit, ſanè viros & cumprimis filios initiavit, nocturnumque ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus, quinos in ſingulos menſes dies initiorum ſacros fecit. Tum promiſcuò ſacra viri fœminis permiſſi facere cœperunt, ubi cum per noctis licentiam quidvis ſcelerum, unicuique edere liceret, nihil facinoris, nihil flagitii

gitii prætermittebatur: siquidem eò loci stupra pariter atque cædes redundabant, quando qui aut ad Venerem pigriores, aut dedecoris minus patientes erant, (nam postremo nemo major viginti annis initiabatur) morte afficiebantur: nec id multis cognitum, cum nulla vox quiritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque strepitu exaudiri posset, & mortui ex conspectu illicò in specus abderentur. Summa religionis erat inter eos, viros velut mente captos, corporis jactatione fanaticâ vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus passis cum facibus ardentibus discurrere, & mactatos dici à diis raptos. Verùm ad extremum tantorum scelerum indicio ad Sp. Posthumium Albinum & Q. Martium Phliippum COSS. delato, religio pestifera extincta est, anno Vrbis conditæ DLXVIII. Atqui non est quòd plura veterum probra vitæ repetamus, cum nos forsitan magis reprehendendi simus, quando apud nos præ Veneris institutis, parum Dei Optim. Maxim. præcepta ritè servantur. Moses enim mulierem adulteram cum adultero, *ut in Levit. cap.* 20. *est*, morte mulctandam statuit: apud Romanos & Græcos, adulterium crimen etiam capitale fuit: Arabes qui Felicem Arabiam incolunt, virum etiam adulterum capite mulctabant. Quin & dixus Clemens *Epistola suâ primâ* dicit, secundum hæresin adulterium omnium gravissimum esse peccatum, atque apud justum judicem majore pœnâ lui, & tamen joco habetur. Quid, quod uxores & viri palam multis adulteriis inquinati, eò quod aut ad nullam, aut ad majorem pœnam quàm culpa sit, vocantur, nihil pensi habent sacrosanctum matrimonii fœdus violare? Ita apud nos mansuetudo puniendi, illecebra est peccandi Non sola igitur, ut ipsa cupiebat, Venus impudica est: nec tamen

tamen prima fuit, siquidem satis constat jam inde ab initio fermè orbis conditi, fuisse mulieres, quæ vulgato corpore quæstum fecerint. Legimus enim in Genes. lib. Iudam Iacob filium eò rem habuisse cum Thamar nuru sua, quod suspicatus esset illam esse meretricem, prout mulier talem se esse vestitu pariter atque arte simularat. At quantò Venere præstantior Lucretia fuit, quæ non pudicitiæ omnibus pervulgandæ, sed constanter servandæ unicum edidit exemplum, sibi ipsi mortem consciscens? Hæc tamen non facilè multas sui similes habet, adeò libido crevit, qua me hercule nihil in vita mortalium turpius fœdiusque esse potest, quando hæc nobis cum belluis communis est, & hac unâ tantum humanæ vitæ internoscitur infirmitas. Quapropter Mag. Alexand. *ut testis est Plutarch.* se duabus potissimum rebus mortalitatem intelligere ajebat, Sopore ac Coitu, quas sola naturæ infirmitas pareret. Pythagoras verò rogatus quando concumbendum esset? Tunc, inquit, cum te ipso infirmior fieri vis: *auctor, Diogenes libro octavo.* Quod nos etsi rectè scimus, nihilominus tamen mulierum illecebris in libidinem trahimur, veluti canis, ut dicitur, ad vomitum suum revertitur. *De his satis.* Tincturam capillorum, *teste Clemente*, Medea primum invenit. Vsum autem tondendi ab Abantibus fluxisse ferunt: ita enim hujusmodi populi cum naturâ bellicosi forent, expeditius cum hostibus cominus congrediebantur. Testatur utrumque Plutarch. *in vita Thesei.* scribens: Vigebatetiam illis temporibus consuetudo, ut qui ex ephebis excessissent, delati in Delphos, de comis Deo primitias darent. Accessit igitur in Delphos Theseus, & anteriorem partem capitis arrasit. At Abantes primi hoc tondendi more usi sunt, quem quidem non ab Arabibus,

bibus, ut quidam existimant didicerunt, nec Mysios imitati, sed quod natura bellicosi essent, & propè pugnandi ac præter cæteros manus cum hostibus conferendi peritiam tenerent. Et *post paulò* infert: ne igitur ullas hostibus ad capiendum ansas darent, tondebantur. *Hæc ille.* Ea etiam de re Magnus Alexand. suis ducibus imperasse dicitur, ut Macedonum barbas araderent. Tonsores in Italiam ex Sicilia primum venere, anno post conditam urbem CCCCLIV. adducente P. Ticinio Mena, *testis Varro*, ante intonsi fuere. Primus omnium radi quotidiè instituit Africanus, sequens Divus Augustus cultris jugitur usus: *auctor Plin. volum. 6. Natur. hist.*

CAPUT XVIII.

Multa cum vetera, tum nova inventa esse, quorum auctores ignorentur.

QVanquam probè scimus, quantum laudis præmiique debeatur illis, qui olim aliquid suo ingenio, vel ad usum vitæ, vel ad animum excolendum utile, nihil non necessarium excogitarint, eoque hujuscemodi rerum auctores hoc uno opere omnes complecti, ne quempiam sua laude fraudasse videremur, diligentius elaboravi: attamen nobis per vetustatem, quæ, *ut Varro inquit*, multa tollit, pauca non depravat, id præstare minus licuit, quod multis utimur, quæ aut ad suos minimè referuntur auctores, aut omninò ad nullos, utpotè qui non produntur. Quapropter si scriptores quos sequeremur, nullos planè habuimus, nemini sanè mirum sit, nos quædam silen-

silentio præteriisse: quando istud admiratione dignius est, ut plurima nova inventa sint, quorum inventores non tradantur,& ex iis quædam nec scripta habeamus, quo nomine vocari possint. Nam quid jucundius reperiri potuit horologio? quo nobis, etsi occultato sole, per tintinnabulum suâ, ut ita videtur, sponte sonans, horæ nunciantur? Aut quid gratius ipso tintinnabulo,quod alii campanam,nonnulli nolam nuncupant,inveniri potuit? quod licet recens inventum non sit, Mosis enim temporibus, *teste Iosepho in 3. Antiq.* ejus usus erat, de quo Martialis ait:

Redde pilam, sonat æs thermarum, ludere pergis?
Virgine vis sola lotus abire domum?

Vtriusque tamen pariter auctor latet. Sed & aliud meo judicio admirabilius fuit, invenire pyxidem illam, qua nautæ admodum peritissimè navigationem moderantur: quis tamen eam repererit, omnino in aperto non est. Adde præterea illud tormentum æneum, quod bombardam vocant, omni admiratione execrationeque dignum, ad perniciem hominum excogitatum, quod haud adduci possum, ut humanum ingenium invenisse credam, sed me hercule potiùs malum quempiam dæmonem mortalibus monstrasse puto, ut inter se non modo armis, verùm etiam fulminibus (est enim, ut alio loco diximus, quàm simillimum fulmini) pugnarent, cujus auctor Perilli exemplo,sicut opinor, monitus, non temerè nomen suum occultavit, ne in se, uti merebatur, primùm hujusmodi tormentum experiri cogeretur. Perillus enim, *teste Plin. lib. 34.* vir Atheniensis, ut Phalaridi Agrigentinorum tyranno post hominum memoriam crudelissimo placeret, ex ære taurum artificiosissimum fabricavit, cui januam in latere posuit,ut,cum reus inclusus sub-

ſubjectis ignibus torqueretur, mugitum, non hominis vocem videretur emittere: pro quo opere cum à tyranno pretium poſtulaſſet, in illo ipſe includi omnium primus à Phalaride juſſus ſuppoſitis ignibus, artificii ſui verum experimentum præbuit: de quò Ovid. *in primo de arte amandi* ita cecinit.

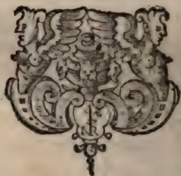
Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit, infelix imbuit auctor opus.
Iuſtus uterque fuit: neque enim lex æquior ulla eſt,
Quam necis artifices arte perire ſua.

Eſt & illud novum inventum, in quo uterque pes utrinque ejus quieſcit, qui equo inſidet: nam ut in marmoreis ſtatuis Romæ conſpicitur, antiqui non utebantur, nec quo nomine appelletur, apud auctores legitur: vulgò ſtaffa nominatur, quod in eo pedes commodè ſtent. Sunt & hujusmodi plurima, ſed illa imprimis incitamenta gulæ, quæ hodiè tam diverſi generis ex ſaccharo fiunt: vel etjam pars maxima armaturæ, quæ cum ſuis vocabulis haud aptè explicari queant, nihil eſt quod proferam. Eſt vel novitium illud inventum laneum tegmen capitis, quod biretrum vocant: veteres n. omninò caput non velabant, ſicuti teſtantur numiſmata, vel ipſæ ſtatuæ, quæ ut Romæ vidimus, apertum caput habent, præſertim cum propalam ſit, nos patrio more eo fingi veſtitu, quo prorſus utimur. Sed hoc omninò C. Cæſaris exemplo ſignificantius comprobatur: is enim, *auctore Tranquillo*, cum caluitii deformitatem iniquiſſimè ferret, obtrectatorum ſæpè jocis propoſitam, deficientem capillum revocare à vertice conſuevit, ut illam obtegeret. Quod quidem quis non videt, ab eo fieri abſurdum fuiſſe, ſi more patrio, commodus decentiuſque caput, hoc eſt, dehoneſtamentum illud calvitii obnubere potuiſſet? Ex quo apparet, recens eſſe inventum

tum hoc operimentum capitis, quo nunc passim utimur, auctor tamen ignoratur. Et sic hujusmodi sexcenta sunt, quorum juxta auctores non produntur. Acutius est etiam invenisse, & multò utilius, qua ratione frumentum ad decurrentis aquæ impetum molere possemus, quamvis non utique recens sit, tamen apud idoneos auctores suo nomine caret, vulgus molendinum vocat. Multa insuper novissimis temporibus instrumenta musica inventa sunt, quorum auctores jam in oblivionem venerunt: ex quibus propter suavitatem concentus, omni admiratione & laude digna sunt illa, quæ organa nuncupant, valdè quidem ab illis dissimilia, quæ David Iudæorum Rex, *ut in 1. hujus operis volumine memoravimus*, fecerat, quibus Levitæ sacros hymnos concinerent, sicut nos his pariter canimus. Item alia id genus sunt quæ monochordia, clavicymbala, varieque nominantur: eorum tamen æque inventores magno quidem suæ gloriæ damno, in nocte densissima delitescunt. Non proditur itidem, quis primus fecerit candelam ex sævo, rem etsi sordidam, attamen apprimè utilem: neque is qui primum aves ad venandum domuerit, quod similter recens inventum est. Nec memoriæ proditum est, quis annulos primò repererit, quibus apud Romanos, ut demonstravimus, magnus honos accessit. Sed quid miramur ejusmodi rerum admodum tenuicularum inventores, diuturnitatem temporis obliterasse, cum imprimendarum literarum artis nuper divino quodam ingenio excogitatæ, ipse auctor propemodum in tenebris jaceret? nos tamen pro virili parte operam impendimus, quemadmodum alibi appositè ostendimus, ut ab omni oblivionis injuria vindicaretur. Est vel memoria nostra crurum tegumentum tam commodissimè quàm decen-

decentissimè confectum, quod nos caligas dicimus: etsi caliga calceamenti genus fuerat apud veteres: ast auctor tam necessarii vestitus, tamque honesti, jamjam in occulto latet. Extant plures præterea artes, quæ intra suum initium tanquam humile cum minimè steterint, deinde ab insequentibus auctæ, neutiquam ad suos priores auctores, sed ad eos à quibus incrementum acceperint, perperam, ut in plerisque locis hujus operis docuimus; referuntur. Quare proinde si vetera quædam inventa aut nova minus attigimus, id profectò in causa fuit, quod maluerim paucis verbis certa tradere, quàm multis incerta persequi.

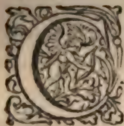
Libri tertii finis.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS IN QVINQVE LIBROS De INITIIS INSTITVTORVM Rei Christianæ, ad Ioannem Matthæum Vergilium fratrem,

PROOEMIVM.

Hristus Servator noster, qui, quemadmodum ipse testatur, ad nos mortales venerat, haud legis rescindendæ, sed atque adeò confirmandæ causâ, jam inde à principio omnia pura, nuda, apertaque reddidit, quæ antea Iudæi umbram ipsius legis secuti suffecerant, colorarant, fucosaque fecerant, & denique quicquid isti laxarant, ac quo minus pietatis plusque cæremoniarum introduxerant, ille astrinxit, atque plus pietatis, minusque cæremoniarum esse voluit. Quod Esaias fore prædixerat, inclamans: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus.

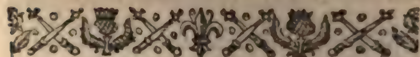
Cæte-

Cæterùm deinceps sylva hæc Iudaicarum cæremoniarum sic paulatim agrum Dominicum occupavit, ut periculum sit, ne aliquando ipse Dominus illud agricolis crimini det, ab eisque petat. Quis enim quæsivit hæc de manibus vestris? Verùm ut non parum multa Iudæis, ita non modica ab aliis gentibus instituta, aut casu, ratione ve accepta, tam in frequentem usum & consuetudinem venere, ut pro nostris habeantur. Quod equidem fecit, ut putarim me operæ pretium facturum, si origines ejusmodi rerum omnium, quæ ad religionem pertinerent, proderē, quo luculentius constaret, quas Servator, quas Apostoli, quas deinde Episcopi, quasve alii introduxissent. Et id amantißime frater, tuo præsertim rogatu, mihi officium præstandum duxi, ut dum tu, qui Græcis pariter atque Latinis literis es longè eruditißimus, Patavii, quo nuper à senatu Veneto Philosophiæ docendæ causâ accitus es, negotiaris, ne ipso otiarer. Itaque omnes nostræ religionis ritus, eorumque initia quinque libris exposui, etsi nescio quàm benè, tamen accuratè, quos ad tres illos de Rerum Inventoribus libellos ab hinc XVIII. annos, à me & ætate & fortaßè doctrinâ tyrone compositos adjunxi, demonstravique, Patres olim in bona illorum parte recipienda, piè ac cum causa fecisse, quippe qui gen-

tes etiam barbaras ad veræ pietatis cultum ducere aventes, arbitrati ſunt humanitatis condimentis tractandas, cùm earum inſtituta haud prorſus horruerint, nec ſuſtulerint, ſed meliora fecerint, quo ne ullum religioni periculum crearetur, ſi vel minus admiſiſſent, minuſve mutaſſent, quemadmodum locis perappoſitis commodum demonſtravimus. Atque iſto ipſo labore quem religionis cauſa non invitus ſuſcepi, Deum Optim. Maxim. nobis propitium reddidiſſe confido. Vale,

Nonis Decemb. Londini,
M. D. X V I I I.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS De INVENTORIBVS RERVM LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

De principio Ecclesiæ, Christianæque religionis.

QVæ ab orbe condito, ad nostram usque ætatem quisque ad usum humanæ vitæ necessaria primus invenerit, tribus suprioribus libris explicavimus: dehinc verò de principio Ecclesiæ Dei ac institutis, & eorum initiis Christianæ religionis agetur, quæ sola est, quæ possit hominem facere ac servare beatum. Ecclesia, vox Græca, apud nos significat congregationem, cœtum, concilium, multitudinem, concionem, & ut plurimum accipitur pro hominum congregatione credentium uni vero Deo, quos vocant fideles: ac eo pacto Apostolus *Epist. ad Ephesios cap.* 5. appellat Christum Ecclesiæ caput. At uulgus omne, Ecclesiam vocitat cunctorum sacerdotum ordinem, singulaque templa Deo atque divis ejus dicata. Hæc igitur Ecclesia hominum Deo vero credentium, ac summo cultu

eundem sanctèque venerantium esse cœpit jam inde à primordio Mundi creati, cum Adam ac ejus filii Cain & Abel Deum colere cœperunt: juvenes. n. statim Deo sua obtulere dona, *velut lib. Genes. extat.* Deinde crescente hominum genere, Ecclesia magis fuit celebris, usque ad Noë tempora, cum exigua admodum facta, ex familia tantum ipsius Noë constitit: postea penè extincta est, sed paulo post per Abraham & ejus familiam restituta, in suo tandiu stetit mediocri statu, donec cœperit majorem in modum florere pro Mosen, qui eam mandatis divinis, legibus cæremoniisque adauxit, stabilivit, ornavit. Postremo eam ipsam Ecclesiam populo Hebræo per suos impios reges & imprimis Achaz ad idololatriam impulso, *uti est lib. Paralip.* 2. jamjam cadentem Prophetæ eatenus sustentarunt, quoad præstò ei fuit Christus: de cujus adventu causaque adveniendi dicturis, aliquanto altius rursum nobis exordiendum est, prodito jam Ecclesiæ Dei ortu. Hebræi itaque ab Heber, à quo Abraham originem duxit, *auctore Eusebio de Euangel. præparat. lib* 7. dicti, qui post Mosen, *teste Lactantio lib. divin. institut.* 4. à Iuda, qui illorum fuit dux contra Chananæum, Iudęi appellati sunt, ante multa secula, quàm esset Moses absque lege aliqua scripta, piè sanctèque vixerunt, utpote qui naturali quadam ratione, ac mentis acumine, magnitudineque animi, veritatem veramque pietatem consecuti essent. Quorum Principes fuerunt, Enos, qui primus *sicuti supra ostendimus*, nomen Domini Dei invocavit, Enoch, Noë, item post istius tempora, Abraham, Isaac, & Iacob, qui, quod Deum vidisset, Israël est ab ipso Deo appellatus, & ab eo Hebræi Israëlitæ nuncupati. Ab hoc 12. tribus Iudæorum profectæ sunt, singulæ à singulis ejus filiis denominatæ. Præter

hos

hos Iob qui etsi homo alienigena, (erat enim, è terra Hus, in Arabiæ Idumeæque finibus sita) pietate tamen & innocentiâ Hebræis comparandus est. Sed Ioseph Israëlis filius in primis vitæ castimonia excelluit. Iis igitur ob justitiam commissa sunt, *ut Apost. Paulus ait*, eloquia Dei. Verùm non diuturna fuit in gente integritas: nam posteaquam famem declinaturi primum Abraham, deinde Israëlem secuti, in Ægyptum migravere, sensim ex pestilenti illius populi commercio patriæ pietatis obliti, adeò sese maleficæ superstitioni addicere, & dæmonibus servire cœperunt, ut nihil ab ipsis Ægyptiis, nihil ferè à reliquis gentibus, quæ olim ab eis *prout alibi appositè demonstravimus* ortum habuerant, religione differrent. Deus tamen misertus post annum CCV. *ut Iosepho placet*, quam Israël cum filiis in Ægyptum venerat, & quàm Abraham in eam terram accesserat CCCCXXX. duce Mose, per quem illis deinde lex data est, eos eduxit liberavitque servitute, qua ab Ægyptiis premebantur. Pro iis divinis beneficiis honorem Deo non habuerunt, sed depulsâ jam servitute in luxuriam delapsi, ad prophanos Ægyptiorum ritus animum adjunxerunt, atque deinceps nunquam peccare cessarunt, veluti cæteræ gentes factitabant. Quocirca summus Deus ac parens omnium, cum videret malitiam & falsorum deorum cultus orbem terræ occupasse, ac jam nomen suum ex hominum memoria penè sublatum, appropinquante jam termino, quo religionem suam transferre voluisset ad novos cultores, secundum illud David oraculum, Populus quem non cognovi, serviet mihi: misit in mundum unigenitum filium suum nuntium & doctorem, ad erudiendos mortales præceptis justitiæ suæ. Nam scire licet, Adam qui noster primus parens fuit, fecisse contra quàm Deus mandaverat,

ac ob id incidisse in pœnam ab ipso Deo constitutam, amisisseque donum Iustiæ Originalis, & illud Peccatum cum pœna in omnem posteritatem perpetuatum, atque per Peccatum Mortem subjisse. Deus igitur misericors volens homines, quos creasset, haud perditos, quippe qui seipsos ita delictis inquinatos liberare non poterant, tandem misit Iesum Christum, inquam Filium suum, qui per sanguinem suum ipsius, redimeret nos, Deumque patrem placaret, & idem pater sibi genus humanum reconciliaret, quando idem Deus, *ut ait Paulus ad Corinth. Epistol. 2. capite 5.* erat in Christo, quem propterea voluit mortali carne indui, & in crucem tolli & morte mactari, qui, ut viva lex, nomen ac templum novum conderet, pium cultum verumque per omnem terram verbo & exemplo doceret. Sed tamen quo certum esset à Deo missum, oportuit illum non ita nasci, sicut nascitur homo ex utroque mortali genitus, qui ut cœlestis appareret, crearetur sine opera genitoris & tunc conciliator inter Deum & homines, ad immortalitatem duceret ipsos homines, & sicuti homo præcepta factis approbando cæteros parendi necessitate constringeret. Idcircò voluit morti & afflictionibus cunctis esse expositus, ut ea tolerando uti bonus doctor, doceret, illa quoque posse perferri à quocunque mortali homine, qui non ut humanus corpori serviret, sed ut *quemadmodum Origenes ex Apostoli sententia super Genesin pulcherrimè admonet*, exercens bona animi, cujusmodi sunt voluptatum fuga, doloris atque mortis contemptus, cœlestis effectus, imaginem cœlestis Dei acciperet. Venit ergò ad nos similiter divinus ac humanus Doctor, id est, perfectus Deus, perfectus homo, qui Verbum Dei, qui cum patre semper, & pater cum eo est unus Deus. Ille

tanquam ſol, hic tanquam radius ex ſole porrectus: ille quaſi fons, hic rivus, quia æque una utrique mens, unus ſpiritus, una ſubſtantia eſt, ſicut ſolis lumen in radio, & aqua fontis in rivo. Sed quomodo ad nos venerit, & Verbum caro, veluti Euangeliſta Ioannes ait, factum ſit, audiamus Lucam ita intonantem: Miſſus en Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galileæ, cui nomen Nazareth, ad virginem deſponſatam viro, cui nomen erat Ioſeph, de domo David, & nomen virginis Maria. Et ingreſſus Angelus ad eam dixit: Ave gratiâ plena, Dominus tecum. Benedicta tu inter mulieres. Et *parum infra*: Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus Ieſum. Is erit magnus & filius Altiſſimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus ſedem David patris ejus, & regnabit in domo Iacob in æternum, &c. Dixit, David patris ejus, quoniam tam Ioſeph qui putabatur ejus pater, quam Maria virgo ex regia ſtirpe David orta erat, ſicuti ex genealogia utriuſque apertè liquet: quando Ioachim, qui ex Anna uxore hanc puellam genuerat, ſuum pariter genus ad David referebat. Dum igitur pax in terra poſt hominum memoriam ſumma erat, dum Auguſtus Cæſar univerſo orbi imperabat, dum edicto ipſius Cæſaris, Iudæi, ut in aliis quoque gentibus fiebat, à Cyrino qui Syriæ præerat, vocantur, ut tributim dent nomina, dum denique Ioſeph ex Galilæa profectus cum conjuge, ut in tribu Iuda cum ſuis profiteretur, in Bethleem oppido Iudææ morabatur, quæ terrarum ferè media eſt, contigit ut virgo, quæ divini ſpiritus hauſtu conceperat, filium pareret, ſine ullo uteri accepto incommodo, quod partus divinus eſſet, de quo jam multo antea veteres cecinerant Prophetæ, Eſaias: Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Et rurſus: Egredietur

virga de radice Iessæ. Fuit Iessa David regis pater qui & Isai dictus est, *velut in extremo decimo capite libri primi Paralipomenon legitur.* Extiterunt & alibi argumenta quædam mysterii hujus. Romæ regione transtyberina oleum ut Eusebius scribit, per idem temporis terrâ erupit, perque integrum diem perpetuò manavit fluvio. Item Orosius tradit Augustum eodem die vetuisse edicto, se Dominum appellari, manifesto præsagio majoris dominatus, qui tum in terris ortus esset. Fuit hic annus, in quem ille sacratissimus incidit partus, alter & quadragesimus imperii Augusti principis, mundanæ verò originis x c i x. supra centesimum ac quinquies millesimum. Octavo deinde die, puer ad templum delatus patrio more circumciditur: non enim venerat ut legem abrogaret, sed ut consummaret: vocaturque Iesus, quod idem Hebraicè significat atque Servator. Haud ita multò post colitur à Magis, pretiosisque muneribus donatur. Magos Persæ sapientes vocant, & Chaldæi, quos Græci Philosophos. Deinde matris secuta est purgatio, ut magis lex servaretur, quàm quod lustratione aliqua opus esset, undè omnis labes abfuerat. Tulit virgo secum puerum ad templum, quem Simeon vir justus miro perfusus gaudio cupidissimè complectitur, ac regem, & servatorem suum prophetico spiritu profitetur. Vndè Christus ex mystico chrismate dictus, quod certo argumento potestatis & regni unctus est. Christus etiam dicitur unctus, quem Hebræi Messiam vocant. Sic Iesus, id est, Servator, & Christus, hoc est, Rex dictus est. Anna itidem prophetica mulier Iesum Christum vidit, & agnovit. Herodes verò audito nomine novi regis eum perdendum statuit. Quo cognito, Ioseph divinitus ante monitus in Ægyptum cum puero & matre aufugit, ubi septem
fuit

fuit annos. Interim Herodes oraculi nescius, omnes pueros qui tum in Bethleem erant, occidit, qui propter id scelus tabo & sacro igne correptus, cruciabiliter vitam amisit. Tum Ioseph iterum per quietem monitus in patriam rediit, & cum audisset Archelaum regnare in Iudæa, loco Herodis patris, in Galilæam divertit, & Nazareth oppidum incoluit: undè puer Nazaræus est appellatus. Secundum hæc cum jam puer 12. esset annos natus, Hierosolymam cum parentibus de more ad diem festum agendum proficiscitur, ubique in templo cœpit cum doctoribus, cùm percontando tùm respondendo, supra ætatem disputare: mox parentes domum secutus, usque ad 30. vitæ annum contentus mansit gratiâ Dei & virtute, quæ in eo maxima erat. Tum demum Christianæ rei fundamentum jacturus, & suum negotium propter quod venerat, gesturus, tinctus est à Ioanne propheta in Iordane flumine, ut ea aqua spirituali, peccata non sua, quæ utique non habebat, sed carnis quam gerebat, aboleret, & quemadmodum Iudæi susceptâ circumcisione, sic etiam gentes per baptisma, id est, salutaris roris perfusionem servarentur. Delegit Apostolos 12. & Discipulos 70. quibus deinde mandaret concionandi munus, seu is delectus paulò post quàm prædicationem inchoaverat, ab eo habitus est, quod parvi refert. Cœpit docere homines unum esse Deum, & illum solum coli oportere, quod diligentibus se hæreditatem cœlestem donaret, quo sic eorum mentes à stultitia qua tenebantur, ad sapientiam, ab iniquitate ad justitiam reduceret: item debere omnium maximè mutuam charitatem habere, ac cætera præcepta Dei syncerâ mente servare: se verò non Deum, sed nuntium Dei profitebatur, qui non suum, sed patris honorem quæreret: indè maxima simul

miracula edere cœpit, non præstigiis magicis, quæ nihil veri ostentant, sed vi ac potestate cœlesti, quæ jam pridem prophetis nuntiantibus canebantur: sic viam ostendebat olympo. Quo fiebat, ut populus ex tota Syria ad eum ob ejus justitiam, vel ob hujusmodi miracula conflueret, & præcepta ejus audiret, ac à Deo missum, Deique filium crederet. Docuit præterea modum orandi atque sacrificandi, ut nihil omitteret quod ad veram religionem faceret, in qua demum cuncti mortales acquiescerent. Hæc sunt facta Iesu Christi præceptoris nostri, quæ miraculis constant: hæc ejus doctrina, quæ continetur decretis, quæ ipse Euangelium, hoc est, bonum nuntium appellavit. Cæterùm quo magis hæc à pluribus recipiebantur, hoc acriores invidiæ stimuli exagitabant Iudæorum primores & sacerdotes vociferantes, legem Dei ob hanc novam superstitionem (sic enim Euagelium vocitabant) violatum desertumque iri, qui usque eo irâ obcæcati sunt, ut omnium prophetarum oraculorum immemores, non prius machinari cessaverint, quam ipsum Christum in crucem sustulerint, quo sic per ejus mortem, veteris instrumenti mysterium aperiretur, intelligereturque: ac novum instrumentum, quod ab eo est compositum, veteris fieret perfectio, quia ille in utroque testator est. Sed frustra opponuntur divinæ voluntati humana consilia: nam Christus post tertium diem, quàm passus fuerat, resurrexit, obtulitque gloriosum corpus suis discipulis conspiciendum, qui fuit annus principatûs Tiberii Cæsaris decimusoctavus. Illis per hæc confirmatis, quos jussit Spiritum Sanctum expectare, qui ad eorum mentes instruendas esset è cœlo mox paulò venturus, post quadragesimum diem quàm resurrexerat, & videntibus ad patrem ascendit, post annum trigesimum

gesimum tertium, ac menses tres, quàm ad humani generis instaurationem in terram descenderat. Verùm priusquam in cœlum rediret, potestatem dedit Apostolis, qua rempublicam Christianam conderent, dicens, *uti testis est Matthæus Euangelista*: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: Euntes ergò docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Et *secundum Marcum*, illud ipsum repetens: Ite in mundum universum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur. Ioannes verò Euangelista nihil diversum commemorat, cum inquit: Venit Iesus, & stetit in medio, & dicit eis: Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus & latus suum. Gavisi sunt ergo discipuli, viso domino: Dixit ergo eis iterum: Pax vobis: sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et cum dixisset, flavit in eos & dixit eis: Accipite Spiritum Sanctum: quorumcunque remiseritis peccata, remittentur eis, & quorumcunq; retinueritis, retenta sunt, &c. Et hanc Christus æquam omnibus Apostolis auctoritatem fecit, postquam spiritum dederat, ut qui eâ deinceps uterentur, scirent, oportere se retinere etiam spiritum. Deinde Christus in cœlum se contulit, qui post decimum diem quam ascenderat Spiritum Sanct. ad Apostolorum mentes divinitus illustrandas misit, qui Hierosolymis unâ erant, & eum paracletum expectabant: quo repentè afflati, cœperunt loqui aliis linguis prout spiritus dabat ut loquerentur. Atque ipsum Christianæ religionis principium tale fuit, taleque fundamentum quod Servator

noster

noster jecit, & denique tali frumenti granum, quod ille solo condidit. Sed age jam dicamus, ut illud enatum sit, quasve paulatim protulerit opes.

CAPVT II.

De Christianæ Reipublicæ origine, ejusque miro à primo incremento, ac Apostolorum Petri & Pauli martyrio.

APostoli spiritu supernè accepto, ut valido muniti præsidio, nihil formidantes, audacter incipiunt Christum Hierosolymis prædicare, ubi ille paulò ante datus fuerat neci. Sed Petrus in primis Iudæos tanti parricidii intrepidè coarguit, hortaturque ut eos pœniteat, ac veram religionem quamprimùm complectantur. Ea concio ita movit, ut tria millia sexus utriusque eodem die baptizata sint. Confirmat Petrus statim animos istorum miraculo, qui in aditu templi, ad Speciosam portam, claudum ex utero matris IESV Nazareni nomine in pedes erexit. Quo viso, totus populus ad Petrum & Ioannem, qui aderat, cucurrit, & ille rursus concionatur. Post hæc à principibus Iudæorum interrogatus: Qua arte id miraculum edidisset? aperit illud nomine IESV Christi gestum, quem illi iniquè crucifixissent. Ad hæc indignati principes jubent, ut ne id nomen amplius apud populum divulgent: quibus Petrus & Ioannes respondent, se non posse quæ de IESV vidissent, non loqui: qui cum perseverarent in ea prædicatione, unà cum aliis Apostolis in custodiam conjiciuntur; sed statim noctu, apertis divinitus

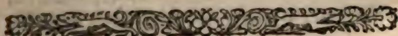
nitus portis, in templum se conferunt, ibique docent. Tum iterum à principibus prohibiti, ne concionarentur apud populum, respondit Petrus sic: Obœdire oportet Deo magis, quàm hominibus. Quare principes indignati, cum non auderent in Apostolos sævire, veriti si id tentarent, ne in plebe tumultus fierit, Stephanum unum ex septem diaconis, lapidibus confectum interemerunt, cujus cædes nihil minuit piorum alacritatem, cum audissent illum dicentem, Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis stantem à dextris Dei. Interea conveniebat multitudo vicinarum civitatum Hierosol. ad eos afferentes ægrotos, & vexatos à spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Per hæc crescebat cœtus Christianorum, quibus erat cor unum & anima una, atque omnia communia. Apostoli autem communiter vivebant, & quod illis piè offerebatur (offerebantur autem ad illorum pedes à credentibs pretia agrorum) id extra naturæ usum, pauperibus erogabant. Philippus inter hæc, unus ex septem diaconis, Samaritanos ad religionem trahit. Simonem magum baptizat. Cucurrit illuc Petrus cum Ioanne, qui eam gentem corroboraret: Paulus non multò pòst nominis Christiani acerrimus hostis, in piorum cœtum ope divina ducitur. Sed ut illud David carmen eventis probaretur: In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba illorum: haud multò post ejusdem Philippi operâ, Euangelicus sermo usque etiam ad Æthiopes penetravit. Philippus porrò pòstquam Samaritanos vera religione imbuerat, cum Dei monitu Gazam pergeret, quemadmodum in Apostolorum actis extat, Eunuchum Candaces reginæ Æthiopum præfectum baptizavit: & Eunuchus deinde reginam ipsam, cum tota familia, bonaque populi parte,
sic, ut

ſic, ut Chriſtiana Religio in gente ſemper viguerit. Sanè memoriâ noſtrâ cum Clemens VII. Rom. pontifex, & Carolus V. Imperator Bononiam negotii causâ conveniſſent, accidit ut Franciſcus Alvarez legatus David vulgò Prætogiam dicti, regis Abiſſinorum Æthiopum, qui mediterraneam Africæ partem tenent, eò, Ioannis Luſitaniæ regis oratore duce, acceſſerit, atque in ſenatu ſui regis nomine, promiſſum fidei obedientiæq; Clementi fecerit, ann. ſalutis MDXXXIII menſe Februario. Ad rem revertor. Petrus oraculo admonitus Ioppe, ubi Tabitham vita privatam à morte ſuſcitavit, Cæſaream proficiſcitur, ibique Cornelium Centurionem cum tota ejus familia, primum ex gentibus externis, ſacri roris unda eluit. At Paulo id in primis negotium inter gentes deinde datum eſt. Dum hæc alibi fiunt: Antiochiæ interim prædicatione diſcipulorum, qui poſt cædem Stephani Hieroſolymis factam aufugerant, multus numerus credentium adjunxit ſe ad Chriſtum, ita ut illi primum eò loci cognominarentur Chriſtiani. Felix Antiochena civitas, quæ prima omnium auſa eſt Chriſtianum proferre nomen, atque naſcentis Euangelii celebrare gloriam, noſtræ hæc demum religionis origo eſt, quæ vitiorum omnium expultrix, Deo nos conciliat, & vinculo connectit arctiſſimo, cujus auctor non Saturnus, aut Iupiter, ſed verus Deus, rerum omnium origo. Accepit ſenſim ſuum deinde incrementum reſpublica Chriſtiana: nam Apoſtoli partiti inter ſe provincias, Thomas Parthos ſortitus, Matthæus Æthiopiam, citeriorem Indiam Bartholomæus, Andreas Scythiam, Ioannes Aſiam: Petro Galatia, Pontus, Bithynia, & Cappadocia obtigit. Erat Petrus Galilæus ex Bethſaide urbe, Ioannis filius, & Andreæ Apoſtoli frater, qui ſeptem inde annos Antiochiæ Epiſco-

Episcopus Tiberio principe fuit. Quo tempore Iacobus junior Hierosolymitanę diœcesi præerat, & is Christi frater dictus, quod ortus esset ex sorore virginis: & Apostolus, non quod de numero duodecim fuerit, sed quia, *teste Hieronym. in commentariis in Epist. Pauli ad Galatas*, viderat Christum, & postea prædicarat: quando omnes, qui eo pacto de Christo prædicavissent, Apostoli nuncupati sunt: item sanctus, qui, *ut Egesip. ait*, nullum novit aut vini aut carnis usum, intonsus, unguenti & balnei expers, & cui ob assiduum orandi usum, genua in camelorum speciem occaluissent, quem demum Iudæi è pinnaculo templi præcipitatum, quod Christum prædicasset, fullonum fuste mactarunt. Petrus verò pluribus in Asia civitatibus novo Religionis ritu institutis, & in iis Antiochena, ad majora inde rerum initia Romam anno Claudii Cæsaris secundo, proficiscitur, docensque Euangelium sacri pontificatus fundamentum jacit, cujus plures inde annos custos fuit. Atque ita Respublica Christiana passim augebatur, cum Maria virgo Mater Christi in cœlum assumpta est, qui fuit annus VII & XL. humanæ salutis. Ducitur haud multò pòst Romam Paulus, qui à Iudæis ad supplicium petitus, Cæsarem, ut Romanus civis appellaverat. Is etiam ad rem Christianam propagandam mirè intentus, utcunque in custodia potuit salubriter docere, non prius destitit, quam jussu Neronis, eodem die capite obtruncatus, quo & Petrus pedibus in sublime elatis, cruci affixus est. Sic ambo, jactis jam validis religionis fundamentis sunt martyrii coronam adepti: quod verum esse testatur Tertullian. auctor antiquissimus, qui florere cœpit anno post Christum CLX. Is itaque *libro quarto adversus Marcionem* scribit: Videamus quod lac à Paulo Corinthii hauserint, ad

quam

quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romam de proximo sonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. *Et lib. de Præscriptionibus hæreticorum* ait, Clementem à Petro initiatum, quò nemo homo possit ambigere, eos Apostolos apud Romanos auctores religionis fuisse. Ac ista est origo reipublicæ Christianæ, quæ etiam Græcè Ecclesia dicitur, quæ Christi Servatoris nostri documentis præceptisque instituta est, atque per mortem ejusdem & resurrectionem fundata, munita, conservata, sed Apostolorum operâ mirificè aucta: cujus qui civis non est, jam ille amissâ omni benefaciendi facultate, sese totâ juxtà errare viâ, ac perditum ire certò sciat.

CAPVT III.

Quando primùm Circumcisio instituta, ac de ejus duplici genere, & quàm grave visum sit ejus rei præscriptum.

NOS, *sicut Origenes super Genesin scienter disserit*, ut incorporeum esse Deum, & omnipotentem, & invisibilem profitemur, ita eum curare mortalia, & nihil absque ejus providenti ageri, neque in cœlo, neque in terris, confitemur. Secundum hoc itaq; quod provisorem omnium dicimus Deum, consequens est, ut quid velit, vel quid hominibus expediat, indicet. Sed quomodo id fiat, Plato *in magna epistola* perspicuè docet, scribens: Deus fabilis nullo modo est, sed ex multa inhæsione hærentiaque, ut ita dixerim, circa rem ipsam, & vitæ

vitæ integritatem, repentè quasi ab igne accensum lumen animo innascitur, quod seipsum alit. Ita innuit Deum intellectu percipi, quod Propheta multo ante protulit, dicens: Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo. Et rursus: Et in lumine tuo videbimus lumen. Sic igitur Deus dicitur esse locutus, cum nobis nota fiunt oraculo ea, quæ ejus sunt voluntatis indicia. Ad hunc modum Abrahæ inquit: Ego sum, ecce Testamentum meum tecum, & eris pater multitudinis gentium. Et hæc post addidit: Circuncidetur omne masculinum vestrum, & circuncidetur caro præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & vos, infans octo dierum circumcidetur in vobis. Abraham credidit Deo, uti solebat, quia illi attributum est ad justitiam, & statim ipsa die 99. natus annos, se & Ismaëlem filium ex Agar ancilla susceptum, 13. agentem annum, & omnes vernas suos circuncidit, quò deinceps secundum præceptum Domini, præputium carnis sobolis ex se futuræ circuncideretur. Cujus rei divus Cyprianus rationem reddens, ita scribit: Cum, jam fidei tempora appropinquarent, imperata est circumcisio, & pars illa corporis in qua est voluptatum seminarium, & libidinis officina, jussa etiam in parvulis amputari, ut proprii primitias sanguinis ei, qui totum sanguinem suum ablaturus erat, offerrent. Fiebat autem circumcisio ad hunc modum: Præputium, hoc est, pellis quæ glandem, id est, partem virilis membri summam tegit, præputabatur machæra petrina: est enim μάχαιρα vox Græca, & latinè gladius dicitur. Atque Deus ita fieri jussit, Iosue dicens: Fac tibi cultros lapideos & circuncide secundò filios Israël. Atque hoc fuit circuncisionis initium, quandoquidem non modò ante Abraham, sed ne prior Mose, de

vitæ

vitæ institutis inter gentes sanxit quisquam, *testis est Iosephus adversus Appionem*. Et propterea divus Ioannes Chrysost. *homilia* 52. *in Matth.* ait circuncisionem omnium aliorum mandatorum longè antiquissimam esse. Hinc igitur consentaneum est ad alias nationes morem circuncidendi postea manasse. Phœnices enim & Arabes, *sicut divus tradit Cyprianus*, item Saraceni, ut Iudæi, veteri ritu circuncidebantur, *Plin.* Iudæorum, Æthiopum & Ægyptiorum id fuisse institutum, *auctor est Herod.* simul & Colchorum ait, sed ex Ægypto translatitium. Et quia per id Dei præscriptio servabatur. ideo circuncisio perinde, *uti testis est divus Gregorius*, valebat apud Hebræos, vel ad tolleddum Originale peccatum, atque apud nos unda baptismi: hoc differebat, quod per mysterium circuncisionis non conferebatur gratia bene agendi, sicut fit in baptismate. Proderat igitur circuncisio, *prout ait Apostolus*, cùm legem servarent, cùm erga carnis motus non importuni existerent, nec statutos legibus terminos superarent, nec aliarum fœminarum nisi conjugum legitimarum notitiam haberent, & ea quoq; ipsa posteritatis tantummodo causâ, & certis & legitimis temporibus facerent. Isti circumcisi præputio carnis suæ dicendi erant. Hæc prima, & carnis circumcisio. Altera erat spiritus, & perfectior habebatur, quæ non solum à vetitis thoris, verùm etiam à concessis & licitis temperabat, de qua Moses ita vaticinatus est: Ipse in novissimis diebus circuncidet Deus cor tuum ad dominum Deum tuum amandum. Et prima circuncisio, *teste Lactan.* hujus secundæ figura fuit, significans nudandum esse pectus, id est, aperto & simplici corde oportere nos vivere, quoniam pars illa corporis quæ circunciditur, habet quandam similitudinem cordis, & est pudenda. Vtramque

Apollo-

Apostolus innuit, dicens: Non is qui in manifesto Iudæis fit, Iudæus est: nec ea quæ in manifesto fit carnis circumcisio, circuncisio est: sed qui in occulto Iudæus fuerit, is Iudæus est: & circuncisio cordis, circuncisio est, quæ spiritu constat, non literâ, cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo. Quod & Origenes explicat, Qui verò puram fidem in cōscientiæ synceritate custodit, iste circuncisus est corde. Et divus Hieronymus *super illud Hieremiæ: Omnis autem domus Israël incircumcisi sunt corde* ait: Omnis domus Israël incircuncisa est corde, non carne, quæ incircumcisio ducit ad mortem: illa enim carnis, hæc spiritus est. Hanc, *ut dicit Cyprianus*, Christus à carne mortali ad animam transtulit, quæ sola mansura est. Cæterum visum est præceptum minime æquum cum ita præscriptum esset? Masculus cujus præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit, siquidem id accidere non poterat culpâ pueri, sed parentis: quare admodum gravè videbatur, ut negligentia patris deberet malo esse filio. Quapropter putant illam pœnam indictam esse patri, cum subjiceretur, Delebitur anima illa. At contra plures ad filium referendum ducunt, quo violatio præscripti majori sit timori, quando innocens ob alterius culpam plectitur. Verùm divus Ambrosius neutram opinionem satis probat, qui masculi nomine mentem significari autumat, quod ut sexu potior ille est, ita ejus mentis vigor sit validior. Ergo ait, hæc ratio est, quod omnis mens quæ non fuerit circuncisa à superfluis corporalibus, & purgata solenni munere, ut exuat se passionibus & vitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo, sed anima illa peribit, quia potuit salva fieri si habuisset purgationem.

CAPUT IV.

De primo Baptismatis usu, & baptizandorum infantium instituto: & de baptismo non iterando: ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus.

CHristus, qui æquè mortalium omnium negotium gerebat, volens vitæ ac saluti nostræ pro æterna sua pietate consulere, docuit, quemadmodum si cor nudaremus, si peccata confessi satis Deo faceremus, veniam consequeremur: & ne aberramus, nobis statim natis gratiam suam per baptisma impertivit, ut eâ adversus dæmonum insidias muniti, recto itinere ad cœlestem patriam tenderemus. Quapropter Prophetam ante se misit, qui nos instrueret ad eam gratiam promerendam. Is fuit Ioannes Zachariæ filius, quo major surrexit nemo, ut veritas testata est, ad quem anno 15. imperii Tiberii Cæsaris, sicut Lucas perhibet, factum est verbum Domini, & venit in omnem regionem finitimam Iordani, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro Sermonum Esaiæ Prophetæ dicentis: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Tunc, *ut Matthæus testatur*, egressa est ad illum civitas Hierosolymitana, & tota Iudæa, totaque regio undique finitima Iordani, & baptizabantur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua. Hoc fuit initium baptismi, vel potius gradum faciendi omnibus, qui sese factorum pœnitentes, mox digni essent, qui ad baptisma Christi percipiendum accede-

accederent. Quod Cyprianus comprobat, ita differens: Præparabat viam Domino Ioannes, lavando exterius corpora, ut præcederet exterius lavacrum secuturum baptisma, in quo conferretur animarum ablutio, & peccatorum remissio. Præcessit quod erat ex parte, ut consummatio sequeretur. Et Chrysostomus paria testatur, scribens: Aptè ergo cum dixisset, quod venit prædicans baptismum pœnitentiæ, adjecit, in remissionem peccatorum. Idcircò suadebat, ut illos pœniteret, quo subsequentem veniam facilius impetrarent, credentes in Christum. Vndè baptisma illud nullam aliam habuit causam, nisi ut instrueret ad fidem. *Hæc ille.* Sed ipse Ioannes illud ipsum planum facit, cum inquit: Ego quidem baptizo vos in aqua ad pœnitentiam, qui autem post me venturus est, (de Christo loquitur) fortior me est, cujus non sum dignus, ut calceamenta portem: ipse vos baptizabit, in spiritu sancto & igne, *& reliq.* Ego verò dixerim, Mosen primitus baptizandi rationem ostendisse, quippe qui baptizavit, sed in aqua solum, id est, in nube & mari: quod, *teste Greg. Nazianzeno*, & baptismi Ioannis & Christi exemplar fuisse constat, quando ista omnia à Deo proficiscebantur. Quod autem baptizati à Ioanne, rursus admoverentur ad lavationem, hoc est, baptizarentur, illud perspicuè constat testimonio Lucæ *in Apostolorum actis* in hunc modum scribentis: Factum est autem cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, & inveniret quosdam discipulos, dixitque ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, cum crederetis? At illi dixerunt ad eum: imò neque sit ne Spiritus Sanct. audivimus. Et ait illis: Quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus: Ioannes quidem baptizavit

baptism-

baptiſmo pœnitentiæ, populo dicens, in eum qui venturus eſſet pòſt ſe, ut crederent, hoc eſt, in Ieſum Chriſtum. His auditis baptizati ſunt in nomine Domine Ieſu. Et cum impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant, &c. Hac igitur de cauſa Chriſtus venit ad Ioannem, voluitque ab eo baptizari, ut ſuo baptiſmate illius baptiſmum approbaret, corroboraret, ac demonſtraret neminem eſſe, quamvis juſtum & ſanctum, quin eâ foret ſalutari aquâ abluendus, cum ipſe nullius purgationis egens ſic luſtrari voluiſſet. Cujus nempe rei Ioannes optimè gnarus, etſi in materno ſanctus habitus fuerat utero, prohibebat illum à ſe, ajens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Chriſtus autem reſpondens, dixit ei: Sine modo: quaſi diceret, poſtea te ſpiritu baptizabo, quod ſecundum Chryſoſtomum & fecit. Quin & alios baptizaſſe ſatis conſtat, *teſte Ioanne Euangel. cap. 3.* ubi ait: Poſt hæc venit Ieſus & Diſcipuli ejus in terram Iudæorum, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Atque hoc demum baptiſmatis initium fuit, hæcque eſt unda ſalutis, qua perfuſi innocentes efficimur, ſine cujus roris luſtratione, nulli fas in regnum intrare cœlorum. Primus autem ex gentibus externis Cornelius centurio cum ſua familia, Cæſareæ à Petro, *veluti proximo capite eſt dictum*, baptizatus fuit, qui propterea quod primus ex gentibus credidit, primuſque gratiam baptiſmi ſuſcipere meruit, jure Primitiæ gentium dici poteſt, vel Origenis teſtimonio, qui *ſuper Numeros* de eo ſic loquitur: Ex quibus eſſe arbitror etiam Cornelium illum, qui Cæſarienſis Eccleſiæ, cum iis cum quibus Spiritum Sanctum meruit accipere, Primitiæ merito dicitur: & non ſolum hujus Eccleſiæ, ſed fortaſſis & omnium gentium Primitiæ

tiæ

stæ Cornelius appellandus est: primus enim credidit ex gentibus, & primus Sancto Spiritu repletus est, & ideo recte Primitiæ gentium appellabitur. *Hactenus Orig.* Quod autem infantes baptizantur, id institutum vetus est, & ab Apostolis introductũ, uti affirmat idem Origines omnium Theologorum multò scientissimus, is enim *in commentariis suis in Epist. Pauli ad cap.* 26. de ea re ita differit: Corpus peccati est corpus nostrum, quia nec Adam dicitur cognovisse Evam uxorem suam, & genuisse Cain, nisi post peccatum. Denique pro illo, qui natus fuerit, ex lege offertur hostia, par turturum, aut duo pulli columbini, unus pro peccato, alter in holocaustomata. Nunquid nuper editus puer peccare potuit? ex tunc habet peccatum, pro quo hostia jubetur offerri, à quo mundus negatur esse aliquis, etsi unius diei fuerit vita ejus. Vnde David: In peccato concepit me mater mea. Secundum historiam enim nullum matris ejus declaratur peccatum. Pro hoc & Ecclesia ab Apostolis traditionem susceperat, ut etiam parvulis baptismum daret: sciebant enim illi quibus mysteriorum secreta commissa fuerant divinorum, esse in omnibus sordes peccati, quæ ab initio per aquam & spiritum ablui deberent. Vt verò infantes apud Iudæos octavo ab ortu die circuncidebantur, sic apud nos ut plurimùm baptizanrur, quod tamen Angli in ipso natali die faciunt, id quod D. Cyprianus *lib. epist. 3. scribens ad Fidum*, multis rationibus esse faciendum probat, & in primis, quod homo id ætatis longè innocentissimus sit. Porro non ab re 7. diem præterisse expectabant Iudæi, quod is, *Plutar. in Problem. & Festo testificantibus* maximè periculosus sit infantibus si vexentur, nec ante eum terminum umbilicus resolvatur, ante quem homo propior est plantæ quam

animali. Hunc quoque diem Romani, Hebræos imitati obſervabant, vocabantque luſtricum, quo infantes luſtrabantur, hoc eſt, expiabantur, & iis nomina imponebant, maribus quidem nono die, unde Nundina Dea apud eis colebatur: fœminis octavo, quia in maris conceptione plus eſſet temporis. Baptiſmo inſuper vel confirmationi, de cujus initio poſt dicetur, ne hæc ſacra forent iteranda, quod per patrum decreta fieri non licebat. Iginius Romanus pontifex ſtatuit, ut unus, quem compatrem vocant, uti teſtis intereſſet. Hodie ut plurimum ſi mas baptizetur, duo viri cum una muliere, quæ vulgo commater dicitur, adhibentur, veluti rei geſtæ teſtes: contra ſi fœmina, duæ mulieres cum uno viro: ii vel ſusceptores nuncupantur, quod infantem de fonte ſacro ſuſcipiant. At in confirmatione unus duntaxat vir, ſeu mulier teſtis admittitur, qui puerum vel puellam brachiis ſuſtentet. Quod autem baptiſma cum confirmatione (alterum enim ab altero pendet) haud iterandum eſſe patres ſanxerunt, id ab Apoſtolo profectum eſſe exiſtimant, qui illud colligunt tam ex ejus epiſtola ad Hebræos, ut inquit: Nam fieri non poteſt, ut qui ſemel fuerint illuminati guſtaverintque donum cœleſte, & participes facti fuerint Spiritus Sancti, ſi prolabantur, denuò renoventur per pœnitentiam: quam ex alia Epiſtola ad Romanos. Nam Chriſtus quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit ſemel, &c. Ac ita diſputant: Quemadmodum Chriſtus ſemel mortuus, & ſemel reſurgens, jam non amplius moritur: ita ſemel per pœnitentiam, gratia baptiſmatis nobis collata, iterari non poteſt, quia per baptiſmum peccatis priſtinis morimur. Vndè Propheta, Renovabitur, ut aquilæ, juventus tua. Præterea cum Servator, *teſte Marco* dixiſſet, Qui credi-

crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit, jam tum unumquenque oportebat & credere & baptizari si cupisset se salvum fore. Sed ut illud per se quisque poterat præstare, ita hoc sine aliena ope fieri non poterat. Quapropter Victor pontificum Rom. ordine XV. decrevit, ut à quocunque virilis vel fœminei sexus Christiano, & in quavis nativa aqua, baptismum petentes baptizarentur, si necessitas instaret: instabat autem necessitas, causâ præsertim infantium, quibus cum per ætatem non liceret de sua fide testari, à principio, *sicut tradit Cyprianus*, provisum fuit, ut per alios credere profiterentur, quo, quemadmodum alienâ culpâ, id est, Adam primi parentis delictum eis quoque malo fuit, quod statim nati originali peccato obligarentur, sic alienâ operâ bono esset, qui idcircò, *velut ait Ambrosius libro de Vocatione gentium secundo*, ex aliena confessione credunt & baptizantur. Atque hoc pacto cunctorum saluti consultum est. Atqui ex Euangelio discimus, homines alios aliorum pietate apud Deum juvari, quod *Matth.* 9. præclarè demonstrat ita scribens: Et ecce viri adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem: cumque vidisset Iesus fidem illorum: dixit paralytico, Bono animo esto, fili: remittuntur tibi peccata tua. Atque paralyticus per fidem bajulorum salvus factus est. Ita perseverabat in hunc modum celebre baptismatis institutum, cujus triplex est genus: fluminis, quo Ioannes primitus baptizavit: item flaminis, hoc est, Spiritus Sancti, quod Christus instituit: & Sanguinis, quo infantes ab Herode occisi sunt initiati. Cyprianus: Hi nuper, cruore lacteo loti, primitias baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, ubi necessitatis articulus excluserit moram, non minus ad lavacrum animæ sanguinem efficacem, quam sanctificatas

verbis aquas, maximè cum nec ſanguis hoc elemento careat, ſed aquarum motu per totum corporis alveum fluat. Spiritus verò ſanctus & aquis & ſanguini ſuperfertur, qui ſubjectos ſibi fovet & abluit, quo baptizante, idem occiſio, quod merſio, operatur. *Hæc Cyprianus.* Illud hic admonuerim, in uſu veterum fuiſſe, ut adulti ferè baptizarentur, induti veſtibus albis. Lactantius:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo.

Et id fiebat in Paſcha, & Pentecoſte, niſi neceſſitas urgeret. Interim autem dum dies ſtatutos expectabant, de myſteriis religionis erudiebantur, ac ob id Catechumeni dicebantur, quod κατηχεῖν græcè, ſit voce erudire, qui ita myſteriis initiati, & poſtea aquâ tincti, lac & mel deguſtabant, teſte Tertulliano *in libro de militis corona*, ubi ait: Aquam adituri, & ſubjicit: Dehinc ter mergitamur, inde ſuſcepti lactis & mellis concordiam præguſtamus. Item oleo ungebantur baptizati, *ſicut idem libro primo adverſus Marc. tradit.* Vinum quoque eis dabant bibere, id quod divus Hieronymus teſtatur, qui *explanans illud Eſaiæ*: *Venite emite vinum & lac*, inquit. Provocat nos Eſaias non ſolum ut vinum emamus, ſed & lac, quod ſignificat innocentiam parvulorum. Qui mos ac typus in Occidentis Eccleſiis hodie uſque ſervatur.

CAPVT V.

De Sacerdotii, ejusque graduum apud Hebræos initiis: ac magno Pontificis, minorisque sacerdotis consecrationis mysterio, & quibus uterque amiciretur Indumentis sacris, & quantum temporis daretur Levitis ad administrandum.

REmpublicam Christianam duplex genus hominum habet, unum quod Prophanorum nomine censetur, & iis soboli procreandæ ac imperio administrando fas est operam dare: alterum Sacerdotum, quod sacrificiis faciundis, precibus, & religioni denique ritè procurandæ vacat. Apud Hebræos idem fuit institutum: siquidem principiò Duces cum populo, deinde Reges reipublicæ curam habebant: Sacerdotes verò sacra curabant, penes quos, *teste Iosepho lib. 3. Antiquitat.* Sacerdotium cœpit ab Aaron, qui primus unctus atque consecratus fuit per Mosen fratrem, dicente illi Domino: Sume Aaron & filios ejus, & stolas & oleum unctionis, & vitulum qui est pro peccato, &c. Quare Moses convocato populo dixit: Hoc est, verbum quod mandavit Dominus facere, & applicuit Moses (*sicut etiam est in Exodo c. 22.*) Aaron fratrem suum, & filios ejus, & lavit eos aquâ, & vestivit eum tunicâ alterâ summâ, alterâ interiore, & præcinxit zonâ, & imposuit ei humerale, & cinxit eum secundum formam humeralis, & imposuit super eum logiū, & imposuit super manifestationem & veritatem, & imposuit mitram super caput ejus, & posuit super mitram,

 ante

ante faciem ejus, laminam auream sanctificatam, sanctam, sicut præceperat Dominus. Hæc fuit sacerdotis primi consecratio, & ea quidem non sine mysterio. Moses enim, id est, lex, *ut Origeni placet*, quam pontifex ignorare non debet, lavit & unxit Aaron summum pontificem cum filiis, hoc est, puros reddidit coram populo, quia oportet illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, sicut Apostolus dicit: postea vestivit eum duplici tunica, altera ministerii humani, altera intelligentiæ spiritualis: & præcinxit eum zona, antequam talarem tunicam imponeret, hanc stolam nuncupant. Induit eum humerali, quod est humerorum quidam ex circumductione vestis ornatus: humeri autem operum figuram tenent, ac laboris indicia. Et cinxit eum rursus secundum formam humeralis, ut constrictus esset in verbo, constrictus in facto. Post hæc imposuit logium, quod rationale dicitur, & est sapientiæ indicium, quia sapientia in ratione consistit, super manifestationem & veritatem. Dabantur & femoralia tanquam indicium castitatis: sed quia licebat sacerdotibus filios generare, ideò Origenes vult per femoralia innui, non esse prædicandum verbum Dei hypocritis, ne illud semen pereat, quasi tunc sit utendum femoralibus, ne in sterilem terram semina jaciantur. Hæc erant pontificis ornamenta: quorum ordo haud mysterio etiam caret: nam humeralis facta præcedunt, logii sapientia sequitur, quia post facta quærenda sapientia: deinde post rationale, manifestatio: quoniam non antè alios docere, quàm nos instruere debemus. Item additur veritas, quia veritas est summa sapientia. Postremò Moses ornavit caput Aaron corona, in quo esse debet justitiæ Dei sedes: propterea accepit cidarim, quod est operculum: vel ornamentum quoddam

capitis,

capitis, cui super imposuit mitram, hoc est indicium scientiæ utriusque instrumenti. Ante faciem id est, à fronte pontificis, laminam auream sanctam locavit, in qua sculptum erat vocabulum Dei. Hinc nostri pontifices indumenta bona ex parte, sicut mox dicemus, mutuati sunt. Ita Aaron pontifex summus est à Deo creatus: filii verò ejus, Nadab, Abiud, Eleazar & Ithamar, longè minoribus cæremoniis initiati sunt, quippe quibus neque bina indumenta tradita, neque humerale, neque rationale, neque capitis ornatus, nisi tantum cidaris, qui propterea loco minorum sacerdotum sunt habiti, quales hodiè apud nos sunt qui presbyteri vocantur. Cæterùm libet destinctè ex Iosepho & Hieronymo *ad Fabiolam* de his exponere indumentis. Octo n. genera fuere, quorum quatuor communia pontificibus pariter atque sacerdotibus erant: fœminalia quæ linea erant, & usque ad genua & poplites velabant verenda, nos ea vocamus braccas: poderis ex lino etiam tunica talaris, quam interulam dicunt: cingulum textum subtegmine trium colorum, cocci, purpuræ, & hyacinthini, byssino stamine: & tiara ex byssino confecta rotunda, ut pileus, quasi sphæra media sit divisa, ut pars ponatur in capite affabrè laborata: fuit olim Persarum mulierem capitis ornamentum. Pontificum verò reliqua quatuor propria indumenta erant: tunica talaris tota hyacinthina, & manicata, in cujus extrema parte circa pedes, septuaginta duo pendebant tintinnabula, cum totidem malis punicis, quo pontifex in sancta sanctorum vocalis incederet, moriturus statim, si hoc non fecisset. Superhumerale, quod Hebrajcè Ephod dicitur, ex bysso, cocco, purpura, hyacinthino, in cujus utroque humero erant duo lapides onyches, seu smaragdi: Iosephus Sardones vocat.

In singulis autem inscripta erant sena nomina Patriarcharum, hoc est, in dextro humero filii majores natu Iacob, in sinistro minores, ut pontifex ingrediens sancta sanctorum nomina populi pro quo erat Dominum oraturus, portaret secum. Item rationale, quod erat pannus brevis, auro & quatuor, haud alio modo ac superhumerale, contextus coloribus, cum duodecim lapidibus, quaterno distinctis ordine: in primo n. ordine inserti erant, Sarda, Topazius, Smaragdus: in altero Carbunculus, Sapphyrus, Iaspis: in tertio Lyncurion, Achates, Amethystus: in quarto Chrysolithus, Onyx, Beryllus. Vltimum vestimentum, lamina aurea, cum vitta, qua pontifices tantum utebantur. Isti duodecim lapides videntur significasse, *ut ait Hieronymus*, Apostolos duodecim, sicut illi duo super humerale portendisse Christum & ejus populum, & quatuor colores retulisse quatuor elementa. Atqui byssinum, quod est genus lini subtilissimi terræ comparari potest, quia ex terra gignitur, sicut purpura mari, quod ex ejus cochleolis tingitur: item hyacinthus aëri propter coloris similitudinem: coccus igni & ætheri. Sed ad reliqua persequenda jam recurrat oratio. Fuit tamen ante Aaron, Noë, qui dicitur altare erexisse, & super illud holocaustum Domino obtulisse: item Melchisedech, qui primus sacrificavit: & Abraham, Isaac, & Iacob, qui secundum eum itidem fecerunt: sed illos quadam naturali pietate, non sacerdotali auctoritate rem divinam fecisse constat. Alii deinde ministri ab aliis constituti sunt, qui in tabernaculo, hoc est, templo, in ministrando hærerent. Levitæ ex tribu Levi filii Iacob, statim post datum sacerdotium Aaron, & ejus filiis, jubente Domino, à Mose eliguntur, qui semper adessent Aaron sacrificium facienti, excubarent dies ac noctes in taber-

tabernaculo, geſtarent arcam, & tabernaculum, item vaſa, ac in circuitu tabernaculi locum caſtris ſtatuerent. Hoc græcâ voce Diaconos appellamus: ſiquidem Moſes præcipiente Domino, *uti Ioſephus eodem libro teſtatur*, tribum Levi à prophanis officiis ſegregans, Deo conſecravit, eique negotium cuſtodiendi tabernaculi dedit. Diaconis adjumento dati ſunt miniſtri, qui illorum dictis audientes eſſent, & oblationes caperent. Ii apud Hebræos Nathinnei appellantur, hoc eſt, dati aut donati, vel in humilitate Domino ſervientes: nunc Subdiaconi, quod Diaconis ſubſint, nuncupantur. At Levitis iſtis adminiſtrandi tempus terminatum erat per legem, quæ, *veluti in extremo octavo capite Numerorum eſt*, talis fuit: A xxv. annis, & ſupra, Levitæ ingredientur, ut miniſtrent in tabernaculo fœderis, cumque quinquageſimum annum compleverint, ſervire ceſſabunt, ut poſtea cuſtodiant, quæ ſibi commendata fuerint: tum enim vaſa ac alia tabernaculi inſtrumenta ſervanda curabant. Item nonnullos alios delegit, qui lucernas ſemper in tabernaculo ardentes curarent. Hos noſtri ceroferarios interpretantur, vel græcè Acolythos, ſeu potius Acoluthos, qui res corporis miniſtrant. Poſtea conſtituti ſunt Oſtiarii, qui æditui, ſive janitores vocantur, ut ex præſcripto legis præeſſent templo cuſtodiendo, ne impurus quiſquam ingrederetur. Item lectores, quorum ordo à Prophetis initium ſumpſit, qui concionarentur, & legerent, quibus dictum erat: Clama, ne ceſſes. Præcentorum, qui Pſalmos canerent, auctor David ſive Aſaph fuiſſe dicitur, qui poſt Moſen primi Pſalmos compoſuerunt Erat eorum ordo per ſucceſſionem generis, ſicuti ſacerdotium, qui aſſiduè in templo canebant, ad vocem unius reſpondente

 choro.

CAPUT IV.

De primo Baptismatis usu, & baptizandorum infantium instituto: & de baptismo non iterando: ac modo baptizandi adultos, & quibus diebus.

Hristus, qui æquè mortalium omnium negotium gerebat, volens vitæ ac saluti nostræ pro ęterna sua pietate consulere, docuit, quemadmodum si cor nudaremus, si peccata confessi satis Deo faceremus, veniam consequeremur: & ne aberramus, nobis statim natis gratiam suam per baptisma impertivit, ut eâ adversus dæmonum insidias muniti, recto itinere ad cœlestem patriam tenderemus. Quapropter Prophetam ante se misit, qui nos instrueret ad eam gratiam promerendam. Is fuit Ioannes Zachariæ filius, quo major surrexit nemo, ut veritas testata est, ad quem anno 15. imperii Tiberii Cæsaris, sicut Lucas perhibet, factum est verbum Domini, & venit in omnem regionem finitimam Iordani, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro Sermonum Esaiæ Prophetæ dicentis: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Tunc, *ut Matthæus testatur*, egressa est ad illum civitas Hierosolymitana, & tota Iudæa, totaque regio undique finitima Iordani, & baptizabantur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua. Hoc fuit initium baptismi, vel potius gradum faciendi omnibus, qui sese factorum pœnitentes, mox digni essent, qui ad baptisma Christi percipiendum accede-

accederent. Quod Cyprianus comprobat, ita differens: Præparabat viam Domino Ioannes, lavando exterius corpora, ut præcederet exterius lavacrum secuturum baptisma, in quo conferretur animarum ablutio, & peccatorum remissio. Præcessit quod erat ex parte, ut consummatio sequeretur. Et Chrysostomus paria testatur, scribens: Aptè ergo cum dixisset, quod venit prædicans baptismum pœnitentiæ, adjecit, in remissionem peccatorum. Idcircò suadebat, ut illos pœniteret, quo subsequentem veniam facilius impetrarent, credentes in Christum. Vndè baptisma illud nullam aliam habuit causam, nisi ut instrueret ad fidem. *Hæc ille*. Sed ipse Ioannes illud ipsum planum facit, cum inquit: Ego quidem baptizo vos in aqua ad pœnitentiam, qui autem post me venturus est, (de Christo loquitur) fortior me est, cujus non sum dignus, ut calceamenta portem: ipse vos baptizabit, in spiritu sancto & igne, *& reliq*. Ego verò dixerim, Mosen primitus baptizandi rationem ostendisse, quippe qui baptizavit, sed in aqua solum, id est, in nube & mari: quod, *teste Greg. Nazianzeno*, & baptismi Ioannis & Christi exemplar fuisse constat, quando illa omnia à Deo proficiscebantur. Quod autem baptizati à Ioanne, rursus admoverentur ad lavationem, hoc est, baptizarentur, illud perspicuè constat testimonio Lucæ *in Apostolorum actis* in hunc modum scribentis: Factum est autem cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, & inveniret quosdam discipulos, dixitque ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, cum crederetis? At illi dixerunt ad eum: imò neque sit ne Spiritus Sanct. audivimus. Et ait illis: Quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: Ioannis baptismate. Dixit autem Paulus: Ioannes quidem baptizavit

baptiſmo pœnitentiæ, populo dicens, in eum qui venturus eſſet pòſt ſe, ut crederent, hoc eſt, in Ieſum Chriſtum. His auditis baptizati ſunt in nomine Domine Ieſu. Et cum impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant, &c. Hac igitur de cauſa Chriſtus venit ad Ioannem, voluitque ab eo baptizari, ut ſuo baptiſmate illius baptiſmum approbaret, corroboraret, ac demonſtraret neminem eſſe, quamvis juſtum & ſanctum, quin eâ foret ſalutari aquâ abluendus, cum ipſe nullius purgationis egens ſic luſtrari voluiſſet. Cujus nempe rei Ioannes optimè gnarus, etſi in materno ſanctus habitus fuerat utero, prohibebat illum à ſe, ajens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Chriſtus autem reſpondens, dixit ei: Sine modo: quaſi diceret, poſtea te ſpiritu baptizabo, quod ſecundum Chryſoſtomum & fecit. Quin & alios baptizaſſe ſatis conſtat, *teſte Ioanne Euangel. cap. 3.* ubi ait: Poſt hæc venit Ieſus & Diſcipuli ejus in terram Iudæorum, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Atque hoc demum baptiſmatis initium fuit, hæcque eſt unda ſalutis, qua perfuſi innocentes efficimur, ſine cujus roris luſtratione, nulli fas in regnum intrare cœlorum. Primus autem ex gentibus externis Cornelius centurio cum ſua familia, Cæſareæ à Petro, *veluti proximo capite eſt dictum*, baptizatus fuit, qui propterea quod primus ex gentibus credidit, primuſque gratiam baptiſmi ſuſcipere meruit, Jure Primitiæ gentium dici poteſt, vel Origenis teſtimonio, qui *ſuper Numeros* de eo ſic loquitur: Ex quibus eſſe arbitror etiam Cornelium illum, qui Cæſarienſis Eccleſiæ, cum iis cum quibus Spiritum Sanctum meruit accipere, Primitiæ merito dicitur: & non ſolum hujus Eccleſiæ, ſed fortaſſis & omnium gentium Primitiæ

tæ Cornelius appellandus est: primus enim credidit ex gentibus, & primus Sancto Spiritu repletus est, & ideo recte Primitiæ gentium appellabitur. *Hactenus Orig.* Quod autem infantes baptizantur, id institutum vetus est, & ab Apostolis introductū, uti affirmat idem Origines omnium Theologorum multò scientissimus, is enim *in commentariis suis in Epist. Pauli ad cap.* 26. de ea re ita disserit: Corpus peccati est corpus nostrum, quia nec Adam dicitur cognovisse Evam uxorem suam, & genuisse Cain, nisi post peccatum. Denique pro illo, qui natus fuerit, ex lege offertur hostia, par turturum, aut duo pulli columbini, unus pro peccato, alter in holocaustomata. Nunquid nuper editus puer peccare potuit? ex tunc habet peccatum, pro quo hostia jubetur offerri, à quo mundus negatur esse aliquis, etsi unius diei fuerit vita ejus. Vnde David: In peccato concepit me mater mea. Secundum historiam enim nullum matris ejus declaratur peccatum. Pro hoc & Ecclesia ab Apostolis traditionem susceperat, ut etiam parvulis baptismum daret: sciebant enim illi quibus mysteriorum secreta commissa fuerant divinorum, esse in omnibus sordes peccati, quæ ab initio per aquam & spiritum ablui deberent. Vt verò infantes apud Iudæos octavo ab ortu die circuncidebantur, sic apud nos ut plurimùm baptizanrur, quod tamen Angli in ipso natali die faciunt, id quod D. Cyprianus *lib. epist.* 3. *scribens ad Fidum*, multis rationibus esse faciendum probat, & in primis, quod homo id ætatis longè innocentissimus sit. Porro non ab re 7. diem præterisse expectabant Iudæi, quod is, *Plutar. in Problem. & Festo testificantibus* maximè periculosus sit infantibus si vexentur, nec ante eum terminum umbilicus resolvatur, ante quem homo propior est plantæ quam

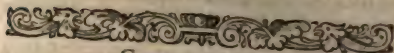
animali. Hunc quoque diem Romani, Hebræos imitati obſervabant, vocabantque luſtricum, quo infantes luſtrabantur, hoc eſt, expiabantur, & iis nomina imponebant, maribus quidem nono die, unde Nundina Dea apud eis colebatur: fœminis octavo, quia in maris conceptione plus eſſet temporis, Baptiſmo inſuper vel confirmationi, de cujus initio poſt dicetur, ne hæc ſacra forent iteranda, quod per patrum decreta fieri non licebat. Iginius Romanus pontifex ſtatuit, ut unus, quem compatrem vocant, uti teſtis intereſſet. Hodie ut plurimum ſi mas baptizetur, duo viri cum una muliere, quæ vulgo commater dicitur, adhibentur, veluti rei geſtæ teſtes: contra ſi fœmina, duæ mulieres cum uno viro: ii vel ſuſceptores nuncupantur, quod infantem de fonte ſacro ſuſcipiant. At in confirmatione unus duntaxat vir, ſeu mulier teſtis admittitur, qui puerum vel puellam brachiis ſuſtentet. Quod autem baptiſma cum confirmatione (alterum enim ab altero pendet) haud iterandum eſſe patres ſanxerunt, id ab Apoſtolo profectum eſſe exiſtimant, qui illud colligunt tam ex ejus epiſtola ad Hebræos, ut inquit: Nam fieri non poteſt, ut qui ſemel fuerint illuminati guſtaverintque donum cœleſte, & participes facti fuerint Spiritus Sancti, ſi prolabantur, denuò renoventur per pœnitentiam: quam ex alia Epiſtola ad Romanos. Nam Chriſtus quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit ſemel, &c. Ac ita diſputant: Quemadmodum Chriſtus ſemel mortuus, & ſemel reſurgens, jam non amplius moritur: ita ſemel per pœnitentiam, gratia baptiſmatis nobis collata, iterari non poteſt, quia per baptiſmum peccatis priſtinis morimur. Vndè Propheta, Renovabitur, ut aquilæ, juventus tua. Præterea cum Servator, *teſte Marco* dixiſſet, Qui credi-

crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit, jam tum unumquenque oportebat & credere & baptizari si cupisset se salvum fore. Sed ut illud per se quisque poterat præstare, ita hoc sine aliena ope fieri non poterat. Quapropter Victor pontificum Rom. ordine XV. decrevit, ut à quocunque virilis vel fœminei sexus Christiano, & in quavis nativa aqua, baptismum petentes baptizarentur, si necessitas instaret: instabat autem necessitas, causâ præsertim infantium, quibus cum per ætatem non liceret de sua fide testari, à principio, *sicut tradit Cyprianus*, provisum fuit, ut per alios credere profiterentur, quo, quemadmodum alienâ culpâ, id est, Adam primi parentis delictum eis quoque malo fuit, quod statim nati originali peccato obligarentur, sic alienâ operâ bono esset, qui idcircò, *velut ait Ambrosius libro de Vocatione gentium secundo*, ex aliena confessione credunt & baptizantur. Atque hoc pacto cunctorum saluti consultum est. Atqui ex Euangelio discimus, homines alios aliorum pietate apud Deum juvari, quod *Matth*. 9. præclarè demonstrat ita scribens: Et ecce viri adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem: cumque vidisset Iesus fidem illorum: dixit paralytico, Bono animo esto, fili: remittuntur tibi peccata tua. Atque paralyticus per fidem bajulorum salvus factus est. Ita perseverabat in hunc modum celebre baptismatis institutum, cujus triplex est genus: fluminis, quo Ioannes primitus baptizavit: item flaminis, hoc est, Spiritus Sancti, quod Christus instituit: & Sanguinis, quo infantes ab Herode occisi sunt initiati. Cyprianus: Hi nuper, cruore lacteo loti, primitias baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, ubi necessitatis articulus excluserit moram, non minus ad lavacrum animæ sanguinem efficacem, quam sanctificatas

verbis aquas, maximè cum nec ſanguis hoc elemento careat, ſed aquarum motu per totum corporis alveum fluat. Spiritus verò ſanctus & aquis & ſanguini ſuperfertur, qui ſubjectos ſibi fovet & abluit, quo baptizante, idem occiſio, quod merſio, operatur. *Hæc Cyprianus.* Illud hic admonuerim, in uſu veterum fuiſſe, ut adulti ferè baptizarentur, induti veſtibus albis. Lactantius:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo.

Et id fiebat in Paſcha, & Pentecoſte, niſi neceſſitas urgeret. Interim autem dum dies ſtatutos expectabant, de myſteriis religionis erudiebantur, ac ob id Catechumeni dicebantur, quod κατηχεῖν græcè, ſit voce erudire, qui ita myſteriis initiati, & poſtea aquâ tincti, lac & mel deguſtabant, teſte Tertulliano *in libro de militis corona*, ubi ait: Aquam adituri, & ſubjicit: Dehinc ter mergitamur, inde ſuſcepti lactis & mellis concordiam præguſtamus. Item oleo ungebantur baptizati, *ſicut idem libro primo adverſus Marc. tradit.* Vinum quoque eis dabant bibere, id quod divus Hieronymus teſtatur, qui *explanans illud Eſaiæ*: *Venite emite vinum & lac*, inquit. Provocat nos Eſaias non ſolum ut vinum emamus, ſed & lac, quod ſignificat innocentiam parvulorum. Qui mos ac typus in Occidentis Eccleſiis hodie uſque ſervatur.

Caput V.

De Sacerdotii, ejusque graduum apud Hebræos initiis: ac magno Pontificis, minorisque sacerdotis consecrationis mysterio, & quibus uterque amiciretur Indumentis sacris, & quantum temporis daretur Levitis ad administrandum.

Rempublicam Christianam duplex genus hominum habet, unum quod Prophanorum nomine censetur, & iis soboli procreandæ ac imperio administrando fas est operam dare: alterum Sacerdotum, quod sacrificiis faciundis, precibus, & religioni denique ritè procurandæ vacat. Apud Hebræos idem fuit institutum: siquidem principiò Duces cum populo, deinde Reges reipublicæ curam habebant: Sacerdotes verò sacra curabant, penes quos, *teste Iosepho lib. 3. Antiquitat.* Sacerdotium cœpit ab Aaron, qui primus unctus atque consecratus fuit per Mosen fratrem, dicente illi Domino: Sume Aaron & filios ejus, & stolas & oleum unctionis, & vitulum qui est pro peccato, &c. Quare Moses convocato populo dixit: Hoc est, verbum quod mandavit Dominus facere, & applicuit Moses (*sicut etiam est in Exodo c. 22.*) Aaron fratrem suum, & filios ejus, & lavit eos aquâ, & vestivit eum tunicâ alterâ summâ, alterâ interiore, & præcinxit zonâ, & imposuit ei humerale, & cinxit eum secundum formam humeralis, & imposuit super eum logiũ, & imposuit super manifestationem & veritatem, & imposuit mitram super caput ejus, & posuit super mitram,

ante faciem ejus, laminam auream sanctificatam, sanctam, sicut præceperat Dominus. Hæc fuit sacerdotis primi consecratio, & ea quidem non sine mysterio. Moses enim, id est, lex, *ut Origeni placet*, quam pontifex ignorare non debet, lavit & unxit Aaron summum pontificem cum filiis, hoc est, puros reddidit coram populo, quia oportet illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, sicut Apostolus dicit: postea vestivit eum duplici tunica, altera ministerii humani, altera intelligentiæ spiritualis: & præcinxit eum zona, antequam talarem tunicam imponeret, hanc stolam nuncupant. Induit eum humerali, quod est humerorum quidam ex circumductione vestis ornatus: humeri autem operum figuram tenent, ac laboris indicia. Et cinxit eum rursus secundum formam humeralis, ut constrictus esset in verbo, constrictus in facto. Post hæc imposuit logium, quod rationale dicitur, & est sapientiæ indicium, quia sapientia in ratione consistit, super manifestationem & veritatem. Dabantur & femoralia tanquam indicium castitatis: sed quia licebat sacerdotibus filios generare, ideò Origenes vult per femoralia innui, non esse prædicandum verbum Dei hypocritis, ne illud semen pereat, quasi tunc sit utendum femoralibus, ne in sterilem terram semina jaciantur. Hæc erant pontificis ornamenta: quorum ordo haud mysterio etiam caret: nam humeralis facta præcedunt, logii sapientia sequitur, quia post facta quærenda sapientia: deinde post rationale, manifestatio: quoniam non antè alios docere, quàm nos instruere debemus. Item additur veritas, quia veritas est summa sapientia. Postremò Moses ornavit caput Aaron corona, in quo esse debet justitiæ Dei sedes: propterea accepit cidarim, quod est operculum: vel ornamentum quoddam

capitis,

capitis, cui super imposuit mitram, hoc est indicium scientiæ utriusque instrumenti. Ante faciem id est, à fronte pontificis, laminam auream sanctam locavit, in qua sculptum erat vocabulum Dei. Hinc nostri pontifices indumenta bona ex parte, sicut mox dicemus, mutuati sunt. Ita Aaron pontifex summus est à Deo creatus: filii verò ejus, Nadab, Abiud, Eleazar & Ithamar, longè minoribus cæremoniis initiati sunt, quippe quibus neque bina indumenta tradita, neque humerale, neque rationale, neque capitis ornatus, nisi tantum cidaris, qui propterea loco minorum sacerdotum sunt habiti, quales hodiè apud nos sunt qui presbyteri vocantur. Cæterùm libet destinctè ex Iosepho & Hieronymo *ad Fabiolam* de his exponere indumentis. Octo n. genera fuere, quorum quatuor communia pontificibus pariter atque sacerdotibus erant: fœminalia quæ linea erant, & usque ad genua & poplites velabant verenda, nos ea vocamus braccas: poderis ex lino etiam tunica talaris, quam interulam dicunt: cingulum textum subtegmine trium colorum, cocci, purpuræ, & hyacinthini, byssino stamine: & tiara ex byssino confecta rotunda, ut pileus, quasi sphæra media sit divisa, ut pars ponatur in capite affabrè laborata: fuit olim Persarum mulierem capitis ornamentum. Pontificum verò reliqua quatuor propria indumenta erant: tunica talaris tota hyacinthina, & manicata, in cujus extrema parte circa pedes, septuaginta duo pendebant tintinnabula, cum totidem malis punicis, quo pontifex in sancta sanctorum vocalis incederet, moriturus statim, si hoc non fecisset. Superhumerale, quod Hebrajcè Ephod dicitur, ex bysso, cocco, purpura, hyacinthino, in cujus utroque humero erant duo lapides onyches, seu smaragdi: Iosephus Sardones vocat.

 In sin-

tabernaculo, gestarent arcam, & tabernaculum, item vasa, ac in circuitu tabernaculi locum castris statuerent. Hoc græcâ voce Diaconos appellamus: siquidem Moses præcipiente Domino, *uti Iosephus eodem libro testatur*, tribum Levi à prophanis officiis segregans, Deo consecravit, eique negotium custodiendi tabernaculi dedit. Diaconis adjumento dati sunt ministri, qui illorum dictis audientes essent, & oblationes caperent. Ii apud Hebræos Nathinnei appellantur, hoc est, dati aut donati, vel in humilitate Domino servientes: nunc Subdiaconi, quod Diaconis subsint, nuncupantur. At Levitis istis administrandi tempus terminatum erat per legem, quæ, *veluti in extremo octavo capite Numerorum est*, talis fuit: A xxv. annis, & supra, Levitæ ingredientur, ut ministrent in tabernaculo fœderis, cumque quinquagesimum annum compleverint, servire cessabunt, ut postea custodiant, quæ sibi commendata fuerint: tum enim vasa ac alia tabernaculi instrumenta servanda curabant. Item nonnullos alios delegit, qui lucernas semper in tabernaculo ardentes curarent. Hos nostri ceroferarios interpretantur, vel græcè Acolythos, seu potius Acoluthos, qui res corporis ministrant. Postea constituti sunt Ostiarii, qui æditui, sive janitores vocantur, ut ex præscripto legis præessent templo custodiendo, ne impurus quisquam ingrederetur. Item lectores, quorum ordo à Prophetis initium sumpsit, qui concionarentur, & legerent, quibus dictum erat: Clama, ne cesses. Præcentorum, qui Psalmos canerent, auctor David sive Asaph fuisse dicitur, qui post Mosen primi Psalmos composuerunt Erat eorum ordo per successionem generis, sicuti sacerdotium, qui assiduè in templo canebant, ad vocem unius respondente

choro. Exorcizatores, id est, adjuratores (sic enim nostri interpretantur) aut increpantes, Salomon instituit, qui invocarent super Catechumenos, vel super eos qui spiritibus malis vexabantur, nomen Domini, ita dæmones subigentes, ut ab eis egrederentur, sicuti ex Iosepho alibi demonstravimus, ipsum Salomonem effugandorum dæmonum invenisse modum. Hæc suo ordine quo apud Hebræos instituta sunt, exposuimus, ut initium cujusque rei, quod nostri in primis propositi est, perappositè proderetur. Quę omnia cum umbra duntaxat futurorum fuerint, jam quæ indè consecuta sint, explicemus.

CAPUT VI.

A quo noster primùm institutus fuerit Sacerdotalis ordo, & quotuplex esset Sacerdotium, & quid sit sacerdotis manuum impósitio, ac quis Episcopus Pontifexve, atque quale ejus munus, & quemadmodum Presbyter, vel Diaconus quondam dictus fuerit Episcopus.

IEsus Christus præceptor noster postremò, *auctore Eusebio in Ecclesiastica historia*, & Rex & pontifex fuit, & utrumque ex testimonio Prophetarum probat: cum enim de Iesu meminit, qui Mosi successerat, inquit: Sed & idem Moses longè per Dei spiritum prævidens, qui sibi pararetur successor, & prænoscens eum qui post se regnum susciperet, majoris sacramenti ministrum esse futurum, Iesum cognominavit eum, qui prius

Ause

Ause parentum fuerat appellatione vocitatus, sciens in hujus vocabuli sacramento majoris cujusdam gloriæ regem, quàm mortalis natura recipit, esse ponendum. Ita igitur per gemina hæc appellationis indicia in altero pontificatus, in altero regalis formæ exprimuntur insignia, & Iesus Christus tanquam qui Rex & Pontifex esset, pariter nominatur. Et paulo post infert: David quoque de Christo testatur dicens: Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ. In quibus verbis primum quidem eum Deum designat, deinde per æquitatis virgam, sceptrum in eo regale commemorat, *Hactenus Eusebius.* Hic illud apposite admonendum duxi, non rectè in Eusebiano codice scribi Ause, *teste divo Hieronym. qui statim in principio libri primi commentariorum in Oseam prophetam inquit:* Osee n. linguâ nostrâ servatorem sonat, quod nomen habuit etiam Iosue filius Nun, antequam ei à Deo vocabulum mutaretur: non enim (ut malè in græcis codicibus legitur & latinis) Ause dictus est, quo nihil omninò intelligitur, sed Osee, id est, Servator, & additum ejus nomini Dominus, ut Servator domini diceretur: *Hæc Hieronymus.* Sed domum redeamus. Is igitur pontifex noster primus fuit, qui nobis sacerdotium instituit, idque duplex esse voluit, alterum spirituale, alterum ministerii plenum. Sed de hoc postea. Spirituale dedit, cum se pro nobis obtulit, dicente Apostolo Petro: Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. Et sacerdotium istud omnibus juxta Christianis commune est, ea de causa institutum, ut Christum imitaremur, teste Apostolo ad Romanos

 scriben-

ſcribente: Obſecro vos per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem placentem Deo, rationabile obſequium veſtrum. Sacerdotii autem hujuſcemodi partes Chriſtianus homo etiam profanus agit, cum lætus ex animo Deum uti patrem amat, in omni loco invocat, precatur, colit, laudat, quod officium, vel ſacrificium laudis dicitur, item gratiam pro donis acceptis habet, contra idem triſtis pœnitendo Deum ipſum velut judicem timet, veniam precatur, orat, coram dolet, delicta ſponte deplorat, Vt *eſt in Pſal.* 53. Voluntarie ſacrificabo tibi. Idem noſter Servator alterum ſacerdotium miniſterii inſtituit, cum dogmata legis ſecutus, quam non ſolvendi ſed conſummandi cauſâ venerat, ut poſtquam cœlum aſcendiſſet, nobis non deeſſent, qui in terris ſacerdotium verum haberent. XII. elegit pontifices, quos novo vocabulo Apoſtolos nominavit, ut qui mittendi eſſent in diverſas orbis partes, qui novum dogma, hoc eſt Euangelium, cui etiam vocabulum innotuerat, mortales docerent. Item ſeptuaginta diſcipulos, quos etiam ad concionandi munus delegerat, ſacerdotes fecit, qui vice filiorum Aaron, *ſicut Origene probatur*, apud nos minores haberentur ſacerdotes, quales nunc græcè presbyteri vocantur, hoc eſt, latinè ſeniores, quod canicies quæ homini prudentiam afferre ſolet, digna ſit honore & munere. Ab his igitur presbyterorum, ſicut ab illis epiſcoporum, cœpit ordo, quippe qui in eorum locum ſucceſſere, quod vel Cypriani teſtimonio conſtat dicentis: Meminiſſe autem diaconi debent, quoniam Apoſtolos, id eſt, Epiſcopos & præpoſitos dominus elegit. Et pòſt eum idem Hieronym. teſtatur *in Epiſt. ad Marcellam adverſus Montanum* ita ſcribens: Apud nos Apoſtolorum locum Epiſcopi tenent. Hos autem Apoſtolos ac

los ac discipulos mysteriorum Dei ministros, non aliis constat initiatos sacris, nisi solâ Christi electione, seu vocatione: quod ipsis deinde Apostolis, & postremò Romanis pontificibus *sicut infra explicabitur*, exemplo fuit eligendorum sacerdotum: sed ut hæc multis cæremoniis alioque longè ritu, ita illi simpliciter, prout è Christo docti erant, illud institutum servarunt. Ad hunc quoque modum Matthias factus est Apostolus: sic ipsi Apostoli septem sibi diaconos instituerunt dicente Luca *in actis*: Et elegerunt Stephanum virum plenum fide ac Spiritu Sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam & Nicolaum Proselytum Antiochenum. Hos statuerunt in conspectu Apostolorum, & cum orassent, imposuerunt eis manus. Sic Titus in Creta ad præscriptum Pauli presbyteros constituit. Sed Bedas rem multo luculentissimè docet: Erant, inquit, baptizati Apostoli, at non erant sacerdotes, nisi cum Christus in Cœna fecit illos sacerdotes, dans eis potestatem consecrandi corpus ipsius verum, & post resurrectionem absolvendi. Cæterùm cum Apostolus *Epistolâ priore ad Timotheum capite quinto*, sic præceperit, Manus citò nemini imponas: aliquis posset conjicere eum cujuspiam mysterii sacerdotes initiandi formulam dedisse, id quod Chrysostomus *homilia in eam Epistolam* 16. affirmare videtur, ita scribens: Vbi verò hæc dixit, illud intulit, quod omnium maximè periculosum est, & in primis Ecclesiam continet, de ordinationibus scilicet. Quid sibi vult? non ex prima statim probatione, sed ubi consideratio diuturna præcessit, tunc imponito manus. Et Ambrosius hunc quoque locum ita interpretatur. Gratiam dari ordinatoris significat, per prophetiam & manuum impositionem. Prophetia est, qua elegitur quasi doctor

doctor futurus idoneus. Manuum verò impositiones, verba sunt mystica, quibus confirmatur ad opus electus, accipiens auctoritatem, teste conscientiâ suâ, ut audeat vice Domini sacrificium Deo offerre. Sed ipse Paulus *Epistolâ secundâ ad eundem Timotheum*, quid esset manuum impositio apertè declarare visus est, cum scripserit: Quam ob causam commonefacio te, ut suscites donum Dei, quod in te est, per impositionem manuum mearum: non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentiæ, ac dilectionis, & sobrietatis. Quæ omnia Chrysost. ita explanat: Admoneo te ut excites gratiam Dei, quæ est in te, per impositionem manuum mearum: hoc est, gratiam spiritus, quam accepisti ad Ecclesiæ institutionem, ad edenda miracula, ad omne religionis obsequium: quippe hanc vel extinguere, vel excitare in nobis est. *Hactenus ille.* Ac ita per impositionem manuum videtur dari sacerdoti electo Spiritus Sanctus, quemadmodum, *teste Luca in Actis cum de Samaritanis loquitur*, baptizati afflantur eodem spiritu, quo Christus suos Apostolos in primis ornavit, illustravit, munivit, dicens: Accipite Spiritum Sanctum, quorumcumque remiseritis, & reliqua. Fuit enim ille solennis ipsius Servatoris modus bene dicendi manu pariter atque voce, *teste Hieronym in Matthæum*, cum apud eum oblati fuerint pueri, ut manus imponeret & oraret, hoc est, benediceret. At revertamur eodem. Atque hinc olim factum videtur ut in consecrando Episcopo, nil amplius cæremoniarum esset, nisi ut multitudo, quæ ejus quoque rei gratiâ, *auctore Cypriano non uno in loco & præsertim in Epistola 4. ad Felicem presbyterum*, semper episcoporum electioni intererat, precaretur, & presbyteri manus imponerent. Et hæc dicere habui de prima sacerdotum consecratione ab Apostolis & patri-

patribus usurpata. At post Christum, Petrus in sacerdotio prærogativam habuisse dicitur, quod primus Apostolorum ordine, & ejus sacrosancti collegii caput fuisset. Quapropter divus Cyprianus *Epist. 3. ad Cornelium*, Cathedram Petri principalem vocat: nam, ne quis erret, nullâ aliâ ratione sacerdotalis ordo à Romano Episcopo profectus esse dici potest, nisi apud Italos duntaxat id factum intelligatur, cum perdiu ante adventum Petri in urbem Romam, apud Hierosolymos sacerdotium ritè institutum fuisse liquidò liqueat: quanquam Chrysost. *homilia ultima in Ioannem*, arbitratur Iacobum primum Hierosolymitanum episcopum à Petro factum fuisse, id quod tamen alii non Petro solum, sed Ioanni quoque ac alteri Iacobo assignant. Imò nemo eorum illud fecit officium, si ipsi divo Petro credimus, qui *apud divum Clementem, libro Recognitionum primo*, de ea ipsa re ita testatur: Septimana jam una ex passione Domini complebatur annorum, & Ecclesia in Hierusalem constituta, copiosissimè multiplicata crescebat per Iacobum, qui à Domino ordinatus est Episcopus, rectissimis dispensationibus gubernata, &c. Igitur ita Petrus Apostolorum princeps fuit, Ita Romani pontifices jam inde ab initio magnæ habiti sunt auctoritatis. Item apud eosdem Hierosolymos Episcopalis cathedra locata ab initio est, & utrumq; attestatur Eusebius *lib. Ecclesiasticæ hist.* 7. ita scribens: Denique Iacobi cathedra usque ad hodiernum diem inibi (de Hierosolymis loquitur) servatur, atque in ea sedent omnes, qui usque ad præsens tempus sedis illius sacerdotium sortiuntur, & cum magna veneratione habetur, vel vetustatis, vel primi sacerdotii sanctificationis obtentu. *Hæc Eusebius.* Illud, idem postea à divo Petro Romæ factum esse, testimonio est cathedralis celebritas ejus

dies

diei qui nunc ubique gentium solennis est. Veruntamen existunt etiam nunc, qui contendant Petrum in omnes Apostolos jus habuisse: de qua re nostrum non est quicquam decernere, qui sacerdotii originé tantùm quærimus: tametsi contra nonnulli aliter censent, quia id videtur Paulus ad Corinthios, *Epistola secunda cap.* 10. negare, scribens: Nam si & amplius quippiam gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis Dominus, non erubescam. Non n. dicit, quam dedit Petrus, sed Dominus. Et subjicit. Quam nobis potestatem dedit Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestri. Ponit Paulus ædificare, ut alibi sæpè facit, pro prodesse, quo demonstret officium sacerdotis esse, æque omnes juvare, si velit potestate sibi datâ uti. Episcopus verò Græca vox est, & plus oneris quam honoris significat: latinè dici potest speculator: & proprie, ut Martianus scribit, ii dicuntur Episcopi, qui præsunt pani, ac cæteris venalibus rebus, quæ populis civitatum ob quotidianum victum necessariæ sunt: Vndè pontificibus id nomen inditum par est credere: quia quemadmodum illi quæ ad vitam humanam sustentandam pertinent, procurare debent, ita horum vigilando, docendo, benè agendo, animarum saluti consulere inter est: id quod vel Clementis primi pontificis declarat præscriptum qui decrevisse fertur, ut episcopalis cathedra in eminentiore templi loco collocaretur, sicut hodiè servatur, undè Episcopus undique speculari posset. Ex quo quandiu Episcopus suum ejusmodi facit officium, non imperare, non regnare, sed tam aptè quàm eleganter dicitur sedere: quo porrò loquendi modo nos quoque scribendo utamur licet. Hinc certè apparet, ut nihil potius esse debeat curæ Episcopo, quàm incolumitas gregis sibi crediti: quo fit, ut in

ut in civitate hoc sit Episcopus quod in navi gubernator, in curru rector, in exercitu dux, utpotè cujus, *sicut ait Cyprianus*, quantum perniciosum est ad sequentium lapsum ruina, tantùm contra utile est & salutare, cum se per firmamentum religionis, fratribus præbet imitandum. Væ igitur Episcopis! si qui sint muneris hujus obliti: quia, ut dicitur, cui multum datum est, multum quæretur ab eo. Atque officium ab Apostolis inchoatum ac expletum, *uti supra passim demonstratur*, Episcopi est, regere Ecclesiam, concionari, populum verbo Dei pascere, baptizare, & baptizatos confirmare, ordinibus sacris initiare ministros Dei, obire, circumire, circumspicere sæpius suam provinciam: cujus rei causâ, à principio ipsi Apostoli provincias inter se partiti sunt, ut in eis nomen Christi disseminarent, ex quo fructus charitatis, pietatis, justitiæ ubique abundaret. Res hæc postea Paulo in primis Apostolo curæ fuit, *qui teste Luca in Actis*, eas regiones revisebat, in quibus antè multa sanctissime de Christo prædicasset, ut cognosceret, quo essent statu fratres, & sublatis erroribus si qui irrepsissent in hominum mentes, religio non violaretur. Cæterùm olim Episcopi vocabantur Presbyteri, *teste non uno in loco divo Hieronymo, & præsertim in Epistola ad Evagrium, ubi dicit, qua de causa Episcopi posthac esse cœperint, ita scribens:* Quod autem postea unus electus est, qui cæteris præponeretur, in schismatis remedium factum est: ne unusquisque ad se trahens Christi Ecclesiam rumperet: nam & Alexandriæ à Marco usque ad Dionysium presbyteri semper unum ex se electum Episcopum nominabant: quomodo si exercitus Imperatorem faciat, aut Diaconi eligant de se, quem industrium noverint & Archidiaconum vocent. Quid enim facit, exceptâ ordinatione, Episcopus, quod Presby-

Presbyter non facit? &c. Quid, *quod & Chrysost. homilia. 2. in Epist. ad Philippenses demonstrat*, Episcopum dictum etiam esse diaconum, hoc est, ministrum? De Episcopi nomine & officio satis dictum habeo: idem verò pontifex vocatur, à posse & facio, ut Scævola affirmat: ut autem Varroni placet, à ponte: nam pons in Tyberi nomine sublicius, primum à pontificibus factus est, postea sæpè restitutus, quod ligneus esset, nec non cæterorum pontium sarciendorum cura ad eos delata est.

Caput VII.

De primo ritu sacrorum, quibus initiantur ii, qui Sacerdotes fiunt, & amiciendi usu, ac ibidem de sacerdotis officii initio.

Romani pontifices Hebræorum secuti institutum, primi omnium sacris quibusdam initiare cœperunt Ostiarios sive Ianitores, Lectores, Exorcizatores, Acoluthos, Subdiaconos, Diaconos, hoc est, Levitas, quos numero septem ipsi Apostoli delegerant presbyteros, & Episcopos, quo sic per gradus ad sacerdotium unusquisque promoveretur. Quos quidem ordines Cajus Romanus pontifex, qui ex Diocletiani Imperatoris genere ortus erat, primus distinxit, quibus tanquam quibusdam gradibus ad episcopatū ascenderetur. Non nemo id Iginio pontifici, qui diu ante Cajum sedit, assignat, cum quo me consentire minus pœnitet: nam sic fieri potuit, ut, quod Iginius inchoaverat, Cajus ritè perfecerit. Atque cum primùm cœperunt apud nos Sacerdotes novis

vis & sacris initiari ordinibus: quod vel colligere licet ex Tertulliano auctore longè antiquissimo, qui *libro de Exhortatione castitatis* eam rem planam facit, scribens: Nonne & laici sacerdotes sumus? scriptum est, Laici sacerdotes sumus, regnum quoque nos, & sacerdotes Deo & patri suo fecit. Differentiam inter ordinem & plebem, constituit Ecclesiæ auctoritas. *Hactenus Tertullianus.* Illud idem constat, alio apud nos, ac apud Hebræos modo, istos ordines distribui: illi enim in eo ordine perpetuò erant, in quem à principio recepti fuissent: nostri autē gradatim per omnes ordines ad sacerdotium veniunt. Fuit jam inde ab initio sacerdoti in primis negotium à Christo datum, ut doceret, baptizaret, consecraret eucharistiam, ministraret aliis, ligaret, solveret: quod fit, cum sacerdos, ut custos & rector scit, qui apud Deum aut ligandus aut absolvendus sit. Item judicaret de dogmatibus, oraret pro aliis, ac sacrificium laudis, *quod alibi tractabimus*, pro salute populi offerret & hæc ex Euangeliis, atque Apostolorum testimoniis cognoscamus licet. Videant igitur qui sacerdotes faciunt, quo se crimine obligent, si sint sacerdotes ad ea obeunda munia minus idonei. Sunt autem infiniti, qui tantùm celebrandis Missis, quas dicunt, operam dant, & ejus rei causâ sacerdotes sunt, perinde quasi in ea omne consistat officium. Vestes verò sacras quibus nostri amiciuntur sacerdotes, ab Hebræis, *uti supra capite quinto dictum est*, habent: cujus nempè rei argumentum est, quod nostri tum pontifices, tum sacerdotes, partim eadem induunt vestimenta, utputa Zonam seu Cingulum, Tunicam Talarem, quam vocamus Albam, tunicam hyacinthinam, ac Mitram, partim non longè formâ aut colore differentia, cujusmodi sunt amictus capitis tegmen, qui loco cidaris usurpatur,

tur, planeta sive Casula, quam vocant, fabrefacta instar rationalis, hoc est, Logii, pallium haud dissimile superhumerali, & caligæ vice fœminalium. Vnde denique liquidò apparet, pleraque omnia ab ipsis Hebræis unò vel altero modo sacerdotes nostros esse mutuatos, sicut illos ab Ægyptiis principiò sumpsisse versimile est. Porrò Ægyptii sacerdotes ex Pythagoræ præcepto, linteo tantum vestimento, ut purissimo mundissimoque in rebus divinis utebantur: laneum verò ut prophanum vituperabant: quia ab animato decerpitur conficiturque ex mortali materia. Contra linea ideò pura videbantur, & sacrificantibus accommodata, quoniam linum ex terra oritur, quæcunque autem ex terra nascuntur, munda & pura existimarunt. *Hæc & id genus alia Herodotus libro secundo tradit, & apud Philostratum memorat Tyanæus Apollonius.* Atqui pari etiam ratione Hebræi Ægyptiorum institutum imitati esse videntur. Iosephus enim *lib.* 6. *Iudaici belli*, scribit sacerdotes ad altare templumque accedere solitos omni vitio carentes, veste byssina, id est, linea amictos. Et Hieronymus *in libro de Veste sacerdotali ad Fabiolam*, dicit tunicam poderin, hoc est, talarem super humerale, quod & orarium dicitur, fœminalia, cingulum, & tiaram, lintea esse indumenta. Adde & quod scriptum legimus in Ezechiele, cujus verba subjiciam quæ sunt hujusmodi: Cum ingredientur portas atrii interioris, vestibus lineis induentur, nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant, in portis atrii interioris intrinsecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, & fœminalia linea erunt in lumbis eorum, &c. Se nostri sacerdotes linteis vestimentis amicti, templum & altare adeunt, in sacrorumque pompa incedunt, ritu dubio procul ab Ægyptiis per manus Hebræorum

rum usque ad nos translato : & id credo , quia, *teste Cic. de Legibus*, color albus præcipuè decorus Deo est habitus. Verùm quia splendidus cultus facit auctoritatem , placuit propterea patribus & bombycinas introducere vestes,ut qui arbitrati sunt, opinor, nequaquam id luxuriæ vitio dari posse , quod ad divini cultus magnificentiam adhiberetur. Insignia pontificatus ab ipsis etiam Hebræis omnia ferè accepta , id est , linea vestis summa, quæ niveo candore insignis vitam undique puram admonet , velut mitra bicornis Novi pariter ac Veteris instrumenti scientiam. Adduntur bina cornua,quoniam Moses acceptis tabulis, quibus mandata Dei inscripta erant, visus est suis cornutus. Aureum diadema gemmis distinctum Constantinus Imperator primus Sylvestro pontifici Romano obtulit , quod ille non recepit,veluti parum religioni idoneum , Phrygia mitra candida contentus : sed pontificum posteritas donum deinde principis haud aspernata est. Baculus instar Mosis, seu Aaron virgæ datus,populi vitia castigandi potestatem attribuit. Annulus, Christi & Ecclesiæ copulationis ut pignus habetur, sicuti Chirothecæ purum manuum ab omni humanarum rerum contagione officium,divinarumque administrationem , & pedum tegumenta crediti gregis vigilantissimam curam indicant. Atque hæc ferè omnia ex decreto Clementis accepta ferunt , quæ undecunque manarint, magis omninò Hebraica quàm Apostolica instituta referunt. Quædam quoque alia sunt ad usum sacerdotum,mysticè ab insequentibus quæsita,de quorum initiis nihil omninò certi habeo tradere.

Capvt VIII.

Vndè mos natus, cur omnes initiati verticem deradant, ac quam illud facere olim probrosum fuerit, & ibi de Nazaræorum secta, & quando Lege exceptum sit, quibus initiari non liceret, præsertim per bigamiam, & quomodo liceret, ac undè ipsa bigamia introducta sit.

Commune initiatis omnibus insigne est vertex rasus, præcipuum sacri prophanique capitis discrimen, qui admonet sacerdotes, spretis omnibus humanis voluptatibus, oportere cœlestia tantùm meditari. Hoc, *auctore Beda in Ecclesiastica historia Anglorum*, ideò per patres in consuetudinem venit, legeque sancitum, ut quod à principio ab inimicis probro & ignominiæ est datum, hoc honori deinceps decorique haberetur. Siquidem cum Petrus, *prout idem prodidit*, Antiochiæ concionaretur, fuit illi ab improbis summum capitis abrasum, ut ludibrio cunctis impendio magis foret. Fuisse autem radere caput probrosum, hoc arguit, quod cum David misisset nonnullos ex suis ad Hanon regem filiorum Ammom, qui eum patris mortem graviter mœrentem suo nomine consolarentur, ille suspicatus eos venisse ad explorandum terræ situm rerumque statum, rasit illis capita, præciditque tunicas usque ad nates, atque ita ignominiâ notatos domum dimisit. Vndè grave mox ortum est inter reges bellum, *Extat historia libro Paralip. priore*

priore, cap. 19. Item apud Romanos consuetudinis fuit, captivitate liberatos currum triumphantis sequi, raso capite, & pileatos, etsi illud nota erat adeptæ libertatis. Sed apud Longobardos id in rebus longè post homines natos fœdissimis habitum: sic n. Archpertus invaso per vim regno, Rhotarim ducem qui Linthperto regio puero favebat, captum totondit. Ego dixerim à Nazaræis, quorum secta apud Iudæos celebris erat, initium hujus rei ortum, quod illi prius servato pilo denuò post magnam vitæ continentiam caput abraderent capillosque in sacrificii ignem injicerent, ut eo modo suæ pietatis perfectionem Domino consecrarent. Meminit & Iosephus de hujusmodi more dedicandi capillos, quem Nazaræi observabant, *lib.* 4. *Antiquitat*, scribens: Si quis eorum noverit, quos Nazaræos appellant comam nutrire, & vino non uti, isti dum capillos suos dedicant, propter sacrificia, venientes ad sacerdotes Corbam offerunt, quod significat munus. Erant Nazaræi, *teste Origene super Numeros*, qui semetipsos devovebant Deo, de quibus lex per Mosen data fuit, *ut in iisdem Numeris extat*. Sacerdotes verò Dominus per Mosen, *ut in Levitico patet*, capite & barba rasa esse vetuit: & apud Ezechielem præcepit illud idem, dicens: Sacerdotes caput suum non radant, neque comam nutriant, sed tondeant. Cæterum Herodotus *in Euterpe*, & Plinius scribunt, sacerdotes Ægyptios consuevisse derasis capitibus mœrere, & in luctu esse ex morte Apis, qui in Ægypto numinis vice colebatur, ac demum totum corpus eradere, ut ne quid eis inter deorum cultum, aut pediculi aliarumve sordium crearetur. Meminit & Apulejus *libro Asini sui aurei* 2. de hujusmodi sacerdotibus derasis. Hinc igitur, opinor, fluxit ritus Nazaræorum, & ab iis nostrorum

rum

rum ſacerdotum qui jubentur caput radere, & comani nutrire prohibentur. Hieronymus verò, *quod & in decretis canonicis ſcriptum leges*, raſum caput & coronam quam appellant, ſignificare autumat divitiarum omnium derelictionem: at capillos qui remanent, aliqua ſacerdotibus eſſe retinenda ad ſuſtentationé. His autem perbellis interpretationibus benè multi ſacerdotes gaudent, rituſq; ſervandi causâ latè verticem radunt: ſed ex magnis opibus quas habent nihil inpertiri nihil deponere, nihil relinquere volunt. Et hæc cæremoniarum ſumma. Paulus Apoſtolus in Cenchreis (Cenchreæ enim portus eſt Corinthiorum) nutrivit & totondit comam, raſit calvitium, exercuit nudipedalia, *auctor idem Hieronymus adverſus Iovinianum lib.* 1. Quæ verò qualiave eſſent nudipedalia ſacra, dicetur *lib.6. c.*11. cum de vovendi uſu agetur. Barbam itidem aut comam ne præſul, neve reliqui ſacris initiati nutrirent, ex Moſis præcepto ſecundum Apoſtoli præceptum, primus vetuit Anacletus quintus à Petro Pontifex Romanus. Fuit & ejuſdem decretum, ut epiſcopus à tribus initiaretur epiſcopis, ſacerdos verò ab uno tantùm, cui ſubeſſet, *auctor Gratianus*. At Romanus epiſcopus à tribus quoque ſed certis epiſcopis apud Lateranum conſecratur, hoc eſt, Oſtienſi, Portuenſi, & Veliterno. Sic Ioannes Quintus, primus conſecrari voluit, quem ritum poſtea ſucceſſores ſervarunt. Quin jam tum mos inolevit, ut pontifici renuntiato ipſe Oſtienſis præſul inter ſacra coronam imponeret, cum ſatis conſtet antea Pontificem vel Imperatoris Conſtantinopolitani, *ſicut infra dicetur*, auctoritate electum, conſueviſſe duci ad cathedram divi Petri, & poſtquam in ea ſediſſet, tum ut ritè factum pontificem haberi, aliis cunctis cæremoniis neglectis. Digamus verò ne ad

officium

officium sacerdotis admitteretur, Syricius decrevit, ac si jam admissus esset, ut ab eo pelleretur, quod Apostolus illud antea prohibuisset, qui ad Timotheum scribens, voluit Episcopum unius uxoris esse virum: sicut ne debiles membris aut manci in sacerdotum numerum reciperentur, Anastasius primus constituit: & utrunque ex Mosis legibus esse dixerim, qui ut mancos procul à sacerdotio esse voluit, sic eâ ratione jussisse videtur, ut Pontifex virginem tantùm duceret uxorem, quo ab eo digamiam excluderet, quæ jam inde ab initio apud Priscos quoque impedimento esse consuevit sacerdotium petere volentibus: quod testatur Servius, enarrans illud quarti Æneidos:

Huic uni forsan potui succumbere culpæ.

Vbi ait, Culpæ, propter antiquum ritum, quo repellebantur à sacerdotio bis nuptæ. Præterea ne quisquam minor triginta annis Presbyter fieret, Bonifacius primus censuit, quia credo, ea fuit apud Hebræos, *teste Hieronymo in proœmio in Ezechielem*, ætas sacerdotalis ministerii. Illud deinde decretum Lateranensis concilii auctoritate ad Episcopos eligendos translatum constat, estque statutum, ut vigintiquinque annos natus duntaxat, presbyter creari posset: atque hoc ad imitationem, opinor, Levitarum, qui, *uti in Numeris extat, & supra cap. 5. ostendimus*, non ante incipiebant famulari in tabernaculo, quàm totidem nati essent annos. Et illa episcopis, hæc presbyteris legitima ætas, quo utrique jam consilio boni, sacros canones rectè prius nossent, quemadmodum Cælestinus primus jusserat, quam alios regere, vel docere inciperent: *auctor Gratianus.*

CAPVT IX.

Qui primi in urbe Roma & alibi presbyteris parochias, ac Episcopis diœceses diviserint, ac quale fuerit parochorum officium, & de Cardinalium ordinis origine.

SAcerdotio ritè instituto, visum est patribus in primis conducibile, ut munera dividerentur, quo pro se quisque suum & officium nosceret, & impigre faceret. Itaque summum rerum, id est, animarum curandarum negotium presbyteris datur: & id præcipuè Romæ, ubi Apostolica sedes jam locata erat, institutum cœpit. Et ne ea administratio in promiscuo esset, Euaristus pontifex primus omnium titulos ipsis presbyteris divisit, septemque Diaconos instituit, qui veritatis gratiâ concionatorem observarent, imitatus Apostolos, qui, *ut supra ostendi*, totidem sibi diaconos administros creavissent. Secundo deinde loco, circiter annum salutis CCLXVII. Dionysius tam presbyteris urbis Romæ, quàm aliarum gentium templa, cœmeteria, & parochias quas dicunt, divisit: præterea episcopis diœceses distribuit, mandavitque ut unusquisque suis finibus ac limitibus contentus esset. Parochias, ut hoc demonstremus, nostri appellant singula templa diœcesis, & eorum territorium certis terminis distinctum, quod qui terunt, hoc est, incolunt, parochiani dicuntur, à parochis puto dictas: erant enim Parochi magistratus apud Romanos, qui publi-

publicis legatis ligna & salem præbenda curabant. Horatius libro primo Sermonum :

Et parochi quæ debent ligna, salemque.

Et quia sine igne & sale apud Hebræos, *uti infra dicetur*, nullum fiebat sacrificium, & ut parochi legatis usui necessaria providebant: ita sacerdotes templorum præfecti suppeditant suis parochianis, quæ ad salutem animarum pertinent, non ab re parochias vocamus. Ad propositum redeo. Nec ita multò post Marcellus titulos urbis ab Euaristo primum presbyteris datos numero limitavit, decreto statuens quinque & viginti, ac quasi diœceses esse, ad baptizandum eos, qui ex gentibus externis in Christianorum cœtum quotidiè venirent, & sepeliendum mortuos. Hæc ex Bibliothecario Damaso, Platina, ac aliis vel recentioribus sacræ historiæ scriptoribus, quos miror neque hoc, neque alio, quod sciam, loco non explicuisse, qui essent ii presbyteri, quibus titulos in urbe datos tradunt, undè haud dubiè prima Cardinalium origo est: sed veluti par est conjectare, illi rem ut ab initio parum claram, silentio prætereundam fortè duxerunt, quam Iurisperiti quidam posthac investigare tentarunt. Verùm & illi cum nihil certi haberent quod proderent, more eorum, qui cum obscuri sint, inani nobilitatis nomine sibi blandientes, alius ad Achillem, alius ad Æneam, alius ad Numam Pompilium, suum genus referunt, magnoperè conati sunt ostendere Cardinalium ordinem ab Hebræis esse profectum: & ante omnes id fecit Siculus Andreas, cognomento Barbatius, qui ut à Bessarione antistite seculi nostri, verè ultra alios & animi & corporis dotibus Cardinale, gratiam iniret, de ea re commentariolum primus edidit. Sed ne hominem sæpius citando defatigemus, ipse suum jam incipiat narrare commentum.

Occurrit, inquit, illud quod *in* 1. Regum *lib. cap.* 2. pulcherrimè scriptum est: Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem. Quam auctoritatem Hostiensis doctor excelsus figuravit ad cardinales: sicut enim ostium regitur cardine, ita & ecclesia Romana regitur consilio cardinalium. *Hæc ille.* Vide, non secus isti Iurisconsulti aliquoties detorquent sacras literas quò volunt, ac sutores sordidas solent dentibus extendere pelles. Si fuit id oraculum, ut quandoque illi qui Cardinales appellarentur, regerent apud Romanos Christianam rempublicam; etsi reor nunquam tale quid somniatum esse ab Anna, quæ inibi loquitur: cur non potius illud referendum est ad episcopos & presbyteros, qui perdiu antea cardinales, id est, præcipui sive primarii, & nuncupati sunt, & res religionis gesserunt? quod ipse testimonio Guidonis archidiaconi Bononiensis, Iurisconsulti non contemnendi comprobat, dicens: Olim autem in quacunque Ecclesia principales sacerdotes seu episcopi, dicebantur cardinales, id est, principales. Et inde pergit: Scriptum est in Deuter. Si difficile & ambiguum apud te judicium esse perspexeris, recurre ad sacerdotes Levitici generis, & ad judicem qui fuerit illo tempore: ipsi enim judicabunt tibi judicii veritatem. Et subdit: Ecce nunc quòd sacerdotes Levitici tempore veteris testamenti erant consiliarii, & sic fuerunt de jure divino, licet non sub nomine cardinalium: sed hujusmodi sacerdotes consiliarii sunt Domini cardinales hodiè, sic appellati, &c. Non animadvertit Siculus illum locum apud nos jampridem ab episcopis & aliis sacerdotibus inferioribus occupatum esse, qui unà cum episcopo Roman. amplius mille annis gubernarunt Romanam diœcesin, antequam quisquam illud sublime cardinalis nomen, quale nunc ubique latè resonat, tulisset, ac pro-

pterea suos dominos cardinales tardè venisse, ut jure dici possint apud nos in locum Levitarum sacerdotum successisse. *Hactenus de Ioculatoria Siculi disputatione.* Cæterùm Guido archidiaconus proximè verum accessisse videtur, qui *in commentariis, quos in sextum juris Pontificii librum scripsit,* & Franciscus Zabarella cardinalis *ex testimonio Martini Cistercienfis historici qui Innocentii quarti pontificis æqualis fuit* unà produnt, anno circiter humanæ salutis ducentesimo trigesimo altero, sedente quodam Pontiano, qui in ordine Romanorum pontificum non ponitur, fuisse Romæ ducentos triginta sex sacerdotes cardinales, & sexagesimoseptimo deinde anno, Marcellum, quem nos diximus divisisse titulos presbyteris, constituisse quindecim cardinales, qui mortuos sepelirent, & infantes baptizarent. Hæc non multum discrepant ab iis, quæ ex Bibliothecario Damaso, & Platina, supra commemoravimus. Sanè hi Marcellum ajunt quinque & viginti diœceses constituisse, ad usum baptismi & sepulturæ: illi verò scribunt eundem pontificem quindecim fecisse Cardinales, qui baptizandi infantes, atque humandi demortuos, curam sustinerent. Atque hæc vera cardinalium ordinis origo est, non fuitque ab initio aliud cardinalium nomen, nisi excellentioris epitheti notatio, perinde ac id usurpamus, cum dicimus, Solanum, Favonium, Austrum, & Septentrionem quatuor esse ventos cardinales, id est, primarios: veluti altissimè partes cœli vocitantur cardines, quod circa illos mundus circunferatur, & ad similitudinē eorum nuncupentur cardines, circa quos valvæ volvuntur. Non fuit item aliquandiu deinde aliud esse cardinalem, nisi ante alios habere curam animarum: quod ut aliis post judicandum melius relinquam, testimonia quæpiam etsi recentiora,

ex divo Gregorio subjiciam. Is enim *libro epistolarum primo, Corsicæ Insulæ sacerdotum cœtui, & nobilibus* ita scribit: Ea de re quoniam Ecclesia Alatiensis, Sagonensis sacerdotis diu est auxilio destituta, necessarium duximus Martinum Episcopum fratrem nostrum, ibidem cardinalem constituere sacerdotem, Leoni verò fratri nostro operam visitationis injungere. Ibidem *ad Ianuarium Archiepiscopum Carallis Sardiniæ:* Liberatus igitur de quo nobis significasti, quia diaconi fungeretur officio, si antea non est factus cardinalis, ordinatis à te diaconis nullâ debet ratione præponi. Et *infra* subdit: Si ejus obœdientiæ fueris invitatus, & cum posthæc cardinalem facere volueris, &c. Item ad Ioannem Episcopum Squillatinum: Pastoralis officii cura nos admonet, destitutis ecclesiis proprios constituere sacerdotes, qui gregem dominicum gubernent. Propterea te Ioannem Lissitanæ civitatis Episcopum nostrum in Squillatina ecclesia cardinalem duximus constituere sacerdotem, ut animarum curam spe futuræ retributionis susceptam impleas, *& reliq.* Verùm cum postea Bonifacius tertius ab Imperatore Phoca impetrasset, ut in omnes episcopos prærogativam haberet, omniumque caput perpetuò foret, *uti infra subtilius dicetur*, jam tum Romanus pontifex multò quàm antea unà cum suo urbano sacerdotum senatu, cunctis sine controversia præstare auctoritate cœpit, ac simul illi presbyteri, quibus olim tituli dati, quibus Christianorum animas curandi munus delatum fuerat, eo cardinalium nomine velut supremæ illius dignitatis proprio, cum primis honestari cœpere. Ac ita quod principiò prorsum oneri fuit, summo tandem honori esse cœpit: nec immeritò, quando illi in administranda Republ Christiana, suo pontifici semper præstò aderant, sic vel

iis pau-

iis paulatim decus accessit, paulatimque inter contentiones Imperatorum, ac populi Rom. de pontifice creando sæpius ortas, prærogativa jusque ipsius pontificis eligendi partum est, adeo ut Innocentius quartus, qui circiter annum salutis MCCXLIV. Apostolicam tenere cœpit sedem, postremò publico decreto sanxerit, ut equo deinceps insidentes rubro uterentur galero, quo major adhuc ordini accresceret majestas, argumento tamen manifesto oportere ejus ordinis antistites semper esse paratos, pro religionis defensione offerre se in discrimen, & sanguinem effundere. Ita denique cardinalis nomen celebre reddidit, ita ordinem instituit supremum. At istud insigne ad imitationem Hebræorum sacerdotum datum esse videtur: nam illi tiara utebantur, *uti supra diximus*, quæ, *teste Hieronymo*, rotunda erat, ut pileus. Inde ad differentiam ordinis, episcopi quoque petasum ferre cœperunt, qui extrinsecus niger, intrinsecus verò viridis esset. Dedit postea Paulus secundus vestem coccineam cucullo insignem, hoc est, Lacernam, (ita veteres appellasse judicamus.) ut hæc etiam cum rubenti petaso ordinis insignia forent, quæ pictores deinde nostri nimirum valdè pii, vel divo Hieronymo impertiti sunt, quibus nunc ejus simulachrum passim in sacris ædibus ornatum visitur, quia dicitur Presbyter Romanus fuisse, etsi per id tempus quo ille vixit, ne nomen quidem tam sublime cardinalis erat auditum. Faciunt præterea fidem tituli quos hodie habent cardinales, quos vocamus, in locum illorum perpetuò tenore successisse presbyterorum, quibus, prout declaratum est, Euaristus primum titulos, deinde Marcellus, velut diœceses digesserat. Testificatur & illud, quod fertur Anastasius presbyter cardinalis S. Marcelli à Leone IV. damnatus, rejectusque ab ordine,

N. 4 quod

quod contra canonum sanctiones, quinque annis parochiam non adisset suam. Quanquam vel me minimè fugit Innocentium III. *in suis decretalibus Epistolis* appellare sacerdotes Levitici generis, fratres suos in ministerio sacerdotali adjutores: at ea verba plures Iurisconsulti rectè sentientes ad Episcopos, non ad Cardinales attinere affirmant, quo locum vel sic tueantur, vel emendent. Sed jam satis de initio ordinis qui nunc supremus habetur, Cardinalium, à pio orti ministerio, qui tanto deinde incremento auctus est, ut omni illo quondam onere levatus, solus sit totius Reipublicæ Christianæ senatus. Quo factum est, ut urbs etiam Roma, lux olim orbis terrarum, atque arx omnium gentium, suum recepisse senatum, quo latè regebat, meritò sibi videri possit, simulque gaudere, quòd hi senatores non censu, sicuti prisci illi Romani, sed vitæ sanctimoniâ, doctrinâ, moribusque temperatis ac moderatis, ornati jam inde ab initio de concilii sententia cooptari cœperint. Quanquam inficias ire non licet, & huic sacrosanctæ legi aliquoties derogari: nam pinguis est, ut jam vulgò dicitur, panis Christi, cujus dulcedo juxta probos ac improbos allicit, & ut illi bono modo, ita hi malo ad eam degustandam non rarò aspirant. Quare periculum est, ne aliquando sacerdotalis ordo inde labefactari incipiat. Is autem ordo ex triplici initiatorum genere constat: sunt enim aut Episcopi, & ii quidem numero sex, Ostiensis, Sabinensis, Portuensis, Tusculanus, Prænestius, & Albanensis: aut presbyteri, aut diaconi: neutrorum tamen certo præscripto numero.

CAPUT X.

De origine honorum qui Romano Pontifici habentur, & de ejus Auctoritate in omnes Ecclesias, atque quibus illius & Episcoporum ac Imperatorum Occidentalium eligendorum jus à principio fuerit.

PRimus honos Romano Pontifici habetur, ut si minus pulchro honestetur nomine, ei statim creato liceat illud mutare. Verbi gratiâ, non extrà jocum dictum sit: Si homo maleficus antea fortè fuerit, ut Bonifacius appelletur: si timidus, Leo: si rusticus, Vrbanus: si improbus, Innocentius: si ferox, Clemens: si malè audierit, Benedictus, ut saltem nomine pontifex ornamento sit dignitati. Ejus autem rei auctor fuisse dicitur Sergius secundus, cui cum Os porci diceretur, ad obscœnam nominis vocem tollendam datum est, ut aliud sibi nomen optaret. Et illud ajunt ex imitatione Christi esse factum, qui Simoni Barjonæ nomen Petrum indidisset. Manavit dein mos ad posteros, ut qui pontifices crearentur, omisso priore nomine, eligerent sibi unum aliquod ex pontificum qui ante fuissent, nominibus. Item Romanus pontifex humeris hominum circumfertur: hoc inde natum quidam arbitrantur, quod Stephanus secundus, ut populo Romano ob insignes animi virtutes vitæque integritatem charissimus statim factus, pontifex humeris omnium præ gaudio exultantium fuerit sublatus, atque in ædem Servatoris ad Lateranum

deportatus: quem ritum deinceps servarunt successores: adeò semper veterum honorum ac pomparum magis quàm morum tenax est posteritas. Ego tamen dixerim illud ab Ethnicis pontifices esse mutuatos, quando apud Romanos cum primis mos fuit, ut prædivites, ac primarii viri lectica à servis gestata veherentur. Iuvenalis:

Quadrivio? cum jam sexta cervice feratur,
Hinc atque inde patens, ac nuda penè cathedra.

Et lectica hæc græcè dicitur hexaphorus, quia sextâ cervice, hoc est, sex servis, *sicut ait Iuvenalis* ferri solebat. Martialis *libro Epigram.* 4.

Cum tibi non essent sex millia Cæciliane.
Ingenti latè vectus es hexaphoro.

Ius autem creandi Romani pontificis usque ad tempora Constantini Imperatoris, cum pontificatus potuit cruciatus potius dici, quàm dignitas, haud dubiè penes collegium Romanorum sacerdotum fuit. Posteà paulatim cœpit ejusdem collegii, cum populi suffragio, ea electio firma esse, quam Constantinopolitanus probasset Imperator: idque institutum duravit usque ad annum salutis DCLXXXV. Quo quidem tempore Constantinus quartus, Imperator sanctitate Benedicti secundi permotus statuit, ut quem jam inde sacerdotum senatus populusque Romanus pontificem creasset, is verè successor Petri haberetur: cum ante id tempus Constantinopolitani principis & Italiæ Exarchi auctoritate ea sit dignitas rata habita, id quod postea haud diu est servatum: nam cum paucis post annis Gregorius tertius, ac nonnulli alii deinceps pontifices Longobardorum injuriis pressi, nihil auxilii à Constantinopolitanis principibus haberent, ad Carolum primo Marctellum, & Pipinum, deinde ad Carolum Magnum ipsius Pipini filium Francorum reges confugere coacti sunt. Quas ob res, Leo tertius ipsum

ipſum Magnum Carolum fecit Imperatorem, cujus ſucceſſores conſueverunt itidem pontificis electionem confirmare. Atque ſic uſu venit, ut tum primùm tutela Romani pontificis ab Imperatoribus Conſtantinopolitanis ad alios tranſlata ſit. Poſtremò circiter annum ſalutis MLIX. Nicolaus ſecundus Concilio celebrato, pontificum electionem ad cardinales illos, qui, *ut ſupra diximus*, animarum curam gerebant, tantum reduxit, idque hodie ſervatur. Quod autem per Nicolaum ſanctum eſt ſcriptum, leges in canonicis decretis, *diſtinctione* XXIII. Sed ea lectio tam à reliquis ſacerdotibus, quam à populo Romano comprobanda erat, poteratque optari, qui etiam illius non fuiſſet collegii. At utrunque brevi poſt tempore penè eſt antiquatum: nunc enim cardinales & ſine populi ſacerdotumque conſenſu, & cardinalem tantùm faciunt Pontificem Romanum: quamvis nullâ lege exceptum ſit, quin jure queant cujuſvis ordinis virum pontificem creare. At ea prima, deinde altera, tertiave electionis immutatio cauſa fuit, ſuſpicor, quamobrem nonnullæ Eccleſiæ poſthac conatæ ſint pro ſuo jure, ſine Romani pontificis auctoritate agere: quæ tamen paulatim ad officium redire: nam Græci antiſtites, Simplicio ſedente, Romanum pontificem omnium caput eſſe ultrò declararunt, qui fuit annus ſalutis quadringenteſimus ſeptuageſimusquintus. Is dein Ioanni Conſtantinopol. epiſcopo id ad ſe honoris revocare conanti, etiam juvante Mauritio principe, gnaviter reſtitit, ac brevi poſt recuperatâ prorſus dignitate, Phocæ Imperatoris juſſu, eſt rurſus princeps omnium declaratus, etſi Græcis argumentantibus eo loci debere eſſe Chriſtianæ pietatis arcem, quo & Imperii. Idem ut patet Ravennates epiſcopos ad officium revocavit, quos jam-

pridem Longobardorum ac Exarcharum temeritas alienaverat. Item & Mediolanenses eisdem furoribus actos, post ducentos annos quàm desciverant, ad sanitatem reduxit. Quin vel Aquileienfis nonnihil sub Gregorio aberrantes, brevi ad obsequium retracti, & pallii usus post centum & quinquaginta annos, quàm eo fuerant privati, restitutus. Atque sic Romanus pontifex cunctarum est Ecclesiarum caput, & id quidem summo omnium gentium consensu, ita ut non sit vel impiis hominibus locus jam ullus aliter somniandi, ne dum disputandi relictus. Ius autem eligendorum episcoporum, sacerdotum, ac diaconorum, jam inde à principio penes Apostolos, & dein apud sacerdotes civitatum non sine tamen suffragio plebis atque judicio vicinorum episcoporum fuit. Et hunc ritum diu servatum esse divus Cyprianus *non uno in loco & in epistola præsertim quarta ad Felicem presbyterum* testatur, atque *inibi* de ea re luculenter edisserit. Sed cum ista lex jampridem refrixerit, nihil est quod hic Cypriani verba ponamus. Episcopum verò ita electum cæteri provinciæ episcopi initiabant: idque fiebat decreto Niceno conventus, quo sancitum erat, ut episcopus, si fieri posset, à totius provinciæ, sin verò difficile foret, tum non minus, quàm à tribus, initiaretur, & id non sine Metropolitani auctoritate. Vtrumque hodiè penes Romanum pontificem est: ille enim creat episcopos, & initiat, vel secundum Nicenum præscriptum, initiari, id est, consecrari mandat. At post hæc, creatio episcoporum in aliam formam mutata est à Bonifacio tertio: is enim decrevit, ut ab urbium populo sacerdotumque cœtu eligerentur, non refragante loci principe, & pontifice Romano annuente: his verbis, Volumus, & jubemus. At illud decretum velut nimis utique laudabile

citò

citò obsolevit, cunctis semper in pejus nostris delabentibus rebus. Posteà Imperator de ea re consuli cœpit, sed id jus Ludovicus Caroli Magni filius Pascali pontifici restituit, paulò antè Carolo patri ab Hadriano concessum. Veruntamen hodiè bona principum nostrorum pars illud mordicus tenet, imò non modo episcopos passim quos volunt declarant, renuntiant, dicunt, sine sacerdotum populique suffragio, sed sunt, qui suis duntaxat diplomatibus possessionem minorum sacerdotiorum tradant, quod modis omnibus Simplicius ac Gregorius vetuerunt. Imperatores verò nostros, Occidentales dico, jam inde ab initio penes Romanum Pontificem creandi potestas fuit, quando Leo tertius, *sicut supra tradidimus*, Carolum Magnum Imperatorem fecit, coronaque qua honestantur Imperatores, donavit, quam Platina Diadema vocat: est enim fascia linea, qua insigni reges utuntur. Postea Ioannes duodecimus Othonem Germaniæ regem Imperatorem creavit. Et postremo Gregorius quintus, ut suam gentem (fuit enim homo Germanus) singulari quopiam beneficio afficeret, auctoritatem in posterum tempus eligendi Imperatoris fecit Archiepiscopis, Moguntino, Treverensi, & Coloniensi, item Marchioni Brandeburgensi, comiti Palatino, duci Saxoniæ, & regi Boëmiæ, ut qui ab eis renuntiatus esset, Cæsar & Romanorum Rex diceretur, ac deinde Imperator statim, ut electionem hujusmodi Romanus pontifex comprobasset. Fuit is annus humanæ salutis MII. Atque sic Germani principes jus illud acquisiverunt, quod etjamnum habent, retinent, conservant.

CA-

CAPVT XI.

Qui primi Notarios in urbe Roma constituerint, qui res Martyrum gestas scriberent, & ibidem de Protonotariorum ac Cubiculariorum origine.

AVgebatur principiò assiduè inter sævas Romanorũ principum persecutiones, piorum numerus, & quo magis illa feritas debacchabatur, hoc plures quotidiè ejusmodi tormenta subire non formidabant, ut jam multitudo Christianorum multo esset ipsis Imperatoribus suspectior, quam religio. Ne igitur memoria tot fortium factorum, quibus nunc fulget religio, instar Solis & Lunæ, ullo unquam tempore hominum mentibus excideret, neve posteritatem quandoque lateret, quonam pacto illa ubique gentium propagata fuisset, Iulius primus Romanus pontifex, omnia ad rem sacram pertinentia per notarios literarum monimentis mandanda curavit. Ii ab initio fuisse videri possunt, quos hodiè protonotarios vocant, quorum officium est, res præcipuè gestas conscribere. Ab hac opinione sunt qui dissentiant: ego tamen tam pium factum Clementi malim assignare, quem constat regiones septem notariis divisisse, qui diligenter res martyrum gestas scriberent: sed illud, postea Antherus stabilius reddidit: Quod sicut Clementis & Antheri fuit institutum, ita fieri potuit, ut successorum incuriâ intermissum à Iulio postremò fuerit renovatum. Atque tale nostri protonotarii habuere principium. Reperio etiam Fabianum qui Anthero successit,

ſucceſſit, & Cajum deinde regiones diviſiſſe Diaconis, qui itidem geſta martyrum literis mandarent. Verum hoc munus tempeſtate noſtrâ, excuſſo ſcribendi onere, in ordinem abiit haudquaquam indecorum, etſi venalis eſt. Sunt hodie Protonotarii Apoſtolici numero ſeptem; qui, *ut dictum eſt*, in illud collegium pretio cooptantur. Sunt præterea extraordinarii ſine numero à pontifice gratuitò creati, qui ejus dignitatis privilegiis perindè gaudent atque alii: commodum aliud non conſequuntur. Omnes equitando pileo utuntur nigro: quod introductum dixerim, ut à cardinalibus & epiſcopis per hoc inſigne internoſcerentur, quando æquè omnes lineam togam induunt. Ita conjecturâ percipiamus licet, cum minimè tradatur, quando primum petaſati incedere cœperint, & eorum collegia à quo fuerint primum venalia facta. Leo primus ad res divinas intentus, cum populus frequens ex omni parte orbis Romam veniæ causâ concurreret, Apoſtolorum ſepulchris cuſtodes ex Romanis addidit ſacerdotibus, & eos cubicularios appellavit. Illud bonus pontifex ea de cauſa feciſſe videtur, quo augeretur pietas eò loci orantium, cum animadverterent divorum reliquias non ſine veneratione ſervari. Sed memoriâ noſtrâ obſolevit iſta conſuetudo, cum pauci certò ſciant, ubi loci ipſa Apoſtolorum oſſa jaceant: Quare à ſepulchris ad cubiculum pontificis cuſtodiendum, cubicularii hujuſmodi traducti dicuntur, quos Leo x. in collegium redegit.

CAPUT XII.

Unde natum, cur Sacerdotum Ordo in varios abiverit munerum gradus: & de primo Pallii usu, ejusque forma, ac primordio collegii residentiariorum apud Anglos, & de antiquo jurandi modo interdicendique contumacibus sacris, hoc est, eos excommunicandi, ut dicitur.

IAm inde ab initio, cum ubique ferè gentium flamines sacerdotes præessent, & illis alii, qui archiflamines, id est, primarii sacerdotes nuncupati sunt, ad quos sacrorum omnium ratio referebatur, placuit auctore Apostolo Petro, *sicut D. Clemens in suæ Christianæ religionis compendiario libello perhibet*, ut similiter in singulis gentium, quæ religionem in posterum complecterentur, urbibus in locum flaminum Episcopi substituerentur, & in qualibet provincia archiflaminis vice, unus Archiepiscopus constitueretur, cui reliqui illius regionis episcopi subessent: id quod nos in historia nostra Anglica ostendimus, in Britannia, quæ nunc Anglia est, *auctore divo Gregorio* esse factum. Innocentius quoque, *ut in decretis canonicis est*, hinc nostrorum sacerdotum & episcoporum differentiam introductā affirmat. Ii Archiepiscopi modo primates, modo græcâ voce Patriarchæ, h. e. patrum principes dicti, quatuor principio fuere, Romanus Antiochenus, Alexandrinus, Hierosolymitanus: postea translatâ Byzantium imperii sede, addi-

additus est & Constantinopolitanus. Verùm posthac ambitione paulatim modestiam è pectoribus hominum detrudente, plures creati sunt, usuque venit, ut hujusmodi ordini plus aliquid dignitatis ac majestatis accesserit. Et quoniam hisce pontificibus sedes in iis præsertim locis, qui insigniores essent, datæ sunt, idcirco & Metropolitanos vocamus quod unusquisque hodiè in ea præsit urbe, quæ ejusdem provinciæ Metropolis, id est, mater ac caput est. Primates tamen ac Patriarchæ antecellunt auctoritate Archiepiscopis Metropolitanis, sicut patet ex decreto, Aniceti, qui statuit, ne Episcopus crimen metropolitani sui ad alium nisi ad Primatem, aut ad sedem Apostolicam deferret. Ejusdem etiam decretum fuit, ne Archiepiscopi nisi ex singulari titulo, primates nominarentur. Ii autem meritò Patriarchæ vocantur, cæteri Archiepiscopi nominantur, vel, ut quidam volunt, Metropolitani. Hos Clemens primus Pallio, cujus usum introduxit ipse primus, ornavit, voluitque ut eis crux præferretur, quibus nunc potissimum insignibus ab reliquis Episcopis distinguntur. Marcus tamen pontifex instituit, ut Episcopus Ostiensis, quod ab eo Romanus consecraretur, pallio quoque uteretur. Est autem Pallium vestis summa lanea & candida, cui utrinque pendent duæ fasciæ & ad humeros circulus ductus, ac quatuor purpureis crucibus insignita est. Hujus sanè insignis rationem divus Gregorius *ad Maximum Episcopum Salonitanum scribens*, scienter reddit, qui dicit illud humanitatem & justitiam significare, ut ii qui illo utuntur foris submissè se gerant, id est, mites sint, & intus animum æquum habeant, hoc est, Iustitiam colant. Ex eodem quoque fonte manavit inter reliquos initiatorum ordines, divisio officiorum, ut Archidiaconi Diaco-

Diaconis, Archipresbyteri Presbyteris, & iis omnibus Præpositi vel Decani, quos vocant, præessent, quibus par quoque crevit honor. Hinc etiam instituta sunt Collegia sacerdotum, qui in templis præserrim cathedralibus omni tempore sacris operam darent. Hos græcè Canonicos, hoc est, regulares vocamus, ut qui ritè instituti, cæteris vivendi normam præberent. Istorum autem collegarum ad hinc ccc. & eò amplius annis, apud nostros Anglos tempore regis Ioannis, cum humana pariter ac divina permista forent, divortium factum est: sed auctor sectæ non traditur, quòd sciam, si non fuit discordia, quæ fortè voluerit aliquot ex collegio pecuniosos sacerdotes pretio sejunctos aliis dominari. Id enim temporis cum regis Ioannis edicto cuncta passim templa spoliarentur, aliqua diruerentur, sacerdotum bona prædæ darentur, facilè omnis administrorum grex dissipatus est: postea mortuo rege accidit, ut Canonici ad sua redierint collegia, & eos qui primi fuerunt oportuerit erogare pecuniam, tam ad ædes sacras sarciendas, quàm ad ea comparanda, quæ ad cultum pertinerent divinum. Hinc igitur factum est, ut nonnulli canonici curam rerum omnium collegii susceperint, reliquis collegis forsitan suæ causæ indormientibus, solique emolumenta capere cœperint, quæ patres olim cunctis juxta collegis canonicis constituerint, qui suo tempore sacris operam dedissent. Ita Republica collegarum in paucorum potestatem deducta, aut tunc, aut statim post, ii novi principes canonici nullos ex canonicis ab episcopo factis, in suam societatem admittebant, nisi pretio: quod partim ad sarta templorum tecta tuenda, partim sibi, partim verò templi ministris partiebantnr: & ut ea emptio non videretur fieri contra ac liceret, à Romano

ponti-

pontifice impetrarunt, ut à venientibus in suum novum collegium, sine criminis nota, pecuniam acciperent. Hodiè qui in collegiis sacerdotum ita dominantur, vulgo Residentiarii vocitantur, quod ad templa soli maneant: nam licet alii canonici dies noctesque in templis, ad res sacras laborem, curam & operam impenderent, nihil tamen lucrificarent. Durat institutum variis legibus ab ipsis residentibus corroboratum: sed una quidem lex illa primaria est, ut domos maximè hospitales habeant & præsertim divitibus, qui ad eos pro suo jure continenter confluunt, id quod invidiam illis reprimit, cum ita mensis servire cogantur. Atque ex eo instituto secutum est, ut bona pars Canonicorum ex suis collegiis expulsa sit, quando multi illorum seu religionis, sive paupertatis causâ nolunt neque possunt pretium dare, qui non prohibiti dubio procul, in obeundis sacris tam libentissimè quam diligentissimè suum officium præstarent. Quapropter haud fortassè ab re esset, si patres præscriptum canonicis quondam à collegiorum fundatoribus datum, tandem aliquando servandum curarent, prout alibi ubique gentium, illud ipsum inviolatum esse constat. Item ut homo homini facilè semper præstat: ita expedit, ut majora munia præsertim sacra illis deferantur obeunda, qui doctrina & vitæ sanctimoniâ aliis antecellunt, id quod Christus admonuit, cum dixit: Homo quidam peregrè proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua, & huic quidem dedit quinque talenta, alii autem duo, alii verò unum, unicuique secundum propriam virtutem. Quapropter Antherus pontifex censuit Episcopũ, omisso primo Episcopatu, ad alterum necessitatis causâ, & utilitatis, non sui ipsius, sed creditarũ ovium, posse transferri, quod antea per decretum Nicenę

synodi

ſynodi fieri minimè licebat. Et Antherum illud monuiſſe, crediderim, quod Petrus ea de cauſa, relictâ Epiſcopali ſede Antiochenâ, ſe Romam contulerit, ibique aliquot annos Epiſcopatum obiverit. Cæterum hodièà pleriſque contra fit ad utilitatem ſuam, non ad ſuſceptum munus reſpicientibus, ut habeant undè ſe mollius curent, quibus haud dubiè Dominus tempore ſuo dicet, Servi mali: tollite itaque ſervos inutiles, & ejicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dentium. Cum per hunc modum Epiſcopi & Archiepiſcopi dati eſſent, qui in ea incumberent, quæ in ſuorum ſacerdotum rem eſſe ducerent, juſque dicendo reddendoque illos regerent, Cajus primus ſtatuit, ut ſacerdos nè coram judice prophano conveniri poſſet, quo ſic cunctos deterreret, ne Chriſtos Domini tangerent. At ne quiſquam fraude dolove circumveniretur, Eutychianus ſanxit, ut accuſatio coram judice ſcripto conſtaret, ſicut Cornelianum decretum eſt, ne quis à ſacerdote, niſi religionis causâ, exigeret jusjurandum: quod non credentibus & ſuſpicioſis faciendæ fidei causâ, inſtitutum conſtat, cujus apud veteres talis fuit forma. Cicero *ad Appium Pulchrum*: De me tibi ſic conteſtans omnes Deos, promitto. Et Æneas *ad Didonem. apud Vergilium:*

Funeris, heu! tibi cauſa fui, per ſydera juro,
Per ſuperos.

Aut per rem charam mos fuit jurare. Ovidius ad amicam, quæ pejeraverat:

Perque ſuos illam nuper juraſſe recordor,
Perque meos oculos, & doluere mei.

Item *teſte Feſto*, lapidem ſilicem tenebant juraturi per Iovem, hæc verba loquentes: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter salvâ urbe arceque bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Præterea nulli, quem-

quemadmodum testatur Livius, licebat magistratum plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges, gerere. Hunc pene morem pontifices nostri reges, sacerdotes, prætores ac cæteri omnes præfecti servant, qui ita jurant antequàm ad ea munera obeunda admittantur. Sed illud maximum jus erat jurandum quod quisque nomine fidei dabat, ita ut, *teste Dionysio*, magistratus plurimos litium disceptationes ex fide dijudicarent. Quapropter Numam Fidei deæ templum posuisse, sacraque fieri instituisse idem tradit. Apud Hebræos talis fuit usus. Hieremias: Et jurabis, vivit Dominus in ueritate, & judicio, & justia. Hos enim, *ut ait Hieronymus*, jusjurandum habet comites, quibus si caruerit, perjurium erit. At Abigail uxor Nabal ad David, Nunc ergo domine mi, vivit dominus, & vivit anima tua. *Historia est in prima regum lib.* Apud nos ita jurat Apostolus: Testis est mihi Deus. Sed longè usitatissimus jusjurandi modus est, per Euangelium, quem Iustinianus Imperator, *ut in eo libro est quem Authenticum appellavit, titulo de sanctissimis Episcopis*, instituit. Postea ita usu venit, ut hodie, qui jusjurandum jurat coram magistratibus, ut plurimum Euangeliorum librum aut dextra manû tangat, aut osculetur, dicens. Ita me Deus, & hæc sancta Euangelia juvent! quod quemadmodum Euangelium nostræ religionis fundamentum, nulla de causa violari debet, ita Iusjurandum nullo pacto frangendum sit. Quod autem nostri pontifices solent contumaces, hoc est, superbos ac idcirco juris contemptores minimeque obedientes, aut delictum aliquod delinquentes excommunicare, ut vulgò dicunt, illisque simul interdicere sacris, hoc ex Iudæis sumptum est, quorum moris fuit, eos ignominiæ causâ extra Synagogam, id est, congregationem ejicere, qui dicto minus

minus audientes, contra legem vel pontificum ſeu populi mandatum aliquid feciſſent, quod perinde erat atque apud nos interdicere ſacris: illudque verum eſſe Euangeliſta Ioannes affirmat, ſcribens: Iam enim conſpiraverant Iudæi, ut ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra Synagogam fieret. Alludit ad illud & Paulus *ad Corint. Epist. priore, c.* 5. cum jubet, ut ſtuprator ſuæ novercæ exterminetur, quo ſic pœnitendo tanti ſceleris animam non amittat, ita ſcribens: Tradatur Satanæ ad interitum carnis, quo ſpiritus ſalvus ſit in die Domini Ieſu. Hos religionis hoſtes divus Cyprianus abſtentos paſſim appellat, quod reliqui homines ab eis abſtinere debeant: qui tamen utitur ſupino iſtius verbi abſtineo, minimè uſitato. Reperio hunc puniendi morem à Druidibus Gallorum ſapientibus quondam uſurpatum: illi enim *uti Cæſar in ſuis commentariis teſtatur*, ſi quis aut privatus aut publicus eorum decreto non ſtetiſſet, ſacrificiis interdicebant. Et hæc pœna apud eos graviſſima, quoniam quibus ita erat interdictum, ii in numero impiorum ac ſceleratorum habebantur, ab iis omnes decedebant, aditum ſermonemque defugiebant, ne quid ex contagione incommodi acciperent, neque iis petentibus jus reddebatur, neque honos ullus communicabatur. Hæc omnia ita cum noſtra religione conſentiunt, ut non temerè quis crederet nos hujuſmodi devovendi execrandique modum potius ab ipſis Druidibus, quàm à Iudæis eſſe mutuatos. Itaque hoc unicum telum, terrificumq; fulmen eſt, quo pontifices noſtri ſolo nutu mortalium animas etiam ultra tartara mittunt, propter quod minus utique eſt in quenquam præcipitanter torquendum. Iſtud cenſuræ, id eſt, correctionis genus apud veteres Chriſtianos in uſu fuit, id quod Tertul. *in Apologet.* apertè demonſtrat,

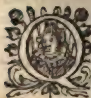
ſtrat,

ſtrat, cum meminit de eorum conventibus, ita ſcribens: Ibidem etiam exhortationes, caſtigationes, & cenſura divina: nam judicatur magno cum pondere, ſi quis deliquerit, ut à communicatione orationis, & conventus, & omnis ſancti commercii relegetur: præſident probatiſſimi quique ſeniores honorem iſtum non pretio, ſed teſtimonio adepti.

CAPVT XIII.

Qui primi inſtituerint, ut Virgines Conſecrarentur, & undè fluxerit mos Velandi caput, illudque Aperiendi viris principibus, atque Oſculandi pontificum pedes & manus, item Oſculo ſalutandi, ac ipſos pedes mutuò lavandi.

Vòd virgines ſacrantur, id eſt, vota caſtitatis facientes religioni addicuntur, Pii primi præſcriptum eſſe videtur, *quod in decretis canonicis eſt*: Virgines non velentur ante XXV. annos, niſi fortè neceſſitate periclitantis pudicitiæ virginalis. Et non ſunt conſecrandæ, niſi in Epiphania, & in ſabbato Paſchæ, & in Apoſtolorum natalitiis, niſi mortis causâ urgente, *& reliq.* Porrò eam prærogativam Apoſtolorum feſtis diebus datam ajunt, quod illi ante omnes, virginitatis amatores cultoreſque fuiſſent. Id initium fuiſſe monacharum, ac incrementum inde ſuum ſenſiſſe, declarat decretum Soteri, qui ſecundo loco ſucceſſit Pio. Is inſtituit, ne monacha ulla pallam, quam vocant, attrectaret, neve thus in acer-

acerram poneret, dum sacrificia fierent. Fuit ille annus salutis circiter CLXXV. Vndè videtur monacharum institutum jam tum apud Romanos non fuisse ignotum. Quare miror quosdam esse, qui tradant Marcellam, quæ cum Hieronymo familiaritatem habuit, primam fœminarum ausam esse illud Romæ profiteri. Verùm ab ipsis Apostolis ortum videtur, ut mulierem sacrarum congregatio in Christiana religione esse cœperit. Cùm enim Paulus *priore Epist. ad Timoth.* scribat: Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt: porrò, quæ vera vidua est ac desolata, sperat in Deo: *& subjiciat*: Vidua eligatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis hominum testimonio comprobata, si filios educavit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lavit, si afflictis subministravit, si in omni opere bono fuit assidua: *item pergat*. Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet viduas, suppeditet illis, & non oneretur Ecclesia, &c. apparet viduas veras & desolatas, hoc est, *ut Chrysostom. sentit*, rerum omnium humanarum curas negligentes, spesque suas in Domino ponentes: jam tum electas, ac Ecclesiæ, id est, communitatis sumptibus nutritas, & denique tales propemodum fuisse, quales nos hodiè habemus monachas, excepto quod nostræ non modò secundum Apostolicum præscriptum sexaginta annis, sed ut plurimum viginti minores eliguntur: quæ cum aliquando carnis titillatione impulsæ à continentiæ legibus aberrent, profectò religio non mediocre inde damnum sui honoris facit. Quippe ideò Apostolus, *teste Ambrosio, in libro de Viduis*, juniores viduas minus recipiendas in numerum Ecclesiæ viduarum decrevit, quod illæ haud facilè possent præstare officia, quæ ad veras viduas pertinerent. Hinc perspicuè intelligere liceret, jam tum cœpisse

pisse fœminas per hunc modum Deo dedicari, & Apostolos primum, ac deinde nostros pontifices exemplo Vestalium virginum, induxisse fœminarum religionem in Ecclesiam Dei, ut uterque sexus domino in castitate serviret. Sicuti velare caput secundum Apostoli sententiam est, qui *ad Corinthios* ait: Omnis verò mulier orans aut prophetans non velato capite, dehonestat caput suum. Vndè Linus ex mandato Petri constituit, ne qua mulier nisi velato capite, templum ingrederetur: quod videtur ab Hebræis accepisse, quorum fœminis, *sicut ait Tertul. lib. de Corona militis*, tam solenne fuit velamen capitis, ut inde internoscerent. Item pontifici non licebat caput aperire, dicente Mose: Pontifex caput suum non discooperiet: vel à Latinis sacerdotibus mutuatus, ut per hoc quoque sic eorum ritus ad honestiores verteret usus. In sacrificiis enim, *quemadmodum ait Plutarch. in Problemat.* Itali, auctore Æneâ, obnubebant caput, quod is cum rem divinam faceret, prætereunte Diomede, qui *teste Servio*, Palladium, quod ex oraculo jussus erat reddere Trojanis, tunc referebat, ne cognitus interrumperet sacrificium, caput velavit, atque ita conspectum hostis evitavit. Commemorat rem hanc Maronianus Helenus *in tertio Æneid.*

Et positis aris, jam vota in littore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc socii morem sacrorum hunc ipse teneto.
Hac casti maneant in relligione nepotes.

Cæterùm apud Arabes & Carthaginenses, fœminæ non modò religionis, sed honestatis causâ, caput & faciem velabant, quod velamen pro galea illis esset: *auctor Tertullianus, qui de ea re librum scripsit.* Magistratibus verò & aliis potentioribus

caput aperimus tanquam omnia nostra illis patere debeant. *Idem Plutarch. auctor.* Hinc haud dubiè nobis mos est, & orare aperto capite, & superiores revereri, id quod Apostolus voluit dicens: Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, probro afficit caput suum. *Hæc ille.* Sed ad rem redeamus. Est igitur sacrandarum monacharum institutum multo vetustius, quàm quævis alia monachorum religio: est item excellentius: quippe nulla, *ut ait Augustinus de Bono virginali*, virgo sacra nascitur, nec est hæc proles carnis & sanguinis. Si harum quæritur mater, Religio est. Non parit virgines sacras, nisi virgo illa, quæ desponsata est uni viro, id est, Christo. Talis virgo sacra fuit Petronilla, talis Cæcilia, talis Agnes. Postea in collegia coivere, ac sanctissimis vivendi legibus à patribus acceptis, vitam virginitate dignam agere cœperunt. Mos deosculandi pedes pontificum, ne longè exempla petamus, à Christo præceptore nostro cœpit. Is summus sacerdos & pontifex maximus tulit, ut mulier quæ erat in civitate peccatrix, *sicut testis est Lucas*, sibi pedes primum flens lachrymis rigaret, capillisque tergeret, ac deinde deoscularetur, veluti apud Hebræos mos fuerat Christos Domini venerari. Voluit item procul dubio Cornelius pedes Apostoli centurio Petri osculari, sed pater mansuetudinis plenus id fieri nõ est passus, qui elevans eum sibi ad pedes jacentem, dixit: Surge, & ego ipse homo sum. O vocem memorabilem, atque salutarem! si benè multi hodiè sese quoque homines tantum esse perpenderent, qui propterea quod sacerdotio præditi sint, planè se reliquorum mortalium longè post hominum memoriam imperiosissimos dominos præbent, non communes patres, uti fieri deberet. Ita usu venit, ut nos pontificum nostrorum pedes exosculemur:

mur: illudque institutum à Romanis pontificibus dixerim, quo mos ille osculandi antiquus à Deorum etiam cultoribus servatus, ad veram pietatem usurparetur. Perinde quandoque expedit, ad alliciendos hominum animos ad veram religionem, ut quod apud illos honori antea fuerat non tollatur penitus, sed sanctiore instituto ad consimilem adhibeatur cultum. Nam, *ut Plutarchus testatur* sacerdotibus Romanis nec habere, nec petere magistratum permittebatur, lictore tamen & sellâ curuli utebantur, ut iis deliniti ultra non quærerent: in templis prope januam lecticam habebant tanquam custodes & refugium: pedes iis reliqui osculabantur. Quin & aliis summis viris id genus honoris habebatur, cujus rei testis est Seneca, scribens Cajum Cæsarem porrexisse ad osculandum sinistrum pedem Pompeio Pœno, ut ita ostenderet socculum auratum, margaritisque distinctum. Idem Pomponius Lætus affirmat, ita scribens: Imperatores antea manus exosculandas nobilibus præbebant, post suis manibus sublevabant ad oris osculum: vulgus genua exosculabatur. Diocletianus edicto sanxit, uti omnes sine generis discrimine prostrati pedes sibi exoscularentur, quibus etiam venerationem quandam adhibuit, exornans calceamenta auro, gemmis & margaritis, quod fecisse antea Cajum Caligulam memorant. Is honos hodiè Romano pontifici fit, qui adeuntes se ad sacra pedum oscula admittit: cæteri verò antistites dexteram manum aversam adeuntibus religiosè osculandam porrigunt, quod vel ab ethnicis sumptum constat. Plinius enim *libro undecimo* dicit religionem aliquam esse in dextera, quæ in fide porrigitur, quæ osculis aversa appetitur. Testatur idem Apulejus *libro Asini sui secundo*, ubi *cum de Propheta Ægyptio meminit*, ait: Et cū dicto juvenem quem-

piam linteis amiculis intectum, pedesque palmeis baxeis indutum adusque, deraso capite producit in medium, hujus diu manus deosculatus, & cætera. At contra faciebant Numidiæ reges, qui *teste Valerio Maxim.* more gentis suæ, nulli mortalium osculum ferebant. Solemus insuper & osculo salutare, id quod antiquum est, quando satis constat Hebræos sic consuevisse in osculum excipere hospites, atq; hoc pacto salutare adeuntes se. Ad hunc modum Iacob ut vidit puellam Rachel, ore est prius osculatus, quàm illi indicaret se ejus esse amitinum: Et Laban pater ipsius Rachel ut novit Iacob filium Rebeccæ sororis suæ, complexus est eum ruens in osculum. Sic Christus salutantes se osculari solitus erat: sic Paulus benevolentiæ animorumque charitatis osculo salutandum censuit, qui *in extrema secunda Epistola ad Corinth.* scripsit: Salutate vos mutuò sancto osculo. Hinc ego dixerim apud Romanos institutum fuisse, ut mulieres cognatos ore oscularentur: cujus rei etsi Plutarchus *in Problemat.* alias ponit causas, quod mulieribus Romanis vini usus interdictus esset, & idcirco ne bibentes laterent, sed domesticorum congressu redarguerentur, osculandi consuetudinem introductam. An quod mulieres Trojanæ, cum ad Italiæ littus accessissent, & viri ad unum omnes in terram descendissent, naves incenderunt, quia se jam diuturni laboris pertæsas maris tæderet, quæ metu deinde virorum pavidæ, osculando ac blande appellando mitigassent eorum animos, sibique reconciliassent? Hinc mansit postea consuetudo, ut hac inter se comititate uterentur, fuitque præcipuum cognationis signum, post cognatorum connubia lege prohibita: quod nunc ubique gentium servatur & præsertim apud Anglos, quorum mulieres non cognatos modò, sed quoscunque

cunque generatim osculo tantum salutant, resalutantque, & illud quidem prioribus, ut dicitur, labris, tam decentissimè quàm honestissimè faciunt. At quæ regio sunt sanguine editæ, non oscula inferioribus libant, sed manum aversam porrigunt, perinde ac viri inter se salutationis causâ solent dextram jungere dextræ. Quod sacerdotes ante diem festum Paschæ sibi invicem, quodque profani qui superiores sunt, inferioribus pedes lavant, id fuit etiam Christi institutum, qui ut humanitatis documentum omnibus præberet, Apostolis pedes eodem die lavit, quibus, *prout Ioannes commemorat*, & dixit: Vos vocatis me Magistrum & Dominum, & benè dicitis, sum etenim. Si ergò ego lavi pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum Ego feci vobis, ita & vos faciatis. Quod institutum mansit postea cum osculandi ritu, & utrumque commemorat Tertullianus *libro ad Vxorem altero:*

CAPVT XIV.

Qui primi apud Romanos instituerint sacerdotes Flamines, Virgines Vestales, Pontificem Maximum, Salios, Feciales, Patrem patratum, Regem sacrificulum, Augures, Epulones, Sodales, Titios, & Arvales, ac singulorum officia, & quæ procurarent sacra, & de primo Lectisternio, atque librorum Sibyllinorum origine.

FLamines, id est, sacerdotes, Numa Pompilius secundus Romanorum Rex instituit: is

enim Rex creatus nihil prius habuit, quàm præferocem populum ad pacis & justitiæ cultum à rei bellicæ studiis avertere, sacrisque obligare. Itaque primùm constituit annum ad cursum lunæ, digestum in duodecim menses, *uti alio est loco à nobis dictum*, festosque deinde dies: Flaminem unum Iovi creavit, qui Dialis est dictus, eum insigni veste curuliq; sellâ ornavit. Is mortuâ uxore, *ut ait Plutarchus in Problemat.* sacerdotio se abdicabat, velut alter censor vita privato collega, magistratu abibat. Non vehebatur equo, neque noctem unam extra Vrbem manebat, ut si longius profectus esset, ne sacra ejus absentia negligerentur. Item jurare eidem minimè licebat, eo quod tormenti quoddam genus sit homini libero jusjurandum præsertim sacerdoti, cui cum divina credita sint, parvam habere fidem, absurdum censetur. Vtinam utrumque nostri attenderent, Episcopi in primis, qui ad suum munus fungendum haud semper præstò sunt, propter quod res religionis meliore in casu minus sunt: & nostri magistratus, qui volunt pro re etiam minima, sacerdotes jurejurando adigere, cum iis in primis illud tantum fari liceat, Est, est, Non, non. Sed domum repedemus. Duos deinceps Numa adjecit flamines: Marti unum, alterum Quirino. Plutarchus hujus rei auctorem facit Romulum, aitque ab eo flamines Iovi & Marti, non à Numa creatos: cui opinioni Livius minimè assentitur. Hos ab insigni quod capite gestabant, quasi filamines dictos existimant quidam, alii à pileis, quasi pilamines: sed insula quæ illorum capitibus hærebat, quæ flamina, *ut Dionysius scribit*, est dicta, iis verius, quàm vox alia, nomen dedit. Item virgines Vestales Numa legit. Quæ sacra in Italiam per Æneam adducta fuerunt. Vergilius.

Sic ait, & manibus vittas Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vestam matrem Saturni, & alteram ex Ope filiam ferunt: de hac virgine Ovidius *in Fast.*

Semine Saturni tertia Vesta fuit.

Et modò eam ignem ponit, dicens:

Nec tu aliud Vestem, quã vivam intellige flammam.

Modo terram:

Sic incesta perit: quia quam violavit, in illa
Conditur, & tellus Vestaque numen idem est.

Benè convenit, ut Vesta terra sit, & ignis, quia terræ inclusus est ignis, id est, naturalis calor, quibus cuncta producuntur. Posuit illi templum Albæ Ascanius. Fuit & Romæ ædes inter Palatium & Capitolium, formâ penè sphæricâ, quæ terra pingitur, constituta. Tradit Aulus Gellius primæ, quæ hujusmodi sit adhibitia ministerio, Amatam nomen fuisse, ac propterea reliquas deinceps omnes Amatas appellatas, dicique non electas, nequo creatas vestales, sed captas, eò quod capiebatur à pontifice de manu patris vestalis virgo: neque capi poterat minor annis sex, neque major decem, & quæ ex servis nata, aut corpore manco, sensuve diminuto foret. Romæ primo Gigania & Berenia captæ, mox totidem additæ, Camilia & Tarpeja. Huic numero Servius Tullius duas novissimè adjecit. Hæ decem primos annos sacrorum ritum perdiscebant, totidem deinde operam dabant sacris, tertio decennio rudes & nuper captas instruebant: postea verò si qua id ætatis nubere voluisset, fas erat alterum mallet sequi. Cæterùm quando illis, quæ conjugium secutæ fuissent, malè vertisset, plures ad mortem usque in religione perseverabant. Stipendium iis Numa de publico statuit, & eas denique perpetuâ virginitate aliisque cæremoniis venerabiles fecit: carpento vehebantur, magistra-

tusque illis assurgebant, ac fortuito occursu sontem supplicio eximebant: ignem perpetuum servabant, qui si per incuriam extinctus esset, custos flagro à pontifice maximo, cui suberant, cædebatur. Si qua incesti convicta esset, ante ora civium, mœsto silentio offerebatur, vivaque circa Collinam portam, in subterraneum specum dimissa, terraque statim superinjecta necabatur. Atque hoc sacerdotium Alba oriundum per hunc modum fuit Romæ instauratum. Pontificem præterea Maximum Numa Martium Marci filium ex patribus creavit, cujus potestati omnia sacrorum jura subjecit, ac quibus hostiis, quibus diebus ad quæ templa sacra fieri oporteret, formulam docuit, constituitque eum, *teste Festo*, judicem ac arbitrum rerum æquè divinarum ut humanarum. Fuit id, credo, certum portentum, quo est significatum, urbem Romam postremò perinde pontificiâ majestate, qua nunc latè patet, gentibus moderaturam, atque olim potentia imperasset. Idem Gradivo Marti duodecim sacravit Salios, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pictori tegumentum, cœlestiaque arma, quæ ancilia appellantur ferre, ac per urbem ire canentes carmina, cum tripudiis solennique saltu, undè nomen traxerunt, jussit. Videtur Numa in hoc, velut in plerisque aliis, Hebræos æmulatus: legimus n. David ante arcam fœderis saltando processisse. Ancile scutum breve ac rotundum, regnante ipso Numa è cœlo lapsum in sævientis pestis remedium, vulgò crediderunt. Ovidius *in Fastis*:

Ecce levi scutum versatum leviter aura
Decidit à populo clamor ad astra venit.

Et infert:

Atq; ancile vocant, quod ab omni parte recisum est.
Quaque oculis spectes, angulus omnis abest.

Et cum

Et cum Aruſpices reſpondiſſent, illic fore orbis imperium, ubi ancile illud conſiſteret, diligentia Numæ, ne ab hominibus unquam auferri poſſet, à Mamurio fabro multa ſimilia facta ſunt, & in templo Martis poſita. Inter tot ſacros ordines poſuit & Feciales ſacerdotes, quibus id dedit negotium, ut Romani nullum injuſtè bellum inferrent cuiquam. Cnejus Gellius Annalium ſcriptor id ab Ardeatibus prodidit acceptum, alii ab Equiculorum gente. Satis conſtat Numam bellum Fidenatibus indicturum ob excurſiones in Romanum agrum factas, ne non omnia ritè fierent, Feciale jus & collegium poſtremò conſtituiſſe. Ii ſi qua per injuriam Romanis adempta eſſent, repetebant ab hoſte: quæ ſi minus reddita eſſent, bellum, compoſito ad id carmine indicebant. Pari poteſtate petentibus juſtè res, dabant ſontes ad ſupplicium, legatorum injurias vindicabant. Ad hos item pertinebat fœdera jure percuſſa tueri, pacem ſancire, eandem ſi minus legitimè pacta eſſet, irritam facere, & ſi quid Imperator vel exercitus deliquiſſet ſcelus expiare. Feciales autem à fero ſive à facio dicti, quod apud eos belli paciſque ferendæ ſeu faciendæ jus eſſet. Fuit & ſacerdotium Patris patrati, qui Romæ ad jusjurandum patrandum, hoc eſt, ad fœdus ſanciendum eligebatur: fecialis eum faciebat, verbena caput capilloſque tangens. Primus Romæ fecialis Marcus Valerius patrem patratum Spurium Fuſium fecit. Poſt exactos reges, cœpit Rex ſacrificulus creari: is primus fuit Manius Papyrius, qui, ne in re ulla regis præſentia deſideraretur, ea ſacra obibat, quæ reges facere conſuevíſſent. Et id ſacerdotium pontifici maximo ſubjecere, ne quid regiũ nomen recenti libertati officeret. Erant prætere augures, de quorum origine alibi diximus, Epulones qui indicendi Iovi cęteriſq

diis epulas potestatem habebant, veteres pontifices instituere: nam, *ut inquit Cicero*, pontifices propter multitudinem sacrificiorum, treis viros epulones esse voluerunt, qui triumviri epulones appellabantur. Iis postea præpositus est Rex sacrorum, id est, sacrificulus. Additi deinde fuerunt alii tres viri, qui sacris libris legendis carminibusque Sibyllæ præessent. Isti quoties prodigia magnos aliquos rerum eventus auspicantia emergerent, lectisterniis ad pulvinaria deorum factis, sacris suppliciisque placabant, qui & Sodales Titii vocabantur, sic septemviri epulones dicti sunt. Hos Titios sodales, *auctore Cornelio Tacito*, Romulus inita cum Tito Tacio societate, primus creavit. Idem primus, *uti Plinius perhibet*, Arvales sodales instituit, seq; inter alios, duodecimũ fratrem appellavit, ut arva fruges ferrent: & propterea ejus sacerdotii insigne fuit spicea corona; *auctor Gellius*. Sacra quæ istiusmodi sacerdotibus in primis curæ essent, hæc fuisse reperio, Lupercalia, Saturnalia, *de quibus alibi meminimus*. Bonæ deæ, quam alii aliam fuisse dicunt, sacra in Aventino in ejus templo fiebant, ad quæ viri non ingrediebantur. Floralia deæ Floræ pridie calendas Maji dicata. Hanc Livius & Dionysius meretricem fuisse tradunt, cui ut deæ ob id magnus est habitus honos, quod populum Romanum fecisset hæredem, quæ & fructibus cunctis præesse credebatur: colebatur autem à meretricibus cum coronis & vestium varietate, temporis lætitiam florumque significantibus. Terminalia, quod Numa Rex Iovi Terminali lapides sacrasset, terminosque posuisset in agris, quo unusquisque suis finibus contentus esset. Romani postea ejus pietatis monimenta diu servarunt, terminos ipsos Deos vocantes, ut fidos agrorum finium custodes: quibus sacrificabant, non animal ullum immolantes;

molantes: (nam impium ducebant sacros cruentare lapides) sed liba fructuumque primitias offerentes. Vinalia, quæ causa vini, sicut Robigalia cunctorum, circiter VII. Calendas Maji celebrabantur, quia tunc robigo segetes soleat occupare. Bacchanalia, quæ nos supra *libro tertio*, & Livius dicit ex senatusconsulto, ut bonis moribus pestifera, Româ expulsa fuisse: noctu enim fiebant, ubi nudus uterque sexus impurissimè commiscebatur. Cerealia, Cereris deæ sacra, quæ Triptolemus primus instituit. Sacerdotes vestibus utebantur albis, & noctu cum facibus currebant, vinum non bibebant. Insuper & Iejunium institutum quinto quoque anno, prodigiorum causâ. Ovidius etiam à Venere abstineri dicit, quod castitati præsit. Solitaurilia, quum tribus hostiis diversi generis tauro, ariete, & verre, immolabatur. Festum diem septimontium Plutarchus *in Problematibus* ponit, cum septimus mons est urbi quasi tum demum finita additus. Quinquatria, quæ Minervæ calendis Martii quinque dies fiebant, quo tempore, *ut testatur Hieronymus*, munus Minerval appellatum, pueri quando vacabant, magistro offerebant. Item Quinquatres minores eidem Minervæ sacri, Idibus Iuniis, quando tibicines personati per urbem incedebant, ut illi qui alias ebrii TybureRomam reducti fuissent, indicarentur personati esse inter alios ignotos. Ovidius:

Cur vagus incedat tota tibicen in urbe,
Quid sibi personæ, quid toga longa velint?
Callidus ut possit specie numeroque senatus
Fallere, personis imperat ore tegi,
Admiscetque alios, ut hunc tibicina turba
Augeat in longis vestibus ire jubet.

Ac plura alia festorum dierum genera vanâ superstitione observabantur, quæ exponere nimis

omninò otiosum foret. Erant & ludorum varia genera, ut Circenses, Gladiatorii, Megalenses, ita dicti, quod in honorem Magnæ matris deorum fiebant: Græci enim μέγα magnum dicunt. De iis Herodianus *in Commodo* ita scribit: Veris initio stato solennique die, pompa Matri Deûm Romani celebrabant: in ea quæ apud quemque sunt divitiarum præcipua, supellexque pleraque imperatoria materiæ aut artis spectandæ præferri ante deam solent, passimque omnibus ludendi licentia permissa, sic, ut personas induant quas cuique libitum, nullamque non magistratuum quoque imaginem, prout cujusque studium repræsentent, ita ut non temerè à falsis veros dignoscas, &c. Sed pro hominum salute, ludi in primis seculares celebrabantur cum lectisterniis, quorum initium dæmonum utique malorum operatione factum constat. Siquidem Valesius quidam vir locuples, tribus quos habebat filiis pestilentiâ laborantibus, dum ante focum suos penates orat, ut salvis pueris in suum caput id mali vertatur, ecce tibi! vox repente audita, filios salvos fore, si Terentem duxerit, ibique ex Ditis patris & Proserpinæ ara petitâ aquâ recrearit. Pater quamvis anxius, quod longius sibi eundem esset, tamen ex sua villa ire pergit, alteraque nocte ad campum Martium per Tyberim delatus, cum in navi non esset ignis, jubetur à gubernatore ire Terentum ad locum proximum, qui audito Terenti nomine, jam certò sciens eo se pervenisse, quo deorum vocaret oraculum, aquam calefacit, datque bibendam pueris. Illi epotâ aquâ, salutari quiete sopiti, continuò omni morbo liberantur, vocatoque parenti narrant se à diis adjutos, admonitosque ut eo loci mactatis furvis, id est, nigris hostiis, lectisternia ac ludi nocturni ad aram Ditis & Proserpinæ fierent. Valesius majorem in modum

modum gavisus incipit primo quoque die terram fodere aræ erigendæ causâ, sed ibidem reperta sub terra arâ, Diti patri & Proserpinæ inscriptâ, hostias mox immolat, tribusque continuis noctibus, quia totidem filii morbo levati fuerant, lectisternia atque ludos facit, aramque terra obruit, prout antè fuerat. Post hæc Valerius Publicola, qui primus fuit Romæ consul, idem sacrum ægrotantibus succurrendi gratia celebrasse dicitur, sed non solenni pompa. Ex quo Livius *lib.* 5. de iis ludis ita scribit. Tristem hyemem gravis & pestilens omnibus animalibus æstas excepit, cujus insanabilis perniciei, quando nec causa, nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt, duumviri sacris faciundis lectisternio tunc primum facto, per dies octo, Apollinem Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum, tribus quam amplissimè tum apparari poterat, stratis lectis placavere Privatim quoque id sacrum celebratum. Lectis enim antiqui cubantes epulabantur, aut deorum iræ placandæ causa, in templis convivia concelebrabantur tribus diis, Iovi, Iunoni & Minervæ: & simulachrum Iovis in lectulo ponebatur. Iuno verò & Minerva in sellis consedebant, siquidem fœminæ cum viris cubantibus, *auctore Valerio* sedentes cœnitabant. Ita septem epulones convivia celebrabant, ad deorum pulvinaria, quæ lectisternia appellata sunt. Et hæc origo lectisterniorum, atque ludorum secularium, qui ita vocati sunt, quod semel in uno seculo (est enim seculum centum annorum spatium) fierent, tametsi mos non semper servatus est. Iam oportet demonstrare, & unde libri Sibyllini, de quibus supra facta est mentio, ad Romanos allati fuerint, quos summa religione juxta ac observantia custodiebant, & cum dii publicè consulendi essent,

ad eos libros tanquam ad oraculum quindecim viri adire solebant. Itaque Dionysius *libro quarto* scribit, anum quandam incognitam tulisse libros novem ad Tarquinium Superbum, affirmantem esse eos deorum oraculis plenos, dixisseque, velle se vendere non minus trecentis Philippis aureis, & rege rem ludibrio habente, illam tres coram combussisse: ac rursus pro reliquis idem pretium postulantem, rege tum magis anus insaniam deridente, tres alios exussisse, atque iterum rogasse ut pretium daret, tum regem miratum constantiam mulieris emisse libros tres: & quia anus accepto pretio nusquam post hac visa est, jam tum creditum, eam Sibyllam fuisse, cui, quemadmodum poëta ait, magnam mentem animumque Delius inspirasset vates: nam Sibylla dicta est, quod Dei nosset consilium: σιός enim lingua Æolica Deus vocatur, βουλὴ autem consilium. Curabant & Apollinares ludos, qui, *teste Livio, libro decadis tertiæ quinto*, primùm instituti sunt bello Punico secundo, voti Apollini ob victoriam adipiscendam, hoc est, ad expellendum Annibalem ex Italia. Data sunt prætori duodecim millia æris, ad rem divinam, & duæ hostiæ majores, ac jussum ut græco ritu sacrum faceret Apollini, bove aurato, & capris duabus albis auratis: Latonæ bove fœmina aurata, & in circo maximo populus coronatus ludos spectaret, atque matronæ supplicarent, vulgoque apertis januis, in propatulo epularentur, quò dies celeber omni cæremoniarum genere fieret. Plebei constituti post exactos reges, pro plebis libertate, seu pro reconciliatione, post secessium ab ea factum in Aventinum montem. Et demum id genus permulti fuere, qui penitus obsoleverunt. Tantum ex omnibus usque ad hunc diem durant taurii sive

tauri-

taurilia ludi apud portam Targeminam quotannis celebrati, qui prius *ficut tradit Varro*, in circo Flaminio edebantur, &c, *auctore Festo* instituti dicuntur, quod regnante Tarquinio Superbo, magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, quæ contracta fuerat ex carne taurorum diu vendita populo: ob hoc ludi taurii dicti: & diis inferis dicati sunt. Habebant insuper & conviviorum celebrationes, quæ aut erant convivia Pontificalia, quæ in sacrificiis à sacerdotibus parabantur: aut Triumphalia, quæ post victoriam Imperator, vel dux populo dabat: aut Funebria, ut ita honor haberetur demortuo. Dabantur item visceràtiones, id est, caro cruda, congiaria & missilia, quæ spargebantur, ut puta linea, odores, unguenta, cum aliis temporibus, tum maximè Saturnalibus in theatro, *ut Suetonius in Caligula*: Sparsit & missilia variarum rerum. Atque tale fuit apud Romanos rerum sacrarum initium, quarum bonam nos partem accepimus, uti appositè per nos explicatur.

Libri quarti finis.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

De INVENTORIBVS RERVM

Liber Qvintvs.

Capvt I.

Vnde nostris consuetudo sit festis diebus exornare templa, ac in illis offerre Cereas Imagines, Tabellasque miraculorum ponere, item convivari, cum quis præsertim sacerdos primam celebrat Missam.

SVperiore volumine, quo denique pacto Christiana religio propagata fuerit inter mortales & de initio sacerdotii apud Hebræos & Romanos, ac novissimè apud nos, & illud in quot officiorum gradus abiverit, abunde explicavimus. Nunc autem peregrinos ritus ab ethnicis, id est, gentibus non Christianis (ἔθνος enim gens dicitur) acceptos, atque reliqua persequemur, quæ nostri jam suscepti sunt muneris. Cùm igitur multa ab Hebræis, & non pauca ab Romanis cæterisque ethnicis ad nos instituta manaverint, poscit locus, ut appositè ea perinde commemoremus quæ ab his acceperimus; atque minimè

nimè convenit tacita relinquere, quæ ab illis ſimus mutuati, cum præſertim illa ipſa meliora fecerimus, ad melioremque uſum adhibuerimus. Sunt itaque multi ritus propè germani, ex quibus & hic eſt. Porrò apud nos feſtis diebus templa & domus nuptiales aulæis exornantur, lauro, hedera, aliiſque feſtis frondibus veſtiuntur fores, ac veſtibula decorantur coronis, ſparguntur que floribus. Quæ herclè omnia ipſi idolorum cultores antea ſervabant. Vergilius:

Nos delubra Deûm miſeri quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſta velamus fronde per orbem.

Et alibi:

——*Et variis florentia limina ſertis.*

Item Iuvenalis teſtatur:

Poſtibus & denſos per limina tende corymbos.

Lauros quoque adhiberi ſolitas cauſa gaudiorum, indicat, cum ait:

Pone domi lauros, duc in capitolia magnum
Cretatumque bovem.

Tradit idem Tertull. Quid quod Martinus primus Romanus pontifex hæc eadem quæ in canonicis decretis, *cauſ.* 26. *quæſt. ſeptima* ſcripta leges, & teſtatur, & vetat? Conſimiliter ritus offerendi cereas imagines ab iiſdem eſt profectus: cum enim Pelaſgi, *teſte Dionyſio Halicar. quem etiam alibi ſuper hac re citavimus*, ſedibus pulſi Dodonam perveniſſent, ibi accepto reſponſo, quo admoniti ſunt, ut Siculorum continentem terram quærerent, in Latium demum poſt multos errores venientes, in lacu Cutillienſi enatam deprehenderunt inſulam, quam Cotilliam nominarunt. Hoc igitur, quaſi omine ſuſcepto has ſibi prædictas eſſe ſedes didicerunt: pulſiſq; inde Sicilienſibus incolis, regionem ipſi tenuerunt: decima prędę ſecundum reſponſum Apollini, conſecreta: erectoq; Diti ſacello, & Saturno ara, illũ humanis capi-

capitibus, hunc virorum victimis placare se existimabant, propter oraculum, in quo erat:

Et capita inferno, & patri transmittite lumen.

Saturni sacra, ut quidam volunt. Saturnalia nominantes. Post hæc ferunt, Herculem cum Geryonis pecore per Italiam redeuntem, suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis, infausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem formata, quasi parva ora, ut pars pro toto foret: & Saturni aras non mactatis viris, sed accensis cereis excolentes, quia φῶς non solum virum, sed etiam lumen significat. Indè ergo valuit consuetudo, ut Saturnalibus & cerei missitarentur, & sigilla, id est, oscilla, arte fictili fingerentur, ac venalia exponerentur, quæ homines pro se ac suis piaculis Diti & Saturno offerrent. Hæc quodammodo nostra vaticinabantur sacra: nam sic & nos eadem ex cera sigillaria, hoc est, imagunculas templis offerimus, & oscilla: quoties enim pars aliqua corporis læsa fuerit, utputa manus, pes, mamilla, statim vota facimus Deo, & ejus divis, quibus mox recuperatâ sanitate, illam manum, illum pedem, illam mamillam ex cera formatam offerimus. Quæ consuetudo sic increbuit hactenus, ut istiusmodi sigillaria ab hominibus ad reliqua animalia transierint: sanè sic pro bove, sic pro equo, sic pro ove, oscilla templis ponimus: in qua re quispiam verecundè scrupulosus fortassis dicet, se planè nescire, an nos priscorum religionem potius vel superstitionem æmulemur, cum talia Christianæ Ecclesiæ rectores etiamnum admittant: quando *auctore Catone de Re rustica,* sic Romanorum moris fuit, pro bobus, ut valerent, vota facere: cujus rei modum valdè mehercule ridiculum ille ibidem ponit. Hinc etiam consentaneum est fluxisse, ut nos quoque cereos offera-

offeramus, illisque accensis cœlicolas colamus, sicuti ad Saturni aram est factitatum, quod præsertim in festo Purgationis virginis die observatur, ut quasi ipsi cerei sint apud nos loco agni anniculi, columbarum & turturum: quæ munera Moses constituit à puerperis lustrico die ad templum deferenda. At usus pensilium lychnorum, sive, *ut Servio placet*, lychinorum, hoc est, lucernarum, vel lampadum, quas vocant, à lucernis venisse videtur, quas Moses in tabernaculo accensas servari instituerat Quod verò tabellas in templis affigimus, quibus miracula inscripta sunt, ut ea ad posteros testatoria sint, hoc ex Græcis est, apud quos *teste Strabone libro Geograph.* 8. mos fuit in templo ejus Dei qui auxiliatus esset, & præsertim Æsculapii, quod Epidauri insigne erat, tabellas appendere, in quibus morbi sanati erant inscripti. Sic à Romanis sumptum est, ut & sacerdotes pariter atque profani diebus festis convivia non ternis aut senis ferculis, sed vicenis, si fieri possit, suis præbeant amicis. Quinetiam jam ita usu venit, ut non censeatur esse festa ac solennis dies, nisi sit opiparo comitata convivio. Est & illud ab iisdem ethnicis, ut sacerdotes nostri cum primùm rem divinam facunt, hoc est, primam celebrant missam, consacerdotes & amicos convivio accipiant, eundemque diem non minus religiosè quam natalem colant, uti auspicato sacerdotalem introitum adeuntes: & id quidem non immeritò, quoniam ex illo vita tantùm, ex hoc verò vita sancta producitur. Ita apud veteres idem dies, quo quis sacris initiabatur, natalis sacrorum appellabatur, religiososque jentaculo celebrabatur. Vtrunque Apuleius *libri Asini* 11. testificatur cum ita scribit: Ex hinc festissimum celebravi natalem sacrorum, & suaves fuerunt epulæ, & faceta convivia: dies etiam tertius

tius

tius pari cæremoniarum ritu celebratus, & jentaculum religiosum. Cæterùm nostri jam inde à principio consueverunt in templis die Cœnæ Domini epulari: testis Tertullianus, qui *in Apologetico, & lib. ad Uxorem 2. de ethnico* ait: Quis enim conjugem suam ad dominicum convivium dimittet: Sed de ritu hoc plura *mox infra libro sexto, capite* 4. commemorabuntur.

Caput II.

Undè apud nostros moris sit, spargere pecuniam in populum, dare Epulam & Strenam, ducere Choreas, edere Spectacula, exire Calend. Maji in agros, currere Calend. Martiis per arva cum faculis accensis, & per Dominica natalitia ministrum quempiam facere Dominum, ac ante initium Quadragesimæ inducere personas.

Præter ea, quæ proximè exposuimus, ex eodem Ethnicorum luxuriæ fonte manavit, ut cum corona redimitur Romanus pontifex, Imperator & Rex, aliive principes aliquo insigni honestantur honore, mos sit spargere in populum non vestes, non unguenta, id quod Romanos Imperatores factitasse superiore capite ostendimus, sed nummos argenteos, vel aureos, quo sic futuræ liberalitatis signum ab inita statim dignitate appareat. Solent simul epulum, hoc est, publicum convivium civibus & præsertim in nuptiis, dare: quod vete-

veteres præcipuè Romani sive in triumphis, sive in ludis, sive in funere ad sepulchrum, pro hæreditatum facultatibus, facere consueverant. Iuvenalis:

Vnde epulum possis centum dare Pythagoreis.

Et Tranquillus idem passim attestatur. Est haud dubiò procul & ab iisdem usus dandi strenam, id est, munus quod in principio anni, boni ominis gratiâ datur: quando idem Tranquillus scribit, equites Romanos solitos fuisse quotannis strenam Augusto Cæsari in Capitolio etiam absenti Calend. Ianuar. conferre, quod hodie etiamnum apud nos ubique servatur, diverso tamen modo. Itali enim summi viri dant infimis, in Anglia verò inferiores deferunt strenam superioribus, & regi cuncti principes, qui tamen dantibus, aliquid contra donat, quo liberalitas ut boni ominis nuntia mutuò communicetur. Quod etiam sine munere eum primum anni incipientis diem, more veterum, *ut est testis Plin.* lætis precibus nobis vicissim faustum generatim ominamur. Item imitamur & gnaviter ipsos priscos in psallendo saltandoque: nam illi ita in stativis feriis factitabant, testis Vergilius:

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Idem:

Immemores nostri festas duxere choreas.

Morem autem ejusmodi choreas ducendi Livius ab Hetruscis ad Romanos profectum dicit. Sed & hæc omnia Zacharias pontifex simul testatur, simul prohibet: Si quis Calend. Ianuarii ritu ethnicorum colere, vel aliquid plus novi facere propter novum annum, aut mensas cum lampadibus vel epulas in domibus præparare, & per vicos & plateas cantatores & choreas ducere ausus fuerit, anathema sit. *Scriptum leges hoc præ-*

scriptum

scriptum in decretis canonic. caus. quam supra in consimilem rem adduximus. Verùm quam bellè servetur, ex eo licet existimare, quod nunc nulla alia de causa sit gratior festus dies juventuti, quàm ut otium sit ad choreas ducendas, & id cum primis apud Italos. Solemus vel more priscorum, spectacula edere populo, ut ludos, venationes, palæstras, cursus hastarum, equorumque ad metam è carceribus, recitare comœdias, item in templis vitas divorum ac martyria repræsentare, in quibus ut cunctis par sit voluptas, qui recitant, vernaculam linguam tantum usurpant. Sic olim apud Romanos in primis, in theatris poëtarum recitabantur poëmata, in amphitheatris bestiarum gladiatorumve ludicra fiebant, variique per urbem ludi, quibus plebs oblectaretur. Est item consuetudinis, ut juventus promiscui sexus lætabunda Cal. Maji exeat in agros, & cantitans inde virides reportet arborum ramos, eosque ante domorum fores ponat, & denique unusquisque eo die aliquid viridis ramusculi vel herbæ ferat, quòd non fecisse pœna est, præsertim apud Italos, ut madefiat. Hæc vel à Romanis accepta videntur, apud quos sic Flora cunctorum fructuum dea mense Majo lascivè colebatur, *sicut supra diximus:* vel ab Atheniensibus sunt, quod illi in fame in templo Delphico, εἰρεσιώνην, id est, iresionem ponebant, hoc est, ramum olivæ, sive lauri plenum variis fructibus: *auctor Herodotus.* Sic nos tunc eo anni tempore, cum virent omnia, quasi per hunc modum, fructuum ubertatem ominamur, ac benè precamur. Item in Vmbria præsertim insigni regione Italiæ, undè nos oriundi sumus, consuetudo est, ut quotannis pridie Calend. Martias, id est, ea nocte quæ primum diem mensis Martii præcedit, crebros passim faciant ignes & pueri facibus, quæ ex arundinibus jam aridis ut plu-

ut plurimum fiunt, accensis per arva currant, ut precantes fœcunditatem agrorum, tum terrâ jam fœtum parturiente. Quod acceptum dixerim ab ipsis quoque Romanis, qui quasi per manus talia nobis sacra, seu celebritates, vel observationes tradiderunt: illi enim, ut antea ostendimus, Cerealia Cereri sacra colentes, cum facibus noctu currebant, quod Ceres ipsa gerendis fructibus, *prout Ciceroni placet*, & *nos alibi docuimus*, præsit, & quasi Geres nominata sit. Est & illud ab iisdem ad posteros profectum, quamobrem nunc per Dominica natalia, nostri ministri potestatem in dominos habeant, atque unus eorum dominus creetur, cui cuncti domestici simul lascivi & hilares pareant, una cum ipsis Dominis, hoc est, patribus familiâs. Siquidem hanc libertatem servi apud Romanos *uti in Iustini epitome est*, Saturnalibus habebant. Institutum hoc apud Anglos præcipuè custoditur. Sed aliud fuit olim apud gentes servorum nomen, quod bellorum leges attulerant, ubi capti essent: nos autem Dei benignitate ac providentiâ liberi fere omnes ac fratres, auctore Christo, uniusque civitatis Dei cives sumus, ac propterea quos habemus domi ministros, servi appellandi non sunt, nedum habendi, quod permulti impudenter faciunt. Atque hoc libertatis munus uni Christianæ religione duntaxat acceptum referre debemus. Post hunc, alius paris propè lasciviæ ludus ad nos transiit: nam ut illi in quinquatriis minoribus, & Megalensibus, personati per urbem ludendo incedebant, ita nostri morem induendi personas non uno vel altero die, nec sacrorum causâ, sed turpi insaniendi studio, duos continuos menses ante quadragesimæ initium stolidè servant, sub quibus, inveterata jam delirandi licentia, sexcenta flagitia quotidie faciunt & illud impunè, perinde

quasi

quasi eo modo cuique liceat, esse scelerato, nihilve maleficii credatur committi, si vera hominis facies non videatur, perinde ac non pateamus etiam Deo, quem nemo ambigit fandi atque nefandi justum esse judicem: qui & improbos pœna, & probos præmio semper afficiat. Vna omnium regionum Anglia ejusmodi personatas belluas hactenus non vidit, nec quidem vult videre: quando apud Anglos in re hac præ aliis certè sapientiores, lex est, ut capitale sit, si quis personas induerit. Et quia sub idem tempus illud jejunium quadraginta sex dierum nobis anniversarium indicitur, ideo quotannis cuncti ubique gentium in nostro Christiano orbe, studiosius solito adipatis vescuntur cibis, & non parum multi quibus præcipua ventris cura est, ad vomitum saturantur, quasi expleturi futuram famem, cum tamen eorum etiam intemperantior futura sit abstinentia: nam quamvis ab esu panis & carnium abstineant, bellariis se farciunt, & azymum panem pro fermentato devorantes, de jejunio gloriantur. Sic peccata undique accumulant, ne adventante Paschâ, vacui aut frustra ad suos sacerdotes adeant, à quibus per confessionem maleficiorum onere levandi sunt. Et hæc omnia ex Romanorum Bacchanalibus ad nos fluxisse dixerim.

Capvt III.

Vndè fluxerit mos Vngendi Sacerdotes & Reges, item Baptizatos, id est, confirmandi, ac morbo periculoso laborantes.

Cum Moses tabernaculum ædificaret, fuit illi à Deo præceptum, ut sacrum conficeret unguentum, quo ipsum opus una cum vasis, ac simul.sacerdotes & reges perungi possent, qui vocarentur ad sacerdotium vel regnum. Quo facto, usus deinde increbuit, ut quem admodum olim Romanis Imperatoribus indumentum purpuræ insigne fuit regiæ dignitatis initæ, sic Hebræis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferret: *auctor Lactantius*. Quapropter Aaron & filii ejus primum à Mose, postea Saul primus Hebræorum Rex à Samuele propheta unctus est: *auctor Iosephus libro. Antiquit.* 6. Dumque Saul puerum præmisisset, sumens propheta (de Samuele loquitur) vas olei super juvenis caput effudit, eumque complexus ait: Esto tu Rex constitutus à Deo, &c. Ita mos inolevit, ut hoc deinde modo tam reges, quam sacerdotes, consecrarentur, quibus propterea summa ab omnibus haberetur reverentia, ut charioribus Deo, dicente Domino *Psal. centesimo quarto*, Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Vocat Christos perunctos, hoc est, reges & sacerdotes. Docet Cyprianus hujus rei mysterium: Hoc oleo, inquit, antiquitus sacerdotes sacrabantur, & reges: & ipsi altarium lapides delibuti, spiritalem intelligi volebant sacris mysteriis inesse pinguedinem: sicut oleum

fluentibus & humidis quibuslibet superfertur, ita excellentia sacerdotalis & regiæ dignitatis secundum formam Dei & Christi, sub se omnia continens, regimen & munimentam activæ quàm contemplativæ vitæ obtinet, *& reliqua.* Manavit & ad posteros hujusmodi Regum atque Sacerdotum consecrationis ratio, qui nunc apud nos similiter sacro perunguntur crismate, etsi longè aliis cæremoniis, prout à patribus institutum est. Sic Christiani omnes cum baptizantur, sic ædes cum sacrantur, unà cum calicibus, chrismate linuntur, quod primum divus Sylvester, *teste Innocentio tertio in epistolis decretalibus*, fieri præscripsit. Sed jam ad Christi unctionem veniamus. Solet à studiosis quæri, quonam pacto Iesus fuerit unctus & à quo: quam sanè rem cum Eusebius *in historia* non minus verè quam doctè explicet, idcircò placuit ejus verba subjicere, ut rei plus fidei esset, quæ hæc sunt: Qualiter Christus effectus sit, David testatur, dicens: Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Sic indicat, quod unctus sit Deus à Deo, non oleo communi, sed oleo lætitiæ: nec sicut participes ejus, id est, illi qui in imagine præcesserant, sed præ participibus ejus. Per oleum verò lætitiæ in sacris literis, mystico sensu Spiritus sanctus designatur. Sed de pontificatu ejus, idem David alio in loco tale aliquid arcanis designat eloquiis, tanquam ex persona patris de filio pronuntiantis: De ventre, inquit, ante luciferum genui te. Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Hic autem Melchisedech sacerdos fuisse Dei summi refertur, sed quia non oleo communi perunctus, neque ex successione generis susceperit sacerdotium, sicut apud He-

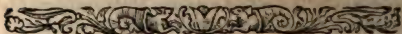
bræos

bræos mos erat, ideo secundum ordinem ejus sacerdos futurus dicitur Christus, qui non olei liquore, sed virtute cœlestis Spiritus consecretur. *Hæc Eusebius.* Divus quoque Hieronymus disserens locum Psalmi, Nolite tangere Christos meos, *quem supra citavimus, si modo Hieronymi sint commentarii in omnes Psalmos scripti* de eadem re perbellè docet, ajens: Erubescant ergo Iudæi, qui dicunt, quoniam si non aliquis ungatur regali unguento, non potest Christus vocari, hoc enim dicunt, quoniam Dominus noster non est Christus, quia non est unctus unguento regali. Ecce ante legem patriarchæ non uncti regali unguento, Christi dicuntur. Christi autem sunt, qui Spiritu Sanct. unguntur: Ergò & Dominus noster justè vocatur Christus, *& reliqua.* Origines itidem latè meminit de hac Christi unctione, *in homilia 12. super Leviticum.* Iam liquidò constat quod exponere polliciti sumus. Chrisma verò græca vox est, & idem latinè est, atq; unguentum, ἀπὸ τοῦ χρίσμ@ quæ est unctio. Fiebat autem ex myrrha electa, ireo, cinnanomo, & calamis, qui, *teste Plinio*, in Arabia, India, & Syria, odorati nascuntur, quæ simul contusa olivarum oleo miscebantur, sic unguentum suavissimum conficiebatur, quo Moses ipsos sacerdotes & tabernaculum illiniens purgavit: *auctor Iosephus lib. 3. Antiquitat.* At nostri ex oleo & opobalsamo, quod est, *ut idem Plin. lib.* 12. tradit, balsami arbusculæ succus, chrismafaciunt, quod Fabian. Pont. decrevit, ut quotannis renovaretur in Cœna Domini, vetus combureretur. Quidam qui de iis rebus minus scitè scribunt, hunc errorem non animadvertunt, arbitrantes balsamum succum esse, non arborem, quod omnibus odoribus præfertur, uni terrarum Iudææ concessum. Dioscorides etiam in Ægypto nasci ait. Lignum

verò balsami xylobalsamum nuncupatur. Quod autem episcopi baptizatos postea chrismate inungunt, id Clementis primi præceptum est, qui jusserat infantes à baptismo statim confirmatum iri, ratus non esse perfectum Christianum, qui illud sacrum per incuriam, non invitus prætermisisset. Et hoc eâ ratione fit: ut in eos per impositionem manus pontificis, Spiritus Sanctus infundatur uberius: quod ab Apostolis fieri cœptum, *in Actis* testatur Lucas, scribens. Cum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Ioannem, qui cum descendissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum, nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant in nomine Christi IESV. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum Sanctum. Atque hoc initium fuit confirmationis, quæ à solo episcopo administratur in hunc planè modum. Primum quod infantis nomen sit, rogat: postea in fronte ejus circunducit suo pollice signum crucis, ungendo chrismate, dicens, verbi gratiâ: Paule, vel Paula, signo te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, ut replearis eodem Spiritu Sancto, ac habeas vitam æternam, Amen. Postremò alteram infantis malam leviter manu tangit: si verò sit adultus, gravius verberat, ut ejus mysterii reddatur perpetuò memor, dicens, Pax tecum. Sic quoque ab iisdem Apostolis usus ungendi periculosè laborantes manavit, dicente Euangelista Marco, cum de Discipulis loquitur: Egressi prædicabant, ut pœnitentiam agerent, & dæmonia multa ejiciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabant. Hinc igitur apparet natum ut hodie oleo, non admisto opobalsamo,

animas

animas ex morbo agentes ungantur. Cujus rei meminit & beatus Iacobus *in epistola sua*, undè quidam malunt illum morem ungendi ægrotos manasse. Eâ ratione posthac Felix quartus mandavit, ut morientes ungerentur.

CAPVT IV.

De initio Conjugii Sacerdotalis apud Hebræos, & quando illud Occidentalibus Sacerdotibus interdictum fuerit.

POscit locus, ut antequam ad alia transeamus, aliquid apposite de initio conjugii sacerdotalis speciatim dicamus. Itaque Hebræis studium in primis propagare genus, quo fortasse orbis, qui post diluvium habitatoribus vacuus erat, oppleretur hominibus. Mansit & ea cura posteris: quamobrem *ut ait, Augustinus de Bono conjugii*, fas iis esset plures habere uxores. Arguit idem, quod eorum legumlator Moses omnibus æquè conjugium concessit, ipsis etiam sacerdotibus, ne naturali mulierum conjunctione privati, ad minus licita temerè prolaberentur. Propterea si qua mulier non genuisset, probro habebatur: quod Anna Helcanæ uxor dolens, *sicut in principio regum libri legitur*, vovit Domino Samuele m filiũ, prius quam conciperet. Sed ad Mosen redeo. *Is auctore Iosepho libro Antiquitat. 3. cap. 14.* constituit, ut Sacerdotes uxores ducerent, etiam viduas, quæ neque captivæ neq; ancillæ, neq; quibusvis de causis per factum divortium, repudiatæ à prioribus viris essent: summo verò pontifici voluit virginem nuptũ dari. Et hæc apud Hebræos matrimonii etiam

sacerdotalis ratio fuit, quam ab omnibus observari oportere Servator noster demonstrat, dicens: Scriptum est, propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Quod ergò Deus conjunxit, homo non separet. Nostris autem sacerdotibus Apostolus in primis Paulus (quia Deus *uti Cyprianus ait*, continentiam suadet, non jubet) modum contrahendi matrimonii præscripsit, ita *ad Timotheum* scribens: Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum. Et *paulò inferius*: Diaconi sint unius uxoris mariti. Sic complexus est omnes sacris initiatos ordinibus. Quod episcopis est concessum, illud ipsum & presbyteris datum, quandoquidem ex testimonio Hieronymi alibi diximus, olim Episcopos vocitari presbyteros. De subdiaconis siletur, quorum tunc ordo haud sacer erat. Item Sylvester primus gradus in ordinibus sacerdotalibus constituit, ut unusquisque uno tantùm ordine contentus esset, & unius solum uxoris vir. Est operæ pretium audire quosdam ex nostris Theologis superstitiosè verecundos, detorquere hunc locum ad rem familiarem moderandam, affirmantes per hæc Apostolum significare, Episcopum non debere nisi unum habere episcopatum, & Presbyterum itidem unum sacerdotium possidere. Super qua re Hieronymus *ad Oceanum* ita differit: quidam coactè interpretantur uxores pro Ecclesiis, viros pro episcopis debere accipi, & hoc in Nicena quoque synodo à patribus esse decretum, ne de alia in aliam Ecclesiam Episcopus transferatur, ne virginis pauperculæ societate contemptâ, ditioris adulteræ quærat amplexus, & reliqua. Sed multo futilius nuptias detestantur atque perhorrescunt, nec volunt credere Paulum locutum esse uxori, cum

scripse-

scripserit : Sanè rogo & te compar germana, adjuvas eas, &c. Id quod rectè quadrat, ut mulieri mulieres commendentur. Nec obstat quod Hieronymus *ad Eustochium scribens* aliter sentire videatur, nempè sic decuit, ut virginis auribus utcunque multorum exemplis virginitatem inculcaret. Et denique Apostolum virginem prædicant : ex eo potissimùm quod dixit, Nam velim omnes homines esse, ut ipse sum : cum Apostolus per hæc innueret, se jam à complexu & commercio uxoris abstinere & mente & corpore castum esse: quod vel Augustinus *de Bono conjugii* declarat, dicens : Sed novi quosdam, qui murmurant : Quid, inquiunt, si omnes vellent ab omni concubitu abstinere, undè subsisteret genus humanum ? Vtinam omnes hoc vellent, duntaxat in charitate, de corde puro, & conscientia bona, & fide perfecta, multò citius Dei civitas compleretur, & accelleraretur terminus seculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum, ubi ait: Velim omnes esse, ut & ipse sum ? *aut alio loco :* Hoc autem dico fratres, tempus breve est, superest ut qui habent uxores, tanquam non habeant: *hæc Augustinus.* Arguit Paulus ita se fecisse, dicens : An non habemus potestatem sororem mulierem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas ? Appellat uxorem Paulus sororem, quod eam jam loco sororis haberet : quamvis Hieronymus *adversus Iovinianum*, hunc locum magis piè quàm ex re ipsa tractet, quippe qui intelligi vult eas mulieres, quæ secundum Iudaicum morem ex suis facultatibus, quod opus erat, magistris administrabant, sicut Sunamitis Helisæo suppeditarat, quod omnino à sancti viri mente non dissonat. *Sed propositum sequamur.* Testatur idem Clemens Alexandrinus episcopus, *quem Eusebius libro Ecclesiasticæ historiæ*

tertio citat, & ait: Sed & Paulum non tædet Apostolum, in quadam epistola sua mentionem vel salutationem facere comparis suæ, quam se ideo negat circumducere, ut ad prædicationem Euangelii expeditior fiat. Affirmat illud idem Ignatius Antiochenus Episcopus, qui cum Paulo vixit. Si dubitamus adhuc, audi quæ idem Clemens adversus hosce scrupulosos sanctos, qui nuptias spernunt, scribat: An & Apostolos improbant? Petrus etiam ac Philippus & uxores habuerunt, & filias etiam viris nuptum dederunt. *Et sequitur:* Ajunt beatum Petrum cum vidisset uxorem suam duci ad passionem, gavisum esse electionis gratiâ, post eam proprio nomine appellantem dixisse: O conjunx! memento Domini. Sed ecquid est, cur in re clara moremur, quando Paulus ita *ad Titum* scribit: Hujus rei gratiâ reliqui te in Creta, ut constituas presbyteros per singulas civitates. Si quis est sine crimine, unius uxoris vir, habens filios fideles. *Hæc ille.* Hunc igitur Apostolicum contrahendi matrimonii ritum diu servatum constat. At postea res adstricta est, eâ quidem ratione, ut sacerdotibus & diaconis liceret virginem habere uxorem, quæ si prior naturæ concessisset, nequaquam fas esset viro alteram ducere: sin illa superstes foret, tum vidua perpetuò secundos non contaminaret hymenæos. Sic virgines nubebant, spem & votum uxoris semel transigentes, & adhærebant ad unum maritum, & maritus ad unam uxorem, ut ad unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultrà, neve longior cupiditas esset. Græci ejusmodi nuptiarum morem hodie retinent: nam cum olim, *teste Gratiano distinctione* 31. habitâ Niceæ synodo, quæ prima fuit, quam terra vidit Græcia, agitatum esset, ut sacerdotes, diaconi & subdiaconi se cum uxoribus non amplius commisce-

commiſcerent, reclamante in primis Paphnutio antiſtite ex Ægypti partibus, viro ſancto ac cælibe, qui jam tum, *ut ex hiſtoria Ruffini conſtat*, miraculis clarebat, illud non aliud eſſe, niſi præbere cum viris, tum mulieribus peccandi occaſionem, unicuique poſtremò data fuit facultas, utrum mallet, ſequendi. Ita ſacris initiati matrimonium continuarunt. Poſt hæc ſextus conventus, qui noviſſimus & celebratiſſimus fuit, Orientali populo *auctore eodem Gratiano*, vivendi regulam præſcripſit, ac demum permiſit ſacerdotes, diaconos atque ſubdiaconos, uxores habere, quas priuſquam ſacris initiarentur ordinibus, duxiſſent. Verùm quemadmodum decet, ut ſacerdos manus abſtineat ab omni macula peccati, qui ſemotus intra templum, uſibus ſacerdotalibus, ac Dei miniſterio vacet, cum præſertim eſt ſacrificium facturus, quo dies & noctes meditetur de lege Domini, qui ait: Sancti eſtote, quia & ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter: ita pari ratione in eadem ſynodo decretum fuit, ut ſacerdotes cum diaconis, & ſubdiaconis, rem divinam viciſſim facerent, aut in templis adminiſtrarent, & unuſquiſque ſuæ vicis tempore, religionis cauſa ſecubaret. Quod ab Hebræis ſumptum conſtat, id etiam quod Apoſtolus præcepit, dicens: Ne fraudetis vos invicem, niſi ſi quid ex conſenſu, pro tempore, ut vacetis jejunio, & orationi, & rurſum ad idipſum conveniatis, &c. Quin & ethnici religionis cauſa, à fœminæ complexu ſecubare ſolebant, in ſacris præſertim Cerealibus: *teſtis eſt Ovidius*. At Occidentalibus paulatim eſt connubium abrogatum. Syricius n. primus ſacerdotibus & diaconis, *ut ait Gratianus diſtinctione octogeſima ſecunda*, conjugio interdixit, qui circiter annum ſalutis humanæ CCCLXXXVII. ſedere cœpit. Idem inſtituit, ut quicunque aut viduam,

aut secundam duxisset uxorem, ab ordine sacerdotali pelleretur: sic per hoc voluit, ut deinceps digamus ad officium sacerdotis non admitteretur, *prout supra commemoravimus*. Pelagius secundus deinde statuit, ut subdiaconi vel uxores à se separarent, vel illis contenti, sacerdotiorum possessione cederent: & cum neutrum admisissent, jussit, ut omninò uxores, exemplo post homines natos importunissimo, ab se ablegarent. Verum id decretum Gregorius qui Pelagio successit, iniquum censuit, ut Euangelio contrarium, quod jubet uxorem stupri causa tantùm dimitti, & idcircò sanxit, ut nullus amplius fieret subdiaconus, nisi se castè victurum prius promisisset, quo sic cunctis legem continentiæ imponeret. Voluit, opinor, Gregorius minores coercere, ut illorum exemplo, majores ex Syricii decreto, mox suâ sponte matrimonia spernerent. Eò quoque pertinet, cum in suo dialogo laudat presbyterum quendam, qui presbyteram suam, id est uxorem, ut sororem abstinendo coleret. Cæterum non tenuit quempiam tum primum ista Gregoriana lex, sicut antea Calixti decretum non est servatum, quem idem, Gratianus auctor est, primum sacerdotibus universis indixisse cælibatum. Alii id Eugenio post Gregorium attribuunt. Præterea illud ipsum cum Meldensi synodo, tum Carthaginensi est magno omnium consensu statutum, *sicut in canonicis decretis distinctione trecesima secunda & octogesimaquarta legimus.* Ita aliis denique super aliis promulgatis legibus, non ante pontificatum Gregorii septimi, qui anno salutis MLXXXIV. est pontifex creatus, conjugium adimi Occidentalibus sacerdotibus potuit. Quod verissimum esse testatur Leo nonus, qui paulò ante istum Gregorium sedem tenuit Apostolicam, ita adversus quendam Abbatem nomine Nice-

Nicetam ſcribens: Omninò confitemur, non *li*cere Epiſcopo, presbytero, & diacono propriam uxorem cauſa religionis abjicere à cura ſua, ſed ut ei victum & veſtitum largiatur, ac non ut cum illa carnaliter ex more jaceat, ſicut & ſanctos Apoſtolos legimus feciſſe, beato Paulo Apoſtolo dicente: An non habemus poteſtatem ſororem mulierem circunducendi? *Hæc ille apud Gratianum.* Sed ne plura, ut, contra atque noſtrum eſt inſtitutum, ne videamur res potius definire, quàm earum initia prodere. Illud tamen dixerim, tantum abfuiſſe, ut iſta coacta caſtitas illam conjugalem vicerit, ut etiam nullius delicti crimen majus ordini dedecus, plus mali religioni, plus doloris omnibus bonis impreſſerit, inuſſerit, attulerit, quàm ſacerdotum libidinis labes. Proinde forſitan tam è republica Chriſtiana, quam ex ordinis uſu eſſet, ut tandem aliquando jus publici matrimonii ſacerdotibus reſtitueretur, quod illi ſine infamia ſanctè potius colerent, quàm ſe ſpurciſſime ejuſcemodi naturæ vitio turpificarent. Quod ne id accideret ſummæ etiam veteribus curæ fuiſſe conſtat: quando apud Romanos Flamen dialis, *uti ſupra demonſtravimus*, ea de cauſa, mortuâ uxore ſacerdotio ſe abdicabat, quia vita ſacerdotis non modo deberet eſſe quam caſtiſſima, verùm etiam omni turpioris intemperantiæ ſuſpicione carere.

Caput V.

Qua ratione ab initio inter mortales Matrimonium fuerit contractum, & intra quos Cognationis Gradus, tam apud illos, quàm post apud nos: ac ibidem, an ulli unquam per leges licuerit plures simul habere uxores: & jus Connubii filiorum esse in potestate parentum: atque undè mos sit, ut Puerperæ purgentur.

Ut supra de sacerdotali conjugio est non intempestive explicatum, sic hoc loco de reliquorum Christianorum, deque contrahendi modo aptè differendum, quo in ducendis uxoribus pateat, quotus necessitudinis gradus legitimus sit, quandove uxorum multitudo fuerit interdicta. Itaque jam inde à principio orbis, cœpere fratres & sorores inter se matrimonio jungere, cum non haberent remotiorem propinquitatem, cum qua copularentur. Vndè contigit, ut Adam unus homo, simul pater, simul socer esset: & Eva ejus uxor similiter uterque liberorum sexus & mater & socrus. Duravit usque eò hæc apud Hebræos conjugii ratio, dum paulatim charitas effecit, ut homines quibus cordi esset concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur, ne unus in una multas haberet, sed singulæ diffunderentur in singulos, ac sic ad societatem vitæ studiosius conciliandam, plurimæ necessitudines plurimos complecterentur. Hinc denique ad consobrinas & neptes, ad aliasque minus propinquas

pinquas transitum est. Sic Abraham Saram ex Aram fratre neptem in matrimonium duxit: sic Iacob Liam & Rachel filias Laban avunculi: sic alii alias postremò nullo sibi genere propinquas. Fuit tamen illis curæ, *teste Augustino de Civitate libro undecimo*, propinquitatem, ne propaginum ordinibus se sensim dirimens longius abiret, & propinquitas esse desineret, nondum procul locatam rursum matrimonii vinculo colligare, & quodammodo revocare fugientem, quo per id in una familla, vel tribu, opes in perpetuum remanerent. Ac ideo suo genere virorum & fœminarum paria jungi voluit Moses, dicens: Omnes viri ducant uxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipiant, ut hæreditas permaneat in familiis. *Hoc scriptum leges in numeris.* At nunquam licuit plures simul habere uxores, vetante Domino ac dicente Adam primo parenti, cui Evam copulavit uxorem: Propterea deseret homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Sic Deus per unum par hominum, hoc est, maris & fœminæ voluit conjugium confici. Verùm uti mulierum inopia in causa fuit, quamobrem fratres à principio sibi sibi sorores conjugio sociarint, sic paucitate populi factum videtur, ut Hebræorum quidam propagandæ sobolis studio, plures interdum uxores simul habuerint: primusque eam legem violare ausus fuerit Lamech, qui, *ut in Geneseos libro est*, duas simul habuit in matrimonio fœminas, cujus postea complures extiterunt imitatores. Quod facinus divus Augustinus ita diluit, disserens. Objiciuntur Iacob quatuor uxores, quia mos erat, crimen non erat. Sicut patriarchæ conjugibus accipientibus semen suum miscebantur, non concupiscentiâ perficiendæ voluptatis

sed

sed providentiâ propagandæ successionis: sic Apostoli auditoribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur, non aviditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ veritatis. *Hactenus ille.* Tertullianus verò, *lib. ad uxorem primo* ait id factum, ut esset quod nova lex rescinderet. Et Chrysostomus *homil. 55. in Genes.* de ea re scribit: Tum. n. quia principia erant, permissum fuit cum duabus, vel tribus, vel pluribus uxoribus misceri, ut humanum genus propagaretur, & pietas incrementum acciperet. At Christus adveniens omnem illam veterem consuetudinem abolevit. Vides, quomodo non oporteat consuetudinem prætexere, sed quod justum est, inquirere, &c. Inde par est credere, ad barbaros eum ritum manasse, qui, *velut supra ostendimus*, singuli binas pluresque pro opibus uxores ducebant, quod Saraceni ex Machumeti præcepto turpiter servant. Sed ad propositum redeamus. Postremò Moses moderaturus nuptiis, statuit, ne quisquam primo vel altero cognationis gradu propinquam duceret uxorem, ut ipsa necessitudo libidine concumbendi non turparetur, quam ethnici eo modo maximè inquinabant: nam Medi, Arabes, & plerique alii, *sicut in primo hujus operis volumine, cum de matrimonii origine prodidimus, est demonstratum*, sorores cum matribus ductabant uxores. Romani verò neptes ad ultimum sibi copulabant, ejusque rei initium Plutarchus *in Problem.* ponit, scribens: Superioribus n. temporibus qui se aliquâ necessitudine attigissent, uxores non ducebant, quemadmodum nec nunc quidem sorores. Sed non ita pridem factum, ut neptes uxores ducere permitterent. Vir quidam sanè pauper, cæterum bonus & cum primis popularibus acceptus, cum neptem, cui dos ampla esset relicta, in matrimonium accepisset, locuples

ex eo

ex eo & copiosus factus est, ejus rei accusatus, judicio multitudinis absolutus est. Plebiscitum deinde factum, ut in ducendis uxoribus, ad neptes usque ascendere liceret, superiore necessitudine prohibita. At nostris, quorum justitia secundum præceptum Christi, plus quam Pharisæorum, nedum aliorum, abundare semper debuit, modus contrahendi matrimonii multo honestior est datus, quo per mulieres & honore & potestate augerentur, si multos habere viderentur affines, utve ne barbarico more singuli plures ductarent uxores, aut nulla habita propinquitatis ratione, cum quibusvis mulieribus sese matrimonio jungerent, neve libidine fortè flagrantes puellas spe connubii ad stuprum illectas violarent, ac mox optati compotes cum remotis arbitris fidem dedissent, eas desiderio fraudare volentes, pacto stare, quod sæpè fit, negarent. Itaque primò Apostolus uxorum multitudine interdixit, ad Corinth. scribens: Attamen propter stupra vitanda, unusquisque suam habeat uxorem: & unaquæque virum suum habeat. Deinde Fabianus, *teste Gratiano*, præter illos duos gradus, primum & secundum per Mosen prohibitos, primus tertio & quarto nostris interdixit, quo deinceps nemini fas esset, mulierem affinitate conjunctam citra quintum gradum, vinculo sibi conjugali sociare, propterea quod est nescio quid naturalis verecundiæ nobis innatum, quo facilè abhorreamus ab ejusmodi propinquorum colligatione, corporum commiscendorum causa. At Iulius deinde ut populo Christiano arctiores paulatim morum limites poneret, prohibuit, ne usque ad septimum gradum matrimonia contraherent: quod & divus Gregorius comprobavit. Ad extremum verò cum istiusmodi patrum severitas efficeret, ut in sua jam quisque civitate minus connubium

sibi inveniret, cogereturque per hoc, aut à finitimis petere, aut illis dare, unde hæreditas sæpè numero distraheretur, placuit Innocentio tertio, Christiani populi commodo tempestivè providere. Is enim Fabiani decretum jampridem antiquitatum revocans statuit, ut cunctis dein in perpetuum liceret eas in matrimonium ducere, quæ neque cognationis, neque affinitatis gradu primo, altero, tertio & quarto ipsos attingerent: quod hodie ritè servatur. *Extat id decretum in libro decretalium Epistolarum quarto, eo capite, cujus principium est, Non debet.* Est etiam modus inter cognationem, quam dicunt spiritualem, copulatos, positus à Theodato pontifice, qui primus sanxit, ne quis eam puellam duceret uxorem, quam ex baptismi fonte levasset pater. Est & ex quadam honestate à Gregorio, & post eum ab Alexandro tertio statutum, ne sponsam fratris relictam frater in matrimonio haberet, ne Hebræorum videretur imitatio, apud quos, ut frater fratris sine liberis mortui uxorem duceret, sobolis suscipiendæ atque perpetuandæ causa, fas erat. Item Evaristus primus decrevit, incestum haberi connubium, cui sacerdos non adfuisset, consecrassetque illud, ac nisi puella à parentibus solenni more viro desponsata foret: non nemo Sotero id assignat. Sic nuptiarum arbitrium jam inde ab initio in parentum potestate fuit, quando Moses de ea re ita sanxerat *in Exodo* statuens: Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam, dormieritq; cum ea, dotabit eam, & habebit uxorem: si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt. Sic filius Tobiæ Saram, tradente Raguel patre puellæ, duxit uxorem. Talia Ethnici quoque servabant, vel teste Terentio, qui *in sua Andria* facit Simo-

nem.

nem patrem parantem nuptias filio Pamphilo valde invito. Idem testificatur Apulejus, qui *sexto Asini lib.* facit etiam Venerem argumentantem, non videri legitimas inter Cupidinem & Psychen nuptias, propter disparilem generis conditionem & quod res acta esset furtim, sine testibus, patre non cognoscente. Sed Catullus præclarè quidem *carmine suo nuptiali*, eam ipsam, ut ita dicam, naturæ legem cui parendum sit, edocet:

At tu ne pugna cum tali conjuge virgo.
Non æquum est pugnare, pater cui tradidit ipse,
Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est.
Virginitas, non tota tua est, ex parte parentum est,
Tertia pars matri data, pars data tertia patri,
Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,
Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.

Vndè meritò jam pudeat Christiani nominis viros, qui posthabitis tam nostris quàm priscorum legibus, clandestina quotidie sponsalia faciunt, qui propterea nihil mirentur, si matrimonia ipsa minus sibi prospera sint. Ea sponsalia postea utriusque sponsi & sponsæ consensione rata fiebant. Et illud etiam ab Hebræis acceptum videtur: ita enim Rebecca cum peteretur uxor Isaac filio Abraham, à Bathuele patre interrogata est, num vellet nuptum dari ipsi Isaac? Sic nunc apud nos consensus in matrimonii fœdere faciundo exquiritur, quia satis constat, Christum de ea re nihil innovasse, cum *apud Matthæum* dixerit: Quod Deus conjunxit, homo non separet. Cæterum haud una est istiusmodi consensionis verba proferendi formula: nam apud Italos, vir ætate gravis interrogat virum & fœminam, num alter alteri velit nubere. Apud Anglos ipsi pactum faciunt: vir n. ita ait, ut eorum verbis utar: Ego te mihi uxorem accipio; & illa, Ego te mihi

te mihi maritum. Posthæc, junctis dexteris, inter se osculantur, & vir annulum insignem velut rei gestæ testem, ac conjunctionis pignus, sponsæ digito, qui minimo dextræ manus proximus est, indit. Vtrunque à veteribus, qui ante initium nostræ religionis eo ritu utebantur, *quemadmodum suprà in primo libro demonstravimus*, ad nos manavit, teste Tertulliano, qui *lib de Virginibus velandis* ita scribit: Si autem ad desponsationem velantur, quia & corpore & spiritu masculo mistæ sunt, per osculum, & dexteras. Et *in Apologetico, cum de continentia mulierum Romanarum amissa*, inquit: Circa fœminas quidem, etiam illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat, præterquam unico digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo. *Hæc ille.* Quod autem puerperæ purgantur, hoc ab Hebræis est acceptum: in Levitico enim scriptum legimus, Si mulier suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, & die octavo circuncidetur infantulus: ipsa verò triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ: sin fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadis, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cũ expleti fuerint dies lustrationis ejus pro filio sive pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, sive turturem pro peccato, *& reliq.* Cæterùm apud nos non est ejusmodi lustrationi statutum tempus, ne mulieribus diutius expectando, *ut Innocentius ait*, pœna qua pariendo afficiuntur, converti videatur in culpam. Solent tamen hodie honestatis causa, non ante mensem à partu exactum purgari, quæ tunc matronis aliquot comitatæ templum adeunt, & loco agni columbæ, vel turturis, certam candelam offerunt: & cum

alibi,

alibi, tum in Anglia, illud etiam linteum, quo infans ex sacro baptismatis fonte susceptus involvitur, quod vulgò chrismatorium vocant, quod eo abstergatur chrisma, quo infans est unctus, qui si fortè ante diem purgationis matris moriatur, eo ipso linteo circumseptus ad sepulturam datur.

CAPVT VI.

De principio sacrarum Ædium, atque ubi sit præcipuus orandi locus, ac de Altarium & Cæmiteriorum initio, & quando primum Crux cœperit haberi honori atque venerationi.

HActenus de fundamento templi spiritualis, dein de ejus, quod est ex materia dicendum. Illius apud nos conditor fuit Christus, qui docuit, ut Deum spiritu coleremus, Apostolo dicente: Orabo spiritu, orabo & mente, psallam spiritu, psallam & mente. Et quoniam spiritus noster corpore continetur, hinc factum est, ut continens corpus dictum sit templum. Vtrumque affirmat idem Apostolus, *suis ita scribens Corinthiis:* An nescitis quod templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Templum tale ex carne & ossibus constans, rerum omnium opifex Deus principiò finxit. Is fuit Adam noster primus parens, *ut supra diximus.* Ex materia post hæc Moses primò tabernaculum Deo posuit, ubi preces & pia vota illi exolverentur, & in eo facta est arca, in qua lapideas clauserunt tabulas, in quibus incisæ erant leges. Deinde Salomon Rex tem-

templum Hierosolymis magnificentissimo apparatu ædificavit. Hæc fuit synagogæ materia, ut vulgò nunc vocatur: spiritualem nominat Dominus, ita alloquens Mosen: Sume Aaron & filios ejus & omnem synagogam convoca, &c. Solomon autem jussu Dei, qui patrem ejus David eo opere faciundo prohibuerat, mandaveratque ut filio condendum relinqueret, templum illud sanctum ac religiosum fecit, consecravitque ipsi Deo, hostiarum numero penè infinitio: cui Dominus nocte apparuit, & ita fatus est: Audivi preces tuas, & elegi locum istum mihi domum sacrificii: Si clausero cœlum & pluvia non fluxerit, & præcepero locustis ut devorent terram, & immisero pestilentiam in populum meum: Conversus autem populus meus, super quem invocatum est nomen meum, & deprecatus me fuerit, & eum penituerit, ego exaudiam de cœlo, & propitius ero peccatis eorum, atque sanabo terram eorum: Oculi quoque mei erunt aperti, ac aures meæ erectæ ad preces ejus, qui in loco isto oraverit. *Hæc ex libro Paralip.* 2. quæ eò pertinent, ut cuncti mortales intelligant præcipuum precandi locum esse templum Deo dicatum, id quod Christus *apud Matth. cap.* 21. comprobat, usurpans illud Esaiæ, Domus mea, domus deprecationis vocabitur. Et *cap.* 22. idem affirmat reprehendendo avaritiam ac impietatem Pharisæorum quibus pluris erat aurum, quàm sacrosanctum templum, cum inquit: Væ vobis! quia dicitis: Quicunque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, reus est. Stulti & cæci, utrum. n. majus est, Aurum, an Templum, quod sanctificat aurum? Et subjicit: Qui ergò juravit per templum, jurat per illud & per eum qui habitat in ipso. Post Euangelicum dogma inter gentes divulgatum, ubi loci prima

ædes

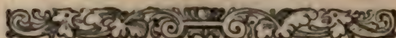
ædes Servatori nostro dicata fuerit, pro certo ponere non ausim, ne divinare potiùs veritati inhærere dicar: sed in re parum nota conjectare licet. Porrò à Christi statim ascensu in cœlum, Iudæi cœperunt Christianos crudeliter persequi, deinde Nero princeps, deinde Domitianus, deinde alii & postremò Diocletianus ac Maximianus acerbissimè afflictarunt. Quo fere toto temporis intervallo tantum aberat, ut aliquod templum à nostris Christianis publicè ædificaretur, ut etiam omni essent occulta, & sacella potius atque eadem abdita & plerunque subterranea, quàm apertis in locis ac publicis fierent. Est tamen consentaneum credere, in remotis locis, quò non facilè pervaserat ille tyrannorum furor, fana aliqua interim aut ædificata, aut quæ primum dæmonum fuerant, Christo dicata ab Apostolis fuisse, qui ubique gentium omni tempore ad propagandam religionem totis viribus incubuerant: quod aut in Æthiopia à Matthæo, aut in India citeriore à Bartholomæo, aut in Scythia ab Andrea, quorum prædicatione iis gentibus Christianæ pietatis lux ab initio affulsit, factum esse, & crediderim & dixerim. Non abhorret præterea à fide, aliquam ædem fuisse principio à Iacobo Hierosolymis Deo dicatam, qui ibidem cathedram primus locavit, primusque rem divinam ritu Apostolico facere cœpit, *auctor Eusebius*. Nec mirum alicui esse debet, si talia ac hujusmodi benè multa alia minus literis prodita sint, quod scriptorum inopiâ factum est. Romæ non reperio, quod sciam, aliud antiquius templum ædificatum, aut dicatum, vel ad usum sacrorum fuisse conversum, quàm Thermas Novati in vico patritio, quas Pius pontifex Praxedis eximiæ sanctitatis fœminæ rogatu, divæ Pudentianæ ejus sorori consecravit: qui fuit annus circiter CL.

ab eo

ab eo qui humanæ salutis fuit primus. Iginius tamen qui Pium præcesserat, auctor fuit, ut templa sacris dedicarentur cæremoniis, *ut alibi fusius docetur, cum de festorum dierum celebratione agetur*: quod fidem facit, jam antea loca aliqua Deo dicata fuisse: sed ubi id loci factum fuerit, parum liquidò traditur. Nec ita multo post Calixtus, jam sese tyrannorum odio sensim remittente, ædem in transtyberina regione beatæ Virgini struxit, cœmeteriumque ex suo nomine condidit via Appia, ubi multorum martyrum repositi erant cineres. Visuntur hodie iis in locis & sacella quædam, quibus occulto rem divinam prisci illi pietatis cultores fecisse dicuntur, quod, *uti ostendimus*, publicè non liceret. Cœmeterii condendi institutum Abrahæ assignant, qui, *sicut patet apud Iosephum*, dicitur emisse ab Ephron Etheo filio Saor propè Hebron, quadringentis siclis speluncam duplicem & agrum circa eam, sepelisseque in ea Sara uxorem suam, inibique ipse deinde repositus fuisse. De vario apud alias gentes olim sepeliendi usu, suo alibi dictum est loco. Altare, *ut legitur in Genesi*, Noë primus omnium fecit, & super illud Domino holocaustum obtulit. Quod institutum etiam hodie servatur. Bonifacius verò tertius auctor fuit, ut altaria candidis operirentur ac linteis pannis. Crux olim sontium supplicium erat, & id quidem infame: quod ideo Servator noster subire voluit, ut qui mitis advenerat & humilibus infirmis opem ferret, & omnibus spem salutis ostenderet, quando nihil ei in morte separatim ab aliis accidisse cernerent. Proinde eo genere mortis afficiendus fuit, quo humiles & infimi solent, ne quis esset omninò, qui eum non possit imitari. Huic rei postea honor accessit. Eusebius *libro Ecclesi. histor. 9.* auctor est Constantinum Imperatorem eo die, quo cum Maxentio ad pon-

ad pontem Milvium conflixit, sereno puroque cœlo crucem vidisse, eamque coluisse, ac auditam supernè vocem, Constantine, in hoc signo vinces. Non defuit oraculo eventus: vicit cum hostem insigniter, tum cæteris bellis quæ deinceps gessit, par fœlicitas adfuit. Helena post hæc ejus mater, religione insigni ac pietate mulier, per quietem monita, Hierosolyma petiit, quæsitum dominicam crucem. Ita fortè accidit, ut Veneris simulachrum eodem esset loci ab impiis Christiani nominis inimicis collocatum, quo omne dominicæ passionis monimentum aboleretur, Christianique Venerem loco Servatoris colerent. Cæterùm loco ruderibus purgato crux reperta est, & cum illa duæ aliæ, undè duo pependerant latrones, sed titulus ille, Iesus Nazarenus Rex Iudæorum, etsi vetustate propemodum abolitus, indicio fuit, ut crux vera internosceretur: quæ admota mulieri mortuæ vitam illico restituit. His Constantinus princeps motus, edicto vetuit quenquam deinceps eo supplicio necari. Sic res quæ antea mortalibus probo fuerat, venerationi esse cœpit: & ob illud in primis quod Christus in cruce vulnera passus est, & ejus sanguis propter nostram salutem effusus, in quo qui Dei mandata observaverit, is spem certam ponere potest. Idem postea voluit Theodosius servari, qui (*ut in Codice juris civilis est*) lege prohibuit, signum Servatoris in solo vel in silice, aut in marmore humi posito insculpi, ne hominum pedibus tereretur. Vide quam importunum sit videre passim hodie in templis signum illud, id est, nomen ipsius Servatoris, in æs vel lapidibus quibus mortuorum sepulchra teguntur, incisum, item cruces ac divorum imagines impressas, quæ assiduis calcantium vestigiis obtrita latè resplendent, quo sic nostram notiorem faciant religionis negligen-

gligentiam, cum præsertim res ejusmodi antiquis etiam religioni fuerint. Sanè Romæ olim locus fuit Doliola vocatus, quia invadentibus Gallis Senonibus urbem, sacra in eodem loco doliolis reposita fuerunt: qua de causa, eo loci ne spuere quidem alicui licebat: *auctor Festus.*

Caput VII.

De primo ac vetustissimo apud Hebræos Sacrificandi ritu, ac Festorum dierum observatione, Dedicandique templa instituto, deque Ignis mysterio.

Adam primus parens ex Eva duos suscepit filios, Cain & Abel: pietatis hic cultor, contemptor ille: hic pastor, ille agricola fuit, hic mero lacte & primogenitis gregum, *velut tradit Iosephus*, primum litavit, ille frugum primitias Deo obtulit. Secundum hæc, sacerdotio instituto, Aaron cum filiis, ac deinde alii variis cæremoniis sacrificarunt. Quæ ferè omnia ex Iosepho in unum collecta, operæ pretium duxit quam brevissimè potero explicare. Tribus ab initio sacrorum generibus Hebræi usu sunt: quorum unum Holocaustum dixerunt, quando primores gentis sive bovem, sive agnum, sive aliquod aliud animal, modo anniculum masculumque fuisset, immolabant: tum sacerdos victimali cruore oram altaris perfundebat, inde hostiam membratim dissectam super aram cremabant. Alterum genus plebejum, & pro gratiarum actione fiebat, in quo animalia majora anniculis offerebant, cruoreque super

ſuper aram diffuſo, renes, adipem, omenta imponebant flammis: pectora & crura dextera ſacerdotibus dabantur: quæ ſupererant intra biduum illi edebant, qui ſacrificium feciſſent. Inopes columbas aut duas turtures offerebant, quarum altera in holocauſtum abibat, alteram ſacerdotes ſortiebantur. Tertium longè perfectiſſimum omnibus æquè mortalibus commune, quod Laudis ſacrificium dixerunt. In Pſalmó 115. Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. Et in Epiſtola ad Hebræos: Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini ejus. Peccata verò ſic expiabant: qui imprudens deliquiſſet, agnam aut hædum anniculum offerebat: qui occulti criminis conſcius, ariete eum expiari oportebat. Omnibus ſacrificiis farina mundiſſima ex præſcripto legis adjiciebatur, adhibebatur & oleum, quod ſacris infundebatur. Agnus manè & veſperi immolabatur: ſabbatis geminatæ hoſtiæ ad aras admovebantur. Principio menſis duo boves cum uno ariete, hœdo uno & ſeptem anniculis agnis, piaculi nomine mactabantur. Septimo ineunte menſe, taurum, & ſeptenas agnas cum uno hœdo immolabant. Adjiciebantur bini hœdi: horum unus extra fines miſſus multitudinem expiabat, alter in ſuburbanis cum totis velleribus cremabatur: pontifex taurum in id ſacrum, & arietem in holocauſtum dabat, &c. quæ ipſe Ioſephus latè proſequitur. Item habebant & certos dies feſtos, qui *ſecundum eundem Ioſephum, & Originem ſuper Numeros*, ita obſervabantur. Primus ſolennis Dei erat, qui appellabatur Indeſinens: de iis enim mandabatur, quæ ſine ulla prorſus interruptione, matutinis & veſpertinis ſacrificiis offerebantur, quia juſtus debet ſemper diem feſtũ agere,

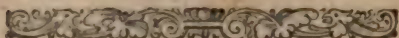
 id eſt,

id est, orare. Alter erat sabbati, quo die nihil agere licebat. Tertius neomeniæ tubarum, primo die mensis septimi, in quo offerebatur & hostia. Neomenia autem dicitur nova luna; erat ergo iste dies festus, cum luna innovabatur. Quarto loco Xantico mense, unde principium sumebat annus, sub plenilunii diem, id est, circiter XIV. diem lunæ, sole in arietem transeunte, quia iis diebus ex Ægypto egredi contigisset, mysticum agnum occidebant, ac Pascha dicebatur, id est, transitus. Et in eo mense primo aliud solenne paschæ, ut dictum est, aliud azymorum erat: & licet conjuncta viderentur azymis paschæ solennia sacra, principium tamen azymorum tantùm ad finem paschæ conjungebatur. Et pascha ille solus dies appellabatur, in quo agnus occidebatur: reliqui verò azymorum dies vocabantur: & id solenne septem diebus celebrabatur. Altera die primitias frugum offerebant, & ex eo dicebatur celebratio novorum, quæ festa dies ordine sexta habebatur. Post septem autem hebdomadas paschæ, pentecostes, & id tempus asarca, id est, quinquagesimam vocabant, cum panes frumentatos offerebant. Deinde sequebantur solennia sacra septimorum: sicut enim inter dies septimus quisque festus agebatur sabbatum, ita inter menses septimus quisque mensis sabbatum erat, & vocabantur ea sacra sabbata sabbatorum. Post hæc septimo mense alii agebantur festi dies. Sanè decima quinta die, tempore ad hyemem vergente, tabernacula fiebant, quæ dies græcè Scenopegia dicebatur, quia in umbraculis essent escas septem diebus ob id, quod eorum majores ex Ægypto remigrantes domum, tabernaculis usi essent. Decima verò die solenne erat repropitiationis: in hac sola die pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc ingrediebatur

sancta

ſancta ſanctorum: *auctor Origenes ſuper Leviticum*. Die quintadecima Decembris Encœnia, id eſt feſti dies initiales, hoc eſt, dedicationis templi, quia tum templum Hieroſolymis ab Antiocho pollutum, poſtremo à Iuda Machabæo expiatum, rurſumque dedicatum eſt: nam antea Solomon circiter decimum diem ſeptimi menſis, id eſt, Septembr. id fecerat, ſimulatque illud ædificaſſet, & dein à Iudæis illis, qui illud ipſum inſtaurarant, circiter diem duodecimum menſis primi, eſt rurſus conſecratum, quos ſervitute Babyloniâ liberatos per Eſdram in ſuas ſedes reſtitutos conſtat. Sic ſemper ille dies poſtremæ expiationis dedicationiſque ſolennis fuerat apud poſteros. Cæterùm dedicationis inſtitutum multo antiquiſſimum eſt, quando jam inde à principio tabernaculum à Moſe factum ita dedicatum fuit, cum ipſe primum eo jam perfecto uti cœpit: nam *ſicut Chryſoſtomus in Epiſtol. Pauli ad Hebræos*, ait, dedicare aliud nihil eſt, niſi utendi initium facere. Atque hic tum Iudæorum fuit ſacrorum ritus, qui animalia tantùm propter convivia nata abſumebant. Ignis autem, *ut in Levitico eſt*, ſemper in altari ardebat, quem ſacerdos nutriebat, ſine quo nullum fas erat ſacrificium facere. Sic in igne præter alia elementa, ſacra omnia conſiſtebant, quod is, credo, proximus cœlo ſit, quod in ſpecie ignis Deus Moſen primum allocutus, quod de cœlo holocauſta accepta rapuiſſet. Apud nos itidem nullo magis honore, quam cereis candelis decorantur extrinſecus cœlicolæ. Eadem in primis ratione, ita opinor, à Veſtalibus perpetuus ſervabatur, ac ante Romanos Imperatores deferebatur: quoniam denique Deus noſter ignis comburens eſt, ac propterea meritò ſacer habetur. Ita Perſæ *teſte Herodoto*, ignem Deum eſſe arbitrabantur: contrà Ægyptii bel-

luam animatam vocabant, quod omnia voret. Item ex Mosis præcepto in omni sacrificio adjiciebatur sal, quia is sit præcipuus corruptionis expulsor.

CAPUT VIII.

Cunctas ferè gentes quondam Dæmonibus malis humanas immolasse hostias: & ibidem, quid esset Ver Sacrum, & quando primum eorum Oracula obmutuerint, ac de primo usu Aquæ quam dicimus Sanctam.

SEd age! jam dicamus de diis gentium, deque eorum sacrificiis ac mysteriis, qui tamen tantum aberant, ut dii essent, ut etiam Cacodæmones sese præberent, nullaque alia hostia nisi humana litari vellent, quasi cruoris humani repleti tum demum propitii essent, cum maximè læsissent. O dementiam hominum! ô infœlicem vitam! Ecqui erant illi dii qui suos cultores parricidiis inquinabant, omnibus generatim malo erant? Pater filium unicum, mater dilectam filiam dæmonibus tanquam ovem mactabat. Iudæi qui lege neglectâ aberraverant in valle filiorum Hennon, *teste Hieronymo*, quam Christum *apud Matthæum* gehennam nominat, filios igni exustos devovebant, immolabantque dæmonio Moloch. Rhodii hominem Saturno immolabant. In Salamine insula, homo Agravalæ Cecropis filiæ cędebatur. Diomedi in templo Palladis, quod etiam ipsi Diomedi & Agravalæ commune erat, homo offerebatur, qui ab adolescentibus ter circũ aram ductus, tandem

tandem à sacerdote hastâ percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud Cypros, humanam hostiam Iovi Teucrus immolavit, idque genus sacrificii posteris tradidit, quod postea imperante Hadriano, est sublatum. Erat lex apud Tauros, gentem inhumanam feramque, ut Dianæ hospites immolarentur. Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant. Vnde Lucanus:

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus.

Apud Chios, Dionysio Omadio dicto, homo etiam crudeliter discerptus immolabatur. Apud Ægyptios Heliopoli tres in die homines quos inquirebant, si mundi essent, Iunoni mactabant. Lacedæmonios etiam Apollodorus scribit hominem Marti immolare solitos. Phœnices bellorum aut pestilentiæ calamitatibus laborantes, amicissimos Saturno solebant immolare. Histrus, *qui res Cretensium scripsit*, auctor est, Curetas olim Saturno puerorum hostiis sacrificia fecisse. Laodiceæ, quæ Syriæ urbs est, Palladi virgo immolabatur. Et apud Arabas, in singulos annos puer immolatus sub ara sepeliebatur. Item Thraces, Scythæ, Carthaginenses & omnes ferè Græci, cum præsertim in bella essent exituri, hominem mactantes sacrificabant. Item Gallis mos fuit, ut qui essent affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque versarentur, aut pro victimis homines immolarent, aut seipsos immolaturos voverent. Germani itidem Mercurio certis diebus humanis litare hostiis fas habebant: *auctores Cæsar & Tacitus.* Quid, quod illud idem omnes communiter barbari factitabant? At Romani, qui semper mansuetudinis & humanitatis gloriam sibi vendicarant, nonne iisdem sacris immaniores reperiuntur? siquidem Saturnus in Latio eodem genere sacrificii cultus est, non quidem

ut homo ad aram immolaretur, sed uti in Tyberim de ponte Milvio mitteretur, quod ex responso quondam factitatum, Varro auctor est, cujus responsi ultimus versus erat:

Et capita inferno & patri transmittite lumen.

Id est, hominem. Verùm id genus sacrificii postea ab Hercule est immutatum, ut pro veris hominibus, imagines ex scirpo jacerentur, *sicut supra demonstravimus*: quod *in Fast.* Ovidius latè docet. Fuit vel mos quondam cum Italis aliis tum Romanis, ubi res suas in periculo versari cernerent, vovendi quæcunque proximo vere nata essent apud se animalia immolaturos: undè id Ver Sacrum dictum est. *Livius libro* 4. *Decad. quartæ*: Ver sacrum factum erat priore anno, id cum P. Licinius pontifex non esse rectè factum renuntiasset, patres de integro faciendum censuerunt, & videndum quod natum esset pecus inter Calend. Martias, & Idus Majas. Festus inter alia animalia, pueros etiam convotos ait, scribens: Sed cum crûdele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant. Quod sanè institutum tametsi humano parcebat sanguini, non eò tamen à crudelitate vacuum erat: ecquid enim crudelius censeri debet, quàm privare homines innocentes patriâ, qua cunctis mortalibus charius est nihil? Ita facinus pariter crudele ut impium, deorum causa edebatur. Philo, *qui Phœnicum historiam scripsit*, priscis morem fuisse tradit, ut in magnis periculis princeps dilectissimum ex liberis, ulciscenti dæmoni quasi redemptionis præmium traderet, & sic traditum mysticè jugularet. Non erant præterea contenti mali dæmones multijugibus hominum cædibus, nisi etiam mulieres pro suo jure stuprandas curarent. Sanè Alexandriç simulachrum

Saturni religiosissimè colebatur, cujus sacerdos Tyrannus nomine, matronas ejus civitatis quas elegisset, tanquam à Deo accitas, noctu ad simulachrum ductabat, ibique extinctis repente luminibus, cum eis rem habebat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem explebat, Dei mentitus personam: *testis Ruffinus libro* II. *Ecclesiasticæ historiæ*. Item apud Nasamones, *ut supra commemoravimus, cum de conjugii origine prodidimus*, mos erat, uti sponsa primâ nocte cum singulis convivis coiret deæ Veneris gratiâ. Cæterum si homines veluti sapientiores ab hujusmodi truculentissimis fœdissimisque immolationibus paululum abstinuissent, quid præmii consequerentur, imò quid noxæ, quidve supplicii subire cogerentur, ostendamus. Dionysius Halicarnasseus *in primo Antiquitat.* ait Iovem & Apollinem, quoniam decima hominum non fuisset eis immolata, magnas Italis calamitates induxisse, usque eo ut nulli fructus ad maturitatem usque permanerent, sed immaturi defluerent, fontes alii bibi non possent, alii deficerent, mulieres abortum facerent, homines & pecora passim variis morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginenses, ut diximus, Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse, atque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios, exemplo longè post homines natos crudelissimo, etsi reipublicæ nomine edito, immolasse. Ejusmodi fœda facinora jam ante *in Psal. centesimoquinto* prædicta sunt: Et immolaverunt filios suos & filias suas dæmoniis. Possem adducere plura tanti sceleris exempla, quæ brevitatis studio præterire libuit. Fallebant prætereà mortales ejusmodi dæmones amphibologiis, nodosis & flexiloquis responsis,

id est, ita ambiguis, ut in ambas partes agi possent, Unde Vergilius:

Talibus ex adito dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens.

Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhum Epyri regem responsum:

Ajo te Æacida Romanos vincere posse.

Et ad Crœsum Lydorum regem:

Intrepidus si Crœsus Halim transmiserit amnem.
Imperium perdet magnum regnumque superbum.

Ambo victi sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis, qui ex oraculo se superiores fore speraverant: & talia id genus sexcenta sunt. Sed & à nostris recentioribus unum petamus exemplum. Sylvester enim secundus Rom. pontifex haud bonis artibus pontificatum adeptus, ut cupidus regnandi, malum dæmonem de longitudine vitæ consuluit, ille respondit, ut si caveret Hierusalem, diu viveret. Imprudens Sylvester statuit Hierosolyma urbem Iudææ non adire, sed cum in æde sanctæ crucis dicta in Hierusalem, quarto demum post anno rem divinam faceret, oraculi statim memor, fato moriturum se cognovit. Fassus igitur delictum publice, jussit moriens ut suum cadaver equis daretur trahendum, & quo loci illi demum constitissent, eodem humari. Divino igitur nutu, ad templum Lateranense pervenere, ubi & sepultus est. Sic Deus ostendit apud se locum veniæ unicuique quamvis scelerato relictum esse, si in vita aliquando pœnituerit. Atque talis erat inter gentes religio, quæ non parcebat pias scelerare manus. Sed meliora canamus. Qui eos deos tam maleficos, domesticatim suos cultores jugulantes, de medio mortaliũ omnium sustulit, nisi Servator noster? Quippe sic ipse *apud Ioan. cap.* 12. inquit: Nunc princeps mundi

hujus

hujus ejicietur foras. Siquidem diabolus ante id tempus amplam habebat in homines potestatem. Conciderunt itaque post ejus adventum vetustatis tenebræ, & quæ figuris tegebantur, divina retexit sententia. Nam dum in Ægypto cum Ioseph & matre fuit, eo temporis spatio, simulacra deorum quos id temporis gens illa stulta & omnium errorum mater coluit, sua sponte cecidisse dicuntur. Posthæc imperante Hadriano, tum demum ubique gentium perniciosæ nefariæque sublatæ sunt immolationes, tum Delphici Apollinis, tum Ammonis, aliorumque vanorum deorum oracula penitus muta extiterunt: nam, *teste Cicer. lib. de Divin.* 2. jam diu ante sensim silere cœperant, sic, ut ejus ætate, qui paulò ante Christi adventum vixit, fermè conticerent. At tum denique potentia dæmonum infracta jacuit: quod Porphyrius, *uti Eusebius dicit*, Christiani nominis hostis, *in lib. quem adversus religionem nostram scripsit*, hoc modo testatur. Nunc verò mirantur, inquit, si tam multos annos peste civitas vexetur, cum & Æsculapius, & alii dii longè absint ab ea: postea enim quàm Iesvs colitur, nihil utilitatis à. diis consequi possumus. *Hæc verba illius sunt*. Christus ergò Iesvs diis illis potentior est: ita demum secutum est, quod Dominus apud Zachariam prophetam, perdiu antea annunciarat esse futurum, dicens: Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra. Ecce magnum veræ religionis argumentum! ecce certum veritatis elogium! ecce universo humano generi redditam libertatem! ac mundo fulgentissimum lumen! quæ utinam gentes, quæ in tenebras paulatim relapsæ sunt, agnoscerent, ne perpetuò aberrarent: non cessant enim oracula nostra: est Deus nobiscum, dum bene agimus, semper. Dæmoniaci quos vocamus,

si qui sint, à nostris sacerdotibus nomine Iesu liberantur, dæmones procul effugantur, solo etiam sacræ aquæ aspersu. Fuit jam olim usus lustralis aquæ, in Levitis consecrandis: nam sic Dominus, *veluti est in Num. cap. 8.* præcepit Mosi: Tolle Levitas de medio filiorum Israël, & purificabis eos juxta hunc ritum. Aspergantur aquâ lustrationis, & radant omnes pilos carnis suæ. Quo factum est, ut Alexander primus Romanus pontifex auctor fuerit, ut hujusmodi lustralis aqua consecraretur, & ad dæmones effugandos in templo domique servaretur.

CAPUT IX.

Qui primus docuerit modum Orandi, ac de loco assiduaque precatione, & cur in Orientem versi oremus, templaque nostra eodem spectent, ac undè mos Concionandi, & de perfecto concionandi modo.

PRoximum est, ut vel de nostrarum cæremoniarum ratione dicamus, quæ non animalium cruorem, non hominum cædem, sed sinceram fidem puramque mentem poscit. Et quia Deus ea potissimum de causa, *uti suprà exposuimus*, nos fecit, ut statim geniti ipsum coleremus, atque *ut Chrysostomus homilia 23. in Matthæum ait*, bonis potiremur æternis, eaque tantum precando postularemus, ideo à perfecto orandi modo initium faciemus. Duo sunt, *Lactantio testificante*, quæ Deo à nobis offerri debeant, Donum & Sacrificium: donum in perpetuum, sacrificium ad tempus: *de hoc paulò post*. Donum est integritas animi: si enim

enim Deus non videtur, iis rebus coli debet, quæ non videntur, cujusmodi sunt virtutes animi, & justitia, ad quam haud dubiè, *sicut Cicero de Legibus suspicatur*, nos esse natos intelligere debemus: Summus igitur colendi Dei ritus est, ex ore justi hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa, ut Deo sit accepta, & mansuetudine, & timore, & pietate maximâ opus est. Quod in primis illi prisci Hebræi, *prout non uno in loco supra demonstravimus*, factitarunt atq; ut nos illud ipsum faceremus, Servator noster Christus primus jussit, dicens: Estote ergo perfecti, quemadmodum & pater vester cælestis perfectus est. Et inde subjungit: Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, ora patrem tuum, qui est in occulto, & pater tuus qui videt in occulto, reddet tibi. Orantes verò nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Et subdit: Sic ergo vos orate: PATER noster, qui es in cœlis. Sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo, Amen. Hæc ex Euangelista Matthæo, apud quem Hieronymus non Quotidianum, secundum Cypriani sententiam, sed Super Substantialem panem legit. Contra & Cyprianus legit, non Dimitte sed Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. Et hæc admonui, ut utranque lectionem intelligas haud quaquam ex recentioribus esse, & rectius legi remitte, quàm dimitte. Cyprianus in expositione hujus Dominicæ precationis non injuriâ quosdam admonet, qui plus sapere quàm oporteat, videri volentes, hanc ut vulgarem &

eunctis communem minus usurpant, qui inquit: Quæ enim potest magis spiritualis esse Oratio, quàm quæ à Christo nobis data est? à quo nobis & Spiritus Sanctus missus est? Quæ verò magis apud patrem Precatio, quàm quæ à Filio, qui est veritas, de ejus ore prolata est? ut aliter orare quàm docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa: quando ipse posuerit & dixerit: Rejicitis mandatum Dei, ut Traditionem vestram statuatis. Oremus itaque fratres dilectissimi, sicut Magister Deus docuit. *Hæc ille.* Quomodo autem orandum sit, Christus ipse *apud Ioannem* docet, dicens: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum spiritu ac veritate oportet adorare. Cyprianus item secretò orandum esse ex præcepto dominico demonstrat, quia Deus non vocis, sed cordis auditor est: nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt. Hoc planum fit exemplo Annæ, *ut in* 1. *Regum est*, quæ loquebatur in corde suo, & labia ejus movebantur, & vox ejus non audiebatur, & exaudivit eam Dominus. In Psalmis quoque legimus: Dicito in cordibus vestris & in stratis vestris, & transpungimini. Hieremias itidem admonens, ait: In sensu tibi debet adorari Deus. At precationis locus cum primis est templum Dei, *ut supra cap.* 6. *memini*, quod Christus demonstrat *apud Luc. c.* 19. ex Esaia. Domus mea domus precationis est. Hoc institutũ etiam Apostoli conservarunt, quando Petrus & Ioannes ascenderunt in templum ad horam precationis unam, *ut est in Act.* Debent item esse assiduæ preces, id quod testatur parabola Christi de vidua, quę orando iniquum judicem ad justitiam flexerat. Cæterùm ut rationem cũ Deo habere possemus, quoties ipsam Dominicam precem cum angelica salutatione recitaremus, est modus orandi postremò inventus, per calculos, ut ita dicam, ligneos;

gneos: quos vulgus modo preculas, modo paternostros appellat. Ii numero quinquaginta quinque ita ordine distinguuntur, ut post denos, singuli majusculi affigantur filo: sunt enim perforati, & quot hi sunt, toties dominicã precem: quot illi, toties angelicam salutationem ter numerum ineundo recitent, terque symbolum brevius inserant. Et id divæ Mariæ virginis Psalterium nuncupant. Ejus rei auctor fertur Petrus Eremita, homo Gallus, civis Ambianensis, qui abhinc annos CCCCXXX. h.e. circiter ann: salutis humanæ MXC. sanctitate floruit, egitq; cum Vrbano Rom. pontifice, ut bellum Asiaticum à nostris sumptum fuerit, quo Hierosol. recepta sunt. Hodie tantus honor ejusmodi calculis accessit, ut non modo ex ligno, succino, & corallio, sed ex auro argentoque fiant, sintque mulieribus instar ornamenti, & hypocritis præcipui fucosæ bonitatis instrumenti. Mos est præterea ut in orando ac salutando DEO, quis in Orientem solem convertatur. Vtrunque apud priscos servabatur, dicente Apulejo *in* 2. Tunc in orientem obversus vel incrementa solis augusti tacitus imprecatus, &c. Quod proprium est veri oratoris ex mystica religione, quoniam Christus sol est justitiæ: *testis divus Hieronymus in Ezechilem.* Ea nempe de causa, templa nostra ita ædificata sunt, ut eorum princeps Altare in Orientem versus vergat, in quos sacerdos rem divinam faciendo semper ipsum Orientem aspiciat: unde precationes nostræ jugiter velut instar solis oriantur. Atqui apud Hebræos hoc fieri non licebat, quibus præcepit Dominus per Mosen *in Deuteronomio*, nequaquam more aliarum gentium contra Orientem, sed quoquo versum intuentes contra templum, Deum orarent, ne viderentur Solem, uti factitabant idolorum cultores, colere; *idem Hieronymus testis*. Vnde

Danie-

Danielem apud Babylonios ad eum modũ oraſſe legimus. Item cum *apud Marcum cap.* 11. legamus: Et cum ſteteritis orantes, remittite, &c. videtur precantium quoque moris fuiſſe, ut ſtando orarent, quia qui ſtat, diligentius animum intendit in rem, quam agit. Idem Servator juſſit, ut præcepta legis divinæ à Deo per Moſen populo Hebraico datæ à nobis itidem ſervarentur, cum inquit. Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata: quorum capita hæc ſunt: Vnum Deum colito, Nullius animalis effigiem colito: Per Dei nomen haud fruſtra dejerabis. Feſtos dies piè & ritè celebrato. Parentes venerare. Hominem ne occideris. Adulterium fuge. Furtum non feceris. Nihil alienum concupiveris. Nec falſum dixeris teſtimonium. Hæc igitur fuit prædicationis materia, unde eſt concionandi mos natus. Moſes enim poſtea primus habitâ concione, populum de ejuſmodi præceptis & lege Dei docuit, eumque per hæc ad bene beateque vivendum inſtituit. Ioannes Baptiſta exin in deſertis Iudææ locis concionatus eſt, concionatus & Servator noſter, ejuſque muneris obeundi negotium Apoſtolis mandavit, dicens, Ite in mundum univerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Quod hodiè nonnullos ex noſtris theologis cum concionantur, facere pudet, ſeu tædet: quippe qui, ut narrationis vice curſim ac carptim aliquid in Euangelio interpretantur, perinde quaſi nihil ſit quod de eo amplius doceatur: quo facto, ad ſuas confictas quæſtiunculas trahuntur, ibi digladiantur, velut furoribus acti, ſeſe macerant, detorquentes quo volunt ſacra ſcripta, in convitia erumpunt, omnia clamoribus miſcent: dein evaneſcente furore, ad humiliora veniunt, rationem annonæ agitant, nunc jocos ſpargunt, nunc captant, circulatores planè agunt & ob illud ipſum ab infi-

ab insipiente plebe collaudantur. Atque hic concionandi modus & frequentius usurpatur, & vulgò summus habetur. Sed utinam non pejora crebrò disseminarent: ut enim nullum hominum genus est salutarius religioni, si vera canant, contra sic non est pestilentius aliud si ad gratiam conciones ad populum habeant: quippe ubi semel sanctitatis nomen sunt adepti, tum maximè omnium nocent, quia eis maximè creditur. Facessant proinde, qui docere nihil volunt quò melius vivatur. At nonnulli quorum interest hoc fungi officio, nihil omninò docent, adeò, ut est in proverbio, Canes muti non injuriâ appellari possint. Ita aut vanitate aut silentio Christum obsolescere inter pium populum sinunt. Quare longè multum religioni utile foret, si doctores nostri tam sæpe quàm graviter concionando Euangelium declararent, ac aliud prætereanihil nisi quod mater Ecclesia firmissimum veritatis fundamentum jampridem accepisset, probasset, confirmasset. Sed jam modum ipsum concionandi quàm brevissimum ponamus. Concionator qui ea docet, quæ ad religionem pertinent qui debet docendo formulam tenere per quam sermone, voce & gestu auditorem facilius instruat, est idem, atque Orator causarum forensium, à quo artem dicendi mutuetur necesse est, si velit rectè ac ornate dicere. In concionatore itaque nostro oportet esse Elocutionem, Memoriam & Pronuntiationem. Elocutio, est accommodatio verborum idoneorum ad inventionem. Memoria, firma animi verborum ac rerum dispositionis perceptio. Pronuntiatio verò, vocis & vultus gestusque moderatio. Concionator sic pręparatus primùm omnium debet invenire, hoc est, excogitare res veras. Quæ quidem Inventio in plures dividitur partes; in Exordium, Narrationem,

tionem,

tionem, Divisionem, Confirmationem, Conclusionem & Confutationem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris apparatur ad audiendum. Narratio, per quam exponitur res, de qua est dicendum, ut auditor fiat benevolus, docilis, atque attentus. Divisio, sive dispositio, est distributio ac rerum ordo, qui demonstrat, quid quibusque locis sit collocandum. Et in partes duas, tresve ad summùm res ipsa dividitur. Ac ita ex ordine, oratio hos duos, vel tres habet locos, ad quos eundo contendat, seque recipiat: quæ in cursum concitata sine his nunquam consistere poterit, & ob id tam sæpe in medio cursu turbabitur, quàm auditoris animus continenter implicabitur, nec memoriâ retinebit, quæ audierit: quapropter concionator ejusmodi partitionem facere debet, ut nullo ferè negotio reminisci queat, quoto quodque loco posuerit: atque idem etiam faciet auditor, qui suo loco expectabit quod scire cupit. Confirmatio, est probatio argumenti, id est, materiæ vel rei tractatæ, cum asseveratione. Conclusio, cum breviter colligitur, repetiturque quibus de rebus verba facta sint, quo auditor, si memoriæ mandaverit, ad idem quod ipse meminerit, reducatur. Atqui cavendum, ne Conclusio ab Exordio, aut à Narratione repetatur, quod extra propositum foret: idcircò initium enumerationis repetitionisque istiusmodi à divisione faciendum est. Item vel illud est curandum, ut in partitione nihil omittatur, quod ad rem attingat, neq; quicquam redundet: redundabit auté, si quid ponatur in una parte quod in alia sit comprehensum. Si, exempli causa ponas sic: Primum dicam de origine matrimonii, deinde de auctore ipsius matrimonii. Vide, ista posterior pars supervacanea est, quia continetur in superiore: nam ille qui primus matrimoniū insti-

instituit, ejus rei auctor fuit. Est itidem vitiosa, si proponas sic: Demonstrabo me hoc non fecisse, demonstrabo me non potuisse, si voluissem, hoc probato, illud alterum vacat. Igitur partitio debet esse clara, aperta, brevis, nullis fulta involucris, aut verbis supérvacaneis. Rursum si de veritate religionis contra hæreticos agas, & dividas varios eorum errores in partes, tum partitio nimis implicata erit: quare dividendo generales tantum complecti oportebit. Confutatio est locorum contrariorum dissolutio, qua nostri Theologi in suggestis sermocinando nonnunquam utuntur, magis ad ostentationem doctrinæ, quam ad utilitatem Veritatis, qui tale quid sæpè deditâ operâ disceptationem quæstionemque vocant. Utrum Deus sit causa peccati, necne? & contrarium quod est veritati, tantis primò corroborant argumentis, tamque nervosè obligant, ut non infundere in aures auditorum modò, sed in animis videantur inscribere, qui post non facile dissolvere possunt. Ita tantum abest, ut utile sit tales habere quæstiones, quibus rudioris ingenii homines sæpius in errorem trahuntur, in eoque versantur diu. Post hæc concionatori nostro opus est pronuntiatio, quæ in Vocis figuram, & Corporis motum dividitur. In principio itaque orationis vox sedata demissaque esse debet: nam si acuta foret, fauces vulneraret, ac seipsam defatigaret ocyus. In narratione, vocū varietate utendum est, ut, quo quidque pacto gestum actumque ac scriptum sit, ita narrari videatur: quare verba modo clariora, modo graviora usurpanda sunt, quo omnium personarum sensus atque animi exprimantur. In divisione vocem quam clarissimam adhibere oportet, ut auditor planè intelligat, quid sibi sit attendendum. In confirmatione argumenti sono vocis mediocriter adaucto uti decet,

decet, & strenuè probando quod volumus, interdum acriter, interdum leviter dicemus. In conclusione vox continens & modica sit, ut voci jam defatigatæ auxilium ferre queat. Concionator præterea debet hortari, & id quidem plenis faucibus, voce quàm clementissima: item castigare, voce acriori, raris intervallis cum vociferatione non utique muliebri, sed virili, quò magis auditorem deterreat. Item consolari voce lamentabili: item conqueri cum vocis mollitudine, ut auditoris animum ad misericordiam perducat: ac jocari interdum voce facetâ, cum tenuis significatione risus, ad recreandos animos aliquandiu ad audiendum intentos. Hanc vocis figuram sequi debet motus corporis, qui est gestus & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti concionatori convenit, ac reddit probabiliora quæ pronuntiantur. Itaque si erit sermo in exordio, standum est in vestigio, dimissis oculis, rectâ cervice: si in narratione, levi dexteræ motu ac collo paululum à cervicibus dimisso: si in partitione, brachio & digitis celeriter porrectis: si in confirmatione, vultu gravi, gestuque constanti: si in conclusione aspectu minimè mobili: si in cohortatione, gestu paulò celeriore: si in castigatione, vultu acriori, capitisque ictu frequenti: si in consolatione, vultu tristi: si in conquestione, mœsto ac turbato: si verò in joco, hilariore, velut à natura ipsa nobis datum est, ut ejusmodi nostras actiones voce pariter atque corporis motu juvaremus. Isthæc autem naturæ ars eximia, ad nostrum maximè omnium pertinet concionatorem religionis patronum, qui id officium facit, ut Pietatem, ut Charitatem, ut Iustitiam in auditorum animis inserat, eosque à cunctis simul deterreat vitiis: ac omnes illorum malas præcidat affectiones: quem idcirco si movere velit, oportet in di-
cendo

cendo esse modò gravem, acrem, ardentem, acutum, subtilem, copiosum, ornatum: modò verò tenuem, submissum, modicum, temperatum, quemadmodum res postularit. At ea ipsa omnia præstabit ne concionator ille, qui dicendo nihil narrat: quod proposuerit, nihil probat: nihil concludit: quia sermonem suum in nullas divisit partes, nihil animum auditoris movet, excitat, flectit, quod uno eodemque vocis sono, sine ullo corporis motu continenter loquitur, sic, ut magis æs sonans, quàm hominem esse judices? Verùm idem domi officium gnaviter facit: si minister enim paulùm peccaverit, eum vultu aspicit acriore, item voce atrociori reprehendit, corripit atque castigat, quo sic ab errore avertat. Cæterùm forsitan inquies, Non uspiam est quisquam omnium qui ita concionetur. Imò certè quidem cum apud alios tum apud nostros Anglos, nonnulli minuti theologi haud aliter sermonem habent in celeberrimo etiam hominum conventu, qui contra sui prisci rudioris seculi morem & consuetudinem facere nolentes, Rhetorica quam etsi callent, uti non sibi licitum esse putant. Bone Deus! quantum in suggesto laborant, sudant, pugnant, cum aliud ex alio ex tempore suggerentes, illi ipsi tanquam volitantes aviculæ, nesciant quo dicendo sint perventuri. Hinc profectò scire licet, quàm commodum tibi, quamque frugiferum & fructuosum auditori sit, si, verbi gratiâ, ex ea Euangelii parabola, Exiit qui sementem faciebat, ad seminandum semen suum, argumentum sermonis habendi sumas, deinde in partes dividas, dein propositas partes ritè declares, subtiliterque confirmes, & enucleatè explices, atque postremò concludas, id est, breviter repetas, quid circa ejuscemodi partes docueris. At tu per hunc modum, tam facillimè tui sermonis sementem

facies,

ut homo ad aram immolaretur, sed uti in Tyberim de ponte Milvio mitteretur, quod ex responso quondam factitatum, Varro auctor est, cujus responsi ultimus versus erat:

Et capita inferno & patri transmittite lumen.

Id est, hominem. Verùm id genus sacrificii postea ab Hercule est immutatum, ut pro veris hominibus, imagines ex scirpo jacerentur, *sicut supra demonstravimus*: quod *in Fast.* Ovidius latè docet. Fuit vel mos quondam cum Italis aliis tum Romanis, ubi res suas in periculo versari cernerent, vovendi quæcunque proximo vere nata essent apud se animalia immolaturos: undè id Ver Sacrum dictum est. *Livius libro* 4. *Decad. quartæ*: Ver sacrum factum erat priore anno, id cum P. Licinius pontifex non esse rectè factum renuntiasset, patres de integro faciendum censuerunt, & videndum quod natum esset pecus inter Calend. Martias, & Idus Majas. Festus inter alia animalia, pueros etiam convotos ait, scribens: Sed cum crûdele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant. Quod sanè institutum tametsi humano parcebat sanguini, non eò tamen à crudelitate vacuum erat: ecquid enim crudelius censeri debet, quàm privare homines innocentes patriâ, qua cunctis mortalibus charius est nihil? Ita facinus pariter crudele ut impium, deorum causa edebatur. Philo, *qui Phœnicum historiam scripsit*, priscis morem fuisse tradit, ut in magnis periculis princeps dilectissimum ex liberis, ulciscenti dæmoni quasi redemptionis præmium traderet, & sic traditum mysticè jugularet. Non erant præterea contenti mali dæmones multijugibus hominum cædibus, nisi etiam mulieres pro suo jure stuprandas curarent. Sanè Alexandriæ simulachrum

Satur-

Saturni religiosissimè colebatur, cujus sacerdos Tyrannus nomine, matronas ejus civitatis quas elegisset, tanquam à Deo accitas, noctu ad simulachrum ductabat, ibique extinctis repente luminibus, cum eis rem habebat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem explebat, Dei mentitus personam: *testis Ruffinus libro* 11. *Ecclesiasticæ historiæ*. Item apud Nasamones, *ut supra commemoravimus, cum de conjugii origine prodidimus*, mos erat, uti sponsa primâ nocte cum singulis convivis coiret deæ Veneris gratiâ. Cæterum si homines veluti sapientiores ab hujusmodi truculentissimis fœdissimisque immolationibus paululum abstinuissent, quid præmii consequerentur, imò quid noxæ, quidve supplicii subire cogerentur, ostendamus. Dionysius Halicarnasseus *in primo Antiquitat.* ait Iovem & Apollinem, quoniam decima hominum non fuisset eis immolata, magnas Italis calamitates induxisse, usque eo ut nulli fructus ad maturitatem usque permanerent, sed immaturi defluerent, fontes alii bibi non possent, alii deficerent, mulieres abortum facerent, homines & pecora passim variis morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginenses, ut diximus, Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse, atque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios, exemplo longè post homines natos crudelissimo, etsi reipublicæ nomine edito, immolasse. Ejusmodi fœda facinora jam ante *in Psal. centesimoquinto* prædicta sunt: Et immolaverunt filios suos & filias suas dæmoniis. Possem adducere plura tanti sceleris exempla, quæ brevitatis studio præterire libuit. Fallebant præterea mortales ejusmodi dæmones amphibologiis, nodosis & flexiloquis responsis,
 id est,

id est, ita ambiguis, ut in ambas partes agi possent, Unde Vergilius:

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens.

Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhum Epyri regem responsum:

Ajo te Æacida Romanos vincere posse.

Et ad Crœsum Lydorum regem:

Intrepidus si Crœsus Halim transmiserit amnem.
Imperium perdet magnum regnumque superbum.

Ambo victi sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis, qui ex oraculo se superiores fore speraverant: & talia id genus sexcenta sunt. Sed & à nostris recentioribus unum petamus exemplum. Sylvester enim secundus Rom. pontifex haud bonis artibus pontificatum adeptus, ut cupidus regnandi, malum dæmonem de longitudine vitæ consuluit, ille respondit, ut si caveret Hierusalem, diu viveret. Imprudens Sylvester statuit Hierosolyma urbem Iudææ non adire, sed cum in æde sanctæ crucis dicta in Hierusalem, quarto demum post anno rem divinam faceret, oraculi statim memor, fato moriturum se cognovit. Fassus igitur delictum publice, jussit moriens ut suum cadaver equis daretur trahendum, & quo loci illi demum constitissent, eodem humari. Divino igitur nutu, ad templum Lateranense pervenere, ubi & sepultus est. Sic Deus ostendit apud se locum veniç unicuique quamvis scelerato relictum esse, si in vita aliquando pœnituerit. Atque talis erat inter gentes religio, quæ non parcebat pias scelerare manus. Sed meliora canamus. Qui eos deos tam maleficos, domesticatim suos cultores jugulantes, de medio mortaliū omnium sustulit, nisi Servator noster? Quippe sic ipse *apud Ioan. cap.* 12. inquit: Nunc princeps mundi

hujus

hujus ejicietur foras. Siquidem diabolus ante id tempus amplam habebat in homines potestatem. Conciderunt itaque post ejus adventum vetustatis tenebræ, & quæ figuris tegebantur, divina retexit sententia. Nam dum in Ægypto cum Ioseph & matre fuit, eo temporis spatio, simulacbra deorum quos id temporis gens illa stulta & omnium errorum mater coluit, suâ sponte cecidisse dicuntur. Posthæc imperante Hadriano, tum demum ubique gentium perniciosæ nefariæque sublatæ sunt immolationes, tum Delphici Apollinis, tum Ammonis, aliorumque vanorum deorum oracula penitus muta extiterunt: nam, *teste Cicer. lib. de Divin.* 2. jam diu ante sensim silere cœperant, sic, ut ejus ætate, qui paulò ante Christi adventum vixit, fermè conticerent. At tum denique potentia dæmonum infracta jacuit: quod Porphyrius, *uti Eusebius dicit*, Christiani nominis hostis, *in lib. quem adversus religionem nostram scripsit*, hoc modo testatur. Nunc verò mirantur, inquit, si tam multos annos peste civitas vexetur, cum & Æsculapius, & alii dii longè absint ab ea: postea enim quàm IESVS colitur, nihil utilitatis à. diis consequi possumus. *Hæc verba illius sunt.* Christus ergò IESVS diis illis potentior est: ita demum secutum est, quod Dominus apud Zachariam prophetam, perdiu antea annuntiarat esse futurum, dicens: Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra. Ecce magnum veræ religionis argumentum! ecce certum veritatis elogium! ecce universo humano generi redditam libertatem! ac mundo fulgentissimum lumen! quæ utinam gentes, quæ in tenebras paulatim relapsæ sunt, agnoscerent, ne perpetuò aberrarent: non cessant enim oracula nostra: est Deus nobiscum, dum bene agimus, semper. Dæmoniaci quos vocamus,

si qui sint, à nostris sacerdotibus nomine Iesu liberantur, dæmones procul effugantur, solo etiam sacræ aquæ aspersu. Fuit jam olim usus lustralis aquæ, in Levitis consecrandis: nam sic Dominus, *veluti est in Num. cap.* 8. præcepit Mosi: Tolle Levitas de medio filiorum Israël, & purificabis eos juxta hunc ritum. Aspergantur aquâ lustrationis, & radant omnes pilos carnis suæ. Quo factum est, ut Alexander primus Romanus pontifex auctor fuerit, ut hujusmodi lustralis aqua consecraretur, & ad dæmones effugandos in templo domique servaretur.

Caput IX.

Qui primus docuerit modum Orandi, ac de loco aßiduaque precatione, & cur in Orientem versi oremus, templaque nostra eodem spectent, ac undè mos Concionandi, & de perfecto concionandi modo.

PRoximum est, ut vel de nostrarum cæremoniarum ratione dicamus, quæ non animalium cruorem, non hominum cædem, sed sinceram fidem puramque mentem poscit. Et quia Deus ea potissimum de causa, *uti suprà exposuimus*, nos fecit, ut statim geniti ipsum coleremus, atque *ut Chrysostomus homilia* 23. *in Matthæum ait*, bonis potiremur æternis, eaque tantum precando postularemus, ideo à perfecto orandi modo initium faciemus. Duo sunt, *Lactantio testificante*, quæ Deo à nobis offerri debeant, Donum & Sacrificium: donum in perpetuum, sacrificium ad tempus: *de hoc paulò post*. Donum est integritas animi: si enim

enim Deus non videtur, iis rebus coli debet, quæ non videntur, cujusmodi sunt virtutes animi, & justitia, ad quam haud dubiè, *sicut Cicero de Legibus suspicatur*, nos esse natos intelligere debemus: Summus igitur colendi Dei ritus est, ex ore justi hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa, ut Deo sit accepta, & mansuetudine, & timore, & pietate maximâ opus est. Quod in primis illi prisci Hebræi, *prout non uno in loco supra demonstravimus*, factitarunt atq; ut nos illud ipsum faceremus, Servator noster Christus primus jussit, dicens: Estote ergo perfecti, quemadmodum & pater vester cælestis perfectus est. Et inde subjungit: Tu autem cum oras, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, ora patrem tuum, qui est in occulto, & pater tuus qui videt in occulto, reddet tibi. Orantes verò nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Et subdit: Sic ergo vos orate: PATER noster, qui es in cœlis. Sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo, Amen. Hæc ex Euangelista Matthæo, apud quem Hieronymus non Quotidianum, secundum Cypriani sententiam, sed Super Substantialem panem legit. Contra & Cyprianus legit, non Dimitte sed Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. Et hæc admonui, ut utranque lectionem intelligas haud quaquam ex recentioribus esse, & rectius legi remitte, quàm dimitte. Cyprianus in expositione hujus Dominicæ precationis non injuriâ quosdam admonet, qui plus sapere quàm oporteat, videri volentes, hanc ut vulgarem &

cunctis communem minus usurpant, qui inquit: Quæ enim potest magis spiritualis esse Oratio, quàm quæ a Christo nobis data est? à quo nobis & Spiritus Sanctus missus est? Quæ verò magis apud patrem Precatio, quàm quæ à Filio, qui est veritas, de ejus ore prolata est? ut aliter orare quàm docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa: quando ipse posuerit & dixerit: Rejicitis mandatum Dei, ut Traditionem vestram statuatis. Oremus itaque fratres dilectissimi, sicut Magister Deus docuit. *Hæc ille.* Quomodo autem orandum sit, Christus ipse *apud Ioannem* docet, dicens: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum spiritu ac veritate oportet adorare. Cyprianus item secretò orandum esse ex præcepto dominico demonstrat, quia Deus non vocis, sed cordis auditor est: nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt. Hoc planum fit exemplo Annæ, *ut in* 1. *Regum est*, quæ loquebatur in corde suo, & labia ejus movebantur, & vox ejus non audiebatur, & exaudivit eam Dominus. In Psalmis quoque legimus: Dicito in cordibus vestris & in stratis vestris, & transpungimini. Hieremias itidem admonens, ait: In sensu tibi debet adorari Deus. At precationis locus cum primis est templum Dei, *ut supra cap.* 6. *memini*, quod Christus demonstrat *apud Luc. c.* 19. ex Esaia. Domus mea domus precationis est. Hoc institutũ etiam Apostoli conservarunt, quando Petrus & Ioannes ascenderunt in templum ad horam precationis unam, *ut est in Act.* Debent item esse assiduæ preces, id quod testatur parabola Christi de vidua, quę orando iniquum judicem ad justitiam flexerat. Cæterùm ut rationem cũ Deo habere possemus, quoties ipsam Dominicam precem cum angelica salutatione recitaremus, est modus orandi postremò inventus, per calculos, ut ita dicam, ligneos;

gneos: quos vulgus modo preculas, modo paternostros appellat. Ii numero quinquagintaquinque ita ordine distinguuntur, ut post denos, singuli majusculi affigantur filo: sunt enim perforati, & quot hi sunt, toties dominicā precem: quot illi, toties angelicam salutationem ter numerum ineundo recitent, terque symbolum brevius inferant. Et id divæ Mariæ virginis Psalterium nuncupant. Ejus rei auctor fertur Petrus Eremita, homo Gallus, civis Ambianensis, qui abhinc annos CCCCXXX. h.e. circiter ann: salutis humanæ MXC. sanctitate floruit, egitq; cum Vrbano Rom. pontifice, ut bellum Asiaticum à nostris sumptum fuerit, quo Hierosol. recepta sunt. Hodie tantus honor ejusmodi calculis accessit, ut non modo ex ligno, succino, & corallio, sed ex auro argentoque fiant, sintque mulieribus instar ornamenti, & hypocritis præcipui fucosæ bonitatis instrumenti. Mos est præterea ut in orando ac salutando DEO, quis in Orientem solem convertatur. Vtrunque apud priscos servabatur, dicente Apulejo *in* 2. Tunc in orientem obversus vel incrementa solis augusti tacitus imprecatus, &c. Quod proprium est veri oratoris ex mystica religione, quoniam Christus sol est justitiæ: *testis divus Hieronymus in Ezechilem.* Ea nempe de causa, templa nostra ita ædificata sunt, ut eorum princeps Altare in Orientem versus vergat, in quos sacerdos rem divinam faciendo semper ipsum Orientem aspiciat: unde precationes nostræ jugiter velut instar solis oriantur. Atqui apud Hebræos hoc fieri non licebat, quibus præcepit Dominus per Mosen *in Deuteronomio*, nequaquam more aliarum gentium contra Orientem, sed quoquo versum intuentes contra templum, Deum orarent, ne viderentur Solem, uti factitabant idolorum cultores, colere; *idem Hieronymus testis*. Vnde

Danie-

Danielem apud Babylonios ad eum modũ oraſſe legimus. Item cum *apud Marcum cap.* 11. legamus: Et cum ſteteritis orantes, remittite, &c. videtur precantium quoque moris fuiſſe, ut ſtando orarent, quia qui ſtat, diligentius animum intendit in rem, quam agit. Idem Servator juſſit, ut præcepta legis divinæ à Deo per Moſen populo Hebraico datæ à nobis itidem ſervarentur, cum inquit. Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata: quorum capita hæc ſunt: Vnum Deum colito, Nullius animalis effigiem colito: Per Dei nomen haud fruſtra dejerabis. Feſtos dies piè & ritè celebrato. Parentes venerare. Hominem ne occideris. Adulterium fuge. Furtum non feceris. Nihil alienum concupiveris. Nec falſum dixeris teſtimonium. Hæc igitur fuit prædicationis materia, unde eſt concionandi mos natus. Moſes enim poſtea primus habitâ concione, populum de ejuſmodi præceptis & lege Dei docuit, eumque per hæc ad bene beateque vivendum inſtituit. Ioannes Baptiſta exin in deſertis Iudææ locis concionatus eſt, concionatus & Servator noſter, ejuſque muneris obeundi negotium Apoſtolis mandavit, dicens, Ite in mundum univerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Quod hodiè nonnullos ex noſtris theologis cum concionantur, facere pudet, ſeu tædet: quippe qui, ut narrationis vice curſim ac carptim aliquid in Euangelio interpretantur, perinde quaſi nihil ſit quod de eo amplius doceatur: quo facto, ad ſuas confictas quæſtiunculas trahuntur, ibi digladiantur, velut furoribus acti, ſeſe macerant, detorquentes quo volunt ſacra ſcripta, in convitia rumpunt, omnia clamoribus miſcent: dein evaneſcente furore, ad humiliora veniunt, rationem annonæ agitant, nunc jocos ſpargunt, nunc captant, circulatores planè agunt & ob illud ipſum

ab infi-

ab insipiente plebe collaudantur. Atque hic concionandi modus & frequentius usurpatur, & vulgò summus habetur. Sed utinam non pejora crebrò disseminarent: ut enim nullum hominum genus est salutarius religioni, si vera canant, contra sic non est pestilentius aliud si ad gratiam conciones ad populum habeant: quippe ubi semel sanctitatis nomen sunt adepti, tum maximè omnium nocent, quia eis maximè creditur. Facessant proinde, qui docere nihil volunt quò melius vivatur. At nonnulli quorum interest hoc fungi officio, nihil omninò docent, adeò, ut est in proverbio, Canes muti non injuriâ appellari possint. Ita aut vanitate aut silentio Christum obsolescere inter pium populum sinunt. Quare longè multum religioni utile foret, si doctores nostri tam sæpe quàm graviter concionando Euangelium declararent, ac aliud prætereanihil nisi quod mater Ecclesia firmissimum veritatis fundamentum jampridem accepisset, probasset, confirmasset. Sed jam modum ipsum concionandi quàm brevissimum ponamus. Concionator qui ea docet, quæ ad religionem pertinent qui debet docendo formulam tenere per quam sermone, voce & gestu auditorem facilius instruat, est idem, atque Orator causarum forensium, à quo artem dicendi mutuetur necesse est, si velit rectè ac ornate dicere. In concionatore itaque nostro oportet esse Elocutionem, Memoriam & Pronuntiationem. Elocutio, est accommodatio verborum idoneorum ad inventionem. Memoria, firma animi verborum ac rerum dispositionis perceptio. Pronuntiatio verò, vocis & vultus gestusque moderatio. Concionator sic prçparatus primùm omnium debet invenire, hoc est, excogitare res veras. Quæ quidem Inventio in plures dividitur partes; in Exordium, Narrationem,

tionem, Divisionem, Confirmationem, Conclusionem & Confutationem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris apparatur ad audiendum. Narratio, per quam exponitur res, de qua est dicendum, ut auditor fiat benevolus, docilis, atque attentus. Divisio, sive dispositio, est distributio ac rerum ordo, qui demonstrat, quid quibusque locis sit collocandum. Et in partes duas, tresve ad summum res ipsa dividitur. Ac ita ex ordine, oratio hos duos, vel tres habet locos, ad quos eundo contendat, seque recipiat: quæ in cursum concitata sine his nunquam consistere poterit, & ob id tam sæpe in medio cursu turbabitur, quàm auditoris animus continenter implicabitur, nec memoriâ retinebit, quæ audierit: quapropter concionator ejusmodi partitionem facere debet, ut nullo ferè negotio reminisci queat, quoto quodque loco posuerit: atque idem etiam faciet auditor, qui suo loco expectabit quod scire cupit. Confirmatio, est probatio argumenti, id est, materiæ vel rei tractatæ, cum asseveratione. Conclusio, cum breviter colligitur, repetiturque quibus de rebus verba facta sint, quo auditor, si memoriæ mandaverit, ad idem quod ipse meminerit, reducatur. Atqui cavendum, ne Conclusio ab Exordio, aut à Narratione repetatur, quod extra propositum foret: idcircò initium enumerationis repetitiònisque istiusmodi à divisione faciendum est. Item vel illud est curandum, ut in partitione nihil omittatur, quod ad rem attingat, neq; quicquam redundet: redundabit auté, si quid ponatur in una parte quod in alia sit comprehensum. Si, exempli caussa ponas sic: Primum dicam de origine matrimonii, deinde de auctore ipsius matrimonii. Vide, ista posterior pars supervacanea est, quia continetur in superiore: nam ille qui primus matrimoniũ insti-

instituit, ejus rei auctor fuit. Est itidem vitiosa, si proponas sic: Demonstrabo me hoc non fecisse, demonstrabo me non potuisse, si voluissem, hoc probato, illud alterum vacat. Igitur partitio debet esse clara, aperta, brevis, nullis fulta involucris, aut verbis supervacaneis. Rursum si de veritate religionis contra hæreticos agas, & dividas varios eorum errores in partes, tum partitio nimis implicata erit: quare dividendo generales tantum complecti oportebit. Confutatio est locorum contrariorum dissolutio, qua nostri Theologi in suggestis sermocinando nonnunquam utuntur, magis ad ostentationem doctrinæ, quam ad utilitatem Veritatis, qui tale quid sæpè deditâ operâ disceptationem quæstionemque vocant. Vtrum Deus sit causa peccati, necne? & contrarium quod est veritati, tantis primò corroborant argumentis, tamque nervosè obligant, ut non infundere in aures auditorum modò, sed in animis videantur inscribere, qui post non facile dissolvere possunt. Ita tantum abest, ut utile sit tales habere quæstiones, quibus rudioris ingenii homines sæpius in errorem trahuntur, in eoque versantur diu. Post hæc concionatori nostro opus est pronuntiatio, quæ in Vocis figuram, & Corporis motum dividitur. In principio itaque orationis vox sedata demissaque esse debet: nam si acuta foret, fauces vulneraret, ac seipsam defatigaret ocyus. In narratione, vocū varietate utendum est, ut, quo quidque pacto gestum actumque ac scriptum sit, ita narrari videatur: quare verba modo clariora, modo graviora usurpanda sunt, quo omnium personarum sensus atque animi exprimantur. In divisione vocem quam clarissimam adhibere oportet, ut auditor planè intelligat, quid sibi sit attendendum. In confirmatione argumenti sono vocis mediocriter adaucto uti decet,

cendo esse modò gravem, acrem, ardentem, acutum, subtilem, copiosum, ornatum: modò verò tenuem, submissum, modicum, temperatum, quemadmodum res postularit. At ea ipsa omnia præstabit ne concionator ille, qui dicendo nihil narrat: quod proposuerit, nihil probat: nihil concludit: quia sermonem suum in nullas divisit partes, nihil animum auditoris movet, excitat, flectit, quod uno eodemque vocis sono, sine ullo corporis motu continenter loquitur, sic, ut magis æs sonans, quàm hominem esse judices? Verùm idem domi officium gnaviter facit: si minister enim paulùm peccaverit, eum vultu aspicit acriore, item voce atrociori reprehendit, corripit atque castigat, quo sic ab errore avertat. Cæterùm forsitan inquies, Non uspiam est quisquam omnium qui ita concionetur. Imò certè quidem cum apud alios tum apud nostros Anglos, nonnulli minuti theologi haud aliter sermonem habent in celeberrimo etiam hominum conventu, qui contra sui prisci rudioris seculi morem & consuetudinem facere nolentes, Rhetorica quam etsi callent, uti non sibi licitum esse putant. Bone Deus! quantum in suggestò laborant, sudant, pugnant, cum aliud ex alio ex tempore suggerentes, illi ipsi tanquam volitantes aviculæ, nesciant quo dicendo sint perventuri. Hinc profectò scire licet, quàm commodum tibi, quamque frugiferum & fructuosum auditori sit, si, verbi gratiâ, ex ea Euangelii parabola, Exiit qui sementem faciebat, ad seminandum semen suum, argumentum sermonis habendi sumas, deinde in partes dividas, dein propositas partes ritè declares, subtiliterque confirmes, & enucleatè explices, atque postremò concludas, id est, breviter repetas, quid circa ejuscemodi partes docueris. At tu per hunc modum, tam facillimè tui sermonis sementem facies,

facies, quàm commodissimè auditores ejus fructum capient. Atqui ut omnis orationis pars ex suo genere consiet, illud in primis nostri Christiani concionatoris interest non ignorare, tria esse genera causarum, Demonstrativum, Deliberativum, & Iudiciale: & se ut illa duo superiora recipere debere, ita in tertio nihil esse quod ipse versetur. Demonstrativum. n. est, quod in laudem, vel vituperationem cujuspiam attribuitur: hoc concionator utitur, cum, verbi causa, demonstrat quanta sit Dei Majestas, quanta Potentia, quanta Iustitia, quanta Misericordia, ut ne quis diffidat ejus promissis, ne quis existimet aut speret posse se meritas effugere pœnas, ne quis desperet, si resipiscat: aut ubi deterret peccantes cum reprehensione culpæ, & vituperatione facti. Ex hujusce præterea Demonstrativi generis fonte manat omnis vis funebris orationis, quæ hodiè est in usu, quando tota in demortui laude versatur. Deliberativum autem positum in consultatione, habet in se persuasionem & dissuasionem: hoc in genere concionator permanet, quando hortatur populum ad benè beatèque vivendum: tunc etenim suadet pariter atque dissuadet, cum castigat vitiaque detestatur. In his duobus dicendi generibus versatus est Apostolus Paulus, in ea oratione, quam, *ut est in Actis c.* 12. ad plebem habuit, ubi primum laudat Deum, ac potentiam ejus ostendit, dicens: Deus populi hujus delegit patres nostros, & populum in altum extulit, cum essent incolæ in terra Ægypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea. Deinde auctores necis Iesu vituperat, cum ait: Principes eorum nullâ causâ mortis inventâ petierunt à Pilato, ut interficeret eum. Post persuadet, ut Christo credant, cum inquit: Notum igitur sit vobis viri fratres: quod per hunc vobis remissio pecca-

peccatorum annuntiatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosis justificari, per hunc omnis qui credit, justificatur. Postremò dissuadet de errore, in quo usque ad id temporis fuissent, ubi ait: Videte ergo ne superveniat vobis, quod dictum est in prophetis: Videte contemptores, & admiramini & evanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis, siquis enarraverit vobis, &c. Quod vocis figurâ atque corporis motu dicendo sit utendum, Christus ipse passim in Euangelio demonstrat: sed ne longum sit, cum Lazarum à mortuis excitavit, illud fecit: primum. n. attollens sursum versum oculos, dixit: Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Deinde voce magnâ clamavit, Lazare veni foras. Sic voce & gestu rem peregit. Hæc breviter dicere habui de recto concionandi modo.

CAPUT X.

De initio sacrificii nostri, hoc est, Eucharistiæ, ac primo ejus usu, tam specie Panis & Vini, quàm Panis tantùm: atque cur manè, non vesperi more Christi, ea sumatur, & quibus Sacrificii hujus faciendi administrandique potestas data fuerit.

SAcrificium nostrum est orare & colere Deum, ac eundem semper habere in corde consecratum: quoniam Dei templum sumus. Hoc sacrificium Servator noster Deo patri obtulit pro salute

nostra,

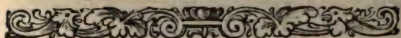
nostra reliquitq; nobis illud idem faciendum Etsi sunt, qui sentiant Eucharistiam à Christo institutam, non rectè Sacrificiũ appellari, quod per hoc aliquid Deo ex rebus nostris offeramus, per illud verò beneficium à Deo accipiamus: tamen quia jam inde ab initio ita usu venit, ut, *teste Tertulliano* sacrificium vocaretur, nos religionis morem servandum ducimus. Ad rem redeo. Is qui omnia quæ ventura erant, ab æterno noverat, posteaquam appropinquare tempus viderat, quo pati oportebat; affatur discipulos, quos totius mysterii sibi testes delegerat, qui deinde omnia quæ facta essent, inter omnes gentes piâ prædicatione vulgarent: Pascha, inquit, dilectissimi, post biduum, ut scitis, fiet, & jam simul illud futurum est, ut Iudæis traditus patiar: cæterum cupio priusquam hæc fiant, id solenne vobiscum celebrare. Hæc ait, ac eodem momento duos ex discipulis Hierosolyma mittit, qui locum parent, nec multo post ipse cum aliis secutus in urbem venit. Hic ubi cœptum est discumbi, accepit Panem & cum egisset gratias, fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, comedite, hoc est Corpus Meum. At accipiens calicem, gratias egit & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est enim Sanguis Meus, Novi testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Sic sub Panis & Vini specie, Corpus suum & Sanguinem verbo consecratum singulis sumendum obtulit: mandavitque ut tale sacrificium fieret deinceps in sui memoriam. At mox postquam è morte surrexerat, accubuit, incognitus ad Emaus castellum, cum duobus suis discipulis, accepitque panem, & benedixit, ac fregit, atque porrexit illis. Tum discipuli *sicut Lucas perhibet*, cognoverunt eum, & ipse evanuit à conspectu eorum, Hîc discipuli corpus Christi sub una panis specie sumpserunt,

nulla

nulla vini ab Euangelista mentione factâ. Quem sanè institutum ritum Ecclesia deinceps retinuit, quæ ad hunc modum censuit profanis hominibus Eucharistiam administrandam, quod tum demum Novum instrumentum, id est, mysteria omnia religionis perfecta, consummata, stabilitaque essent per mortem Christi. Namque non fuerat Euangelium ante crucem, uti divus Hieronymus *adversus Iovinianum* affirmat, & Christus testatus est, quo in cruce moriens inclamavit; Consummatum est. Sed reliqua persequamur. Alexander posthac septimus à Petro pontifex consecraturus primus aquam vino miscuit, instituitque ut oblatio ex azymo non fermentato, ut antea consuevit, fieret pane: & hoc, ut purior materia esset, vel quia Christus azymo consecrasset, aut quod Dominus per Mosen præcepisset, ut omnis oblatio absque fermento fieret, seu quia ex ejus latere, dum in cruce penderet, exisset sanguis & aqua. At divus Cyprianus *lib. Epist.* 2. aliam hujusce rei rationem ponit. Legimus. n. in Apocalypsi. Aquæ quas vidisti, super quas sedet meretrix populi, &c. Hinc ait, in sacris literis sæpè aquas significare populum, & proinde inquit: Sic autem in Sacrificando, in calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest: nam si vinum tantùm quis offerat sanguis Christi incipit esse sine nobis: sin verò aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo: quando autem utrumque miscetur, tunc sacramentum spirituale & cœleste perficitur. Sumpserunt autem Eucharistiam Christiani jam inde ab initio in dies singulos manè & jejuni, quod testatur Tertullianus lib. *altero ad Vxorem de muliere Christiana et unico homini nupta*: Non sciet, inquit maritus quid secreto ante omnem cibum gustes. Item. *lib. Definitionum Ecclesiasticarum dogma-*

dogmatum: Quotidie Eucharistiæ communionem percipere, nec laudo, nec reprehendo: omnibus tamen Dominicis diebus communicandum suadeo, & hortor, si tamen mens in affectu peccandi non sit. *Hæc ille.* Cur verò manè & non vesperi, apud nos sacrificetur, cum satis constet, Christum post Cœnam mysticum calicem obtulisse, id causæ est, quod *teste eodem Tertulliano* Christum offerri oportebat circa vesperam diei, ut hora ipsa sacrificii ostenderet occasum & vesperam mundi, sicut in Psalmo scriptum legitur: Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Nos verò resurrectionem Domini manè celebramus, quia passionis ejus memoriam in sacrificiis omnibus in primis conservamus. Sed id salutare institutum postea non continuatum, primus omnium suo decreto renovavit Anacletus, jussitque ut qui sumere nollent, tanquam impii è sacris ædibus ejicerentur: quemadmodum Victor voluit, ut illis qui capturi essent, si ob acceptam injuriam, aut vetus odium reconciliari prius recusassent, sacris interdiceretur. Verum frigescente paulatim deinceps hominum pietate illud antiquatum est. Ex quo Zephyrinus, qui centesimo circiter pòst anno, Annacletum est secutus, statuit, ut omnes Christiani qui pubertatis annos attigissent, minimum semel quotannis caperent Paschali die. Fabianus verò ut ter id fieret, postea sanxit. Sed Zephyrini decretum ut factu minus difficile, stetit constantius, quod Innocentius tertius dein suâ corroboravit auctoritate. Eucharistia autem in templis continenter asservatur ad ægrotantium commoditatem, ut sine eo viatico, ne hinc abeant, *ut est de consec. distinct. prima.* Quod postmodum scitum Innocentius idem III. & Honorius III. confirmarunt. Cum ita paulatim à pietate tantum discessum foret,

foret, ut nisi quisque semel quotannis Eucharistiam caperet, mos tamen antiquus mansit, quandoquidem & Sacerdos qui rem divinam faciebat, & Diaconi cum reliquis sacrorum ministris quocunq; solenni die Eucharistiam sumebant. Quam consuetudinem nunc monachi nostri in primis retinent, quo sic populus ad pristinum institutum exemplo si minus excitatur, cohortatione tandem aliquando revocetur. Potestatem vero novi sacrificii faciendi corporis & sanguinis sui administrationisque ejusdem Servator noster Apostolis novæ legis sacerdotibus ab initio dedit & concessit, veluti supra dictum est, sic, ut Christianus populus ex manibus sacerdotum accipere suo tempore, Eucharistiam semper posthac paratus fuerit. Quod porrò Tertullianus *libro de corona militis* præclare demonstrat, ubi ita scribit: Eucharistiæ sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm Præsidentium sumimus. Auctor hic & alibi Præsidentes appellat presbyteros.

CAPUT XI.

Qui primùm post Christum eo ritu sacrificare cœperint, quem ille docuisset, & qui deinceps modum rei divinæ faciendæ, quam Missam vocant, auxerint, & de Osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de Benedictione sacerdotis post sacra, & de circumversione frequenti ejusdem in Altari.

NVda ab initio omnia & simpliciter mysteria à Christo tradita apud Apostolos erant,

nuda omnis cæremoniarum ratio, plus pietatis habens quàm apparatus: nam satis constat Petrum, qui vel primus omnium, ut Apostolorum princeps, vel unà cum aliis Apostolis, rem divinam eo ritu, quem à Christo accepisset, identidem fecerat, post consecrationem continuo inferre solitum Dominicam precem. Auxit inde hæc mysteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilius, aliique alia subinde instituêre. Cælestinus Missæ introitum, cujus initium est Psalmus, Iudica me Deus, Damasus confessionem, quæ fit à sacerdote, priusquam altare conscendat: quidam tamen Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quæ introitum sequitur, & ob id vulgo eodem nomine nuncupatur: item ut novies Kyrie diceretur & antiphona post Epistolam, Euangelium, & communionem. At antiphonam post Epistolam, Graduale appellant, quod diaconus ascendat in editiorem gradum ad pronuntiandum Euangelium. Telephorus hymnum, Gloria in excelsis Deo. Gelasius primus orationes, id est, precum clausulas, quas vocant. Epistolam & Euangelium Hieronymus: & cum id legeretur ut cuncti qui sacris interessent, curvi ac venerantes starent, uti expeditiores ad Euangelicum dogma defendendum, vel animadvertendum, quod stando magis, quàm sedendo facere solemus, Anastasius primum constituit. Alleluja ex Hierosolymis translatitium est. Symboli decantatio fuit Marci pontificis primi decretum, ut festis diebus post Euangelium decantaretur ac idem recitaretur à populo qui sacrorum causa adesset. Innovavit & id decretum postea Damasus. Antiphonam, quam Tractum vulgo appellant & hymnos Gelasius fecit ac præfationes quæ Canonem præcedunt, cantu quidem & sermone eleganti composuit, ut testatur Pelagius, novem nume-

numero sunt: decimam ad honorem Deiparæ virginis Vrbanus addidit. Quod thus adoletur ad altare, id primus fecit Aaron, dicente Domino ad Mosen: Pones altare contra velum, & adolebit incensum super eo Aaron suave fragrans: *sicut in Exodo est*. Deinde apud nos Leo III. illud idem fieri sanxit, quod etiam ab ethnicis servabatur. Hinc Vergilius *in* I. *Æneid.* de Venere ait:

—— Vbi templum illi centumque Sabæo
Thure calent aræ.

Vsus lavandi manus ex Veteri quoque Instrumento esse videtur, quod Iudæi non rem modo divinam, sed convivium etiam à lavatione manuum inchoare consuevisse dicuntur, quippe qui nefas ducebant edere panem manibus illotis, cujus rei crimen discipulis Domini asscribebant. Vel ab ethnicis sumptum est, apud quos sacrificantes primum omnium manus lavabant, *quemadmodum supra lib.* 3. *cap.* 5. *demonstravimus*: &, *teste Hesiodo*, vetitum erat, ne quis manè Iovi vinum libaret manibus illotis, ne sacrorum nitor pollueretur, qui & convivia lotis prius manibus inibant. Vergilius:

Iam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt stratoque super discumbitur ostro:
Dant famuli manibus lymphas.

In præfationibus, ut Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, cantaretur, Sixtus primò statuit, quod ab Esaia propheta sumptum est. Canonis partem, Te igitur, quæ dein initium esse cœpit, Gelasius dedit, sicuti ante eum Syricius, Communicantes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipsum Canonem neque ab uno integrum, neque in eam formam digestum, ex qua modo constat: cujus rei vel fidem facit, quod Alexander primus, qui Gelasium & Syri-

cium longo temporis intervallo præcessit ob memoriam passionis Christi posuit, Qui pridie quàm pateretur, usque ad illa verba, Hoc est, corpus meum. Quocirca satis liquet, illud tum Canonis fuisse principium, quando, sicut diximus, Gelasius circiter CCCLX. & eo amplius annos post Alexandrum sedit. Leo deinde adjecit: Hanc igitur oblationem usque, Placatus accipias. Gregorius tres subjunxit postulationes: Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione nos eripi & in electorum tuorum jubeas grege numerari. Ejusdem quoque primi Leonis est, Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Sic alii alia addiderunt. Finito canone, dicitur, Pax Domini: hic Osculum pacis datur inter sacerdotes mutuo, quod Innocentii primi inventum est: velut Leonis II. ut pax in sacrorum cæremoniis astanti populo circunferretur. Et utrumque ex imitatione Servatoris, qui consueverat suos præsertim discipulos abeuntes, vel ad se redeuntes deosculari, id quod Iudas proditor significantius declaravit, qui præceptorem *ut in Euangelicis literis legitur*, osculo tradidit. Verùm cum Missa pro mortuis celebratur, id non fit, pro eo quod haud nobis cum illis per pacis osculum, communicandum est, quos nondum certo scimus esse in gratiâ cum Deo. Quare cadavera etiam mortuorum aditu & mansione templi usquo eo prohibentur, dum res divina fiat. *Auctor Gulielmus Durandus, libro Divinorum officiorum* 7. Solent item sacerdotes nostri peractis sacris bene dicere populo dexterâ manu in eum extensa, ac in signum crucis circunducta, quod Episcopi inter sacra, & Pontifices Romani, aliique majores Antistites, etiam eundo factitant: quod ab Hebræis est: quippe *in Levitico* legimus, Aaron post factam rem divinam consuevisse extendere manum in populum ac illi

ac illi benedicere. Servavit vel hunc ritum Christus, quem Lucas ait paulò antequam in cœlum rediisset, elevatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei divinæ rationem revertamur. At reliquas Antiphonas Græci, Responsoria verò quæ novitio quidem vocabulo sic dicunt, Itali primum invenisse traduntur. Sunt qui responsorium etiam Gradale vocent, quod juxta gradus suggesti cantetur. Cæterùm Gelasius & Gregorius multas orationes: id est, preces invenère, ac ad lectiones & Euangelia, responsoria, id est, Offertoria, quæ vocant, adjunxerunt, vel Gregorius ipse quasi de integro modum rei divinæ edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes. Quapropter habito deinde Episcoporum conventu, decretum fuit, ut quæ & Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum sacerdotum cœtus, sicut hodiè fit, servaret, & Gregoriano invento reliqui uterentur. Quòd verò sacerdos dicendo, Dominus vobiscum, sæpius ad populum in altari se vertit, hoc de Hebræorum quoque cæremonia sumptum constat, quorum sacerdos inter sacra sese circumagebat, aspergendo sanguinem animalis immolati. Quod, *teste Apulejo*, & Ethnicorum sacerdotes circa aras factitabant, cum præsertim responsa daturi, divino, uti credebant, Spiritu afflati agitarentur. Vndè dubio procul ab alterutris apud nos sunt hujusmodi in altari circumversiones.

Caput XII.

Vndè mos sit, ut post rem divinam factam diaconus pronuntiet, Ite, Missa est: & undè Missa, & Caremonia dicta: atque quid re ipsa sit Missa, qualesve Ceremonia.

Actâ re divinâ Diaconus ad populum conversus pronuntiare solet. Ite, Missa est. Convenit hoc loco, ut hujus nominis Missæ originem explicemus, ne quis ut sordidum & peregrinum respuat: quando hactenus permulti id indagare conati, rem in incerto reliquerunt, quippe qui non undè natum esset, ut libamento jam libato, i.e. sacrificato per hunc modum potestas fieret abeundi volentibus, prodiderunt, sed circa vim illius verbi Missa aberrantes, delirationem quandam somniarunt, non animadvertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisque priscorum esse mutuatos, sicut pleraque alia, uti apposité memoravimus. Cæterùm ne nos etiam aliquid divinasse potius, quàm rem certam prodidisse dicamur, Apuleji testimonium cunctis certè probandum ducemus in medium, undè moris hujus originem abundè haurire licebit. Is enim *libro sui Asini aurei* 11. *cum se dicit in sacris Deæ Isis interfuisse*, sic rem declarat: At cum ad ipsum jam templum pervenimus, Sacerdos Maximus, quique divinas effigies progerebant, & qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum deæ recepti, disponunt ritè simulachra spirantia. Tunc ex iis unus, quem cuncti Grammatea (sic Græci vocant scribam) dicebant, pro foribus assistens,

cœtu

cætu paſtophorum, quod ſacroſancti collegii nomen eſt, velut in concionem vocato, indidem de ſublimi ſuggeſto, de libro, de literis, fauſta vota præfatus, Principi magno, Senatuique, & Equiti, totique Romano Populo, Nauticis navibus, quæque ſub Imperio mundi noſtratis reguntur, renuntiat, ſermone rituque græcienſi, ita λαοῖς ἄφεσις, populis miſſio. Quam vocem fœliciter cunctis evenire ſignavit populi clamor inſecutus. Exin gaudio delibuti populares, talos, verbenas, corollas ferentes exoſculatis veſtigiis deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad ſuos diſcedunt lares: *& reliqua.* Iſtæ duæ græcæ dictiones ſignificant populis miſſionem, & verba ſunt græcanico more & linguâ pronuntiata, quæ Græci Latinique juxta uſurpabant, poſt cuncta celebrata myſteria, ut diceretur miſſio populis, id eſt, vel datur, vel eſt, ut tum demum omnibus abire fas eſſet. Idem igitur mos à noſtris etiam ſervatur, ut pactis ſacris, per diaconum pronuntietur, Ite, Miſſa eſt: quod idem eſt, ac i licet, hoc eſt ire licet. Non eſt præter conſuetudinem quod Miſſa non miſſio pronuntiatur, quando noſtræ religionis auctores promiſcue Miſſionem, & Miſſam uſurpare divus Cyprianus teſtatur, qui remiſſam peccatorum, ac id genus alia permulta ſæpè ſcribit, ut *ad Fortunatum de Exhortatione martyrii:* In aquæ, inquit, baptiſmo percipitur peccatorum remiſſa. Hinc ergo totum quoque ſacrificium Miſſa eſt nominatum. Quod vocabulum Ioannes Reuchlinius homo Germanus, ac literarum Hebraicarum cum primis ſciens, *libro de Rudimentis hebraicis ſecundo*, docet hebraicum eſſe, ita ſcribens: Inde venit per additionem he literæ in fine מסה id eſt, oblatio, quæ fit ſuperiori Domino propter debitū munus perſonale. *Deut.*16.

facies, quàm commodissimè auditores ejus fructum capient. Atqui ut omnis orationis pars ex suo genere constet, illud in primis nostri Christiani concionatoris interest non ignorare, tria esse genera causarum, Demonstrativum, Deliberativum, & Iudiciale: & se ut illa duo superiora recipere debere, ita in tertio nihil esse quod ipse versetur. Demonstrativum. n. est, quod in laudem, vel vituperationem cujuspiam attribuitur: hoc concionator utitur, cum, verbi causa, demonstrat quanta sit Dei Majestas, quanta Potentia, quanta Iustitia, quanta Misericordia, ut ne quis diffidat ejus promissis, ne quis existimet aut speret posse se meritas effugere pœnas, ne quis desperet, si resipiscat: aut ubi deterret peccantes cum reprehensione culpæ, & vituperatione facti. Ex hujusce præterea Demonstrativi generis fonte manat omnis vis funebris orationis, quæ hodiè est in usu, quando tota in demortui laude versatur. Deliberativum autem positum in consultatione, habet in se persuasionem & dissuasionem: hoc in genere concionator permanet, quando hortatur populum ad benè beatéque vivendum: tunc etenim suadet pariter atque dissuadet, cum castigat vitiaque detestatur. In his duobus dicendi generibus versatus est Apostolus Paulus, in ea oratione, quam, *ut est in Actis c.* 12. ad plebem habuit, ubi primum laudat Deum, ac potentiam ejus ostendit, dicens: Deus populi hujus delegit patres nostros, & populum in altum extulit, cum essent incolæ in terra Ægypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea. Deinde auctores necis Iesu vituperat, cum ait: Principes eorum nullâ causâ mortis inventâ petierunt à Pilato, ut interficeret eum. Post persuadet, ut Christo credant, cum inquit: Notum igitur sit vobis viri fratres: quod per hunc vobis remissio pecca-

peccatorum annuntiatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosis justificari, per hunc omnis qui credit, justificatur. Postremò dissuadet de errore, in quo usque ad id temporis fuissent, ubi ait: Videte ergo ne superveniat vobis, quod dictum est in prophetis: Videte contemptores, & admiramini & evanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis, siquis enarraverit vobis, &c. Quod vocis figurâ atque corporis motu dicendo sit utendum, Christus ipse passim in Euangelio demonstrat: sed ne longum sit, cum Lazarum à mortuis excitavit, illud fecit: primum. n. attollens sursum versum oculos, dixit: Pater, gratias tibi ago, quoniam audisti me. Deinde voce magnâ clamavit, Lazare veni foras. Sic voce & gestu rem peregit. Hæc breviter dicere habui de recto concionandi modo.

CAPVT X.

De initio sacrificii nostri, hoc est, Eucharistiæ, ac primo ejus usu, tam specie Panis & Vini, quàm Panis tantum: atque cur manè, non vesperi more Christi, ea sumatur, & quibus Sacrificii hujus faciendi administrandique potestas data fuerit.

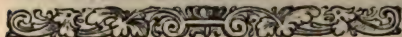

SAcrificium nostrum est orare & colere Deum, ac eundem semper habere in corde consecratum: quoniam Dei templum sumus. Hoc sacrificium Servator noster Deo patri obtulit pro salute

nostra reliquitq; nobis illud idem faciendum Etsi sunt, qui sentiant Eucharistiam à Christo institutam, non rectè Sacrificiũ appellari, quod per hoc aliquid Deo ex rebus nostris offeramus, per illud verò beneficium à Deo accipiamus: tamen quia jam inde ab initio ita usu venit, ut, *teste Tertulliano* sacrificium vocaretur, nos religionis morem servandum ducimus. Ad rem redeo. Is qui omnia quæ ventura erant, ab æterno noverat, posteaquam appropinquare tempus viderat, quo pati oportebat; affatur discipulos, quos totius mysterii sibi testes delegerat, qui deinde omnia quæ facta essent, inter omnes gentes piâ prædicatione vulgarent: Pascha, inquit, dilectissimi, post biduum, ut scitis, fiet, & jam simul illud futurum est, ut Iudæis traditus patiar: cæterum cupio priusquam hæc fiant, id solenne vobiscum celebrare. Hæc ait, ac eodem momento duos ex discipulis Hierosolyma mittit, qui locum parent, nec multo post ipse cum aliis secutus in urbem venit. Hic ubi cœptum est discumbi, accepit Panem & cum egisset gratias, fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, comedite, hoc est Corpus Meum. At accipiens calicem, gratias egit & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est enim Sanguis Meus, Novi testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Sic sub Panis & Vini specie, Corpus suum & Sanguinem verbo consecratum singulis sumendum obtulit: mandavitque ut tale sacrificium fieret deinceps in sui memoriam. At mox postquam è morte surrexerat, accubuit incognitus ad Emaus castellum, cum duobus suis discipulis, accepitque panem, & benedixit, ac fregit, atque porrexit illis. Tum discipuli *sicut Lucas perhibet*, cognoverunt eum, & ipse evanuit à conspectu eorum, Hìc discipuli corpus Christi sub una panis specie sumpserunt, nulla

nulla vini ab Euangelista mentione factâ. Quem sanè institutum ritum Ecclesia deinceps retinuit, quæ ad hunc modum censuit profanis hominibus Eucharistiam administrandam, quod tum demum Novum instrumentum, id est, mysteria omnia religionis perfecta, consummata, stabilitaque essent per mortem Christi. Namque non fuerat Euangelium ante crucem, uti divus Hieronymus *adversus Iovinianum* affirmat, & Christus testatus est, quo in cruce moriens inclamavit, Consummatum est. Sed reliqua persequamur. Alexander posthac septimus à Petro pontifex consecraturus primus aquam vino miscuit, instituitque ut oblatio ex azymo non fermentato, ut antea consuevit, fieret pane: & hoc, ut purior materia esset, vel quia Christus azymo consecrasset, aut quod Dominus per Mosen præcepisset, ut omnis oblatio absque fermento fieret, seu quia ex ejus latere, dum in cruce penderet, exisset sanguis & aqua. At divus Cyprianus *lib. Epist.* 2. aliam hujusce rei rationem ponit. Legimus. n. in Apocalypsi. Aquæ quas vidisti, super quas sedet meretrix populi, &c. Hinc ait, in sacris literis sæpè aquas significare populum, & proinde inquit: Sic autem in Sacrificando, in calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest: nam si vinum tantùm quis offerat sanguis Christi incipit esse sine nobis: sin verò aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo: quando autem utrumque miscetur, tunc sacramentum spirituale & cœleste perficitur. Sumpserunt autem Eucharistiam Christiani jam inde ab initio in dies singulos manè & jejuni, quod testatur Tertullianus lib. *altero ad Vxorem de muliere Christiana ethnico homini nupta*: Non sciet, inquit maritus quid secreto ante omnem cibum gustes. Item. *lib. Definitionum Ecclesiasticarum dogma-*

foret, ut nisi quisque semel quotannis Eucharistiam caperet, mos tamen antiquus mansit, quandoquidem & Sacerdos qui rem divinam faciebat, & Diaconi cum reliquis sacrorum ministris quocunq; solenni die Eucharistiam sumebant. Quam consuetudinem nunc monachi nostri in primis retinent, quo sic populus ad pristinum institutum exemplo si minus excitatur, cohortatione tandem aliquando revocetur. Potestatem vero novi sacrificii faciendi corporis & sanguinis sui administrationisque ejusdem Servator noster Apostolis novæ legis sacerdotibus ab initio dedit & concessit, veluti supra dictum est, sic, ut Christianus populus ex manibus sacerdotum accipere suo tempore, Eucharistiam semper posthac paratus fuerit. Quod porrò Tertullianus *libro de corona militis* præclare demonstrat, ubi ita scribit: Eucharistiæ sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm Præsidentium sumimus. Auctor hic & alibi Præsidentes appellat presbyteros.

Caput XI.

Qui primùm post Christum eo ritu sacrificare cœperint, quem ille docuisset, & qui deinceps modum rei divinæ faciendæ, quam Missam vocant, auxerint, & de Osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de Benedictione sacerdotis post sacra, & de circumversione frequenti ejusdem in Altari.

NVda ab initio omnia & simpliciter mysteria à Christo tradita apud Apostolos erant, nuda

nuda omnis cæremoniarum ratio, plus pietatis habens quàm apparatus: nam satis constat Petrum, qui vel primus omnium, ut Apostolorum princeps, vel unà cum aliis Apostolis, rem divinam eo ritu, quem à Christo accepisset, identidem fecerat, post consecrationem continuo inferre solitum Dominicam precem. Auxit inde hæc mysteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilius, aliique alia subinde instituêre. Cælestinus Missæ introitum, cujus initium est Psalmus, Iudica me Deus, Damasus confessionem, quæ fit à sacerdote, priusquam altare conscendat: quidam tamen Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quæ introitum sequitur, & ob id vulgo eodem nomine nuncupatur: item ut novies Kyrie diceretur & antiphona post Epistolam, Euangelium, & communionem. At antiphonam post Epistolam, Graduale appellant, quod diaconus ascendat in editiorem gradum ad pronuntiandum Euangelium. Telephorus hymnum, Gloria in excelsis Deo. Gelasius primus orationes, id est, precum clausulas, quas vocant. Epistolam & Euangelium Hieronymus: & cum id legeretur ut cuncti qui sacris interessent, curvi ac venerantes starent, uti expeditiores ad Euangelicum dogma defendendum, vel animadvertendum, quod stando magis, quàm sedendo facere solemus, Anastasius primum constituit. Alleluja ex Hierosolymis translatitium est. Symboli decantatio fuit Marci pontificis primi decretum, ut festis diebus post Euangelium decantaretur ac idem recitaretur à populo qui sacrorum causa adesset. Innovavit & id decretum postea Damasus. Antiphonam, quam Tractum vulgo appellant & hymnos Gelasius fecit ac præfationes quæ Canonem præcedunt, cantu quidem & sermone eleganti composuit, ut testatur Pelagius, novem nume-

numero sunt: decimam ad honorem Deiparæ virginis Vrbanus addidit. Quod thus adoletur ad altare, id primus fecit Aaron, dicente Domino ad Mosen: Pones altare contra velum, & adolebit incensum super eo Aaron suave fragrans: *sicut in Exodo est.* Deinde apud nos Leo III. illud idem fieri sanxit, quod etiam ab ethnicis servabatur. Hinc Vergilius *in* I. *Æneid.* de Venere ait:

—— Vbi templum illi centumque Sabæo
Thure calent aræ.

Vsus lavandi manus ex Veteri quoque Instrumento esse videtur, quod Iudæi non rem modo divinam, sed convivium etiam à lavatione manuum inchoare consuevisse dicuntur, quippe qui nefas ducebant edere panem manibus illotis, cujus rei crimen discipulis Domini asscribebant. Vel ab ethnicis sumptum est, apud quos sacrificantes primum omnium manus lavabant, *quemadmodum supra lib.* 3. *cap.* 5. *demonstravimus:* &, *teste Hesiodo*, vetitum erat, ne quis manè Iovi vinum libaret manibus illotis, ne sacrorum nitor pollueretur, qui & convivia lotis prius manibus inibant. Vergilius:

Iam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt stratoque super discumbitur ostro:
Dant famuli manibus lymphas.

In præfationibus, ut Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, cantaretur, Sixtus primò statuit, quod ab Esaia propheta sumptum est. Canonis partem, Te igitur, quæ dein initium esse cœpit, Gelasius dedit, sicuti ante eum Syricius, Communicantes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipsum Canonem neque ab uno integrum, neque in eam formam digestum, ex qua modo constat: cujus rei vel fidem facit, quod Alexander primus, qui Gelasium & Syri-

cium longo temporis intervallo præcessit ob memoriam passionis Christi posuit, Qui pridie quàm pateretur, usque ad illa verba, Hoc est, corpus meum. Quocirca satis liquet, illud tum Canonis fuisse principium, quando, sicut diximus, Gelasius circiter CCCLX. & eo amplius annos post Alexandrum sedit. Leo deinde adjecit: Hanc igitur oblationem usque, Placatus accipias. Gregorius tres subjunxit postulationes: Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione nos eripi & in electorum tuorum jubeas grege numerari. Ejusdem quoque primi Leonis est, Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Sic alii alia addiderunt. Finito canone, dicitur, Pax Domini: hic Osculum pacis datur inter sacerdotes mutuo, quod Innocentii primi inventum est: velut Leonis II. ut pax in sacrorum cæremoniis astanti populo circunferretur. Et utrumque ex imitatione Servatoris, qui consueverat suos præsertim discipulos abeuntes, vel ad se redeuntes deosculari, id quod Iudas proditor significantius declaravit, qui præceptorem *ut in Euangelicis literis legitur*, osculo tradidit. Verùm cum Missa pro mortuis celebratur, id non fit, pro eo quod haud nobis cum illis per pacis osculum, communicandum est, quos nondum certo scimus esse in gratiâ cum Deo. Quare cadavera etiam mortuorum aditu & mansione templi usquo eo prohibentur, dum res divina fiat. *Auctor Gulielmus Durandus, libro Divinorum officiorum* 7. Solent item sacerdotes nostri peractis sacris bene dicere populo dexterâ manu in eum extensa, ac in signum crucis circunducta, quod Episcopi inter sacra, & Pontifices Romani, aliique majores Antistites, etiam eundo factitant: quod ab Hebræis est: quippe *in Levitico* legimus, Aaron post factam rem divinam consuevisse extendere manum in populum

ac illi

ac illi benedicere. Servavit vel hunc ritum Christus, quem Lucas ait paulò antequam in cœlum rediisset, elevatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei divinæ rationem revertamur. At reliquas Antiphonas Græci, Responsoria verò quæ novitio quidem vocabulo sic dicunt, Itali primum invenisse traduntur. Sunt qui responsorium etiam Gradale vocent, quod juxta gradus suggesti cantetur. Cæterùm Gelasius & Gregorius multas orationes: id est, preces invenère, ac ad lectiones & Euangelia, responsoria, id est, Offertoria, quæ vocant, adjunxerunt, vel Gregorius ipse quasi de integro modum rei divinæ edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes. Quapropter habito deinde Episcoporum conventu, decretum fuit, ut quæ & Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum sacerdotum cœtus, sicut hodiè fit, servaret, & Gregoriano invento reliqui uterentur. Quòd verò sacerdos dicendo, Dominus vobiscum, sæpius ad populum in altari se vertit, hoc de Hebræorum quoque cæremonia sumptum constat, quorum sacerdos inter sacra sese circumagebat, aspergendo sanguinem animalis immolati. Quod, *teste Apulejo*, & Ethnicorum sacerdotes circa aras factitabant, cum præsertim responsa daturi, divino, uti credebant, Spiritu afflati agitarentur. Vndè dubio procul ab alterutris apud nos sunt hujusmodi in altari circumversiones.

CAPUT XII.

Undè mos sit, ut post rem divinam factam diaconus pronuntiet, Ite, Missa est: & undè Missa, & Caremonia dicta: atque quid re ipsa sit Missa, qualesve Ceremonia.

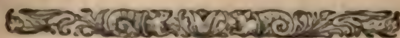

FActâ re divinâ Diaconus ad populum conversus pronuntiare solet. Ite, Missa est. Convenit hoc loco, ut hujus nominis Missæ originem explicemus, ne quis ut sordidum & peregrinum respuat: quando hactenus permulti id indagare conati, rem in incerto reliquerunt, quippe qui non undè natum esset, ut libamento jam libato, i.e. sacrificato per hunc modum potestas fieret abeundi volentibus, prodiderunt, sed circa vim illius verbi Missa aberrantes, delirationem quandam somniarunt, non animadvertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisque priscorum esse mutuatos, sicut pleraque alia, uti apposite memoravimus. Cæterùm ne nos etiam aliquid divinasse potius, quàm rem certam prodidisse dicamur, Apuleji testimonium cunctis certè probandum ducemus in medium, undè moris hujus originem abundè haurire licebit. Is enim *libro sui Asini aurei* 11. *cum se dicit in sacris Deæ Isis interfuisse*, sic rem declarat: At cum ad ipsum jam templum pervenimus, Sacerdos Maximus, quique divinas effigies progerebant, & qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum deæ recepti, disponunt ritè simulachra spirantia. Tunc ex iis unus, quem cuncti Grammatea (sic Græci vocant scribam) dicebant, pro foribus assistens, cætu

cætu pastophorum, quod sacrosancti collegii nomen est, velut in concionem vocato, indidem de sublimi suggesto, de libro, de literis, fausta vota præfatus, Principi magno, Senatuique, & Equiti, totique Romano Populo, Nauticis navibus, quæque sub Imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat, sermone rituque græciensi, ita λαοῖς ἄφεσις, populis missio. Quam vocem fœliciter cunctis evenire signavit populi clamor insecutus. Exin gaudio delibuti populares, talos, verbenas, corollas ferentes exosculatis vestigiis deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad suos discedunt lares: *& reliqua.* Istæ duæ græcæ dictiones significant populis missionem, & verba sunt græcanico more & linguâ pronuntiata, quæ Græci Latinique juxta usurpabant, post cuncta celebrata mysteria, ut diceretur missio populis, id est, vel datur, vel est, ut tum demum omnibus abire fas esset. Idem igitur mos à nostris etiam servatur, ut pactis sacris, per diaconum pronuntietur, Ite, Missa est: quod idem est, ac i licet, hoc est ire licet. Non est præter consuetudinem quod Missa non missio pronuntiatur, quando nostræ religionis auctores promiscue Missionem, & Missam usurpare divus Cyprianus testatur, qui remissam peccatorum, ac id genus alia permulta sæpè scribit, ut *ad Fortunatum de Exhortatione martyrii:* In aquæ, inquit, baptismo percipitur peccatorum remissa. Hinc ergo totum quoque sacrificium Missa est nominatum. Quod vocabulum Ioannes Reuchlinius homo Germanus, ac literarum Hebraicarum cum primis sciens, *libro de Rudimentis hebraicis secundo*, docet hebraicum esse, ita scribens: Inde venit per additionem he literæ in fine מכח id est, oblatio, quæ fit superiori Domino propter debitũ munus personale. *Deut.* 16.

Oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres juxta benedictionem Dei tui. Quod nomen nos Christiani sacrificio nostro impositum retinemus, usque ad hoc tempus, ut à nobis appelletur Missa, quod à Græcis liturgia. Nota igitur, quod Missa neque græcum neque Latinum est, sed Hebraicum. *Hæc ille.* Mihi verò ratio prior probatur, ut magis apposita. Missa autem si quæras quid sit, ratio ejus usus indagatrix potest fortè tibi rem sic definire: Missa est Corporis & Sanguinis Christi consecratio. Qando ea consecratio perinde summa & caput Missæ est, ut adeptæ victoriæ concelebratio Triumphus dicitur. Hanc igitur Missam tanti mysterii monimentum, hoc est, unicum nostræ religionis sacrificium optimi Ecclesiæ Patres ritè studuerunt reddere cunctis mortalibus perquam frugiferam atque fructuosam: quæ idcirco ex multis constat divinis hymnis, Dei optimi maximi laudibus, præcationibus, gratiarum actionibus, & sacris scripturis, è quibus animus uoster audiendo, in spem bonam suæ salutis vocatur, item illis oblectatur, & pascitur. Pateat jam reditus ad propositum. Sic Romanis placuit, omnem divinum cultum cæremonias appellare, à Cæritibus Hetruriæ populis. Ii n. olim captâ urbe Roma à Senonibus Gallis, sacra Romanorum à Vestalibus invecta perbenignè receperunt, usque eoque servarunt, dum patria à Camillo esset recuperata, *sicut Livius libro ab Vrbe cond. 5. latè demonstrat.* Cujus beneficii Quirites memores, postea omnia quæ ad religionem colendam pertinerent, cæremonias, nuncaparunt: quamvis sint, qui eas à carendo dictas malint. Sunt enim cæremoniæ instrumenta religionis, quæ velut terra sine illis coli non potest, per quas in animis nostris renovatur Pietas, fundamentum, *ut Cicero ait*, omnium virtutum, quæ corpus

corpus cum mente ad Deum venerandum trahit. Si velimus igitur agrum Dominicum benè excultum, ejusmodi cæremoniarum culturam adhibendam curemus. Quod semel tantùm die sacrificabatur, hoc Alexandri primi, *teste Gratiano*, est decretum: sicut & illud Telephori, quod dominico natali die ter sacerdos rem divinam facit, & primò in media nocte cum Christus est natus: deinde lucescente aurorâ, quando pastores natum inviserunt: postremò ubi prima lux humano generi affulsit, cum prius nulli ante tertiam diei horam fas esset sacrificare. Adjicitur & alius mysticus sensus, ut triplici actu status triplex gentium significetur: primus, qui sine Lege fuit, cum omnia fuerunt tenebris circumfusa: alter, Lucis & Tenebrarum simul particeps, cum post datam legem fuit omninò aliqua Dei cognitio, sed nondum perfecta: tertius, Gratiæ est, cui Sol, id est, veritatis lux affulsit. Præterea Felix primus sanxit, ut nusquam nisi in sacro loco, si per necessitatem liceret, & à viris sacris initiatis Missa celebraretur, quod ipsius rei divinæ faciundæ à principio solùm Apostolis, hoc est, sacerdotibus à Christo potestas facta fuisset. Anacletus quoque hujus rei studiosus voluit, ut sacerdos non nisi coram saltem duobus sacrificaret, quò, credo, ne ille frustra benè precando diceret, Dominus vobiscum, si minus quàm duo sacris interessent. Propterea non rectè faciunt, qui sine arbitris sacrificant. Gratianus hoc præscriptum Sotero attribuit qui fortè illud parum custoditum renovavit.

CAPUT XIII.

Quare nonnulla tam Hebraica, quàm Græca, vel Syriaca verba in Missa usurpentur, & ibidem de eorum significatione.

ILlud insuper haud omittendum duximus, quod facit ad quarundam vocum cognitionem, quæ ut peregrinæ, inter sacra facienda à pluribus frequentantur sacerdotibus, quàm intelliguntur. Sunt enim verba quædam Hebraica, quædam Græca aut Syriaca. Hebraica & Syriaca, *teste divo Hieron. ad Marcellam*, ideo immutata ab initio manserunt, quia vel Interpretes, vel Apostoli, id faciendum minus curarunt, ut quoniam primùm religio apud Iudæos, *velut supra demonstravimus*, cœperat, nihil ad credentium offensionem innovarent, sed ita ut à puero imbiberant, traderent: postea verò quàm in universas gentes Euangelii sermo dilatatus est, non potuisse semel suscepta immutari, idem auctor est. Cujus etiam rei Origenes rationem reddens, asserit, propter vernaculam cujusque gentis linguam, non posse verba quam plurima ita apud alios sonare, ut apud suos: ac multo propterea melius esse, non translata ponere, quàm illorum vim interpretatione tenuare. Hac ratione Græcos primum vocabula illa Hebraica suis commiscuisse, par est credere, utpote desperantes posse se absolutum sensum suo sermone reddere, & sic nostros nihil deinde plus ausos, & Hebraica & Græca permisisse stare. At qui id consultò factum non nemo falsò putat, quo ad imitationem ejus tituli, qui super crucem

cem Servatoris positus fuerat, perinde Missà triplici lingua constaret, at illum scriptum fuisse hebraicè & Græcè & Latinè tradit Euangelista Ioannes. Sed jam ad interpretationem ipsorum verborum aggrediamur. IESVS Hebræum nomen, *ut Hieronym. indicat*, apud nos Servatorem significat. CHRISTVS ex mystico chrismate unctus dicitur, quem Iudæi Messiam appellant. Idem dictus est Nazaræus, id est, sanctus sive consecratus, vel à Nazareth oppido Galilææ, in quo est genitus, & nutritus. Item Emmanuel, quod hebræum est verbum, & Nobiscum Deus. Rabbi, idem ac dominus sive magister, vel præceptor: nam apud Hebræos, à multitudine scientiarum dicta est vox. Paracletus græcum verbum: id est, παράκλητος & significat advocatum, doctorem, hortatorem, consolatorem. Sic Servator pollicitus est mittere paracletum, hoc est, Spiritum veritatis, qui discipulos doceret. Et illud notissimum est, paracletum per e scribendum in penultima, eamque producendam: nam si legeris paraclytum per y, in penultima facies Christum sceleratorum consocium: qui suis discipulis promisit fore, ut pater ejus nomine, talem ad ipsos mitteret doctorem: quippe paraclytus apud Græcos, nomen est impositum à παρὰ præpositione, quæ præter, & κλυτὸς, quod celebrem inclytùmque significat. Ergo cum ea præpositio hoc loco pro sine ponatur, & cum κλυτὸς conjuncta pro eo qui sine fama est ac planè infamis, non utique convenit Christi promissioni. Imò atque adeò hinc videre licet, quàm parum rectè faciant sacerdotes, qui ita apud Euangelistam Ioannem legunt: seu quàm turpiter peccent, qui etiam de errore moniti, tantum abest, ut velint rectam tenere viam, ut scientes delirent, perindè

quasi non Veritatis, cui Christus sese comparavit, cum dixit: Ego sum Via & Veritas: sed Consuetudinis quamvis depravatissimæ observatores esse debeant. Bone Deus! ecquid reliquorum munerum functionis ab ejusmodi expectari potest, qui ab aliis docti scire nihil volunt? Sanè sic Simonem, sic Iacobum penultima syllaba correpta, pronuntiant, etsi longa est, cum apud Græcos per ω, quod longum est, ea nomina scribantur. Ad prima redeo: Pascha Hebræum vocabulum, non græcum, *prout Hieronymus affirmat*, & transitum sonat, quod Iudæi tunc ex Ægypto in patriam remigrassent. Epiphania græcum verbum, apud nos apparitionem vel ostensionem significat: hoc ideo, quia eo die Servator stellâ proditus est, & trigesimo deinde anno adhuc mundo ignotus, cum venisset ad Ioannem ut baptizaretur, cognitus est, intonante de cœlo patre, hic est filius meus, &c. Item Pentecoste græcè quinquagenaria latinè dici potest, quod usque ad hanc celebritatem, à resurrectione Domini intersint quinquaginta dies, *ut infra fusius explicabitur*. Scenopegia, vox composita, dicta est à figendis tabernaculis, quia in solitudine prisci Hebræi illis usi essent, & erat festus dies. Nostri perperam addunt aspirationem. Item encænia festi dies initiales, hoc est, dedicationis templi. Kyrieeleeson verbum compositum, ex κύριε quod significat Domine, & ἐλέησον quod est miserere. Alleluja duo itidem verba & Hebraica, atque idem, ac Laudate Deum. Ia enim, *teste Hieronymo*, ex decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocitatur, unum est. Antiphona Græcis vox reciproca, quod vicissim canatur. Homilia græcè, latinè dicitur colloquium, sermo. Canon Græca vox regulam significat. Hosanna, Hebræo sermone perinde valet atque

apud

apud nos, O Domine salvum me fac. Sabaoth hebraica quoque vox, & idem atque Latinis, Dominus omnipotens sive Dominus virtutum, aut exercituum. Eucharistia Græcis gratiarum actionem significat, sicuti Euangelium bonum nuntium. Psalmus & hymnus, utrumque Græcum ac alterum latinè canticum, alterum laus dicitur. Paradisus grajâ voce, pomarium, hoc est, hortus consitus pomis. Parabola Græcè dicitur, latinè comparatio, similitudo. Symbolum collationem significat, quia Apostoli, sive patres in unum contulissent, quod unusquisque de Deo senserit. Petrus Græcis saxum, velut Cephas Syro sermone, soliditas, quod Petrus solidus fuisset in confessione veritatis. Phylacterium Græcum vocabulum, latinè custodia dicitur quod in iis servetur memoria legis: sicut apud nos regulæ juris habentur. Synagoga congregatio à nostris dicitur, nos etiam grajâ voce Ecclesiam vocamus. Mammona, *ut probat Hieronymus*, syriacum est nomen, singularis numeri, generis masculini, & apud nos divitias significat. Ethnicus, vox Græca, & Latinis homo alterius sectæ. Proselytus, græcum verbum, nobis advena: sic enim illum vocabant Hebræi, quem ex aliena natione, in suæ legis consociationem recepissent. Scandalizare, græcum verbum, latinè est offendere: sicut angariare persicum, & significat adigere, compellere. Golgatha, syra est vox non Hebræa: & Hieronym. ostendit significare locum calvi sive calvariæ. Ita dictus est locus Hierosolymis, ad septentrionalem partem montis Sion, quod in eo jacerent capita hominũ damnatorum. Corbana, quã etiam vocant gazophylacium, nomen ex lingua persica & græca compositum, & significat arcam, in qua servabantur templi pecuniæ, seu munera quę usui erant ministris; nam corban, *ex testimonio*

Jose-

Iosephi, quod in superiore libro citavimus, cum de radendo capite Nazaræorum sermo fuit apud Hebræos significat munus: unde corbana dicta videtur. Eleemosyna, largitio quæ inopi fit, Græca vox: & misericordiam sonat. Gehenna locus erat in valle filii Ennon, in sorte tribus Benjamin, ubi filii Israël, erectis aris, sacrificabant, ac filios exustos igni devovebant, immolabantque dæmonio Moloch, quam Deus, *uti apud Hieremiam legitur*, comminatus est se mortuorum cadaveribus impleturum: apud nos, pro loco inferorum accipitur. Diabolus græcũ verbum sonat delatorem, sive calumniatorem. Beelzebub, Hieronymus docet idem esse Bel, Beel, & Baal, & Hebręis idolum, & Zebub muscam, quasi dicas idolum muscæ: εἴδωλον enim simulachrum significat, & sic hoc nomine spurcissimum fuisse idolum. Abyssus Græca vox, latinè vorago dicitur. Phantasma Græcis, visum per somnium videre est, latinè spectrum dicitur. Sed ne per hæc peregrina longius gradientes, visum etiam nos videre videamur, jam ad finem veniamus. Amen vox hebræa est, latineque, *sicut declarat Aquila*, verè, sive feliciter, vel fiat: Hieronymo teste *in Psalmis*, ubi ait, Fiat, fiat, Hebræis legitur Amen, amen. Erat quippe germanum consimileque Hebræorum institutis, in veterum religione, Feliciter, *quod supra ex Apuleji lectione constat*, atque hic amen, quo significatur, ut ea quæ supra sunt verè dicta, confirmentur. *Super ea re extat brevis epistola divi Hieronymi ad Marcellam.* Hæc paucula libuit exponere, ut unicuique rem divinam facturo, obvia esset ejusmodi verborum significatio.

Libri quinti finis.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

De

INVENTORIBVS RERVM

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

De pio pœnitendi initio, atque duplici Pœnitentiæ, quam vocant, genere, & de primo confitendi delicta instituto, & qualis sit Publica Confeßio, ac ibidem de triplici Purgatione priscorum.

PRincipium religionis Christianæ cum unctione Christi, & regum item originem & exitum conjugii sacerdotalis, & modum contrahendi, ac ritum sacrificandi, cum apud Hebræos, tum apud nostros, juxta & orandi, & quantum mortalibus ipsa Christiana religio profuerit, superiore libro exposuimus: jam idcircò & alia quæ ad institutum pertinent opus disseramus. Primum omnium scire licet pœnitendi initium à Deo profectum esse, qui ita pro sua erga nos miseros mortales misericordia, factum voluit, quod probat atque affirmat Tertull. *in eo lib. quem de Pœnitentia, quam vocamus, composuit,* ubi

ubi inquit, Omnibus deiiĉtis seu carne, seu spiritu, seu facto, sive voluntate commissis, qui pœnam per judicium destinavit, idem & veniam per pœnitentiam spopondit, dicens ad populum: Pœnitere & salvum faciam te. Et iterum: Vivo, inquit, Dominus, & pœnitentiam malo quàm mortem. Ergo pœnitentia vita est, cum præponatur morti. Et pergit: Bonum est pœnitere, an non? Quid revolvis? Deus præcipit. At enim ille non præcipit tantùm, sed etiam hortatur. Invitat præmio ad salutem, jurans etiam. Vivo dicens, cupit credi sibi. O beatos, quorum causa Deus jurat! *Hucusque ille.* Hinc homines pœnitendo cœperunt sese Deo de peccatis purgare, *ut in Levit. est cap.* 5. Deinde Servator noster, ut nos ex omni parte immortalitate donaret, postremò portionem salutis cœlestemq; pastum nobis propinavit, *apud Joan. Euang. c.* 6 dicens: Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Et pergit: Qui edit hunc panem, vivet in æternum. Verùm quia non decebat, ut quispiam non mundus tam purum nectar hauriret, tamque salutarem ambrosiam esse auderet, idcircò Apostolus docuit, ut accedendum esset ad ea sumenda, inquiens: Itaque quicunq; ederit panem hunc, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane edat, & de calice bibat: nam qui edit aut bibit indignè, judicium sibi ipsi edit, & bibit, &c. Sed quomodo probabit se homo, cum nemo possit esse tam prudens, tam sagax, quin aliquando labatur? Quod Deus Optim. Maxim. sciens, pro sua benignitate aperuit nobis portum salutis, ut huic necessitati, cui fragilitas carnis subjecta est, medicina pœnitentiæ subveniret: nam

præcur-

præcursorem misit Ioannem Baptistam clamantem, Pœnitentiam agite. Attende, hoc loco spiritualis pœnitentia tractatur, quia omnis nostra vita aliud nihil esse debet, nisi pœnitentia, quæ facit, ut quis, *velut ait Apostolus*, transformetur per renovationem mentis suæ, & ad se revertatur, dolendo peccatum suum, dicente Servatore: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiat eam. Et hæc interior est, ac Euangelica dicitur pœnitentia, cujus fructus est exterior, quæ agitur per corporis afflictationem & voluptatum contemptum: atque ut ista ficta, ut in hypocritis apparet, ita illa non nisi vera esse potest. De ea meminit Tertul. *in libello Definit dog. Eccles.* Pœnitentia vera est, inquit, pœnitenda non admittere, & admissa deflere. Satisfactio pœnitentiæ est, causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere. Modus autem pœnitendi est, ut ab amore virtutis, non à vitii odio, te incipiat pœnitere. Exempli caussa: Amato castitatem, in eaque acquiescito, tunc tibi statim post turpioris intemperantiæ odium suâ sponte oborietur. Id modi pœnitendi præscribitur *Psalmo quadragesimoquarto*: Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem. Atque hoc pium est pœnitendi initium. Præpostere igitur agunt, qui à peccato inchoant pœnitentiam, quia illud metu pœnæ, non virtutis amore, qui vitiorum omnium fuga est, facere videntur. Quapropter Christus cum vellet Discipulis verum integritatis exemplar monstrare, consuevit puellum longè innocentissimum in medio statuere, jubens ut similes illius efficerentur, si averent ingredi in regnum cœlorum, quo eos sic præsentis virtutis imagine, ad pœnitendum beateq; vivendum facilius induceret. Si quis igitur aut cupiditate victus, aut libidine impulsus, aut errore deceptus, aut

vi coactus

vi coactus ad injustitiam lapsus fuerit, non despe- ret: potest enim per hunc modum reduci ac libe- rari, si pœniteat actorum, & ad meliora conver- sus satis Deo faciat, & ita resipiscat, quo & errati pigeat, castigetque seipsum stultitiæ, & confirmet animum suum ad rectius vivendum: quoniam sicut nihil prodest malè viventi anteactæ vitæ probitas, quia superveniens nequitia, justitiæ fa- cta delet: ita nihil officiunt peccata vetera cor- recto, quia superveniens justitia labem vitæ prio- ris abolet. Vtrunque ipse Dominus *apud Ezechie- lem* nobis denunciat: Si impius egerit pœniten- tiam, omnium iniquitatum ejus non recorda- bor: si autem averterit se justus à justitia sua, & fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus quas fe- cerat, non erunt in memoria. Atque ita ultima facta aut nobis bono, aut malo sunt. Sed pro- pterea quod nihil prodest inclusam habere con- scientiam, quia patemus Deo: idcirco postquam satis delictorum nos pœnituit, deinde oportet ultrò aperire animum, & perniciem vitiorum ipsi Deo, qui mederi, & veram atque perpetuam sa- nitatem reddere potest. Appetenda est hæc omni- bus medicina, quoniam in majore periculo ver- satur anima quàm corpus. Et quia Servator no- ster ut humanâ indutus personâ ubiq; nobiscum præsens esse diu noluit, proinde sui vicarios con- stituit homines mortales, id est: Apostolos ac discipulos suos cum primis, quibus dixit: Quo- rumcunque remiseritis peccata, remittentur eis: & quorumcunque retinueritis, retenta sunt: ut illis nostra confiteremur delicta, tanquam veris judicibus, & ab iisdem aliqua affecti pœna, per divinam gratiam remissionem acciperemus. Ante Christi adventum, sat erat mente fateri Deo com- missa, clamante Prophetâ: Dixi, confitebor ad- versum me injustitiam meam Domino, & tu re-

misisti

misisti impietatē peccati mei. Et istuc exemplum confitendorum delictorum ab Adam & Cain ejus filio, qui se peccasse coram Deo non negassent, editum esse ad imitandum, Tertul. *libro adversus Marcionem secundo* docet. At istiusmodi confitendi peccata principium fuisse non incertum habetur, quod quærere & investigare nostræ sunt partes. Sed postquam Deus ipse nostra salutis causa factus est homo, necessum fuit homini, qui ejus locum in terris tenet, aperire pectus, & totam nudare vitam per confessionem, quæ conscientiæ vox est, uti mereremur veniam, quam Iesvs Christus per passionem suam nobis impertitus est. Atque hoc apud nos Christianos fuit primum confessionis institutum, ad quod beatum Iacobum allusisse ferunt, cum dixit: Confitemini invicem alius alii delicta, & orate pro vobis invicem, ut sanemini. Illud sic nos Deo reconciliatos voluisse videtur, ut remissis vicissim offensis amicius inter nos viveremus. Fuit illa omnino confessio, quàm publicam vocant, quæ postea ut quidam, quibus omnino plus sapit palatus quàm cor, tradunt, exemplo patribus fuisse videtur, ut secretiorem instituerint, qua, priore omissa, nunc utimur maximè necessaria, quando per eam, cum corporis tum animi vitiis fœdè labentes, Deo semel atque iterum reconciliamur. Verumtamen ego affirmare ausim hujusce secretioris confessionis auctorem fuisse Christum, qui *quemadmodum supra ostendimus,* auctoritatem fecit Apostolis remittendi pariter atque retinendi aliorum peccata. Qua sanè potestate, ecqua illi pacto uti potuissent, nisi jam tum mortales cœpissent eis de suis confiteri delictis? Quippe solus Deus scrutator est humani cordis, ex quo omnia ferè mala quæ ab homine in hominem proficiscuntur, jugiter manant: quod

& factum

& factum esse testatur Lucas *in Actis*, *cap.* 19. qui postquam ostendit filios Scevæ Iudæi principis sacerdotum ausos fuisse invocare nomen domini Iesu super eos, qui haberent spiritus malos, quemadmodum Paulus faciebat, & ob id vulneratos fuisse ab homine spiritu vexato, inquit: Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi & incidit timor super illos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu, multique credentium veniebant, hoc est, ad Paulum confitentes & annuntiantes facta sua. Et hæc vera confessio, & initium secretioris confessionis fuit. Quare parùm omnino prudentis, ne dicam sponte errantis est, aliter vel credere, seu tradere, cum ejusmodi argumento rei nihil profectò videatur esse probabilius: At sunt, qui scribant, confessionem hanc apertam fuisse, qui necesse est, vel intelligant esse eos homines de manifestis actibus confessos, quæ res confessionem non requirebat, vel non intelligant quod dicunt: si enim de occultis delictis palam confessi forent, jam tum ansam dedissent inimicis ad objicienda sua sibi facinora cum dedecore, quod morte magis vir sanæ mentis fugere debet: ex quo confessionem minimè apertam fuisse satis constare potest. Atqui controversia de nostra confessione secretiori ex eo orta videtur, quod ejus Tertullianus scriptor antiquissimus nihil meminerit, id quod tamen admirationem efficere minus deberet, quia res nova ac in nonnullis Ecclesiis adhuc inusitata haud statim potuit in animos hominum generatim irrepere, cum præsertim per pudorem non facilè liceat admissa cuivis prodere. Cæterum ut modus prioris confessionis priscorum diluceat, Tertulliani, *qui de ea re luculenter agit in libro quem de Pœnitentia scripsit*, verba subjiciam, quæ ejusmodi

modi sunt: Is actus qui magis Græco vocabulo exprimitur, & frequentatur, exhomologesis est, qua delictum Domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus Satisfactio confessione disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia Deus mitigatur. Itaque exhomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, conversationem injungens Misericordiæ illicem. De ipso quoque habitu atque victu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus dejicere, illa quæ peccavit, tristi tractatione mutare. Cæterum pastum & potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animi causa. Plærunque verò jejuniis preces alere, ingemiscere, lachrymare, & mugire dies noctesque ad Dominum Deum tuum, presbyteris advolvi, & aris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ injungere: *hæc Tertullianus.* Mos iste talis confessionis flebilis & lamentabilis etiam nunc in die præsertim Dominicæ Cœnæ, multis in Ecclesiis observatur, qui proculdubio hinc acceptus est. Postremò sequitur, ut satis Deo faciamus: quod fit cum jussu sacerdotis, cui fassi sumus commissa, facimus fructus, uti Ioannes prædicabat, qui deceant pœnitentiam: nam, *uti Cyprianus ait,* pœnitentiam ille agit, qui divinis præceptis mitis & patiens, & sacerdotibus Dei obtemperans obsequiis suis & operibus justis Dominum promeretur. Atqui Innocentius tertius constituit, ut qui jam doli capaces esse cœpissent, si non sæpius, at semel quotannis confiterentur peccata illis sacerdotibus, qui eorum animarum curam haberent. Atque hic est, veræ purgationis modus, ut quod dicto factove quotidie peccamus, illud pura conscientiæ voce piisque actibus expiemus, non autem Iudaico

ritu

ritu, arietis ſanguine aut more priſcorum, tedâ, ſulphure, vel aquâ. In ſacris ferè omnibus ethnicorum tres erant iſtæ purgationes: nam aut Tedâ purgabantur, & Sulphure, aut Aquâ abluebantur, aut Aëre ventilabantur. Triplicem purgationem Ovidius notat illo verſu:

Terque ſenem flammâ, ter aquâ, ter ſulphure, luſtrat.

Et Vergilius idem.

Ter ſocios pura circumluit unda,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ.
Luſtravitque viros.

Item ovum uſurpabant. Iuvenalis:

Niſi ſe centum luſtraverit ovis.

Sic & in hoc delirabant: non enim corpus, ſed animus eſt purgandus, utpote cujus abſque nutu, atque renutu nemo quiſquam fit nocens.

Caput II.

Qui primi inſtituerint Horas Canonicas, ac ſanxerint, ut Pſalmi à choro alternis canerentur, ac quàm parum frugifer ſit Cantus in domo Domini mollior atque delicatior, & ibidem de origine Chori, & qui Divorum vitas ſcripſerint.

PReces horarias ſive canonicas, quas vocant, Hieronymus primus Euſebio Cremonenſi & pleriſque aliis qui cum eo vixerant, inſtituiſſe fertur, quibus divinæ in templis laudes canerentur, ut ex ſacra patet hiſtoria, quas patres deinde receperunt imitati carmen David: Septiès in die laudem dixi tibi, Sunt autem qui tradant, *& inprimis divus Cypria-*

Cyprianus morem celebrandi, primam, tertiam, sextam, & nonam horam à Daniele sumptum, quod ille ter in die positis humi genibus, patrio ritu manè, horâ sextâ & nonâ precari consuevisset. Ita, *teste divo Hieronymo*, tria sunt orandi tempora: manè, id est, horâ tertiâ, cum Spiritu Sancto afflati sunt Apostoli: sextâ cum edendum est. Sic Petrus Apostolus volens cibum capere, ascendit circa horam sextam in cœnaculum, orandi causâ: nonâ, tum idem Petrus & Ioannes perrexerunt ad templum, precandi gratiâ. Fuit vel illud priscorum institutum, cum apud illos sic oraretur, *teste Apulejo, qui libro* 11. *ita scribit*: Rebus jam ritè consummatis, inchoatæ lucis salutationibus religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt. Matutinas precationes vocat hoc loco Apulejus non ineleganter salutationes, ostenditque modum orandi divisum in horas sacrificiis legitimas fuisse. Postea, quod satis constat, Pelagius secundus decrevit, ut ipsæ septem canonicæ horæ quotidie à sacerdotibus recitarentur, velut præsens remedium humanæ imbecillitati futurum, quo sicuti justus septies in die, *quemadmodum ait Salomon*, fortè per inconsiderantiam cadit, ita per orandi curam toties resurgat, convaleatque. Singulis autem horis Gregorius præfationem dedit initium psalmi David, Deus in adjutorium meum intende, Domine ad adjuvandum me festina: subjecitque hymnum illum, Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto: *de quo alibi dicemus*. Vt totidem etiam horæ in honorem deiparæ Virginis quotidie recitarentur, instituit Vrbanus secundus in concilio, quod in Gallis ad Claromontem habuit. At Hieronymus rogatu Damasi digessit Psalterium quod vocant, id est, psalmorum librum, in septem partes, ad numerum dierum unius hebdomadæ, ut quilibet dies

certum

certum psalmorum numerum haberet, qui caneretur: quod ita distinctum nunc ex ipsius Damasi decreto in omnibus templis legitur. Fertur idem Pontifex omnium primus hymnum Gloria Patri, & cætera, qui tribus divinis personis redditur, ad extremum quemque Psalmum adjecisse, quem in Niceno conventu prius editum, memoriæ proditum est. Item primus instituit, ut chorus alternis vicibus psalmos caneret: quanquam non nemo tradit, id antea ab Ignatio Episcopo Antiocheno institutum fuisse, quippe qui per quietem audivisset Angelos ad eum modum vicissim psalmos concinentes: id quod unus vel alter à David mutuatus esse videtur, qui, *teste Iosepho lib. Antiquit. 7.* dicitur septem constituisse choros, & eos canentes ac præcedentes ipse sub secutus, dum arca Hierosolyma deportaretur. Vel Asaph imitati sunt, qui, *ut supra diximus*, etiam apud Hebræos, auctor fuit ordinis eorum qui psallerent. Fuit omnino jam inde ab initio mos nostris, concinere de rebus sacris, dicente Tertulliano ad uxorem: Quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabat? Id hodie apud Germanos cum primis servatur. At divus August. *libro Confessionum 9.* ait, Ambrosium Mediolanensem antistitem hunc canendi hymnos & psalmos morem primum apud Occidentales instituisse populos: quod non utique multum abhorret à sententia eorum, qui Damaso assignant: nam cum ambo per idem tempus fuerint, & quod unus cœpisset, ab altero ratum haberi oportuerit, non injuriâ & ambo ejus rei auctores dici possent. Verùm quantum jam tunc illud institutum utile esse cœperit, idem August. *lib. suarum Confessionum 10.* planum facit: quippe qui à Deo veniam petit, quod diligentius cantum, quàm sacrorum verborum pondus attendisset. Sed hodiè nihilò plus

plus è republica nostra esse apparet, quando cantores nostri ita templis constrepunt, ut nihil præter vocem audiatur, & qui intersunt, ejusmodi vocum concentu, quo eorum aures maximè calent, contenti, dev i verborum minimè curant. Vnde eò ventum est, ut apud vulgus, omnis ferè divini cultus ratio in istis cantoribus sita esse videatur, quos bona pars populi ut audiat, in sacras ædes velut in theatrum concurrit: eos pretio conducit, eos fovet, eos denique solos domui Dei ornamento esse existimat: tantò molliores & delicatiores in cantu flexiones & fictæ voculæ vulgus magis delectant, quàm certæ & planæ: ac ei gratior est sonus, qui tremulo è gutture funditur, quam qui gravitate editur. Quare dubio procul ex religionis usu foret, ita constituere, ut canentes hymnos modulatè distincteque, more fermè legentium pronuntiarent, eo quidem sono, quo nunc apud nos in Canone sacro, præfationes & dominica precatio canitur. Quod divum Athanasium Alexandrinum episcopum olim in diœcesi sua fecisse Augustinus *in prænotato libro* attestatur, atque magnoperè laudat. Chorus autam multorum vocibus constat, ita ut ex pluribus una reddatur, fiatque concentus ex dissonis: *auctor Seneca, & Macrobius.* Chorum à χαρᾶ, id est, lætitia, dici autumat Plato *lib.* 2o· *de Legib.* Ego verò dixerim hujusmodi cantica benè magna ex parte, à veteribus ad nostras cæremonias esse translata, apud quos ad symphoniam sacrificabatur, teste Livio, *lib. ab Vrb. cond.* 9 ubi ait: tibicines solitos præcinere sacrificiis. Sed vel id planius facit pes spondæus, ita dictus, quod in sacrificiis libantes eo maximè uterentur: nam Græci σπονδὴν libamina appellant. Numa Pompilius hunc pedem pontificum nuncupavit, cum spondæi melos, id est cantu, patrios placaret

indigetes. Prætereà thure incensis altaribus, tibicinem spondæum canere jubebant, ut duabus longis symphoniis quasi duplicibus & jugibus vocibus prospera deorum voluntas firmaretur. Sic Cicero tradit pudicam mulierem, cum violenti juvenes ejus fores frangerent, admonuisse tibicinam, ut spondæum caneret: quod cum illa fecisset, tarditate modorum & gravitate canentis, illorum furorem consedasse. *Meminit & hujus rei Quintilianus in 1. de Institut. oratoria.* Sed ad Damasum redeamus. Is quoque instituit, ut ad singulas horas canonicas recitaretur, pressâ tamen voce, Symbolum, quod ad differentiam Niceni symboli, vulgò brevius & Apostolorum appellatur: quamvis certius sit, ut multi tradant, istud non illud in Niceno concilio editum. Vitalianus verò canendi modum invenit decentissimum, quo hymni sacri canerentur, quod ante eum Gelasio & Gregorio etsi non nemo assignat, adhibuitque ad eum organa. *De ejusmodi musico instrumento affatim tradidimus supra lib.* 1. *cap.* 15. *cum de instrumentis musicis dictum est.* Vitas divorum quas lectiones appellamus, Paulus Diaconus & Ituardus monachus circiter annum salutis DCCC. rogatu Caroli Magni scripserunt. Et quoniam cum aliàs, tum præsertim imperante Diocletiano, Damasus & Eusebius testantur, ad decem & septem Christianorum millia, diebus tantum triginta, per diversas provincias afflicta suppliciis fuisse, difficile erat singulorum vel vitas describere, vel diem festum cuilibet dare: illi proptereà composuerunt lectiones, quas appellamus, quæ martyribus pluribus, confessoribus quos vocant, vel virginibus convenirent, quas partes de concilii sententia postea comprobarunt, certisque diebus quæ ipsis divis sacri haberentur, recitari inter horas canonicas mandarunt. Posthæc quidam

quidam putantes fore, ut quis in multiloquio suo facilius exaudiretur, preces alias instituere, quædam mutuati ab his canonicis, quas ad distinctionem suarum, Romanas appellarunt: nam Benedictus suis monachis certum orandi modum præscripsit, item Bernardus suis, Dominicus suis. Quin & singuli provinciales antistites idem fecerunt, ut hodiè alii alias preces usurpent: & id factum sit vel Romanorum pontificum consensu, qui nihil respuere voluerunt, quod divinum augeret cultum, tametsi Christo brevior, non item longior precandi modus probatur.

CAPUT III.

De initio Iejunii, & primo Eleemosynæ usu, ac ibidem quale verum sit Iejunium, atque de jejunii Adventus, quem vocant, & quadragesimæ vario primordio, undè dicta sit, ac feriæ quartæ Cinerum, quatuorque temporum instituto.

DOcet divus August. *in sermone 39. de tempore, ad fratres*, precibus, *de quibus jam abunde supra diximus*, duas esse alas annectendas, Iejunium & Eleemosynam, hoc est, ut vocamus, largitionem misericordiæ causa inopi factam, quo celerius in cœlum advolare, id est, Deo longè acceptissimæ fieri queant: quia bonæ fiunt illæ preces, uti in Tobia est, quas jejunium & Eleemosyna comitatur: Iejunii initium ab orbe statim condito factum est, cum primis nostris parentibus in amœnissima terræ parte, cui Paradisus Græcâ voce nomen fuit, constitutis interdicta est arbor,

à qua abſtinerent, ut ſic obtemperando beatiſſimam vitam degerent, malorum omnium expertem, terrâ ſua ſponte ferente omnia, & Deum creatorem ſuum ſpiritu, uti minus mole corporea onuſto, facilius colerent. Imo, *ut Ambroſius ait* primus mundi uſus cœpit à jejunio, qui *in libro de Helia & jejun.* ita ſcribit: Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum, & volatilia ſuper terram, & adhuc ſervabatur jejunium. Sexto die beſtiæ ſunt creatæ, & cum beſtiis orta edendi poteſtas, & uſus eſcarum: inde lex de jejunio lata eſt, pœnaque violatori indicta, dicente mandato Dei: De ligno quod eſt ſcientiæ boni & mali, non comedetis: qua die autem ederitis, ex eo morte moriemini. *Hactenus Ambroſ.* Ita nihil prius Deus præſcripſit homini, quàm ut abſtineret. Atque jejunij talis fuit origo. Verùm abſtinentia haud diuturna in parentibus fuit: non multò poſt commiſerunt, ut alteram, credo, precationum alam experirentur: quapropter dum in cœlo eſſe ſibi videbantur, amœniſſimo domicilio ſedeque illâ beatiore expulſi, ſeſe nudos ſubitò repererunt, ac tum primum alienis opibus egentes, à Deo pelliceas tunicas accepere, quibus operirentur: inde rerum omnium magis indigentes, ſolum laborioſe vertere, & per ſudorem ac ærumnam vitam agentes, expectare fructus terræ, quæ jam cohibita nihil ultrò amplius ferebat, coacti ſunt. Subiit & morbus, tentareque cœperunt frigora & æſtus inſueta corpora, ſicuti oraculum prædixerat, ea vitæ incommoda adeunda eſſe, ſi minus divinæ legi paruiſſent. Et hinc ſimul eleemoſynæ uſus eſſe cœpit, qui inter omnes gentes tantum deinceps increbuit, quantum pauperies ſemper ſerpſit. Sed hanc non uno humanitatis vel liberalitatis genere metiri licet: quodcunque enim charitatis officium in alterum præ-

ſtatur,

ſtatur, id eleemoſyna eſt. Cæterùm Moſes primus eleemoſynæ dandæ uſum introduxit, dicens, *ut in Deuteron. extat*: Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ: idcircò ego præcipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno, & pauperi, qui tecum verſatur in terra. Quod vel Chriſtus approbavit, cum inquit: Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis. Et rurſum *alibi*: Vendite quæ poſſideris, & date eelemoſynam. Magna nempe vis eleemoſynæ, cum in ea tam benè omnia bona noſtra locata velit Servator. Sed quibus danda ſit, audi divum Hieronymum cum Servatore docentem, & dicentem, Vade, vende omnia tua & da pauperibus. Pauper non utique ille, qui mendicitate & ſqualore coopertus eſt, & tamen non recedit à vitiis, ſed qui bonus eſt: *hæc Hieron.* Et Salomon: Da miſericordi, & ne ſuſpicias peccatorem. Illis igitur, *teſte etiam Ambroſio*, quos ſcimus ignavè potius, quàm ex neceſſitate oſtiatim de cibo rogare, debemus conſulere, ut bene agant, ac eos objurgando commonefacere, ut ſine vitæ ignavia velint in ſudore vultus, ſicut divina jubet juſtitia, & quæritare victum, & eſſe panem ſuum. Et hæc ut magis pia & ſalutarior eleemoſyna ſpiritualis nuncupatur. Eſt tamen communiter danda eleemoſyna omnibus, quando eo non tam accipientibus, quàm dantibus prodeſt. Sed de Iejunio jam agamus. Manavit & illa jejunii ratio ad poſteros: enimverò carnis ac vini uſus ab Adam ad Noëuſque ignotus fuit, *ut infrà capite ſexto demonſtrabitur.* Cibo ſe abſtinuit Moſes 40. dies, ut dignus eſſet, qui legem acciperet à Deo: neque enim, *ſicut Ambroſius in eodem libello de Iejunio ait*, introiſſet in nubem, & vocem Domini loquentis de medio igne ſine periculo audiviſſet, niſi munitus armis jejunii fuiſſet, quippe quod vitioſas corporis

partes conprimit, hominemque puriorem reddit ad res divinas tractandas. Deinde abstinuit Elias, & postremò Servator noster dies totidem. Item Ninivitis Ionæ prophetæ operâ & cohortatione pœnitentibus per jejunium venia datur. Ita Iudæi abstinere consueverunt, quoties à Deo opem adversus calamitates implorare, aut eum iratum placare, vel aliquid usui vitæ necessarium rogare, seu acceptorum beneficiorum memoriam redintegrare, vel dies festos agere voluissent. Demum Christus & Iejunium observandum esse, & Iejunii modum docuit, cum *apud Matth. cap.* 6. dixit: Tu verò cum Iejunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne conspicuum sit hominibus te Iejunare, sed patri tuo, qui est in occulto: & pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo. At jejunio videtur nomen inditum ex intestino, quod jejunum dicitur, quia *teste Cornelio Celso lib.* 4. nunquam quod accipit, continet, sed protinus in inferiores partes ventris mittit: hoc argumento, ut more jejuni intestini, minus nos cibis oneremus, cum abstinemus, quod proprium continentiæ est. Verum autem jejunium servat, non qui à carnibus tantùm cœnaque abstinet, id quod vulgus absolutum jejunium existimat, sed qui simul & affectionibus aliquid adimit, ut minus permittat iræ, quàm soleat, minus superbiæ, minus cupiditati, nihil voluptati: ac patienter ferat, si quid adversi inciderit. Hæc omnia Epictetus Stoicus duobus verbis quæ frequentissimè usurpabat, pulcherrimè comprehendit, Sustine & Abstine. At Origenes in hanc quoq; sententiam, Vis, inquit, ostendam, quale te oporteat jejunare jejunium? jejuna ab omni peccato, nullum cibum sumas malitiæ, nullas capias epulas voluptatis, nullo vino luxuriæ concalescas: jejuna à malis actibus, abstine à malis sermonibus, contine te à

cogi-

cogitationibus pessimis, noli contingere panes furtivos perversæ doctrinæ, non concupiscas fallaces philosophiæ cibos, qui te à veritate seducant: tale jejunium Deo placet. Vt igitur ad hanc tanti præmii messem sæpius vigilaremus, ut ad cælestium bonorum gustum eniteremur frequentius, Apostoli volentes Christianos imitatores esse Servatoris abstinentiâ, instituerunt in quadraginta dies jejunium ante pascha servandum. Id esse verum testis est divus Hieronym. *in Epist. ad Marcellam, adversus Montanum, qui plures quadragesimas servandas prædicabat* scribens: Nos unam quadragesimam, secundum traditionem Apostolorum, tempore nobis congruo jejunamus, illi tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint Servatores, non quò & per totum annum, exceptâ Pentecoste, jejunare non liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate manus offerre, *& reliqua.* Imò si Chrysostomo credimus, ipsius Christi institutum esse videtur, qui *homilia* 10. *in Genes. de ea re* ita scribit: Nam quemadmodum in viis publicis sunt stationes & diverticula, in quibus fessi viatores & respirant & quiescunt, ut alacrius postea iter suum conficiant: & sicut in mari sunt portus, ut in eos se recipiant navigantes, dum ventorum impetus conquiescat, & sic iterum navigare incipiant: ita & nunc his qui in hac quadragesima jejunii cursum suscepere, quasi stationes & diverticula, & portus, per duos hebdomadæ dies, Dominus quietem largitus est, ut & corpori aliquantulum jejunii labores remittant, & exactis duobus illis diebus in pulchrè cœpto itinere alacriter pergant. At non nemo Telephoro illud primò assignat, & quidem falsò: nam Telephorus auxit potius dierum numerum, quàm ejus instituti fuit auctor, qui fertur constituisse, ut per septem hebdomadas, ante

pascha jejunium observaretur. Hoc temporis spatio computantur quinquaginta dies, quibus quotidie, ne uno quidem prætermisso, jejunio corpus edomandum erat: siquidem ex decreto Melchiadis perspicuè apparet, nullos tum Dominicos dies à jejunio vacuos fuisse: ille enim perdiu postea sanxit, ne Dominico, neve quinto hebdomadæ die jejunium celebraretur, quod eos dies idolorum cultores quasi sacros agerent. Sed hoc posterius paulatim obsolevit. Illud verò superius jam ante Melchiadem in usu erat, dicente Tertul. *in lib. de Militis corona:* Die Dominico jejunium nefas ducimus: eadem immunitate à die Paschæ, usque ad Pentecosten gaudemus, &c. Verùm ita fortè accidit, ut institutum jam intermissum, à Melchiade renovatum fuerit. Quare Chrysostomus eos ipsos dies *ut supra ostendimus*, à Domino datos ad recreandum corpus, rectè affirmare videtur. Ad hunc denique modum Telephorus non instituit quadragesimam, sed ad eam unam addidit hebdomadam, qua sacerdotes duntaxat, ultrà alios abstinerent, ut illi qui sanctiores esse debent, vel in hac observatione sancta, aliquid plus quam reliqui abstinendo præstarent. Posthac Gregorius scripsisse fertur Augustino Anglorum antistiti, ut curaret, quo Anglici quoque sacerdotes secundum Telephori decretum, jejunium servarent. Et id temporis spatium quinquagesima dictum, *sicut latè patet in Canon. decretis, ubi de jejunio agitur:* & id institutum deinde Aurelianensis concilii auctoritate antiquatum. Cæterùm undè dicta sit quadragesima. & quod habuerit principium, facilè ambigitur. Etenim longo jam usu venit, ut quadragesima absolutè ponatur pro eo XL. dierum spatio, qui sunt jejunio sacri, sed quàm latinè nescio, nisi dicatur, quia ordine est dies quadragesima

ſima ſacri jejunii, & finis ejuſdem: ac inde ſic nominetur, quod ſit ultima dies ex quadraginta ſicut ſecundus eſt ultimus ex duobus. Atqui fuere nonnulli, qui iſtiuſmodi partem temporis tanquam totius anni decimam ſacro jejunio darent: nam cum annus conſtet ex CCCLXV. diebus, ac horis ſex, decima pars eſt triginta ſex dies & neſcio quot horæ: & quia deinde quatuor dies: *ſicut infra dicemus*, additi ſunt, ex eo, etſi ſatis ineptè, nomen compoſuerunt, ut quadrageſima nuncupata ſit, quaſi quatuor & decima. At iſtuc ne ſomnium noſtrum, cui ſimile eſt, fortè putes, ſcriptum leges *lib. Divinorum officiorum 6.* Quadrageſimam verò alii jam uſque ab initio incipiebant eo die, qui nunc eſt primus ipſius quadrageſimæ Dominicus dies, ac ita continebat in ſe duos & quadraginta dies: alii verò à ſecunda feria præteritæ hebdomadæ, quod hodiè noſtri monachi atque Narbonenſes Galli obſervant. Verùm cum in eo XLII. dierum numero ſex intereſſent dominici dies, quibus ex ſcito Melchiadis, fas non erat per jejunium abſtinere: idcirco Dom. Gregorius *quemadmodum eodem in lib. patet*, ut quadrageſimam redigeret ad XL. dies jejunio ſacros, addidit ad eum ipſum numerum dies quatuor, voluitque feriam quartam præteritam, eſſe caput quadrageſimæ, quam multis cum cæremoniis, tum ſacris, ſanctam & celebrem fecit. Primum enim in Miſſa legitur illud Ioël prophetæ, ſecundum caput, ubi de pœnitentia agitur: deinde aliud Matthæi Euangeliſtæ, quo veri jejunii modus præſcribitur. Sed ante initium Miſſæ factum, cineres conſecrantur, quibus populus aſpergatur: ſic namque apud Iudæos, eos quos maximè pœniteret, cinere conſpergi ſolitos tradit Hieremias *cap.* 25. Deinde ſacerdos impônit eos cineres ſuper verticem capitis
 cujus-

cujusque dicens: Memento homo, quia pulvis es, & in pulverem revertis: apud alios ait; Memento homo, quia cinis es, & in cinerem revertêris: in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen. Atque hinc ea dies feria quarta cinerum appellatur. Ita cuncti generatim mortales semel saltem in anno redduntur mortis memores, quod facit, ut rectius vivamus, certo scientes nobis esse moriendum. Ad eum modum Dominus, *veluti est lib. Genes. cap.* 3. admonuit Adam postquam peccaverat, & in mortis necessitatem inciderat, de humani corporis imbecillitate, dicens: In sudore vultus tui vescere pane, donec revertaris in terram de qua sumptus es: quia pulvis es, & in pulverem revertêris. Postremò ut ne ocyus quam jejunium requireret, populus ad prandium advolaret, jussum est, ut sacra omnia ad nonam usque horam producerentur recitatis etiam simul vesperis, quas vocant. Quæ sanè cæremoniæ ac sacra partim divi Gregorii opera & auctoritate, partim Cabillionensis concilii decreto instituta sunt. Est autem Caballio, seu Cabellio, vel Cabillio, *ita variè apud veteres auctores legitur*, teste Ptolomæo, urbs in Lugdunensi Gallia celebris, in qua ea frequens synodus habita est. Ad rem redeo. Eorundem quoque Apostolorum decretum fuit, ut tres hebdomadæ ante natalem Domini, ut solennes celebrarentur, adjunxeruntque illis jejunium, quod aliquandiu publicè servatum ferunt: nunc verò monachi maximè omniũ observant. Calixtus verò primus omnium instituit, ut frumenti, vini, & olei gratiâ ter in anno jejunium ageretur, die præsertim sabbati, id est, quarto mense, septimo, & decimo, si inchoemus annum à Martio, Hebræorum more. Inde mutato consilio, in quatuor partitus est anni tempora id jejunium, in ver, æstatem, autumnum,

tumnum, & hyemem. Quibus temporibus deinceps ratio sacrorum ordinum habita est, cum id antea tantummodo Decembri mense fieri consuevisset. Sunt tamen qui Vrbano attribuant hujusmodi quatuor temporum, ac jejunii distinctionem, quæ antea hominum imperitiâ confundebantur. Sic utrunque fieri potuit, ut Calixtus primum instituerit, dein Vrbanus jejunium in quatuor tempora digesserit. At ista ego à Romanis accepta esse dixerim, quos Ovid. *in Fastis* tribus anni temporibus fructuum gratiâ, totidem sacrificia dicit fecisse, Vinalia, Robigalia, Floralia: Prima causa vini: Altera frugum Deo, qui Robigus dicebatur, sacra septimo Calendar. Maji, quoniam tunc ferè segetes robigo occupat, *ut ait Plin.* Tertia cunctorum fructuum, quibus dea Flora præerat. Hinc igitur apparet priscos Romanos pontifices eadem quoque anni tempora non inani superstitione, sed jejuniis tribus ex eadem causa celebrasse, quo vanos veterum ritus in verum pietatis cultum verterent. Deinde patres nonnulla alia constituerunt jejunia, quæ etiam ponere minimè tædebit.

Caput IV.

De ritu Vigiliarum noctu agendarum ad ædes sacras, & de Convivio Dominico, vel quale illud foret, & quando primum sacræ Vigiliæ in Iejunium fuerint mutatæ: & ibidem Nocturna sacra apud veteres semper fuisse damnata, atque de instituto jejunii quarta & sexta dierum hebdomadæ.

Os fuit statim ab initio crescentis religionis, ut quia Servator Christus noctu nasci voluisset, sacerdotes nocturno tempore surgerent, horasque canonicas canerent, ac profani similiter viri atque mulieres de media nocte surgerent, & dies præsertim paschales agerent, pernoctantes in templo, ibique orarent, & die cœnæ Domini convivium concelebrarent, quod Dominicum convivium appellabant, unàque eodem loci frequenter convivarentur: ubi simul inopes cibo reficiebantur. *Hæc ex Tertulliani libro ad uxorem secundo, habui hoc loco apposité referre.* Item divus Hieronymus, qui *in sermone de Observatione vigiliarum, aut quisquis illius auctor est (nam de ea re ambigitur,)* inquit: Hæc & hujusmodi tanta ac talia ideo sancti illi cecinerunt, & scripta reliquerunt, ut nos eorum posteri paribus excitaremur exemplis, ad celebrandas etiam noctibus salutis nostræ excubias. Quod nempè ex præcepto Domini fiebat, dicentis suis discipulis: Sic non potuistis unâ horâ vigilare mecum, Vigilate & orate,

orate, ut ne intretis in tentationem: Spiritus promptus est, sed Caro infirma. Et propheta illud ipsum decantat: Mediâ nocte surgebam, ut confiterer tibi super judicia justitiæ tuæ. Item Apostolus ait: Orationi insistite vigilantes. Hinc populus quoque, imitans illos pastores qui circa Bethlehem atque gregem suum nocte excubias agentes, meruerunt primi de ortu Domini cognoscere, solebat ea nocte quæ diem quempiam præcessisset solennem, in templis ad sepulchra martyrum pernoctare orando, sacrosq; hymnos canendo. Quod C. Plinii testimonio comprobatur, qui cum Bithyniam provinciam obtineret, motus misericordiâ ob multitudinem Christianorum interemptorum, ad Trajanum, cujus jussu ea sævitia eruperat, scripsit, multa hominum millia quotidie obtruncari, in quibus nihil omnino sceleris inveniretur, nisi quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo canere. Tum Trajanus rescripsit: hoc homines inquirendos quidem non esse, oblatos verò puniri oportere. Ad hæc Tertull. *in Apologet.* animo commotus inclamat: O sententiam necessitate confusam! Negant inquirendos, ut innocentes: & mandat puniri, ut nocentes. Parcit, & sævit: dissimulat, & animadvertit. Quid temetipsum censurâ circunvenis? Si damnas, cur non & inquiris? Si non inquiris, cur non & absolvis? *Hæc ille.* Sed quid damnosa, *uti ait Horat.* non minuit dies? Ea enim pietas postea paulatim in impietatem, illi sacri hymni in dissolutas cantiunculas, preces illæ in procaces affectus verti cœperunt: nam in eo nocturno conventu, pueri puellæque amores jam licentius meditari, juvenes palam stuprum offerre, senes lenocinium facere, & matronæ passim corrumpi minus erubescebant. Quod Vigilantius,

qui mox in hæresim est lapsus, præsentiens, ut idoneam culpandi ansam amplexus, cœpit eas excubias maximè omnium impugnare, publiceque execrari. Contra Hieronym. qui ab eo criminatore nihil non in malam partem asseri suspicabatur, graviter repugnabat, argumentans paucorum culpam non debere religioni damno esse: quia qui peccarent vigilando in templis, possent etiam in suis domibus vel in alienis eadem facere: atque non illepidè in illum cavillans ajebat. Hoc facit contra vocabulum suum, ut velit dormire Vigilantius. Sic res in aliud tempus rejecta, ita auxit contagionem, ut Domus Dei jamjam, sicut veritas dicebat Iudæis, facta esset spelunca latronum, hoc est, stupratorum. Quod patres ubi animadverterunt, ut ne id malum latius serperet, tandem aliquando instituerunt, loco vigiliarum jejunium illis divis, pridie diei cujusque festi, si ille celebris ac præcipuus esset, & sacerdotes nihilominus de media nocte surgerent, ac horas suas celebrarent: quia, *uti Cyprianus ait*, efficax fit precatio præcedente jejuno. Mansit dein vigiliarum, id est, officii nomen hujusmodi jejunio, quod æquè observatur ac quadragesimale. Atque huic crescenti morbo tale est datum remedium, post tempora omninò divi Hieronym. qui eo anno occidit, quo fuit salutis CCCCXXII. sedente Bonifacio pontifice primo. Ita Ægyptii, *teste Herodoto*, pridie diei festi solenne jejunium habere, & postquam dormierant, immolare vaccam. Hunc ritum attendant, qui ejusmodi diebus gravatè abstinent, quando inde scire licet nos à priscis hominibus istum accepisse abstinentiæ modum, ut non videamur novum obiisse munus. Ad rem redeo. Nimirum nocturna sacra semper fuere multorum scelerum causa, id quod ad extremum fuit, quamobrem Romana severitas, *teste Livio*, baccha-

bacchanalia damnarit, cum sub nomine religionis stupra puerorum fœminarumque promiscua, & corruptelæ omnis generis fieri cœpissent: & Dyagundas Thebanus *teste Cicer. de Legibus* omnia nocturna sacra ob illud ipsum apud Græcos lege perpetua sustulit. Quin etiam nostris Christianis iste nocturnus religionis cultus, *de quo supra est dictum*, labeculam aliquam infamiæ apud ethnicos aspergere cœpit Tertulliani tempore, qui de eorum suspicione meminit *eodem libro ad uxorem scribens*: Quis ad convivium Dominicum illud, quod infamant, sine suspicione dimittitur? Infamant, dixit Tertullianus, scilicet ethnici. Iam ad rem reditus instat. Item quarto & sexto hebdomadæ die jejunium indixerunt patres, quod hoc die Christus fuisset cruci affixus, & illo Iudas eum prodere animo destinasset, quod censuerat Apollonius orator insignis, *sicuti in decret. Canon. est*, qui imperante Lucio Commodo, solus eâ tempestate martyrium passus, quia de Christianæ religionis laudibus, quod tunc capitale fuit, orationem habuisset. Testatur & de observatione hujus jejunii Origines *super Levit. scribens*: Habemus quartam & sextam septimanæ dies, quibus solenniter jejunamus. Ejusmodi sexti diei jejunium ab Anglis hodie sanctissimè servatur, populis sine controversia, præ cunctis religiosissimis, sicuti nos latius de ea re memoravimus in historia nostra Anglica, quæ nuper divûm auspiciis in publicum prodiit.

CA-

Caput V.

Qui primi mutaverint Solis & Saturni dierum nomina, in Dominicum & Sabbatum, ac reliquos Hebdomadæ dies in Ferias distinxerint: & ibidem, à quibus Errantium syderum vocabula fuerint istis diebus primum tributa.

Subnectam perappositè, unde Feriarum nomen sit diebus hebdomadæ singulis inditum. Porrò Sylvester Romanus pontifex primus, vanorum deorum memoriam abhorrens, statuit, ut dies hebdomadæ, qui antea nominibus Solis, Lunæ, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, Saturni dedicati essent, ad numerum feriarum digererentur, vocarenturque prima, secunda, tertia, quarta, quinta, sexta feria, ad eum propè modum, quo apud Hebræos dies nomine sabbatorum distincti fuerant. Saturni verò diem antiquo legis vocabulo sabbatum, quod requiem significat, & primam feriam quæ in locum Solis subjecta erat, ut diem Domino sacrum, Dominicum appellari voluit: idque fecisse dicitur rogatu Constantini principis. Quanquam Apostoli primò eum diem Domino consecrarant, quod Servator noster eo die à mortuis resurrexit, atque otium sabbati, id est, otium *sicut ait Orig. ab operatione peccati*, in eundem verterant, ut perinde apud nos Dominicus esset, ac Sabbatum apud Iudæos fuerat. Quod verum esse ex eo colligere licet, quod multò ante Sylvestrum, aut Constantinum, Pius pontifex sanxisse perhi-

perhibetur, *sicut infra demonstrabitur*, Pascha dominico die celebrari, & Tertullianus cum diem Dominicum appellat, *uti proximo capite demonstravimus*. Quare istud institutum fortè id temporis minus servatum, Sylvester per hunc modum innovasse dicitur. Cæterùm hæc dierum ratio nunc tantùm, in rebus divinis habetur, cùm vix dominico die cum sabbato suum tenente locum, (& id, credo, permittente Sole, & Saturno) reliqui pristinum nomen recuperaverint. Vndè profectò pudendum est, simulque dolendum, quod non antehac data sint istis diebus Christiana nomina, ne dii gentium inter nos, tam memorabile monimentum haberent: etsi Astrologi Lunam, Martem, Mercurium & Iovem vocant planetas, id est, stellas, è quibus nomina his quatuor diebus imposita sunt, quod vi siderum efficiatur temporis varietas. Hinc Cicero *de Divinit.* inquit: Cum temporum anni tempestatumque cœli conversiones commutationesque tantæ fiant accessu & recessu stellarum. Feriæ apud veteres, erant dies, quibus nullum opus fieri liceret, dictæ à feriendis victimis, quæ immolabantur: vel à ferendis epulis quæ tum maximæ dabantur. *Sed de iis plura in capite insequenti, cum de festis diebus sermo fiet.* Quod autem receptum est, dies assignari septem stellis, qui planetæ vocantur, inventum Ægyptiorum putatur, *teste Dione historico.*

CA-

Capvt VI.

De modo Christianæ Abstinentiæ in cibis capessendis, cum solenne est Iejunium, ac de eorum delectu per legem habito: & unde sit usus apud nos consecrandi Mensas, legendique sacra scripta, dum editur, atque agendi gratias post sumptum cibum.

CVm Iejunium agitur, primùm à carne, & à quocunque ciborum genere quod sapiat carnem, sicut lac, caseus, ova, *auctore divo Gregorio*, abstinendum est. Sed carnis usum multo ante interdictum fuisse iis, qui per jejunium abstinent, testatur Chrysost. qui Gregorium ducentis antecessit annis, *homilia tertia ad populum, in detrectatores.* Quæ enim, inquit, utilitas, cùm avibus & piscibus abstineamus, fratres verò mordeamus & comedamus? Quæ lex à principio imposita fuit, cum Deus, *uti est in Geneseos lib.* dixit: Ecce dedi vobis omnem herbam seminantem semen, quæ est in superficie omnis terræ. Et omnis arbor in qua est fructus arboris, seminans semen, vobis erit in escam. Ita, *teste Origene*, primus homini cibus fuit ex oleribus & arborum fructibus, usque ad Noë tempora. Et eam ipsam legem in jejunio remansisse satis constat, quando posteritas illâ semper est usa. Abstinendum dein & à cœnis, dicente Hieronym. *prout & in decretis scriptum est*: Sint tibi quotidiana jejunia, & refectio, satietatem fugiens: nihil enim prodest tibi biduo vel

vel triduo vacuum portare ventrem, si post pariter obstruatur. Et subdit: Sint tibi jejunia pura, continua moderataque, id est, quotidiè esurire, quotidiè prandere, *& reliqua*. Docet Hieronym. ut semel in die cibum capiamus, & illum quidem circa meridiem, quæ temporis portio jam usu venit, ut prandio sit data. Est illud ipsum jampridem conventus Gabilionensis decreto statutum, quo excipitur, ne quisquam ante sacra meridiana peracta, pransum eat: nulla hic mentio de cœna fit. Dixit Hieronym. & refectio, id est, ipsius cibi capessendi actio, satietatem fugiat: si de prandio & cœna intellexisset, refectiones plurativo numero posuisset. Hæc grata frugalitatis consuetudo majores nostros in hoc genere jejunii, summa voluptate continuit: hæc nos esurire quotidie, cum cœnas negligimus, & prandere quotidie admonet. Sanè si in jejunio bis cibum capere fas esset, ecquæ hic abstinentiæ forma, vel species quidem foret? parvi enim refert quo vescaris cibo, si modo te ad summum satiaveris. Apud Romanos olim prandia non fuisse frequenti in usu, auctor est Servius. Testatur idem Gellius ita scribens: Parsimonia apud veteres Romanos, & victus atque cœnarum tenuitas non domestica solùm observatione, ac disciplina, sed publica quoque animadversione, legumque plurium sanctiobus custodita est. Romanis fœminis, *uti nos alibi diximus*, vini usus quondam ignotus fuit. Hebræi in solenni jejunio vesperi tantum comedebant, *sicuti lib. Iudicum cap. 20. & 2. Reg. cap. 1. legitur*. Hunc quoque morem apud nostros aliquando servatum Chrysostomus innuere videtur, cum *homilia 36. in Matth. propè finem* ita dicat: Veniat tibi, oro, in mentem quoties jejunii tempore, mensa vesperi apposita, si minister vocatus tardiusculè accesserit, &c. Nos igitur ab iis formam jeju-

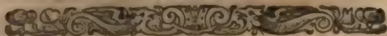
jejunii accepisse videmur, sed alio temperantiæ argumento: illi in medias noctes sese pascebant, nos merenda contenti, reliquum diei abstinenter agimus. Hæc jejunii ratio quanquam ab omnibus recepta est, ritèque ubique gentium servatur, de ea tamen non ab re, hoc loco latius, quam volebam, memoravimus: sunt. n. nonuulli, quorum Deus venter est, ut Apostolus ait, qui velut fruges consumere nati, omnia tam humana quàm diuina præ lautissimis epulis haud magni ducant. Ii porrò abortivi, ut dicunt, religionis filii, contendunt esse cœnandum in jejunio, modo carnium usus absit. Huic tam pingui esuritioni audivimus nos quandoque apud Anglos, Londini, nescio quem concionatorem Franciscani ordinis virum, voluisse copiam suppeditare ciborum, imò abstinentiæ Christianæ fræna laxare, affirmantem neminem teneri capitali peccato, si quadragesimale jejunium violasset, cum ex præscripto legis nihil contra sancitum esset. Ita homo ejus sectæ, quam CHRISTVS non instituit, de Iejunio præceptum CHRISTI requirebat, (ut credo) suo amplo ventri haud tenuiculo cibo contento, honestius obediret. O post hominum memoriam os importunissimum! Fac, quæso, mihi licere id sine capitali crimine facere, quid obest, si persuasum habeam me gravius peccare, quàm peccem, si non abstineam; Officit sanè nihil, cum per id enitar patientius abstinere, quod cum corpori tum animo & perutile atque maximè necessarium est, inclamante Origine: Nam quomodo apud eos castitas incorrupta servatur, nisi arctioribus continentiæ fulta subsidiis? Quomodo scripturis operam dabunt? Quomodo sapientiæ & scientiæ studebunt? nonne per continentiam ventris & gutturis? Quómodo quis seipsum castrat propter regnum cœlorum,

lorum, nisi ciborum affluentiam resecet, nisi abstinentiâ utatur ministrâ? Hæc ergo Christianis jejunandi ratio est. *Hactenus ille.* Proinde ex usu nostro non est, ex suggestis polliceri secus facientibus, ac Christiana temperantia poscit, lexque jubet, impunitatem, quæ malorum semper auget audaciam. Quamvis ego omninò non facile concesserim, id fieri posse sine capitali noxa, quando Apostolorum, vel atque adeo Christi, *ut suprà cap. 3. ostendi,* institutum sic violatur, sic patrum auctoritas floccipenditur: sic denique religio ipsa negligitur, cum præsertim hoc tempus sacrum sit, de quo idem Origenes. Habemus, inquit, quadragesimæ dies jejuniis consecratos. Atque jam satis liquet, quantum sit piaculum, dare dissolutis licentiam peccandi, ac religiosum populum à pio continentiæ officio avocare, ab ejusque pectore castum summovere metum. Cæterùm extra jejunium legitimum & duos hebdomadæ dies, feriam sextam ac sabbatum habemus, quibus non licet vesci carnibus, prout jam ab initio Ecclesia receperat, constituerat, ac sanciverat: quæ porrò in hoc secuta est Dei legem, quam ille primus de ciborum delectu Iudæis per Mosen dederat, *uti est in Levit. cap.* 11. Ecquis ergò nisi valdè edax minimeque religiosus legem duorum dierum ad Dei præscriptum latam perfringere ausus fuerit? Sed audi Tertull. de ista cibaria abstinentia *lib. Defin. dog. Eccl.* ita admonentem, Abstinere autem se ab aliquibus cibis non quasi malis, sed quasi non necessariis, non est malum. Moderari verò eorum usum pro necessitate, & tempore, propriè Christianorum est. Ast aliis diebus fas est Christiano homini cibum aliquem quo vescantur cæteri mortales, stomachari, repudiare, cum Servator imperet, ita dicens discipulis suis: In quancunq; civitatem intraveritis, & susceperint

perint vos, edite quæ apponuntur vobis. Apostolus itidem Timotheo jussit ut prædicaret, nihil ex cibis, quibus homines vescerentur, esse rejiciendum, quod, *ut ejus verbis utar*, quicquid creavit Deus, bonum sit si cum gratiarum actione sumatur: sanctificatur enim per verbum Dei, & preces. Et idem *ad Corinth.* ait: Atqui esca nos non commendat Deo, neque si comedamus, aliquid nobis superest, neque si non comedamus, quicquam nobis deest. Voluit tamen abstinendum esse si facultas ista comedendi foret aliquando infirmioribus offensioni. Quocirca Eleutherius vanas hominum observationes tollendi studiosus, statuit contra Severianos hæreticos, ut ne quis Christianus ab ullis abstineret cibariis, quæ consuevissent mortalibus usui esse. Quod & contra Iudæos est, qui ex præscripto legis, porcinâ ac quorundam aliorum animalium carne non vescuntur, *id quod in Levitico fusius proditur.* Ecce quàm suave sit Christianæ temperantiæ jugum, quamque leve onus. Quamobrem apparet, quàm impiè faciant, qui illud rejicere conentur, cum præsertim liquidò liqueat, ethnicos multò eò gravius semper tulisse non invitos, *quod planum fecimus in tertio hujus operis volum. cap. 5. ut qui velint ea omnia discere, illinc queant haurire.* Hæc tamen adjiciam: In veteri instrumento legimus, sacerdotes qui ministrant in templo Dei, prohiberi vinum & siceram bibere, ne ebrietate graventur corda eorum, ut sensus vigeat semper, & tenuis sit. Priscis temporibus nec carnibus vescebantur, nec animalia diis immolabant, sed liba & fructus, cæteraque hujusmodi sacrificia pura diis offerebant: nam vesci carnibus, *ut inquit Plato libro 6. de Legibus*, & deorum aras polluere sanguine, impium videbatur. Qui volebant sacris Isis initiari, illis jejunium decem dierem indicebatur,

batur, *dicente Apulejo lib.* II. Illud planè cunctis arbitris præcepit: decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coërcerem, neque ullum animal essem, & invinius essem. Livius scribens de matre filium initiatura bacchanalibus, refert, decem dierum castimoniâ opus esse. Vndè Hieronymus verissimè ait: Venter & genitalia sibimetipsis vicina sunt, ut ex vicinitate membrorum, confœderatio intelligatur vitiorum. Item Cyprianus: Iejuniis vitiorum sentina siccatur, petulantia marcet, concupiscentia languet, fugitivæ abeunt voluptates. Videant igitur, qui vel gravatè abstinentiâ utuntur, vel qui religionis causa abstinent: verùm cum dies festus venerit, saturantur ad vomitum, quàm turpe sit homini Christiano non abstinere, aut non abstinendum esse modis omnibus docere, cum præsertim intemperanter vivere, non tam malè vivere sit, ut quidam sapiens ait, quam diu mori. Item nostris mos est, mensam jam instructam sacris quibusdam consecrare verbis, prius quàm vesci incipiant: quod ad imitationem CHRISTI fit, quippe qui eum ritum servasse fertur, cum in deserto quinque panes consecravit. Est insuper usus agendi gratias post prandium cœnamve, id quod vel illum facere consuevisse constat, & Apostolus fieri præscripsisse videtur, qui *ut paulò superius ostendimus*, ait bonum esse quodcunque ciborum genus, si cum gratiarum actione capiatur. Potest & ab Hebręis videri sumptum, quia illi immolatas edebant escas. Quod verò consuetudinis est, ut dum comeditur, sacra legantur scripta, hoc ex vetustissimo more habetur, vel divo Augustin. teste *in libello de Communi vita sacerdotum*, ubi inquit. Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu, sine contentione audite: ne
solæ

solæ vobis fauces sumant cibum, sed & aures esuriant Dei verbum. *August. hactenus.* Hoc ego ex Servatoris instituto profectum dixerim: ille enim cum aliàs sæpius edendo docere consuevit, tum postremo inter cœnam, discipulos vescentes de ratione consummandorum omnium ferè mysteriorum religionis docuit, *velut. Matth. cap. 26. abundè demonstrat.* Vndè Patres ut memoriam frequentarent tam salutaris instituti, hunc sacræ scripturæ in mensis legendæ ritum, jam inde ab initio introduxisse videntur.

CAPVT VII.

De origine rationis Festorum dierum apud Romanos, & nostros, & cur constituti sint: & soli Deo esse sacrificandum: ac de more Natalem colendi diem sacris conviviis & voluptatibus: Paschaque celebrandi, & consecrandi Paschales Candelas.

IVdæos sua habuisse sabbata, hoc est, dies festos, *supra* declaravimus abundè, cum de ritu sacrificandi facta est mentio, qui quemvis festum diem perinde sabbatum vocabant, ac Romani ferias, quarum apud eos quatuor in primis erant genera. Stativæ universi populi communes, quæ certis & constitutis diebus fiebant, in quibus præcipuè edebantur ludi, id est, Lupercalia, Agonalia, Carmentalia, Consualia. Agonalia Festus vocat sacra Dei Agonii præsidentis rebus agendis: sicut Carmentalia dicuntur sacra Carmentæ matris Evan-

Evandri, quæ ita nuncupata est, quod mulier fatidica carminibus responsa daret: nam ei ante Nicostrata nomen fuerat. Consualia à Romulo instituta Conso, quem consilii Deum putabant. In Circo Maximo ad aram *teste Dionys.* subterraneam, sacrificia & ludi fiebant, quibus virgines Sabinæ raptæ fuerant. Conceptivæ, quæ quotannis à magistratibus vel sacerdotibus concipiebantur, in certos sive in incertos dies, ut erant Latinæ, Sementinæ, Paganalia, Compitalia. Imperativæ quas consules vel prætores pro arbitrio indicebant. Et nundinæ paganorum ac rusticorum, quibus ad negotia & merces conveniebant. Item Novendiale sacrum, cujus origo talis fuit. Cum enim Tullo Hostilio rege, Romam esset nuntiatum, in Albano monte lapidibus pluisse, placuit ut novem dierum feriç celebrarentur. Quç religio in multas exivit ætates, ut quoties tale esset prodigium, hujusmodi Novendiale fieret sacrum: *auctor Livius ab Vrbe condita.* Erant præterea privatæ ac propriæ familiarum, quas quæque familia ex usu domesticæ pietatis servabat, ut Claudiæ feriç, & Æmiliæ. Item singulorum, ut natalium dierum, quæ natalitiæ dicebantur, & fulgurum, & funerum expiationes. Fuit mos iste & apud Persas, ut suum quisque diem natalem pro facultatibus, multis sacris ac opiparis conviviis colerent: unde ad Romanos forsitan fluxit, quibus in solis natalibus sacris, sese variis etiam libdinis intemperantiæ voluptatibus dare fas erat. Verg. *in Bucol.* præclarè demonstrat:

Phillida mitte mihi, meus est natalis Iola.

At in aliis castè dies agebant, ac tam natali die, quàm funerum, in templa cibos pauperibus afferebant, ibique edebant. Manavit & ad nos institutum quando *teste Tertull. lib. de Militis corona* nostri illis ipsis diebus oblationes faciebant, in

temploque unà epulabantur, quæ postea luxuries Nicenæ synodi decreto sublata est. Fuit vel Ambrosii temporibus talis diei cultus celebris, qui *Epistolâ quadam ad Felicem Episcopum Comensem* monet, natalem diem unicuique non ludis voluptatibusve aliis, sed tantùm precibus agendum. Sed is dies qui nobis primus illuxit, nunc prorsum apud nos in omnem venit oblivionem, quo scilicet nostræ sordidæ infantiæ penitus immemores, omni tempore post insolentiores evadamus. Fuerunt & feriæ denicales nominatæ, quæ agebantur, cum hominis mortui causa, familia purgaretur. Græci enim *νεκρὸν*, mortuum dicunt. Harum feriarum meminit Columella hisce verbis: Nos apud pontifices legimus, feriis tantum denicalibus mulos jungere non licere, cæteris licere. Affirmabant autem pollui ferias, si in iis opus aliquod fieret: ideo per præconem denuntiabatur, ne quod opus fieret, & præcepti negligens mulctabatur. Ac à feriis Festi dies dicti sunt feriati, quibus feriæ celebrabantur: sicut Profesti à pro, voce privante, hoc est, non festi sunt dies, sed, ut ait Festus, procul à religione numinis divini, qui erant ad rem vel privatam vel publicam ministrandam hominibus concessi. Erant vel Fasti dies, quibus sine piaculo, prætoribus licebat tria verba fari, Deo, dico, addico: & Nefasti iis contrarii, quibus fari non licebat: *quæ omnia Ovidius in Fastis latè persequitur, & Livius ac Dionysius appositè meminerunt, nec non & Festus.* Hac ratione patres, quia lex Iudæorum umbra fuit futurorum bonorum, constituerunt dies festos, quibus Christiani omissis profanis negotiis, divinis vacarent rebus, sacram scripturam perdiscerent, sacras audirent conciones, debitumque Deo honorem sacrificando, orando, benè agendo haberent, ac simul memoriam divorum, diebus

bus

bus qui illis sacri essent, colerent: nam soli Deo sacrificandum est, testificante Barnabâ & Paulo. Is enim cum Lystræ claudum ex utero matris suæ jussisset ambulare, *quemadmodum in Actis commemoratur*, & ille continuò nequaquam pedibus debilis exiluisset, ac turbæ ob id miraculum voluissent ei & Barnabæ immolare, ambo conscissis tunicis suis exiverunt in turbas, clamantes, atque dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes ut ab his vanis convertamini ad Deum vivum, *& reliq.* Divi verò honorandi sunt, quod jam filii & hæredes Christi, *ut ait Apostolus* effecti sint, qui pro nobis orent & idcircò illis templa & aræ dedicantur, ut simul eos, simul Deum debitâ veneratione colamus. Vndè *in Psal.* 148. Laudate Dominum in sanctis ejus. Ad rem redeo. Primùm omnium ab Apostolis, deindè à patribus festorum dierum ratio inita est, *uti proximo capite subtilius differetur*, & præsertim Pascha, quia inde omnia religionis mysteria initium sumpserint, quod Pius primus Dominico die celebrandum constituit. Deinde ortâ dissensione super ea re, Victor qui sedere cœpit anno circiter CXCVI. â natali Servatoris, sanxit ex sententia Eleutherii, cui in pontificatum successit, ut pascha Dominico omninò celebraretur die à quartadecima luna primi mensis, ad vigesimam secundam, ne cum Iudæis Christianorum ratio congrueret, quibus moris fuit illud solenne aliquanto prius celebrare. Id decretum externorum antistitum quidam ab initio repudiarunt, rati se haud ineptè facere, qui nihil aberrarent à Ioannis instituto, qui charissimus fuisset Christo: & satis constaret, eum ipsum quoad vixisset Iudæorum more paschale tempus observasse. Polycrates Ephesius episcopus de ea re scribens: Nos,

inquit, inviolabilem celebramus diem, neque adjicientes quicquam, neque minuentes. Ita inter nostros eatenus est disceptatum, quoad eum quem nunc tenemus modum, illud sacrum sit constitutum celebratum iri, qui etiam quibusdam non satis probatur Pascha, *ut supra ostendimus*, Hebraica est vox, & significat transitum: quod verum esse Euangelista innuit, cum celebraretur à Domino Pascha cum discipulis, ajens: Ante diem autem festum Paschæ, sciens Iesus quia venisset hora ejus, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, &c. Cereæ Paschales candelæ ut Dominicæ resurrectionis sabbato per singula templa consecrarentur, Zozinus auctor fuit.

Caput VIII.

De primo Festorum dierum instituto, & utrum Pentecoste fuerit Apostolorum temporibus dies festus: atque undè mos sit adscribendi benè de Christiana religione meritos ad Divorum Catalogum.

Tradidimus *suprà* divum Ioannem Apostolum Pascha celebrasse, id quod & alii fecere Apostoli: quos simul auctores fuisse perhibent, ut omnes illi dies quibus Servator noster ad salutem atque disciplinam nostram aliqua peregisset mysteria, sacri essent, utq; apud posteros majori haberentur venerationi, eos primú religiose coluisse, quandiu vixissent. Cujusmodi sunt dies Domini, Adventus Domin, i Natalis, & Circuncisio ejusdem, Epiphania,

nia, item virginis Purificatio, quàm vocant, Quadragesimæ dies, dominica Palmarum, Cœna Domini, quando post Eucharistiam institutam pedes lavit discipulis, Parasceve, Pascha, Ascensus Christi in cœlum, Pentecoste: quod solenne ab Hebræis prius consuevit celebrari: apud eos enim postquam agnus immolatus fuerat, quinquasimo deinde die, data est lex Mosi, scripta digito Dei. Cùm Christus velut ovis ut immolaretur, ductus à Iudæis est occisus, nostrum pascha fuit, ac post quinquaginta dies discipuli Spiritum Sanctum accepere. Quanquam sunt, qui tradant pentecostes diem non fuisse festum Apostolorum temporibus: in qua re eos hallucinari planè ostendit Lucas, *in Actis cap. 20.* ita scribens: Proposuerat enim Paulus prænavigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia: festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Hierosolymis, &c. Cur tanto Paulus opere ad illum ipsum diem agitandum properasset, nisi fuisset jam tum apud nostros festus quam celebratissimus? Transfiguratio quoque, *teste Origine* primum à Iudæis est: voluit etenim Christus, ut quemadmodum facies Mosis ex communicatione colloquii Dei gloriosa facta est, sic dimisso jam velo, sese transformatum Apostoli Petrus & Iacobus & Ioannes contemplarentur. Sancti patres igitur hujusmodi sacrorum dierum rationem edocti, ut commodius plebs Christiana conveniret ad sacram concionem, & ad cultum divinum concelebrandum, habito Lugduni antistitum conventu, & illos sanxerunt dies esse colendos, & alios complures constituerunt, qui Christianis perpetuò festi essent, quibus aut sancti è vita hac calamitosa in cœlum migrassent, aut aliquid in religione sanctum esset gestum. Qui nempe dies his sunt divis sacri: Stephano proto

martyri, Innocentibus, Sylvestro, Ioanni Baptistæ, duodecim Apostolis, Paulo gentium doctori, Deiparæ virgini, Laurentio, Michaëli, Martino, & communiter omnibus sanctis, quod Bonifacii quarti decretum fuit. Is enim pantheon, vetustum Marci Agrippæ opus, divæ Mariæ virgini atque divis omnibus, Phocæ Imperatoris permissu, ad 4. Iduum Maji sacravit, exclusoque malorum dæmonum cultu, quorum simulachra plura hic numero fuerant, locum expiavit. Gregorius deinde quartus fertur auctor fuisse, ut id sacrum Calendis Novembris celebraretur. Item & Cruci ex qua pependerat salus nostra, solennis dies data est, ac Eucharistiæ ab Vrbano IV. pariter dies dedicatus assignatusque. Est & divo Petro Apostolo jampridem, rogatu Constantini Imperatoris, ad memoriam tormentorum, quæ pro religione tulisset, constituta festa dies à Sylvestro, quæ ad Vincula nuncupatur, *prout in libello quodam de Vinculis Petri continetur, qui divo Hieronymo, tametsi parum verè, adscribitur.* Deinde dies alii aliis, festi festis ex parvis quandoque caussis accumulati sunt, id quod haud scimus an expedierit, cum præsertim videamus eò redisse Christianorum mores, ut quam ex religionis usu erat hæc instituere, tam nunc præstare videatur eadem antiquare: cum bona pars hominum otium illud festorum dierum non ad orandum, non ad divina scripta audienda, cujus rei causa datum est, sed ad omnifariam bonorum morum corruptelam augendam, in dies magis magisque impudenter consumat, dictitans se id animi gratiâ facere, quasi planè sentiens cum Platone, qui ob illud ipsum, Deum ejusmodi festa sacra instituisse ajebat. Atque bellè ethnicos perindè in hac re, ut in nimis multis aliis æmulamur, quòd tantùm abfuit ut majores nostri fecerint, ut etiam
illud

illud ipsum audacter iisdem ethnicis vitio dederint, *testis Tertullianus in apologetico, cum de Cæsarum solennibus sacris loquitur, ubi inquit :* Propterea igitur publici hostes Christiani, qui Imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant? Grande videlicet officium, focos & choros in publicum ducere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, certatim cursitate ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? O nos merito damnandos! cur enim vota & gaudia Cæsarum casti & sobrii, & probi expungimus? &c. Non putavit Tertullianus futurum, ut ista omnia in nostros Christianos aliquando caderent, qui hoc loco ethnicos deridet, & tamen venit tempus, cum eos potius Cæsarum quàm Christi, solennes ritus celebramus. Faxit igitur Deus, ut Pontifices nostri tandem aliquando istos festos dies utiles reddant! quod facient, si minuendos ac castè agitandos curarint. Sed ad reliqua explicanda redeamus. Felix primus consulens gloriæ martyrum, statuit, in eorum memoriam annua sacra fierent : veluti Gregorius postea super eorundem corpora ut itidem sacrificaretur, voluit. Quod Vigilantius omninò respuendum censebat, prout latius explicabitur, cum de sanctorum reliquiis mentio fiet. Fertur tamen Anacletus ejus rei prior fuisse auctor. Ex quo consentaneum est, ut postea Felix & rem divinam ad martyrum memoriam faciendam decreverit. Idem Felix, *ut veterum literis proditum est,* auctor fuit, ut cuncti eo die vicatim feriarentur, quo aliquod templum dedicaretur : voluitque ut si de consecratione ignoratum foret, utpote vetustate deletrice monumentorum, denuò consecraretur, affirmans non dici iteratum, quod factum

 ctum

ctum esse nesciretur. At Felix III. post hæc instituit, ut à solis episcopis dedicarentur templa, essetque dies ille festus anniversarius. Et illud ex imitatione Hebræorum, qui, *ut supra ex testimonio Iosephi ostendimus*, eum quoque festum diem agebant. Cæterùm illud appositè admonendum, festum alicujus divi vocitari diem, ac ei esse sacrum, quo ille è vita discessisset ad cœlum: nam quemadmodum quis nasci dicitur, cum de utero matris in hanc prodit lucem, ita pari ratione potest meritò existimari natus, cum ejus anima vinculis carnis soluta ad lucem redit æternam. Vndè mos inolevit, ut dies hujusmodi divorum vitæ extremos, natales, & sacra illis solennia non funebria, sed natalia appellaremus. Natalis autem Servatoris tantum, & Ioannis Zachariæ dies sacer solennisque est, quod uterque in matris utero sanctus effectus fuisset, *teste Augustino*. Est & Deiparæ virginis postremò natalis quoque dies sacer habitus. Vt verò mortales benè meriti inter Deos referantur, mos est adeò vetus, ut penè nihil sit eo vetustius: quando antiquitas statim ab initio suos reges ac alios, cum ob accepta beneficia, tum ob virtutes, Deos facere consuevit, *prout in primo hujus operis volumine sparsim diximus*. Sed ante omnes Romani id multis cæremoniis factitabant: *quod supra libro tertio memoravimus*. Hujus rei rationem nostri Pontifices secuti non dubitanter videri possunt: nam quod Fœlix & Gregorius annua sacra facienda ad memoriam martyrum instituerunt, illud planè aliud nihil fuit, nisi eos martyres decernere esse sanctos, & inter Deos referre. Verùm postremò, ut ne unusquisque arbitratu suo hunc vel illum pro divo haberet coleretve, Alexander tertius statuit, ut nulli mortalium divinus honor in terris haberetur publicè, nisi illi, qui prius ex edicto Apostolico in

divo-

divorum esset Catalogum adscriptus. *Hoc decretum inter decretales epistolas, in titulo de reliquiis sanctorum, scriptum leges,*

CAPVT IX.

Qui primi apud nos instituerint, ut Anniversaria justa mortuis fierent, quarto etiam nonas Novembris: & ibidem quæ Iusta sint, undeque dicantur, & vel Parentalia ac Convivia ad sepulchrum quis primus concelebrarit: & de legitimo tempore Lugendi mortuos, deque corporis habitu, ac quando Luctus minueretur, & quare Francorum reginæ dum sunt viduæ, Albis utantur vestibus, & ibi locus ipse Ciceronis enodatus.

MOrtuis Iusta facienda Pelagius Romanus pontifex primus curasse fertur: quod Isidorus Apostolis abscribit, qui & ipse illum modum exequiarum quæ hodie fiunt, adauxit. Ambrosius id ab Hebræis fluxisse ad posteros autumat, qui Iacob demortuum quadraginta dies luxere, & Mosen triginta: sat est enim id tempus sapienti ad lachrymas. Sed de exequiis ipsius Iacob dicamus aliquid, quo inter omnes constet morem jam id temporis fuisse cohonestandi hominum cœtu exequias in funere. Porro *lib. Gen. c. 50.* ita leges: Ierunt cū Ioseph omnes senes domus Pharaonis, & domus & fratres ejus, & venerunt ad areā Atad, quę sita est trans Iordanem, ubi celebrarunt

exequias planctu magno. Iusta autem sunt sacrificia, sive Exequiæ, quæ eò Iusta dicuntur, quod jure mortuis factitari debeant à vivis, quia illi dum viverent, de his benè meriti fuerint. Ea vero sacrificia pro salute mortuorum statuta fuisse ab Apostolis, *sicut Isidorus tradit*, testimonio est Tertullianus qui *libro de Monogamia loquens de muliere vidua, quæ unius viri mortui duntaxat deberet semper esse uxor*, inquit: Enimverò pro anima ejus orat, & refrigerium postulat, & offert annuis diebus dormitionis ejus: Quòd pietatis officium cum ab Ethnicis etiam præstaretur demortuis, *veluti in extremo hoc capite cognosci licet*, jam satis certum est eam orandi pro mortuis consuetudinem inductam fuisse in nostram Ecclesiam ab illis grandibus veterum Christianorum ducibus Apostolis. At undè flexit iter oratio, jam revertatur eodem. Fuit & Romanis lugendi ratio, siquidem Numa diis manibus sacra adjecit, cum Libitinæ ara, sive Proserpina ea fuerit, ut multis persuasum est, sive Venus. Puerum trimo minorem lugeri vetuit: neque natu grandiorum, plures dies lugendum censuit, quàm vixisset annos. Tempus longissimi luctus conjugalis in decem menses extendit, non ut, *sicut inquit Senecà libro Epistolarum septimo*, tamdiu fœminæ lugerent, sed ne diutius. Testatur idem Ovidius, qui *in primo Fast.* sic ait:

Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Si qua verò mulier ante decem menses, ab obitu mariti nupsisset, probro notabatur, *ut in libro Codicis legitur* & ex decreto Numæ, *prout ait Plutarchus* vaccam prægnantem immolabat. Quod nempè institutum si hodie cum alibi, tum in nostra Anglia servaretur, raros utique haberemus de armentis vitulos, cum bona pars viduarum mulie-

mulierum non expectet, dum tempus illud ab obitu virorum prætereat. Item in luctu fœminæ purpuram atque aurum deponebant, albasque vestes, *teste eodem Plutarchus in Problemat.* induebant, idemque propinquos factitare voluerunt, ut quemadmodum mortui corpus, albis vestibus velarentur. Albâ autem veste idcirco cadaver oxornabant, quia solus albus color sincerus ac purus, minimeque inquinatus est, & ob id mortuis aptissimus. Sic in Euangelio legimus corpus Domini sindone involutum fuisse, quo vocabulo lineum velum significatur: Mox eandem purpuram & aurum cum eluxissent, sumebant: *auctor Livius.* Hinc arbitror natum, ut hodie reginæ Francorum post mortem viri, albis tantùm induantur vestibus, & si qua vidua sit, regina alba vulgo vocitetur. Apud Iudæos luctus triginta diebus finiebatur, id quod apud Anglos quoque servatur. Præterea lugentes induebant saccum: sic Iacob flevit Ioseph: & David operto capite Absalon: *testis est Hieronymus.* Item caput barbamque radebant. Esaias: in cunctis capitibus ejus calvitium, omnis barba radetur. Contrà nostris barba promittitur. Cæterum antiqui utplurimum nigra vestimenta in luctu induebant: amiculum nigellum, dicitur à Varrone vestitus lugubris, quod anthracinum vocabant, ἄνθραξ enim Græcè carbo appellatur. Vnde Apulejus ait *in Asino suo lib.* 2. Vmbrosum demonstrat cubiculum, matronam flebilem fuscâ veste contectam. Item capillum sibi vellere, faciem unguibus lacerare, complodere manus, nec non caput, Iudæorum ritu, cinere inspergere turbareque *dicento eodem Apul. lib. 9.* Discerptæ comæ semicanæ, sordentes inspersu cineris. Præter hoc ultimum, reliqua omnia nostri, cum primis Itali, in re funerea juxta dementer servant, ab ipsis priscis, ut

jam liquido liquet, procul dubio accepta. Ipſum autem veſtitum lugubrem omnes pené gentes noſtri Chriſtiani orbis annum integrum induunt, interdum tamen ante illud tempus deponunt propter publicum gaudium, vel magiſtratus ineundi honorem, aut nuptias faciendas. Ita olim Romano populo minuebatur luctus, cum ſuſceptum publicè votum ſolvebatur, ædes dedicabatur, luſtrum condebatur: privatis hominibus, cum puella deſponderetur, cum honos in familiam veniret, cum captivus aliquis liberatus domum rediret, aut cum natus eſſet propinquior quis cognatione, quam is, qui lugeretur. Illud item ex more eorundem eſt, ut apud nos cadavera abluantur, & quandoque ungantur; præſertim nobilium. De qua re Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Et Anna Vergiliana:

—— *Date vulnera lymphis*

Abluam.

Atque id officii ſicut etiam nunc fit, à propinquioribus præſtabatur. Quod hodiè demortuorum anniverſaria juſta fiunt poſtridie Calendar. Novemb. ejus rei, *ut fama eſt, & Petrus Damianus teſtatur*, Odilo auctor fuit. Is vir præfectus monachorum Cluniacenſium, cum in Sicilia ſedente Ioanne XVIII. Romano pontifice, circa Ætnam montem frequenter audiret gemitus clamoreſque, qui ibi, *teſte Trogo*, partim ex fremitu ferventis æſtus maris, partim ex eructatione Ætnei ignis, ubi acrior per ſpiramenta cavernarum ventus incumbit, jugiter fiunt, ratus eſt cacodæmones lamentari, quod per preces & ſacrificia Chriſtianorum, animæ mortuorum ab illis ſuppliciis liberarentur: nam conſtans vulgi opinio eſt, ad Ætnam montem, ubi perpetuum incendium tot jam ſeculis flagravit, aut ad inferos

aditum

aditum patere, vel ignea voragine sontium animas expiari. Itaque protinus egit cum suis monachis, ut postquam Calend. Novemb. in divorum omnium honorem sacrificassent, sequenti itidem die cunctis vitâ privatis justa facerent. Quod institutum ut pietatis plenum patres demum receperunt. Fuit is annus circiter M. alter humanæ salutis. At jampridem increbuerat mos hic apud veteres parentandi ad sepulchrum, quod indicat Marcus Tullius *in prima Philippica* dicens: Vt cujus sepulchrum nusquam extet, ubi parentetur, ei publicè supplicetur. Et *in orat. pro Flacco:* Litemus igitur inquit, Lentulo, parentemus Cethego. Sic fiebant annua parentalia, id est, sacrificium quotannis ad honorem mortuorum, id quod etiam Macrobius & Cato tradunt, ita scribentes: Laurentiam annuæ parentationis honore dignatam. Erant enim parentalia justa & convivia, quæ in funere & ad sepulchrum parentum cognatorumque concelebrabantur à filiis ac consanguineis, quorum auctor Æneas fuisse fertur, qui eo pacto Anchisem parentem primus omnium honoravit, supplicationibus coluit, atque ejus memoriam nominis consecravit, *veluti Vergilius lib. Æneid. 5. describit.* Sic nos illud ipsum institutum pro salute mortuorum servamus. Vndè omninò factum videtur, ut Odiloni in mentem venerit hujus religionis celebrandi anniversarias demortuorum exequias. At locus Ciceronis, litemus Lentulo, parentemus Cethego, modò citatus & admodum obscurus, dignus est, qui planior fiat. Litare enim est benè promittere, vel Deos post factum sacrificium placare, aut ab eis votum impetrare. Cicero igitur qui timebat, ne Flaccus cujus defensionem susceperat, quod ille conspiratione Catilinæ patefecisset, damnaretur à judicibus, iracundè quasi ait: Si ita

acci-

accideri, jam liceibt benè promittamus Lentulo, ac sacrificemus Cethego conjurationis sociis, quando eorum manes pœnis innocentium civium expiabuntur.

CAPVT X.

De origine Novendialis Septendialisque sacrificii, & de more offerendi pro mortuis, eosque non lugendi: ac de sapienti Thracum instituto, & modo apud priscos efferendi Funeris ad sepulchrum, atque de initio Funebris pompæ, extruendorumque Sepulchrorum forma, ac eorundem juris religione.

Fiebat sacrificium pro mortuis nono die, quo quis sepultus fuisset, quod dicebatur novendiale. *Horat. in Epodo.* Novendiales dissipare pulveres. Item ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, novendiales nuncupabantur. Testatur idem Servius *super quinto Æneidos, enarrans illud*:

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit:

Vbi ait, apud majores modum fuisse, ut ubicuique quispiam extinctus fuisset, ad locum suum referretur, octavo die incenderetur, nono sepeliretur. Donatus quoque *in commentario Phormionis* dicit, in funere nonum diem voti habere instaurationem. Hinc igitur apud nos hodie mortuorum justa septimo die à funere, demptis ex veterum instituto illis duobus diebus, fiunt: ideoque *in Canonicis decretis distinctione* 44. præcipitur,

tur, Nullus presbyter ad Septemdialia defuncti solennia celebranda vocatus, se inebriare ullatenus audeat: quandoquidem tunc largiter epulantur. Apud Anglos hoc fit vigesimo nono die, postquam mortuus est sepultus. Nos videmur septimo die sacrificium pro mortuis facere: sicut in nuptiis apud priscos septima dies instaurationem voti habebat, ut quemadmodum hoc die initium propagandi generis celebre erat, sic etiam illo eodem die finis cujusque solennis haberetur. Fuit & mos offerendi pro mortuis *teste Tertullianus in lib. de Militis corona.* Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus. Idem *libro de Monogamia veluti superiori capite est demonstratum*, similiter affirmat. Hinc profectò satis liquet jam usque à principio orti propè Euangelii, opinionem perquam sanctam per animos hominum pervasisse, mortuos per piam vivorum operam juvari. Cæterùm quantum istud charitatis officium vitâ jam privatis opituletur, docet Augustinus, *ut ejus testatur ἐγχειρίδιον ita scribens*: Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed illis hęc prosunt, qui cum viverent, ut hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est quidam vivendi modus: nemo tam bonus, ut non riquirat ista post mortem: nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Et ut rem planiorem faciat, pergit: Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certè ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Atque quoniam nescimus, quomodo cum illis in altera vita agatur, propterea orandum est juxta pro omnibus, quo eis beneficium nostrum supersit potius, quam desit. Contra non lugendum, dicente Cypriano: Nobis quoque revelatum est, ut constanter prædicarem

dicarem fratres nostros non esse lugendos accersione dominica de cœlo liberatos, cum sciam non eos amitti, sed præmitti, & recedentes præcedere. Et Hieronym. *ad Paulam de dormitione Blesillæ* dicit, simul admonens, ne quisquam ad id faciendum moveatur Hebræorum exemplo, cum illi ideò mortuos lugerent, quia ante Christi adventum, ad inferos noverant esse descensuros. Vndè subdit: Nos verò qui Christum induimus, quibus spes certa est ad superos remeandi, non debemus super mortuos contristari, &c. Quod gnaviter olim faciebant Massilienses Galliarum populi, qui sine lamentatione, sine planctu, funeris diem domestico sacrificio, necessariorumque convivio finiebant: quod Angli hodie ritè servant, animadvertentes, credo nihil ad rem attinere, humano indulgere dolori, ut stultè conquerendo, quod Deus immortalitatem suam noluerit nobiscum partiri, cum præsertim moriendo relinquamus labores & pericula, quæ statim nascendo subimus. Quapropter Thraces hujus rei memores, natales dies hominum, *uti alibi diximus*, flebiliter, exequias cum hilaritate meritò celebrabant. Illud perappositè addam: more prisco præcedebat funus, homines sequebantur, quasi post ipsum mortuum morituri subsecuturique: à quibus supremum verbum dicebatur, Vale, nos te sequemur, Vergilius:

—— Salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale.

Et de Polydoro:

Animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Hinc exequias dici autumat Donat. narrans illud Terentianum: Funus interim procedit, nos sequimur. Verum enimverò hoc tempore homines ordine præpostero præcedunt in pompa funebri,

cadavere subsequente, id quod ætate Hieron. fiebat, qui *scribens ad Paulam de dormitione Blesillæ*, indicat ordinem pompæ funereæ præire solitum ante cadaver. Item, *teste Servio* ad honorem præsertim regum & nobilium, cum Faculis præcedebat populus. Vergilius de Pallante:

—— Lucet via longo
Ordine flammarum, & latè discriminat agros.

Vndè haud dubiè ortum est, ut apud nos illud idem in cujusvis funere servetur. Præterea lectos ponebant. Idem Vergilius *in sexto de Marcello*:

—— Vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Ferebantur insuper mortui ad tubam.

Idem:

It cœlo clamoroque virûm, clangorque tubarum,

Et Perseus hæc omnia ponit:

Hic tuba, candelæ, tandemque beatulus alto
Compositus lecto.

Item cum tubis, in funeribus tibiæ quoque ac Tympana adhibebantur, & ea omnia, ut hominum mortuos lugentium animi languentes ejusmodi sono excitati, minus dolorem sentirent, qui iis oblectamentis facilè distrahi soleant: *auctor Alexander Aphrodisæus in Problemat.* Et ad cohonestandas exequias, simul etiam majorum Imagines deferebantur, Ludique fiebant, ac alia, quibus Cicero *pro Milone*, testatur Clodium caruisse: Clodius, inquit, sine imaginibus sine cantu, sine ludis, sine lamentis, sine funere, sine laudationibus ambustus est abjectus. Plato itidem suum ponit *in 12. de Legib.* ordinem pompæ funebris, in funere præfectorum civitatis, qui ejusmodi erat: Indumenta omnia alba, luctus ploratusq; nullus. Chori duo, alter puellarum num. 15. alter verò totidem puerorum, qui feretrum circumstarent, dum sacerdotes vicissim demortuum lauda-

laudabant, ejusque fœlicitatem totum diem decantabant. At postero die bene manè juniores capulum ad sepulchrum ferebant, eorumque cælibes præcedebant equites cum equis, & cum armis pedites: deinde pueri patrios hymnos concinentes, & hos puellæ sequebantur, cum mulieribus jam effœtis. Sepulchrum verò erat sub terra, factus ex lapidibus fornix, &c. Istiusmodi sepulchri genus Itali hodie ut plurimum conficiunt, ut sit commune familiæ monumentum. Sed illud est magis usitatum, ut humato hominis, qui aliquo sit numero, corpore, terra operiatur mensa lapidea, quæ contineat nomen & laudem mortui incisam. Veteres pariter Græci atque Romani, *teste Cicer. lib. de Legib.* 2. super tumulum mensam quoque, vel columellam tribus cubitis non altiorem statuebant, cum ornamentis laudis quæ ad mortuos pertinerent, facta nominis mentione honorifica. Lex præterea erat, ne sepulchrum quis deleret, neve alienum in illud inferret: ac ita multis cæremoniis jus sepulchrorum religiosum habebant: quod nos quoque tenemus, cum more circa sepulchrum ponendi arma & militaria signa, tanquam bellicæ laudis atque virtutis trophæa.

CAPVT XI.

De primo usu vovendi Vota Deo, ac Nudipedalia sacra agendi, & qui primi invenerint Litanias, id est, Processiones, Supplicationes, atque quare in Ecclesiam inducta sint: & cur Sternuentibus benè precemur, Oscitantesque ac quidvis inchoantes sese Crucis signo vallent, & de origine Supplicationum nostrarum Pompæ, ac de pio supplicandi introducendo modo.

SOlemus ad opem divinam implorandam tum maximè incumbere, cum maximè premimur, vel in re trepida versamur, nostrisque malis non possumus humanis viribus aut consiliis mederi: & id quidem votis aut precibus agimus, quibus DEVS ipse præcipuè placatur. Vnde *in Numeris* legitur, Si quis virorum votum DOMINO voverit, aut se constrinxerit juramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne quod promisit, implebit. Et propheta Asaph *Psalmo* 75. Vovete & reddite, &c. Hinc faciendi voti usus manasse videtur: quod fit, cum tacitè vovemus: aut cum aliquid promittendo, utputa imaginem argenteam, cereas candelas, DEO nuncupamus vota, id quod veteres etiam factitabant, arbitrantes votis & precibus deos in primis placatum iri. Sic Helenus *apud Vergilium* admonet Æneam:

Iunoni magnæ primum prece numen adora,
Iunoni cane vota libens.

Vtrun-

Vtrunque à nobis in periculis servatur. Ea quoque de causa, apud Iudæos nudipedalia sacra instituta fuisse constat, quæ, *ut testatur Ioseph. lib. de Bello Iud.* 2. ejusmodi erant. Iis enim qui morbo vel aliis calamitatibus implicabantur, mos erat primùm orare per triginta dies, & abstinere vino, atque capillos radere: deinde nudis pedibus adire ad templum, hostiasque immolare. Ad hæc sacra cum aliàs sæpius, tum id temporis præcipuè recursum est, cum Nerone Principe, Florus Iudææ præses miserandum in modum gentem opprimeret, quæ ob ejus tyrannidem coacta est arma in Romanos ad extremum sumere, quo demum bello misera fermè tota deleta est. Igitur cum Iudæi omnia prius humana similiter ac divina experiri vellent, quàm bellum tentare: postquam neque pretio neque precibus potuerunt coërcere sævitiam Flori, quippe qui, ne sua maleficia per accusationem Romæ patefierent, Iudæos studio ad bellum suscipiendum stimulabat: Nudipedalia sacra voverunt. Quapropter cum dies sacrorum advenit, Bernice Agrippæ regis soror, *teste Egesippo*, ejus religionis causa etiam Hierosolyma in templum venit, atque nudipes ante tribunal stetit deprecans Florum: quæ tamen tantum abfuit ut à Floro exaudita sit, ut etiam de suo periculo timuerit. Hujus religionis Iuvenalis *satyra sexta* meminit:

Observant ubi festa mero pede sabbata reges.

Item, *auctore Hieronymo adversus Iovinianum, quemadmodum supra libro* 4. *diximus*, Apostolus Paulus in Cenchreis (est Corinthiorum portus, uti ante diximus, in Achaja) nudipedalia sacra egit. Ita nos calamitate aliquâ affecti vovere solemus, nudisque pedibus more Iudæorum ea persolvere, interim suppliciter orando: nam precibus ante omnia instandum: quod cum populus assiduè faciat,

faciat, multò magis sacerdotes qui ejus curam habent, piè precando præstare debent. Sic Moses, sic Aaron, sic Apostoli, sic sancti denique patres justam Dei iram orando mitigandam, dignumque supplicium à populo sibi commisso avertendum curabant. Cujus rei rectè memor Mamercus Viennensis Episcopus, in frequenti motu terrarum, pontifice Leone primo, supplicationes sive rogationes primus instituit, quas nostri grajam secuti vocem, litanias, & vulgò præcessiones vocant, quod binos præcedendo bini longo ordine sequantur, à loco ad locum progrediendo, ac magnâ voce orando. Eæ Minores nuncupantur, quas haud multo post Agapetus pontifex dicitur primus constituisse in singulos dominicos dies, in templis, vel circa templa hàbendas, quod hodie ferè ubique gentium servatur. Quidam tamen malunt Processiones appellare, quia ea sacrificalis pompa publicè procedit. At ejusmodi processionum usum jam inde à principio apud nostros fuisse, testimonio est Tertullianus *libr. ad Vxorem altero*, quem fortè intermissum Mamercus renovavit: & illos à Iudæis mutuatos esse satis constat, qui primi ita occurrerunt Christo ex Bethania se Hierosolyma conferenti: *quod Euangelista Ioannes cap. 12. præclarè scribit:* Postero die turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quod veniret Iesus Hierosolyma, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israël. Posthæc Gregorius Majores instituit, quas omnis Ordinis populus septeno ordine incedens alternis caneret, cum per id tempus quodam morbi genere laboraretur, quo inguinibus statim tumescentibus multi mortales interirent. Cujus pestis Paulus Montiscasini mona-

exequias planctu magno. Iusta autem sunt sacrificia, sive Exequiæ, quæ eò Iusta dicuntur, quod jure mortuis factitari debeant à vivis, quia illi dum viverent, de his benè meriti fuerint. Ea vero sacrificia pro salute mortuorum statuta fuisse ab Apostolis, *sicut Isidorus tradit*, testimonio est Tertullianus qui *libro de Monogamia loquens de muliere vidua, quæ unius viri mortui duntaxat deberet semper esse uxor*, inquit: Enimverò pro anima ejus orat, & refrigerium postulat, & offert annuis diebus dormitionis ejus: Quòd pietatis officium cum ab Ethnicis etiam præstaretur demortuis, *veluti in extremo hoc capite cognosci licet*, jam satis certum est eam orandi pro mortuis consuetudinem inductam fuisse in nostram Ecclesiam ab illis grandibus veterum Christianorum ducibus Apostolis. At undè flexit iter oratio, jam revertatur eodem. Fuit & Romanis lugendi ratio, siquidem Numa diis manibus sacra adjecit, cum Libitinæ ara, sive Proserpina ea fuerit, ut multis persuasum est, sive Venus. Puerum trimo minorem lugeri vetuit: neque natu grandiorum, plures dies lugendum censuit, quàm vixisset annos. Tempus longissimi luctus conjugalis in decem menses extendit, non ut, *sicut inquit Seneca libro Epistolarum septimo*, tamdiu fœminæ lugerent, sed ne diutius. Testatur idem Ovidius, qui *in primo Fast.* sic ait:

Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Si qua verò mulier ante decem menses, ab obitu mariti nupsisset, probro notabatur, *ut in libro Codicis legitur* & ex decreto Numæ, *prout ait Plutarchus* vaccam prægnantem immolabat. Quod nempè institutum si hodie cum alibi, tum in nostra Anglia servaretur, raros utique haberemus de armentis vitulos, cum bona pars viduarum mulie-

mulierum non expectet, dum tempus illud ab obitu virorum prætereat. Item in luctu fœminæ purpuram atque aurum deponebant, albasque vestes, *teste eodem Plutarchus in Problemat.* induebant, idemque propinquos factitare voluerunt, ut quemadmodum mortui corpus, albis vestibus velarentur. Albâ autem veste idcirco cadaver oxornabant, quia solus albus color sincerus ac purus, minimeque inquinatus est, & ob id mortuis aptissimus. Sic in Euangelio legimus corpus Domini sindone involutum fuisse, quo vocabulo lineum velum significatur: Mox eandem purpuram & aurum cum eluxissent, sumebant: *auctor Livius.* Hinc arbitror natum, ut hodie reginæ Francorum post mortem viri, albis tantùm induantur vestibus, & si qua vidua sit, regina alba vulgo vocitetur. Apud Iudæos luctus triginta diebus finiebatur, id quod apud Anglos quoque servatur. Præterea lugentes induebant saccum: sic Iacob flevit Ioseph: & David operto capite Absalon: *testis est Hieronymus.* Item caput barbamque radebant. Esaias: in cunctis capitibus ejus calvitium, omnis barba radetur. Contrà nostris barba promittitur. Cæterum antiqui utplurimum nigra vestimenta in luctu induebant: amiculum nigellum, dicitur à Varrone vestitus lugubris, quod anthracinum vocabant, ἄνθραξ enim Græcè carbo appellatur. Vnde Apulejus ait *in Asino suo lib.* 2. Vmbrosum demonstrat cubiculum, matronam flebilem fuscâ veste contectam. Item capillum sibi vellere, faciem unguibus lacerare, complodere manus, nec non caput, Iudæorum ritu, cinere inspergere turbareque *dicento eodem Apul. lib. 9.* Discerptæ comæ semicanæ, sordentes inspersu cineris. Præter hoc ultimum, reliqua omnia nostri, cum primis Itali, in re funerea juxta dementer servant, ab ipsis priscis, ut

jam liquidò liquet, procul dubio accepta. Ipsum autem vestitum lugubrem omnes penè gentes nostri Christiani orbis annum integrum induunt, interdum tamen ante illud tempus deponunt propter publicum gaudium, vel magistratus ineundi honorem, aut nuptias faciendas. Ita olim Romano populo minuebatur luctus, cum susceptum publicè votum solvebatur, ædes dedicabatur, lustrum condebatur: privatis hominibus, cum puella desponderetur, cum honos in familiam veniret, cum captivus aliquis liberatus domum rediret, aut cum natus esset propinquior quis cognatione, quam is, qui lugeretur. Illud item ex more eorundem est, ut apud nos cadavera abluantur, & quandoque ungantur; præsertim nobilium. De qua re Ennius:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Et Anna Vergiliana:

—— *Date vulnera lymphis*
Abluam.

Atque id officii sicut etiam nunc fit, à propinquioribus præstabatur. Quod hodiè demortuorum anniversaria justa fiunt postridie Calendar. Novemb. ejus rei, *ut fama est, & Petrus Damianus testatur*, Odilo auctor fuit. Is vir præfectus monachorum Cluniacensium, cum in Sicilia sedente Ioanne XVIII. Romano pontifice, circa Ætnam montem frequenter audiret gemitus clamoresque, qui ibi, *teste Trogo*, partim ex fremitu ferventis æstus maris, partim ex eructatione Ætnei ignis, ubi acrior per spiramenta cavernarum ventus incumbit, jugiter fiunt, ratus est cacodæmones lamentari, quod per preces & sacrificia Christianorum, animæ mortuorum ab illis suppliciis liberarentur: nam constans vulgi opinio est, ad Ætnam montem, ubi perpetuum incendium tot jam seculis flagravit, aut ad inferos

aditum

aditum patere, vel ignea voragine fontium animas expiari. Itaque protinus egit cum suis monachis, ut postquam Calend. Novemb. in divorum omnium honorem sacrificassent, sequenti itidem die cunctis vitâ privatis justa facerent. Quod institutum ut pietatis plenum patres demum receperunt. Fuit is annus circiter M. alter humanæ salutis. At jampridem increbuerat mos hic apud veteres parentandi ad sepulchrum, quod indicat Marcus Tullius *in prima Philippica* dicens: Vt cujus sepulchrum nusquam extet, ubi parentetur, ei publicè supplicetur. Et *in orat. pro Flacco:* Litemus igitur inquit, Lentulo, parentemus Cethego. Sic fiebant annua parentalia, id est, sacrificium quotannis ad honorem mortuorum, id quod etiam Macrobius & Cato tradunt, ita scribentes: Laurentiam annuæ parentationis honore dignatam. Erant enim parentalia justa & convivia, quæ in funere & ad sepulchrum parentum cognatorumque concelebrabantur à filiis ac consanguineis, quorum auctor Æneas fuisse fertur, qui eo pacto Anchisem parentem primus omnium honoravit, supplicationibus coluit, atque ejus memoriam nominis consecravit, *veluti Vergilius lib. Æneid. 5. describit.* Sic nos illud ipsum institutum pro salute mortuorum servamus. Vndè omninò factum videtur, ut Odiloni in mentem venerit hujus religionis celebrandi anniversarias demortuorum exequias. At locus Ciceronis, litemus Lentulo, parentemus Cethego, modò citatus & admodum obscurus, dignus est, qui planior fiat. Litare enim est benè promittere, vel Deos post factum sacrificium placare, aut ab eis votum impetrare. Cicero igitur qui timebat, ne Flaccus cujus defensionem susceperat, quod ille conspiratione Catilinæ patefecisset, damnaretur à judicibus, iracundè quasi ait: Si ita acci-

accideri t, jam liceibt benè promittamus Lentulo, ac sacrificemus Cethego conjurationis sociis, quando eorum manes pœnis innocentium civium expiabuntur.

Caput X.

De origine Novendialis Septendialisque sacrificii, & de more offerendi pro mortuis, eosque non lugendi: ac de sapienti Thracum instituto, & modo apud priscos efferendi Funeris ad sepulchrum, atque de initio Funebris pompæ, extruendorumque Sepulchrorum forma, ac eorundem juris religione.

Iebat sacrificium pro mortuis nono die, quo quis sepultus fuisset, quod dicebatur novendiale. *Horat. in Epodo.* Novendiales dissipare pulveres. Item ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, novendiales nuncupabantur. Testatur idem Servius *super quinto Æneidos, enarrans illud:*

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit:

Vbi ait, apud majores modum fuisse, ut ubicuique quispiam extinctus fuisset, ad locum suum referretur, octavo die incenderetur, nono sepeliretur. Donatus quoque *in commentario Phormionis* dicit, in funere nonum diem voti habere instaurationem. Hinc igitur apud nos hodie mortuorum justa septimo die à funere, demptis ex veterum instituto illis duobus diebus, fiunt: ideoque *in Canonicis decretis distinctione* 44. præcipitur,

tur, Nullus presbyter ad Septemdialia defuncti solennia celebranda vocatus, se inebriare ullatenus audeat: quandoquidem tunc largiter epulantur. Apud Anglos hoc fit vigesimo nono die, postquam mortuus est sepultus. Nos videmur septimo die sacrificium pro mortuis facere: sicut in nuptiis apud priscos septima dies instaurationem voti habebat, ut quemadmodum hoc die initium propagandi generis celebre erat, sic etiam illo eodem die finis eujusque solennis haberetur. Fuit & mos offerendi pro mortuis *testis Tertullianus in lib. de Militis corona.* Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus. Idem *libro de Monogamia veluti superiori capite est demonstratum,* similiter affirmat. Hinc profectò satis liquet jam usque à principio orti prope Euangelii, opinionem perquam sanctam per animos hominum pervasisse, mortuos per piam vivorum operam juvari. Cæterùm quantum istud charitatis officium vitâ jam privatis opituletur, docet Augustinus, *ut ejus testatur ἐγχειριδίον ita scribens*: Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed illis hęc prosunt, qui cum viverent, ut hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est quidam vivendi modus: nemo tam bonus, ut non riquirat ista post mortem: nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Et ut rem planiorem faciat, pergit: Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certè ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Atque quoniam nescimus, quomodo cum illis in altera vita agatur, propterea orandum est juxta pro omnibus, quo eis beneficium nostrum supersit potius, quam desit. Contra non lugendum, dicente Cypriano: Nobis quoque revelatum est, ut constanter prædicarem

dicarem fratres nostros non esse lugendos accersione dominica de cœlo liberatos, cum sciam non eos amitti, sed præmitti, & recedentes præcedere. Et Hieronym. *ad Paulam de dormitione Blesillæ* dicit, simul admonens, ne quisquam ad id faciendum moveatur Hebræorum exemplo, cum illi ideò mortuos lugerent, quia ante Christi adventum, ad inferos noverant esse descensuros. Vndè subdit: Nos verò qui Christum induimus, quibus spes certa est ad superos remeandi, non debemus super mortuos contristari, &c. Quod gnaviter olim faciebant Massilienses Galliarum populi, qui sine lamentatione, sine planctu, funeris diem domestico sacrificio, necessariorumque convivio finiebant: quod Angli hodie ritè servant, animadvertentes, credo nihil ad rem attinere, humano indulgere dolori, ut stultè conquerendo, quod Deus immortalitatem suam noluerit nobiscum partiri, cum præsertim moriendo relinquamus labores & pericula, quæ statim nascendo subimus. Quapropter Thraces hujus rei memores, natales dies hominum, *uti alibi diximus*, flebiliter, exequias cum hilaritate meritò celebrabant. Illud perapposité addam: more prisco præcedebat funus, homines sequebantur, quasi post ipsum mortuum morituri subsecuturique: à quibus supremum verbum dicebatur, Vale, nos te sequemur, Vergilius:

—— Salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale.

Et de Polydoro:

Animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Hinc exequias dici autumat Donat. narrans illud Terentianum: Funus interim procedit, nos sequimur. Verum enimverò hoc tempore homines ordine præpostero præcedunt in pompa funebri, cada-

cadavere subsequente, id quod ætate Hieron. fiebat, qui *scribens ad Paulam de dormitione Blesillæ*, indicat ordinem pompæ funereæ præire solitum ante cadaver. Item, *teste Servio* ad honorem præsertim regum & nobilium, cum Faculis præcedebat populus. Vergilius de Pallante:

—— Lucet via longo
Ordine flammarum, & latè discriminat agros.

Vndè haud dubiè ortum est, ut apud nos illud idem in cujusvis funere servetur. Præterea lectos ponebant. Idem Vergilius *in sexto de Marcello:*

—— Vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Ferebantur insuper mortui ad tubam.

Idem:

It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum,

Et Perseus hæc omnia ponit:

Hic tuba, candelæ, tandemque beatulus alto
Compositus lecto.

Item cum tubis, in funeribus tibiæ quoque ac Tympana adhibebantur, & ea omnia, ut hominum mortuos lugentium animi languentes ejusmodi sono excitati, minus dolorem sentirent, qui iis oblectamentis facilè distrahi soleant: *auctor Alexander Aphrodisæus in Problemat.* Et ad cohonestandas exequias, simul etiam majorum Imagines deferebantur, Ludique fiebant, ac alia, quibus Cicero *pro Milone*, testatur Clodium caruisse: Clodius, inquit, sine imaginibus sine cantu, sine ludis, sine lamentis, sine funere, sine laudationibus ambustus est abjectus. Plato itidem suum ponit *in 12. de Legib.* ordinem pompæ funebris, in funere præfectorum civitatis, qui ejusmodi erat: Indumenta omnia alba, luctus ploratusq; nullus. Chori duo, alter puellarum num. 15. alter verò totidem puerorum, qui feretrum circumstarent, dum sacerdotes vicissim demortuum lauda-

laudabant, ejusque fœlicitatem totum diem decantabant. At postero die bene manè juniores capulum ad sepulchrum ferebant, eorumque cælibes præcedebant equites cum equis, & cum armis pedites: deinde pueri patrios hymnos concinentes, & hos puellæ sequebantur, cum mulieribus jam effœtis. Sepulchrum verò erat sub terra, factus ex lapidibus fornix, &c. Istiusmodi sepulchri genus Itali hodie ut plurimum conficiunt, ut sit commune familiæ monumentum. Sed illud est magis usitatum, ut humato hominis, qui aliquo sit numero, corpore, terra operiatur mensa lapidea, quæ contineat nomen & laudem mortui incisam. Veteres pariter Græci atque Romani, *teste Cicer. lib. de Legib.* 2. super tumulum mensam quoque, vel columellam tribus cubitis non altiorem statuebant, cum ornamentis laudis quæ ad mortuos pertinerent, facta nominis mentione honorifica. Lex præterea erat, ne sepulchrum quis deleret, neve alienum in illud inferret: ac ita multis cæremoniis jus sepulchrorum religiosum habebant: quod nos quoque tenemus, cum more circa sepulchrum ponendi arma & militaria signa, tanquam bellicæ laudis atque virtutis trophæa.

CAPVT XI.

De primo usu vovendi Vota Deo, ac Nudipedalia sacra agendi, & qui primi invenerint Litanias, id est, Processiones, Supplicationes, atque quare in Ecclesiam inductæ sint: & cur Sternuentibus benè precemur, Oscitantesque ac quidvis inchoantes sese Crucis signo vallent, & de origine Supplicationum nostrarum Pompæ, ac de pio supplicandi introducendo modo.

SOlemus ad opem divinam implorandam tum maximè incumbere, cum maximè premimur, vel in re trepida versamur, nostrisque malis non possumus humanis viribus aut consiliis mederi: & id quidem votis aut precibus agimus, quibus DEVS ipse præcipuè placatur. Vnde *in Numeris* legitur, Si quis virorum votum DOMINO voverit, aut se constrinxerit juramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne quod promisit, implebit. Et propheta Asaph *Psalmo* 75. Vovete & reddite, &c. Hinc faciendi voti usus manasse videtur: quod fit, cum tacitè vovemus: aut cum aliquid promittendo, utputa imaginem argenteam, cereas candelas, DEO nuncupamus vota, id quod veteres etiam factitabant, arbitrantes votis & precibus deos in primis placatum iri. Sic Helenus *apud Vergilium* admonet Æneam:

Iunoni magnæ primum prece numen adora,
Iunonicane vota libens.

Vtrum-

faciat, multò magis sacerdotes qui ejus curam habent, piè precando præstare debent. Sic Moses, sic Aaron, sic Apostoli, sic sancti denique patres justam Dei iram orando mitigandam, dignumque supplicium à populo sibi commisso avertendum curabant. Cujus rei rectè memor Mamercus Viennensis Episcopus, in frequenti motu terrarum, pontifice Leone primo, supplicationes sive rogationes primus instituit, quas nostri grajam secuti vocem, litanias, & vulgò præcessiones vocant, quod binos præcedendo bini longo ordine sequantur, à loco ad locum progrediendo, ac magnâ voce orando. Eæ Minores nuncupantur, quas haud multo post Agapetus pontifex dicitur primus constituisse in singulos dominicos dies, in templis, vel circa templa habendas, quod hodie ferè ubique gentium servatur. Quidam tamen malunt Processiones appellare, quia ea sacrificalis pompa publicè procedit. At ejusmodi processionum usum jam inde à principio apud nostros fuisse, testimonio est Tertullianus *libr. ad Uxorem altero*, quem fortè intermissum Mamercus renovavit: & illos à Iudæis mutuatos esse satis constat, qui primi ita occurrerunt Christo ex Bethania se Hierosolyma conferenti: *quod Euangelista Ioannes cap.* 12. *præclarè scribit*: Postero die turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quod veniret Iesus Hierosolyma, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israël. Posthæc Gregorius Majores instituit, quas omnis Ordinis populus septeno ordine incedens alternis caneret, cum per id tempus quodam morbi genere laboraretur, quo inguinibus statim tumescentibus multi mortales interirent. Cujus pestis Paulus Montiscasini mona-

monachus, qui Longobardorum historiam scripsit, causam fuisse prodit, prodigiosum Tyberis incrementũ, quod recedentibus inde undis, ingens serpentum numerus in urbem invaserat, ac usque eò aërem tabefecerat, ut inguinibus subitò tumefactis, passim homines perirent. Quod malum Pelagius, in cujus locum Gregorius surrogatus postea fuit, precibus avertere conatus, jejunium ac litanias indixit: sed & ipse inter alios interiit. Subiit aliud pestis genus, ut cum quis sternuisset aliquoties, continuò occideret: undè mos, sicut quidam tradunt, crevit, ut audientes quempiam sternutantem, illico dicerent, Te Deus adjuvet: quod hodie servatur. Item & oscitare simul lethale fuit, propter quod sese crucis signo repente communire consueverunt: & hoc etiam nunc ab oscitantibus fit. Hæc tamen videmur physicâ quadam ratione potius observare: nam tres nostri corporis partes principales sunt, Caput, Thorax, & Alvus: ac ut flatus alvi expiratio, & ructus ventriculi, ita sternutamentum est capitis, quo totum ferè corpus extenditur, ideoque non modo caput, sed reliquas etiam partes bene valere indicio est. Quapropter moribundos interdum sternutatorio excitare solemus, tanquam si hoc effici nequeat, nulla amplius sit spes salutis. Ex quo videtur Arist. *lib.* I. *de Natura animalium* de ea re ita scribere: Sternutamentum quoque eadem agitur parte, quod flatus universi eruptio est, signum augurale, & unum ex spirituum omnium generibus sanctum & sacrum. Vndè mos, ut sternutatio veluti bonæ valetudinis index, sacra habeatur, & sternutantes salutemus, ac eis benè precemur: quod Tiberium Cæsarem plenum semper tristitiæ hominem, etiam in curru exegisse produnt. Item oscitantes sibi timere ex quadam religione constat,

quod

quod oscitatio ex somno aut tædio sequatur, ac in iis qui febrem habent, sit adventantis seu potius augescentis febris indicium. Cæterùm à principio ita usu venit, ut nostri Christiani initium cujuscumque rei agendæ à signo crucis facerent, quod Tertullianus *in libro de Militis corona*, perspicuè demonstrat, ita scribens: Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conversatio exercet, frontem signaculo terimus. Harum & aliarum ejusmodi disciplinarum si legem expostules scripturarum, nulla legis traditio tibi prætendetur, auctrix consuetudo, confirmatrix, & fidei observatrix, *& cætera.* Sed domum repedemus. Tum Gregorius mandavit, ut ubique gentium ejusmodi litaniarum modus servaretur: hodie à sacerdotibus ob metum impendentium malorum canuntur, magna populi sequente caterva simul rogantis. At in re quoque læta sæpè publicè supplicamus, ut qui metu malorum antea voveramus supplicando, postea optati compotes, & securi gaudentes, sic Deo gratias agamus. Quod vel Ethnici faciebant, dicente Vergilio de Didone, ob inopinatum Trojanorum adventum gaudente:

Sic memorat, simul Æneam in regia ducit
Tecta, simul divûm templis indicit honorem,

id est, *ut ait Servius*, jussit fieri supplicationes. Ita Romani factitabant, & aliæ pleræque gentes, à quibus ad nos ritus ejusmodi dubio procul manavit: nam in supplicationum nostrarum pompa solent ludicra quædam præcedere, hoc est, ordo militaris equitum peditumque, vel effigies aliqua arguta, loquax, ridicula, aut magnis malis latè dehiscens, dentibusque sonitum faciens, valde formidolosa, ac aliæ oblectationes ludicræ

vagari, in quibus prophetæ repræsentantur, alati pueri concinunt, chorus inducitur fœminarum & virorum tripudiantium, hic agit David, ille Solomonem gerit, alii reginas fingunt, alii venatores ludunt, simiam vel jumenta simul inducentes, ut denique in hoc ludicro apparatu multijuges recitentur historiæ antiquæ. Item cereæ tedæ, & symphoniæ adhibentur, loca velantur, quà pompa vehitur: Item pueri & puellæ ex fenestris vetantur despicere, hoc est, ex fenestris deorsum versum spectare. Præterea sacerdotes vel alii divorum personas agunt, eorum imagines aut reliquias ferentes: viæ & plateę variis odoribus consparguntur, floribusque sternuntur, ac demum aliquot præficiuntur, qui jubeant viam dari, ut pompa sine impedimento procedat. Sic sacrificalis pompa apud priscos ducebatur, *teste Dionysio lib.* 7. Verum ex illis figuris quæ præferebantur, aliam ridiculam Cato in M. Cœcilium vocat citeriam, dicens: Quid ego cum illo disertem amplius, quem ego denique credo in pompa vectitatum ire ludis pro citeria? Plautus verò aliam formidolosam effigiem appellat manducem, in Rudente sic scribens: Quid si ad ludos me pro manduce locem, quapropter clarè crepito dentibus? Sed ejus rei testimonium Apulejus in primis perhibet, qui *libro* 11. summatim singula exponit: ait enim: Ecce, pompæ magnæ paulatim procedunt anteludia, vocibus cujusque studiis exornata pulcherrimè. Hic incinctus baltheo militem gerebat, illum succinctum chlamyde copides (sunt enim copides cultri recurvi) & venabula venatorem fecerant. Nec ille deerat qui magistratum fascibus purpuraque luderet. Vidi & ursam mansuetam, cultu matronali sella vehebatur, & simiam pileo textili. Et sequitur: Item sospitatricis deæ (lunam intelligit) peculiaris

pompa

pompa moliebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, vario lætantes gestamine, verno florentes coronamine, quæ de gremio per viam, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis. Et pergit: Ille etiam quæ cæteris unguentis & geniali balsamo guttatim excusso, conspergebant plateas. Magnus præterea sexus utriusque numerus lucernis, tedis, cereis, & alio genere ficti luminis siderum cœlestium stirpem propitiantes. Symphoniæ dehinc suaves, fistulæ, tibiæque modulis dulcissimis personabant, eas amœnus lætissimæ juventutis veste niveâ & catalista (collobium intelligit) prænitens sequebatur chorus. *Et paulò post subdit:* Et plerique qui facilem sacris viam dari prædicarent, &c. Ii præcones erant qui proclamare solebant, Hoc agite: quibus verbis admonebant, reliquis rebus posthabitis, sola sacrificia curanda esse. Velabant loca, quà veheretur pompa, sicut etiam fit apud nos. Causam tradit Verrius Flaccus, qui scribit, cum populus Romanus pestilentiâ laboraret, essetque responsum, id accidere, quòd dii despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum: evenissetque, ut Circensium die puer de cœnaculo pompam supernè despexerit, & matri narrarit quo ordine arcana pilenti (quod vehiculi genus est) composita vidisset. Qua re senatui nuntiatâ, tunc placuit loca velis contegi, qua pompa sequeretur. Ac ita ex illo peste sedata, puer qui ambiguitatem sortis absolverat, prætextæ gestandæ munus impetravit. Ambiguitas autem oraculi fuit in verbo Despicerentur: nam interpretabantur, Deos & cæremonias negligi, cum tamen oraculum intelligi vellet, deos deorsum versum aspici, quod nefas erat, & ad pollutionem sacrorum pertinebat. Vndè & nostri hodie in supplicationibus pueris & puellis ex

fenestris vetant despicere. Item eosdem priscos deorum imagines gestasse, testatur idem Apolejus, qui inquit: Secundus vestitu quidem similis, sed manibus ambabus gestabat altaria, id est, auxilia, quibus nomen dedit proprium deæ Summatis auxiliaris providentia. Hinc quoque in pompa sacrificali nostri divorum imagines vel reliquias gestitant. Item & testimonio ejusdem constat, priscos consuevisse agere deorum personas, ita scribentis, Nec mora, cum Dei dignati pedibus humanis incedere prodeunt. Sic argutè facetèque jocatus Apulejus: dicimus enim Deos incedere humanis pedibus, quando homines in hujusmodi sacrorum pompa sustinent personas & deorum nomina: de quibus Tertullianus ait: Ipsos Deos nostros sæpè noxii induunt. Hunc & nos ritum pariter servamus, sed haud scio an tam rectè quàm bellè illud fiat: vereor, inquam, vereor, ne iis in rebus diis potius gentium, quàm Christo gratum faciamus: nam illi suos cultores in suppliciis, *ut Salustius* perhibet, magnificos esse volunt, hic verò nihil magis quàm illud horret, qui inquit: Tu autem cum oraveris, introito in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora. Et quid igitur fiet nobis, si contra præceptum venerimus? Imò fiat quidvis, nos tamen venimus contrà: cujus rei ut magis pudeat, unum ex sexcentis Ethnicorum exemplum valdè mehercule memorandum ponam. Athenienses enim, *ut Plato in suo Alcibiade secundo prodit*, solebant quotannis multo sumptuosissimas sacrorum pompas celebrare, ac magno facere sacrificia apparatu. Contrà Lacedomonii ea omnia perparcè, ut qui plus hærerent in precibus. Quapropter quoties res ulla inter eos erat populos, Atheniensium semper longè existebat inferior: qui tantæ calamitatis caussam scire aventes, Iovem Ammonem per prophetam

phetam consuluere. Propheta ad ea respondit, id accidere, quod Deus pluris Lacedæmoniorum castas preces, quam Atheniensium magnifica faceret sacra. Nostram igitur Ethnicorum æmulationem in supplicationũ ritu, fas tandem aliquando esset moderari, id quod maturè fieret, si procul à publicis supplicationibus omne ludicrorum genus, ac quicquid contra pietatis cultum est, de medio removeretur. Quandoquidem modus iste supplicandi introductus est, ut in rebus secundis ordine cujusdam cœlestis exercitus composito, læti triumpharemus de victoria Christi in cruce adepta pro nobis, *sicut Apostolus, ad Coloß. docet*, ex quo crux ipsa veluti signum militiæ Christi præfertur: aut in adversis tristes Deum precaremur, veneraremur, atq; imploraremus, ab eoque veniam, auxilium & pacem submisse peteremus.

CAPUT XII.

De origine Vasorum, Indumentorumque sacerdotalium, ac de primo eorundem sacrandorum instituto, & undè usus Tintinnabulorum, item Velorum, Cortinarum, Candelabrorum, & Vexillorum.

Calices in quibus consecratio divini sanguinis fit, principio ligneos fuisse satis constat: atque id pauperum Apostolorum institutum dixerim, qui sic voluerunt modis omnibus materiam auferre sacerdotibus inhiandi opibus, quas ipsi in primis neglexissent. Zepherinus postea mandavit, ut in vitreo vase, non in ligneo, ut antea, sacrificare-

ſacrificaretur. Antiquatum eſt id decretum paulatim, cautumque, ne in ligneo vaſe ſacerdos rem divinam faceret, propter materiæ raritatem, qua liquor imbibitur: neque vitreo, quia fragile: neque ex metallo, ob tetrum ſaporem, quem inde concipit: ſed in auro, aut argento: aut ſi utrumque deſit, in ſtanno: *auctor Gratianus*. Sunt tamen qui hoc primum Vrbano primo aſſignent. Linteolum ſuper quo inter ſacra corpus CHRISTI ponitur, Sixtus primus pontifex juſſit, ne ex alio quam ex lineo panno, & quidem puriſſimo fieret: id corporale vocant. *Ejuſdem* quoque ſanctio, ne ſacra vaſa profanæ attrectarent manus, præſertim fœminarum. Item ab Hebræis ſumptum eſt, ut veſtes ſacerdotales, cum altarium tegumentis ac reliquis rebus ad uſum templi neceſſariis ſacrarentur, & veſtimenta ipſa ſacerdotibus aliiſque initiatis aſſignarentur, qui ea induerent, cum ſacris eſſent operam daturi. Quod Stephanus pontifex primus, apud noſtros primo faciendum ſtatuit: nam in exordio ſurgentis religionis, ſacerdotes rem divinam facturi, nihil ſuperinduere conſueverunt, cum potius ſeſe intrinſecus animi virtutibus veſtire, ac vitiis corporis exuere ſtuderent, quam novos ſumere apparatus, qui apud ipſos Hebræos magnæ habebantur venerationi, teſte Origene *ſuper Leviticum*, ubi ait: Invenimus & vaſa miniſterii ſancta vocitata, & veſtimenta ſancta dici, & loca nihilominus ſacerdotibus aſſignata. Quod tintinnabulorum ſono populus invitatur, vocaturque ad ſacra audienda ſtatis diei horis, Sabiniani qui Gregorio ſucceſſit, hoc decretum eſt. Aliud inde Ioannis 22. Romani pontificis præſcriptum manavit ad poſteros: is enim inſtituit, ut ter in ſingulos dies, tintinnabula ad veſperum pulſarentur, ac tum unuſquiſque ter Salutatio-

nem

nem Angelicam divæ virgini sacram recitaret. Institutum ita mansit, ut hodie ubique gentium sit in usu, atque audito tintinnabuli sono, cuncti confestim in vestigio genua flectant, atque orent. Ipsorum autem tintinnabulorum usus ab Hebræis itidem manavit: princeps enim sacerdotum, *uti est apud Iosephum libro Antiquitat. tertio.* superinduebatur tunicâ hyacinthinâ, ex cujus fimbriis tintinnabula pendebant, quæ sonitum ederent, cum ille esset sancta sanctorum ingressurus. Sed Origenes rem commodè *super Exodo* exponit, scribens. Habeat etiam pontifex per indumenti circuitum, tintinnabula, ut ingrediens sancta, det sonitum, & non intret cum silentio. Et hæc tintinnabula quæ semper sonare debent, in extremo vestimento sunt posita: idcircò credo, ut de extremis temporibus & fine mundi nunquam sileas, sed inde semper sones, inde disputes & loquaris, secundum eum, qui dixit Memor esto novissimorum tuorum, & non peccabis. Ad hunc ergo modum homo noster interior Deo pontifex adornetur, ut introire possit, non solùm in sancta, sed in sancta sanctorum. *& reliqua.* Sunt sexcenti præterea tintinnabulorum usus, præterquam in domo DEI, quod silentio prætereundum duxi, cum tale quid persequi, longè à nostro abesset instituto. Item & ab illis accepimus Velum, quo apud eos sancta à sanctis sanctorum dividebantur, & apud nos itidem altare princeps ab ea templi parte, in qua insidet Chorus, separatur, tempore quadragesimali: Item Cortinas, Candelabra, Vasa, quibus utimur. Quæ omnia atque id genus multa: cum Moses, tum Solomon ad usum templi primum invenere, *ut in Exodo & in Regum libris patet.* Quod vexilla circa dies paschales in templis eriguntur, id ea de

causa fit, ut triumphus Christi, qui à morte insigniter resurrexit, solenniter repræsentetur: & illud vel ab Ethnicis sumptum: nam quemadmodum illi signa militaria quæ devicto hoste cepissent, ut certa victoriæ signa, in triumphis portabant, referebantque inter cætera honorum monumenta: sic nos paschali tempore vexilla in sacrorum pompa deferimus, in templisque suspendimus. Quo quidem tempore Rex ille noster fortissimus, mortis confractis viribus, pede conculcans Tartara, solvit à pœna miseros, victorque de funere surgens triumphavit pompa nobili.

Caput XIII.

De primo apud Christianos Imaginum cultu, deque modo eas venerandi a patribus constituto, atque de pravo earundem abusu ad quæstum.

De simulachrorum origine, supra *in secundo est à nobis libro* proditum: hîc de illorum cultu jam agamus, quem non modo nostræ religionis expertes, sed *teste Hieronym.* omnes fermè veteres sancti patres damnabant ob metum idololatriæ, qua nullum execrabilius scelus esse potest: nam cum Deum, *ut perhibet Ioannes*, vidisset nemo unquam, quam ei formam dabimus? Etsi Moses dicit: Deus fecit hominem, ad imaginem Dei fecit eum. Quod ad animam Eusebius *de Præparat. Euangel. libro* 11. scienter refert: id quod Ioannes Damascenus ad corporis formam detorquere nititur, cum de hujusmodi imaginibus colendis causam agit. At Moses nihil magis inculcat

culcat, *ficut ex compluribus tam Exodi quàm Levitici constat locis*, quam ne populus aliquid manu factum veneretur. Et propheta: Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulachris suis. Divus quoque Gregorius Serenum Episcopum Massiliensem, *quemadmodum in Canonicis decretis legitur & ipse Epistola nona, lib. Epist. 9. attestatur*, reprehendit quod imagines fregisset, & laudat, quod coli inhibuisset. Cæterùm quia lex per præsentem umbram, *ut in Numeros passim docet Origines* futura bona significabat: ideo legimus *in eodem libro*, Mosen jussu Domini fecisse æneum serpentem, erexisseque in eremo, ut ex populo, qui à serpentibus læsi essent, illum intuerentur, & sanarentur. Hunc serpentem ait divus August. typum fuisse Christi crucifixi, quod perinde sanentur, qui hunc pendentem in cruce contemplantur, atque qui illum aspiciebant. Sed illud ipsum Servator ipse manifestius testatur: Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Hebræi serpentem tam salutarem non potuerunt non venerari, quippe quem, ut rem sanctam, religiose servarunt usque ad tempora Ezechiæ regis, qui eum postremò confregit, quo sic populum in idolatriam turpiter lapsum, ad pristinum cultum reduceret. Fuit æneus serpens datus, ut signum divinæ potentiæ: nam longo pòst tempore Christus Servator, qui, ut Apostolus ait, Dei imago erat, & loco Mosaici serpentis in crucem levandus, nobis intuentibus salutem parere, formamque humanam induere voluit, & factus homo visus cognitusque est à mortalibus, id quod nunquam antea patuit, sicut ipse affirmat discipulis suis ita loquens. Beati oculi qui vident quæ vos videtis: Dico enim vobis,

quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt, &c. Illi haud dubie fœlices fuere, dicente Ovidio:

Fœlices illi qui non simulachra, sed ipsos,
Quique Deûm coràm corpora vera vident.

Et quia in humili forma, propriâ virtute miracula suprà fidem edebat, idcirco ut Deus habitus est. Cujus quidem rei fama efficiebat, ut undique populorum concursus ad eum fieret, qui illius faciem divinæ lucis fulgore nitentem, haud dubiè sic contemplabantur, & venerabantur, ut ejus effigiem jamjam mentibus infixam aut pingere vel sculpere tunc primum cœperint: quod cum primis fecerunt idolorum cultores, qui in Rempublicam Christianam venerunt, quod testatur Eusebius, qui circiter annum salutis CCCXX. claruit. Is *in Historia Ecclesiastica libro septimo*, demonstrans Cæsaream cognomento Philippi eam esse urbem, quam Phœnices Paneadam vocant, ita scribit: Mulierem, quam sanguinis profluvio laborantem à Servatore curatam Euangelia tradiderunt, hujus urbis civem constat fuisse, domusque ejus in ea etiam nunc ostenditur, præ foribus verò domus ipsius, basis quædam in loco editiore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus provolutæ, palmasque suppliciter tendentis imago ære videtur expressa. Adstat verò altera ære nihilominus fusa statua, habitu viri stola comptè circundati, & dexteram mulieri porrigentis. Hujus ad pedes statuæ è basi herba quædam novâ specie nascitur, quæ cum exorta fuerit, excrescere usque ad stolæ illius ærei vestimenti fimbriam solet, quam cum summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque conquirit, ita, ut quæcunque illa valetudo fuerit corporis,

poris,

poris, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omninò virium gerens, si, ante quàm æreæ fimbriæ summitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra usque tempora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Et nihil mirum, si ii qui ex gentibus crediderant, pro beneficiis quæ à Servatore fuerant consecuti, hujusmodi velut munus videbantur offerre, cum videamus etiam nunc & Apostolorum Petri vel Pauli & ipsius Servatoris imagines designari, tabulisque depingi. *Hucusque Eusebii verba reddidimus.* Iam apparet à Christianis positam fuisse statuam Christo, cum aut in humanis vitam ageret, vel statim post ejus ascensum in cœlum. Sed si Ioanni Damasceno credimus, ipse suam effigiem, ut sui præsentem memoriam, Abagaro Edisseniorum Toparchæ (erat ea gens ultra Euphratem) domo misit. Abagarus enim, *auctore eodem Eusebio*, cum audisset IESVM innumerabilia edere miracula, quia morbo tentabatur, scripsit ad eum, suppliciter rogitans, ut se sanatum veniret: cui Servator per Ananiam tabellarium, qui Abagari literas tulerat, respondit se, postquam assumptus esset, missurum unum ex suis discipulus, qui ejus valetudinem curaret. Fuit ille Tatheus, unus ex septuaginta, qui postea id officium erga Abagarum præstitit. Interim dum Toparcha expectando nuntium salutis, jam moræ haud satis patiens, animi pendebat, dicitur, *ut Damasceno placet*, misisse pictorem, qui formam ejus fingeret, sed pictor cum ob vultus splendorem id efficere nequivisset, fama est Dominum admovisse ad faciem vestimentum seu sudarium, & illi suam effigiem impressisse divinitus, atque mox misisse ad Abagarum, ut sic pium regem conso-

norum ritu, *de quo supra lib. 2. cap. 23. memini*, thus & cerei incenduntur. Fuit is annus salutis LXXX. alter, supra DC. vel, ut non nemo sentit, DCCIII. quo Agatho Romanam tenebat sedem. Deinde Constantinus pontifex habitâ synodo, id decretum corroboravit, jussitque ut imagines in porticu divi Petri depingerentur, quod intellexerat à Philippo Imperatore eas è parietibus divæ Sophiæ ignominiæ causa abrasas fuisse, propterea illum hæreticum pronuntiavit. Leo deinde tertius fanatico spiritu percitus itidem fecit, quem Gregorius secundus pontifex per literas admonuit, ut omissis quorundam improborum erroribus, veram tandem amplexus religionem, delere divorum imagines desineret. Postremò Leone IIII. Imperatore mortuo, Hirene ejus uxor cum Constantino filio sexto, imperium obtinuit, mulier viro multò prudentior, formâ pariter atque sanctitate insignis. Hujus itaque operâ, conventus trecentorum quinquaginta Episcoporum est Niceæ factus, ut semel decerneretur, essentne divorum imagines templis restituendæ, an res in omne tempus repudianda. Tum quia inter cunctos satis constabat, Deum ab initio simulachrorum fingendorum præmonstratorem fuisse, ac postea statuas ipsas tam diis quàm hominibus præclaris positas esse, partim memoriæ eorum retinendæ causa, partim studio incendendi ad virtutem animum illorum, qui imagines intuerentur, *uti supra lib. 2. cap. 23. non utique obscurè demonstratur*, magno omnium consensu est decretum, ut Romanorum ritu ubique gentium in templis haberentur, additaque est colendi forma duobus carminibus expressa: ut res ab omni idololatriæ suspitione abesset, quæ ex græco in latinum ita versa fuerint:

Nam Deus est quod imago docet, sed non Deus ipsa:
Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Ecquis igitur tam diſſolutus, tantâque audaciâ prædiţus eſt, qui velit poſſitve dubitare ſeu aliter ſomniare, ne dicam ſentire, vel cogitare de imaginum cultu, ac demùm ſit tot longè ſanctiſſimorum patrum decreto conſtitutum? Cæterùm illud atque adeo deſiderari poſſet, ut ſacerdotes frequentius populum docerent, quonam pacto deberet & venerari ejuſmodi imagines, & apud eas ſua offerre donaria: quod quia illi tacent, & vulgò ex ſuo uſu tacere putantur, idcirco eò inſaniæ deventum eſt, ut hæc pietatis pars parum differat ab impietate: ſunt enim benè multi rudiores, ſtupidioreſque, qui ſaxeas vel ligneas, marmoreas, æneas, ſeu in parietibus pictas, variiſque coloribus litas imagines colant, non ut figuras, ſed perinde quaſi ipſæ ſenſum aliquem habeant, & iis magis fidant, quàm Chriſto, vel aliis divis, quibus dicatæ ſint. Quo fit, ut ſtultitiam ſtultitiâ cumulantes, illis offerant aurum, argentum, annulos gemmatos, omnifariaſque gemmas ibidem ſenio perituras. Et, ut ad id faciendum plures ineſcentur, illi qui talem ſegetem metunt, nummos perforent, filoque pendentes in collo aut manibus ipſarum imaginum ſuſpendant, donaria in locis conſpicuis egregiè collocent, tituloſque apponant, quò nomina offerentium & diis & hominibus notiora fiant. Sic bona pars hominum per hæc magis delirare inducitur, ac inſuper longa alioquoties itinera conficere, ut unam imaguneulam adeat, ibique donaria ſua relinquat, prætermiſſo cuncto alio aut pietatis, aut charitatis officio, rata ſe omnino ſat largitionis feciſſe, ſat pœnituiſſe, ſi inter itionem, lautius victitando aurum obtuliſſet, in cujuſvis thecam nummariam inde iturum. Quàm

igitur

igitur ſapientius, quàmque religioſius eſt ea ratione peregrinari, ut labore corpus dometur, ſic, ut cogatur rationi ſervire, & imagines venerari, ut mens ad Deum protinus dirigatur, ac dona dare, quæ pauperibus uſui eſſe poſſint, quando quidem ea dubio procul eſſe conſtat munera grata Deo, qui, *ut Socrates apud Plat. in Alcibiade ſecundo ait*, animum juſtum reſpicit, non item munera. Atqui Lactantius manifeſtè demonſtrat, quam maximè aberrent illi, qui aliter ſeu faciunt uel ſentiunt, ſcribens: Veſtes igitur, gemmas, & cætera quæ habentur in pretio, ſi quis putat Deo chara, is planè quid ſit Deus neſcit, cui putat voluptati eſſe eas res, quas etiam homo ſi quis contempſerit, jure laudabitur. *Hæc ille.* Et divus Hieronymus *illum differens locum apud Hieremiam, Et argento & auro decoravit illud, (de ſimulachro loquitur Propheta)* ait: Qui quidem error ad nos uſque tranſivit, ut religionem in divitiis arbitremur. Eò etiam pertinet, quod Plato lege vetuit, ne deorum imagines ex auro vel argento, ferróve aut ære fierent, ſed tantùm ligno vel lapide factas voluit, ut ne criminoſi ex occaſione rei pretioſæ, exiſtimarent ſe propterea Deos placare aut decipere poſſe.

CAPUT XIV.

De Decimarum & Primitiarum ac Primogenitorum redemptionis origine: & quis primus decreverit, ut liceret sacerdotum collegiis Fundos & Prædia oblata recipere possidenda.

SUmmus propheta Moses, *teste Iosepho*, distribuit Hebræis possessiones, distribuit & Iesus ejus successor: Levitis verò qui vacationem militiæ habebant, nulla terræ portio data, præter habitationem in singulis tribubus, & in suburbanis locis tantum agelli, quod satis esset ad jumenta & pecora alenda. Iste enim ordo Leviticus vel sacerdotalis, sapientiæ ac scientiæ Dei operam impendebat, & huic lex Dei commissa erat, cui ut assiduè absque ulla solicitudine studeret, ac ne ob victus inopiam cultus divinus ab eo vel negligeretur, vel desereretur, necessum erat, ut eum populus communiter juvaret: qui si, *ut probè ait Origenes*, quæ necessaria sunt, non præbuerit sacerdotibus & levitis, occupati illi in talibus, id est, familiaris rei curis, minus legi Dei vacabunt. Illis autem non vacantibus, neque operam dantibus legi Dei, tu periclitaris: obscurabitur enim lux scientiæ quæ in illis est, te non subministrante oleum lucernæ. Quod tantum nefas, ne ullo unquam tempore accideret, Moses prudentissimus princeps legem tulit, qua *uti in Exodo, Numeris, Deut. extat, & à Iosepho simul exponitur*, primitias, & decimas omnium frugum omniumque pecudum sacerdotibus & Levitis offerri mandavit, sic, ut omnis qui

qui possideret agrum, vel vineam, vel olivetum, vel etiam hortum; & si quid esset quod exerceretur in terris, sed & si quis pecuaria haberet, is offerret ex illis Deo omne, quod primum esset, & decimas quoque, id est, ad sacerdotes deferret: Deo enim offerri dicit lex, quod sacerdotibus datur. Et hoc est, quod docemur ex lege, ut nemo homo licitè nec legitimè utatur fructibus, quos terra produxit, nec animantibus, quæ pecudum protulit partus, nisi ex singulis Deo primitiæ & decimæ, i. e. sacerdotibus dentur. Atque sic Moses, imò Deus ipse, cujus jussu ille cuncta gesserat, auctor fuit, ut primitiæ & decimæ Levitis ac sacerdotibus offerrentur. Hanc legem utpote Apostolica & Euangelica auctoritate corroboratam, Origenes *super Numeros*, servari etiam secundum literam, sicut & alia nonnulla, necessarium probat, adversus eos qui ex titulo legis omnia sacra scripta interpretari volebant: quod nostro quoque tempore plerique tam stultissimè quam audacissimè faciunt, dicentes: Si aliquid omnino servandum est secundum literam, ut dicimus, hoc est, sine allegoria, sine arguta interpretatione, cur non & cuncta serventur? Sed illi quidem non animadverterunt aliud esse legem, aliud esse mandatum, aliud testimonium, aliudque judicium, quæ præcepit Dominus Mosi. Non est scriptum, *uti inibi ait Origenes*, Hoc est, mandatum Paschæ, sed Hæc est lex Paschæ, quia lex umbra est futurorum bonorum. Cum ergo fit mentio Paschæ, ut de agno illo corporeo debemus sentire spiritualiter, quia Pascha nostrum immolatus est Christus. Simili modo de azymis & cæteris festorum dierum observationibus intelligere debemus, quæ sub legis titulo denotantur. Sunt autem mandata legis, quæ secundum literam stant: & ita Servator noster recipi atque observari à nobis

nobis voluit, cum dixit, Serva mandata: cujusmodi sunt, Ne occidas, Ne furtum facias. De nuptiis idem præcepit, ita dicens: Scriptum est, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Quod ergo Deus conjunxit homo non separet. De primitiis & decimis mandatum similiter servandum secundum literam, Domini vocibus docemur, qui in Euangelio inquit: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ! qui decimatis mentham, hoc est, decimam datis menthæ, & cymini, & anethi, & præteritis quæ majora sunt legis. Hypocritæ! hæc oportet fieri & illa non omitti. Vide, sermo Domini vult quidem, ut omninò fiant, quæ majora sunt legis, non tamen minora hæc omittantur, quæ secundum literam significantur. Quod à Pharisæis vult factum, multò magis vult à discipulis præstitum, quibus dicit: Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Pharisæorum & Scribarum, non intrabitis in regnum cœlorum. Quomodo autem plus velit ut fiat à Discipulis, quàm à Pharisæis, in eo declarat, ubi dicit: Dictum est antiquis, non occides: Hoc servabant & Pharisæi. Discipulis autem dicit: Ego autem dico vobis, quia si quis iratus fuerit fratri suo, reus erit judicio. Igitur ex his satis patet, oportere nos & primitias & decimas solvere, si velimus non modo justitiam nostram abundare, plus quàm Scribarum & Pharisæorum, sed eos officio tantum æquare, qui de fructibus terræ suæ gustare non prius audebant, quàm primitias sacerdotibus obtulissent, & Levitis decimas separassent. Et quia munus primitiarum Domino offerebatur, ideo Eutychianus pontifex Romanus voluit, ut ipsæ fruges sic in altari consecrarentur, velut apud Hebræos oleo & thure adolebantur. Servatur hodie Eutychiani decre-

decretum nonnullis in locis. Verùm adeo sanctitas sacerdotum consenuit, & populi pietas refrixit, ut primitiarum nomen unà cum proventu penè extinctum sit, cum hodiè loco primitiarum, dominicis tantùm diebus panes aliquot sua sponte alibi offerant, alibi verò solum duos tresve dent, quos sacerdos prius consecret, ac eos inde frustatim divisos populo distribuat, ut, qui quondam illis diebus eucharistiam sumere consueverat, ob ejus rei memoriam, panem istum ante omnia cibaria prægustet. Atque illud fit ad imitationem Christi, qui ita panem sacrare prius solebat, quàm illum suis discipulis vel aliis porrigeret, ut vescerentur. Decimæ verò adeo etiam gravatè à multis dantur, ut non nisi coacti id faciant, argumentantes magis egere qui eas dant, quàm qui recipiunt. Est aliud decimarum genus, quas sacerdotes sibi deberi contendunt ab opificibus qui manibus laborant, aut ab iis qui mercaturam exercent, vel stipendium faciunt, quales *auctore Iosepho* constat Abraham dedisse Melchisedech Solymorum regi, à quo est hospitio exceptus, ex præda quàm profligatis Assyriis secum tulerat. Quot autem decimarum genera apud Hebræos essent, & quomodo Levitæ & sacerdotes eas inter se partirentur, quisve modus foret primitias offerendi, Hieron. *super Ezechielem cap.* 5. *&* 40. facilè declarat, cujus verba idcircò ponere haud supervacaneum duximus. Dicamus igitur, inquit, primum juxta literam, δεκάδα, hoc est, decimam partem omnium frugum Leviticæ tribui populus ex lege debebat. Rursum ex ipsis decimis, Levitæ, hoc est, inferior ministrorum gradus, decimas dabant sacerdotibus. Erant quoque & aliæ decimæ, quas unusquisque, de populo Israël in suis horreis separabat, ut comederet eas, cum iret in templum in urbe

urbe Hierusalem, & in vestibulo templi Sacerdotes & Levitas ad convivium invitaret. Erant autem & aliæ decimæ, quas pauperibus recondebant. At verò primitiva quæ de frugibus offerebant, non erant speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Et *in libello ad Fabiolam, de Cibis & primitiis sacerdotum*, rem hanc luculentius differens, dicit, Primitiæ ciborum & omnium frugum atque pomorum offeruntur antistiti, ut habens victum atq; vestitum, absque ullo impedimento securus & liber serviat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes, & immundorum pretia, hominum quoque primi partus redimuntur. Et quia conditio humana nascendi est communis, pretium æqualiter offertur, sic moderatum & leve, ut nec dives intumescat, nec tenuis prægravetur. Æditui & Ianitores accipiunt decimas, & rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus, tanto illis minores, quanto ipsi majores populo, &c. Quod primitiarum suo quisque arbitratu, *sicut Hieronym. ait*: plus minusve dabat, illud tamen ter quotannis facere debebant: primum enim circiter Pascha, cum fruges maturescere inciperent, *ut est in Levitico, cap.* 2. Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino, de spicis adhuc virentibus, torrebis eas igni & confringens in morem farris, offeres primitias tuas Domino. Deinde ad festum diem Pentecostes, panes ex novis frugibus confectos: postremò circa festum diem Tabernaculorum, fruges ipsas jam collectas offerebant. Sed & undè ortum sit, ut primi hominum æquè ac aliorum animalium partus Deo consecrati essent, jam appositè dicamus. Cur primogenita offerrentur Deo, causa ponitur *in Numeris, cap.* 3. *ubi legimus*: Locutus est Dominus ad Mosen dicens: Ego tuli Levi-

Levitas à filiis Israel, pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israël, eruntque Levitæ mei. Meum est enim omne primogenitum, ex quo percussi primogenita in terra Ægypti, sanctificavi mihi quicquid primùm nascitur in Israël, ab homine usque ad pecus. De interitu primogenitorum Ægypti mentio fit *in Exodo, cap.* 12. Sanè singuli primogeniti undecim tribuum, quando primi qui nascebantur in tribu Levitica, ad templi ministerium applicabantur, de sacerdotibus redimebantur quinis siclis. Siclus autem quantum valeat, *supra lib.* 2. *cap.* 3. docuimus. Primogenitum verò animalis non mundi, aut mundo commutari, vel occidi solebat: etenim animal aliud mundum habebatur quod edebatur: aliud non mundum, quod non licebat offerre, sed velut, naturâ mundum commutabatur, ut asinus, qui ove redimebatur: aliud item non mundum, ut canis, quem neque offerri neque commutari fas erat, propterea occidebatur. Verùm ad propositum jam redeat oratio. Non abs re igitur Servator noster hasce de decimis sanctiones approbavit; qui quippe voluit, ut qui Euangelium annuntiarent, ex Euangelio viverent, ac propterea patres lege sanxerunt, decimas esse solvendas, sicuti latè patet ex compluribus decretalibus pontificumEpistol. Quid quod RomanosMosaicam legem in hoc non aspernatos illud institutum servasse constat? nam Herculi decimas dare locupletibus ac nobilibus antiquus mos fuit; & Lucullus, quia hunc ritum servasset, auctior factus est postea: *auctor Festus*. Quin & primitias dari consuetudo erat. Sanè Liberum patrem, qui & Bacchus dicitur, post devictos Scythas, aliosq; populos, magno Iovi rerum primitias obtulisse, auctor est Ovidius *in* 3. *Fast.* Et Cyrum regem Persarum victis Lydis, decimam quoque prædæ

Iovi

Iovi dedisse, testatur Herodotus. Sed jam ad rem familiarem veniamus. Vt enim Christus Servator decimas non repudiavit, sic nec ex decimis opes privatim congeri voluit: quare ut vitium avaritiæ, quod, ut ait Apostolus, idolorum servitus est, à suorum præsertim sacerdotum cœtu ejiceret, repelleret, exterminaret, paupertatem elegit, eamque suis discipulis maximè commendavit, cum dixit: Qui non renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Et *alibi:* Vade, vende omnia tua quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. Sed ut Christo paupertatem, quæ habet suum commodum, suamque munditiam, tribuimus, ita sordes ac mendicitatem minus assignemus necesse est: siquidem ille dum inter mortales versatus est, non ostiatim cibum petiit: quippe quem secum loculos detulisse, & suis discipulis abunde victum suppeditasse, ac egenos simul juvisse satis constat. Item ipsi Apostoli postea nec in cibariis petendis operam posuisse dicuntur, quando *in Actis* legimus, pios Christianos certatim possessiones vendidisse, & pretia earum afferentes posuisse ante eorum pedes, quæ distribuerentur singulis, prout cuique opus esset: & sic nemo inter credentes egens erat, quoniam omnia communia habebant. Ecce magnas in communitate divitias, quæ in privato paupertas habebantur: hasce divitias non vetuit Christus à suis ministris possideri, quæ cunctis egentibus usui esse possent. Quapropter Vrbanus, vir sanctitate vitæ & doctrinâ singulari, qui sedere cœpit anno CCXXVII. ab eo, qui fuit humanæ salutis primus, decrevit primus, ut sacerdotibus liceret prædia ac fundos, à cultoribus religionis oblatos, recipere, nihilque cuipiam privatum esset, sed ad commune bonum. Prædia recepta sunt, vel ad ipsum commune bonum omni-

omnino, quandoquidem postea omni tempore fuerunt atque sunt sacerdotum domus, collegia, ac monachorum cœnobia omnibus, & ipsis sacerdotibus communia, & aliis perhospitalia & apertissima. Etsi paulatim hominum rapacitas & libido fecit, ut majore ex parte obliterata fuerint extrema decreti verba, id est, Ad commune bonum: & loco illorũ, illæ duæ semper religione pestiferæ voces, Meum & Tuum, inscriptæ fuerint, quæ ita multos transversos agunt, ut sacerdotium nihil aliud nisi quæstum, nisi hæreditatem ac dominium esse putent: & quanto veteres patres abstinentiam arctius constrinxerant, tanto isti intemperantiæ fræna insolentius laxent. Quod postremum effecit, ut privata commoda longè potiora publicis haberentur: unde malevolentiæ, simultates & odia orta: namque ex communi privatum facere, semper discordiarum causa fuit. Cœpit deinde Romanus Pontifex dives fieri, quem Lucina virgo sanctissima, Marcello sedente, moriens prima omnium fecit hæredem. Hæc multis egit precibus cum Cornelio pontifice, ut Apostoli Pauli corpus extra Capenam portam, viâ Ostiensi, ubi capitis fuerat supplicio affectus, in suum prædium transferret, & Petrum in Vaticanum, quæ & ipsius Cornelii corpus in prædio quoque suo sepelivit. Deinde Constantinus eundem pontificem, ut apud vulgus fama est, locupletavit affatim. Sic alii alia dedere loca, unde tam latè nunc patent opes. Cæterum Vrbanus in hoc secutus esse videtur Hebræos, apud quos sacerdotium opulentissimum fuerat: quoniam sacerdotes in honore haberi debent, quos in primis paupertas in vulgus despicatiores reddere solet, atque indè fieri, ut eis minus credatur, id quod Religinem maximè offendit.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

De INVENTORIBVS RERVM

Liber Septimvs.

Capvt I.

De Monasticæ vitæ principio.

De Euangelicæ & Apostolicæ vitæ initiis hactenus diximus: in hoc verò volumine novus ac varius vivendi modus demonstrabitur. Cum enim à majoribus tantoperè degeneratum, ab eorumque disciplina ac vitæ sanctimonia sic longè discessum foret, *ut supra est sparsim declaratum*, tam Romani deinde Pontifices, quàm ubique gentium Antistites nihil prius, neque quicquam antiquitus habuere, quam ordinis sacerdotalis sic labentis recuperare gradum, sic peccantis coërcere insolentiam, promulgatis ab se novis quotidie legibus, ad meli[illegible]s vitæ institutionem: Adhæc indixere graves pœnas, qui deinde contra ac liceret, fecissent, ut quo minus odissent peccare virtutis amore, hoc formidine pœnæ facilius à malefactis manus abstinerent. Nec eo quidem pacto perinde profecêre, quoniam à degustatis voluptatibus

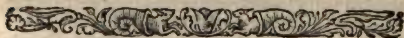
bus haud facile animus avocatur: quare nonnulli postea extitère bonæ frugis patres, qui viam secuturis facerent: qua à devio ad rectum iretur. Porro ii omnibus quæ in terris miramur: contemptis, Christum complexi, id est, veritatem, pietatem, innocentiam, mansuetudinem, solùm divinis rebus operam dederunt, quorum principes fuere Paulus, Antonius, Hilarion, Basilius, Hieronymus, ac plerique alii, qui ab initio sanctitate pollentes, veluti novæ religionis plantæ in Ægypti Syriæque solo quamvis sterili fœliciter increvère, nullo tamen adhuc certo vivendi ritu: nam id temporis hujusce vitæ genus simplex ac liberum erat, ut istis omnino cæremoniis minimè obstrictum, quas hodie monachi observant. Vestitum honestum pro jure suo quisque sumebat: item nullum votorum vinculum, ita ut integrum unicuique foret manere, aut proficisci, quò terrarum vellet: vel si quem ejusmodi sui instituti pœnituisset, etiam potestas esset ad pristinam redeundi vitam, non absque tamen inconstantiæ nota. Quod si deinceps per novas hominum leges inviolatum permanere licuisset, longè sanctissimos omni tempore monachos habuissemus, quando improbi haud diu monachi fuissent. Petebant loca ut plurimum deserta, hoc est, eremum unde Eremitæ dicti, quasi eremum colentes, quos Græci anachoretas vocant: & quia soli vivebant, ideo nostri monachos nuncuparunt, id est, solitarios: verùm paulatim deinceps cœperunt gregatim agere, *uti infra dicetur.* Atque ita à principio monachi precibus, jejuniis. vigiliis, literarumque studiis dediti, procul ab omni hominum cœtu, tantum duriter victitando, ac sese manibus exercendo, exemplum benè vivendi posteris ediderunt. At isti dein superiorum ejusmodi vestigia secuti, familias singuli suas

ætatis, sed viri omnes, aut senes sunt. In civitatibus non habitant, existimantes ut contagionem aëris corporibus, sic conversationem vulgi animo nocere. Horum alii agros colunt, alii pacificas artes ad utilitatem suam & proximorum exercent, nec aurum, nec argentum reponunt, nec ingentes agros laudant, sed tantum colunt, quantum necessitati possit sufficere. Ii enim ex omnibus penè hominibus soli pecuniam & fundos negligentes, virtute ditissimi putantur, facilitatem vivendi & paucorum indigentiam, rectè magnas esse divitias judicantes. Nemo eorum tela, enses, galeas, scuta, cæteraque belli instrumenta factitat: sed nec eas artes exercent, quibus facilè omnes in improbitatem labuntur. Nulla mercatura, nullus cauponatus, nulla eis cognoscitur navigatio, omnes rapinæ occasiones depellunt. Nemo servus apud eos, sed cum universi sint, alteri alteris serviunt: omnes enim, ajunt, quasi mater, eadem natura genuit: quare quamvis non vocemur, sumus tamen reipsa fratres. Illam philosophiæ partem solummodo approbant, qua de Deo & de creatione omnium scrutamur: morali maximè invigilant, ad quam absolutè consequendam paternis legibus adjuvantur, quas rectè intelligere nemo sine divino auxilio potest. Has semper quidem sed maximè septimis quisque diebus docentur: dedicata enim septima dies deputatur, in qua cæteris omnibus neglectis, ad sacra loca concurrentes, quæ Synagogæ appellantur, ordine sub senioribus juniores considere solent, leguntur que Scripturæ diligenter, & exponuntur à peritissimis. Discunt igitur piè, sanctè, justeque vivere, triplici regula utentes. Amore Dei ardentissimo, Virtutis cultu diligentissimo, Charitate proximi ferventissima. Quod igitur summè Deum deligant,

multa nobis argumento sunt, castitas perpetua, jurisjurandi nulla mentio, mendacii odium, & præcipuè quod bonorum omnium, nullius mali causam Deum opinantur. Quod virtuti studeant, patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, voluptatem oderunt. Charitatis autem argumenta sunt, benevolentia, societas, æqualitas: nullus enim domum habitat, quæ omnium communis non sit, unum ærarium, unus sumptus omnibus est. Præterea vestis communiter omnibus proposita, communis cibus & potus, communis mensa, omnis denique vita communis est. *Hactenus Philo apud Eusebium.* Si quispiam ex nostris monachis, qui regifico mensarum apparatu vivunt, qui voluptates libare peritè norunt, qui honores gnaviter ambiunt, qui pecuniæ studium semper immodicum habent, hæc aliquando legerit, secumve reputaverit, nonnè eum pudebit, quod justitia sua non modo plus quàm Essenorum non abundet, sed longè magis flaccescat, langueatque? Ab Essenorum igitur religione profectum meritò credere æquum est, ut apud nos monasticæ vitę institutum coaluerit, quo similiter Paulus Thebęus, ut Antonius, ambo, Ægypti homines à primo olim imbuti, ac illud postea insigniter æmulati in primis esse videntur. Sed Antonio initium rei hujus jure optimo acceptum referri decet, qui, etsi non ante omnes fuit, primus tamen mirè omnium studia ad eam vitam degendam incitavit, monachorumque dogma instituit, sicuti deinde Basilius in Græcia fecit. Adauxit & id temporis pium institutum Hilarion in Syria, qui cum sanctitate jam clarescceret, Gazæ tres cujusdam nobilis matronæ filios simul repentè morbo affectos invocato nomine Iesu, extemplo sanavit. Quod postquam auditum est, & longè lateque percrebuit, certatim ad eum ex

Syria

Syria & Ægypto confluebant, ita ut multi crederent Christum esse Dei filium, & se monachos profiterentur. Nondum enim cœnobia erant in Palæstina, nec quisquam monachos ante divum Hilarionem in Syria noverat: ille fundator & eruditor hujus instituti ac studii in hac provincia fuit. Habebat Dominus Iesus in Ægypto senem Antonium, habebat in Palæstina Hilarionem juniorem. *Hæc ex Hieronym.* Ad Antonium redeo. Vixit Antonius in solitudine in Thebaica regione Ægypti, condiditque ibi cœnobium, ubi cum Sarmata, Amata, & Machario suis discipulis, precibus tantùm deditus erat, in pane & aqua omnis ejus victus consistebat, cujus sanctitas ita celebris erat, ut Helena Constantini mater & filium per literas illi commendarit. Obiit mortem in eremo, annos C V. natus, qui fuit annus saluti humanæ CCCLXI. Discipuli ejus Amatas & Macharius (nam Sarmatam Saraceni impetu in Antonii cœnobium facto, interfecerant) monasticum ordinem postea tam vitæ sanctimoniâ, quàm institutis, mirum in modum propagarunt. Ac ejusmodi vitæ monasticæ principium tale fuit.

CAPUT II.

Quando primùm ordo Monasticus Tribus Votis astrictus fuerit, & quis primus ea vota introduxerit, vestitumque religiosum, cum novo vitæ modo, ac ordo ipse abiverit in plures familias.

POst annum quàm Antonius, *de quo supra est mentio facta*, erat mortuus, circiter CLXVI. claruit Benedictus Nursinus in Vmbria Italiæ regione

gione natus. Is in solitudine perdiu versatus, se demum Sublacum seu Sublaqueum contulit, quod est Latinorum præclarum oppidum, lacui eodem & tamen prisco nomine proximum, distatque ab urbe Romæ circiter millia passuum quadraginta. Hic cum à multitudine ob sanctitatis famam adiretur, & ei secundum religionem nihil solitudine gratius esset, postremo ejus celebritatis vitandæ causa, Cassinum in ea regione pervetustum oppidum venit, ibique sibi sedem posuit, sparsosque & solivagos ad id tempus monachos in unum contraxit cœnobium, mores & vitam, tribus munitam votis, quæ prius non fuerant, quàm Basilius cum certa vivendi formula constituisset in Oriente, instituit parum vulgatæ observationis. Sanè Basilius Cæsareæ Cappadocum præsul, qui circiter annum salutis humanæ CCCLXXXIII. doctrinæ pariter atque sanctitatis summis floruit laudibus, primus omnium obligavit monachos novis legibus, ut post annum, quam quis in collegium venisset, si in eo vellet vitæ instituto permanere, voveret se castè victurum, nihil possessurum, ac dicto præfectorum fore audientem, quo se in perpetuum omni suâ abdicaret voluntate. Fuit postea Basilii decretum juxta ab omnibus receptum. Quanquam paupertatis votum multò antiquius esse videtur, si Vrbano pontifici Romano credimus, qui amplius CXL. annis Basilium antecessit: quando in epistola, quæ ejus nomine legitur, invenimus, ita usu venisse, ut qui Apostolorum imitatores existerent, paulatim vota facerent se nihil proprium habituros, quo æque rerum communitas, ac Apostolicæ vitæ institutum omni tempore vigeret: siquidem ipsi Apostoli ad docendum Euangelicum dogma quoquo versum à Christo missi, in mandatis, *quemadmodum divus Petrus*

apud

apud divum Clementem libro Recognitionum 2. testatur, non proprium aliquid dicere. Cæterum isthæc tria vota jam inde à principio tanti esse cœperunt patribus, ut illi posthac lege sanxerint, etiã presbyteros quos seculares dicunt, debere votum castitatis, id est, pudicitiæ servandæ perpetuò, saltem tacitè facere, ac per id haud licere cuiquam ejuscemodi votis obligato, astrictoque deinceps matrimonium contrahere, & si quis contraheret, illud omnino minimè valere. Vndè brevi post quæstio incidit, an tale conjugium deberet stare nec ne? Et D. Augustinus, qui Basilio æqualis fuit, in primis permultis rationibus probavit connubia post votum contracta non debere dirimi, *veluti in Decretis*, 27. *quæst.* 1. *cap. nuptiarum. planè extat.* Item Benedictus dedit suis monachis novum vestitus genus, constituit modum orandi, & tenue victus alimentum, ac novam abstinentiæ normam. Et ut appareret eum cœtum fuisse ex summo mortalium usu, res mirandum in modum postea paulatim crevit, abiitque in plures familias, Cluniacenses, Camalduenses, Vallisumbrenses, Montolivetenses, Grandimontenses, Cistertienses, Sylvestrenses, qui Humiliatorum cognomen ferunt, Cœlestinos, divæ Iustinæ, & Eremitanos divi Hieronymi, postremo per Martinum quintum, in familiam divi Benedicti ascitos. Quem ordinem à patrum norma jam collapsum, Lupus Hispalensis ejus familiæ præpositus, novis institutis instauravit, *de cujus exordio in capite insequenti prodetur.* At ii quidem monachi, & si qui alii sint, (quotidie enim sunt, qui ut ignauiæ suæ potius, quam religioni consulant, novas inducere sectas conentur) ex uno velut fonte manasse dicuntur. Cæterum qui tum primum instituti fuerunt, Benedictinos fuisse, tradunt, qui nigro hodie

amiciuntur colore, tunica laxiore, ac discincta, & ad pedes usque demissa, amictu capitis, quem cucullum vocant, in humeros & scapulas brevius rejecto, quàm cæteris: subter candida tunicula, & ea quidem lanea, cum cilicio, ocreati genutenus incedunt, tondentur novacula à vertice infra dimidium calvæ: capillus infernè recisus in parvi circuli speciem, circa aures & tempora, totum ambit caput instar coronæ, undè ipse vertex derasus corona nuncupatur. Item à carnibus perpetuò abstinent, nisi cum ægrotare cœperint. Vndè monachi qui hodie continenter carnibus vescuntur, quorum numerus ubique gentium extra Italiam ingentissimus est, perpetuo ægrotent necesse est, nisi velint impudenter fateri, se contra suas leges facere. Atque ita monastica instituta ut humana, haud diu inviolata stetere, hominum moribus semper in deteriora inclinantibus, ac divitiis pietatem, quæ ut mater illis à principio ordini pepererat, contaminantibus. Quo factum est, ut monasticum nomen sæpius varieque instauratum, in plures abiverit familias. Itaque Clunicacensium ordo ex Benedicti observatione, apud Masticensem, seu Masticocensem (utrunque scriptum reperio) Burgundiæ pagum, ab Odone abbate quem dicunt, instituitur, quibus locum dedit, & extruxit Gulielmus Pius Aquitaniæ dux: qui fuit annus salutis DCCCCXVI. Haud ita multò post Camalduensium religio orta est, auctore ejus congregationis Romoaldo Ravennate: fuit is monachus Classensis cœnobii: est locus iste haud procul Ravenna, qui celebritatis fugiens in Hetruriam pervenit, ibique in summo Appennini jugo, locum à quodam Madulo incola consecutus, undè nomen ordini inditum, novæ familiæ fundamanta jecit, candido sumpto amictu. Sunt hodie in eminentissimo jugo montis

tis duodeviginti sacella, ubi perpetuum silentium, quarto & sexto hebdomadæ die pane & aquâ transigunt jejunia, nudis pedibus humi accubantes: verùm in aliis locis vita eorum remissior est. Item in ea Apennini parte, quæ Vallis umbrosa vulgo dicitur, circiter annum salutis M L X. Ioannes Gualbertus novam monachorum familiam instituit, eamque à loco appellavit Vallisumbrensem. Is Florentiâ oriundus, ac claro loco natus, cum fratris percussorem fortè obviam habuerit, quia illi veniam petenti non negasset, imago crucifixi, quæ in proximo fano divi Miniatis erat, visa ei est: post hæc inibi oranti inclinasse parum caput, perinde quasi id pietatis facinus comprobasset. Ea imago hodie visitur in eodem divi Miniatis templo, quod in colle prope Florentiam extat. Ioannes eo motus miraculo, in solitudinem concessit, auctorque novæ religionis fuit, amictumque sibi induit cæruleum, quo nunc utuntur. Montolivetenses eo anno, qui fuit M C C C C V I I. salutis, esse cœperunt, quo trium pontificum pestilens discordia orta est. Ii Senenses primum fuere, quorum princeps Bernardus Ptolemæus, qui pro temporum conditione, capto mutandæ vitæ consilio, in proximum urbi collem egressi sunt, eumque ex nomine illius Hierosolymitani dominicis frequentati vestigiis appellantes, sese candido induerunt amictu, Gregorio X I I. probante. Grandimontensem ordinem Stephanus in Avernis, amplissima familia ortus, in Aquitania primus instituit, cui mons in quo mox sedes illius familiæ locata est, nomen dedit multis vivendi mutatis, aut ex integro conditis legibus. Iisdem ferè temporibus Robertus Molismensis abbas, cum priscam disciplinam jam minimè retineri animadverteret, viginti & amplius comitatus monachis, Cistertium locum in

Burgundia Cabilonensis diœceseos, vastæ solitudinis, ac horrendi aspectus petiit, ibique immoratus celeberrimi ordinis auctor fuit, quem à loco Cistertiensem nuncupare voluit. Sunt qui hoc cuidam Ardingo monacho assignent, quod ille Robertum impulisset ad commigrandum in eum locum, perinde quasi qui hortatur, non qui facit, primas jure ferre debeat. Fuit is annus salutis MXCVIII. Claruit in hoc Bernardus Castilionensis homo Burgundus nobili loco ortus, qui Cistertiensi cœnobio prius inchoato, monasticum induit habitum, tantum inde nomen eruditionis & sanctitatis est adeptus, ut Claravallensis fit abbas factus, quem locum Robertus vir illustris non multo prius sumptuose extruxerat. Centesimo deinde anno, Humiliatorum ordo in Germania oritur, exordium rei triste, sed læti successus: multi enim mortales aut bello capti, aut quia fides eorum suspecta esset, fuerant ex Cisalpina Gallia, jussu Friderici, cui Barbarubræ cognomen fuit, qui tum Italiam armis divexabat, in Germaniam cum liberis & uxoribus traducti. Sunt tamen qui ab Henrico id factum tradant. Ii longiorem moram pertæsi, aliquando albis vestibus induti, viri fœminæque humiliter Friderico ad pedes prostrati jacuêre, veniam implorantes. Istorum lachrymis vestituque motus Imperator, potestatem fecit omnibus in patriam abeundi: qui postliminio reversi, voto, ut versimile est, in eo ritu perseverasse dicuntur, lanificio & precationibus dediti. Inde, ut fit, res à modico principio orta adeò crevit, ut eam piè inchoatam auctamque Innocentius tertius primum, deinde plerique alii Romani pontifices approbarint. Cælestinorum religio octogesimoquarto circiter anno pòst orta est: Cælestinus quintus Romanus pontifex fuit auctor, prius quàm ad pontificatum voca-

vocaretur, anachoreta: idcirco voluit ad eremi decus, ex se hanc familiam parere, quæ brevi usque eó crevit, ut non potuerit auctorem incœpti ut vani pœnitere. Item in Anglia D. Gilbertus suam instituit religionem, sicuti in Germania Mellicenses, Castellenses, & Burfeldenses, alii ab aliis diverso tempore instituti fuerunt. Sic quotidie à novis hominibus novæ inducuntur religiones, inter se tam versicolori vestitu, quàm ratione vitæ minimè convenientes, perinde quasi vitia animi, cujus ductu ad bona seu mala nos applicemus necesse est, tantummodo extrinsecus per ejusmodi studiũ possint penitus evelli. Quid, quod penè totidem monacharum familiæ institutæ sunt? Sed, ut tam justum iter conficiamus, haud prætereundam ducimus congregationem divæ Iustinæ, quæ postremò ad pristinam divi Benedicti dogmatis disciplinam instaurata, hodie ut religionis caput, supereminet omnes. Ejus rei auctor fuit Ludovicus Barbus Venetus vir religiosissimus, Patavii in cœnobio ipsius divæ Iustinæ, undè nominata est: hanc Eugenius quartus plurimum auxit. Atque monachi primi omnium introduxerunt in Ecclesiam Dei vota sacra, & vestimenta profana simul religiosa fecerunt. Nam illi monachi superiores, *ut proximo capite ostendi*, pro suo arbitratu vestiebantur. Nec Iudæis indumentum aliquod interdictum erat, præter id, quod esset è lana & lino contextum, *sicut Deuter. cap. 22. patet.* Item modum orandi quam longissimum, jejunia frequentiora & piscium escam assiduam, ad extenuandum corporis robur, quò sui debiliores militiam Christi exercerent. Sed & de reliquis initiatorum ordinibus, eorumque initiis jam dicamus.

Caput III.

De origine Hieronymianorum, Canonicorum regularium, Augustinianorum, Carthusianorum, Carmelitanorum, Præmonstratensium, & Crucigerorum, atque eorundem habitu, victu & cultu.

Hieronymus Eusebii filius, ortus Stridone (quod oppidum olim ad Pannoniam & Dalmatiam pertinebat, sed Gotthi direptum everterunt) Romæ græcis latinisque literis egregie institutus, sanctioris vitæ colendæ causâ in Iudæam se contulit, ubi & Hebraicam linguam didicit, ita triplici linguâ eruditus, de rebus divinis scribendi onus suscepit, in quo omnes nervos ætatis, industriæ, doctrinæque suæ contendit, cujus scripta ut sancta, brevi post tempore patres receperunt, receptaque approbarunt: etsi scio esse quosdam, qui id factum Damaso pontifici falsò assignent, quippe qui perdiu ante Hieronymum excesserat è vita: Postremò locum circa Bethlehem sibi construxit, ubi reliquum vitæ Apostolico ritu egit. Hinc factum est, ut permulti deinde Hieronymi ipsius instituti imitatores extiterint, ortaque sit nova quædam familia, quæ à Hieronymi nomine, quem sui instituti, quamvis longè diversi ab eo quo ille vixerat, utcunque auctorem faciunt, Hieronymiani sunt appellati: qui nativo amiciuntur colore, pallioque super tunicam rugato, atque superiore parte à summo ad imum scisso, scortea zona tunicam succingunt, soleis ligneis pedes muniunt. Sunt & Hieronymiani, Eremitani, *de quibus proximo*

proximo capite meminimus, quorum ordinis quidam Carolus, cognomento Granellus, homo Florentinus, auctor fuisse dicitur, qui Eremitanum sua sponte induisset vestitum, sedemque sibi optasset in Fesulanis montibus. Alii tradunt non Carolum, sed Redonem quendam Montigranelli comitem primum eos Eremitas sub ritu D Augustini, ad Fesulas, Gregorio XII. probante, instituisse. Imò sunt qui commententur hanc primum familiam à Hieronymo in eremo institutam, & eam auctam ab Eusebio Cremonensi, ac plerisque aliis præcipuæ sanctitatis viris, qui cum eo vixerant, & sic accidisse, ut posteà melioris vitæ exemplo, plures unam æmulati rem, modicis, ut fit, principiis ortam sæpius instaurarint, atque eo pacto alios ex uno ordine Benedictinos, alios Augustinos esse secutos, alios in suo permansisse instituto. Item parum liquido traditur, an Aurelius Augustinus eas familias instituerit, quarum hodie vulgò auctor fertur. Itaque duplex opinio ad posteros manavit de initio Canonicorum, quos vulgus Regulares vocat, & eorum qui ab eremo nomen ferunt. Canonici pertinaciter affirmant, Augustinum, ut primum Hipponensis est Episcopus factus, redegisse suos statim canonicos ad eam vivendi regulam, quam inter se in præsentia servant. Quin etiam jactitant illud Apostolorum fuisse institutum, id quod Thomas Aquinas *in suo Opere secunda secundæ* comprobat: quia illi, ut ait, post ascensum Christi in cœlum, in monte Sion, de genere vitæ deliberántes, communia inter se omnia, ac tria vota coram Deo statuere. Ita si Thomæ testimonium amplectimur, non tam ab Augustino est ordo institutus, quam renovatus, cui tamen ob illud ipsum, non immerito debet principium rei acceptum referri. Sic origo in dubium trahitur. At Augustiniani

Eremitani se priores institutos asseverant ab ipso D. Augustino, cum ille eatenus fuerit in eremo, ut quidam scribunt, quoad Manichæis in terra Africa sævientibus, Hipponensi diœcesi est præfectus. Per hunc modum de utriusque ordinis origine ambigitur. Verùm aliam ferunt hujusce collegii originem: multi enim, ut ajunt, mortales Augustini adhuc vivi sanctitatem singularemque doctrinam secuti, omnibus neglectis quæ possederant, in eremum concessere: undè est Eremitanorum nomen deductum. Cæterum sive ab eo, *quod est supra significatum*, ut qui in desertis locis cum illo essent, sint in unum congregati & instituti, sive ipsius vitam & dogma secuti, passim deserta loca coluerint, hæc de utriusque familiæ initiis habui dicere. Atque ista Augustiniana familia prima est ex monachis mendicantibus: sunt enim quatuor primariæ, *ut infra appositè demonstrabimus*: & vulgo mendicantes vocitantur, quod religionis causa, vel atque adeo ut in otio vivant, mendicitatem perpetiantur, qui solum precarium quæstum faciunt, undè se sustentent. Verùm haud scio, qua ratione isti monachi debeant in mendicando semper hærere, quando satis constat Christum non mendicasse, & Apostolos non exspectasse ab aliis victum otiosos, scribente Paulo *ad Corinthios*: Et laboramus operantes propriis manibus: ac primos monachos in Ægypto, *teste Chrysostomo*, exercuisse sese manibus laborando. Item divus Franciscus, cujus secta longè frequentissima est, voluit suos monachos victum quærere manuum laboribus, ac non prius ad mendicandum aggredi, quàm laboris pretium esset negatum. Extat in ejus testamento illud præscriptum. Igitur hinc videre licet, omnes æquè debere Apostoli institutum sequi. Ad rem redeo. Sed ne quidem

mirum,

mirum, si res in dubio versetur, vel duæ tresve familiæ ad unum referantur auctorem, cum bene multæ aliæ præterea sint congregationes, quæ Hieronymi, Augustini, Benedicti, ac quorumlibet divorum regulas ab illis, sicuti perhibent, editas profiteantur, quas tamen tantum abfuerat, ut ipsi instituissent, ut etiam ne tale quid unquam fortè cogitassent futurum. Canonicis tunica candida cum lintea toga, sub nigro pallio est: tegumentum à scapulis impositum cervicem totumque contegit caput, præterquam à fronte. Eremitanorum vestitus diversus est, nigra tunica amiciuntur, concolor tegmen à scapulis ad caput inducunt, subter candida tunicula; scorteâ cinguntur Zonâ, cui connectitur fibula confecta ex bubulo cornu, calceati, ut communis est usus. At penes utrosque nunc præcipua est varietas nominis, quod ut sæpius est instauratum, ita in plures divisum est familias: nam congregatio alia Canonicorum Servatoris, quæ & Scopettina nuncupatur, cujus auctores fuere Stephanus & Iacobus viri Senenses, sanctitate illustres, quam Gregorius undecimus suo probavit consensu. Alia Frisonaria, à loco in Lucensi agro Hetruriæ regione, quam & Lateranensem appellant: hanc Eugenius quartus plurimum adauxit. Tertia divi Georgii in Alga Venetiis à Laurentio Iustiniano instituta, cæruleo utuntur habitu. Et denique si quæ aliæ sint, jam eas missas faciamus, brevitati consulentes, quoniam sæpè more fungorum subito oriri solent. Ad Carthusianos veniamus, quorum exordium incidit in annum salutis MLXXX. Quidam enim singulari doctrina, nomine Bruno, homo Coloniensis, cum Lutetiæ Parisiorum philosophiam profiteretur, contigit, ut amicum quendam bonis moribus præditum, & vita jam privatum, priusquam ad se-

ad sepulturam daretur, audire visus sit clamantem, Iusto Dei judicio damnatus sum, & eâ re motus è vestigio cum sex sociis pari miraculi eventu territis, eremi deserta quæritans, pervenerit in diœcesim Gratianopolitanam, (est Celticæ urbs) ibique locum optaverit, cui hodie Carthusia nomen est, quem ei assignandum curavit Hugo Gratianopolitanus Episcopus, qui statim post se ad eam familiam adjunxit. Eo igitur loci Bruno ad res divinas intentus, primum cœnobium fundavit, cum his rigidæ vitæ institutis: intima enim veste utuntur cilicina, summa pallio nigro, subter candida toga, operculoque capitis cucullo, carnibus nunquam vescuntur, sexto hebdomadæ die pane & aqua jejunium ad edomandam vitiosam corporis naturam institutum observant, in cubiculis quæ veluti sacella habent, soli edunt, certis tamen festis diebus unà duntaxat prandent. Silentium eis penè perpetuum, nulli fas est cœnobio exire præter præfectum, & procuratorem, & illis tantùm ad negotia loci curanda, quippe opes habent, per quas semper sacerdotibus minus omninò licet se totos, prout deberent, rebus sacris curandis dare. Mulieribus ad eorum etiam templa aditus interdictus, quo ne aliquid videant, per quod ad libidinem rapiantur. Bella sanè provisio, si affectiones animi possint claustris compesci, & caro solitudine & otio domari, id quod divus Hieronymus valde laborando, ut ipse testatur, efficere vix potuit. Carmelitanorum hunc referunt ortum. Est in Syria mons Carmelus, olim cum aliorum prophetarum, tum Heliæ in primis memoria nobilis, quod in eo ille habitasset: id, credo, anachoretarum non pauci numero secuti, locum tenuêre, qui demum Almerici Antiocheni Episcopi opera in unum coiére, cum ante sparsim montem

tem

tem habitarent, ac tum primum præpositum ex se constituerunt. Fuit in eo monte secundum fontem, qui Heliæ dictus est, Deiparæ fanum, ubi illi prima cœnobii fundamenta jecerunt, undè fortasse sunt Carmelitanæ divæ Virginis monachi nuncupati: Incidit prima hæc vitæ observatio in Alexandri tertii pontificatum, qui sedere cœpit circiter annum salutis MCLXX. Verum quia neque vitæ instituto, neque cultu, neque certis cæremoniis nitebatur ille novus cœtus, abortus quidam, non res legitimè ab initio instituta visa est. Veram itaque originem fuisse tradunt quidam, quæ anno post circiter quadragesimo consecuta est, sedente Innocentio tertio. Albertus enim Hierosolymitanus antistes iis in eremo agentibus certam observationis dedit formam, ex Basilii dogmate quædam mutuatus. Attributum est pallium versicolor ex albo & canusino, id est, rutilo, circulatum, quali dicitur Helias propheta olim usus: postea Honorius tertius pallii hujusmodi formam ademit, velut religioni parum convenientem: pro versicolore, album est illis datum, appellavitque Virginis familiam, ut nomen virginitatis cum pallio albo, qui color minimè maculatus est, rectè conveniret. Et hæc altera mendicantium secta. Iisdem ferè temporibus Præmonstratenses è cœlo, ut prædicant, demonstrati sunt terris in Laudunensi diœcesi, eo loci, quem Præmonstratum vocant. Auctor ordinis fertur fuisse quidam Northbertus, presbyter, homo Lotharingus, qui hoc arctissimum vitæ genus ex Augustini ritu quæritans, à Calixto secundo impetravit probatum iri. Amiciuntur tunica alba cum linea toga sub candido pallio, quo potissimum à Canonicis differunt. Crucigerorum origo multò antiquior est, si vera sunt, quæ ipsi crucigeri de primordio sui ordinis prędicant: ajunt.

ajunt enim Cletum Petri Apostoli discipulum, & ab eo inde tertio loco pontificem, cœlesti nuntio crucem habente monitum, ut hospitalem domum fundaret iis, qui Romam peregrè venirent religionis causa, essentque ibi præsto, qui itineribus fessos comiter acciperent, pieque reficerent, & ii gestarent perpetuò crucem, monimentum dominicæ passionis, ac ita illum demum paruisse oraculo. Sed illud pro certo habendum dixerim, rectè initium hujus rei assignari Cyriaco Hierosolymitano antistiti: is enim fuit, qui Helenæ Constantini matri locum ostendit, ubi dominica crux occultaretur, qui ob memoriam rei, dicitur primus constituisse collegium eorum, qui crucem omnibus venerandam manu gestarent. Hunc pium patrem Iulianus Imperator occidit. Rem iis principiis ortam, & brevi pòst tempore propè ad interitum deductam, tertius Innocentius instauravit, quòd Romæ hæresim Albinensem subitò exortam, undè magnus in urbe metus extitit, ope cruce signatorum, qui tum in Syriam ituri erant, extinxisset. Fuit hic annus salutis humanæ MCCXV. Postremò Pii secundi pontificatu, in Mantuano conventu, datum est, ut cæruleo uterentur amictu, cum olim indiscreto usi sint colore, ac crucem ex veteri instituto gestarent, undè inditum familiæ nomen. Est hodie alterum quoque hujusce familiæ collegium longè remissioris vitæ, & ii pallio amiciuntur nigro, geruntque in pectore, non manu, crucem ex albo-rubroque colore confectam, ac divi Augustini regulam profitentur.

CAPVT IV.

De Prædicatorum, Franciscanorum, Trinitatis, Servorum Mariæ virginis, Brigidensium, Iesuatorum, Novorum Eremitanorum, & Bonorum hominum origine.

SAnè ut tertio Innocentio sedente, innocentiæ aliquid in hominibus dilucesceret, duo longè post hominum memoriam extitere sanctissimi patres, Dominicus Calaguritanus homo Hispanus, & Francisc. Asisias in Vmbria Italiæ regione ortus, qui cujusdam novi ordiendæ vitæ instituti, auctores ambo certatim fuerunt, ut æquales. Dominicus ab initio canonicus fuit, ac cum paucis, quos socios sibi delegerat, novam instituit observationem, novumque vestimentum dedit, tunicam candidam, nigro pallio superjecto, & ab humeris ad caput scapulari tegmine. Et ne pietatem colendo domi otiarentur, docuit eos in primis sua prædicatione, undè nomen novæ familiæ indiderat, longè lateque omnibus terris divulgare Euangelium, quod ipse Christum imitatus facere prius voluit: quippe qui id temporis hæresin Tolosæ pestiferam Albigensium jamdudum gliscentem suâ operâ compescuit. Vidit Innocentius novum institutum, & miratus est: quod Honorius qui illi successerat, recepit atque approbavit. Et ista tertia est mendicantium familia. Propter hæc pietatis opera, Dominicus deinde post actam sanctissimè vitam, in divorum ordinem à Gregorio IX. adscriptus est. Franciscus verò huma-

humanitatis plenus à principio Aurelii Augustini, ut quidam scribunt regulam professus, calceatus Zonâque scorteâ cinctus aliquandiu conspectus est: inde reputans animo Dominum jussisse sanctissimis Apostolis, ne binas tunicas, neve sacculum haberent, tunicam induit unicam nativi velleris, funiculoque præcinxit, pedes simul nudavit, ac ut demum anachoretam se præberet, in Apennini jugum advolavit, quem locum hodie vulgo Avernam dicunt, ubi ille divinis rebus deditus, dominicæ passionis stigmatibus inustus est, qui eos quos sui instituti ab initio socios optavit, manifesto humilitatis argumento Minores appellavit, quo ejus exigui nominis memores, facilius ab omni superbiæ vitio abhorrerent, quæ sæpenumero sanctitatis est comes. Honorius institutum comprobavit, ac biennio pòst Gregorius Franciscum inter sanctos retulit, qui fuit annus salutis MCCXXIX. Nullum unquam humanæ pietatis institutum magis brevi tempore crevit: totum. n. terrarum orbem una hæc implevit familia, sic, ut vulgus jam tum stupefactum suspicaretur non tam pietatem, quàm otium & ignaviam interdum multis cordi esse. Atque is quartus mendicantium cœtus. Fuit per id tempus, Clara virgo etiam Asisias, quæ monacharum alterum novum religionis institutum, quod Pauperum dixit, à Francisco continentiæ doctore accepit, acceptumque non solum persanctè coluit, verumetiam auctum posteris reliquit. Constat hic ordò ut plurimum ex muliebri sexu. Secutus est ab eo, velut rivulus ex eodem fonte manans, tertius ordo eorum, qui Pœnitentes dicuntur. In hoc quoque innumeri mortales sunt. Post hæc Prædicatores & Franciscani, ut ne beatissimi omnibus rebus essent, inter se divortium fecerunt: nam alii cum aliis de sanctitate certantes,

alterius

alterius vitæ quiddam ordiri cœperunt, qui se velut instituti observantiores, de observantia vulgò appellarunt. At Franciscana familia hujusce observationis multò frequentior est, utpote inter omnes ferè gentes jampridem propagata. Hanc memoria nostra, Edouardus quartus Rex in Angliam primus induxit, quæ tanto brevi tempore sanctitatis nomine claruit, ut paulo post ab Henrico VII. fuerit magnopere adaucta, ac hodie habeat sex cœnobia longè celeberrima. Verum ut innocentii ætas religionis feracior esset, est & monachorum Trinitatis, ut vocant, ordo id temporis exortus: quidam enim Ioannes Matta, & Felix anachoreta, cum in Galliis circa Meldensem agrum vitam solitariam agerent, per quietem admoniti pontificem adiverunt, ab eoque petiere certum vivendi modum. Ille haud multo post etiam oraculo, ut ajunt, monitus anachoretas candido induit vestitu, cruce rubra pariter atq; cæruleâ insigni, illisque negotium mandavit, ut nostros ab hostibus captos pretio redimendos curarent, ac idcirco monachos de redemptione captivorum appellavit. Consueverunt ii postea pii certè viri eleemosynas quæritare, quibus captivos redimerent: sed & hoc pietatis officium ferè nusquam hodiè præstatur, & id credo, ut vetus renovaretur institutum: nam, *teste Tertulliano de Fuga in persecutione*, Christiani olim non redimebantur pecuniâ. Iisdem quoque temporibus Martini IV. pontificatu, Philippus Tuscus genere, Florentiæ ortus: ac medicæ artis professor, novæ fuit vitæ auctor, institutorque familiæ, quam vocant Mariæ virginis: qui primo initiati. Servi nuncupari cœperunt, manetque hodie nomen. Philippus anachoreticam vitam secutus, oraculo monitus, novum religioni adjecit vestitum, nigræ tunicæ ac succinctæ nigrum

grum superinjiciunt pallium, circa humeros in rugas complicatum, scapulari amictu ab humeris rejecto, communi more calceati. Nec res magno admodum est favore à principio recepta: sed cum novum institutum suâ sponte in dies singulos initiatorum numero augeretur, Benedictus XI. septemque deinde pontifices, qui secuti sunt, approbaverunt, multisque privilegiis excoluère. Incidit primum rei hujus exordium in eum salutis annum qui MCCLXXXV. fuit. Ordo item à Brigida vidua instituitur: hæc Sueciæ princeps, mulier singulari sanctitate, eo anno, ut quidam volunt, quo Vrbanus V. exivit de vita, Romam voti causa venit, ubi quotidie loca sacra adibat, obtinuitque à pontifice ritum ab se institutum probari, ut cœnobium utrique initiatorum sexui commune foret, murorum tamen ac aspectus separatione divisum, ut virgines superiora habitarent, monachi verò inferiora: templum itidem pari modo commune: omnibus autem Abbatissa, quam vocant, præesset. Sunt qui tradunt Basilium primum hunc ordinem in Græcia instituisse, sed postea ne virginitas mulieris obtrectationibus pateret, patres jussisse, ut viri seorsum habitarent, ac propterea Brigidam instaurasse ejusmodi religionem, initâ ratione, qua sine criminis suspicione, & templum & domus essent utrisque communia. Cui opinioni, ut veriori, assentiendum esse dixerim. Quinto ejusdem Vrbani anno, qui fuit salutis humanæ MCCCLXVIII. Iesuatorum secta Senis orta est: colligebantur ab initio domesticatim, simplici indumento amicti, multa innocentia & pietate viri, sibi victum labore & operâ quæritantes. Hos Vrbanus, quia jam suspecti, ut maleficâ aliquâ superstitione imbuti, haberi incipiebant, ad se Romam vocatos de cæremoniis & vitæ instituto interrogavit, co-

gnovit-

gnovitque totam rem & probavit, deditque ut albâ tunicâ uterentur, & capitio quadrato à cervice ad humeros dejecto. Cinguntur scortea zona, nudos pedes ligneis soleis in inferiore parte muniunt: datum inde est, ut canusinum pallium tunicæ superjectum ferrent. Apostolici à principio viri nuncupati sunt, sacris non initiantur, tantùm precibus vacant, & Iesuati ab eo dicti sunt, quod Iesu nomen frequens sit in illorum ore. Fuit rei auctor Ioannes Columbinus, homo Senensis. Orta est in terra Italia eodem tempori Vrbini (est Vmbriæ antiquissima urbs ac percelebris) nova Eremitanorum congregatio, nihil ferè amictu differens à D. Hieronymi familia, *de qua supra memoravimus*, illis enim ex scapulari amictu, tenuis tantum pendet lacinia in humeros rejecta: at calceamentum, ut usus fert, commune, & cætera, quæ reliquis Hieronymianis. Petrus quidam homo Hetruscus ac Pisis natus, novi hujusce instituti auctor fuit, qui civium opibus adjutus, cœnobium inibi è regione ædium nostrarum extruxit, quod hodie tam Eremitanorum numero, atque vitæ sanctimonia, quam populi in eos pietate, princeps omnium aliorum habetur, quæ viginti numero esse perhibentur in Italia duntaxat, quippe institutum ut recens, aliò terrarum nondum pervasit. Sed jam cum bonitate hominum, de ejusmodi initiatorum turba finem faciamus. Hos Anglia genuit: siquidem Ricardus Cornubiæ comes, qui fuit Henrici tertii regis frater, cum circiter annum salutis MCCLVII. ab Electoribus Imperii cooptatus Romanorum Rex, *uti in nostra Anglica historia fusius exponitur*, in Germania moraretur: ejus interim filius nomine Edmundus in patriam rediens, non nihil sanguinis Servatoris illinc secum tulit, conditoq; cœnobio, parum supra Berchanstedium pagum, qui ab Vrbe Londino distat

distat millia passuum quinque & viginti, eo loci id nostræ salutis monimenti collocavit, introduxitque novæ religionis viros, quos Bonos appellavit homines. Ii divi Augustini ordinem profitentur, vestitumque cæruleum induunt, forma penè similem, atque Eremitani utuntur: qui verò præest, Rector nuncupatur. Loco nomen est Assheruggium, hodie longè celeberrimo.

CAPVT V.

De origine Sacrorum Militum, ac de initio atque exitu sectæ Albatorum.

DVM Hierosolymorum urbs, antequam à nostris postremò circiter annum salutis MXCIX. recepta fuisset, à Saracenis obtinebatur, Christiani Latini nominis qui ibidem degebant, ab illis impetraverunt, ut sibi liceret domicilia prope Servatoris sepulchrum habere, ubi cœnobium divæ genetrici construxere, quod Latinorum appellabatur: & abbas præerat, cujus erat in primis officium, hospites accipere Latinos. Eodem exemplo, brevi pòst tempore alterum virginum cœnobium divæ Mariæ Magdalenæ juxta dedicatum, quod item fœminas acciperet. Confluentem deinde peregrinorum catervam cùm locorum non caperet angustia, hospitalem domum propè etiam posuerunt, quam Ioanni Baptistæ consecrarunt, admoniti Zachariæ patris memoria, quod eo loci sæpè ad meditandum conveniret. Sunt tamen qui scribant Ioanni Eleemosynario illam dicatam fuisse, qui Phoca imperante, Patriarcha fuit Alexandrinus ita cognomi-

gnominatus, ob frequentes, quas pauperibus faciebat, eleemosynas, id est, largitiones. Hinc etiam domui unus præficiebatur: quare longo post tempore quidam præpositus loci, nomine Gerardus, cum sociis crucem in nigro pallio candidam affixit, & eum assumpsit ritum, quo nunc degunt. Pari exemplo Agnes, quæ virginum cœnobio præerat, professa est. Res postea per Pontifices Romanos & Patriarchas probata, adeò brevi crevit, ut opes dein maximas principum liberalitate sint assecuti, quorum mox Raymundus primus creatus magister militiæ, qui in universum ordinem obtineret imperium. Censentur, D. Augustini ordinis: dominicam precem certo numero repetitam pro canonicis recitant horis. Isti cum militiam Deo Optim. Maxim. & Ioanni sacram insigniter exercerent, demum Rhodum insulam de Turcis ceperunt, quam Clemens quintus illis assignavit. Fuit is annus humanæ salutis MCCCVIII. Sunt qui tradunt eam insulam à Gotthofredo rege urbis Hierosolymorum primò concessam, & illos semper eam ad nostram usque ætatem fortiter defensitasse: sed prior sententia, ut verior, pluribus probatur. Post receptam ex hostibus insulam, illuc se receperunt, dictique inde sunt Rhodiæ militiæ milites, ubi cum Turcis perpetuum bellum gerunt: atque ex proximo hostiliter infesti sunt: sæpè & ipsi bello petiti, oppugnatique acriter, nostrâ præcipue memoriâ, cum postremò humana salutis anno MDXXIII. mense Ianuario superati insulæ imperium amiserunt. O rem perditam! ô desperatas opes! Tulerunt Rhodienses milites obsidionem amplius treis menses, & tamen Christiani principes nullas illis copias auxilio miserunt, partim civili bello, partim aliis curis occupati. Atq; ita arx unica Orientis amissa est. Templarii

plarii milites circiter annum salutis MCXXVIII. pontifice Gelasio secundo, ut quidam scribunt, Hierosolymis esse cœperunt, ubi circa Christi sepulchrum agitantes, Christianos viros illuc peregrè profectos hospitio accipiebant, acceptos armis accincti per templa & sacra loca comitabantur, ut omnem terram sanctam tutò viserent. Fuerunt hujus charitatis officii auctores viri singulari pietate novem numero, quorum principes Hugonem Paganum, & Gaufredum ex sancto Alexandro fuisse ferunt. Ii, quia in parte ædium templi habitabant, Templariorum nomen inde tulêre, utebantur candido pallio cum rubenti cruce, propagataque est religio in ducentos annos. Certam iis formam observationis Bernardus abbas constituit. Habuit res levis ab initio, non parva incrementa, ita ut facultates maximas, & oppida quamplurima ubique gentium possiderent. Verum convicti demum impietatis, quod qui Hierosolymis agebant, ad Saracenos defecissent, essentque in fœda vitia prolapsi, omnes ad unum Clementis V. pontificatu deleti sunt, eorumque bona partim Rhodiis militibus, partim novis familiis attributa sunt. Theutonicorum paulò post subsecuta religio ex utraque priorum mista, quippe qui hospitio accipiebant, & cum res postularet, pro religione armis decertabant. Initium fecit homo Theutonicus, qui post Hierosolyma recepta, unà cum plurimis suæ gentis eò loci remanserat. Is uxorem & facultates habebat, motus suorum, qui sepulchrum quotidie adibant, misericordiâ, qui neque linguam nossent, neque diversorium invenirent, domum suam hospitalem illis communem fecit, ac ibidem divæ virginis sacellum adjunxit, cui paulatim turba ingens Christianorum sese tam pro ægrotis curandis, quam pro tuenda religione dicavit,

cavit, undè divæ Mariæ virginis milites sunt appellati. Tum ex se magistro qui præesset optato, albo amiciuntur pallio, nigra cruce, subter & nigra tunica: statuuntque ut nemo nisi Theutonicus, hujusce militiæ sacris initietur, atque idem claris ortus parentibus & cui proponatur, ut adversus sacratissimæ crucis hostes, paratus sit omni tempore sese in discrimen offerre, ac fortiter dimicare, item barbam unusquisque nutriat, præter eos qui sacrificent: & demum dominicam precem pro canonicis horis tantum usurpet: ac Theutonicæ militiæ hæc fuit origo, quam Romani pontifices suo post ratam fecerunt consensu. Isti post Ptolemaidem, quo se amissa Hierosolymorum urbe primum receperant, in Syria à Saracenis occupatam, reversi in Germaniam suo ductu & auspiciis terram Prussiam, quam hodie vocant, subegêre, subactam & jure belli quæsitam suæ ditionis fecere. Victa gens, quæ malorum olim dæmonum cultrix fuerat, religionem Christianam complexa est, & cum religione, Rhutenicam linguam. Fuit ad Vistulam fluvium quercus, ubi ab initio victrix gens castellum construxit, & inde ut sunt res hominum, quæ tenui principio facilimè augentur, oppidum frequens cultu adolevit: Marieburgum vocant, caput nunc gentis, sedesque eorum qui universo ordini præsunt. Milites divi Iacobi in Hispania, sub ritu divi Augustini, Alexandro tertio pontifice, qui rem probavit, esse cœperunt quorum primus fuit magister Petrus Ferdinandus. Item sunt & Calatranenses à loco nuncupati, quorum militiæ auctor fuit Sanctius Rex, circiter annum salutis MCLX. nigrum amictum cum rubra cruce gestant, ac Cistertiensem profitentur ordinem. Cujusmodi etiam censentur in Lusitania milites Iesu Christi, quos Ioannes XXII. Romanus pontifex

instituit, quo essent, qui ex officio Saracenis Bethycam id temporis tenentibus resisterent, crucem rubram in nigro affigunt pallio. Sunt & apud Alcantariam oppidum in regno Castellæ milites, de quorum initio parum liquet. Iacobus Rex Aragoniæ duos etiam militum ordines circiter annum salutis M C C X I I. instituit, quorum alteros divæ Mariæ de redemptione captivorum, sive de mercede appellavit, utpote quibus de captivis redimendis cura esset: amictum induunt album cum nigra cruce. Alteros Montesiæ milites rubenti cruce insignes nuncupavit. Vtranque militiam Gregorius I X.[us] sua auctoritate probavit. Novissimè autem quando ignavissimo cuique jam novæ religionis introducendæ libido incessit, Franciscus quidã homo Siculus D. Francisci summissionem æmulatus, Minimorum sectam instituit, qui à carnibus coctisque abstinerent cibis. Quo viso, nonnulli in præsentia qui mallent quodvis pati, quàm sese in aliqua arte exercere, etsi viles sunt animæ, conantur inchoare aliam inertiæ sectam. Ii crasso lino tantùm corpora tecti, aperto capite ac pedibus nudis vagantur: quorum caput fertur quidem Iacobus homo Cremonensis, tam laboris fugiens, quam ignaviæ amator. Hinc cognoscere licet, quàm conducibile esset, hasce hominum fæces tanquam membra Christianæ religionis agnata conterere, abscindere, cremare, ne suis sordibus cultus divini nitorem & munditiam diutius conspurcarent. Aliud memorabile hominum genus Bonifacio I X. pontifice, subitò terris apparuit, crevissetque, nisi maturè itum esset obviam: descenderat enim in Italiam ex Alpibus sacerdos, ingentem mortalium numerum trahens secum: erat is alba indutus veste, ut colore sincero eam, qua præditus videbatur, animi integritatem præ se ferret: gestabat crucem, deplora-

plorabat rerum humanarum statum, deplorabat temporum calamitatem, deplorabat hominum peccata, petebat rectà urbem Romam, sperans futurum, ut eò loci malum sanaretur, ubi religioni inustum putabat. Sequebatur ingens utriusque sexus multitudo linteis induta, unde Albati dicti sunt: ubi nox oppressisset, ibidem humi jacebat, passim populis cibaria dantibus. Bonifacius Romanorum pontifex rem nihil æqui bonive fecit, qui honori suo timens, ducem agminis, ut flagitii convictum, Viterbii opprimendum curavit. Atque ita omnis Albatorum cœtus dissipatus est, cunctis post amissum ducem, domum pedem referentibus. Fuit is annus humanæ salutis MCCCC.

CAPUT VI.

De Ninivitarum initio, quorum secta vulgò Confraternitas dicitur: & unde mos, ut consocii inter orandum sese converberent.

APostoli statim, ut CHRISTUS est morte affectus, officii memores conventus facere, *prout in Actis patet*, cœperunt, ubi orando, consulendo, agendo, rem Christianam propagandam mirandum in modum curabant: non secus atque illi, qui eorum operâ religionem complexi sunt, postea fecere, *teste Tertulliano in Apologet. qui cap. 39. ita scribit:* Coimus in cœtum & aggregationem, ut ad Deum quasi manufacta, precationibus ambiamus orantes. Hæc vis DEO grata est. Oramus etiam pro potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete. Coimus ad literarum divinarum

commemorationem si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere, &c. Vnde usus facilè ad posteros manasse, videtur, ut profani quoque homines cœperint Apostolorum more, divini cultus causa instituere societates, seu, ut ita dicam, fraternæ charitatis collegia illisque magistros dare, qui statutis diebus reliquos socios convocarent, ad cæremonias nonnullas concelebrandas. Inde tot militum ordines prodiere, *quos supra memoravimus*. Duravit institutum, abiitque in varias societates, quas vulgò Confraternitates dicunt. Ii statis diebus, mutuâ charitate conveniunt, orant, sacerdotes conducunt, qui rem divinam faciant, pauperes alunt, sexcentaque pietatis officia quotidie faciunt. In supplicationibus publicis ordine procedunt, ut plurimum saxis linoque ora contecti, sese flagello converberant, nudum ac lacerum tergum ferentes, velut verè pœnitentes decet. Vnde Ninivitas dictos volunt, quod eodem modo Deum placare studeant, atque Ninivitas olim monitis Ionæ Prophetæ pœnituisse constat. Cæterùm res ista fidem facit, à Romanis Lupercis institutum esse acceptum, quod illi Lupercalia ludicra celebrantes, nudi per urbem incedebant, ac larvati flagellis obvios cædebant, *sicut demonstravimus, cum de origine ludorum apud Latinos supra prodidimus*. Quod si longius liceat hujusce verberationis originem quærere, ego ab Ægyptiis sumptum dixerim. Siquidem illi dæmoni maximo vaccam multis cæremoniis *teste Herodot.* immolare solebant, quod sacrificium dum ardebat, omnes verberabantur. Est præterea verisimile vel à sodalitiis originem esse, quæ sodalium collegia apud ipsos Romanos erant. Cornelius enim Tacitus sodales sacerdotes Romulum initâ cum Titio societate, fecisse scribit: undè Titii soda-

sodales. Et Tranquillus sodales Augustales vocat: sicut apud Iulium Capitolinum, Antonianos sodales legimus. Augustinus ait sodales, quasi edales, quod simul essent. Plinius item scribit Romulum instituisse Arvalium collegium, seque duodecimum appellari voluisse fratrem, ut alibi est demonstratum. Durasse autem istiusmodi sodalitates testatur vetustum marmor apud Tybur, in quo inscriptum est, Sodales Hadrianales. Hinc igitur non dubitanter dixerim, nostros pontifices, qui semper studuère Romanos in primis ab hujusmodi vanis ludicris ac sodalitatibus, ad pudicum ritum certamque vivendi formulam trahere, sanctiore instituto, induxisse homines ad hasce societates coëundas, quæ hodie ubique gentium frequentes vigent optimis vitæ ac religionis institutis. Quibus sanè societatibus hæc dignitas attribuenda est, ut nunquam labefactæ sint, postquam esse cœperunt, quin etiam in dies singulos auctiores fiant. Ob hoc, vel reliquos ordines pudere debet, qui nunquam intra prioris, ac ejus quidem sanctioris regulæ limites contineri potuère, etsi crebrò instaurati.

CAPVT VII.

De origine Deæ Syriæ sacerdotum, Assyriorum, Antonianorum, atque Caretanorum.

EST operæpretium animadvertere, quantum semper posteritas malarum potius artium, quàm bonorum morum tenax fuerit: quod cum in aliis multis, tum in circun-

foraneis mendicorum artibus apparet: fuit enim apud priscos quorundam hominum secta, qui malefica religionis specie provincias peragrando pecunias & alias res corradebant. Ii simulachra deorum circunferentes, quibusdam fallaciis vaticinabantur, deos suos propitios offerentibus futuros spondebant, multa malitia, multa mentientes: quales in primis fuere sacerdotes olim Deæ Syriæ, de quibus Apulejus *lib.* 8. *meminit*, ac sub persona asini sui, oppidò quàm scientes eorum technas, machinas atque fraudes enarrat, ita scribens: Sed ubi tandem fatigati, vel certè suo laniatu satiati pausam carnificinæ dedere, *stipes æreas*, imò verò & argenteas multis certatim offerentibus, sinu recepere patulo, nec non, & vini cadum, lactem & caseos, & farris & siliginis ac leguminum aliquid, & nonnullis hordeum Deæ gerulo donantibus avidis animis corradentes omnia, & in sacculos huic quæstui de industria præparatos facientes, dorso meo congerunt, ut duplici scilicet sarcinæ pondere gravatus, & horreum simul & templum incederem. Ad istum modum palantes omnem illam deprædabantur regionem. *Apulejus hactenus.* De Dea autem Syria, ut hoc perappositè ostendamus, Lucianus libellum scripsit, in quo tradit se vidisse in Syria statuam in templo Deæ multiformem, quæ quidem esset Iuno, haberet tamen aliquid Palladis, & Veneris, & Lunæ, & Rheæ, & Dianæ, & Nemeseos, & Parcarum, quæ alterâ manu tenebat sceptrum, altera fusum, in capite radios ferebat, & ignem & ceston, & denique demonstrat Deam Syriam esse numen unum, quod variis nominibus vocaretur, cujus sacerdotes crotala pulsabant, cui Galli sacrificantes secabant brachia, multi tympana percutiebant, alii divina cantica concinebant. Item in sacris Deæ quibusdam juncturas manuum & cer-

vices

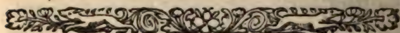
vices ſtigmatibus notabant, inde Aſſyrii omnes notati viſuntur. Durat adhuc ſuperſtitioſa fraus in gente: nam nunc non ſacerdotes, ſed magnus viliſſimæ plebis ſexus utriuſq; numerus in omnes orbis etiam Chriſtiani partes diffuſus, voti, ut ajunt, cauſa ſine fine peregrinatur, victum oſtiatim quæritando. Mulieres chiromantiam profitentur, hoc eſt, per linearum manuum inſpectionem divinant: interim egregiè doctæ ad ſubtrahendam furtim è marſupio eorum, quibus futura prædicunt pecuniam, niſi benè caverint. Nuſquam ultra tertium diem immorantur, ſub divo prope civitates & oppida tabernacula collocant, ſunt omnes ſtigmatibus notati. Ex quo ſatis conſtat, hos eſſe Aſſyrios, qui fraudibus & dolis exercitati, ritu ſacerdotum Deæ Syriæ, eo mendicitatis aucupio vivunt. Iſtos Itali Cilices vocant, quod ex Cilicia, quæ, *teſte Plinio*, Syriæ proxima eſt, proficiſcantur: alii verò extra Italiam, Ægyptios nuncupant. Ab iis igitur Syriæ Deæ ſacerdotibus uſque ad nos hujuſce fraudis labes pervaſit. Porrò hodiè viget omnis generis fraudulentorum hominum ſecta, qui ſimul induſtriæ, ſimul laboris fugientes, quo plus ſanctitatis præ ſe ferunt, hoc intrinſecus diſſolutiores, ipſos Deæ ſacerdotes gnaviter æmulantur, quippe qui per inſidioſam pietatem, tanquam divorum omnium miniſtratores, dolis apprimè inſtructi, hic pro templi ædificatione, alter pro veſtimentis coemendis, alius pro alendis pauperibus, alius pro redemptione captivorum, nonnulli pro educandis expoſititiis circumeuntes caſtella, pagos, villas, ab hoc credulo ruſtico blandulè poſcunt, & cupidiſſimè accipiunt ovem, lanam, agnum, hœdum, ab illo gallinam & ova, ab alio porcellum vel pernas, ab alio caſeum & linum, ab alio ſuperſtitioſe attonito tritici ſextarium, aut cadum

 vini,

vini, vel olei lechytum. Ad hæc aut sanctorum reliquias, vel Apostolicas tabellas seu quorundam antistitum chirographa vetustate assiduoque usu passim obliterata è pyxide depromunt, illaque magna cum veneratione, offerentibus osculanda porrigunt, promittentes pro datis munusculis, vitam cunctis cælestem. Sic ejusmodi rusticanis donis onusti prædam vendunt, in argenti laminam conflant, atque mox domum redeunt gaudentes, quod simplicia rusticæ plebis corda, ac pias muliercularum mentes illuserint, ludificarint, fefellerint gnaviter: nam ad civitates quibus non facile est imponere, non perindè adeunt. Propterea Cato salubriter admonet, ne villicus ariolum consulat, ne aruspices sagasque admittat, quoniam hæc hominum genera vanâ superstitione rudes animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia facilè compellunt. Sed ad rem redeamus. At ubi domum perveniunt, à suis magno plausu accipiuntur, perinde ut si terræ marisque superatis fortiter periculis, spolia ampla atque bono modo parta reportarent. Ac veteratores isti ex omni hominum colluvie congregati, per hunc modum, totum Christianum orbem tam impunè, quam impudenter populantur: inter quos sunt Antoniani, ante pectus T. literam pictam habentes qui D. Antonii nomine, suo tempore porcos recipiunt, qui vicatim ipsi D. Antonio nutriuntur, quod id animal cum multis aliis in ejus tutela sit. Atque ità dii nostri per hominum fraudes, etiam nunc edunt, bibunt amiciuntur. Sed arte & astutiâ insigniores sunt illi, quos Itali Cæretanos, à Cæreto Vmbriæ oppido appellant, qui huic tam maleficæ rei studio duntaxat addicti, pro honesta arte habent summa cum protervitate mendicare. Itaque quotannis circa æstatem extremam, ingens turba, fallaciis

tantùm

tantùm more patrio armata, facto agmine, Cæreto se movet, in omnesque Italiæ partes effundit, pecuniam undecunque corrasura. Vnde fit, ut quicunque apud ipsos Italos, tales faciunt turpes quæstus, Cæretani nuncupentur: in quorum numero non equidem immeritò monachi nonnulli haberi possunt, qui longè petulantius quam deceat, eleemosynam sæpe petunt, imò flagitant: quod benè multi mendicantes pauperes quasi ex præscripto faciunt. Atque ita una vel altera de causa, Cæratena secta per omnes gentes pervasit.

CAPUT VIII.

De primordio Mahometanæ sectæ, atque ejus legibus & institutis.

Commodissimè hic subjiciemus illius pestilentis Mahometanę sectæ initium & dogmata quæ cum libidinum nefanda felicitate, tum multijugibus præterea flagitiis nihil omninò dissonant, & Deæ Syriæ sacerdotum moribus atque vitæ turpitudinibus, quæ omnia proximo capite non parum satis prodidimus. Fuit maleficæ religionis, imò impietatis auctor Mahometus nobili genere natus, homo Arabs seu Persa (utrunque enim proditur) patre malorum dæmonum cultore, matre Ismaëlitâ & ob id Hebraicę legis non ignara. Quæ res fecit, ut dum uterque suam legem doceret, puer fuerit multo peritior effectus, qui deinde mortuis parentibus fortè captus emitur à quodam prędivite viro nomine Abdemonaple, homine Ismaëlitâ, qui juvenem sibi gratũ ob formam & ingenium, mercaturis faciendis, ac negotiis

procurandis præfecit. Frequentabat id temporis domum Abdemonaplis Sergius monachus Nestorianæ hæreſeos vir, qui, cum nullo eſſet apud ſuos numero, præſentem vitæ ſtatum ſtomachatus, Byzantio in Arabiam fugerat, Mahometumque valde diligebat. Interim ſine liberis mortuo hero, juvenis viduam in matrimonium duxit, perquam grandem pecuniam conſecutus, animum ad majora extulit. Hæc de Mahometi adoleſcentia, & bonæ indolis initio, traduntur à compluribus. Quidam Græcorum cum Iſmaëlitam tantum memorant, ſordidoque loco natum, puerilibus annis furaci quæſtu ſibi victum quæſiſſe, ac locandis conducendiſq; camelis ad deportandas huc atque illuc merces, inde verò adultum latrocinia feciſſe, comparatâque latronum ingenti manu, uno atque altero facinore illuſtratum, jamque Perſicis rebus infeſtum, ut qui in Heraclii partibus eſſet, pugnaſſe in eo prælio, quo res Coſdræ conciderunt, ac inibi vulnere affectum. Verùm poſtea majore Arabum exercitu inſtructus, auſus eſt Romani imperii turbare fines, cujus tamen motus Heraclius citò compeſcuit. Is itaque homo callidus atque vafer ingenio, magicisque artibus pollens, ut etiam ſpecie religionis, quæ hominum mentes repentè occupat, apud ſuos barbaros ſuapte naturâ levitate imbutos, plus ſibi favoris & potentiæ conciliet, ſe Dei prophetam nominat, ac uti vulgus id facilius credat, interdum ſolebat tanquam mentis errore actus in terram corruere ſubito, perinde quaſi comitiali tentatus morbo: quod cum uxor miraretur. Deſine, inquit, chara conjunx mirari: ſic enim Deus mihi futura ſuggerit, ejus ſpiritu corripiente me. Hac ille quoque armatus fraude & inter Chriſtianæ pietatis viros diutiſſimè verſatus, rem perniciosam humano generi ex duabus eſt legibus

bus commentatus: siquidem anno salutis DCXX. & Heraclii principis XII. novam sectam conditurus, in Arabia concionari cœpit, prædicans esse se Dei prophetam primarium, & Hebræos ajebat impiè facere, qui Christum natum ex virgine inficiarentur, quando id prophetæ, viri præcipuâ sanctitate, divino afflati spiritu futurum cecinerant, expectandumque multo ante prædixerant. Contra Christianos stultè credere Iesum prophetam summum ex Dei spiritu genitum, ac omnis terrenæ labis expertem, voluisse opprobria & cruciatum à Iudæis perpeti, cum præsertim ejus gloriosum corpus minimè pati potuerit: ac proinde deridebat, qui ejus sepulchrum religione servandum censerent. Sic, jam per varios successus rerum, atque conciones, non contemptissimus effectus, eò evasit, ut jura & leges suæ genti dederit, in quibus ferendis à Sergio monacho est præcipuè adjutus. Et ne legi tam pestilenti ab hominibus sanæ mentis quandoque iretur obviam, capitalem inscripsit pœnam, si quis de ea ausus esset disputare: ac consilio Sergii usus, ut lex popularior esset, ex omnium gentium sectis, quas rectè noverat, aliquid assumpsit. Cum Iudæis enim circuncisionem, & abstinentiam porcinæ carnis præcepit: quanquam de circuncisione ambigitur, quod ipse Mahometus neque circuncisus est, nec in ejus lege de ea re ulla fit mentio: quare Saraceni, quia non ante circuncidunt filios, quam XIII. habuerint annos: in hoc videntur imitari Abraham, qui Ismaëlem id ætatis filium à quo illi originem ducunt, circunciderat: Item usu vini interdixit, jejuniumque per mensem Octobrem continuum servatum voluit, & tantùm noctibus vesci, quo diurnam abstinentiam nocturna satietate resarcirent: nam tum per legem licet bibere vinum, quo facilè ebrii facti sese simul stupris tur-

 pificant.

pificant. Cum Christianis Christum summum prophetam censuit, nunc spiritum, nunc verbum, & Dei animam prædicans: virginem Mariam ad cœlum extulit laudibus, miraculis credidit estque Euangelicæ historiæ non adversatus, quatenus à suo non discreparet Alcorano: sic dogmatum suorum libellum appellauit: & Hebræis ac Christianæ multitudini per hæc blanditus, simulavit se velle à Sergio baptizari. Cum neutris verò, diem Veneris festum instituit, sabbatum Iudæorum, & nostrum diem dominicum aspernatus: ac id fecisse fertur in honorem Deæ Veneris quòd ad punctum ejus stellæ Rex factus fuisset. Inde ad aliorum studia concilianda, cum Sabellianis negavit Trinitatem, quam vocamus: cum Manichæis, binarium in divinis numerum posuit: cum Macedonio spiritum sanctum esse creaturam dixit: cum Nicolaitis, multitudinem uxorum probavit, quarum ne essent zelotypi jussit ut nulla femina nisi opertâ facie, foras prodiret: & denique Veneris ac omnium voluptatum habenas suæ genti remisit, arbitratus hæc corporis oblectamenta futuræ felicitati minimè officere. Fas enim est Saracenis quatuor simul habere uxores, & cum illis facere divortium bis terque, ac earum loco alias ducere, vel priores recipere: emptitias verò & captivas tot habere, quod libuerit, easque ipsas vendere, excepto, quod si qua gravida à domino facta fuerit, illam non amplius servituti obligari: & ne cognatio deficiat, etiam consanguineas quam proximas ducere uxores. Item Dei Propheta novus, novum orandi purgandique modum suis statuit, qui ejusmodi est: Etenim quinquies in die orant breviter, profitentes unum esse Deum, qui nullum sibi similem aut æqualem habeat, & Mahometum ejus summum esse prophetam. Sed antequam preca-

precatum eant, omnes corporis partes aqua perquàm purâ, vel terrâ, si aqua absit, abluunt: quo facto, in meridiem versi terque inclinati terram deosculantur, atque ita purgati arbitrantur eo modo se cuncta peccata abstersisse, cum citius animum deberent purgare, undè veræ manant preces. At in forensibus causis plurimum Mosis decreta secutus est, qui talionem quoque admisit. Postremò, ut præmium suis proponeret fœdâ religione dignum, promisit fore, ut qui ejus mandata servarent, post mortem collocarentur in paradiso, loco amœnissimo, ubi arborum umbra tecti, neque calore, neque frigore vexarentur, & pretiosis vestibus induti inter puellarum choros, delicatissimis vescerentur cibis, quos Angeli ipsius Dei abundè subministrarent. Atque ita propheta de corporum immortalitate tantùm egit, ut qui crediderat animos non manere post corpora. Namque talis beatæ vitæ status minimè omnino ad extremam corporum nostrorum resurrectionem trahi potest, quando id temporis, *teste Christo apud Matth. cap.* 22. erimus sicut Angeli Dei in cœlo: ac tantum aberit, ut nobis cibo ullo sit opus. Templa habent, in quibus præter precationem, nulla fiunt sacra, nullos item sacerdotes, ac nullam fermè habent religionem: nam quanquam unum credunt esse Deum, tamen nulla eum pietate colunt, exceptâ eleemosynâ, quâ inopes juvant. Speciem itidem humanitatis advèrsus aliarum sectarum homines præ se ferunt, quos apud se esse sinunt, si magistratibus suis obediant, & in singulos annos tributum pendant, tametsi eos continenter detrimentis atque contumeliis afficiunt. Et ille talis fuit in danda malefica lege, quæ in gentes serpsit innumeras, ab eisque veram Dei religionem mirâ virtute antea receptam sustulit, ac in locum illius malorũ dæmonis induxit

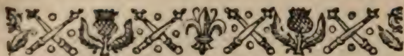
cultum,

cultum, periculumque est, ne nobis quoque eripiat: nam tota Asia & Africa, cum magna Europæ parte, in Mahometanorum ditionem venit. Quod sanè incendium nihil æquè fovet atque auget, ut perpetuæ nostrorum principum discordiæ. Hac igitur pestilente superstitione armatus Mahometus, sic Saracenorum animos sibi conciliavit, ut eos demum ad rebellandum contra Persas excitaverit, à quibus Rex consalutatus, novi regni in gente fundamentum jecit. Obiit mortem inimicus ille veritatis annos natus quadraginta, seu, ut quidam volunt quatuor & triginta, qui tandem moriens prædixit se iturum in cœlum, quod Saraceni diu expectantes, cadaver jam fœtidum ferrea condiderunt arca, illamque Mecham (est Persidis urbs) deportarunt, quàm totus Oriens colit. Mahometo Calyphas successit, cui ob nimiam superstitionem imperium est abrogatum, in ejusque locum alter eodem nomine Rex creatur. Tertio dein loco Homar sufficitur, qui post Persas superatos Hierosolyma omnemque Syriam cœpit, anno salutis circiter CCLXXX. pontifice Agathone, & Constantino IV. Imperatore. Cæterum bona istarum rerum gestarum pars Mahometo assignatur. Sanè fuit Heraclius Imperator oraculo admonitus ut circuncisis caveret, quare illi toto suo imperio, Iudæos suppliciorum metu ad religionem Christianam recipiendam compulit. Hanc ob rem Saraceni & Arabes, duce Mahometo arma sumentes, ita Heraclii duces superarunt, ut parum abfuerit, quin omnino imperii nomen delerent, captâ Alexandriâ, multisque aliis Syriæ & Ciliciæ urbibus. Arabes ea victoria elati, Mahometi impulsu, Persas bello petierunt, ac vicerunt, qui tum demum coacti accepere legem Mahometanam. Saraceni jam inde pro Persis appellati sunt, qui se à Sara, quæ Abrahæ uxor fuit,

fuit, ortos prædicabant. Quam Mahometus ansam amplexus, eos sibi facilè conciliavit, dictitans solos omnium mortalium illos divinæ repromissionis esse successores. Sic post devictos Persas, barbari majoribus viribus Antiochiam adorti, nobilissimam urbem brevi cœperunt, nec ita multo post sunt & Hierosolymis potiti. Post victoriam Mahometus non multum superstes fuit, invector pestis teterrimæ, quæ cum suo auctore extingui non potuit. Vide, quàm sit vita mortalium pronior semper in lapsum, quàm in bono constantior: nempe vineam Domini, quam Christus Servator suis miraculis plantaverat, quam Apostoli suis manibus coluerant, quam martyres suo sanguine fœcundiorem fecerant, quam pontifices sanctissimi suis bonis artibus quotannis putaverant, & cujus denique nectar dulcissimum ac salutare Asia ipsa cum Africa, amplius sexcentis annis imbiberat, una feralis facula. quam Mahometus pseudopropheta sex tantum annos illis in locis circumtulerat, radicitus incredibiliter absumpsit. Verè barbara progenies nescit habere modum: solæ enim belluinæ voluptates, quas ille nequam concesserat, hasce gentes à veræ pietatis officio avocarunt, ac in maleficio pertinaciter continent. Sic malum venenum à malo homine datum, tot miseri mortales ad perpetuam perniciem quotidie perbibunt, illud postremo in Stygiam evomituri paludem. Heu quam tunc infelices, sed sero stultitiæ pœnitebit!

Liber septimi finis.

POLY-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

De

INVENTORIBVS RERVM

Liber Octavvs.

CAPVT I.

Vndè natum, ut patres sanxerint Divorum Reliquiis honorem habendum esse, ac qui primum Stationes, & eas deinde atque Iubileum Romæ instituerint: & de primo Veniarum, quas Indulgentias dicunt usu.

Omnes sacræ militiæ ordines superiore libro conscripsi: in hoc ultimo. duces, facta, prælia, partosque triumphos exponemus, ut lectori sit longæ lectionis præmium, noscere præmium, quo Christianæ Reipublicæ milites affecti fuerint. Post itaque Petri ac Pauli Apostolorum martyrium, quod plures mortales ad id genus mortis subeundum invitavit, quàm deterruit: multi quotidie sexus utriusque cum alibi, tum Romæ, alii alio cruciatu pro re Christiana tuenda consumpti, cœli regnum adipiscebantur:

sed

ſed ante omnes pontifices Romani qui contra tyrannorum ſævitiam audentius ibant, martyrio paſſim coronabantur, ita ut illi qui poſt PETRVM eam ſedem uſque ad Sylveſtrum primum tenuerant, qui duo & triginta numero fuere omnes ſupplicio mactati ſunt, præter ſeptem, quibus calamitatum concurſu preſſis vitæ brevitas faciliorem dedit exitum. Iſtorum ſacro martyrum cruore maduit inprimis Romana tellus, refertaque eſt divorum reliquiis quæ brevi poſt tempore undique à noſtris conquiſitæ eò deportatæ ſunt. Quæ res à principio naſcentis religionis cum primis Cleto atque Anacleto pontificibus curæ fuit: hic enim, ſeorſum à profana plebe, loca ubi martyres ſepelirentur, aſſignavit: ille verò notavit crimine ſacrilegii, ſi quis impediſſet quo minus Apoſtolorum ſepulchra inviſerentur. Ac porrò iſtud maximè religioni conſentaneum viſum eſt, quod apud Matth. *cap.* 9. ſic legitur: Ecce mulier quæ ſanguinis profluvio laboraverat duodecim annos, accedens à tergo tetigit fimbriam veſtimenti Ieſu & ſalva facta eſt: & alibi *cap.* 14. in terra Genezareth: & cum agnoviſſent Ieſum viri illius loci, emiſerunt nuntios in totam undique finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes malè habentes & obſecrabant eum, ut tantum tangerent fimbriam ueſtimenti ipſius, & quotquot tetigiſſent, ſalvi facti ſunt. Item *in Actis Apoſtol. cap.* 5. Magis autem accreſcebat credentium Domino multitudo virorum ac mulierum, ita ut in plateas exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut venientis Petri vel umbra obumbraret aliquem illorum. Conveniebat, autem multitudo vicinarum civitatum Hieroſolyma, afferens ægros ac vexatos à ſpiritibus immundis qui ſanabantur omnes. Rurſus *capite* 19, Virtuteſque non vulgares

edebat

edebat Deus per manus Pauli, ita ut etiam super infirmos deferrentur à corpore ejus sudaria & semicincta, & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur, &c. Quæ cum ita sint, & Deus possit, cum lubet, omni tempore per ejusmodi quoque modum miracula edere, non utique alienum fuit à pietate & fide tales reliquias servare venerando. Atque hinc initium esse factum habendi honoris sanctorum reliquiis satis constare potest. Extitit tamen postea Vigilantius, natione Gallus, vel potius Dormientius, *uti Hieronym. appellat*, qui negabat Apostolorum ac martyrum reliquias esse colendas, quod eorum animæ essent, vel in sinu Abrahæ, vel in loco refrigerationis, vel sub aram Dei, unde pro suo jure non possent de suis tumulis, & ubi voluerint adesse præsentes: sic *prout ait idem Hieronym. qui insaniam hominis facilè convincit*, vincula injiciebat Apostolis & martyribus, ut usque ad diem judicii tenerentur custodiâ, ne essent cum Domino suo, de quibus scriptum est: Sequuntur agnum, quocunque ierit. Sed non vicit malè Vigilantis sententia: Nos verò honoramus reliquias martyrum, ut eum, cujus sunt martyres, colamus: honoramus servos illius Domini nomine, qui ait: Qui vos suscipit, me suscipit. Sunt igitur meritò & templa illis divis in urbe, aut iis in locis, ubi mortem oppetendo, sanguinem effudissent, aut ubi contigisset illorum ossa humari, posita. Atqui jam planè cognoscamus licet, veteres Christianos hanc quoque religionis pietatisque partem minimè asparnatos esse, quando etiam Tertullian. *lib. definit. dogm. Ecclesiast. de reliquiis sanctorum ita* scribit: Sanctorum corpora, & præcipuè beatorum martyrum reliquias, ac si Christi membra syncerissimè honoranda, & Basilicas eorum nominibus appellatas, velut loca sancta divino

divino cultui mancipata, affectu piissimo & devotione fidelissima adeundas credimus. Si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus, sed Eunomianus & Vigilantianus creditur. Hæc ille auctor tam vetustissimus quam spectatissimus, non utique heri nudiustertiusve fatus est, cui proin haud fidem abrogandam censeas. Ad reliqua pergamus. Sic Calixtus primus Romanus pontifex ædem in Transtyberina regione ædificavit, dicavitque Mariæ Virgini: sic postea Constantinus Imper. Petro & Paulo ac D. Laurentio templa exstruxit. Sic pontifices qui secuti sunt, alii alias ædes condidêre sacras. Quibus pietatis operibus factum est, ut Christiani viri ac fœminæ usque ab extremis quoque orbis partibus paulatim Romam peregrè suâ sponte cumfluxerint, sacra loca adeundi, Divorumque sepulchra visendi causa. Adauxit hanc populorum pietatem divus in primis Gregorius: is enim cum Romæ id temporis quo sederet, quadam lethiferâ laboraret peste, primum litanias, *ut alibi explicavimus*, decrevit: deinde certos constituit dies, quibus in præcipuis urbis templis solenni ritu sacrificaretur, ibique pro illo sedando malo oraretur suppliciter: ac ut populus generatim simul frequentior eo illis statis diebus concurret, proposuit delictorum veniam ad id solenne accedentibus, constitutis ad ipsa templa sacerdotibus, qui audirent volentes de peccatis suis confiteri, ut illi inde remissionem omnium delictorum consequerentur. Quæ sanè consuetudo vel hodiè servatur, ubicunque publica peccatorum venia promittitur. Et quia sacerdos potestatem habet tam culpam quàm pœnam tollendi, hine factum videtur ut talis venia delictorum vulgo appelletur indulgentia, id est, remisso culpæ & pœnæ. Ad rem redeo. Quamobrem deinceps cuncti obser-

vantius

vantius ad ea templa adeuntes, adeò sanctè precati sint, ut meruerint eo morbi genere liberari. Duravit inde perpetuò illud institutum, ita ut hodie nihil Romæ sit sanctius: conveniunt undique adhuc multi mortales in urbem qui ubi eò pervenerint, nihil prius habent, quàm ipsa sacra invisere loca, in quibus stationes celebrentur. Appellavit Gregorius ea solennia sacra non indecenti vocabulo Stationes, quasi statas, id est, certis anni diebus ac statutis celebres: nam sic statæ ceremoniæ, *ut Festo Pompejo placet*, dicebantur sacrificia quæ certis quibusdam diebus & statutis celebrabantur, quæ non mutarentur, sed stabilia & firma starent. Vnde Cato: Sacra stata, & solennia sancta servasti. Alii stationes dictas volunt ex militari exemplo, quod perinde hæc sacra sive hæ ædes sacræ in quibus illa fiunt, statutis diebus custodiantur, frequententurque, ac soleant loca ad custodiam assignata militibus, quando stant vigilantes. At stationes nostræ sunt, & manent, quando sacerdotes in choro stantes, canonicas recitant horas, atque olim esse cœperunt apud Christianos conventus, cum illi in templo die præsertim dominico stantes precarentur, ut est apud Marc. Euangel. *cap.* 11. Et cum steteritis orantes: de quibus Tertullianus *libr. de Corona militis*, inquit: Iam & stationes aut alii magis faciet, quam Christo? aut & dominico die, quando nec Christo? Igitur stationes nostras à stando dictas esse, & D. Gregorium tam nomen quàm consuetudinem pristinam intermissam retulisse, instaurasse, renovasseque satis certum est. Sed domum repetemus. Bonifacius deinde VIII. ad hæc sacra loca visenda piorum maximè incitavit studium, qui primus omnium Iubileum retulit, anno qui fuit MCCC. salutis humanæ, quo pœnarum remissionem iis præstabat, qui limina Apo-

stolorum

ſtolorum viſitaſſent, ad exemplum veteris legis. Diverſa tamen videtur fuiſſe ratio Iudæis anni hujus celebrandi, atque ſit ab initio à noſtris ſervata, quod illi L. & non, ut noſtri, C. quoque anno, id ſolenne repeterent, quodque eo tempore apud illos ſoluerentur nexi, ſervique in libertatem vindicarentur, & illis demum corporum aſſertio curæ eſſet: at noſtris animorum, quod multo optabilius eſt, veriorque libertas cenſeri poteſt: enim verò verè liberi ſunt, quibus peccata remittuntur. Idem autem pontifex jubileum C. quoque anno ſervari mandavit: quod feciſſe videtur ut populum cum primis Romanum ab inani ſecularium ludorum celebratione, ad verum ſolenne ſacrum reduceret. Fuerunt ludi ſeculares, *ut Feſtus atteſtatur*, in honorem Apollinis & Dianæ inſtituti, C. quoque anno, clamante præcone: Venite ad ludos, quos nemo mortalium vidit, neque viſurus eſt: nam ſeculum C. continet annos, undè ipſi ludi ſeculares nominati ſunt, *de quorum origine ſupra l. 4. diximus.* Capitolinus in Gordiano, ait, hos à Valerio Publicola ob exactos reges centenis quibuſque annis ab urbe condita inſtitutos: celebravit eos Philippus Imp. anno urbis M. Sed undè digreſſi ſumus revertamur. Cæterùm tanta vis mortaliũ ea de cauſa tum Romam confluxit, ut vix commeandi per urbem amplam quidem ac vaſtam eſſet facultas. Quinquageſimo poſt inſtante anno Clemens VI ſanxit jubileum celebrari quinquageſimo quoque anno, cùm ætas hominis vix jubileum illum centum annorum attingere poſſet, qui verus fuit jubileus. Poſtremò Sextus IV. jubileum ad vigeſimum quintum quenque annum reduxit, primuſque celebravit: qui fuit annus MCCCCLXXV. ſalutis. Id fecit, ut quæq; ætas ejus muneris divini particeps fieret. Ac ita venia-

veniarum, quas Indulgentias vocant, jam tum usus celebris esse cœpit: quæ qua de causa, quave ex auctoritate inductæ fuerint in Ecclesiam Dei, aut quantum valere videantur, nostri recentiores Theologi de ea re egregiè laborant. Ego verò originem, quod mei est muneris, quæritans, non reperio ante fuisse, quod sciam, quam D. Gregorius ad suas stationes id præmii proposuerit. Quapropter in re parum perspicua utar testimonio Ioannis Roffensis Episcopi, qui *in eo opere, quod nuper in Lutherum scripsit*, sic de ejusmodi veniarum initio prodit: Multos fortasse movet indulgentiis illis non usque adeo fidere, quod earum usus in Ecclesia videatur recentior, & admodum serò apud Christianos repertus: quibus ego respondeo, non certo constare, à quo primum tradi cœperint: fuit tamen nonnullus earum usus, ut ajunt, apud Romanos vetustissimus, quod ex stationibus intelligi potest. *Et subjicit*: Nemo certè dubitat orthodoxus, an purgatorium sit, de quo tamen apud priscos nulla vel quam rarissima fiebat mentio: sed & Græcis ad hunc usque diem non est creditum esse: quandiu enim nulla fuerat de purgatorio cura, nemo quæsivit Indulgentias: nam ex illo pendet omnis indulgentiarum existimatio. Si tollas purgatorium, quorsum indulgentiis opus erit? Cœperunt igitur indulgentiæ, postquam ad purgatorii cruciatus aliquandiu trepidatum est. Hæc ille: quæ tu fortè cum tanti sint momenti, ut magis certa ex ore Dei expectabas. Atque hoc pacto post Gregorium veniarum seges paulatim crevit, cujus messem non exiguam permulti interdum collegerunt, & cum primis Bonifacius IX. cujus tempore hujusmodi venia, & quidem plena manu non concedebatur modò aliquoties, verumetiam, *teste Platina*, velut quæpiam merces quotidie vel passim vendebatur, non

non absque concedentis recipientisque detrimento, quando per hæc ut remedia animæ morborum venalia, minus permulti à malefactis abstinebant, & clavium auctoritas multò vilior erat. Nec id quidem temerè accidebat, quia, *ut dicit Hieronymus*, ubi merces media est, dona spiritalia viliora fiunt. Quæ utinam non nisi illa vidisset ætas. Secundum hæc Alxander VI. cujus pontificatus incidit in annum humanæ salutis MD. Sixti secutus institutum, cœpit jubileum non modo Romæ, sed etiam in longinquis provinciis, ac stationes ubique gentium propè vicatim instituere, idque tam sui quam populi Christiani commodi causa, ut ajebat, fecit, quo eum labore petendæ urbis levaret. Quare fit, ut Roma terrarum regina etiam nunc minus adeatur. Verùm quæ fuerit jubilei anni origo apud Hebræos, jam dicamus. Moses, *teste Iosepho libro Antiquit. 3. & Origine super Numeros*, statuit ut inter dies, septimus quisque dies observaretur sabbatum, & inter menses, septimus quisque mensis sabbatum esset mensium, in quo agerentur solennia sacra, quæ dicerentur sabbata sabbatorum, item inter annos, septimus quisque annus, & in eo si quando Chanaam Iudæi recepissent, quam tandem David & Solomon reges assecuti sunt, terra vacaret, id est, non araretur, & quæ sua sponte ferret, quinquagesimo quoque anno tribulibus essent & extraneis communia. Hunc Hebræi annum jubileum dixere, qui & quinquagenarius vocari potest, significatque libertatem. Porrò hoc Mosis decreto, libertate donabantur servi, debitores à creditoribus laxabantur, prædia æstimatis ex æquo fructibus & impensis, restituebantur antiquis possessoribus, quæ omnia ipse Iosephus *in eo lib.* latè persequitur. Reddit Eusebius ex Philone, hujusmodi agrorum vacationis ratio-

rationem non contemnendam ita *in* 8. *Euangel. præpar.* ſcribens : Facile de ſeptimo quoque anno dicere poſſumus: non enim ipſi ab operibus, ſicut ſeptimis diebus ceſſant, ſed agros ipſos ceſſare patiuntur, ut vires ad futura ſuſcipiant : multo .n. fœcundiores redduntur, ſi cum ceſſaverint, in novalia rurſus proſcindantur: quod etiam corporibus hominum accidit: ſemper enim eundem ferre laborem, & valetudini obeſt, & robur animi atque corporis dejicit. Et ſubdit : Magnæ autem humanitatis eorum illud præcipuè ſignum eſt, in 7. quoque anno, ipſi ab agriculturæ laboribus abſtinent, & ſi quid ſpontè agri tulerint, non colligunt, neque deponunt, ſed quia nullo ſuo labore productum eſt, communiter cuique volenti comittitur : & reliqua. Sed jam Romanorum pontificum & humanitatis ſtudium, & rei familiaris augendæ rationem hic commodum ſubjiciamus.

Caput II.

De origine Titulorum, quibus Romanus Pontifex utitur, ac Collegiorum & Scribarum, & quando primum Literæ Apoſtolicæ cæperint obſignari Plumbo : ibique de uſu pervetuſto Sigillandi literas Cerâ impreſſâ annulo, & de primo Annatarum uſu.

Est ſacerdoti in primis nihil ferè convenientius humanitate, nihil aptius comitate, nihil ſummiſſione decentius, dicente Servatore: Diſcite à mè, quia mitus ſum & humilis corde.

Et

Et *alibi*: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Contra alienius nihil ipsa superbiâ, qua multi sæpè inflati, ac simul arrogantiâ doctrinâve, aut generis claritate elati, tum se sacerdotes, tum pontifices præbere, tum ordinis decus ritè servare sibi persuadent, cum præ se cunctos mortales despiciant, asserentes sic dignitatem quam obtinent, poscere, ac nequaquam audientes ipsum dominum tantæ insolentiæ exitum ita prædicentem: Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: & qui se humiliaverit, exaltabitur. Hujus Servatoris vaticinationis præceptique simul D. Gregorius benè memor, ut cunctis mansuetudinis exemplum ederet, cum literas dictaret, sic semper incipiebat: Gregorius Episcopus servus servorum Dei: qui & facto æquè idem præstitit: sexcentas enim à Longobardis passus est injurias, contra qûos tamen non arma movit, aut aliunde quæsivit, sed solâ patientiâ & humanitate dimicavit. Hoc certè pauci illorum qui successere, sunt æmulati: illud verò cuncti insigniter usurparunt, quamvis in eâ eminentiâ constituti fortè essent, qui non facilè ab aliis se servos appellari paterentur. Salutem & Apostolicam benedictionem Cletus præfationis loco posuisse primus dicitur. Quem salutandi modum pontifices qui secuti sunt, servarunt. Christus & suum salutationis genus, Pax vobis, aut huic domui usurpare consuevit, quemadmodum Græci pervetusto more χαῖρε Latini Salve, vel salutem, Hebræi verò, Pax tibi. Eam salutationem nunc Episcopi ut sibi peculiarem vendicant. Præterea ab initio fuêre Scribæ, qui literas scriberent Apostolicas, parvo vel nullo petito pretio, quando adhuc illud Servatoris præceptum, Gratis accepistis, gratis date, inviolatum permanebat. At dein Ioannes XXII. ineundæ

rationis studiosus, qua rem Augustam domi juvaret, collegium scribarum Apostolicorum primus numero distinxit, qui literas proprio ingenio dictatas conscriberent, nonnullaque alia munia obirent, atque in illud suos scribas pretio duntaxat asscitos voluit. Taxationes item constituit, per quas taxatis, hoc est, æstimatis sacerdotiis, quæ ipse contulisset, caperetur vectigal. Rem verò omnem ad Apostolicæ pœnitentiariæ, quam dicunt, curam pertinentem, Benedictus XII. omnium primus excogitavit, simul & taxationes literarum ordine constituit. Institutum obsignandi literas Roman. pontificis plumbo, undè ad posteros manarit, perdiu quæsivi, plumbo tam pretioso sese, credo in viscera terræ rursus abdente, ut ne cuiquam prædæ esset, cum soli Romani pontifices eo utantur. Equidem satis constat Agathonem, quo sedente, magna sedi facta est honoris accessio, *ut suprà lib.* 4. *demonstravimus*, in cera annulo impressisse sigilla: verum postea cum Roman. pontifex multa irrogaret privilegia, ut diplomata diuturniora forent, placuit Stephan. III. ac deinde Hadriano I. tabulas Apostolicas plumbo obsignari. Fuit is annus salutis DCCLXXII. cum ipse Hadrianus factus est pontifex: nam antiquius non reperitur sigillum plumbeum: quemadmodum constat ante Carolum Magnum Imperatorem, literas auro obsignasse principum Romanorum neminem: At nunc literas cera impressa annulo sigillatas dicimus, quod, *teste Varrone*, sigillare sit claudere. Quis verò primus hujusce rei auctor fuerit, minimè proditur, etsi usus est talis vetustissimus, quando jam inde à primordio orbis fermè conditi, mortales consuevisse annulum digito ferre, pro sigilloque usurpare, conjicere licet *ex libro Genes. cap.* 38. ubi extat, quemadmodum Iudas fecisset

fecisset stuprum cum Thamar nuru sua meretricio induta vestitu, & promisisset mulieri hœdum, fideique servandæ pignus dedisset annulum suum, armillas & baculum, ac illa mox gravida, cum ad pœnam subeundam, more Iudæorum rapta fuisset, per speciem annuli ostensi sese liberasset: Hunc autem annulum, sunt interpretes veteris instrumenti, qui sigillum appellent, quod eo literas signarent, & in primis Sanctes Pagninus, quem mirificè delectat hebraicè passim loqui, ita ut vim verbi ignorare haud omninò potuerit. Atqui aliud rei istius testimonium clarius datur: namque Iezabel, seu Isebel, (utrumque enim scriptum legitur) uxor Achab Samariæ regis, *sicuti in libro est Regum tertio*, per literas nomine viri sui annulo ejus signatas, Naboth hominem innocentem à civibus ejus interficiendum curavit, propterea quod ille negasset vineam suam marito vendere. Et Cicero *in Acad. quæst.* de re ipsa meminit: Quid si in ejusmodi cera centum sigilla impressero? Ita incerto auctore, modus is quoque sigillandi literas increvit: quem usus tantum commodè retinuit. Sed ad collegia scribarum redeamus. Cum per hunc modum res domestica augeretur, Pius deinde secundus Ioannis exemplum secutus, Breviatores creavit, in ordinemque redegit. Hos haud ita multo post Paulus exauctoravit, sed velut ærario per utiles ministros Sixtus dein restituit, primusque nova collegia solicitatorum, adstipulatorumque instituit, sine quibus nullæ conficerentur tabulæ, quas Bullas dicunt, quo per hoc à pluribus examinatis difficilius corrumperentur: postremò novem Apostolici ærarii Notarios fecit, & iis omnibus certos proventus constituit, quo eorum munia vendibiliora forent. Non fefellit opinio: munia, enim quæ

Z 2 princi-

principio quingentis veniere aureis, nunc alia mille, alia duobus tribusve millibus venduntur, adeo qui ea obeunt, suis privatis rebus servire sciunt. Hoc tam commodum inventum inescavit & Innocentium VIII. ipsius Sixti successorem, ut ille Secretariorum (sic vocantur secretiores principum familiares, qui à secretis sunt) collegium instituerit, pristinum augendo numerum. Præterea Alexander VI. novum scriptorum brevium collegium instituit, numero octoginta, vel eò amplius. His autem scribarum collegiis ingens quoque Apparitorum, imò harpyjarum quibus, *ut poëta ait*, sunt pallida semper ora fame, turba servit, quorum nonnullos olim tondendi oves optimè gnaros, id est, notarios & tabelliones, ut pauperum sanguine vectitantes, Nicolaus III. ab se rejecisse dicitur, ne omne degluberent pecus. At Alexander Imperator unicum integritatis specimen, multò præclarius edidit exemplum, vir etsi nostræ minus professor religionis. Is etenim nullum unquam vendidit magistratum, dictitans: Qui emit, necesse est vendat. Nec illud omiserim, literas Apostolicas plumbeo signo munitas, in quibus Romanorum pontificum decreta continentur, non inepte bullas appellari, quando βȣλὴ, id est, bule Græcis dicitur & consilium, & locus in quo consultatur. Sed nos more nostro mutato e, in a, bula dicimus, ut fit à musice musica: ac vocabulum per duplex ll, perperam scribentes, minus elegans reddimus. Cæterùm nullum inventum majores Romano pontifici cumulavit opes, quam Annatarum, quas vocant, usus, qui omninò multò antiquior est, quam recentiores quidam scriptores suspicantur, & annatas more suo appellant primos fructus unius anni sacerdotii vacantis, aut dimidiam eorum partem. Sanè hoc vectigal jampridem, cum Roma-

Romanus pontifex non habuerit tot possessiones, quot nunc habet,& cum oportuerit pro dignitate, pro officio, multos magnosque facere sumptus, paulatim impositum fuit sacerdotiis vacantibus, quæ ille conferret. De qua quidem re ut gravi sæpè reclamatum fuisse testatur Henricus Hostiensis, qui cum Alexandro IV. pontifice vixit, sic ut Franciscus Zabarella tradat posthac in concilio Viennensi, quod Clemens V. indixit, qui factus est pontifex anno salutis humanæ MCCCV. agitatum fuisse, ut eo deposito annatarum onere, vigesima pars vectigalium sacerdotalium penderetur quotannis Romano pontifici & id quidem frustra. Quare pontifex annatas in sua nassa retinuit, ut ne indidem exire possent. *Atque hæc omnia in commentariis in cap. inter cætera de officio ordinario, scripta leges.* Atqui satis constat rationem fructuum omnium majorum sacerdotiorum putatam fuisse, & summam deductam, quæ cum vacarent, pontifici deberetur, quæ etiam nunc impertitur ab iis, quibus ea dantur sacerdotia, id quod postremò Bonifacius IX. seu Ioannes XXII. primò, sive rursus, *quemadmodum supra demonstravimus*, fecerat, quibus idcirco fuerunt qui Annatarum inventum assignarint. At onus illud annatarum ab initio omnes generatim populi subire minus recusarunt extra Anglos, qui suis minoribus sacerdotiis, quando ea pontifex dabat, id servitutis imponendum non censuerunt. Nam Roman. pontifex minorum quoque sacerdotiorum aliarum gentium, quæ ipse confert, dimidiam capit vectigalium unius anni partem, si pluris viginti quatuor aureis æstimentur. Et hoc annatarum genus vel aliis de causis exigitur etiam ab Anglis, cum alia aliis sacerdotia copulantur, ut ea fiat privati commodi copulatio, quæ communis utilitatis disjunctio est, cum

conceditur, ut quis retinere queat cum Episcopatu cœnobiove minora sacerdotia, cum sit potestas cuipiam retinendi sacerdotium, quod per leges minimè licuisset principiò capere, & cum sexcenta alia peraguntur ex Romani pontificis auctoritate, quæ si gratuito, perinde ac Christus fieri jusserat, si quibus oportet, & quando oporter; concederentur, si in annatis saltem exigendis modus esset, cum grave sit illis quibus sacerdotia deferuntur, prius annatas & in numerato solvere, quam vectigalium quicquam ex ipsis capiant sacerdotiis, undè grande faciant æs alienum necesse est, damno etiam futurum amicis à quibus mutuam accipiunt pecuniam, si quid ante humanitus accidat quàm eam reddant, non hinc professò scelesti homines causam arriperent ad corruptelam religionis, quæ faxit Deus, ut illis correctis, incorrupta permaneat.

Caput III.

De Simoniacorum secta ortu.

CVm Philippus, (*qui, teste Euseb. ex septem Diaconis ab initio constitutis, fuit unus*) Samaritanos ad Christianam religionem traxisset, tum vir quidam nomine Simon, qui antea magicam exercens artem, eam gentem seduxerat, tandem credidit, &, *ut Lucas prodit*, baptizatus est. Nec ita multò pòst venerunt eò Apostoli Petrus & Ioannes, ut per manus impositionem, eos qui nuper in Christianorum collegium venissent, munirent Spiritu Sancto. Cùm vidisset autem Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum

Sanctum,

Sanctum, pecunia iddemum à Petro imperrare conatus est, cum fide & pietate debuisset: cui Petrus dixit, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti per pecuniam comparari: non est tibi pars neque sors in ratione hac: cor enim tuum non est rectum coram Deo, &c. Verùm Simon repulsus, jam inde fuit Petro infestus: Romamque ex Samaria profectus, cœpit sub Claudio magicis artibus illustrari: deinde Nerone imperante, multo celebrior factus, inter duos pontes titulum meruit Latinis literis inscriptum, Simoni Deo sancto. Tanta illius divinitatis erat opinio, cum apud multitudinem, tum apud ipsum Neronem stultissimum principem, cui stultis artibus insinuatus pollicebatur, *prout Egesippus libr.* 3. *ait* perpetuum victoriæ cursum, longioraque vitæ spatia. Postremò hominis temeritas usque eo progressa est, ut Petrum sit in miraculorum certamen provocare ausus, qui cadaver demortui pueri, & Neronis propinqui, magicis conatus artibus suscitare, movit omninò aliquid, sed mox illud, ut antea exanime jacuit, quod Petrus Christi nomine, ut vi suâ surgeret, effecit. Quo miraculi eventu Magus irritatus, professus est se Romano spectante populo ex Capitolio in Aventinum præpete volatu evasurum, si Petrus sequeretur, ut id factum facilè declararet, uter Deo esset charior. Iam Simon à terra sublimis vehebatur, cum Petrus supplex est Deum precatus, ne populum in pejus omnia vertentem magicis capi præstigiis fineret. Nec preces frustra missæ: medio enim Magus conatu ad terram ruens, fracto crure, solo affigitur, ac brevi post ex eo casu est Ariciæ extinctus, quo post acceptam plagam fuerat à suis delatus: *auctor est idem Egesippus*. Sic malum ingenium malè periit: quod non unius hæreseos origo fuit

& caput. Hinc Simoniaci hæretici dicti, qui Spiritus Sancti dona venalia habuerunt, quique affirmabant humanæ naturæ vim non à Deo esse, sed ex superna quadam virtute provenire. Ita vitio nomen inditum, quod Christus prohibuit, ajens. Gratis accepistis, gratis date. Item Petrus vetuit, cum Simoni dixit, Pecunia tua tecum sit in perditionem: id quod *libro Regum quarto*, legimus Giezi Helisæi puero contigisse, qui cum furtim munera à Naaman Syro, quem propheta à lepra sanarat, accepisset, illico est ore & toto corpore eadem affectus lepra. Quot, quæso, quotidie ægroti fierent, si quoties Simoniam comitterent, Gieziana corriperentur elephantia? Non infertur pœna corpori, nec purgatio peccati per corporis supplicium constat, sed per ignominiam, quando quisquis res sacras, quæ dona Dei sunt, quoniam, *ut divus Vrbanus ait*, à Deo hominibus, & ab hominibus Deo donantur, nundinatus fuerit, emerit, aut in his pactis proxenetam se præbuerit, privatur sacerdotio, dignitate, ac præfectura dejicitur, infamis habetur, multisque aliis afficitur probris, quæ lib. Decret. Epist. 5. latè recensentur. Tanti criminis sola est avaritia parens.

Capvt IV.

Quanda primum Hæreses atque Schismata orta, ac in his Lutherana secta: & quæ eorum auctoribus sit pœna constituta.

NVlla unquam Respublica, nulla civitas ita cõcors fuit, quin cives una vel altera de causa, in diversa interdum abiverint studia, quod omnibus præsertim historias non ignorantibus, notius est, quam ut exponi debeant. Hinc igitur factiones ortæ, quæ in varias ierunt sectas, quas Græci hæreses ab eligendo vocant, quod quisque eligat, quæ sequatur vitæ instituta, ut fuerunt philosophotum sectæ. Sic Iudæorum populus, quamvis eandem amplecterentur legem, in varias divisus fuit sectas hoc est, hæreses, Pharisæos, Essenos, Sadducæos, Samaritanos, Nazarenos, Herodianos. Paulus ipse Apostolus Pharisaicæ fuerat hæreseos. Sic populus quoque Christianus, *ut supra enarravimus*, in plures dividitur sectas. Cæterum cum nos Dei Apostolos habeamus religionis auctores, qui nihil quicquam suo arbitratu, quod introducerent, elegerunt optaveruntúe, sed acceptam à Christo disciplinam fideliter gentibus tradiderunt: hinc factum, ut nobis nihil pro nostro jure eligere vel introducere licuerit, & vocabulum hæresis impium inhonestumque haberi cœperit. Ab hoc Theologi nostri hæreticum vocant eum Christianum, qui sectam aliquam vel instituit, vel sequitur, adversus fundamenta religionis. Hujus nefariæ impietatis, hoc est, omnis

omnis hæresis caput & principium, *teste Tertull. lib. de Hæresib.* Simon magus fuisse fertur, qui accepto simulatè baptismate, primus omnium Christianam religionem modis omnibus labefactare conatus est, à quo ejus sequaces Simoniaci dicti, *ut proximè docuimus* gratiam sancti spiritus venundari volebant, & naturam nostram non à Deo, sed ex superna quadam vi esse prædicabant. Ita Simon statim ab initio, virus tabificum in medium vomit, quo radices crescentis religionis enecaret. Cui malo Apostoli repugnare magis, quàm illud exstirpare potuerunt, quo semper essent pseudoprophetæ, quibus, sicut Servator admonet, caveremus, quippe qui ueniunt ad nos in vestimentis ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. Itaque Simoni, *auctore eodem Tertullian.* Menander, patria etiam Samaritanus successit: is magicâ arte nequaquam magistro inferior, majora passim patrabat portenta, seipsum Servatorem jactitans, ad salutem hominum è cœlo descendisse asserebat, nec quenquam posse dæmones malos vincere, nisi foret ab se magicis armatus disciplinis, ac per baptisma ab se quoque datum, immortalis atque æternus effectus. Ita immortalitatem homo mortalis dementer sectatoribus suis pollicebatur. Est per idem tempus & Nicolajanorum exorta hæresis, cujus auctorem ferunt Nicolaum advenam Antiochenum, unum ex septem diaconis ab Apostolis cum Stephano factis, quod is, prout perhibet Clemens Alexandrinus, zelotypiæ ægritudine laborans, & reprehensus ab Apostolis, produxisset uxorem formâ excellentem in medium, reliquissetque illam habendam, qui eam concupisceret: & inde ortum, ut isti arbitrarentur, fas esse, communes habere uxores, cum revera Nicolaus nihil simile unquam cogitasset, vir pius & bonus, qui Apostolorum

rum

rum dicto audiens, ideò uxorem in medium duxisse videtur, ut per id argueret Veneream voluptatem magis contemnendam, quam expetendam esse: id quod sentit Eusebius, qui dicit Nicolajanos ut impudentes, non aliundè nisi à suis libidinibus fœdum vitæ institutum accepisse. Iisdem quoque temporibus Cerinthus aliquid etiam sceleris ausus, circuncisionem servandam & homines mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prædicabat. Hunc Eusebius ait, Ephesum esse aliquando profectum, & fortè in balneas introisse, ac eodem temporis puncto Apostolum Ioannem eo sese lavandi gratiâ contulisse, & cum audisset Cerinthum intus esse, discessisse continuo, dictitantem, Fugiamus hinc, ne balneæ ipsæ corruant, in quibus Cerinthus lavatur veritatis inimicus: manifesto argumento hæreticos ut humanæ vitæ exitiales esse vitandos, sicuti Apostolus etiam jubet. Erupit vel id temporis Hebionis hæresis, Christum asserentis ante matrem non fuisse: quam Ioannes ut infringeret, postremus omnium ad Euangelicam historiam aggressus dicitur, qui asserturus divinam Christi naturam, est altisonum illud exorsus. In principio erat verbum. Per idem quoque temporis aliquot alii extitere viri docti, qui de re Christiana non tam subtilius quàm malitiosius, exquirentes, facilè in errorem deducti sunt, & in primis Basilides Cerdo, qui asserebat duo fuisse principia contraria: & ejus discipulus Marcion Stoicus, qui negabat Christi patrem fuisse Deum. Valentinianus Platonicus philosophus, is ajebat Christum nihil accepisse ex virginis corpore, quod per illud tanquam per fistulam purus transisset. Montanus, qui se paracletum vocitabat. Apelles, is tradebat Christum per phantasias Deum visum esse hominibus. Sabellius qui unam

duntaxat Patris & Filii & Spiritus Sancti personam esse dicebat, & Paulus Samosatenus, is duas in Christo naturas negans, affirmabat illum à matre tantum originem duxisse, ac eam post Christum natum, è Ioseph viro suo alios genuisse filios. Atque hæc hæresium origo. Qui nempe furor diu bacchatus, tot & magnos quidem viros in diram subinde rabiem egit, ut ejusmodi impietatis veneno infecti, alii alias introduxerint sectas, totque eas referserint erroribus, ut penè plus in illis ex mentibus hominum eximendis sit ad extremum laboratum, quam principio fuerit in jaciendo religionis fundamento insudatum. Ab ejuscemodi singularibus privatorum hominum opinionibus; quas hæreses dicimus, itum est ad publica dissidia, quæ grajâ voce schismata nuncupantur. Hæ duæ germanæ pestes, duæ diræ contagiones ita ab initio concordiam sacerdotum disjunxerunt, ut deinde ambitione crescente, diu conflictatum sit. Ejus dissidii primus omnium auctor fuisse traditur Novatus Rom. presbyter: is enim Episcopatus adipiscendi avidus nihil pensi habebat, quomodo optati compos fieret, qui aliud corde dissimulans, aliud ore simulans, dolosis versutisque consiliis nonnullos optimos sacerdotes seductos sibi compulavit, quorum suffragiis juvaretur. Verum illi, *ut apud Cyprianum & Eusebium est*, ubi cognoverant hominis ambitionem, se ab eo sejunxerunt: at quot sui similes sibi sociavit, facile in fine retinuit. Eo itaque annitente, Novatianus homo gloriæ cupidus, pontifex factus, omnes sui dogmatis sectatores, mundos appellavit. Negabant ii apostatas, etiamsi pœnituisset, esse recipiendos, velut parum liquido documento demonstrasset Christus, à pœnitentia nulli negandam esse veniam, qui Petrum, à quo ter fuerat abnegatus, in integrum resti-

restituit. Apostatas autem appellant eos, qui à priori vitæ instituto abscedunt. Sed Cornelius pontifex habitâ in urbe Roma antistitum synodo, Novatianum hæreticum pronuntiavit, damnavitque unà cum Novato, ac reliquis ejusdem sectæ sociis. Ita Novatus circiter annum salutis CCLV. primi schismatis auctor fuit, Cypriano vel testificante, qui *Epistola octavo libro secundo ad Cornelium* ad hunc modum scribit. Novatus rerum novarum semper cupidus, avaritiæ inexplebilis, rapacitate furibundus, arrogantia & stupore superbi tumoris inflatus, semper isthic Episcopis male cognitus, curiosus semper, ut perdat: ad hoc adulatur, ut fallat: nunquam fidelis, ut diligat: fax & ignis, ad conflanda seditionis incendia: turbo & tempestas, ad fidei facienda naufragia: tranquillitatis adversarius, pacis inimicus. Idem est Novatus, qui apud nos primum discordiæ & schismatis incendium seminavit, &c. Octogesimo nono dein post anno, est alterum schisma ortum, quod sacerdotalem ordinem maximè afflixit. Arrius enim presbyter Alexandrinus, principe Constantino Magno sectæ fuit auctor, quæ ab æterna Dei patris substantia; quam vocant filium conabatur separare: cujus sententia etsi in concilio Niceno est explosa, attamen duravit perdiu postea contagio: nam latius opinione omnium hominum, malum hoc disseminatum est: manavit enim per bonam orbis partem, & non obscurè serpens multas provincias occupavit. Tertium deinde secutum est schisma, cum Damasus factus est pontifex: non enim suffragiis tantùm est certatum, sed vi quoque & armis. Et hæc fœda pontificum contentio in hodiernum usque diem hoc latius proserpsit, quo honorum ambitio in dies magis magisque sacerdotes invaserat. Quartum postremò vidit

religionis dissidium nostra ætas, novitate rerum nimis solicitâ, cum Leo x. Romanus pontifex illo ipso anno, qui fuit humanæ salutis MDXVII. haberet etiam in Germania procuratores indulgentiarum, quas vocant, & illi suæ quoque utilitatis studio prædicarent eas indulgentias non solum valere ad salutem vivorum, verumetiam ad sublevandas mortuorum animas, quæ in purgatorio, quod dicitur, essent. Tum VVittembergæ in oppido Saxoniæ celebri præstò fuit quidam Martinus cognomento Lutherus, Augustinianus monachus, homo in Theologia apud suam gentem primarius, qui illud improbarit. Procuratores ea re valdè commoti, primo quoque tempore Romam ad magistratus deferunt nomen Lutheri: is continuo ut deorum contemptor accusatur, citatur, causa agitur, sed quia ad diem dictam non adfuit Romæ præsens, ut responderet, paulò post declaratur hæreticus. Verùm quoniam ejusmodi indulgentiarum quæstus jam in odia hominum cum procuratoribus incurrerant, permulti magni viri, Martino protinus adjumento fuerunt & in his Fridericus Saxoniæ dux, qui Lutherum consilio, auctoritate, armis denique tegeret, ne ullâ eum vis attingere posset. Lutherus igitur tali præsidio munitus, paucis post mensibus non dubitavit ire Augustam, quo Thomas Cajetanus Cardinalis S. Sixti, monachus Dominicanus ejus turbæ reprimendæ gratiâ à Leone legatus fuerat. Ibi cum Thoma acriter, confligatur, de indulgentiis, de pontificis Romani potestate disputat: sed veritus ne Cardinalis ad extremum rem omnem magis imperio quam disceptatione definiret: idque sibi timens, domum rediit, ac tum faventibus amicis, majora ausus, de omnibus denique religionis mysteriis scribere, suaque scripta foras dare cœpit.

Ita

Ita licentiâ partâ loquendi: secta brevi tempore mirabiliter crevit, quæ Euangelica dicta est, eò quod haud ullam asseveret recipiendam esse legem, quæ ad animarum salutem pertineat, nisi quàm Christus aut Apostoli dedissent: primumque eo anno MDXIX. suum vestigium in terris posuit, mansurum, ut videtur quoad Christus ipse populum suum, culpa rectorum ita in duas sectas sejunctum, rursus coiverit, à quo istud optimus quisque maximè petere precarique debet, ut ne major indidem fiat religionis labes. Pœnam autem quæ hæresium auctores sequeretur, primum Apostolus constituit, ad Titum ita scribens: Sectarum auctorem hominem post unam & alteram admonitionem fuge, sciens quod eversus sit qui ejusmodi est, & peccet, per se damnatus. Deinde Chrysost. *homil.* 47. *in cap.* 13. *Matth. ubi de zizaniis fit sermo*, alteram ponit, cum inquit: Non prohibet Dominus conciliabula hæreticorum dissipare, ora obstruere, libertatem loquendi concidere, verùm interficere ac trucidare. Dein anno salutis humanæ CCCXXIV. Nicena synodus, *teste Platina*, *in Sylvestri Roman. pontif. vita*, aliam pœnam Arrio constituit, qui cum sua cohorte in exilium ire coactus est. Posthac circiter annum salutis CCCLXXXVIII. Theodosius & Valentinianus Imperatores mulctandos decreverunt hæreticos damnis, ignominiis, verberibus, exiliis & morte, quemadmodum extat in Codice juris civilis *leg. Arriani*, ubi lege sanctum est, ut istuc maleficum hominum genus ultimo afficeretur supplicio. Hoc edictum Hostiensis *in sua Summa super titulis Decretalium* explicans ait: Et licet in hæresi lex imponat pœnam ultimi supplicii, quod ultimum supplicium alia lex, *ff de pœnis l*, interpretatur mortem, de consuetudine tamen tales cremantur. Idem Abbas *post Hostiensem*,

sens, super illud capite ad abolendam, extrà de hæreticis, sentit scibens: Sed jus civile punit hæreticum capitali pœnâ, seu pœnâ mortis, *ut libri Arriani. Codem. de hæreticis, conjuncta libri ultimum supplicium. ff. de pœnis*: & hanc pœnam esse debitam interpretatur consuetudo. Convenit ergo in hoc lex canonica, civilis & consuetudinaria, ut communiter puniatur pœnâ ignis. Postremò anno salutis circiter MCLXXX. Frederic. I. Roman. Imperator legem de comburendis hæreticis tulit, *velut in quadam ejus constitutione patet, cujus initium est, Vt commissi.* Ex quo factum est, ut per idem tempus Lucius III. Rom. pontifex statuerit, hæreticum hominem sacris initiatum primò desecrandum, mox verò tradendum locorum magistratibus, quo igni necaretur, *uti eodem capite ad abolendam extat.* Atque hoc equidem ex Mosis institutis acceptum satis liquet, qui primus omnium doctores impios & pestiferæ doctrinæ magistros morte mactandos constituerat, cum ita de ea re *in Deut. cap.* 13. sanxisset. Si surrexerit in medio tui propheta, & dixerit tibi, Eamus & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & serviamus eis: non audies verba prophetæ illius, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum, an non. Propheta autem ille interficietur, quia locutus est, ut vos averteret à Domino Deo vestro. Et addit: Si tibi idem voluerit persuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, sive uxor, aut amicus, non acquiescas ei, nec audias, sed statim interficies: sit primum manus tua super eum & post omnis populus mittat manum, & sic lapidibus obrutus necabitur. Si audieris in una urbium tuarum dicentes aliquos, Egressi sunt filii Belial de medio tui & averterunt habitatores urbis tuæ, quære diligenter &. rei veritate perspecta, si inveneris

certum

certum esse quod dicitur, statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam. Quicquid etiam suppellectilis fuerit, congregabis in medio platearum ejus, & cum ipsa civitate succendes. Hinc igitur hæreticos morte afficiendi ac postremo vivos cremandi ritum manasse certo propemodum scire licet. Atqui eò redeat, unde aberravit, jam oratio. Iis autem sanandis animorum morbis, nullum efficacius inventum est remedium, quàm sæpius habere concilia, in quibus singulorum patefacta sacerdotum pariter ac profanorum hominum vita, antistites ut peritissimi medici maturè possent mederi ex adversa valetudine laborantibus. Hinc igitur ad illud tam salutare medicamentum explicandum, jam stylus se commodum transferat.

CAPUT V.

Quo primùm tempore pontificum Concilia publicè haberi cœperint, atque quorum Conventuum Decreta à patribus recepta sint.

VEtus fuit mos, tam apud Hebræos, quàm apud alias gentes habere concilia, & in iis deliberare de rebus agendis: sic constat Mosen & Iosue, *teste Iosepho*, sæpe facto populi conventu, consuevisse agere: sic Ægyptios ac Persas, *ut auctor est Herodotus*, itidem factitasse: sic Apostolos in unum convenisse locum, cum Matthiam in numerum 11. cooptarunt, cum septem diaconos elegerunt, cum auctoritate Petri & Iacobi decretum est, ne gen-

ne gentes onerarentur lege Mosaica, sed tantum abstinerent ab esca suffocati animantis: item sanguinis & carnium simulachris immolatarum, ac ne stuprum facerent. Nam tum ipsorum tam Apostolorum quam presbyterorum synodus coacta est, *teste Luca in Actis cap.* 15. *ita scribente:* Surrexerunt autem quidam de factione Pharisæorum, qui crediderant, dicentes quod oporteret circuncidere eos, ac præcipere, ut servarent legem Mosis: conveneruntque Apostoli ac presbyteri ut dispicerent de hoc negotio. Hinc nata esse videtur consuetudo habendi concilii. Cornelius quod satis liquet, primus omnium in urbe Roma, sexaginta episcoporum, totidem presbyterorum ac complurium diaconorum conventum fecit, in quo, uti supra prodidimus, Novatiana est hæresis damnata: meminit & Cyprianus per idem tempus episcoporum conventum Carthagine esse actum. Legimus præterea apud Eusebium patres bis, hoc est, semel Dionysio, deinde Felicem sedente, convenisse Antiochiam contra Paulum Samosatenum ejus civitatis episcopum, atque illum demum damnasse. Is enim Paulus vir intolerabili superbiâ, simul atque est episcopatum adeptus, cœpit inter viam præ insolentia literas relegere, & dictare, multis constipato agmine præcedentibus, ac subsequentibus: unde propter hominis arrogantiam, plerique Christianam religionem detestabantur. Ab hoc Paulo opinor nostros pontifices pomparum ordinem, quem nunc ducunt, accepisse. Paulus demum qui duas in Christo naturas negabat, sed tantùm hominem affirmabat, idque ab Apostolis olim traditum falsò dictitabat, in eo concilio criminis convictus damnatur. Sed tunc cum principes Romani quorum imperio regebatur orbis, passim in Christianum nomen sævirent, illa

illa non tam publica quam privata concilia fuisse, credere par est: at ubi Constantinus religionem nostram, ita volente Deo, est complexus, tum denique nostris de Christianæ rei summa agitare publicè licuit. Ex quo Nicenus frequens conventus Constantino imperante habitus, & primus & celeberrimus omnium meritò censetur, velut certum religionis firmamentum. Pari quoque habentur honore & quinque alii in terra Græcia facti, quorum quatuor dogmata, *teste Gratiano dist.* 15. velut quatuor Euangelia recepta sunt. Primus itaque conventus ad Niceam Bithyniæ urbem opera Constantini est actus, ubi CCCXVIII. interfuere episcopi, in quo Arrius, cujus paulò ante meminimus, damnatur hæreseos. Fuit hic annus salutis CCCXXIIII. quo quidem tempore Sylvester I. Apostolicam tenebat, sedem. Constantinopolitanus alter ab eo, quem primum dicunt, Damaso pontifice. In hoc res acta est contra Macedonium & Eudoxum, negantes Deum esse Spiritum Sanctum. Tertius Euphesinus Cœlestino primo Romanam sedem tenente, in quo Nestorius Constantinopolitanus episcopus damnatus, qui Mariam hominis, non Dei matrem fuisse ajebat, quique aliam personam carnis dicebat, aliam divinitatis. Chalcedonius quartus, Leone primo pontifice. Eutychianus error est in eo discussus. Fuit Eutyches Constantinopolitanus abbas, qui asserebat Christum post humanam assumptionem non ex duabus naturis constitisse, sed sola divina fuisse contentum. Hæc sunt quatuor illa sacrosancta Concilia, unde religio auctior augustiorque facta est, quæ D. Gregorius admittenda censuit, ita memorans: Sicut sancti Euangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere & venerari me fateor, hac tota mente complector, integerrimâ approbatione

custo-

custodio, quia in iis, velut in quadrato lapide, sanctæ fidei structura consurgit, & cujuslibet vitæ communis atque actionis norma consistit. Quintus, conventus est Byzantii, jussu Vigilii pontificis habitus, quo Theodorus oppugnatur. Ajebat impius Theodorus, divam virginem solum hominem peperisse, non Deum & hominem, estque in ea synodo decretum, ut Christi mater θεοτόκος, item Deum pariens diceretur. Hanc quoque *teste Gratiano* D. Gregorius pari veneratione recepit. Sextum Constantinus IV. Imperator Agathonis jussu, conventum ducentorum episcoporum & eò amplius, Byzantii quoque faciendum curavit, quo Macarius Antiochenus damnatur. Et tunc Hadrianus I. cum omnibus canonibus suis, *ut 16. distinct. patet,* ultrò recepit. *De hac sexta synodo, Bedas itidem abundè meminit in eo libello, quem de temporibus scriptum reliquit.* Præterea alia alibi deinde concilia habita sunt, quæ *in canonicis decretis* à Gratiano diligenter ponuntur. Item ut nullum conventum indici, nullumque à quibusvis actum haberi ratum liceret sine Romani pontificis auctoritate, Marcellus primus omnium sanxit, deinde Iulius & Damasus & Gregorius illud idem statuere. Verùm ut decretum illud frugiferum quondam religioni fuit, quando eo demum modo hæretici ubique exstirpati, eorumque conventicula simul infracta sunt, ita deinceps nihil attulit commodi. cum per id jam penè desitum sit à conciliis habendis, in quibus cuncta ex æquo tractantur, pontifice Romano ejusmodi negotium non magnoperè curante. Quapropter cum jam diu compertum foret, illud solum Christianæ Reipublicæ quocunque tempore obfuisse, Martinus V. statim pontifex creatus in Constantiano conventu, in quo pestilentissimum trium pseudopontificum

schisma

schisma est sedatum, sicuti apud Platinam scriptum leges, decrevit ut decimo saltem quoque anno Romanus pontifex, & omnes Christiani principes in unum locum coirent, de summa rei consulturi: quod hactenus minimè est servatum, quamobrem religio in dies singulos majus proculdubio damnum facit. Eo quoque spectat Niceni conventus decretum, quo cautum est ut Episcopi quotannis provinciales synodos bis celebrarent, ad suos, quatenus opus esset, aliorumque mores corrigendos.

CAPUT VI.

Qui ex alienis & externis primi nostros Christianos insectati fuerint, & ibidem qui Martyrii primùm palmam tulerint: atque unde dictum, quidve sit Martyrium.

PLato in sua republica veritatem in primis cultam voluit, quod ea Diis & hominibus Dux sit omnium bonorum, cujus qui felix futurus sit, statim ab initio participem esse decet. Veritatis docendæ causa Christus in mundum venit, dicens: Ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Conflavit sibi invidiam ob hanc rem Servator apud Iudæos, ita ut ab eis immerito suo sit neci deditus. Sic Veritas apud mortales veritatis inimicos, sibi malo ac suis cultoribus pariter bono non fuit, nam prima à Iudæis orta est, *ut attestatur Euseb.* in Christianos persecutio: Cum enim Apostoli precepto-

præceptoris veſtigia ſecuti nuntiarent verbum veritatis, & Petrus ante alios coargueret Iudæos iniquitatis, quod Chriſtum tradidiſſent morti, hortareturque ad pœnitendum, eò furoris invecti ſunt, ut Stephanum diaconum occiderint. Is enim eo ferè biennio, quo paſſus fuerat Chriſtus, cum iis de re divina in certamen deſcendit, qui variis nominibus dicti ſunt, Alexandrini, Cyrenaici, Cilices, Aſiani. Ibi cum plures & docti, ut ipſi videri volebant, uni non reſiſterent, ſed cœleſti ſapientia, qua ſupernè erat inſtructus juvenis, obruerentur, cum fremitu & indignatione circunſtabant Stephanum, vixque manus præ nimia ira abſtinebant. Interim verò teſtatur ille ſe cœleſtem Gloriam intueri, majus adhuc in ſe odium concitavit, eam enim vocem ut impiam litigatores abhorrentes facto in illum impetu, urbe ejiciunt, ejectum lapidibus obruunt. Sic primus omnium Stephanus Chriſtianæ religionis publicus aſſertor, mortem occubuit. Tum *ſicut Lucas dit*, erupit perſequutio magna adverſus Chriſtianos qui erant Hieroſolymis, & omnes diſperſi vel potius diſſeminati ſunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apoſtolos, ut afflictionis occaſio *quemadmodum D. ait Hieronym.* fieret Euangelii ſeminarium, quando illi id paſſim prædicabant. Cum verò primum Chriſtianum nomen inter gentes audiri cœpit, tum ut diis inviſum infenſius illis odio fuit, utpote quod jamjam præſagiebant reliquas eſſe religiones ſoluturum, quod impenſe avertere conati ſunt ſemper vanorum deorum cultores: Nam Athenienſes Diagoram philoſophum ex urbe ſua depulerunt, eò quod, *ut Cicero de Natura deorum tradit*, Deos negaſſet, & omnem deorum opem, quò ſic animos hominum à re religionis cultu avocaret. Iidem Socratem damnarunt, qui novam religionem intro-

introducere visus est, qui per Aristophanem poëtam comicum in comœdia quam Nebulas inscripsit, falso culpatus est, quod fabulas coleret, & de Atheniensium religionibus detraheret, ac pubem seduceret. Item ne plura commemorando unius rei exempla, longius à proposito trahamur, Romani cum duas reperissent in agro Lucii Petilii scribæ seu Terentii, ut Varroni placet, arcas lapideas, quarum in altera corpus Numæ regis, in altera libri reconditi erant, Latini septem de jure pontificum, totidemque Græci de disciplina sapientiæ: latinos, *auctore Valerio*, magnâ diligentiâ servandos curarunt: Græcos quia ex aliqua parte ad solvendam religionem pertinere existimabant, cremarunt. Ita in ipso introitu novæ alicujus religionis obsistere studebant. Vnde Nero princeps majorum suorum curam sacrorum æmulatus, cum audivisset Petrum & Paulum in urbe novum Euangelii dogma prædicare, novamque religionem inducere, indignatus, haud multo post utrunque morte affecit, ac indixit persecutionem, quæ secunda fuit in Christianos: siquidem primam, *ut supra ex Eusebii testimonio ostendimus*, insectationem inchoarunt Iudæi. Sunt tamen qui hanc Neronianam primo ponant loco, ut primam Imperatorum jussu motam. Et ut Romanum populum homo sceleratissimus concitatiorem in nostros redderet, tale facinus comminiscitur. Cum per cuncta jam crudelia facinora, velut humani generis pestis esset debacchatus, ne patriæ etiam parceret, seu deformitate veterum ædificiorum offensus, sive, uti quidam ferunt, cupidus Trojæ ardentis similitudinem cernendi, majorem urbis partem incendit. Sex continuos dies ac totidem noctes illud incendium per urbis ædificia sacra & profana pervasit, & multas civium fortunas absumpsit.

Ad

Ad levandā igitur sceleris attrocitatem, omnem cladis illius invidiam in veræ pietatis cultores viros innocentissimos rejecit, subornatis qui Christianos ejus incendii auctores falso criminarentur. Quapropter plurimi illius ordinis arrepti, sunt supplicio affecti. Cæterum quàm procul ab omni maleficio nostri Christiani essent, Taciti Cornelii declarant verba, qui Christiano fuit nomini valdè inimicus: is, Non perinde, inquit, tam crimine incendii quàm odio humani generis convicti sunt. Et deinde pergit: Addita pereuntibus ludibria, ut ferarum tergoribus contecti, canum laniatu interirent: aut crucibus affixi, ubi dies defecisset in usum nocturni luminis urerentur. Tranquillus item delirus pietatis hostis ait: Afflicti suppliciis Christiani genus hominum superstitionis novæ & maleficæ. Ita principes Roman. ab initio, sicut D. Cyprianus verissimè ait, in odium nostri nominis conjurarunt, ut nos odisse inciperent homines ante quam nosse, ne cognitos aut imitari possent, aut damnare non possent. Nec ita multo post Domitianus tertiam in Christianos molitur persecutionem, Trajanus quartam, Marcus Antonius & Lucius Aurelius Commodus quintam, Severus Pertinax sextam, septimam deinde movet Maximinus, octavam Decius, nonam Valerianus, Aurelianus decimam, Diocletianus undecimam ab illa prima Iudaica, à Neroniana verò decimum tenet locum: quem ordinem scriptores nonnulli servant. Porro hæc omnibus omnino diuturnior immaniorque est habita: nam *ut Euseb. tradit,* & libri sacri exusti sunt, & si quæ essent sacræ ædes, dirutæ: præterea si quis Christianus in magistratu fuisset, eo sublato, remanebat infamis: servi Christiani libertatem consequi non poterant: milites item Christiani cogebantur aut

idolis

idolis immolare, aut militiam cum vita pariter deponere; edicto principis in foro posito. Postremò Maxentius, Lucinius, & Maximianus, tres uno tempore cum Constantino principes, Christianis maximè infesti fuêre, quibus meritò affectis supplicio, Constantinus solus rerum potitur, qui certam & stabilem dedit nostris pacem. Inter has autem sævissimorum principum cruentissimas insectationes non defuere unquam, qui contemnentes jussa atque minas illorum, tradiderint corpora sua propter religionem servandam ad supplicia, quo mererentur habere coronas perpetuas: nam, ut Apostolus ait, non coronatur nisi qui legitimè certaverit. Hoc consilium ex Christo Servatore est, dicente: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum & tollat crucem suam, & sequatur me: Idem præmiũ sequentibus se proponit, cum inquit: Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Hujus spei plenus, ac ut plus quam propheta futurorum nequaquam nescius Ioannes Baptista, primus veritatis causa, hoc est, quod incestas Herodiadis, *uti Lucas tradit*, execraretur nuptias, vel quia, *sicut Iosepho placet*, ex concursu, qui magnus ad eum fiebat, orta esset novi motus suspicio, morte ab Herode affectus est: qui jure primitiæ martyrum dici potest. Verumtamen cum omnia nostræ religionis mysteria à passione, quam vocant, Christi, ut tum consummata cœpissent, teste Hieron. *adversus Iovinianum* qui ait: Neque enim Euangelium ante crucem Christi est, ideo Stephanus Levita, qui *ut supra diximus*, ab ipso statim nascentis Euangelii principio primus omnium Christianum nomen publicè professus martyrium tulit, est protomartyr habitus. Cyprianus verò rem altius repetens, id Abel justo tribuit, dicens: Imitemur fratres charissimi, Abel justum,

qui initiavit martyrium, dum propter juſtitiam primus occiditur. Sed de initio martyrii Chriſtianorum hic agitur, quod quale ſit, jam opportunè dilucidemus. Μαρτύριον enim Græcè teſtimonium dicitur, & apud nos idem ſignificat ab effectu: ſicut mors vocitatur pallida, quod qui ſupplicium religionis cauſa perferunt, ii teſtimonium tribuant virtutis egregiæ veræque pietatis, qua Deum colunt: & martyres dicti, qui aliis teſtimonio ſunt, pro Chriſto eſſe moriendum, qui ſuos milites præmio æternæ vitæ donet. At Stephani fortia facta innumerabiles deinde immortales inſigniter æmulati, ubique gentium adeò brevi tempore, ac tale Chriſtianæ rei fundamentum jecerunt, ut liquidò liqueat, ex odio adverſariorum plus honoris & dignitatis noſtræ religioni acceſſiſſe, quam ex illorum patrocinio, ſi faviſſent, proficiſci potuiſſet: hoc etenim veluti citò omnino caſurum hominum favor peperiſſet: illud ut perpetuò duraturum ſolum Deum per eos quos ex mortalibus propter animorum virtutes, immortalitate donavit, præſtitiſſe conſtat. Ita denique inſectationes Reipublicæ noſtræ bono fuere, quando Chriſtianorum nomen quanto magis ab ipſis inimicis depreſſum, tanto magis illud nobis illuſtre celebreque redditum eſt.

Capvt VII.

De Chriſtianæ Reipublicæ præſtantia.

IAm *ſuprà* prodidimus, quæ noſtræ ſpiritualis Reipublicæ, hoc eſt, noſtræ religionis prima fuerint inſtituta, quæ uſque adeo ad benè beateque vivendum conducunt, ut nemo non illa ipſa

jure

jure possit ac debeat probare, vel Aristippus ipse, qui animam cum corpore interire dicebat, aut Epicurus, etsi negabat Deum curare mortalia: beneficio enim Christianæ pietatis cuncti nascimur liberi, quò profectò secundum vitam ipsam, nihil cuiquam mortali aut felicius contingere potest, utpote quod omnes ethnici desiderarunt semper, hodieque permulti desiderant populi. Vndè verissime ille ait:

Non bene pro toto libertas venditur auro.

At statim nati ex præcepto Servatoris docemur, ut omnia quæcunque volumus ut faciant nobis homines., sic & nos faciamus illis, atque diligamus alios sicuti nosipsos. Per hæc mutuæ charitatis officia sunt nobis interdicta homicidia, furta, perjuria, mendacia, adulteria, stupra, a comnia denique mala, quæ ab homine in hominem proficisci possunt. Item ne nos voluptatibus intemperanter immergamus sunt, divina præcepta, quæ nostris abundè moderentur animis. Verùm quoniam nihil non parum gratè sine comparatione laudatur, consilium est aliarum quoque gentium mores & instituta summatim memorare, quo præ illis nostra sancta esse ostendamus, ac quid Ethnico Christianus semper præstiterit planius faciamus. Apud Scythas, qui cum Ægyptiis de generis vetustate diu certarunt, probro dabatur hominem non occidisse: quare usque à pueris humana cæde gaudentes, captivos immolabant, sanguinemque ejus potabant, quem primum cepissent: vescebantur carnibus demortuorum parentum. Sarmaticis virginibus non prius nubere mos fuit, quàm hostem peremissent. Nomades mactare seniores parentes, eorumque carnes crudas comesse solebant. Ægyptiorum fœminæ olim virilia munera obibant, contra viri muliebria, invicem genitalia membra honorantes,

quod per ea instrumenta genus conservaretur hominum. In Africa quoque & alii aliter, pecudum ferarumque ritu, populi vitam degebant, qui plurimum serpentum carnibus victitantes, bonarum omnium artium expertes erant. Punicæ fœminæ quæstum vulgato corpore faciebant, dotis comparandæ causa. Asia quam dicunt minorem, unicum semper fuit seminarium vitiorum, repertis cujusvis generis ad corrumpendam vitam mortalium illecebris deliciarum. Quapropter Lacedæmonii luxuriæ contemptores, & laboris patientes, diu suorum civium oculos, *uti Valer. Maxim. ait*, à contemplanda Asia retraxerunt, ne invitamento ejus capti, ad delicatius vitæ genus prolaberentur. In Græcia consuetudo fuit, ut iis quibus satietate vitæ honesta peteretur mors, potio venenata ad hoc publicè asservata daretur. Quod sanè longè importunissimum post homines natos institutum, inde in Galliam translatum Massilienses aliquandiu servarunt. Iidem Galli consuevere pecunias mutuas dare, quę redderentur dantibus apud inferos, persuasum habentes animos omnino immortales talia commercia inibi habituros, quò illis pecunia opus foret. Hispani olim permissa re dommestica fœminis, rapinis inservire & armis fas habebant. Germanis idem fuit studium: materia enim munificentiæ erat, per bella & sedes, non arare terram, nec expectare annum, sed provocare hostes potius, & vulnera mereri: pigrum nempè & iners videbatur sudore acquirere, quod possent sanguine parare. Sed & Romani, quanquam continentiæ amantissimi, nonnulla habuere instituta minus laudabilia: non enim publicè solum, verùm etiam privàtim nihil agebant, nisi auspicio prius sumpto. Item assiduis spectaculorum illecebris juventutem maximè corrumpebant: nam cum jugi-

jugiter agerent fabulas, quarum argumenta majore ex parte, stuprorum continebant actus, juvenes talia spectando, imitandi licentiam sumebant. Quæ præterea inde per incautum serperent contagia vulgus, audi D. Cyprianum *ad Donatum ita scribentem*. Adulterium discitur, dum videtur: & lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo, quæ pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo revertitur impudica. Adhuc deinde morum quanta labes, quæ probrorum fomenta, quæ alimenta vitiorum ex histrionicis gestibus? Ac id genus permultæ gentes instituta turpia feraque servabant, quibus longè ab humanitate, mansuetudine, honestate trahebantur, quæ pluribus persequi, ut notiora, alienum institutis meis esse duxi. Nihil est item quod de singularum Theologia repetamus, cum id in initio operis affatim proditum sit, ne rursum turpem impietatem potius quam Theologiam doceamus, cum alii elementa, alii solem & lunam, alii animalia, alii denique ipsos mortales homines pro diis & haberent & colerent. Sed Romanorum in primis vana erat Religio, qui Deos alios ad benefaciendum, ut Iovem, Iunonem, Pacem, Concordiam: alios ad minus nocendum, ut Vejovem, Febrem, Robiginem, Malefortunam, colebant: eademque ratione suis Imperatoribus, quamvis multo sceleratissimis aras sacrabant. Et iis cuncti mortales obvoluti tenebris, tam turpiter delirabant. At ubi mundo lux vera, hoc est, Christus Servator noster affulsit, quæ illuminavit omnem hominem venientem, *ut perhibet Ioannes*, in hunc mundnm, & in omnem simul terram Apostolorum ipsum Euangelicum dogma prædicantium exivit sonus, ac in fines orbis terrarum verba illorum, tunc universi jamjam resipiscentes veram religionem

ultrò complecti cœpere, qui velut novæ plantæ in lætissimum solum translatæ, sensim sylvestrem exuerunt animum, seque in florem suavitatis cœlestis induere. Per hunc denique modum cessavit illa veterum morum feritas, omnis prorsum vitæ turpitudo, omnis falsæ disciplinæ informatio procul acta, in quorum locum Euangelica vita publicè recepta, sancti & pudici mores passim admissi, laudata virginitas, conjugalis pudicitia, frugalitas, sobrietas justitia mansuetudo, pietas. Tot pariter bona Religio Christiana apportavit, ita ut nemo mortalium omnium jure queat inficiari, quin ejus instituta optima sint, atque ad benè casteque vivendum efficacissima? nam hæc non armis, sed salutari cœlestique doctrinâ, integerrimæque vitæ exemplis, sola potuit gentium omnium quamvis barbararum feritatem duritiamque mollire. Sensit hoc in ipso primordio Tiberius Cæsar, *dicente Tertulliano in Apolog.* Tiberius, cujus tempore nomen Christianum in seculum introivit, annuntiatam sibi ex Syria Palæstinaque veritatem illius divinitatis detulit ad senatum, cum prærogativa suffragii sui: senatus quia non ipse probaverat, respuit: Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Trajanus quoque itidem sensit, qui certior factus à Plinio Secundo, Bithyniam id temporis obtinente, nihil mali in Christianis quotidie ad supplicium tractis reperiri, jussit ut non inquirerentur, verum oblati punirentur. Insuper Hadrianus de Christo colendo, inter Deosque referendo cogitavit. Alexander cum in suo larario (ita sacrarium domesticum vocant) depictum habuit, *ut ait Lampridius.* Meminit ejusdem Tacitus *in vita Neronis*, & Ioseph. *lib. Antiq.* 18. quorum testimonia facile declarant, jam tum Christum fuisse credi-

creditum Deum. Ex quo postea cunctæ ferè nationes, etiam barbaræ, quæ olim incultis moribus pravisque institutis nutritæ, ac cacodæmonum præstigiis obcæcatæ, belluino propè ritu degebant, beneficio Christianæ pietatis per baptisma in unum paulatim coivere, in unamque Dei civitatem, legibus sanctis divinoque cultu præcellentem sese ad ultimum receperunt, justitiam cæterasque virtutes certatim colentes. Sed age, jam dicamus & triumphos, quos nostri ex ipsis gentibus reportarunt. Apostoli rempublicam Christianam condituri, qui cunctis æquè mortalibus sibi consulendum putabant, ut sunt divino Spiritu supernè accepto communiti, variisque linguis simul imbuti, provincias inter se partiuntur, *uti alibi à nobis est perappositè declaratum*, non utique armis oppugnaturi quenquam, sed summâ innocentiâ, mirâ pietate, summâ charitate. Itaque alii alio terrarum profecti, Thomas Parthos, Matthæus Æthiopes, Bartholomæus Indos citeriores, Andreas Scythas, Ioannes Asiam, Petrus Pontum, Galatiam, Bithyniam & Cappadociam, in suam fidem redigunt, docentque cui regi vivo ac immortali perpetuo pareant. Asciscitur in hanc militiam haud multò post Paulus vir Iudæus, cognomento Tarsensis, quod capta à Romanis patria, cum parentibus Tarsum, quæ Ciliciæ est, migrasset. Is tam consilio bonus, quam Mosaicæ legis peritus, & ex hoste factus religionis amicus, eaque sola armatus, se Damasco movet, Christi nomen longè lateque prædicatione propagans, in Cyprum proficiscitur, ubi post certamen, quod Paphi cum Barjehu magno habuit, Sergium Paulum insulæ proconsulem ad veri Dei cultum duxit. Ex Cypro digressus, Antiochiæ primò, mox Iconii multos mortales concionando ad Christianam adjunxit rempublicam.

Lyſtræ inde in Lycaonia, cum claudum ab infantia ſanaſſet, Lyſtrenſes illi & Barnabæ ejus ſocio, qui & diſcipulus Domini erat, rem divinam tanquam duobus diis facere voluerunt : at Paulus dux verbi id fieri inhibuit, dicens ſe mortales eſſe, non Deos, negan ſque divinos honores hominum cuiquam convenire. Secundum hæc, Piſidiâ & Pamphiliâ peragratâ, Hieroſolyma venit, Petri ſalutandi cauſa: nec diu inde Hieroſolymis fuit, ſed cum Sila, quem ſibi comitem aſſciverat, per Syriam & Ciliciam, Derben venit, & Phrigia, Galatia, ac Miſia peragratis, Troadem iter intendit, & Troade inde in Macedoniam, & demum poſtquam multa omnibus terris circunquaque mirificè egiſſet, Hieroſolyma rediit, ubi Iudæorum iniquitate in vincula conjectus, Romam mittitur, quo Petrus jam diu antea venerat, qui Euangelium prædicans, primordia novæ cœpit fundare religionis: quod opus ita inchoatum Paulus gnaviter juvit. Sic hi duo inclyti duces in urbe terrarum regina, Chriſtianæ reipublicæ fundamentum jecerunt, ſedemque locarunt. Et Apoſtoli Domini cum reliquis diſcipulis, tales ab initio retulere triumphos, triumphos, inquam, longè illis inſigniores quos olim Roma ſuis decernebat ducibus : iſti enim hominum cæde, illi ſalute acquiſiti. Secuta eſt inde hujuſce gloriæ ingens mortalium cupida multitudo, quæ periculorum omnium, ac mortis contemptrix, nullam unquam urbem, nullam gentem eſt aggreſſa, quam benefactis ſuis non expugnarit. Porrò hæc erant arma: Induebat pro ſe quiſque Loricam juſtitiæ, portabat Scutum fidei, caput obtegebatur Galea ſpirituali, muniebantur aures conſtantiâ, ne audirent edicta feralia, erigebantur in cœlum oculi, ne conſpicerent deteſtanda ſimulachra, renitebat frons ſigno crucis adverſus malos dæmones,

nes, pallebant ora jejuniis contra carnis petulantiam, lingua Euangelicæ doctrinæ mellita dulcedine illitam, Christum intrepidè ubiq; canebat. Signa militaria erant, obvia omnibus humanitas, mansuetudo, patientia, laborumque tolerantia. Bellum verò non pro principatu adipiscendo, sed pro religione tuenda, pro rectè vivendi ratione ineunda, universis indicebatur vitiis: & præ militia hac, cuncta alia omnes juxta spernenda ducebant. Eorum autem militum princeps extitit Stephanus ille protomartyr, cum quibusvis priscorum belli ducibus comparandus, qui quod præmium meruerat, suis patefaciens, Ecce inquit, video cœlos apertos & filium hominis stantem à dextris Dei, quo cuncti certa spe pleni non refugerent pro nomine Iesu contumeliam ac mortem pati: quod & certatim fecere: statim enim præter Apostolos, alii alibi duces ea induere arma, reipublicæ Christianæ fines propagandi studio. In Asia Polycarpus Smyrnæus antistes, & Ioannis Zebedæi discipulus, unà cum duodecim aliis clarissimis viris, extremum vitæ diem martyrio confecit. Ignatius Antiochenus Episcopus ad bestias inde damnatus, compluresque alii. Romæ interim alii principes ob patriam cœlestem sunt vulnera passi, Nereus & Achileus fratres homines Romani, Processus & Martianus milites, quos in carcere Petrus baptizarat, Nazarius, Torquatus, & Marcellus, & Apulejus, qui Simonis fuerant Magi assectatores: item Linus, Cletus, Clemens, Alexander, Sixtus, Calixtus, Vrbanus, Fabianus, Cornelius, Sixtus II. pontifex. Rom. & cum iis Laurentius levita, ac innumerabilis credentium multitudo. Quo ferè tempore in Africa, Cyprianus Carthaginensis Episcopus, Imperator longè invictissimus, cum ingenti militum Christi numero per martyrium ad

vitæ exitum vocatur. Et alter militiæ dux Dionysius Alexandrinus antistes pari successu fortiter pugnavit. Ac ab initio post Domini discipulos, tales Christiana respublica sortita est belli duces, longè me hercule excellentiores quam illi quondam fuerint Curiones, Fabii, Scipiones, Camilli, Alexandri, atque Annibales, quod hi videlicet vinci poterant, illi non poterant, ut virtus ad prçmium cœleste semper prompta. Quid, quod nec minus ad mortem animi fœminis nostris fuit? quarum principes fuere à principio, Flavia Domicilla, Euphrosina, Theodora, Sabina, Cæcilia, Romanæ puellæ. Item alibi per id tempus, Apollonia virgo Alexandrina, cum ad rogum jam succensum, in quo cremanda erat, ducta esset, repente à manibus impiorum prosiliens in flammam sese ultro conjecit, ita ut perterrerentur ipsi quoque crudelitatis auctores, quod promptior esset ad mortem fœmina, quam persecutor ad pœnam. Hinc jam desinamus mirari Mutii Scævolæ dexteram, quam ad ignem torruit, quod non interemisset Porsenam, cum Apollonia totum igni dedisset corpus, ut suo incendio hostes etiam ad cognitionem veræ pietatis trahendo perpetuis liberaret flammis. Non tacebimus & Sophroniæ nobile lethum: ista enim Romana matrona à Maxentio per vim oblato stupro, cum suum corpus ab ea labe aliter tueri non posset, sibi manum intulit, Lucretiæ animi robur æmulata. Sed magis piè Dorothea virgo egit, quæ in idem discrimen adducta, maluit suum corpus alieno quam suo cadere ferro, ne tyranni stuprum pateretur. Et sexcentæ præterea fuere fœminæ ad hujusmodi decora studio religionis excitatæ, quæ tales in hostes Christianæ reipublicæ gessere animos, non certè quo illos offenderent, sed ut suo periculo à miserabili interitu vindicantes ab

impie-

impietate ad pietatem revocarent. Fuére itidem viri undecunque consummatissimi, qui partim benignitate temporum in quæ inciderant, partim tyrannorum sese remittente in nostros furore, non sensere martyrium, qui propterea quod in confessione veræ religionis perstitissent, confessores sunt dicti, & ii summis virtutibus clari, eam cum primis illustrarunt. Atque ita senatus populusque Christianus ex quatuor ab initio constitit hominum ordinibus, ex Apostolico, Martyrum, Confessorum, & Virgineo, in quibus summa summarum Gloria fuit, ut per pia atque inclyta facta tam vivi quam mortui meruerint clarere miraculis. Ex quo nullum est cujusvis & virtutis sectandæ & vitii detestandi fugiendive exemplum, quin illud ipsum à nostris quisque queat mutuari amplissimum, quando ab Apostolis & martyribus juxta discimus Fidem, Iustitiam, Sapientiam, Fortitudinem, Patientiam, Constantiam, Severitatem, Abstinentiam, Frugalitatem, Paupertatem, ac divitiarum voluptatumque omnium contemptum: à confessoribus, Humanitatem, Clementiam, Amorem conjugalem, Fidem servandam, Amicitiam, Liberalitatem, Pietatem communirer adversus omnes: item Studium, Industriam, Eloquentiam, cunctasque æquè bonas Artes: à virginibus verò Pudicitiam, Modestiam, Castitatem, Verecundiam. Imò cum unus istis ferè omnibus ornatus fuerit dotibus, à singulis omnia edocemur, velut ab universis generatim commonemur degere omnem ætatem à crudelitate, ira, odio, avaritia, superbia, invidentia, perfidia, temeritate, impudentia, luxuria, & libidine vacuam. Palam igitur est, solam Christianam rempublicam ad extremum perfectum vivendi modum in orbem terrarum induxisse. Videant proinde qui ex officio debent

cum factis, tum dictis Christianum populum intra hosce vitæ degendæ fines continere, quantum peccati, quantum criminis sit illum agere devium pessimis morum exemplis, unde laxatis rerum habenis, omnia simul vitia in civitatem Dei erumpant, quibus cum perpetuum sit domi bellum, quo modis omnibus distineamur, mulierumque ritu altercantes, sinamus religionis hostes multos passim populos reipublicæ adimere nostræ, ac in suam redigere ditionem, ditionem certè illorum mox animas miserabiliter perdituram. Non est tamen de ditione dimicandum. Sanè Christianus senatus ex doctrina Domini, qui, Regnum meum, inquit, non est ex hoc mundo, non quærit terrenum, at cœleste imperium, non hominum opes, sed salutem, in suamque potestatem cunctos venire mortales non cogit, verum allicit. Nihil igitur mirum si interdum adversus Turcas & Saracenos, duos hoc tempore pietatis Christianæ truculentos hostes, minus valemus armis, utpote humanis, cùm spiritualibus sit nitendum: quippe si illi odorarentur, nos secundum Euangelicum dogma vivere, aliquidve veræ pietatis scintillæ in multis illorum relucere, qui Innocentiâ, Iustitiâ, Mansuetudine muniti, deberent ante omnes summo amplificandæ tuendæque religionis desiderio ardere: item si sæpius sacris concionibus peterentur, essentque qui eos hortarentur, haud dubie jam mitiores effecti à nomine Christiano non usque adeò abhorrerent, cum homines sint: & , quamvis propositi tenaciores, queant bonis monitis adduci, ut ad veritatem respiciant: nam ea est integritatis vis, ut facile quemvis moveat. Quid, enim unquam naturâ creavit, ne altius repetamus, crudelius Attila Hunnorum rege, qui tamen Leonis primi pontificis Romani sanctitate victus, Romanis

pacem

pacem reddidit, & ex atrocissimo hoste, humanique cruoris appetentissimo, unius hominis precibus est mitissimus factus? Nec minus valuit nomen probitatis Benedicti abbatis apud Totilam Gothorum regem præferocem. Is enim capta urbe Roma, in Cassinati se illi obtulit, ignoto vestitu, ut ejus sanctitatem experiretur, à quo nihilo secius cognitus, quamvis alter in comitatu esset regificè indutus, admonitusque est, ne victoriâ crudeliter uteretur, ita ut fecit: nam dicto obtemperans, ab omni deinceps injuria consultò abstinuisse dicitur. Divus item Gregorius potuit Gothos ipsos jam Arrianos factos bonis monitis ab errore revocare: potuit & Anglos sic mollire, ut deinde sint suâ sponte religionem complexi: adeo cuncta probitati parent. Ac ad hunc modum nostra spiritualis Respublica, hoc est, Christiana Religio, ut præstantior, reliquas omnes velut humanas dissolvit, dissolvetque perpetuò, si qui eam docent, cum primis ritè servarint.

FINIS.

POLY-

POLYDORI VERGILII
Urbinatis
De
PRODIGIIS
LIB. III.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

DIALOGI DE PRODIGIIS, LIBER I.

POLYDORVS.

Abhinc biduum, ita mecum cogitabam: Si Robertus Ridlejus meus esset hîc, disputaremus aliquid: cum ecce tibi, unus ex meis ministris, nuntiavit te ad urbem accessisse. Sic animus interdum auguratur, quæ statim pòst accidunt. Hoc itaque ut primùm audivi, simul valde gavisus: ac nihil mihi hodie potius fuit, quàm ut te convenirem, partim ut officium in amicum præstarem: partim ut intelligerem, quàm mox hinc esses discessurus: nam tibi iter aliò esse ferebant. ROBERTVS. Ago tibi mi Polydore gratias: certè tu mihi studio præcucurristi, si enim expectasses, dum sol oriretur, ad te recta via ivissem. Quod aves scire, an nostra mansio futura sit hîc diuturnior, sanè cum causa, ac non sine negotio, Cantabrigiensem Academiam mihi petendam constitui. POLYD. Nihil profectò commodius accidere posset. nam unà, spero, ibimus in villam nostram, quæ, uti scis, secundum tuam viam, ad lævam in monticulo posita est: & talis, ut (quemadmodum Cato præcipit) ne fundum quæ-

quærat, neve fundus villam: habet enim hortum pomarium, pratum, ſylvam, & puſillum campum frumentarium. Quapropter te iterum atque iterum rogo, ut animi relaxandi gratia, eò ex via recta divertas, cùm locus minus duobus abſit ſtadiis, non quò tuum interrumpamus iter, ſed ut totum ſaltem triduum, de aliqua ſtudiorum noſtrorum quæſtiuncula inter nos loquamur, quippe id appello boni otii fructum. ROB. Eamus, ut obſequar: & quia tam ventum eſt ad umbram hujus patulæ quercus, poſce pulvinos, & ſedeamus. nam ut verum fatear, aliquantulum feſſus ſum de via, ac ideo volo me ad reficiendum ex labore dare. POL. Si tuus animus perinde à curis, ut corpus à labore, vacuus eſt, inter nos hîc, quò animi gratia acceſſimus, conferamus jam licet, de Prodigiis: quæ ob terrifica eorum eventa, mortales jam inde à principio obſervare, pariterque religioni habere, atque horrere cœperunt. Etenim non cognoſco unum aliquem, qui de iis rebus ſubtilius, cumulatiuſque quàm tu, qui es apprimè humanis æquè ut ſacris literis eruditus, diſputare queat. ROB. In rem ingrederis, quæ & quanta olim fuerit, hodiè ve ſit, nemo omnium facilè ſuſpicari poteſt, quæ Deorum nuntios facit imbres, ventos, malas tempeſtates, beſtias & monſtra. POL. Ergo ex religionis uſu erit, aliquid de ejuſmodi ſuperſtitione, quæ etiamnum bene multorum inſanas mentes tenet, diſſerere, quò cunctis illud Servatoris noſtri oraculum longè veriſſimum eſſe conſtet: Ne paſſerculus quidem in terram cadit, niſi ex voluntate Dei patris. Sed quia labes iſta, ab aſtrologia primùm facta eſt, illud admoneo, nihil eſſe quod aſtrologorum vanis utamur argumentis, quum illorum quoſdam poſtremò non puduerit, bonam noſtræ religionis myſteriorum

partem

partem cœlo aſſignare, perinde quaſi illud rerum omnium, non item Deus, auctor fuerit. O perniciosam diſſerendi licentiam. Neque etiam Philoſophorum captioſiſſimas volo ſubtilitates, quibus verum magis circumfunditur, quàm invenitur. Rob. Non reſcindemus regulam datam: ſed rem, ut dixi, magni momenti tractas. Pol. Quid ita? Rob. Quia vereor, ne te meque unà in laqueos nos induas, quorum ex nullo uterque ſeſe poſſit expedire, niſi in re haud facili, peracutis rerum cœleſtium rationibus nobis utendum conſtituamus: quibus muniti, in iſto diſputationis genere ſubtilius verſari poſſimus. Pol. Neſcis, certè neſcis abſtinere manus: ſic bellè in diſceptationis oſtenſos ſcopulos laberis. Nihil nempe huic ſermoni noſtro de re multo utiliſſima, ſi ſine captione plana fiat, orta longius, quàm quicquam commentitium eſſe duco: proinde quatenus iſta nobis tractanda ſint, ut rectè intelligas, ſi libet, talis erit noſtræ diſputationis modus. Alter noſtrum referet carptim prodigia, poſtquam ita appellare placet, quòd prædicent: quanquam ſunt ejuſdem fermè generis, portenta, monſtra, oſtenta, quia portendunt, monſtrant, oſtendunt. Alter eventorum cauſas, quàm veras exquiret, atque exponet, quò tandem aliquando diluceat, in quibus veteres ſimiliter verſati ſint erroribus, ac bona nunc vulgi pars delyret. Hæc explanavi, ut à principio intelligeretur à te, quid illud eſſet, de quo diſputandum foret, ut ne vagari & errare cogeretur oratio, id quod in initio diſputationis fieri ante omnia oportet. Rob. Laudo firmamentum diſputationis quod poſuiſti, & modum: at effudi tibi, quæ poſſent ipſam diſputationem infirmare, ut ne res temerè tractemus turbidas: propterea ſi me in reſpondendo rudem inveneris, ne inertiæ condemnes.

qui onus nostris viribus impar antè cognoram. Sed jam àd rem veniamus. Lex ista quidem nostri futuri sermonis quam imposuisti, mihi probatur: sed te illa portenta recitandi munere fungi oportet, qui quum jampridem rerum fermè omnium initia octo libris prodideris, & ad Anglicam historiam scribendam aggressus, multarum gentium annales evolueris, facile memoria tenes, quicquid ad institutum colloquium pertineat: ego verò prodigia, aut eventorum causas quærere, minus laborabo, ejusque rei te monitum volo, ut ne mihi tantum sumere videar, qui quod fortasse latet obscuritate involutum, ausim planum facere: dicam tamen appositè id quod sententiam, de iis quæ à te breviter percursa fuerint. Cæterùm tu exordire explicare, quæso, prodigia, quæ apud mortales observata, auctores gravissimi monimentis mandarint. POL. Rectè quidem te imperatorem geris, qui adeò bellè officia aliis scis partiri, ut de iis nihil tibi reliqui facias. quando ais nolle te laborare de interpretatione prodigiorum, perinde quasi aliquid laude dignum esse possit sine labore: verumtamen quia intelligere videris à te tantum postulari, ut dicas quod sentias, ipse quod mandasti, munus obibo, quum jam vacuum tempus & liberum nobis tribuatur: si primùm mihi illud innueris, à quibus temporibus recitandi exordium capiendum sit. ROB. Censeo à primis, quoniam ita fieri oportere, ipsa natura docet: quippe quotidie usuvenit, ut unusquisque quæ ante ora videt, negligat, ac sic rerum memoriam æqualem ætatis suæ minus attendat, minus respiciat, minus consideret. Itaque sic altè orsus jam juvante Deo voce præito. POL. Illud post hominum memoriam prodigium inauditum extitit, rubum flagrare, ac, ut in Exodo est, nulla ex

parte

parte comburi: indeque vocem editam, qua Moses jussus est ire cum Aaron fratre suo in Ægyptum, accersitum in patriam Hebræum populum. Sed vel aliud multo mirabilius, quum Aaron coram Pharaone, virgam quam gerebat, in colubrum, & fluminis aquam in sanguinem vertit, induxitque per omnem Ægyptum ingentem ranarum multitudinem. Age, jam tuum fac officium: causas elice prodigiorum istorum, ac de eventibus edissere. Rob. Magnus nempe es rerum artifex. Pol. Quamobrem? Rob. In longum me vocas sermonem, cogisque ut jamjam me dem ad omnem divinandi rationem exponendam, si voluero mysteria tuæ primæ quæstionis diligenter quærere. Hic tria divinationis genera complexus videris, divinum, artificiosum, & naturale. Divinatio, divina semper veritate dirigitur, cujusmodi Moses & prophetæ reliqui usi sunt, qui divino afflati spiritu, futura prædixerunt, miraculaque ediderunt, quò mortales facilius adducerentur, ut suis prædictionibus fidem tribuerent. Ita Moses per flammam in rubo minimè consumpto versantem, præsensit futurum, ut populus per legem, quam flamma illa significabat, haudquaquam purgaretur peccatis, quæ instar spinarum rubi pungentia faciunt, ut saltem appropinquante morte, eos qui secus quàm decuit vixerunt, delictorum suorum tum maximè pœniteat: quia animus, teste Cicerone, id temporis multo divinior est, quum præsagiat sese brevi à societate & contagione corporis sevocatum, atque ita multo magis perpetuatum iri. Et hoc ad primum tuum rogatum. Pol. Rectè quidem, at perge modò. Rob. Ego verò pergam. Alterum divinandi genus artis est, quod ad auguriorum, auspiciorum, monstrorum, sortium, & fulgurum interpretationem

faciendam valet. arte enim haruſpices, augures, harioli, & vates armati, aut ex volatu avium quæ præpetes dicebantur, aut ex cantu earum quas oſcinas vocabant, aut ex guſtu (ſi enim eſcam non caperent, tum mali alicujus ſignificationem fieri augurabantur) aut ex colore, defectu, mutationeve extorum animalium, futura prædicebant. POL. Bona, vel mala? ROB. Me aliò traducis, impedimentoque es, quò ſecius pergam: ſine, quæſo, reliqua explicem, ne hæc quæ incurrunt ſuccifiva tempora, rebus non noſtris dare videamur. POL. Sino: ſed hìc de te peto, quid ſit iſta divinatio, quo noſtrum ſervemus inſtitutum, ut nihil prius tractare incipiamus quàm quid ſit, declaretur. ROB. Non ego, ſed aruſpices, ſed augures definiunt divinationem eſſe earum rerum, quæ fortuitæ ac futuræ ſint. Fac ergo ſic eſſe, tum dices: Si quid fortuitum eſt, id caſu aliquo non eveniet: ſin futurum, & quia in fortuna poſitum eſt, poteſt impediri, ut ne accidat. Ac ita relinquitur, ut divinatio ſit nulla præter divinam: niſi velimus eam appellare conjecturam, quod fateri haruſpices, augures inſtar mortis putant, & conjecturam inquam temeritatis plenam, de qua ſuo loco plura dicam. Nunc ad rem. Sequitur alterum prodigium, ſive monſtrum. Monſtrum utique fuit, cernere ſubitò ex virga colubrum obrepere, atque fluvium cruore fluere. Hoc mehercule apud veteres, artis erat: at apud nos, idem ſpiritus qui miraculum edidit, planum fecit, quid portenderet: virga enim, auctore Origine, homilia quarta, in Exodum, crucem Chriſti ſignificavit, quæ à principio contemptui habita, mox in ſerpentem animal, teſte Euangelio, prudens verſa: hoc eſt, ubi cognoſci cœpit, in pretio fuit, evertit Ægyptiorum, qui recta non ſaperent, inanem ſapientiam.

Item

Item infecit flumina sanguine: quia ubi mundo illuxit, à nocentibus pœnas exegit, secundum illud: Omnis sanguis qui effusus est super terram, à sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ, requiretur à generatione hac. Tertium divinationis genus natura invenit, quòd ea duce, somniemus: quia quum jacet corpus dormientis, tum animus qui divinus est, præterita meminit, præsentia cernit, futura prævidet: & instinctu flatuque divino vaticinamur, id quod apparet in poëtis, qui quadam animi concitatione mira canunt. Ex quo Democritus negabat, sine furore posse esse poëtam. Sed age, jam ad tertium ranunculorum ostentum veniamus, quò tuam quæstionem tandem aliquando absolvamus. Totam Ægyptum immanis ranarum copia occupavit. Ecquid illud portendit aliud, quàm damnum, quàm molestiam, quàm labem miseris incolis? inest enim ranis quædam natura significans aliquid: quippe quæ impendente procella aliqua, solent in ripas exire, atque multo magis clamitare, unde agricolæ præsentire possunt futuras tempestates: sed cur ita fiat, non item videre, quum id sit in naturæ arcano inclusum. Atque hæc naturalis divinatio. Pol. Præclare equidem: sed ad rationem instituti sermonis commodius duxerim fore, si non gravabere repetere, cujusmodi in primis sint artes, quæ in naturali divinatione versentur, & quatenus, quò probè constet nobis innatam esse prædictionem illam, citra omnem superstitionem: quæ aliud non est, quàm importuna ineptaque religio, non item vera & sancta, quando, ut hæc Deos colit, ita illa violat: quam superstitiosi observabant, qui (teste Cicerone) totos dies precabantur, & immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent. Rob. Nunc dato responso ad ea quæ propo-

fuisti, magis surgendum nobis puto, quàm ad eam partem sermonis ex qua egressi sumus, revertendum. POL. Consideamus adhuc hîc in umbra, extrahamusque tempus parumper, oro, dum se calor frangat, differamusque aliquid, quod secundum naturam sit. nam cum in ea re nihil fucosum, nihil tectum, nihil affectatum existat, haud scio quicquam animo pergratius, perque jucundius esse. Præterea si sermonem cùm utilem tum honestum interruperimus, voluerimusque postea ad illum rursus aggredi, futurum video, ut uterque nostrûm summè animi pendeat, quum nemo homo, quamvis magna ingenii sit acrimonia præditus, tam facilè contexat interrupta, quàm absolvat instituta. ROB. Non est, video, quòd onus recusem: ita me urges: tametsi illud in proximam nostram confessionem reservari commodum poterat, itaque tibi morem geram. POL. Atqui ego ista audire perquàm cupio: ordire igitur. ROB. Prudentia unica virtus humanæ vitæ maximè necessaria, variè à multis definitur: sed nos aliorum sententiis brevitatis causa omissis, Ciceronem sequemur, qui primò de Officiis libro ait, Prudentiam esse rerum expetendarum fugiendarumque scientiam. Qui ergo scit ea sequi, quæ sibi bono, & declinare quæ malo fore ducit, is meritò prudens dicitur. Ea autem cura justè omnibus suscipienda est, qui velint officium suum facere, ut ne vivant more belluarum, quæ non nisi præsentes cernunt casus. Hinc nascitur illa naturalis pariter præsensio, atque divinatio: pro se quisque enim sui custos, adjutor & defensor esse debet: ex qua re oritur cautio. Exempli gratia: Cùm volo cavere, quæ obesse possint, incipio observare hominum mores, tempora, naturam loci in quo habito: ex observatione, præsentire: ex præsensione,

ſenſione, divinare, quid inde futurum ſit. Itidem facio, ſi quid boni exopto, ſic ut nullo negotio & commoda & incommoda proſpiciam, prævideam, conjecturaque augurer, atque ita prudens rectè ſciam me regere, gubernare, cuſtodire. Verùm qui aliis præſunt, eos major cura conſulendi ſibi, & ſuis tangit. Hæc ſi approbas, pergam ad reliqua. Pol. Nihil ſupra. Rob. Natura continenter varia edit ſigna, ex quorum obſervationibus, quarundam artium rationes initæ ſunt, ut qui eas exercent, poſſint multa proſpicere ad ſeipſos pertinentia. Siquidem ducis copiarum ituri ad bellum intereſt, viæ pabulique cauſa obſervare ver novum, quod adventu hirundinum, luſciniarum, turturum, primùm præſentit: item tempus hyemandi, id quod grues abeuntes indicant: & interim annonæ rationem habere, ut exercitus, ne fame omni ferro longè ſæviore, ſuffocetur. qui facilè iſtuc futurum ex nuce præſagiet, auctore Poëta:

Contemplator item, cum ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.

Cæterùm nulla magis ars ejuſmodi ſignorum ſignificatione juvatur, quàm ruſtica atque nautica: quando ex utriuſque uſu ſummopere eſt, futuras tempeſtates bonas æquè ut malas prænoſcere. Enimvero in agricultura nihil non tempeſtivè agendum. Ita Cato ſuum villicum admonet, inquiens: Opera omnia maturè conficias face. nam res rûſtica ſic eſt, ſi unam rem ſerò feceris, omnia opera ſerò facies. Hæc ille. In navigando non parum ſemper caven-

dum periculum mortis: quod tantum abest, quantum tenuis ligni crassitudo patet. Ex quo non ineptè Bias agebat, nautam neque inter vivos esse. Ergo non sine causa signis Solis & Lunæ, atque animalium præsagionibus, artes istæ sunt effectæ. Sed jam utamur nostro Verg. teste:

Si verò Solem ad rapidum, Lunasque sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capière serenæ.
Luna revertentes quum primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto, namque is certissimus auctor,
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt,
Votaque servati solvent in littore nautæ.
Sol quoque & exoriens, & quum se condit in undas,
Signa dabit, Solem certissima signa sequentur.
Et quæ manè refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres.
Cœruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni.
Omnia tum pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis.

Ea omnia vel animalia quædam præsagiunt, dantque certa tempestatum signa. Idem:

—— Aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras,
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,

Et ve-

Et veterem in limo ranæ cecinere querelam,
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce.

Item delphini, mergi, grues, corvi, teste Plinio, præsagiunt. Quin medicina ex signis duntaxat naturalibus, de vita pariter ac morte ægrotantium judicium facit: quum præsertim venæ æquis seu non æquis intervallis moventur quod ut istud mortiferum, ita illud salutare sit signum. Iam tota naturalis divinatio pertractata est, cum rerum eventis. Pol. Benè certè: sed eventorum ipsorum causas nobis quoque quærendas existimo. Rob. Ain tu hoc quærendum? Adde, cedo, à quo etiam quærendum sit. Sanè ventorum, imbrium morborum, signa quæ dixi, quam habeant rationem, non satis perspicio, vim autem & eventum non ignoro. Pol. Non equidem ista desperantur à nostris astrologis, vel philosophis, qui etiam rationem reddere sciunt, quæ causa sit, cur Iupiter in sua cœlesti sella sedendo, interdum dextrum pedem super sinistrum reponat. Rob. O miram memoriam: tute à principio lege excepisti, ne hasce illorum hominum joculatorias obscuritates, futilesque subtilitates nostro sermoni misceremus: & nunc videris non imprudens in eas pestes collabi. Pol. Verissima sunt quæ memoras. nam mihi, fateor, jam exciderant: ad nostra jam redeo. Mittamus Solis ac Lunæ signorum rationem perscrutari, & hoc loco usurpemus illud Socratis scitum: Quod supra nos, nihil ad nos. Et si libitum sit, pervestigemus quid sit, quamobrem animalia præsentiant futuras tempestates, atque inde apud mortales variæ hariolationes increbuerint. Rob. Faciam Polydore ut vis, tametsi scio me in re difficili ac multum & sæpe quæsita versaturum: quia sunt qui suspicati sint, eas bestias divorum interpretes esse, quando homines minus per se futu-

ram aëris qualitatem sentientes, ab illis observando colligunt, percipiunt, prænoscunt. POL. Hinc igitur videre licet, præ brutorum intelligentia, nostram in hac parte consenescere. ROB. Id nequaquam: nobis enim innata est naturalis prudentia, qui nostro judicio aut læti, aut tristes sumus. id quod in ista animalia cadere nequit, quæ nihil per se perspicientia naturam aëris sequuntur, cujus instinctu impetuque modo gemunt, modò garriunt, modò lasciviunt, modò concinunt. Sed audi nostrum Vergilium, hanc tibi quæstiunculam similiter proponentem, ac declarantem:

Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verùm ubi tempestas, & cœli mobilis humor,
Mutavêre vias, & Iuppiter humidus austris
Denset, erant quæ non rara, & quæ densa relaxat,
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.

POL. Latueruntne hæc veteres? ROB. Minimè, opinor: nam Vergilius, cujus tibi testimonium citavi, non utique heri aut nudius tertius fuit, qui plus doctrinæ attigisse, quàm quivis mortalium fertur. POL. Et tamen putabant aves eventus significare adversos, secundosve? ROB. Putabant equidem, quando rem nullam administrari, nisi auspicio volebant. POL. Qui fieri potuit, ut illi prisci mortales alioqui sapientissimi, in hanc delyrationem incredibilem collapsi sint? Quid respicis? exprome, quæso; tantæ stultitiæ causam. ROB. Respicio tuas bellissimas illecebras remorandi me hic ad vesperum, nam uni semper inceptæ rei prævertis alteram. Arbitrarisne parvi esse negotii expromere causam tanti

tanti erroris, qui sapientissimos quosque viros olim miserè infatuarat? An me unum ex illis scabiosis sophistis esse putas? qui quum ab ineunte ætate sese dederint ad perdiscendas captiones verborum, verborum inquam barbarorum, in eis enim omnis linguæ tam Latinæ quàm Græcæ jejunitas existit: & postquam artem quam vocant, credo sophistariam, perbiberint, tum tanquam omni doctrina cumulati in scholis assident, dicereque audent: Si quis velit quid quærere? perinde quasi nulla sit res tanta, tamque improvida, de qua ipsi non sint dicturi, quicquid dici possit. Sed ecquid dices, si ostendero teipsum id jampridem prodidisse, quod à me explicari petis? Pol. Mihi illud antehac ne somniasse quidem venit in mentem. Rob. Cretensis, quemadmodum video, nescit pelagus, ut ajunt. Sic bellè dissimulas, non quò omnino illudas (nam te hominem bonæ frugi esse non ambigo) sed ut me tuæ laudis buccinatorem audias. Itaque postquam ita tibi cordi est, volo id eo confidentius facere, quod ipse sic velle videris. Tu enim libro de Inventoribus rerum quinto, peritè porrò docuisti, quàm dæmones, præsertim ante Christi Servatoris nostri adventum, multas nocendi artes habuerint, quamque multijugibus responsorum fallaciis miseros mortales petierint, deluserint, perdiderint. Pol. In hoc admodum delector optimè Roberte, quod nostra tibi scripta minimè sordeant, in quibus, uti video, libenter verfaris: sed perge, amabo te, ut ne puncto quidem temporis, nostri sermonis seriem interpellemus. Rob. Primum omnium satis constat, dæmones esse spiritus à Deo olim in cœlo creatos, aëriaque habere corpora, ut Apulejo Platonico, ac divo placet Augustino, ipsos Platonicos in hac parte secuto: qui ob super-

biam inde dejecti, partim in terræ infimo, partim in aëre versantur, nocendi semper cupidi: qui idcirco, teste divo Augustino de dæmonum divinatione, & sensu & celeritate omnes animantes longè antecedunt. Sed ante illum Plato in Epinomide, eorum naturam sic descripsit: Dæmones genus aërium in terra, mediaque regione collocatos, colere debemus. Et quamvis hi dæmones prope nos sint, nunquam tamen nobis manifestè apparent: prudentiæ mirabilis participes sunt, acuto quippe ingenio, tenacique memoria, cogitationes nostras omnes cognoscunt. Verùm tu dices, Plato ibi de bonis loquitur dæmonibus. At malos quoque idem ponit, cùm alibi, tum epistola quadam ad amicos Dionis, qua docet, usque eò cum rebus Siculis bene actum, dum Dionysius junior de ipsius Dionis sententia, eas administrarit, & illum postea depravatum pessimè egisse, inquiens. Nunc autem sive quis dæmon, sive perniciosus aliquis iis sese objiciens, iniquitate & impietate cuncta pervertit, rursusque perdidit. Hæc ille. POL. Sunt ergo dæmones vel boni & mali? ROBERT. Sunt. POL. Alterum tibi non concedunt Peripatici, quorum princeps, uti ipse scis, fuit Aristoteles, qui dæmonum non meminerunt: alterum non admittit Augustinus, ut est in libro de Civitate Dei nono, qui vult dæmones apud nos, in malam semper partem acceptum iri. ROB. Magnos quidem adducis auctores, at utrumque defendendum. Sunt inquam dęmones, quorum sexcenta in dies singulos existunt opera, quæ natura rerum ulla nequit efficere, tametsi multo sanè est efficacissima: sed ne tempus teramus, illud apertè docebit errorem eorum, si qui sint, qui negent. Vidi ego, imò nemo non quotidie videt, hominem à dæmone prehensum, agitatumque,

que, effundere ea quæ nunquam audivit, & id aliena lingua, quam nunquam didicit. Hoc nisi dæmonibus, est quisquam omnium qui audeat assignare? Quòd autem dæmones bonos more priscorum vocitamus, de ea re haud laborare oportet, id quod parvi refert: placet sequi veteres philosophos, quando nos etiam angelos æquè bonos atque malos dicimus. Pol. Ais igitur bonos & malos esse dæmones? Rob. Prorsus, quemadmodum antè dixi. Pol. Ecquid muneris apud Deum obeunt? Rob. Mali enim jussu Dei, ab improbis scelerum pœnas exigunt. Ita misit Deus in Ægyptum, ut est in Psalmo 76. iram indignationis, immissiones per Angelos malos. Illud verò alterum dæmonum genus saluti hominum studet: & utrunque divus Ioannes Chrysostomus, homilia tertia, de patientia Iob testatur. Pol. Dubito de ista tua definitione ministerii dæmonum, quia nemo homo nescit bonos fuisse dæmones, qui ierint perditum Sodomam: proinde si vis ut tecum consentiam, rem subtilius explicato. Rob. Vt ne ambigas, subjiciam quod satis dictum vel ab Augustino habemus. Malus itaque dæmon potest adversus malos homines, velut in suum gregem, nisi prohibeatur: adversus bonos non item, nisi Deus permittat: & id quidem non ad perdendum, sed ad probandum. Propterea malus dæmon Iob, viro animi vitæq; integerrimo, postquam omne ejus peculium concessu Dei corruperat, nuntium ruinæ attulit. Ac ita Deus per dæmones pariter bonos atque malos, modò justos homines, modò iniquos tentat, castigat, punit: sed ut hos pœnis æternis, sic illos calamitatibus minus diuturnis afficit, quò de eorum probitate certum fiat periculum. Iam, credo, ministerium dæmonum juxtà mecum tenes. Pol. Quid ergo? sciuntne per

per hoc futura? ROB. Sciunt nempe. POL Minime tibi assentior, qui planè credo Chrysostomo. is enim in Euangelium Ioannis, homilia XVIII. de ea re ita loquitur: Prædictio futurorum immortalis Dei duntaxat opus est. Quod si aliquando dæmones aliquid prædixerunt, stultum & incautum vulgus deceperunt, eorum namque vaticinia passim falsa deprehenduntur. Hæc ille. ROB. Ego quoque tantum à Chrysostomi sententia non absum, ut etiam maximè probem. Sciunt, inquam, dæmones in primis, quæ ipsi machinaturi sunt,& futura quædam, utpote quasi in procinctu, non autem longo pòst tempore eventura. Exempli causa dictum sit: Superiore æstate, quemadmodum audisti, cùm ingens bellum in terra Italia arderet, inter Carolum Cæsarem & Franciscum Gallorum regem, essetque cum ipso Gallo in fœdere Clemens Romanus pontifex, venit in mentem Carolo duci Borboniensi, qui Cæsaris copias ducebat, Clementem aliquo incommodo de improviso afficere, quò ille cogeretur amicum Gallum deserere. Itaque Borboniensis magno cùm Hispanorum tum Germanorum peditum numero instructus, ex agroque Placentino profectus in Hetruriam descendit, prædicans se bellum Florentinis facturum, quòd illi etiam Gallorum partes sequerentur, ut sic suum consilium artificio tegeret: qui ubi eò pervenit, omissà via quæ Florentiam ducit, primo quoque die Senas se contulit, illincque Romam approperavit, quò cum omnium opinione celerius venisset, facile eam rebus omnibus imparatissimam offendit, primoque impetu cœpit, ubi loci ipse occubuit. At milites victoria usi, Vrbem occupant, Clementemque arce divi Angli includunt, qui paulò pòst sese in eorum fidem permittere coactus est.

eſt. Ad propoſita redeo. Dæmones igitur potuerunt ex tanto rerum motu, & alterius partis ſtudio vehementi præſentire ac prædicere, brevi futurum ut urbs caperetur: ſed illud haudquaquam ante, quàm Borbonienſis id conſilii cœpiſſet Romæ invadendæ. Pol. Rem jam teneo. Rob. Expecta, dum concludam, ſi vis nihil ambigi. Sic dæmonum malitia, uti divus Ambroſius in Euangelium Lucæ ait, etiam occulta deprehendit. nam in id illi incumbunt, ut faciant, quò mortales ſibi credant, & credentes fallant: quando tali ſunt natura, ut nihil eis ſit antiquius quàm dolis, quàm machinis, quàm fallaciis ac præſtigiis mortales continenter circumvenire, in errationemque trahere: quanquam, uti te demonſtraſſe ſignificavi, eos dolos, machinas, fallacias, præſtigias, jampridem Chriſtus præſtrinxerat. Polyd. Cur non potius ſuſtulerat? Robert. Quia Deus, ſicut Origenes homilia XIII. ſuper Numeros teſtatur, non vult id dæmonum genus ante tempus damnare, qui apud Matthæum Servatorem rogabant, ne ſe ante tempus torqueret. Polydor. An ex uſu noſtro non foret, ſi ſpiritus tam malefici exinanirentur? Robert. Haudquaquam puto: præſtat enim ut ejuſmodi hoſtes ſint, qui dies noctesque nos oppugnent, in certamenque vocent, quum teſte Apoſtolo: Non coronabitur, niſi qui fortiter pugnarit. Sanè ubi certamen non eſt, ibi nulla præmii, nulla victoriæ ſpes exiſtit. Polydor. Plena manu rem attigiſti, ſed utinam iſtorum dæmonum malitia nequitiaque ad nos aditum haberet aut difficiliorem, quo nobis per eam in animi ſecuritate, in qua vitam iſtam pono beatam, acquieſcere liceret: aut ſi ita facto opus eſt, longè faciliorem, ut

ex acri

ex acri certamine lætiorem reportaremus victoriam, postquam pro se quisque pugnando animose restiterint. ROB. Neutrum in rem nostram esset: si enim dæmones inhiberentur, ne ad nos tentandos aggredi possent, illi contrà atque eorum natura est, facere cogerentur, ac ita ante tempus damnarentur, id quod Deus non vult. nam teste Origene, in eadem homilia, damnare, est auferre eis arbitrii dati potestatem, & ante tempus inferre judicium. Sin pro suo jure integrum esset sævire, perbrevi tempore omne humanum genus perditum irent. Igitur Deus perinde iis malis spiritibus ac bonis, nostræ salutis causa, interdum utitur. POL. Vtiturne Deus etiam malis? ROB, Vtitur, inquam. Verbi gratia: Deus olim per malum dæmonem, uti antè ostendimus, patientiæ Iob periculum fecerat. Item si malitia, invidia, & proditio Iudæ, in quem, uti ait Ioannes, ingressus erat Satanas, non fuisset, crux Christi, quemadmodum idem Origines homilia XIIII. affirmat, non extitisset, unde nostra manavit perpetua salus. Transeamus ad alia. Isti ergò dæmones mali, partim natura corporis aërei, partim longo rerum usu, nam diutius vivunt, longè scientissimi, quum à primo animadverterint homines rerum futurarum notionis cupidos, duce natura, observare animantium corporum vocumque motus, quibus conjectura augurari futurum aliquid possent, tales fecerunt fallacias, ut cùm animantes ipsæ aut insolitis volatibus, aut garritibus tetris signa miranda darent, illi dementer ejusmodi signis adducti, artem augurandi vanitatis plenam confecerint, qua tam superstitiose quàm aniliter futura quærerent. Quod institutum dæmones augendum existimantes, quum postmodum mali aliquid terris populisve impendere præsentirent,

ita

ita in hominum animos inducebant, ut facilè crederent illud ipsum malum deorum suorum nutu, sibi per ea formidanda animantium signa, aut voces ex simulacris divinitus, uti rebantur, editas, indicari: qui sic dementati ex suis observationibus, quicquid inde commodi accipiebant, se à diis prius monitos, item prosperitatem habere putabant, quòd malum antè cognitum facilè declinari soleat. Pol. Ita homines à cacodæmonibus moniti, malum omen avertebant? Rob. Me interpellas: nunc & quæ tu audire, & quæ ipse referre habeo, attende potius, quia paulò pòst intelliges ea monita bono non fuisse credentibus. Item miseri mortales diis illis malis fidem ac honorem habere, eosque in familiaritatem recipere cœperunt. Itaque memoriæ proditum est, Numam Romanorum regem nympham Ægeriam, Q. Sertorium cervam Dianæ, ut prædicabat, numine afflatam consultricem, & Socratem dæmonem consiliarium, quem Apulejus Deum appellat, habuisse. Pol. Bestiam deam, & dæmonem Deum ecquis unquam dixit? Rob. Sertorius, & Socrates. Pol. Quid boni igitur ab illis ambo consecuti sunt? Rob. Id scilicet, ut iste nihil suo juvante Deo, coactus sit vitam finire veneno: & ille nullo suæ deæ monitu edoctus, domestica fraude perierint. Pol. Eo præmio dii gentium remunerabant suos cultores? Rob. Non sanè alio, & id porrò haud occultè: siquidem, uti tu libro de Rerum inventoribus quinto luculenter demonstrasti, humanas hostias sibi immolatas volebant. Pol. O perniciosam æquè Deorum humani sanguinis sitim, atque mortalium amentiam, iniquitatemque, si parricidas colere libuerit, quos ipsi suis legibus supplicio mactandos, non item colendos jam inde à principio sanxerant. Sed dicet aliquis.

Illud faciendum erat, quo majus averruncaretur periculum quod jam supra caput esset: quando satis constat, teste Dionysio Halicarnaseo, Iovem & Apollinem magnis affecisse Italiam cladibus, quòd decuma hominum sibi non fuisset immolata: & Publium Decium patrem, Romanum consulem, ac deinde Decium filium acie inclinante, sponte se atque hostes diis manibus ex diræ superstitionis instituto, omnibus devovisse precibus. ROB. Pulchrum sanè per tempus exemplum dæmoniacæ fraudis narrasti: nota tempora infelicia, quibus humanæ mentes dæmonum præstigiis captæ, nefaria ludibria non cernerent. Est operæ pretium hîc cognoscere dæmonum simul insidiosas artes, & Romanorum hominum cæcitatem, qui crediderint Decium patrem, ut de filio taceamus, bello Latino potuisse secum hostes devovere, in quos nullum jus ille habuerit. Atqui haud dubium fuit, non oportuisse Decio cadente, Latinos cadere: qui ubi Decius est telis obrutus, non signa sua deseruere, sed usque eò restiterunt, dum non parvo demum T. Manlii alterius Consulis negotio, fusi fugatique sint. POL. Fortasse vates aliquis excantavit eos à Decio incantatos? ROB. Nego, ut dixi, Decium potuisse Latinos carminibus ad interitum trahere, quando incantamenta apud priscos, tametsi omni superstitione refertos, semper in quæstione fuit, valerent ne aliquid. Apud nos verò dubium non est, quin nullis sint momenti, id quod lex, quod religio, quod ratio docet: quæ idcirco de patrum sententia, jampridem damnata sunt. Quapropter expedit ut ea missa faciamus, ne prophana sacris miscere videamur. POL. Non intermittas, quæso, parum disputare de istiusmodi incantationibus, quas audio non usque eò improbatum

batum iri, quin liceat Dei nomine interdum uti. Rob. Nihil est, video, quòd moremur diutius, adeò urges. Itaque ex tuo Plinio, ut ne sacros auctores in rem ridiculam demus testes, tute haurito, quæ de me quæris: ille enim libro Naturalis historiæ xxvii. bonam ejusmodi deliramentorum partem ponit, tantique facit, ut ad extremum ita concludat: Sed in prodendo obstat ingens verecundia, in tanta animorum varietate. Quapropter de his, ut libitum cuique fuerit, opinetur. Homo sanè prudens non putavit sic à veritate recedendum, ut se auctore in posterum tempus, ejus vanæ observationis cura alios tangeret. Veruntamen certum habemus, in veterum animis insedisse semper opinionem, vel potius stultitiam, quæ etiam nunc permultos amentes tenet, ut crederent posse se cœlum pariter atque terram verbis quibusdam, ad carminis similitudinem compositis, movere. *Vergilius:*

Carmina vel cælo possunt deducere lunam.

Item:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Cato de re rustica, luxata membra hac cantione sana fieri tradit: Donata, daries, dardaries, astararies, & reliqua. Polyd. Bone Deus, Cato vir tam sapiens, duxit animo istam cantionem, verbis nihil significantibus compositam, valere aliquid, ad movendum Deum? Robertus, Ita est, M. quoque Varro haud extra talem culpam est, qui affirmat carmine sanari podagras. Marsorum, qui Italiæ populi sunt, cantu serpentes contrahi, vulgò tradiderunt. M. Servilius Novianus in lippitudinis metu, duabus literis Græcis α, & ρ, chartam inscriptam, lino ad collum circumligatam ferre consueverat. Polydor. Istud profectò institutum haud

haud obsolevit, quippe sunt bene multi à nefariis magistris ita instituti, ut pro certo quasi habeant se valentes fore, si verba Euangelica, vel psalmum aliquem eodem modo gestarint. ROB. Verum nempe dicis: sed illi nihil veri sapiunt, qui perinde quasi præ literarum notis, non sit in scriptura sacra quicquam aliud attendendum, spes suas in ope divina minimè ponentes, tantam vim in chartis inesse credunt. Sanè Christus voluit suum Euangelium publicè prædicari, non quò mortales muta scripta manibus ferrent, sed eorum sensa mente perciperent, memoriaque tenerent, ac agerent quod per ea jussi essent, hoc est, à Deo tam corporis quàm animi salutem expectarent. POL. Bene reprehendis, beneque admones. Cæterùm quotusquisque est, qui contemptui artem habeat, in qua doloris magnitudine aliquando ejulans, repererit auxilium, quod dies noctesque exclamaverit? Illud mehercules est, quamobrem etiamnum sint, qui incantationibus fidem ex eo minus abrogent, quòd compertum habeant eas levare ægrotantes: nam in emissione sanguinis ex naso, vel ex vulnere, præsens remedium carmen esse solet. Sic Homerus scribit, Vlyssem accepto vulnere in femine, profluvium sanguinis cantatione cohibuisse. Ita dolor capitis, ita dentium, ita febris sedatur, mitigatur, tollitur. ROB. Sed quota pars laborantium morbis levatur? POLYD. Bene magna. ROB. Quare non cuncti, qui ad eos maleficos medicos, incantatores, confugiunt? POL. Isthuc perinde me fugit: ac certò scio, incantamenta nonnunquam esse iis levamento, qui morbo quopiam tentantur. ROB. Ain te certum scire? Num constat tibi de morbi aut doloris longinquitate, gravitate ve, seu subita levatione? Nam id sæpe accidit in corporibus affectis. Quod si non

si non affirmabis, affirmabis autem nequaquam, ni volueris sponte mentiri, quæram ex te, potest ne ita usu venire, ut ægrotus eo ipso temporis puncto incipiat belle se habere, quum quis ad recitandum carmen aggreditur? Quod si negabis etiam: quicquam diligentiæ, quicquam curationi, quicquam denique naturæ tribuendum negabis. Ecquis enim sui adeò negligens est, qui quum cœperit adversa vexari valetudine, primo quoque die non abstineat à quotidianis cibariis, deinde non adhibeat remedium aliquod, postremò non curet naturam corporis sublevandam purgationibus quàm multijugibus? At dices: Ante omnia recursum est ad incantationes. Fac ita esse, per hoc tamen non stat, quin levatio morbi dolorisve queat sua sponte sequi, ob abstinentiam ciborum, pabulique: nam in jumentis idem accidit, quando in eorum quoque curatione incantamentis utuntur. Et demum esto, ea remedia juvent, hoc est, juvare videantur ægrotantes: remedia inquam, quæ, auctore tuo Plinio, prisci illi idolorum cultores, à quibus pestifera ars manavit, negabant prodesse posse, si prius in mensa deposita fuissent, quàm adhiberentur: adeò facile inutilia fiebant. Cæterùm dico incantamenta ista juvare nunquam, quod in iis nil veri, nil sancti, nil firmi sit, nam incantatorum genus nemo nescit esse longè post homines natos valde impium, valdeque improbum, ac fraudulentissimum, qui dæmonum nomine non item Dei, artem sceleratè exercent, idque pretio faciunt: qui verba ignota malitiose usurpant, qui notas & figuras instar Deorum simulacrorum nefariè adorant, qui variarum rerum imagines, item annulos lapidesque velut sacra artis instrumenta habent, qui in ligandi, solvendi, tangendique modo spem stolidè ponunt, & postremò confi-

confidenter petunt, plurimum à Deo minimè petenda. Nonne proinde dementis est, non modò existimare, sed somniare quicquam propitium ab istis veritatis, pietatis, ac justitiæ hostibus proficisci posse? Neque igitur valere tam importunam artem aliter credas, quàm ad fraudem atque damnum similiter petentium ab ea auxilium: quippe qui pecuniam dissolvunt, quò deludantur, suaque spe fraudentur: ac ad ruinam exercentium, qui à principio per baptisma filii Dei effecti, ita tandem sese malorum dæmonum amicitiæ dant, atque devovent: qui supra vires, contra naturam, divinare, morbos curare conati, si tale quid præstare posse se persuadent: non animadvertunt sibi sic malè agentibus semper præstò esse dæmones, qui ipsos in maleficio detineant, ut ne aliquando resipiscant. Ac tantum abest, ut ars longè insidiosissima cuiquam prodesse possit. Quid, quod incantatores, si quid omnino efficere posse videntur, totum id nefariis dæmonum machinis assignandum, nemo sanè mentis ambigit? quia illi nihil non semper student, ad eorum hominum perniciem, qui à veritate recedentes, sese modis omnibus ire perditum volunt. Sic ejus tetræ artis studium cumprimis exitio fuit Babyloniæ civitati, quæ ad ultimum à Cyro rege sub Persarum imperium redacta est. Esaias capite XLVII. Venient tibi duo hæc subitò in die una, sterilitas, & viduitas, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum. Et subjicit: Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si fortè quid prosit tibi. Quamobrem sapienter Moses suis Hebræis præcepit, quemadmodum in Deuteronom. est, incantatores omni tempore exterminandos curarent,

rarent. Polyd. Vicisti me propemodum his tuis multo equidem bellissimis argumentis, quibus cuncta quæ ad artem pertinent, rectè metitus, nunquam posthac incantationibus quicquam tribuam, si te pro rei obscuritate, non tædebit dilucidius docere: nam nuper demonstrasti vulgò traditum, Marsos esse sólitos carminibus coërcere serpentes: nunc autem venit mihi in mentem, illud esse quàm verissimum, quando ita est in Psalmo LXII. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium. Hinc ergo videre licet, incantamenta aliquid omnino valere. Rob. Imò nihil, quod uno concludam argumento. Iam satis constat, istas maleficas artes esse dæmonum instrumenta, quibus illi ad nocendum duntaxat utuntur, ubi libet, si liceat. Quippe serpentes, ut tibi ad rogatum tantum respondeamus, contrahuntur carminibus, quum Deus permittit: at non item, quum per Deum minus licet, id quod testatur Hieremias, de Hierosolymæ excidio, ita capite octavo scribens: Ecce ego mittam vobis serpentes mortiferos, quibus non est incantatio, & mordebunt vos, ait Dominus. Pol. Equidem satis ferme mihi ad unguem fecisti, verùm aliud postulo. Quid, oro, causæ est, cur serpens magis cæteris omnibus animantibus obnoxius sit incantationibus? Rob. Veniat Phœbus, & tibi hos solvat nodos: aut veniat in mentem Vergilii, qui verè ait:

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

Huccine modum vis tenere in disputando, ut nihil tandem concludamus? Sed ne tibi videar indoctior, quod in buccam venerit respondebo. Ferunt id supplicii constitutum esse serpenti,

quòd,

quòd, ut valde noxium animal, idoneus visus sit Diabolo, cujus personam indueret, ad Evam primam parentem circumveniendam. Item ob illud ipsum etiam dæmones plurimum posse in Venerem, quia prima peccati corruptio, qua homo factus est particeps culpæ, nos per Venerem genitricem pervaserat. POL. Nihil hercle verius. nam sunt ubique gentium, qui cantionibus maleficis facile reddant quem velint hominem, multo segniorem ad Venerem: cujus sanè rei si modum scirem, permagno liberarer scrupulo. ROB. Non modum, sed pestis causam quæras: dæmon enim quùm spiritus sit, potest hominem uspiam prohibere: item inflammare, languefacere, ejusque cogitationem in qua omnis propemodum rei venereæ vis maximè consistit, sæpe avertere. Qui igitur vult hominem oppressum præstigiis istiusmodi, dæmones ad id facinus edendum invocare necesse habet. At mulieris in primis talibus armatæ veneficiis, permultos in dies singulos perdunt infantes, partusve informatos suffocant, similiter fruges enecant, atque fontes inficiunt: ac denique in eo maleficii genere plus multo nefariæ vetutæ, quàm virorum quisquam, valere dicuntur. POL. Cur ita? ROB. Quia mulieres partim ob animi levitatem sibi innatam, partim ob imprudentem credulitatem, nescio quo pacto à dæmonibus facilius hisce obligantur sceleribus. Sic Eva mulier magno suo pariter atque suorum malo desipuit, ita volente Deo. POL. Inquis talia fieri flagitia, permissu Dei? ROB. Haud dubiè. POL. Quam ob rem, obsecro? ROB. Vbi est acumen tuum, qui ignorare videris, judicia Dei facile nos latere? Dicam tamen. Deus enim non unius vel alterius duntaxat, sed universorum mortalium custos rectorque est: qui, quemadmodum

modum natura facit, quæ ex putrefactis granis frumenta producit, permittit malum accidere, ut ex eo bonum colligat. quod testatur Augustinus in suo Enchiridio, ita scribens: Neque omnipotens Deus ullo modo fineret mali aliquid esse, nisi usque eò esset omnipotens, & bonus, ut benefaceret,& de malo. Sic nempe providet Deus, summum nanque malum semper judicatum est: ut homines per carnificum cruciatus, bestiarumque laniatus, vitam finirent: attamen ex eo numero, Deus suos martyres perbeatos fecit. Pol. De his rectè, perinde atque satis. Sed adhuc aliud ex alio quærens rogo te, an in iis carminibus sit modus aliquis, quem nostra non accuset religio? Rob. Is prorsus, quem Christus suis dedit Apostolis, apud Marcum dicens: Signa autem eos qui crediderint, hæc subsequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, serpentes tollent, super ægrotos manus imponent, & bene habebunt. Hoc in primis modò usus divus Petrus, Hierosolymis sanavit hominem claudum, inquiens: In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula. Extat historia in Actis Apostolorum, capite tertio. Eodem quoque modo Ioppe puellam nomine Tabitham, jam mortuam ab inferis excitavit: nam vir sanctus accessit ad corpus exanimum,& positis humi genibus, ubi oravit, inquit: Tabitha, surge. Paulus itidem Apostolus, multis passim tota Asia sanatis, à dæmonumque molestia liberatis hominibus, postremò in Melita insula propter Siciliam sita, Publium hospitem suum, virum primarium, febre & dysenteria tentatum, postquam oraverat, manusque imposuerat, sanavit: eoque loci viperam, à qua in manu vulnus repentè acceperat, sine ulla vitæ offensione, in ignem excussit. Sed ne multa, possem enim sexcenta referre miracula, hisce modis edita,
quibus

quibus etiam nunc nostri sacerdotes utuntur, quum præsertim volunt ejicere dæmonem, qui hominem teneat, aut ægros curare, apostolorum more, qui, teste Euangelista Marco, cap. sexto, uel talis erat, ut ungerent oleo multos ægrotos, atque sanarent. Et hic modus quem scire avebas. POL. Mirificè certè omnia: at ne ulla in re mox hæsitem, scire amplius opto: Daturne unicuique, ut pro suo jure affectis opituletur hominum corporibus? ROB. Datur viris æquè corporis, ut animi longè integerrimis. aliis verò si ausi fuerint, fraudi est. Sic Lucas tradit, olim malo fuisse nonnullis apud Iudæos, scribens: Tentaverunt quidam de circumeuntibus Iudæis exorcistis, invocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini IESV, dicentes: Adjuro uos per IESVM, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Scevæ Iudæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit eis: IESVM novi, & Paulum scio, vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat dæmonium malum, invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Sed audi Christum ipsum de ea re apud Matthæum docentem: Multi dicent mihi in illo die, domine, domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, dæmonia ejecimus, virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Nunquam novi vos. POL. Cur iis talis datur facultas? ROB. Illud tibi eò loci divus explanat Hieronymus, inquiens: Prophetare, virtutes facere, & dæmonia ejicere, interdum non ejus meriti est, qui operatur, sed vel invocatione nominis Christi hoc agit, vel ob condemnationem eorum qui invocant, & utilitatem eorum qui vident & audiunt, conceditur: ut licet alii dispiciant ejusmodi signa facientes, tamen Deum honorent,

norent, per cujus nomen tanta edantur miracula. Pol. Sunt hæc quidem magna, ad terrendos mortales, ne quid rei habeant cum cacodæmonibus: quocirca ut ejusmodi noxiæ umbræ minore negotio à nobis caveantur, ad prima redire libet. Itaque mi chariſſime Roberte, dicas, te amabo: Fallebantne ſemper, an unquam ipſi fallebantur dæmones? Rob. Bone Deus quam feſtinas, imò atque adeò (bona tua venia dixerim) infeſtas, urges, perinde quaſi jam dies nos deficiat, quum Sol nondum præcipitet, & me tamen præcipitem agere velle videris, Dæmonum fallacias tibi antea me patefeciſſe putabam: ſed quia hæſitare videris, accipe eorum commentum unum ex ſexcentis, inauditæ fraudis plenum. Romæ, teſte Livio, libro ab Vrbe cond. ſecundo, ita uſuvenit, ut ludi Circenſes eo ipſo die facti ſint, quo bene manè ſervus quidam à patrefamiliâs cæſus eſt. Quare ſtatim pòſt cuidam Atinio plebeio homini ſomnium fuit, quo à Iove monitus fertur, ut Conſulibus ejus nomine diceret, ludos quamprimum eſſe inſtaurandos. Is propterea quod ſuis dictis fidem minimè habitum iri ſuſpicabatur, tacuit: qui paucis poſt diebus filium amiſit: cui deinde ob mortem filii in mœrore jacenti, in ſomniis illa eadem imago viſa eſt interrogare, ſat ne magnam haberet ſpreti numinis pœnam, ac jam mortem intentare, niſi mandata properè exequeretur. Ille tamen contabatur, quum ſubitò eſt tanta affectus debilitate, ut ſtare non poſſet: tum amicorum conſilio permotus, ad Conſules lectica defertur, ac ad patres delatus, narravit ſomnium. Quo facto, domum ſuis pedibus rediiſſe dicitur. Ecce dæmonum flagitium. Eorum aliquis præſentiens Atinium amiſſurum filium, atque mox captum membris convaliturũ, ei in inſomniis adfuit, quo

ſic Romanum populum in religione maximè omnium delirantem, majoribus circumfunderet tenebris. Item audito Origenem, qui ſuper Numeros, homilia XVI, breviter cunctas ipſorum dæmonum nefarias artes prodit, inquiens: Hæc ergo omnia, id eſt, ſive auguratio, ſive extiſpicium, ſive quælibet immolatio, ſive etiam ſortitio, aut quicunque motus avium, vel pecudum, & inſpectio quæcunque fibrarum, ut aliquid de futuris videantur oſtendere, operatione dæmonum fieri non dubito, dirigentium vel avium, vel pecudum, vel fibrarum motus, aut ſortium, ſecundum ea ſigna, quæ docuerint iidem dæmones obſervari ab eis, quibus artis hujus ſcientiam tradiderint. POL. Ars ergo augurandi, dæmonum inventum eſt? ROB. Eſt utique. POL. Atqui hoc non ſentit Hetruria, quæ illud cuidam Tagi apud ſe, ſubitò ex terra nato, aſſignat: id quod à me libro de Inventoribus rerum primo eſt explicatum dilucidè. ROB. Verum dicis: dilucet eam eſſe fabulam. Sic ex lapidibus homines factos tradunt. Vergilius:

—— Quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati,

Nam ante Tagem, per Moſen lege exceptum eſt, ne quis ſe ad hujuſmodi maleficas artes applicaret, ita in Levitico mandantem: Non divinabitis, neque augurabimini, neque adjungemini ad incantatores. Et in Deuteronomio: Si introieris in terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, non diſcas facere ſecundum abominationes gentium illarum, neque divinans divinatione, neque ſortiens ſortibus, neque maleficus, neque incantator, neque portentorum inſpector. POL. Iſta omnia ſi Deus abhorret, non videtur mihi providentia futurorum rectè appellari divinatio,

quæ,

quæ, ut Grammatici definiunt, fit à divino verbo, quod est auguror: quia Dei proprium est, futura prædicere: nam à divo, quod divinum significat, divino verbo, deducitur. Rob. Perinde ego mediusfidius in hac re tecum bellè consentio, atque cum Origene, qui homilia quam paulo antè recitavimus, super Numeros, hanc divinandi, ut ita dicam, delirationem, per antiphrasim divinationem dictam existimat Et divus Hieronymus in Commentariis in Micheam, capite 3, ait, divinationem apud sacros auctores nunquam in bonam accipi partem, quòd in ea nihil divinitatis, sed plurimum bonarum mentium disperditionis insit, nisi caveatur. Pol. Usque adeò cavendum ducis istam artem? Rob. Imò nihil magis: quando dæmones non aliis armis nos circumsident, oppugnant, urgent, quo tandem victos perdant. Pol. Perdant? utinam non magis nostræ affectiones damno essent. Rob. Affectus, si volumus uti ratione nobis divinitus data, facilè moderabimur, quum illi nos vigilantes divexare soleant: at isti perversi spiritus non item, qui homines alto somno sopitos fraudulenter aggrediuntur. Pol. Rem in omni memoria hominum inauditam narras. Rob. Sic arbitrare? sed tibi credibilis fiet, ut opinor. Nos enim quum onusti cibo & vino ad quietem imus, solemus somniare, ac somniando plurimum confusa perturbataque cernere. Quo viso, postquam nosmet collegimus, quum interdum perterreamur, ecce tibi subitò, dæmonum impulsu, illud haud pro nihilo habendum rati, non somnii caussam, sed eventum stultissimè quærimus. Nonne perfidiosæ sunt ejusmodi insidiæ, & perpetuum certamen, quum per istos animorum nostrorum hostes, non liceat etiam noctu quiescere? Pol. Acutè pariter atque copiose dixisti: sed in mea

permaneo sententia, longè majus nobis bellum adversus affectiones, quàm cum spiritibus esse, quod ii foris malum machinentur, at illæ intus continenter insidientur, quemadmodum in nostro in Dominicam precem commentariolo perspicuè docuimus. ROB. Tibi non adstipulatur Apostolus Paulus, qui aliud atque tu censes edocet, ita ad Ephesios scribens, Induite omnia arma Dei, ut possitis stare contra versutias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio adversus sanguinem & carnem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus. POL. Adversus potestates, inquit Paulus? Ecquid sibi vult hic? habentne dæmones potestatem nocendi? ROBERT. Habent. POL. A quo? ROB. A suo principe diabolo. POL. Secus atque tu, ait ipse Apostolus alibi: Non est potestas nisi à Deo. ROB. Longius quàm scitu opus est procedis, altiusque rerum causas sic quæritando ascendis, quàm ut nos humi strati possimus suspicere. Sed ad rogatum tuum illud satis sit, ut nos aliud quidem vas ad honorem, aliud verò ad ignominiam usurpamus, ita dæmones isti postremò facti sunt omnium scelerum vasa, qui teste divo Hieronymo, talia officia sortiti sunt, ut essent rectores tenebrarum, quod esse lucis principes noluerint: ac sic ex voluntate, alii ad alias artes bonas, malasve sese applicarunt. POL. Salsissimè equidem: cæterùm non committam, ut tibi causam deviandi aliquam dem: ergo ad prima revertamur. Satis accuratè paulò antè docuisti, quemadmodum dæmones fallant: nunc restat, & consequens esse videtur, ut à te expectem, quomodo fallantur, quum ratione superæ mobilitatis, id est, aërei corporis, uti nuper dixisti, tam acutè
præsen-

præsentiant, ut decipi vix posse existimentur. Rob. Non te fraudabo tam justa expectatione. Haud semper, auctore divo Augustino, ita cadunt res, ut à dæmonibus prævidentur, quod summi rectoris orbis consiliarii non sunt. Cujus rei exemplum sit hoc expositum. Quum imperator jubet moveri castra, omnes milites de itione cogitant, eamque futuram præsentiunt: & tamen sæpenumero accidit, ut non sequatur, imperatore eodem temporis momento, ex causa mutato consilio, aliter jubente. Verbi causa: Cùm populus Hebræus, duce Mose, ex Ægypto in patriam rediens, iter per loca inculta faceret, jam tum sagaces spiritus potuêre juxta prænoscere atque prædicere, eum populum modis omnibus fame suffocatum iri: cùm repentè Deus pro sua benignitate suppeditavit cibum, quem mannam vocant. Pol. Non omnia igitur illi dii gentium sciunt, quum eos providentiæ divinæ consilia crebrò fugiant. Sed redde mihi, an alio fallantur modo. Rob. Faciam Polydore ut vis, si modo mihi in mentem venerit, multijugum illorum delyramentorum. Solent item dæmones in præsensionibus naturalibus hallucinari. Exempli causa, recitata sit hæc historia. Quum Ezechias Rex Iuda graviter ægrotaret, & Deus jussisset Esaiæ prophetæ, ut ei suis verbis mortem nunciaret: jam tum perinde dæmones ut medici divinare poterant, ita futurum, ut ille ex morbo minimè convalesceret: quum tamen ecce Deus precibus placatus, tantum abfuit ut regem obire mortem permiserit, ut etiam in aliquot annos servarit. Falluntur præterea, cum gubernatoribus navium, ubi ex improviso venti validè flantes deponunt. Ita Servatorem sedasse tempestatem, legimus apud Lucam, scribentem: At ille surgens increpuit ventum, & tempestatem

aquæ, & cessavit, & facta est tranquillitas. Item cum agricolis quoque circumscribuntur, decipiunturque, ubi nutu Dei, contra atque signa naturalia significant, subitò fit temporis immutatio: qualem Iosephus libro Antiquitatis Iudaicæ decimooctavo accidisse tradit in Iudæa, ubi quum propter siccitatem jam fruges desperarentur, præter omnium opinionem pluere cœpit, eo ipso die, quum summa bene mane serenitas extiterit, duraveritque eatenus, quoad pluvia divinitus manarit. POL. Sed ne plura nunc, quia jam cœnandi hora penè obrepsit: quamvis pervellem, ut breviter de variis divinandi modis generatim diceremus, quò tandem tota divinatio pertractata videretur. ROB. Ponis tu modos in divinandi amentia? POL. Amentiam vocas divinandi artem? ROB. Etiam. quid enim insanius potuit hominum mentibus aspergi, quàm ut studio quærendi futura, per nefarias artes, tenerentur? quum præsertim illud ex usu nostro non esset, si Stoicis credimus, qui omnia fato fieri dicunt. Si enim sciremus futura mala, quæ nullo consilio vitari possunt, jam antè nos metu cruciando, omnis superioris vitæ fructum perderemus: Sin verò bona prævideremus, totum illud expectationis tempus grave nobis foret: & quum evenirent, minus multo grata existerent. Atque sic ignoratio futurorum utilior est, quàm scientia, quum istud nobis modis omnibus negatum sit. Quare Plato in Timæo sentit, divinationem à Deo datam hominibus errore mentis duntaxat affectis: & id quidem meò judicio, rectè: vultque prudentis esse, ea postea interpretari, quæ ab ingenio ita furente prædicta essent. Igitur in divinatione, uti diximus, nullus potest esse modus, sed potius mentis error. POL. Perbellè argumentaris: ea de re non erit dissensio, de qua

proximo

proximo libro mox plura: quanquam Aristoteles in eo libello, quem de Divinatione per somnium scripsit, sapientis, non item insani esse divinare, probat. tu pergas, oro. Rob. Principes devotorum sectæ habentur, quos magicæ artis peritos appellant: ii sese à primo dæmonum amicitiæ dant, devoventque: qua re freti, eos consulunt, devocant, mortuos interrogant, umbras excitant, qui necromantes dicuntur. Sunt & alii id genus malefici artifices, parisque flagitii affines, qui vocantur chiromantes, quòd ex linearum quæ in manibus sunt inspectione divinent: qui hydromantes, quòd ex aqua: qui geomantes, quòd ex terra, seu figuris in terra descriptis: qui pyromantes, quòd per ignem: & qui aëromantes, quod per aërem, id est, per avium volatus, aut procellas. Pol. Bene profecto res se habet, propterea quod ars isthæc in primis lege vetita, jampridem apud nostros obsoleverit. Rob. Credin' tu obsolevisse? imò nimis etiam nunc viget: viget autem apud stultos, quibus tanta inest animo insulsitas ac inscitia, ut facilè credant istis nebulonibus post homines natos pessimis, qui bonam ætatis partem in ejusmodi maleficii superstitionisque nebulis versati, quæstus faciendi causa, uni omnia ejus occulta depromere conantur: alteri prosperitatem, alii divitias honoresque futuros mendaciter promittunt, atque sexcentas in credulos fallacias intendunt. Nam quotam putas quanque rem evenire, prædictam ab istis? & tamen sunt qui arti fidem habeant, & præsertim infelices. ut multo infelicissimi sint, qui quum amiserint aliquid, ut de aliis taceamus casibus, nihil potius agendum putent, quàm hosce adire necromantes, & furem indicari, sperantes dare eis pecuniam, quo sic delusi damnum suo damno addant. Illi enim callidi

impostores, postquam intellexerunt quas bonis nudatis suspiciones injiciant, ad quosque crimen pertinere opinentur, tum ad artem redeunt, suos dæmones consulunt: & demum ut fraudulentissimi, neminem unum hominem indicantes, tantum suspiciones injectas confirmant. Tum miseri confirmata opinione, domum advolant, omnia revoluunt, examinant, huc illhuc concurrunt. At si fortè indicium aliquod fiat, furve in manus incidat, id totum non Deo injuriarum nostrarum vindici, neque suæ diligentiæ, sed arti duntaxat tam stultissime quam vanissime assignant, acceptumque referunt: quæ etsi omni tempore, non modo aliis, sed ipsis artificibus inventa est vana & inutilis, quum homines malefici in primis egestate perpetua premantur. POL. Recte sane admones cavenda sapienter: cæterum reliqua persequere, quam brevissime potes. ROB. Erant qui secundum artem animalium fibras, qui cantus, gustus, volatus avium notarent: qui terræ motus, fulminaque observarent: qui duce natura, somnia interpretarentur: qui denique ex oraculis vaticinarentnr. Isti vates responsa dabant, edocti vocibus dæmonum, qui eas varias, confusas, obscuras & incertas, de simulacris, circa quæ versabantur, tanto artificio edebant, ut quomodocunque exitus rei caderet, is certe prædictus videretur. POL. Verè ac probè explicuisti, quæ à te expectaram. cætera in proximum sermonem nostrum reservanda puto. Ac ita cœnatum eamus. ROB. Fiat quod jubes.

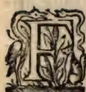
PO-

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

DIALOGI DE PRODIGIIS, LIBER II.

POLYDORVS.

FActa jam re divina, ſumptoque jentaculo, viſne ſub hac vite, noſtri hortuli obumbratrice, ſermoni reliquo operam demus, ſedentes? ROB. Quid ni? nam ad te ea de cauſa diverti, ut quæ ad quietem animi, delectationemque quæruntur, in iis acquieſcerem. Et quia mihi in præſentia, cura pariter ac negotio vaganti nihil jucundius eſſe poteſt, quam de ejuſmodi rebus tecum conferre, quod heſterno die informavimus de prodigiis, opus libentiſſime abſolvendum curabo. Sed ei nihil antevertas rogo: nam heri mirandum in modum, rem extraxiſti, ſic, ut minus per tuas multiplices quæſtiunculas licitum fuerit, ad umbilicum, uti dicitur, perducere. POL. Faciam porro quod cupis, ſi prius tamen unum quæſivero, quod omnino noſtræ diſputationis caput eſt, quomodo quis poſſit internoſcere præſenſiones, viſioneſque. ROB. Ego ſane ſic fore animo cernebam, velle te more tuo, novis argumentationibus noſtrum ſermonem plus nimio morari, interponendo quod minus aliquando ad rem noſtram

conveniat. POL. Nihil institutum sermonem moror, nec ei quicquam interpono: quandoquidem consentaneum est, ut prius aliquantisper concionemur, quàm nos in viam narrandi prodigia demus. ROB. Nosco te intus & in cute, ut ajunt. Si semel in disceptationis campum me traxeris, necesse habebo tecum diu obluctari, adeò lepidè ac sagaciter scis causas investigare, quamobrem in certamine quempiam retineas. Quare, amabo te, agito partes tuas: incipe, atque perge recta via exponere speciatim id quod ad rem nostram pertinet. POL. Id quantum conniti animo, quantum labore contendere potuero, sedulo facere instituam. Quum disputando ad somniorum visiones veniendum sit, quæ nobis aut per quietem, aut per merum, aut per insaniam, sunt, in animo est quærere, quæ tam probari possint vera visa, quam falsa refelli? Propterea primum omnium oportet ponere regulam veri & falsi, si utriusque notionem ullam habere velimus, qua distingui possint, quæ à Deo missa, quæ in somniis videantur, quæque oraculis, auspiciis & extis inania declarentur. ROB. Est quisquam, qui hujusce rei possit quærere veritatem? POL. Ego à te adjutus: & hæc mihi causa est, quare te audiam libentius, si tibi potior causa non sit, cur recuses. ROB. A me ad veritatem indagandam, quam natura, ut scitè ait Democritus, in profundo penitus abstruxit, auxilium expectas? Moriar, si ambo id ullis ingenii facultatibus exequi possumus: de hac enim una re philosophi antiquissimi inter se summopere dissentiunt: theologi vero nostri maximè laborant, anguntur, sudant. Illi etenim sic argumenta sua concludunt: Eorum quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa: & quod falsum, id percipi non potest: quòd autem verum visum est, id omne

omne tale est, ut ejusmodi etiam falsum possit videri: & quæ visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil intersit, non posse accidere, ut eorum aliqua percipi possint, alia non possint. Quibus omnibus rationibus volunt efficere, quæ visa sint veris adjuncta, esse falsa, quæ à veris nihil differant: & denique talia esse, ut non possit ingenii acies ea comprehendere. Hanc autem definitionem Cicero in Academicis quæstionibus facilè refellit, convincitque auctores, ita respondens: Qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quàm videri volunt? Maximè autem convincuntur, quum hæc duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia. Primum, esse quædam falsa visa: quod quum volunt, declarant quædam esse vera. Deinde inter falsa visa & vera nihil interesse. At primùm sumpseras, tanquam interesset: ita priori posterius, posteriori superius conjungitur. Sic Cicero argumentatus concludit, ad visa discernenda opus esse perspicuitate & diligentia: quando perspicuitas eam habet vim, ut ipsa per se, ea quæ sint, nobis, ita ut sunt, indicet: diligentia vero facit, ut firmius in perspicuis maneamus, sine qua, præstigiis quasi quibusdam obcæcati, actique, facile ab iis quæ clara sunt, depelli possumus. Verbi gratia: Solet quis in vigilia sibi aliquid fingere, ac longa cogitatione depingere: qui simul ac se ipse commovit, atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter vera & inania, si perspicuitatis diligentiam adhibeat. Itidem faciet, si eadem in somno extiterint. Pol. De veris & falsis visis, infra suo loco commodùm disputare poterimus. nunc autem omnes nostræ disputationis nervos contendere nos debere existimo, quo discutiamus, quomodo divinæ prænotiones internosci queant, ut ne veri cognitio per dæmonum fallacias conturbetur: quia

ſatis conſtat, tam communitatem eſſe naturalibus præſenſionibus cum divinis: quam ſuperſtitioſis cum curioſis. ROB. Vbi eſt communitas veri cum falſo, ibi nullum erit judicium: quoniam proprium in communi ſigno notari non poteſt. Atque ut videre videor, perdifficiliter id quod agis, planum fiet. POL. Imò nullo fiet negotio: nam uno vel altero modo, aut quod quærimus, probabile exiſtet: aut ſaltem notam aliquam veritatis habebimus, ſi modo libuerit ingenium, quod tibi longe ſagaciſſimum eſt, intendere. ROB. Quid multa? intendam ſedulo. Sed heus tu, noli mihi proponere viſiones amentium. quatenus enim hæc nobis pertractanda ſint, perquam diligenter videndum eſt, ut ne cum inſanis inſanire videamur. POLYD. Phreneticorum, ebrioſorumve monſtra abhorres? ROB. Abhorreo inquam, ſimulque audire, nedum referre pudet: quot etenim ſomnorinas, ut Varronis verbo utar, imagines affantur? & præſertim illi, qui quo magis delyrant, eo frequentiora cum diis colloquia habere ſe aut fingunt, aut credunt. Credunt autem complures, & maximè omnium monachi noſtri, viri ſimpliciores, apertioreſque: quorum nonnulli, ut ſæpe accidit in tanto devotorum grege, cum tædio vitæ, quam artibus vacuam degunt, tum pœnitentia votorum, quæ ferme à pueris inconſideratè fecerint, affecti, ſui conſolandi gratia, ſeſe ad danda reſponſa accommodant, & nunc amicorum nomine de nuptiis faciendis, nunc de habendo itinere, nunc de bello gerendo, de mortuorum ſtatu, de vivorum futura felicitate, de ovis gallinæ ſubjiciendis, de ovium partu, ac ſubitis rerum mutationibus, deos conſulunt, qui dæmonum præſtigiis obcæcati noctu in cœlum rapiuntur, cœlites adeunt, reſponſa reportant, & nomine ſanctitatis elati, ſua viſa

amicis

amicis patefaciunt, id quod summæ levitatis atque erroris indicium est. Ista ergo, & istiusmodi vanitatis plena, nostrum quæso, non impediant sermonem, quem in multum jam diem produximus. POL. Ioculatoria hæc, quæ inter sermocinandum nos paulo ante labore atque itinere disputationis defessos, juxta delectare atque recreare possunt, missa facienda judicas? ROB. Sic sanè. Nam non est ponendum tempus in hoc joci genere, quod nequaquam facetum, sed flagitiosum duco: quando non parum multi etiam nunc imprudentes se in dæmonum laqueos præcipites agunt, arbitrantes à diis præcepta accipere, quæ à malo genio habent. Quid, quod mulierculæ quoque nostræ, præsertim monachæ, more suo semper credulæ, non verecundantur se interdum fatidicas profiteri, quum miseræ ab istis dæmonibus circumventæ, non animadvertant fraudem? Et quia labi, errare, falli, tam turpe est, quam perniciosum, non est quod prosequamur visiones ejusmodi vatum, qui plane mente capti, nihil certi præsentiunt: quod infra satis constabit. POL. Tute proinde constituas regulam, ne nostra fluctuet disputatio. ROB. Faciam. Quinque somnii species, teste Macrobio, sunt id est, insomnium, quod accidit, quum cura studiumve cujuspiam rei, quod vigilantem tenuerat, mox dormientem invadit: quia, ut ait Cicero de somnio Scipionis, fit sæpe ferè, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale vigilantes cogitaverimus, locutique simus. Altera somnium, quod est figuris tectum, ita ut sine interprete, qui artem calleat, intelligi non possit. Tertia phantasma, quum quis semisomnis videt in se formas varias latè vagantes irruere. Quarta oraculum, quum per somnium persona gravis, aut Deus ipse quicquam

quam futurum esse, sive uti bonum faciendum, malumve declinandum denuntiat. Quinta visio, cùm id perinde evenit, ut cernere visi sumus. Cæterùm nos, ut hactenus fecimus, ista omnia commodè modò visiones, quas Græci (teste Quintiliano) phantasias vocant, per quas rerum absentium imagines animo præsentantur: aut visa, quæ noctu pariter atque interdiu accidunt, appellabimus. POL. Distinctio visionum, ac conclusio, item sermonum lex mirificè placet: itaque reliquum est, ut de modo tractetur, quo vera visio à falsa discerni possit. ROB. Id paucis explicabo: vera enim visio est, quæ nihil in se falsi: falsa vero, quæ veri habet in se nihil. POL. Bella sanè conclusio, vel potius jocatio. ROB. Quî malum videor tibi nugari, si quod rogas, tibi respondeo? POL. Aliud rogo responsum. Quomodo id verum, falsumve elucebit? quomodo constabit mihi, id quod prædicitur, an à Deo, qui verax est, ac idcirco, ut Plato de Republica ait, haud quenquam per visiones, seu signa decipit: vel à diabolo, qui est mendax, proficiscatur? ROB. Non facilè utique constabit. opus nempe est divina ope, ut qui ejus rei intelligentiam habeat. Sic Origenes homilia tertia in Exodum testatur, inquiens: Vide quid scriptum sit de Iuda, quomodo referatur: Quia introivit in illum satanas, & quia misit in cor ejus diabolus, ut traderet Dominum. Ipse ergo aperuit os ejus, ut loqueretur cum principibus, & pharisæis, quomodo eum traderet, accepta pecunia. Vnde mihi videtur non esse parvæ gratiæ, intelligere os quod aperiat Deus, & intelligere os quod aperiat diabolus. Non est sine sancti spiritus gratia, hujusmodi os & verba discernere. Hæc ille. Hinc extiterunt prophetæ Dei veri nuntii, qui futura prædixerint: nam futura quæ prænorant

(aliter

(aliter enim prophetia nominanda non est) prædicebant à Deo edocti: id quod affirmat Apostolus Petrus epistola secunda, scribens: Si illud prius noveritis, quòd omnis prophetica scriptura non sit privatæ interpretationis. Non enim voluntate hominis allata est olim prophetia, sed à spiritu sancto impulsi, locuti sunt sancti Dei homines. Pol. Si te audiremus, jam equidem palam foret, prophetas semper vera dicere: at alios non item, quum affirmes illud nomen illis tantum convenire, quod non est verum. nam in Numeris Balaam, & apud Cretenses Iovis sacerdotes sunt prophetæ appellati, quales, teste Festo, erant vel fanorum antistites, oraculorumque interpretes. Item divus Ambrosius in primam Pauli ad Corinthios epistolam, ait, alienorum scriptorum interpretes prophetas vocitari. Ita etiam Plato in Timæo vaticiniorum interpretes prophetas appellat, qui sæpe labi, errareque possunt. Ergo non omnis propheta verus est. Rob. Quid pugnas? tibi assentior: sed dico alium esse prophetam, qui intelligat quod prædicit: alium prophetam falsum, qui fallatur, quòd non intelligat quod denuntiat. Talis fuit propheta Saul Rex Iudæorum, talis Cajaphas, talis Balaam: auctor Ambrosius. Pol. Sed ad prima revertamur. Inquis prophetas à Deo Optim. Maxim. edoceri ea quæ fantur, & nosse quæ prædicunt: ecquid igitur signi dat Deus, quo propheta intelligat se ab eo prædicenda moneri? Rob. Audi, hoc loco permultum proficiemus, illud philosophando demonstrare, quemadmodum fiat, ut prophetæ ad prædicendum instituantur: nam Joannes Scotus, & Thomas Aquinas inter se non consentiunt, an solus Deus, vel ejus ministri spiritus, per intelligibiles species, humanis mentibus propheticas revelationes infundant. Pol.
Quid

Quid istuc ad rem nostram? an quærendum putas de officio Dei, & quid per se, seu alios, præstare debeat: perinde quasi aut procul sit, aut alienæ opis ad suum negotium agendum egeat? Nolo inquam audire. ROB. Quid ita? POL. Quia video, video futurum, ut ejusmodi sophisticis subtilitatibus, à quibus nequis te abstinere, confestim me in brevia & Syrtes urgeas. ROB. O fortem, & non fortem bellatorem: à me multa poscis, & quum ad rem venio, tu, si ea frigidissima sit, cales, si ferventissima, friges. Audias cætera, quæso, postquam de prophetis sermo factus est. Non uno se modo veritas prophetica hominum mentibus insinuat, sed vario. Aut enim visio menti imprimitur: ita David Christi mysteria perspexit: aut per visum, auditumve, signa rerum futurarum eduntur: sic Moses audivit multa futura, sic Daniel vidit in pariete scripturam. aut denique per imaginationem figuræ objiciuntur: ita Hieremias aspexit succensam ollam. At iste imaginarius modus multiplex est, quippe aut per quietem, aut per vigiliam, monstrantur rerum imagines aliquid portendentes: aut per verba, vel signa exteriora, quorum auctor sæpe cernitur, aliquando non cernitur. Ita Apostoli, Petrus, Iacobus, & Ioannes, viderunt in monte, uti Marcus Euangelista perhibet, Heliam & Mosen cum Christo colloquentes, ac audierunt vocem superne editam: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Ad hunc quoque modum Esaias testatur vidisse se Dominum sedentem super solium, & audivisse vocem Domini dicentis: Quem mittam? Hic vocis auctorem vidit, illi nequaquam. Atque ita persona loquentis modo in aperto, modo in occulto est. Cæterum amplius decem modos narrarem, si vellem repetere minutatim, quæ à nonnullis magis su-

perstiose

perstitiose quam commode aut utiliter traduntur. Pol. Mitte omnino plura dicere: iis ego tribus contentus modis, haud scio quid ad illos addi possit, qui facile omnem prophetiæ immissionem complectuntur. Sed age, tandem aliquando de veris ejus immissionis signis doce. Rob. Lumen appellant id, quod indicio est, aliquid mortalibus prædicendum à Deo prophetis inspirari: quod dum præcepta accipiunt, divino quodam lumine intrinsecus sic illustrentur, ut nil umbræ, nil ambiguitatis, nil dubitationis, nil erroris in eis sit: quippe qui tunc plus sapiant, plus cernant, plus sentiant, ac plus animis vigeant. Contra, si quicquam à malo dæmone auribus instilletur, etiam lætum, ferunt non eandem inesse sensibus rei perspicientiam, aut animi alacritatem, verùm potius gravitatem, tarditatemque & gaudio quod quisquam ob nuntium rei jucundæ gavisus esset, statim post intercedere tristimoniam. Sed quid multa? forsitan per lumen veræ prophetiæ judium fieri volunt, quia sine illo perrarò sint visiones. Ita Moses, duce rubi flamma, ad colloquium Dei accessit: ita in Apostolo Petro, ut in Actis est, quum in carcere esset, noctu repente circunfuso luce non mediocri, visum accidit, quo salutis admonitus est: & Paulus interdiu perfusus lumine, audivit vocem de cœlo, qua ductus est ex tenebris, ad veram lucem. Pol. Perinde me dii ament, ut tu omnia peracute, persalse tractasti, egisti, docuisti: sed istud luminis signum haud facile quisquam certum scire, seu certo metiri discrimine potest, præter eum cui visum objectum sit: quare profer, si quid aliud habeas, quod æquè ab omnibus internosci queat. Robert. Quid hoc necesse est? Pol. Valde equidem, quoniam non habeo adhuc regulam, ut tales visiones veras judicem.

ROB. Tantum, quantum possumus, quantum mediocri ingenio, quantum mediocri cura & studio valemus, faciemus tibi satis, opinor: sed ita existimes, tibi posthac non licere transversum digitum discedere ab hac regula, quam tantopere postulas. POL. Ob id ipsum te rogo, ut non amplius de re tanta hæsitem. ROB. Antea dixi, lumen esse indicium prophetiæ veræ, secundum quorundam sententiam. nunc nobis illud interpretari libet verbum Dei. unde in Psal. 118. canitur: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. & Christus apud Ioannem: Ego sum lux mundi. Istam igitur lucernam & lucem, hoc est, verbum Dei, quum videris præferri, pro certo habeas, signa veræ prophetiæ statim pòst sequutura: quia Deus primùm loquitur, postea, ut credamus, signa addit. Marcus Euangelista de Apostolis: Illi verò egressi prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequentia. Ac ita signa prophetiæ sine verbo, nunquam dari scito. POL. Scio certè, te nec non meo aliquantum aberrare proposito, rem tametsi acutè concludis. ROB. Aberrare eum ais, qui in rectam viam pedem retulerit? Tu in errore, ne dicam in vitio, es, qui non intellexisse videris, me hactenus aliorum sententias de internotione visionum persequutum: nunc autem meam dicere, ut magis certam. POL. Probè dicis, fui in errore, & tu in vitio, quandoquidem jam bonam diei partem dedimus longo certamini: quum tu, ut video, nondum edideris signum, quod noscam; id quod à principio pugnæ fieri solet. Sed factum bene, abundamus enim otio, ita ut commodum de signo rursus agere possimus. quod ego, uti pugnax, à te nostri sermonis duce expecto: expecto autem, ut intelligam, quid sit ipsum signum, de quo

quo tantopere hoc loco agimus. Rob. Habebis id quidem: ut enim heri feci, non me ita interpellabis, quin ad nostra naviter revertar: sed modicè agas, precor, ut netricari potius, quàm disputare videamur. Signa divina sunt testimonia verbi Dei, quæ per miracula corroborantur: de quibus Apostolus meminit, ad Hebræos scribens: Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ quum primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab iis qui audierant in nos confirmata fuit, attestante Deo, & signis & prodigiis simul, variisque virtutibus, & Spiritus S. distributionibus, juxta ipsius voluntatem. Hinc igitur cognoscere licet, in visionibus, quas divinas censemus, oportere inesse verbum Dei, id est, de salute animæ agi, & secundum verbum illud plurimum signa sequi. Et hæ sunt visiones, quæ contigerint in Mose, Petro & Paulo: quorum exempli causa nuper mentionem fecimus, qui dono sancti spiritus, ac pietate & innocentia muniti, de verbo Dei vaticinati sunt. At visiones dæmonum sine verbo, sine signis, ab illis expectato, qui multa vitæ ignavia, item ficta bonitate armati, de rebus humanis Deum futiliter, stolidè, leviter consulunt: quibus quia ita merentur, dæmones responsa dant. Pol. Iam teneo: ita omnia perspicua fecisti, quid intersit inter visiones, & quibus id signis internosci queat. Sed hinc scrupulum injecisti, qui me malè habet. Rob. Quid istud est? Pol. Dicam. Tute hesterno sermone ostendisti, malos homines interdum vera prædicere: illud exemplo Balaam probasti. Ipse ergo nunc quæro: Num illa dona, illa signa quibus tam præclarè docuisti veros prophetas imbui, munirique, fuerint data Sibyllis? quarum carminibus tam Lactantius Firmianus, quàm divus Augustinus, tradunt, multa prædicta

fuisse

fuiſſe, quæ ad noſtram pertinerent religionem: aut Balaam, Saul, & Cajephæ, peſſimis hominibus? quamvis futura, & illa quidem minime vana, effati ſint. ROB. Quid eſt, cur iſta de me quæras? qui omnino tantam rem me nulla facultate attingere, vel explanare poſſe confido: ſed nec facile ejus eſſe, qui reprehenſionem doctorum, aut prudentum vereatur. Quippe ſi talia certo ſcirem, profecto eſſem quaſi Apoſtolus Paulus, qui in tertium uſque cœlum raptus audiviſſe ſe ait, quæ fas non foret homini loqui. Quapropter ego ut homunculus unus è multis, non aſtringam meam fidem, qui quum probabilia conjectura ſequens, ultra quo progrediar, non habeam, te contentum volo divi Ambroſii in noſtra theologia probatiſſimi reſponſis, qui ea quæ percontaris, & ſcire aves, at cujuſmodi ſint, abunde exponit. Is itaque in commentariis in Epiſtolam Pauli ad Corint. primam, de Sibyllarum vaticiniorum ratione ſic ediſſerit: Eſt enim inter mundanos ſpiritus potior, unde ſolet conjecturis quæ mundi ſunt, divinare, quem Pythonem appellant. Hic eſt, qui per veriſimilia fallitur, & fallit: hic eſt, qui per Sibyllam locutus eſt. Et ſubjicit: Ad Dei gloriam prophetatur, ſicut dicit David propheta: Non nobis Domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Nam & Balaam prophetavit, quum propheta non eſſet, ſed hariolus. Et Cajephas prophetavit, non merito, ſed dignitate ordinis ſacerdotalis. Et Saul prophetavit quum jam inobedientiæ cauſa ſpiritu malo fuiſſet repletus: ſed propter Dei cauſam non poſſet comprehendere David, quem occidere volebat. Verum idem libro Epiſtolarum ſuarum ſexto, ad Chromatium, multo luculentius rationem ejuſmodi rei reddit, ita ſcribens: Sed nec augurator augurii in Iſraël, ſecundum legem Dei. Quomodo ergo

ergo Balaam prohibitum ſe oraculo Dei dicit, nec vadat ad maledicendum populo Iſraël? Et infert: Vnde iſti oraculum Dei, quod futura manifeſtavit, qui augur erat? Si oraculum Dei loquebatur, unde meritum divinæ aſpirationis aſſumpſerat? Sed non mireris infuſum auguri à Domino quod loqueretur, quando infuſum legis in Euangelio, etiam principi ſynagogæ, uni ex perſequentibus Chriſtum: Quia oportet unum hominem mori pro populo. In quo non prophetiæ meritum, ſed aſſertio veritatis eſt, quo perfidia non credentium vocibus ſuorum augurum redargueretur. Ideo Balaam ille Chaldæus adſcitur ad fidem, ut Chaldæorum ſuperſtitio conliceſceret. Non igitur confitentis meritum, ſed vocantis oraculum eſt, revelante Dei gratia. Hactenus Ambroſius. Pol. Per appoſite recitaſti iſta omnia, quibus jam ſatis conſtat, Dei nutu eos malos vates divinaſſe. Sed aliud intelligere cupio, an illi acceperint idem lumen, idem donum, atque veri prophetæ ſolebant? Rob. Quid ni? quum Ambroſius, ut tibi nuper expoſui, referat Balaam non expertem meriti divinæ inſpirationis. Cæterum id raro accidiſſe legimus, at ſyncere nunquam, quin fraus ex altera parte metuenda foret, id quod Ambroſius atteſtatur, ibidem dicens: Quid igitur contraxit offenſionis? niſi quia aliud loquebatur, aliud machinabatur. Tentabatur ergo Balaam, non probabatur: erat enim plenus fallaciæ ac doli. Hæc ille. In eodem fuit vitio Cajephas, qui ut Chriſtum perderet, judicavit unum hominem, ſervandi populi cauſa, morte afficiendum. Polyd. Cuncta nimirum recte, ita ut pene ad exitum venerit omnis quæſtio. Veruntamen aliud à te percontabor. Antea dixiſti, Ambroſium affatim de Sibyllarum carminibus diſſerere: poſtea adduxiſti ejus teſtimonium, in quo

in quo tantum unius Sibyllæ mentio facta est, perinde quasi sola una Christi præconium cecinerit. ROB. Acriter nempe sapis: animadvertisti istud? POL. Atqui animadverti, & quid sibi velit ista tua transitio, dic sodes, nisi molestum est. ROB. Audeo me posse tibi rem declarare, si memoria non defecerit; neque gravabor. Itaque hoc habeto cognitum, inter se auctores tam de nomine patriæ & numero Sibyllarum dissentire, quam cujus carmina sint, quibus de re Christiana testimonia dicta acceperimus. Alii, teste Augustino, de Civitate Dei libro 18, id opus Sibyllæ Erythrææ, alii Cumanæ assignant. POL. De his satis. majora moliamur, quæ à primo prætermissa sunt, quum præsertim nihil sit quod vereamur, ut dies nobis satis sit, ad id disputandum. ROB. Ecquid moliris, quod majus appellas? Vis tuo jure jocari? qui paulo antè dixeras, ad exitum venisse nostram disputationem. POL. Disputationem inquis? Non habes in memoria: dixi enim quæstionem: sed nunc, uti sæpe usu venit, alia mihi quæstio oborta est, tuo judicio discutienda. ROB. Propone, postquam, ut videre videor, noster magis integrescat quàm segnescat sermo, necesse est. POL. Faciam id; quod tibi, ni fallor, valde probabitur. Hactenus de prophetia non pauca dicta sunt: sed unde illa orta sit, nullum verbum. Quare omnis iste noster labor facile reprehensionem incurret, nisi illud prius explicuerimus, quàm hinc digrediamur. nam omnis quæ suscipitur de aliqua rè disputatio, debet ab origine ejus rei inchoari, ut ejusdem rectam definitionem afferre possit. ROB. Illud parce, quæso: tua culpa prætermissum est: qui vix una quæstione absoluta, ecce tibi, alteram subjungis. POL. Verum dicis: sed id mihi non vitio, imò atque adeò laudi, absit arrogantia

gantia verbo, dandum videtur. nam pridie ita noster institutus est sermo, ut hodie à nullo certo inductus exordio faciat, quo mihi passim Peripateticorum in mentem veniat, quorum consuetudo in disputando, quemadmodum Cicero in Tusculana secunda testatur, fuit, ut de omnibus rebus in contrarias partes dillererent, quo sic maxima dicendi esset exercitatio. Ita mihi faciendum duxi, tui colloquii perfruendi causa: etenim nisi ego te hisce captionibus, alias aliis, & eas quidem contrarias subjiciendo, in disceptatione detinerem, jam surrexisses, finemque disputandi fecisses. Rob. Fateris ingenuè extra jocum, ut puto, tuas jucundas artes, quas ipse facilè patior, quum videam, tibi, secundum hunc sermonem nostrum, nihil illis esse familiarius, gratiusque. sed surgamus, quæso, atque quod restat, ambulando tractemus. Pol. Fiat: sed leviter incede, ne fatigere, neve calescas, quo extremum nostri sermonis actum tuo commodo agere possis. Rob. Ad rem aggredior: sed jamjam sudare incipio, ob gravitatem oneris, quod intempestivè imponis. Expectas prophetiæ originem? at quis pro certo dicere audebit? accipe definitionem prius. Prophetia autem est rerum futurarum prædictio, quæ nulla humana opera, nulla cura, nullo denique conatu, quia nescia mens hominum fati sortisque futuræ, innotescere potest. Ac ita cognitio futurorum non statim impendentium (nam, ut heri disputavimus, ex naturali divinatione, per conjecturas, & experimenta, imminentes procellas quibusdam signis præsentimus) ex Dei voluntate, vel potius clementia pendet. Nam quid in ea re potuisset sua opera, labore, aut studio excellere David, qui fuerat pastor, & postea Rex bellicosissimus? aut Amos, itidem pastor? aut Hieremias puer? & longo pòst tempore, Apostoli ferè

fere omnes idiotæ homines? POL. Contra, ac tu affirmas, sunt qui id divinandi munus animæ adscribant, quod illa, uti Plato sentiebat, ex suis initiis, vim quandam ab animæ idæa, quam nos speciem appellamus, adjutam præsciendi futura habeat. ROB. Istud nostri theologi, & in iis Augustinus in primis, pernegant, quum anima nequeat semper divinare, quando vult. Quid, quod Peripatetici omnes accedunt eodem, volentes animam instar nudæ tabellæ, in qua nihil informatum sit, copulari corpori, & eam nihil ordinaria vi naturæ posse cognoscere, nisi per sensus & phantasias intercedentes? Siquidem, quemadmodum Augustinus de definitione fidei tradit, satis constat animam corpori, statim ut est in utero formatum, Dei judicio, creatam ad punctum temporis, conjungi, ut ita factus homo ex anima & corpore constans, vivere incipiat, ac ita vivens egrediatur plenus humanæ substantiæ, ex ipso utero, & postmodum uti anima ratione, ita caro sensibus in dies singulos magis augeatur. Ad illud Lucas Euangelista de Christi pueritia loquens allusit: Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum atque homines. Igitur nemo homo sua opera, vel labore, sed Dei beneficio, prophetiam consequitur: id quod Apostolus Petrus affirmat, scribens eam olim non ex voluntate hominis, sed à Spiritu Sancto allatam. POL. Ad superioris tui promissi partis epilogum subtiliter, copiose, dilucide, feliciter pervenisti: nunc posteriorem absolve. POL. In promptu est, ad idque nitimur. Prophetæ jam inde prope ab initio orbis conditi esse cœperunt. Abraham enim, ut est in libro Geneseos, cap. 20. à Domino propheta vocatur, jubente Abimelech regi, qui Saram ejus uxorem rapuerat: Nunc ergo redde viro suo uxorem, &

orabit

orabit pro te, quia propheta est, & vives. Propheta utique fuit Abraham, ut infrà intelliges, si sermo de ea re inciderit. Pol. Incidet, non dubites. nam ego ad id loci te perducam, ut sis ex occasione data, appositè illud explicaturus. Rob. Fortassè faciam. Item Dominus Mosi ait: Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. In Exodo capit. 7. ea est historia. Pol. Et hoc prophetiæ initium? Rob. Hoc nempe. Pol. Atqui adhuc me incertum rei fugit, quando Abrahæ primò, ut dicis, prophetæ officium illud tributum fuerit. Rob. Si isto modo volueris singularum rerum tempus & causas desiderare, non modò cognoscendi sed ne quærendi, neve dubitandi quidem finem reperiemus: tamen & hoc demonstrabimus. Abraham per visionem Dominus jam inde à principio alloqui cœpit, quum eum in Chanaam ire jusserit, prædixeritque fore, ejus genus postremò possideret eam terræ partem, quæ à Nilo Ægypti flumine ad Euphratem pertinet: item circumsionem, ac multa alia mandarit, quæ per eum Hebræis nuntiata, curataque voluisset. Nota est historia in Genesis libro. Pol. Satis est. at postquam ortum divinæ visionis à fonte repetivisti, consentaneum est, ut simul quæramus, quid causæ fuerit, quamobrem Deo placuerit sua arcana per eum modum mortalibus reserare, quæ ipsorum intelligere maximè interesset.

Robert. Ego verò istuc neque humani ingenii quærere, neque investigare, esse existimo. Quis enim, ut Esaias dicit, consiliarius Domini fuit? Pol. Suspicor prophetas fuisse, quibus sicut tute nuper uno vel altero loco docuisti, Deus sua communicavit identidem consilia, quorum mortales monitos à primo voluerit. Quare explica, atque excute hujus rei intelligentiam tuam.

ROB. Certè venit mihi in mentem hoc momento Amos prophetæ, qui ejus rei caufam reddit, ita inquiens: Non faciet Dominus Deus verbum, nifi revelaverit fecretum ad fervos fuos prophetas. POL. Patefecit Deus omnia fecreta fua prophetis? ROB. Rectè tu porrò interrogas, ut non fit, quod pofthac hæfitemus: propterea audias. Haud equidem cuncta Deus fignificat prophetis, quæ in cœlo agat, vel quæ jam egerit: fed quæ in terris fit acturus, quæ ad hominum falutem pertineant, fi audierint, fi crediderint. Sic Noë edoctus, cognovit futurum diluvium: fic Abraham intellexit excidium Sodomæ & Gomorræ: fic Iofeph de futura feptem annorum fame eft factus certior: fic denique Efaias prædixit fore, ut Chriftus ex virgine nafceretur, atque morte fua nos ab interitu vendicaret. POL. Ecquid, ergo, movet Deum, ut talia mortalibus fignificanda antè curet, quàm ingruant? ROB. Cum clementia, tum juftitia. Pro fua enim benignitate, Deus, uti divus Hieronymus in commentariis in Amos affirmat, femper futura prænuntiat, ne cogatur inferre fupplicia. fiquidem eos quos pœnitet, ac certa fides habet, delectat, fovet. Tam clementiæ eft fervare, quàm juftitiæ, punire eos quos juvat in culpa vitioque effe. Iam habes de vifionibus facris, quæ poftulafti. POL. Ita prorfus: fed plus defidero, ufque eò meum animum tuus lactat fermo, ut femper ejus copiam fitiat. ROB. Si ita feceris, tantum aberit ut hodie vel cœnatum aut cubitum hinc difcedamus, ut nobis etiam ad multam noctem vigilandum putem: quod fortaffe de induftria facis, quò ita me una pariter cœna fraudes, atque rei tuæ familiari confulas, ut ne tibi fim fumptui. POL. Tuis facetiis ac feftivitate utare, licet: eft profectò res

non

non minimi momenti, in qua aliquid temporis ponamus, par est, quò omnis divinarum visionum ratio ritè pertractata dici possit. quod pace tua fiat, quæso. Rob. Exprome tandem quid illud sit, antequam me longioris sermonis capiat satietas. Pol. Reperio olim moris fuisse deorum vatum, ut tribus modis responsa darent: verbis, signis, aut scriptis. Primum ponit modum Vergilius, lib. Æneid. tertio, quum inducit Æneam consulentem Thymbræum Apollinem, de suo itinere. nam à Iove summo Deo cæteri futura docebantur, quod Harpyja Celæno testatur canens:

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.

Qui ita orat:

Da propriam Thymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem. —— Et infert:
Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,
Liminaque laurusque Dei, totusque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces, antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Altero idem Helenum utentem inducit, qui suis Troianis signum certæ salutis dat, inquiens:

Nate Dea. —— Et subjungit:
Pauca tibi è multis, quò tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis. —— Et subjicit:
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,

 Alba

Alba solo recubans, albi circum ubera nati,
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.

De tertio idem meminit, quum apud ipsum Helenus admonet Æneam, ut ad Sibyllam adeat:

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque lacus, & averna sonantia sylvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas & nomina mandat,
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum.

Et in sexto rem quoque ita tangit: — *Foliis tantum ne carmina manda.* Quæ quum ita essent, à te porrò sciscitari libet, an illi prophetæ magni Dei nuntii fando futura, sint istos vates imitati. ROB. Quomodo quis alterum imitari potest, qui illum ætate præcurrerit? Non erant propemodum dii gentium, nedum eorum oracula, quando Moses summus propheta cœpit & verbis suos Hebræos docere arcana Dei, & signis ad credendum inducere, ac scriptis legibus ad bene beateque vivendum instituere, quemadmodum passim in Exodo est. Igitur vates deorum non modi hujus prædicendi futura auctores, sed imitatores dicito: quum ille primitus apud Iudæos ita invaluerit, ut posteriores prophetæ etiam observaverint. nam ut de aliis sileamus, Helias multa verbis, non item scriptis, non pauca quoque Helisæus denuntiavit regibus, sicut libro Regum quarto patet. Per signa ij quoque prophetæ sua oracula identidem protulerunt. Helias enim, quum Helisæus eum postularit, ut sibi duplicem spiritum relinqueret, signum dedit, quo intelligeret se voti compotem factum, dicens: Si videris me, quando tollar à te, erit tibi quod petivisti: sin autem non videris, non erit. Nota est historia eodem libro cap. 2. Helisæus itidem certo signo prædixit regi Ioæ futurum, ut toties magnis cladibus Syriam affice-

afficeret, quoties jaculo terram percuteret: qui ter coràm id fecit, terque postea Syros vehementer afflixit. Mandavit verò scriptis sua vaticinia in primis Esaias, compluresque alii. atque ita prophetæ ante deorum vates, olim aut vocibus, aut signis, aut scriptis futura prædixerant, quos ipsi postea vates insani, fallacesque, mortales credulos decipiendi causa, in divinando sunt imitati. Pol. Nunc certè fateor, mihi plena manu satisfactum esse, teque rem accuratè, copiosè, ac doctè confecisse. Rob. Satis tibi feci? Ita me dii ament, quemadmodum gaudeo tuis optimis post hominum memoriam studiis me obsequi, quæ tam ad valetudinem, quàm ad voluptatem valent: quandoquidem ea de causa ad te diverti, ut postquam aliquantum quieram animum relaxarem. quod facio, ita ambulando, disputandoque, & quidem melius quam venando, aucupandove: id quod vel facere potest, qui infra omnes infimos homines esse censetur. Quare miror nostram nobilitatem in venatione tantum esse, in eaque se à pueris exercere, præ qua permulti reliquas bonas partes parum student. Quocirca tibi multum debeo, qui fecisti, ut rusticando me ad istum sermonem accommodaverim, qui nobis summæ lætitiæ commodoque fuit. Pol. Faciemus hoc idem cras, & quot dies erimus hic in nostra villa, postquam, ut video, nihil est quod malis, qui minimè gravaris mecum diutius sermocinari. Pol. Minimè gravabor, si tu disputando recta incesseris via: hactenus enim tot ac tanta in cœpto de Prodigiis sermoni antevertisti, ut nunc revoluamur eodem necesse sit, si volumus præstare quod à principio nobis faciendum statuimus. Pol. Istud commodum fiet, scrupulis enim omnibus ex via remotis, non offendemus. Et primum omnium occurrit illud Ioseph,

Jacob filii somnium, de quo Iosephus libro Judaicæ antiquitatis secundo meminit. is enim quum aliquando triticum cum fratribus messuisset, per quietem, nocte insequenti, vidit suum manipulum stantem, adorari à manipulis quos fecerant fratres: item Solem & Lunam ac stellas numero 11. secundum terram, sibi ad pedes jacere, honoremque habere: ac postridie ea visa pariter patri atque fratribus patefecit. Ita sanè evenit. haud multo post, pater Iacob cum tota familia, in Ægyptum ad Ioseph, quem audierat apud Pharaonem in summa se gratia posuisse, ivit: qui jampridem illud fore conjecerat, sic somnium interpretatus, ut Luna & Sol parentes essent, quod iste gignat, illa nutriat: & stellæ 11. fratres tot enim erant, qui aliquando Ioseph suspicerent, observarent, colerent. Aliud subjiciam, Pharaonis videlicet visum, cujus idem Iosephus meminit. Ille vidit septem boves pingues, totidemque macras: item septem spicas plenas, totidemque inanes. Ejus somnii à Ioseph facta est interpretatio, annos septem in annonæ vilitate, ac totidem in summa caritate futuros. Item vel Nabuchodonosoris regis Babyloniç somnium non præteribimus, qui vidit statuam capite aureo, brachiis argenteis, ventre æreo, pedibus ferreis: & lapidem è monte dimissum contrivisse statuam: eum verò usque eo crevisse, ut vix à tota terra caperetur. Daniel propheta ex eo somnio prospexit futurum, ut cæteris regnis etiam Romanorum paulatim debilitatis, ac postremò deletis, solus lapis ille immobilis extaret. Sic fuit quando Christi, quem, ut est in Psal. 117. lapidem vocant, & eum Judæi ut ædificatores humani repudiarunt, omnia potestate tenentur. ROB. Perorasti, nec ego te interpellavi. Quorsum, aut quatenus per Deos, ista? Certum erat de prodi-

giis agere, tu tamen muneris oblitus, ad somnia, sive insomnia (nam quid intersit, ex grammaticis non video) reverteris, quæ alias attigimus. Pol. Nihil profecto de via erravi, imo dedita opera ea recitavi insomnia, per quæ tam vera, quam magna portendi audio, adeo ut merito prodigia dici posse rear. Quare rogo, oroque, ut eorum oracula explanes. Rob. Quid opus est interpretatione? quando in illis duobus omnia aperta sunt: in altero enim, teste divo Ambrosio, de Christi Servatoris mysteriis agitur: in altero, ut Origenes ait, benignitas Dei declaratur, qui noluit Israëlitas, quos conservandos decreverat, fame suffocari: in tertio, si quid tectum erat, ipse planum fecisti. Cæterum postquam à proposito aberravimus, præstaret, puto, ut quæreremus qualia, & unde sint somnia: ac ea re quam brevissimè disputata, pergere ad instituta. Pol. Macte virtute, quam maximè me afficis lætitia, quum tibi in promptu sit id, quod à te audire vehementer cupio, quo sane haud mihi, quod sciam, est quicquam antiquius. Rob. Duplex somniorum genus tradunt, unum divinum, alterum humanum: & iis etiam tertium addunt, dæmoniacum. Divinum non modo nostri theologi approbant, sed ante eos Homerus, in primo Iliad. καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν, Item Plato & Aristoteles, somnia à Deo mitti censuerunt: & ea quidem, ut ipsi Aristoteli in libro de Divinatione per somnium placet, sapientibus ac vigilantibus tantum: qui id ea de causa suspicatus est, quod bruta quoque animalia, quodque stolidum vulgus somniaret. Ab eo non multum discrepant nostri, qui volunt visa mitti à Deo certis hominibus electis, non item generatim omnibus. Ita, uti tu nuper demonstrasti, olim Ioseph somniavit: ita reges illi, Ægyptius &

Babylonius, divina hauserunt per soporem oracula: ita Magi, ita Ioseph, vir Mariæ virginis, per quietem moniti sunt, ut illi ad Herodem non redirent, & iste cum puero Iesu, & matre, se in Ægyptum reciperet, quemadmodum est apud Matthæum Euangelistam. Verum enimvero Possidonius, sicut refert Cicero, tribus modis censet deorum appulsu homines somniare: uno, quod animus per sese prævideat, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus sit aër immortalium animorum, in quibus tanquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertio, quod ipsi dii cum dormientibus colloquantur. Hæc de divinis somniis. Humanorum verò, id est, naturalium somniorum causam non unam omnino afferunt auctores antiquissimi. Socrates enim apud Platonem, omnem vim animi in tres dividit partes: & unam vult mentis & rationis participem: aliam, in qua agrestis quædam feritas insit: & tertiam, in qua existat ardor & voluptas. Quæ quum ita sint, concludit alteram partem, dum prima sopita languet, immoderato obstupefacta potu, atque pastu, exultare in somnio, jactarique: & ei à mente atque ratione vacuæ, objici omnia visa tetra, impura, crudelia, quod videatur cum matre aut bellua corpus miscere, aut aliquem trucidare, aut cruciari, & id genus multa turpiter facere. Contrà, primam partem animi, si tertia sedata fuerit, & quis salutari moderatoque cultu atque victu se quieti dederit, tum agitatam erectamque ad consilium, ac saturam bonarum cogitationum epulis, se vegetam acremque ad somniandum præbituram: & sic futurum, ut ei visa quietis occurrant tranquilla, atque veracia. Igitur Plato jubet ita ad somnum proficisci, corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat: Ex quo Pythagoras

goras fertur interdixisse, ne sui discipuli faba vescerentur, quod ille cibus habeat magnam inflationem, contrariam tranquillitati mentis vera quærentis: quia quum animus est sevocatus à societate, cogitationeque corporis, tum divinat: illudque magis facit, appropinquante morte. id quod experiuntur, qui sunt quopiam mortifero morbo affecti. Imò si velis magis minusve somniare, à Plinio edocebere, qui lib. XXVIII. auctore Fabiano, tradit somniari plurimum supino cubitu, sed prono nihil. Sicuti verius somniari ajunt, post mediam noctem. Horat. in fine primi Sermonis.

Atque ego quum Græcos facerem natus mare citra
Versiculos, vetuit me tali voce Quirinus
Post mediam noctem visus, quum somnia vera,
In sylvam, &c.

At Aristoteles dicit, naturalia somnia identidem fortuitò temerarieque incidere. quorum tria refert genera in eo libro, quem de Somno & vigilia scripsit: primùm, quod causa: alterum, quod signum existat eorum quæ prævidentur: tertium, quod accidens vocat, quando neq; causam neque signum insomnium dat. Exempli gratia. Per somnium video Italiam repentè ardere bello, perinde ac acciderat. Ea nocturna visio ut belli caussa non est, nec item signum. Cæterùm signa in ægrotantium somniis maximè apparent, ut affectionum animi aut corporis indicia, quæ Medici periti cum primis observant. Causæ autem rei futurę ita existunt, ut si quis Romam sibi petendam statuerit, & illius consilii, quanquam ejus specie in sensus interioris sede locata immemor factus, postea somniaverit meditatū negotium agere, & sic admonitus iter Rom. susceperit, tum tale insomniū itineris faciendi causam fuisse constabit. Atque sic somniorum alia causam, alia signum, alia

alia neutrum illorum præbere dicuntur. Ad fortuita insomnia redeo, quæ ita accidunt, ut cogitationes nostræ diurnæ esse possint causæ, quare eadem noctu agitemus: quemadmodum fieri, ut quæ somniaverimus, sint principia earum rerum, quas secundum quietem molimur, mente facta quasi via, ad eas se actiones futuras accommodante, in quarum antè simulacris per somnum versata fuerit. POL. Perplacent omnia, & præsertim quæ ex Socrate exposuisti: sed secundum istas tuas regulas non percipio, unde falsa esse possint somnia. ROB. Pugnantia inter se, bona tua venia dictum sit, garris, qui tricari videris, quum ais cuncta placere, & ignorare errorem in insomniis: perinde quasi nihil falsi, nihil ficti, nihil vani per vigiliam cogitemus, meditemur, imaginemur. quum paulò antè probaverim, actiones diurnas plurimum nocturnarum esse exemplar. POL. Idipsum rectè notavi, sed non satisfacit: sexcenta mihi visa his viginti annis occurrerunt dormienti, quorum imaginem ullam animus meus vidit nunquam. Ex quo cum Poëta consentio, qui de ea re verè canit: Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manens. ROB. Imò idem alibi affirmat, somnia sequi actiones nostras, quum inducit Didonem, amore sauciam, anxiam, perculsam, ita Annæ sorori loquentem:

Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?

Atqui miror ejusmodi visa tibi occurrere, qui dies noctesque in literis versaris, quando tales, teste eodem Aristotele, non nisi suis virtutibus digna somniant. POL. Me equidem totum, ut ais, jampridem istis studiis dedi, in iisque maximè acquiesco: sed fateor, nonnunquam rei domesticæ cura angimur: nam habemus domi istos nostros ministros propè semper otiantes, ecquid enim aliud

aliud apud nos ſacerdotes facerent? qui quum, ut moris eſt, prælongis enſibus atque ſcutis continenter alligati ſint, neſciunt ſtare loco, ac aliquando altercantur, rixanturque: & quia tales apud nos, uti ſcis, Domino ornamento ſunt, idcirco eorum moleſtias neceſſariò devoramus. Rob. Id certe cauſa eſt, quamobrem minus tibi convenientia ſæpe ſomnies: quandoquidem ut aqua valde mota aut nullam imaginem, aut informem reddit, ita concitatus animus nihil ſynceri per quietem cernit. Pol. Ergo nebulonibus ac fatuis, qui plurimum ab omni cura vacui ſunt viſa objiciuntur veriora Rob. Non dicas veriora, ſed minus multa. Atque ita habeto, eos qui ſomniant, aliquoties vera ſomniare: etenim quis adeò artis eſt rudis, qui ſi tota die jaculatus fuerit, non attingat aliquando ſcopum? Quapropter non eo inficias, falſa mitti nobis ſomnia: ſed vel tibi dico, cum Cratippo, qui ita uſus eſt oculis, ut vera cerneret, eum habere ſenſum oculorum vera cernentium: contrà, qui oculorum viſu eſt deceptus, ſæpe falſa cernere. Et quia nemo non oculorum viſu, qui fallaciſſimus eſt, decipitur: ita ſomnia præter divina, & ſi libeat, quædam naturalia, quorum noſtræ actiones umbræ exiſtere poſſunt, vana omnia habenda, quum fortuito ſæpe accidat, ſic, ut veluti ebrii ſæpenumero ſomniemus impura omnia, uti antè ex Socrate collegimus, aut quæ nunquam viſa ſint. Vnde natum, ut qui errant, deliꝛant, inſaniunt, eos ſomniare dicamus. Quapropter Moſes ſapienter lege ſanxit, ne obſervarentur ſomnia, quandoquidem ita generatim, ſemper divina excipio, inania reperta ſunt, ut ex eorum obſervatione, pauca admodum reſpondere eventa, collegerit ſuperſtitioſa antiquitas. Pol. Effare palam: putas naturalia ſomnia ex-

cludenda, necne? ROB. Si naturalis sit causa, cur putarim excludenda, vel damnanda? quum natura, ut divus Ambrosius de fuga seculi ait, boni operis magistra sit. Exemplo nobis positum sit: Ego cogito, statuo, delibero, cras ire rus, si hac nocte me rus iturum somniavero: ecquid hic novi erit, quod observem, nisi ut faciam, quod decreverim? Aut si turpe facinus facere putarim, & tale quid sese mox mihi dormienti objecerit, quid mirum? Verùm vel mihi bono esse poterit, quum, si sapiam, ea sceleris imagine motus tum debeam à facinore abhorrere. Ac natura sic boni operis magistra. Proin non est, quòd me istis quæstiunculis moreris. POL. Missa hæc faciamus, ut tibi detur, quod opere poscis tanto. Cęterùm unum postulo, quid sit, quamobrem visa interdum multis tegantur involucris. ROB. Id si divina sint, fit, ut qui intelligit, sic cognitum habeat se divino afflatum lumine, quando semper lumen adest in divinis somniis, declarans, quale sit Dei mandatum. Sic Ioseph intellexit somnio monitus sibi cùm puero & matre illius fugiendum primo quoque tempore in Ægyptum. Sic Magi perceperunt, ad Herodem sibi non redeundum esse. Sin naturalis causa non insit, atque non facile percipiat, ut jam certò sciat, dæmonum artificio ea objecta esse visa. Ac istud est tertium somniorum genus, quo bene multi irretiuntur, nisi prudenter caveant. Habes, quod quæsivisti: jam tuo fungere munere. POL. Nunc tua opus est virtute, cujus, auctore Cicer. de Offic. interest, in primis perspicere, quid in quaque re verum, syncerum, consentaneum, & consequens sit: id quod maximè poscit prodigiorum ratio, quam ut tandem ritè reddas, omnibus tibi neruis contendendum, laborandumque arbitrare. At ipse illud primum omnium proponam, quodà Iosepho

pho antiquititatis Iudaicæ lib.5. refertur. Quum enim reges Ammoreorum numero quinque, junctis pariter armis, ac viribus, bello peterent Gabaonitas, Iesus Hebræorum dux amicis (paulò enim antè Gabaonitas in fœdus receperat) suppetias laturus, dum in reges movebat, ecce subitò Dei nutu, nimbus cum saxorum grandine, crebrisque fulminibus, in eos exortus est: & inde quum fugientes miraculo territos Iesus persequeretur, ut eum dies non deficeret, Sol aliquandiu stetisse dicitur: adeò ut memoriæ apud Hebræos proditum sit, nunquam post homines natos longiorem extitisse diem. Rob. Nego isthuc prodigium dici posse, quum, uti ais, divino nutu factum sit, per quod nihil portendi quisquam judicare potuit, quum repentè inciderit eventus. Ex quo miraculum potius, auxiliumve divinum per tempus latum appelles licet: quod facit, ut de ejus causa reddenda, meum nihil esse rear hoc loco agere: quinimò mitte deinceps miracula referre, ut ne dicamur temerarii, quòd videamur velle arcana Dei perscrutari, qui nos talia non scire, sed mirari voluit. Pol. Faciam quod jubes, & ut felix faustumque sit principium narrandi, dabit prodigium condendæ Atheniensium urbis: unde Cicero in oratione pro L. Flacco, ait humanitatem, doctrinam, religionem, fruges, jura, leges ortas, atque in omnes terras distributas putari. Siquidem ubi Cecrops in Attica regnum obtinuit, fertur olea in arce illa quæ postea Palladi dicata est, sponte enata, & fons haud procul subitò erupisse: atque iis prodigiis commotus Rex, ad Delphicum misisse oraculum, responsumque datum, oleam significare Minervam, quod ea arbor in ejus tutela esset: & aquam, Neptunum: in civiumque manu esse, ex utrius nomine urbem novam appellatam vellent, atque inde habitis

habitis comitiis, mulieres, quibus apud Atticos, per leges, perinde ut viris, licebat suffragium ferre, superasse numero virorum partem, ob eamque rem à Minerva, quam Græci vocant ἀθηνᾶν, id est, Athenam, esse Athenas nomen urbi inditum. ROB. De qua fece ista hausisti? narrasti fabulam, uel historiam prodigii? POL. Fabulam, quia scio te nugas stomachari, de Industria omisi, quam Poëta in primo Georgicorum tangit, ita invocans:

—— Tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti.

Et paulo post. *Oleæque Minerva Inventrix.*

ROB. Si historia est, non fuit prodigium: ecquid enim causæ ortus ejus arboris existere potuit, cur suspicarentur aliquid de nomine imponendo novo oppido, esse prænuntiatum: quum quotidie videamus ejusmodi arbores, quæ nucleis vel baccis feruntur, in alienis locis nasci: ut nucé in quercu, laurum in ceraso, cerasum in mœnibus, semine in ea loca, aut in aliquas corticum rimas casu ab avibus deportato. vel humana vi projecto, & tamen nullum inde eventum sequitur. Item ubi locorum non manant fontes, si terra quæ fœta est aquis, parum scalpatur? Quare non video in ea re aliquid inesse præsagit. O cæcitatem verè amentium hominum, ita Minerva, olea in alieno loco nata: ita Neptunus, fonte subito scaturiente admonitus, Atticam suis muneribus honestavit? Fuit illa nempe ars, fuit dæmonum, qua Cecrops circumventus, eos de re minimè quærenda, utpote quæ nullam addubitationem afferre debuisset, stultè consuluit. Paratus es, cerno, illud mihi opponere, Plinium lib. Nat histor. XVII. in prodigiis habere, si arbores in suo non crescant solo. POL. Eram sanè. nam ille tradit, prodigio fieri ex dulcibus poma acerba, aut dulcia ex acerbis: ex caprifico,

prisco, ficum: ex olea, oleastrum: item arborem in Cumano subsedisse, & inde magnos rerum motus, bellorum etiam civilium sequutos. Rob. Bella mehercule eventorum prædictio: perinde quasi non liceat in dies singulos videre lætas sterilescere arbores, ac steriles rursus fœcundas fieri, si in pingue solum transferantur. id quod demonstrat Vergil. libro Georgicorum secundo:

Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt.
Quippe solo natura subest: tamen hæc quoq; si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint sylvestrem animum, cultuque frequenti
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Necnon & sterilis quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet.

Item cum constet, magnis aliquoties ortis imbribus, passim fieri in agris labem, terrasque desidere, ad infinitam altitudinem, ac villas, nedum abores in illum hiatum sæpenumero corruere. Quæ quum ita sint, similiter levitatis judicio esse talia observare, indeque rerum eventus quorum in iis haud ullæ existere potuere causæ, metiri, quorsum pusillus culex tendat iter, dum acerbè stridens mediis feruoribus, circum Padi ripas volitat. Pol. Ad alia transeamus. Livius libro ab Vrbe condita primo, refert Servio Tullo, qui Tarquinio Prisco Romanorum regi in regnum successerat, caput arsisse, & Tanaquilem reginam prodigium interpretatam, affirmasse viro futurum, ut ille puer summos consequeretur honores: id quod evenit. Rob. Quod evenit, intelligo: at causam non reperio, quin nec quærendam puto. flammam enim illam pueri dormientis caput complexam, Plinius assignat mirabili ignis naturæ, ita libro secundo, cap. 107. scribens:

Quin & repentinos ignes existere, & in aquis, & in corporibus etiam humanis emicuisse, Transimenum lacum arsisse totum, Ser. Tullo dormienti in pueritia ex capite flammam emicuisse: Lucium Martium in Hispania, interemptis Scipionibus, concionantem, & milites ad ultionem exhortantem, arsisse simili modo, Valerius Antias narrat. Vide, nihil hoc loco flammam portendisse, Plinius dicit. Sed neque Livius Lucii Martii flammam prodigiosam probat, quum libro tertiæ Decadis quinto, sic de ea meminerit: Apud omnes magnum nomen Martii ducis est, & veræ gloriæ ejus etiam miracula addunt, flammam ei concionanti fusam è capite, sine ejus sensu, cum magno pavore circunstantium militum. Hæc ille. Flamma ergo altera Servio regnum prædixit, altera verò Martio haud quicquam? At dices: Imò Martio victoriam, quam de Carthaginensibus paulo pòst reportavit. Respondebo, istuc à Romanis militibus minimè notatum, qui, uti Livius ait, flammam loco miraculi, non item prodigii habuere. Et id quidem sapienter. nam tales flammas Aristoteles Meteororum primo, docet mira naturæ vi, in infima etiam regione cœli gigni, variasque præ se ferre formas. Atque hinc concludere licet, illam flammam Servii vana hominum opinione prodigium regni fuisse, postquam talia naturæ opera voluit vetustas non ratione, sed sola futili eventorum observatione metiri, causamque eorum dementer ducere. nam non flamma fuit in causa, quamobrem Priscus Tarquinius Servium sibi generum delegerit, ei enim filiam despondit: sed ejus indoles, ejus genus: quippe ille Tullo patre regia familia orto, qui Corniculi excidio, pro patria fortiter pugnans interierat, & Ocretia matre nobili muliere natus est, habitusque servus, quod mater gravida apud

Tarqui-

Tarquinium captiva fuerit. POL: Vis illud saltem dare, eam flammam injecisse Tanaquilis animo Servii indolis præsagionem? quandoquidem, Cicerone teste, in Platone futura eloquentia ex eo prævisa dicitur, quod ei in cunis parvulo dormienti, apes in labellis consedissent. Idem quoque in divo Ambrosio accidisse, memoriæ proditum est. Quid, quod Midæ illius Phrygii divitias fore immanes prædictum est, quia ei puero dormienti formicæ in os tritici grana congesserint? ROB. Concedo, si ista omni modo vera sunt: nam videntur mihi bellè conjecta. aut, sicut vulgò creditur, si nutu divino facta non negaveris. Nec obstat, quod Plato & Midas nostri cives non fuerint. Etenim tantum apud Deum virtus & benefacta valent, qualia vel in iis ambobus, ille fore prospexerat. ut (auctore divo Augustino libro de Civitate Dei 5.) Romani sic meriti fuerint, ut ipse Deus verus quem non coluerant, eorum auxerit imperium. POL. Luculenter, scienter, sententiose ac verissimè tu quidem, ut omnia semper, quæ scire cupiveram, explanasti. Quare jam necessariò & sermonis & ambulationis finem faciamus. nam, uti vides, tempore excludimur, Sole festinanter ad occasum tendente iter.

P. O.

POLYDORI VERGILII VRBINATIS

DIALOGI DE PRODIGIIS, LIBER III.

ROBERTVS.

ISTVM tertium diem, qui jam obrepsit, ne nobis quidem vacare sinamus à disputatione, quò tandem secundis quasi ventis huc vecti, cursum nostri sermonis de prodigiis, feliciter conficiamus. Quoniam autem in oratione tua, quæ haud scio quantum in se habere possit veritatis & rationis, quum in re superstitiosa ac vana versetur, ut insit saltem ordo, placeat illam manare à partibus quatuor: quarum una sit ominum, ostentorum, auguriorumque: alia motuum cœli atque terræ: tertia monstrorum, ac portentorum, quarta mirabilium, quæ omnia antiquitas in prodigiis habuisse videtur, quò sine ullo errore, ad rationem veritatis via perveniamus, à nobis jam inita. Ac sic ut commodum quæ cœpisti persequare, & ipse simul ad ea argumenter, licebit. POL. Gaudeo utique præscripsisse mihi te, quatenus à me disputari velis, qui ne digitum quidem à linea discedam. Sed jam ad rem. Quum Æneas ad Italiam aspiraret, Anchises ejus pater omen futuri tumultus notavit ex equis, quos vidit pascentes. Vergilius est testis, qui libro Æneid. 3. sic canit:

Qua-

Quatuor hic primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises: bellum ô terra hospita portas,
Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.

Romulus, orta cum Remo fratre de imperio discordia, augurio Rex est declaratus, qui urbem conditam ex suo nomine Romam appellavit, quæ etiamnum urbium regina habetur. Lucius Tarquinius Priscus, Demarathi Corinthii filius, ob seditiones domo profugus, & in Hetruriam profectus, quum Tarquiniis peteret Romam, ita accidit, ut ei ad Ianiculum carpento sedenti, aquila pileum sustulerit: & quum altè volasset, inde reversa capiti reposuerit. Tum Tanaquil uxor, ut Tusca mulier, ab ineunte ætate prodigiorum perita, omen futuri imperii ex ea re accepit, ac non multo pòst Priscus in Anci Martii Romanorum regis demortui locum subrogatur. Tarquinio Superbo Romanorum regi omen perpetuitatis Romani imperii subitò extitisse fertur, quod dum in Tarpejo monte, templi Iovis fundamenta faceret, Terminus Deus, cui cum nonnullis aliis diis, sacellum eo loci erat, noluerit augurio cedere. Sed & magnitudinis imperii inde omen alterum sequutum. quippe in ipsis fundamentis, hominis caput integra facie repertum, quod & monti nomen Capitolium indidit. Tertium superioribus contrarium postremo regi fuit, quum anguis in regiam irrepserit, ex quo Tarquinius casum suum conjectura auguratus dicitur. auctor T. Livius. At hæc observatio multo celeberrima ad posteros manavit: nam Marcus Marcellus Consul, collega Tito Quintio Crispino, quum immolaret, in prima hostia jecur sine capite inventum: & Cassini examen apium consedit, muresque in Capitolio aurum roserunt. Illo ipso die ambo consules juxta Tarentum, ab Anni-

Annibale insidiis intercipiuntur. in quo tumultu Marcellus interfectus est. C. Domitio Ænobarbo, L. Quintio, consulibus, Tybris contra quam consueverat, loca plana urbis inundavit. Haud ita multo pòst, bellum cum Antiocho Syriæ rege ortum. Paulus Æmilius Cos. post DXC. annum, quam urbs condita est, iturus ad bellum faciendum Perseo Macedoniæ regi, omen victoriæ accepit à filia, nomine Tertia. Is è senatu domum rediens, offendit puellam tristiculam: sciscitatusque quid esset, cur ei dolor inureretur? Mi pater, illa inquit, Persa periit. Tum pater puellam arctius complexus: Accipio omen, inquit, filia. nam catella, Persa nomine, mortua erat. Id ferè temporis, duo angues in lecto Sempronii Gracchi reperti sunt, quos: ut ille comprehendit, ab aruspice monitus est, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum: si fœminam, ipsi. qui tantum abfuit, ut suam Corneliæ uxoris vitæ salutem prætulerit, ut fœminam protinus emiserit, ipse paucis post diebus è vita excessit. Hujus Gracchi filius Tiberius, Tribunus plebis, eo illo die quo est in Capitolio interfectus, offensionem pedis ut dirum & mali ominis ita abhorruit, ut domum redire voluerit, sed amicorum hortatu confirmatus in fatum incidit. C. Claudius & L. Petellius Coss. quum, ut moris erat, immolassent victimas, jecur subitò tabuit. Nec ita multo post, Claudius morbo, Petellius Ligurum armis interiit M. Marcello, P. Sulpio, Coss. dum comitia fierent, miluus volans mustellam raptam de Iovis cella in medium consessum patrum demisit. Eo ipso anno ubivis gentium pax parta est. Iam tum, credo, in hominum mentibus inhæserat, mustellæ occursum ominosum esse: id quod hodie observatur, quando Reipubl. Romanæ bono fuit, quod illa mustella è medio sublata est, ut

est, ut ne ultro citroque ad comitia commeantibus fortè obvia facta, metum alicujus impendentis periculi injiceret. P. Africano, C. Fulvio, Coss. Minturnis lupus vigilem laniavit. In Sicilia, Romanus exercitus à fugitivis superatur. Antiochus Syriæ Rex quum Parthis bellum faceret, hirundo in ejus tabernaculo nidulata est. Ille commisso prælio, occiditur. Ser. Flacco, Q. Calphurnio, Coss. bubo in Capitolio cecinit, quum apud Numantiam res Romana inferior fuit. P. Plautio, M. Fulvio, Coss. bubo in Capitolio visus, quum Fregellæ ob factam in Romanos conjurationem sunt dirutæ. M. Æmilio, D. Bruto, Coss. Didius Lælius Pompeji legatus, quum adversus Q. Sertorium in Hispania bellum gereret, inter pabulatores occiditur: quod fatum ipse sibi timuisse dicitur, propterea quod viderit accipitrem supra caput volitantem. Sergio Galba, M. Scauro, Coss. avis incendiaria in Vrbe visa, quum Pado ac lacu Arretino intumescente, multa hominum millia obruta sunt. C. Iulius Cæsar dictator, illo die quo primum in sella aurea sedit, quum sacrificaret, in bovis optimi extis cor non invenit, unde suum interitum præsentire potuit. M. Lepido, Munatio Planco, Coss. dum apud Philippos Thraciæ urbem Brutiani milites in prælium contra Octavium, & M. Antonium irent, in castrorum porta offenderunt Æthiopem: quem tametsi ut alicujus adversæ rei nuntium illico trucidarunt, tamen malè pugnatum est, & Brutus ac Cassius duces interiere. Circiter annum salutis humanæ, L. Claudio principe, in Britannia simulacrum victoriæ quod Camuloduni erat, subitò conversum retro, quasi hostibus cederet, quum facta repentè insulanorum rebellione, ad LXX. Romanorum sociorumque millia cæsa sunt. Auctor Cornelius Tacitus. Anno salutis M.LXVII quum

quum Guilielmus dux Normaniæ infestis armis Angliam attigisset, ubi in terram descendit, victoriæ omen accepit, ex eo, quod altius in harena vestigia posuerit: qui statim post, superato Haraldo rege, in insulæ possessionem venit. Quid, quod omen ex quavis re accipi solet? Nam ex aurium sono, bonum vel malum: ex vini salisve effusione in mensa, observatur etiamnum. Item nostrorum quoque monachorum occursus, præsertim matutinus, vulgò ominosus habetur, eaque vana opinio ubique gentium, per hominum animos jampridem pervaserat. Sed ex innumerabilibus, jam ne plura: quando reliqua omnia ejusdem generis sunt, ita ut si hæc quis refutaverit, cætera jaceant necesse sit. Tu ergo quid habes de istis dicere? ROB. Perorasti, pro tuo jure: nunc ad pestiferas veterum nugas, dæmonumque technas pauca refellendi causa respondebimus: & ad id ominis in primis, quod ais Æneæ ad Italiam applicanti primum extitisse. Anchises equorum ostento, bellum Æneæ filio cum Italis fore conjectavit, idque tu Vergilii testimonio comprobasti, nec ultra progressus ad alia transivisti. Quæ malum est ista tua reticentia? dimidiatam enim Anchisis interpretationem recitasti, callideque, ut reor, subticuisti, quæ ille de equis apud eundem poëtam subjecerit, inquiens:

Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frena jugo concordia ferre,
Spes est pacis, ait.

Nota, quæso, quæ sit conveniens & conjuncta constantia interpretationis ostenti, quod in utranque partem sic vertitur, ut nihil certi ostendere, nihil fidei facere possit. quum inter se valde repugnantia contineat: nil enim est tam paci contrarium, quàm bellum, atque bello, quàm pax.

pax. Vnde sequitur, ut illi equi casu id temporis ita pascentes, non videantur aliud certius cuiquam portendisse, quàm ventri satietatem, atque herbæ perniciem. Quod autem Romulus urbem Romam auspitio condidit, quid fecit aliud quàm quod perspicuè ostendit, se cum oculis tum mente captum existimare, esse in providendis rebus augurandi scientiam: & exemplum posteris reliquit, quò insanirent perpetuo? Id quod naviter est secutum. nam tanti semper Romanis ejus institutum, tametsi delyrationis maleficæ plenum, fuit, ut illud mordicus omni tempore, atque accuratè retinuerint, ad vulgi magis opinionem, quàm ad ullam reipublic. utilitatem: quamvis pro certo semper habuerint, Romulum auspitiis, Numam sacris constitutis, talia civitatis jecisse fundamenta, ut nunquam cadere posset: qui ita falsis opinionibus adducti, augurum quasi æternorum rerum rectorum collegium, jusque condiderunt. O vim erroris vehementem, Videamus, per Deos immortales, quantum aves suo volatu, garritu, gustu, aut cantu, rebus humanis emolumenti utilitatisque attulerint, quando ipsa Romana civitas summa auguriorum observatrix, funditus contra Romuli auspitium tandem omnibus libertatis bonis, statim post septingentesimum annum, quam condita fuerat, à C. Iulio Cæsare eversa est. Ita Romani operam auspitiis futiliter datam luserunt. Quod longè prudentissimus Solomon ita usuvenire, scienter demonstrat, quum de homine mendaci loquitur in suis Proverbiis: Qui nititur mendaciis, is pascit ventos, idem autem sequitur aves volantes. Porrò ille perinde frustra laborat, qui sequitur aves volantes, quum consequi nequeat: ac qui earum observat volatum, quia quorsum sint ituræ, nemo homo certum scit. Cæterùm jam ad

rationem

rationem naturalem veniamus, qua duce, omnem, spero, veterum religionem eradicabimus. Siquidem belluæ sensu tantum moventur, ad idque solum quod adest, quodque præsens est, se accommodant, nihil præter serenas turbidasve tempestates, uti á nobis abhinc biduum, in primo nostro sermone apposité demonstratum est, futurum sentientes. Quocirca aves, ut rem nostram tantum agamus, naturæ impulsu, utuntur sui corporis motu, ut volunt, membraque porrigunt, contrahunt, flectunt, contorquent, eaque omnia anté efficiunt, quam cogitent. Quæ quum ita sint, quotusquisque est adeó mentis errore affectus, cui permirum videri debeat, si aves hac atque illac volantes, sese in unum vel alterum locum abdant? tum á dextra, tum á sinistra parte canant? Nam nostri, teste Cicerone, sinistra, Græci & Barbari dextra, meliora ducebant. si quum fame affectæ raptim pascuntur, aliquid ex ore cadat: si trepudium denique faciant: & tamen mortales quamplurimi insulsissimé eos motus, ut certa rerum futurarum signa, olim observabant: perinde quasi aves ipsæ, Iovis, qui eis instar Dei omnipotentis erat, interpretes fuissent. Atque hæc ratio facit, ut hominem, unum animantium omnium rationis & consilii plenum, non mediocriter pudere debeat, credere Deum dare sibi vias ad exitus rerum prænoscendos, per aviculas: quæ quum volitare incipiunt, ipsa nesciunt, quó ire velint: ac ita fidem præbere aruspicinæ arti, post hominum memoriam fraudulentissimæ, ab Hetruscis, ut ipsi prædicabant, quondam quæstus faciendi causa fallaciter excogitatæ: quæ quatenus valeat, haud quisquam omnium dilucidius festiviusque, edocuit, quàm Mossolamus, homo Iudæus, virque rei militaris scientia, ac singulari prudentia præditus. Is teste

Iosepho

Iosepho contra Appionem, post Alexandri mortem, Macedones Græcosque sequutus, quum aliquando in expeditionem duceretur, & in itinere augur visa in arbore ave, augurium captare vellet, utrum præstaret, pedem ex eo loco efferre, an referre, atque juberet agmen consistere, statim religionem aversatus, eam avem sagittis confecit. Quo viso, augur & socii quum ira flagrarent, ille avem de terra sustulit, atque inquit: Ecquid furitis mali dæmones? ecce avem, potuitne istæc nostri itineris eventum prædicere, quæ suæ salutis nescia fuit? si enim futura prævidisset, haudquaquam se in eam arborem contulisset, metuens ne à Mossolamo sagittis peteretur. Quod tu documentum sapientiæ plenum in tuo de Inventoribus rerum opere, commodum posuisti. Iam exploratum habes, aruspicinam rem commentitiam esse, hicque ita jacere, ut qui ei fidem adjungat, in manifesto errore versari dubium non sit. Sed fortasse mihi tu non intempestive, nec ab re, objicies illos corvos, quos in Regnorum tertio libro legimus, apportasse in solitudinem Heliç prophetæ cibaria. Cujus sane rei nihil est quod aut causam, aut rationem reddendam quæras, quum illud factum constet jussu Dei cuncta regentis. Est quisquam, qui tanti rectoris censor esse possit, vel debeat? Hæc hactenus satis commode, sermonis gratia. Verum res nostra bene se habet. jampridem desitum est apud nos augurari: nunc aviculas, ut Dei nuntias non observamus, sed eas animi causa, interdum capimus, dulciterque edimus: id quod Christianæ religioni duntaxat referendum est acceptum, quæ nos ita instituit, ut tandem aliquando saperemus. Ad reliqua transeamus. Quod per aquilæ augurium, Tanaquil mulier Hetrusca perita fraudis prospexit futurum, ut Tarquinius Priscus vir aliquando Rex crearetur, id nego esse

factum, nam Livius non tradit quempiam, præter uxorem, vidisse aquilam auferentem, & reponentem ejus capiti pileum. Tanaquil potius auro, cujus copiam habebat, quàm augurio freta, jampridem, ut testis est idem Livius viro, quem honoratum videre cupiebat, Romam migrandum existimarat, quod ei in mentem venisset Tatii regis, hominis Sabini, qui in ea regnum obtinuerat: item Numæ advenæ, ad id accersiti: quorum exemplo mulier honoris aviditate inflammata viro persuasit, ut ab Tarquiniis Romam peteret. & quum audiret novum populum facile ut rudem ad auguriorum admirationem rapi, eo artificio usa est, quo multitudo adducta, simulque largitione excitata, Priscum dignum fortuna quàm amplissima putavit. Ad omen perennitatis imperii Romani veniamus. Terminus Deus noluit Tarquinio Superbo regi, templum Iovis in Tarpejo monte condituro, cedere loco. Sic jam tum certa quasi opinio per animos hominum peruaserat, rem Romanam perpetuam fore. Vnde illud apud Vergilium, Iovis oraculum:

Imperium sine fine dedi. Ad id vel Horatius alludit, quum libro tertio Carminum sibi blanditur de æternitate sui operis, ita canens:

Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit libitinam, usque ego postera
Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cum tacita virgine pontifex.

Sed heu, ut omen vanum, ita nihil valuit. cecidit enim tantum imperium, vel etiam ante diem, quum vix DCC. annos libertate incolumi steterit: tot siquidem à Romulo urbis conditore interfuerunt, usque ad Cæsarem & Pompejum, Reip. eversores. Catullus:

Eone nomine urbis opulentissimæ
Socer, generque perdidistis omnia?

Rei

Rei magnitudinem alterum omen, uti exposuisti, portendit, quod reperto in ipsis tẽpli Tarpeji fundamentis humano capite, vates pronuntiarint, eo loci arcem imperii fore. Hic te eatenus vacuo animo attentũ volo, ut tandem intelligas eos vates dolis semper armatos, ejusmodi ostenti fraudulenta interpretatione, & artem suam omni religione, & mortalium pectora, si sapuerint, solicitudine quærendi futura, in perpetuum evacuasse. Viso ostento, senatus legatos in Hetruriam misit, sciscitatum quid portenderet. Olenus Calenus, longè id temporis celeberrimus vates, illud omen fortunatum ratus, per callidam interrogationem in suam gentem transferre tentavit: quippe qui postquam circunducta baculo linea, locum ponendæ ædis in solo ante se notarat, sic fatus est: Hoc dicitis Romani, hic templum Iovis futurum est? hic caput invenimus? Romani à filio vatis admoniti, si responderent, Hic, fatum in Hetruriam transiturum, responderunt: Non equidem hic, sed Romæ, caput inventum dicimus. Ac ita retentum augurium. O inauditam delirationem, maximè tamen utilem non temerè quicquam credentibus. hinc cognoscere licet, quid ponderis auguria, quid ostenta, quid portenta apud nos habere possint, si recta sapimus. Sed quia uno argumento, cætera id genus insanarum mentium commenta repudianda ducimus, utemur istiusmodi fatalis rei definitore locuplete Plinio, homine ejusdem sectæ, atque illi fuere, qui prodigia primùm observare cœperant. Is itaque lib. Natur. historiæ XXVIII. Postquam Oleni vatis fraudem descripsit, ac aliâs tale quid accidisse, quum quadrigæ fictiles quæ in fastigio ejusdem templi ponendæ erant, in fornace crevissent, ita subjicit: hæc satis sint exemplis, ut appareat ostentorum vires & in nostra potestate

 esse,

eſſe, ac prout quæque accepta ſunt, ita valere. In augurum certè diſciplina conſtat, neque diras âves, neque ulla auſpicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, obſervare ſe ea negaverint: quo munere divinæ indulgentiæ majus nullum eſt. Hactenus Plinius. [illegible] ſumma noſtræ diſceptationis, hæc uña ratio, concluſio, & veritatis teſtificatio, tibi inſtar ſit omnium argumentationum: quando jam teſtimonio tanti auctoris diluxit, in auſpitiis, in prodigiis nihil religionis, nihil fati, nihil veri ineſſe: ſed vanam tantum ſuperſtitionis opinionem noſtram exiſtere, quum illa ſine iſta non habere vim ullam in nos, jam certò ſcimus. Ex quo ſequitur, ut nullum ſit neque auſpicium, neque augurium, neque prodigium, ſi nos nullum obſervemus: quo profectò nil verius dici poteſt. Quum igitur ſis rem aliquam inchoaturus, ora Deum, ut felix fauſtumque ſit, eique uni cuncta committas, præterea nulli alii, neque avibus, neque portentis, neque extis, neque falſis vatibus: id quod ſi feceris, res tua commodum cadet, & ad te prodigia minus pertinebunt: quod Plinius munus divinum appellat, & id quidem ſapienter. nam quum tot malæ artes ad nos pervenerint, beneficium Dei eſt, ſi ab illis poſſimus manus abſtinere. Deſine proinde obſervare, ac credere, aves, aliaſve beſtias, ſive cœli & terræ motus, aliquid tibi portendere, quod facere in tua eſt poteſtate, ut Plinius ait: atque ſic miſera liberaberis ſolicitudine. Animadverte quæſo, cujuſmodi erat illud inventi capitis fatum, ſi fraude Hetruſcis bono, & Romanis malo eſſe potuerit? Vnde proficiſcebatur? an à Deo? quem ajebant ſic dare vias mortalibus, ad ſignificationem rerum futurarum ſcientiæ? Quod ſi ita eſſe facias, apparebit inconſtantiam cadere in ipſum Deum, quo nil ab eo eſt alienius. Ergo non eſt quod amplius dubia

bia de prodigiis sumamus, pro certis atque concessis, quum eorum vires perinde in nostra resideant opinione, ut morbi gravitas in ægrotantium cogitatione: si enim vehementer febris accessio menti inhæserit, ita fiet, ut citius accedat. Atque hic omnis nostri sermonis pugna senescat, quum observare prodigia, sit amentiæ, non observare, sapientiæ: & qui curaverit, se metu aut vana spe onerabit: & qui non curaverit, se periculo eximet. Pol. Ne valeam, si puto rem de qua summa contentio erat, quenquam præter te, acutius veriusque tractare potuisse: attamen ex contrario argumento perspicuum videtur, auspicia seu prodigia ad nos pertinere, si ea attendamus: id quod eventorum exitus, quos antea docui, facile comprobant. Quomodo igitur accidit, ut si talia portenta observemus, in nos valeant: sin minus, nihil valeant? Rob. Quòd non valent, de ea re nuper dictum est: quod verò valere putantur, id fit arte dæmonum, qui semper præstò sunt, ut nobis insidientur, & illud quidem non sine Dei nutu, qui vult nos tentatos, quò de nobis periculum fiat, utrum perfecti inveniamur, necne. Vtrunque Christus verum esse docuit, qui tentari voluit, ut est apud Matthæum. ac apud Ioannem sic Pilato respondit: Nullam haberes in me potestatem, nisi data esset tibi desuper. Ergo istiusmodi momenta rerum nobis negligenda sunt, ne si ea curanda duxerimus, nostro merito dæmonum insidiis circumveniamur. Pol. Teneo nunc rectè: tu verò cætera persequare, rogo, ut ne regulam nostri sermonis, quam dedisti, tute prior rumpere videaris. Rob. Cogis me ingredi in negotium jam confectum. quippe probavi ostenta ex nostra futili opinione pendere, qua una ratione & portenta & prodigia tollamus, ac contemnamus, cō-sentaneum est: sed tibi operā vel longiorem dabo.

Regi Tarquinio Superbo propter regiam viso angue, venit in mentem, credo, venenum suæ conscientiæ, quo demum confectus est. Hem emissio alterius anguis Graccho mortem portendit? Si neutrum Gracchus emisisset, boni patrisfamiliâs officium fecisset, qui nullum debet noxium animal circa suam domum esse, pati. Hoc inquam si fecisset, aruspices non responderunt, quid sequutum esset, adeò secum omnes delyrare pervolebant. Quod M. Marcello, C. Claudio, L. Petellio, C. Iulio Cæsari, more patrio victimas immolantibus, jecur primùm sine capite, deinde tabefactum, & mox nullum cor extitit, eisque mortem portendit, id magis rideo, quàm miror, quia longe dignius supplosione pedis, quàm responsione judico. Horum omnium causas si quæreremus de aruspicibus, nullas, opinor, scirent reddere, inscitiamque belle excusarent, quòd extorum inspiciendorum potius, laniorum atque medicorum, quam suum officium esset: nam re-vera, melius lanius quam vates, medicus quam hariolus, intestinis sedulò visis, si sana, si putrida, si macie attenuata, facere judicium potest, an bestia victura fuisset, nisi esset occisa aut homo incognito morbo mortuus quibus remediis potuisset juvari, quò sic vivorum saluti consulatur. Quin istuc munus ad pastorem & agricolam atque adeò pertinere dixerim, ut ille si exta malè affecta videat, protinus cætero pecori providere, pascua mutando: & iste habitu atque colore eorundem, sterilitatem agrorum, vel fertilitatem futuram, si Democrito credimus, percipere, eoque rei domesticæ maturè prospicere possit. Sed inquies: Cur vates illi, quum eorum munus non esset, per exta divinabant? Quia impostores erant importunissimi, & quum eis vulgò crederetur, ex fallacia, multo fallacissimam artem confecerunt:

quę

quę tandem evanuit, quando homines minus creduli esse cœperunt, id quod arguunt nostra tempora, nemo enim nunc per exta judicat, propterea quòd nullus tam vecors est, qui fidem dictis habeat. Cui aniculæ possit persuaderi, esse in extis aliquam vim, quæ declararet futura? vel aliquod animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse quum Aristotelis libr. 4. de Natura animalium, affirmet, nullum unquam animal quod corde careret, esse natum. Vt igitur ista omnia naturam, ita fidem excedunt. Item examen apud quod Cassini consedit, & mures qui aurum in Capitolio roserunt, ac Tyberis incrementum, fama tenet pericula & bellum ostendisse. Pulchrè notata sunt: examen apum damno fuit ei, ex cujus agro, aliò advolavit: mures aurum rodendo, fortasse aliquem dentium fregerunt: sed mirabilius extitisset, si vorassent aurum, quum murium proprium sit rodere. Incrementum Tyberis velut belli furor, per agros magnam sæpe facit labem. Rei ridiculæ nimis seriam habes interpretationem, qua te contentum volo: festinans ad omen Macedonicæ victoriæ. Lucius Paulus iturus ad bellum contra Perseum Macedoniæ regem, omen à filia consequendæ victoriæ, ut exposuisti, accepit. omen fuisse nego, in quo nulla neque naturalis neque divina existit ratio. Num vox puellæ, tam dati patri à Senatu negotii, quam rei gerendæ nescientis, potuit de tanto belli exitu quicquam certi significare? aut Deus per mortem catellæ, voluit ducem copiarum victoriæ antè monitum? Fuit mentis erratio, vel honoris cupiditas. Paulus audita Persæ catellæ morte, putavit allusionem ad Perseum regem, quem vincere cupiebat, nominis similitudine factam, vel incommodo domestico se majus evasurum damnum, atque sic se incolumen victo-

remque belli rediturum. Nam nunc etiam ea insania in vulgi opinione manet, ut si quis charum animal amiserit, ita se consoletur, ut ducat morte animalis expiatum esse, si quod familiæ impenderet malum. Mittamus igitur de ejusmodi omnium superstitione disputare, ne bonum tempus fabulis demus, quando minima quæq; offensio animo insano omen dare potest, uti Tyberio Graccho accidisse dixisti. Exempli causa: Quis ad bellum iturus, ubi hodie plus tormentorum boatus, quam armorum strepitus existit, si socium fortè (adsit reverentia verbo) oppedentem audiverit, num meritò suspicabitur, se tormentorum ictibus periturum? Ac sexcentis talibus rerum momentis quotidie terrebere, nisi ea ipsa duce ratione despicere, ac Deo te tuaque semper in tutelam committere volueris. Quòd mustella, quòd lupus, bestiæ inauspicatæ sunt, nil mirum, quum raptu vivant: & præsertim lupus, qui fame affectus non modo non terra, sed ne humana quidem carne abstinet: nam nocturno tempore cum homine congredi non formidat. Ergo res nova non fuit, si vigilem laniavit: nec convenit, ut stultè ad nostram vertamus perniciem, quoties hasce bestias venantes videmus. Item quòd bubo, quòd hirundo, quòd accipiter, quòd incendiaria quæ spinturnix vocatur, vel quæcunque, quæ ex sacris aris carbonem ferat, fatalis fuit, non video quid sibi voluerit antiquitas, in ejusmodi rerum admodum tenuium observatione, si enim aves istæ fatales erant, sequeretur, ut aliquid semper mali enuntiarent, signumque non aliud nisi triste darent. Sed quum tu ex veterum oscitatione, ut ita potius dicam, quam ex observatione, demonstraveris, bubonem rem modò lætam, modò exitialem Romanis ostendisse, jam istud contra est, quam fatum ferat: quia quum omne prædi-

ctio

ctio mali eo probetur, quod cautio adjungi queat, quomodo id fiet, si nuncii signum internosci non potuerit? Atque ita innocentes aviculæ huc illhuc escæ quærendæ causa volando, vel natura duce, crebro canendo, si te circumsteterint, non est quod vereare, si sapias: at tua facta potius tibi putes bona malave portendere, tametsi etiam nunc sunt quam plurimi, haud sanæ mentis homines, qui bubonis vocẽ ut fatalem abhorreant. Sed illud vel magis nugatorium, dicere, nedum credere, hirundinem in Antiochi tabernaculo nidulatam significasse ipsius regis exitium, quum avis illa nobis domestica, non alibi quam domi nostrę soleat libentius nidum facere. Quod postremo in Britannia, simulacrum Victoriæ paulò antè Romanor. cædem, retrò conversum fuit, & Gulielmo Normanorum duci altum pedis vestigium regni adipiscendi omen extitit: alterum fraude humana factum dixerim. nam ita Btitanni ad defectionem parati, Romanos ejus superstitionis veneno à pueris imbutos terruerunt, ut suis minus viribus confiderent: alterum vero vanitatis plenum. Esto, dux quia in arena altè fixit pedem, ita futurum conjectarit, ut Angliam obtineret. Quid illud fuit, quod tale quid sperare posset? Nempe nihil commune habet pes cum imperio, quum sit ima pars corporis: vel arena, cum tam nobili regione. Bella magis amentia, quam metaphora. Fluxit pes quare? Quia arena suapte natura arida fluctuat, solidum iter non præbet. Ejusdem quoq; generis omen ex sono aurium, vini salisque effusione putato. Auditum, Plato in Timæo definit esse pulsationem quandam ab aëre per aures, cerebrumque, & sanguinem ad jecur penetrantem. Tentantur autẽ aures, auctore Galeno, suis morbis & maximè quum sit inflatio ejus spiritus exitu prohibiti, cujus rei causa sæpe sonitus eduntur.

Igitur qui credit se bene audire, quum dextra auris, vel malè, quum sinistra insonat, ille vanitatis plenus, nescit bonam aut malam sui corporis valetudinem internoscere. Vinum verò ex veterum consuetudine, lætitiæ est, si effundatur, non item superstitionis causa. Nam Scythæ & Thraces, ut idem Plato in primo de Legibus testatur, in deliciis habuere, vestes mero perfundere, quod Germani hodie in cœnis opiparis spargunt. At salis alia ratio: is enim sacer est, & amicum Deo, uti Plato vocat, corpus, quod corruptionis sit præcipuus expulsor, sine quo nullum olim fiebat sacrificium. Proinde qui sale ad rem non necessariam utitur, vel fortè aliqua eum projicit, peccare judicatur, ipsumque pœna quædam manere videtur: unde ominis opinio orta fertur. Quòd monachorum occursus est ominosus, id vestitus varietati assignaverim, bona enim illorum pars nigro amiciuntur vestitu, reliqui verò discoloribus miro quodam artificio confectis utuntur vestibus. Ex qua re ut illi perpaucorum hominum forsitan censeri homines volunt. sic multo dissimillimi videntur, & suo occursu aliorum movent mortalium mentes, quæ minus, firmæ sint. Atque primam tuæ quæstionis partem explicatam habes: alteram si vis, proponito. POL. Narrare pergam. Agrippa Menenio, P. Posthumio, Coss. bellum in Sabinos gerentibus, fama est, hastas militares ad multam noctem in cœlo ardentes visas, & flamma nihil consumptas, ac eo prodigio animos Romanorum confirmatos, facta majore impressione, vicisse. Sp. Posthumio. Q. Servilio, Coss. cœlum ardere visum, quum annus tam hominibus quam pecori longè pestilentissimus fuit. Haud multo pòst, vox à quodam Vejente homine edita est, futurum, ut Romani brevi tempore Veiis potirentur, si lacus Albani mon-

tis

tis nulla rationabili causa, in altitudinem insolitam auctus, primo quoque tempore emitteretur: idque Delphico oraculo confirmatum, ac justum, ut donum Apollini mitteretur. Ita lacu siccato, Vejentes à Camillo sub Romanum imperium redacti sunt. Cn. Domitio, L. Annio, Coss. Arimini tres Lunæ visæ, paulo post Ligusticum bellum est multa cæde gestum. Cn. Servilio, C. Flamminio, Coss. navium species in cœlo extitere, ędes Spei de cœlo tacta, terræ motus per Italiam ingens fuit, quum à Romanis ad Trasimenum lacum, plaga luctuosa accepta. M. Marcello, Valerio Levino, Coss. Victoria quæ in summo Concordiæ fastigio fuerat, fulmine dejecta: sequutum est magnum urbis incendium, per Campanos juvenes factum L. Veturia Philone, Q. Cæcilio Metello, Coss. Albæ, duo Soles visi. Lux Fregellis noctu orta, quum Pœni apud Betulam à Scipione victi, Hispaniæ possessione Romanis cesserunt. Anno belli Punici secundi XIIII. C. Servilio Cæpione, Cn. Servilio Gemino, Coss. Anagniæ sparsi primum ignes per cœlum, deinde fax incensa arsit. Scipio in Africa, juxta Vticam, Pœnorum castra combussit. Cn. Cornelio Lentulo P. Ælio Peto, Coss. Solis orbis minui visus est, terra in agro Veliterno ingenti hiatu subsedit. Tum data pace Carthaginensibus, secundum bellum Punicum finitum est. M. Claudio Marcello, L. Valerio Flacco, Coss. Romæ columna ante Iovis ædem, vi turbinis decussa, cum aureo signo. Quo viso, ex aruspicum responso, omnes magistratus se primo quoque die auctoritate abdicarunt. P. Africano, & Lælio, Coss. Stella per XXXII. dies continenter arsit, mox Carthago ab Æmiliano Scipione diruitur. P. Africano, Cn. Fulvio, Coss. Anagniæ, servo tunica arsit, & igne extincto, nullum flammæ apparavit vestigium:

gium: paulò pòst fugitivorum bellum in Sicilia ortum, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio, Coss. Pisauri, fremitus terræ longè auditus, & sine terræ motu, murorum pinnæ dejectæ: haud multo post civilia bella cœpere. C. Marior, L. Valerio, Coss. in Piceno, passim domicilia terræ motu prostrata: tum fugitivi in Sicilia trucidati. M. Antonio, P. Dolobella, Coss. Stella crinita, quæ à Græcis κομήτης vocatur, orta est, quum civile bellum inter Octavium & ipsum M. Antonium exardere cœpit. Sed longè felicius extitit sydus illud, quo magi Hierosolymam deducti quæsitum venerunt Iesum Christum, recens natum. Et anno XXXIII. post, quum ipse Christus à Iudæis est morte affectus, terra subitò mota est, petræ scissæ, ac Solis defectio amplius tres horas duravit. Quæ prodigia paucis post annis, Iudæorum sequutum est excidium. Circiter annum salutis humanæ DCXIII. cometes per mensem apparuit. Tum Cosdras Persarum Rex Hierosolymam diripuit. Anno salutis DCCLXXVIII. Sol defecit, quum Luna triduo antè idem passa esset: & Mercurii stella visa est in medio Sole, velut macula nigra. Per idem tempus, Carolus Magnus ex Hispania victor rediens ad Pyrenæos montes, Vasconum insidiis exceptus, ingentem accepit cladem. Anno salutis MXII. fax ardens instar turris, cum magno fragore, de cœlo cadere visa est, quum Hierosolyma à Turcis capta est. Anno MCIX. mare præter modum crevit: cometes per aliquot dies visus, terra tremuit. Quæ prodigia ita Paschalem secundum pontificem Romanum terruerunt, ut in plures dies supplicatio decreta fuerit. Anno MXII. circa Angliam, Occanus, nulla cognita causa, mirandum in modum crevit. Haud multo post insula in Dacorum ditionem redigitur. Anno MCXC.

in An-

in Anglia, crux circiter meridiem in cœlo apparuit, quum Richardus Rex in Saladinum bellum comparabat. Hæc fortaſſe parum multa ex nimis multis, exempli cauſa, recitata. ROB. Imò plura, quam cupiebam. POL. In hoc articulo, quod exciderat, pace tua, ſubjiciam. ut enim prodigiorum obſervatio, ita procuratio ad nos manavit: quippe veteres perinde ac nos facimus, quum in aliqua calamitate vel metu ſumus, multis precibus, ſacrificiis, donis, votis, mala quæ auſpicia, monſtra, prodigia, portenta, ſignificare credebantur, avertenda curâbant. ROB. Audivi non ſine voluptate atque ſtomacho: ut enim à principio vix riſum, ſic poſtremo vix lacrymas continui. Quis non rideret amentiam, inſulſitatem, & imperſpicientiam veterum, ut unus terræ motus, unum fulmen, unum cœleſte ſignum, rem ſequundam: alter terræ motus, alterum fulmen, alterum ſignum, adverſam, quemadmodum tu ante demonſtraſti, portenderet? id quod fieri non poteſt, ſi aruſpicibus credimus, qui ajunt ſuum Iovem per hæc ſigna monere homines, quid faciendum, aut cavendum ſit: quum nihil abſurdius dici poſſit, quam quicquam certi ſignificari rebus incertis, uti ſunt iſta tua prodigia nuper expoſita. Sed dices: Si ſiniſtra fuerint, propitia erunt, quando Hetruſci, teſte Plinio lib. 11. in ſexdecim partes cœlum dividebant, quo dira internoſcerent. Ad ea reſpondeo: Quid portenderit fulmen in medium mare emiſſum? quid terræ motus in ſolitudine factus, ubi nemo eſt, qui talia prodigia notet? Quod ergo naturæ vi uno vel altero tempore, nulla conſtantia efficitur, non poteſt modis omnibus conſequentium rerum ſignificationem facere. Atque ita prodigia nulla eſſe nego, quę ex altera parte collocata, ne minimi quidem momenti, ut vides, inſtar habent.

Sic

Sic intelligis tua prodigia nihil certi apportare, nisi illis, qui aut fulmine exanimantur, aut ruina per terræ motus edita obruuntur. Dolenter autem accepi, priscos intelligentiæ veri Dei expertes, potuisse ejusmodi delyramenta observandorum prodigiorum impertiri etiam nostris. Quæ malum est ista Christianorum hominum impudentia, non tam in ea re hallucinari, quàm peccare? Quare tu non utique injuria, quum primùm in tua Anglica historia, tibi de prodigiis commemorandum esset, invidiæ deprecandæ causa, sicut mihi alias dixisti, *vulgi* consuetudinem excusasti, ut ne eorum *facta* mentio *tibi* vitio daretur. Sed *jam* causas ejusmodi cœlestium motuum persequamur. Haud ambigi videmus quatuor esse elementa: duo suprema, ignem & aërem: totidem infima, aquam, & in ejus medio spatio, terram. Item tres cœli regiones, unam summam, quæ vim caloris ab ignis vicinitate concipit: alteram infimam, quæ reflexos à terra Solis radios continet: tertiam, mediam, ad quam omnis vis caloris à supera parte emissi, ac radiorum Solis ab infima retortorum pertinet. Et quoniam teste Plinio, sydera terreno continenter pascuntur humore, hinc primùm causa existit flammarum cœlestium: quippe terra, auctore Aristotele, lib. Meteororum 1. à Sole calefacta, duplicem emittit halitum: alterum vocamus exhalationem calidam & siccam, alterum verò vaporem calidum & humidum: & ut illa velut levior sursum versum petit, ita iste uti gravior deorsum versum subsidet, qui mediæ frigidæ regionis contactu densatus, in pluviam solvitur. Igitur exhalatio, ubi ad supremam pervenit regionem, ilico inflammatur, ex eaque incendia fiunt, flammæque in cœlo varias præ se ferentes formas inter nubes coruscant. Vnde sunt illæ tuæ milita-

res hastæ ardentes in cœlo visæ, cœlum ipsum flagrare, navium species, lux noctu orta, sparsi ignes, faces accensæ, stellæ ignitæ, quum plus humoris quam opus sit, hauriunt, & cruces rutilantes. Ex eadem exhalatione oritur cometes, sydus terrificum, quod tanta ejus sit vis, ut commutationes quam magnas rerum faciat, ac ita maximè augeat mortalibus bilem, unde bella existunt: ac propterea tu crinitam stellam non ineptè magnarum rerum momenta, mortesque regum denuntiare dixisti. Terra item exhalante, spiritus repentini coorti, si fluxerint, ij venti fient: si se in nubem induerint, ejusque partem tenuissimam dividere cœperint, inde tenebræ conduplicabuntur: inter easque fulgur coruscabit, ac mox cœlum tonitru contremet, grandoque mista imbri cadet: si ardor nubium conflictu se emiserit, fulmina erumpent: si nube depressa, dejecti, illhinc sævi existent turbines. Fulminum autem idem Aristoteles tria dicit esse genera: unum, quod adurit: alterum, quod infuscat: tertium, mirabilis naturæ, quale fuit illud, quod tu exposuisti tunicam servo arsisse, nullo flammæ relicto vestigio. Sed ad maximorum luminum multiplices imagines veniamus. Quoties enim nubes densa ad Solis latus extiterit, jamjam aquam emissura, si in ea Sol prius fracto radio, suam informaverit imaginem, quod in aëre polito facit, tum quam multus apparebit: illud vel Luna faciet. Ac hinc est, quod duo tresve Soles, aut totidem Lunæ videantur: quemadmodum utriusque defectus causa est, quum Luna intercedit Soli, & terra Lunæ, sic, ut nihil sit, quamobrem defectus ejusmodi syderum naturalis prodigiosus habeatur. Postremò, ut ne te motus terræ terreat velut inopinatus, accipe causam: Venti enim in venas atque cavernas terræ abditi, ad exitum contendentes,

dentes, illud faciunt: quippe in terra tremor idem est, atque in cœlo pervadente vi ventorum, tonitruum. Ex quo fit, ut, teste Plinio, nunquam terræ tremiscant, nisi tranquillo cœlo: & per id, mare quoque sine flatu, contumescat, æstuque inhorrescat. Et hoc est, cur observatum dixisti Oceanum aliquando nulla evidenti causa, crevisse. Ista quum germana naturæ ratione ita sint, putas ne in prodigiis habenda? Cæterùm de lacus Albani montis emissione, non possum non ridere futilem Romanorum in hac parte, vel crudelitatem, vel curiositatem: qui cum militum tum patientia & robore, tum Camilli ducis virtute, tandem Vejos cepissent, eam victoriam voluerint Apollini acceptam referre: propterea quod partim dæmonum operatione, partim humana fraude, Delphicum responsum congruerit cum joco cujusdam Vejentis senis argumentantis, tam perdifficile esse Vejos expugnare, quam siccare lacum. Quod sanè argumentationis genus usurpare solemus, quum aliquid factu haudquaquam facillimum innuimus. Sic Poëta:

Antè leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.

Sed tandem aliquando Romanos, credo, pœnituit suæ stultitiæ, quum postmodum viderunt oraculum illud Delphicum cum reliquis evanuisse: quod nunquam accidisset, si ejus rei auctores humanitatis expertes fuissent. Quippe ea sceleratorum vatum totius orbis longè fallacissimis responsis opes passim corradentium ara, paulo antè Ciceronis tempora, jamjam Christi Servatoris appropinquante adventu, corruit, qui lib. de Divinatione primo id testatur, inquiens: Defendo unum hoc, nunquam illud oraculum Delphis tam celebre & clarum fuisset, nisi omnis ætas

oracu-

oraculorum illorum veritatem esset experta. Idem jamdiu non facit. ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit: sic tunc nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Hæc ille. Atque ita Apollinis memoriam sola veritas evellit, id quod prædixerat Zacharias propheta: Et pseudoprophetas & spiritum immundum auferam de terra. Iam habes ista signa nulla esse, id est, hastas ignitas, ardorem cœli, cometam, Solis & Lunæ defectiones, quæ vel in multos annos prædici possunt, uti res non casu, aut Iovis tui nutu, sed naturæ efficacia accidentes: item fulmina, terræ motus, &c. ut prodigiosa à te antè proposita, quæ naturæ necessitas suo tempore perficit. Nec aliud superest, nisi de tua stella disserere, quæ Persas Magos ad natale Christi solum perduxerat: quæ neque prodigiosa fuit, quod nil prædixerit faciendum: sed quod jam factum esset, id est, Servatorem natum testata fuerit. neque stella extitit. Primùm quia contra naturam aliorum syderum, quæ satis quippe constat ab oriente, cuncta in occidentem versus ferri, ab oriente in meridiem cursum tenuit, perinde ac loci situs requirebat, quando Palæstina Christi ortu nobilis, ea parte ad Persidem, unde magi venerant, spectat. Deinde, quòd æque interdiu atque noctu diluxerit, quod per solem, cæteris negatum est syderibus. Item quia ejus lumen modò occultatum, modò est patefactum: postremo quod secundum fermè terram percurrerit, quum certum gurgustium ubi puer Iesus erat, demonstrarit: quod non fecisset, si per superiorem cœli regionẽ, ei cursus fuisset. Sed inquies: Ecquid fuit? Tibi divus Ioannes Chrysostomus respondeat, mihi enim fortasse non crederes, qui in Matt. Hom. 6. de ea re ita scribit: Quod enim non una fuerit hæc stella de pluribus, imò ut ego arbitror, nec stella

stella omnino, sed quædam invisibilis virtus specie syderis figurata, ab ipso primùm itinere monstratur. Et ferè eas persequitur, quas tibi modo rationes quam brevissimè potui, explicui. Ad extremum, quod asseveratione affirmasti, occiso Christo, terræmotum, petras perfractas, deliquium solis, prodigiosa omnia fuisse, non est ita: illud potius attende, Iacob jam inde ab initio prædixisse istuc futurum tempus, quum post Servatorem natum, Iudæorum sequeretur excidium, inquiens: Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore ejus, donec venerit, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Igitur Dominus in crucem actus, per cœlum & terram voluit suam mortem testificatam, & ut Chrysostomo placet, ea dedit signa Iudæis incredulis, quibus, sicut apud Ioannem est, respondit: Quum sustuleritis filium hominis, tum cognoscetis, quia ego sum. Sic isthæc significatio fuit justæ Dei iræ, in Iudæos, quò intelligerent venisse tempus, quum merito meritissimo plecterentur. Ac his contentus rationibus, non te in ejusmodi rebus perspiciendis ultra ponas, rogo: sed si quid habes dicere aliud, animum tuum ea expedito cura, quæ ut video, quo magis progrederis, hoc tibi majorem dat superstitionum istarum quærendarum cupiditatem. POL. Ad tertiam ergo disputationis partem aggrediar, ac portenta paucis perstringam. Xerxes Persarum Rex ubi primum in Europa vestigium posuit, Græcis bellum facturus, accepit equam, leporem, & mulam mulum ambiguis genitalibus, in exertu suo peperisse: & licet essent, qui malum inde belli exitum conjectarent, ipse utrunque aspernatus ostentum, postremò tamen jacturam fecit. Quum Dion Syracusanus exul in Dionysium juniorem Siciliæ tyrannum moveret, sues sine auribus,

ribus natos ferunt: tum Dionysius suis viribus diffisus, hosti principatu cessit, in exilium concedens. Ita significatum fuisse in hominum mentibus inhæsit, ut brevi tempore civium aures ab auditione tyrannidis vacuæ essent, L. Scipione, C. Lælio, Coss. Reate, mula peperit. L. Quintio, Cn. Domitio Ænobarbo, Coss. capra sex hœdos uno partu edidit. Arretii, puer unimanus natus: tum Romani bellum Antiocho Syriæ regi indixerunt. M. Mesala, C. Livio Coss. in Vmbria, semimas xij. fermè annorum natus, qui aruspicum jussu, est ilico necatus: quum Galli alpes transgressi, ac subito metu perculsi, pedem sua quasi sponte retulerunt. Item Q. Fabio Maximo, Q. Fulvio Flacco, Coss. Sinuessæ, infans natus, qui utrunque habebat sexum. Nos tales appellamus Hermaphroditos, Græci vel Androgynos. Et alter infans cum elephanti capite, tum Marcellus ad Canusium cum Annibale congressus, in fugam vertitur. P. Sulpitio Galba, Cn. Aurelio Coss. paulò antè initium belli inter Romanos, & Philippum Macedoniæ regem orti, Frusinonæ, natus est agnus cum suillo capite. In Lucanis, equus cum quinque pedibus. Sinuessæ, porcus cum capite humano. L. Cornelio Lentu- Aulo Iulio Appulo Coss. in Brutiis, pulli gallinacei tres, cum ternis pedibus nati. C. Bebio Tamphilo, L. Æmilio Paulo, Coss. Reate, tripes mulus natus. haud multo pòst Celtiberi debellantur. T. Graccho. M. Iuvencio Coss. Privernæ, puella sine altera manu nata. C. Claudio, M. Perpenna Coss. puer sine ventris exitu natus, quum Macedonia provincia Romana à Medis vastatur. L. Scipione, C. Norbano Coss. in Hetruria, materfamilias vivum peperit serpentem: qui in flumen projectus, aversa natavit aqua, quum illa nefariæ Syllæ proscriptio erupit in miseros cives.
Sub

Sub finem divi Augusti principatus, Fausta quædam plebeja Ostiæ, duos mares, totidemque fœminas enixa est. Quod portentum ingens fames sequuta est. Circiter annum salutis humanæ DCVIII. Cosdras Persarum Rex Romani imperii fines violare cœpit, quod malum puer quadrupes natus prædixisse creditur. In Gallia anno salutis MXVIII. sus fœta porcellum humana facie enixa. Sequutus est annus pestilens. Ante annum salutis MCXI. in Anglia pullus gallinaceus quadrupes natus, quum bellum ingens inter Gallos & Henricum primum ardere cœpit. Anno MCCCCLVI. in Sabinis biceps vitulus natus: in Piceno infans cum sex dentibus ortus. Tum Turcæ nostra passim loca capere cœperunt. Et anno MCCCCXCIII. Romæ gemini nati, simulque uno corpore conjuncti, aversis inter se manibus ac facie, qui pauculos vixerunt dies. Et non multo post puella virgo filium semicanem peperit. Quæ sane prodigia significarunt cædes, & flagitia, quę postea Alexandro sexto Romano pontifice, facta sunt. Sed cujusmodi monstra omnia sint, satis pet hæc pauca ostendimus: tu verò jam te acuas ad ea confutanda, si aliquo pacto potueris. ROB. Præclarè admones, ut me accingam ad improbanda quæ haud cuiquam omnium hominum probantur, quibus naturæ vis cognita sit, de cujus mirabili arte in omni rerum fabrica, paulò antè abundè docuimus. Si hanc igitur attenderis, nihil erit quod ad tuam quæstionem respondeam. POL. Operæ pretium facies, si breviter explanaveris, quid ipsa sit natura, & an secundum Deum, ea quum tanta sit, mihi potior esse debeat, quæ, ut fatear, in mea adhuc ignoratione versatur. ROB. Vereor, ne non id quærere, ridiculum sit, uti Aristoteles in libro Physicorum primo ait, & præsertim in nostræ disputationis fine, quum hacte-

hactenus bonam ſuperſtitionum partem duce natura, putemus nos exterminaſſe, funditusque eradicaſſe. nam qui rem objectam non videt, quis ei illam oſtenderit? tamen quod magis cupidè, quam appoſitè exigis, officioſe faciam. Natura à philoſophis definitur eſſe principium motus per ſe, non item per accidens. Exempli gratia: Vniverſa corpora habent motum per ſe, ſic ignis ſua ſponte ſurſum verſum fertur, terra verò deorſum verſum: & id non per accidens. nam ſi alterum ſuum curſum mutaret, iſtud arte, non natura accideret. Sed Cicero libro de Natura Deorum ſecundo, multo ſubtilius rem ipſam explicat, ita ſcribens: Namque alii naturam eſſe cenſent vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios. Alii autem vim participem rationis, atque ordinis, tanquam via progredientem, declarantemque, quid cujuſque rei cauſam efficiat, quid ſequatur, cujus ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando. Seminis vim eſſe tantam, ut id quamvis ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam, nactumq; ſit naturam, qua ali augerique poſſit, ita fingat & efficiat in ſuo quodq; genere: partim ut tantummodo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moveri etiam & ſentire. & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere, Cicero hactenus. Et Seneca libro de Beneficiis IV. naturam ita interpretatur: Natura, inquit, hoc mihi præſtat. Non intelligis te quum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quam Deus, & divina ratio toti mundo, & partibus ejus inſerta? Et ſubdit: Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere, ſed naturæ: quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura. At divus quoque Ambroſius libro quem de Noë & arca ſcripſit; naturam appellat

omnium

omnium matrem. Habes naturam, accipe ejus opera, ratione confecta: quanquam intelligo jampridem inveterasse, ut vana mortalium observatione, prodigiosa dicerentur, perinde ac tute ipse appellas. Natura enim, teste Aristotele, libro Physicorum secundo, quæ semper ad id quod perfectius est, nititur, nunquam peccat, nisi impedita copia, vel inopia: aut corruptione materiæ, quæ, ut de aliis taceamus, opus est, in animalium procreatione. Ea materia est semen, quod si multum fuerit, illi innumeri partus, quos memorasti ut prodigiosos, edentur: si parum, unus, & ille quidem debilis: sin verò corruptum, cadaverosus. Illa ipsa porro ratione constat etiam monstra quæ vocas gigni: siquidem semen si abundaverit, inde agnata membra creabantur, ut ille puer quadrupes, alter dentatus, ille tripes mulus, ac id genus, de quibus antè mentionem fecisti. At si semen defecerit, aliquod membrorum deerit: sic natam esse scias puellam sine manu, sues sine auribus, quemadmodum modò exposuisti: sin corruptum, tum confusum imperfectumque gignetur corpus, ut illi gemini Alexandro Rom. pontifice, Romæ membris aversis nati: & ille puer tuus, sine ullo ventris foramine: ac alter semivir. Sed ea crebrius, ut idem Aristoteles lib. de Natura animalium IV. tradit, in iis quorum partus numerosus est, & præcipuè in avium genere, earumque potissimè in gallinis, quibus est numerosus partus: non modò quod sæpe pariant, verumetiam quod multos intra se simul conceptus continentes, omni tempore coeant. Ex quo fit, ut si ovorum vitella ita posita sint, ut non distinguantur ulla interjecta membrana, pulli monstrosi nascantur, quales tu antea natos demonstrasti. Iam ad hermaphroditos veniamus, quorum ortus causam accipe ab Aristotele,

tele, qui ibidem ita rem explicat: At in iis quæ pariunt, tum ea ipsa veniunt, tum verò copia partus impedit, alter alterius perfectionem, & causam genitalem. Ita gignuntur interdum alia pluribus, quàm justum sit, digitis. Eodem modo in cæteris partibus aut excedunt, aut deficiunt: nonnulla etiam duplici genitali, altero maris, altero fœminæ enascuntur, & in hominum genere, sed maximè in caprarum, propterea quod simul genitale habeant & maris, & fœminæ. Cæterùm recentiores Medici alirer de rei ejusmodi causa, etsi nescio, quàm rectè, referunt, qui in mulieris utriculo septem seminis receptacula esse tradunt. quæ ita dividunt, ut eorum tria in quibus mares procreentur, ad dexteram partem existant, ac totidem in quibus fœminæ, ad sinistram. inter illa autem, unum extare in medio, & in eo Hermaphroditos sive Androgynos formari, quasi natura utrinque vim suam in id partus effundente. Verùm nostris Medicis de utriculi receptaculis, non videtur Aristoteles adstipulari, qui lib. de Natura animalium VII. ait, mulierem ad summum filios quinque parere uno partu, sic ut illud quis commentum suspicari posset. Restat de turpioribus dicere monstris, quæ tantum abest, ut sine stomacho persequi queam, ut si tua venia liceat, iis omissis, malim jejunus ad vesperum, de reliqua parte nostri sermonis disserere, quam in re tam fœda immorari: quæ perinde tuum, certo scio, turbabit animum ac meum nihil tranquillabit. Pol. Oro, perge, quum obscœnitas in rebus, non item in verbis insit. Rob. Imò facinora ista nefariarum libidinum & re & verbo turpia sunt: tamen si fieri potuerit, honesto modo rem perstringam. nam ne mihi quicquam crimini vertatur, quod de me flagitii narrante possent minimè malè cogitantes aliquan-

monstrum, seu portentum, quod fieri possit. Igitur in errore in quem monstrorum novitas, quippe rarò procreantur, te jampridem traxerit: nunc tandem naturæ ratione adductus, seu potius victus, cave amplius maneas, ac per ejusmodi monstra suo tempore, & cum causa orta, aliquid quod futurum sit, significari credas. Equidem quis esset tam mentis expers, qui existimaret Deum unicum orbis rectorem, velle suos mortales per istos, post hominum memoriam multo fœdissimos obscœnissimosque partus, rerum futurarum monitos? De lepore ab equa edito, in Xerxis exercitu, nihil est quòd argumentemur: non enim inuitus patior, ut illud tam bellum commentum in Græcorum fabulis habeas. Porrò sic Græci cauillati sunt in regem, fingentes equam bellicosissimum animal, peperisse leporem timidum & fugacem: quod ille numeroso instructus exercitu Græciam infestarit, ac postremò velut lepus imbellis sese in pedes dederit, quemadmodum apud Herodotum, & Trogum legimus. Hujus fabulæ similis est altera, quam narrasti de muliere, quæ ut ipse conjectura auguror, somniavit: uti verò tu minus omnino accuratè asseris, credidit se enixam vivum serpentem. Nam fœminam non mulierem peperisse serpentem haud abhorret à vero: quòd si tu animadvertisses, dixisses fœminam serpentem peperisse, & illud admiratione dignum accidisse, ut serpens recens natus potuerit adverso flumine natare: ac ita prodita veritate, fabella refrixisset. Habes responsionem dignam physiologia, hoc est, naturæ ratione, quare jam ad sermonis quotidiani clausulam venito. Pol. Quoniam me festinatione premis, nulla verborum circuitione utar, sed rectà ad finem disserendi aspirabo, quando, ut verum fatear, me quoque disceptandi jam fermè

tenet satietas: sed tuus disertus sermo usque eò delectat, ut nullo tempore excludi, nullo labore defatigari posse mihi videar. Itaque extremum accipite actum. P. Volumnio, Servio Sulpitio, Coss. pluit carne, eumque imbrem ingens *avium* multitudo rapuisse fertur: item bos *loquuta*. Anno qui insequutus est, exules Romani & servi numero amplius quatuor millia, duce Appio Herdonio, homine Sabino, capitolium occuparunt, unde non sine ciuium cæde, expulsi. Alexander Macedo dum Tyrum oppugnabat, rivuli sanguinis follibus flare *incipientibus, per* ignem fluxere & *milite* panem in *castris* frangente, guttæ sanguinis manarunt. Eo prodigio non mediocriter Alexandrum deterritum, vates Aristandrus consolatus est, affirmans id mali quod portenderetur, in obsessos versum iri: propterea quòd cruor intus, non foris esset fusus. Tyriorum excidium paulò post sequutum est. Fabio Max. P. Decio. Coss. terra pluisse fertur, quum una legio à Gallis Senonibus ad Clusium deleta est. Cn. Domitio, L. Annio Coss. in Piceno flumen sanguine fluxit. Cn, Servilio, C. Flaminio, Coss. in Piceno lapidibus pluisse: ac sub idem tempus, in Sardinia, duo scuta sanguine sudasse: & iterum Aricie, lapidibus pluisse, nuntiatum est: quum ad Cannas haud multo pòst plaga ingentissima à Romanis accepta fuit. P. Cornelio Africano, T. Sempronio Longo, Coss. in Romano foro, ac in Capitolio sanguinis guttæ visæ: terra pluit. Interannæ, lac fluxit. Inde cum Bojis *Galliæ* Cisalpinæ populis, multa utriusque partis cæde pugnatum. Cn. Fulvio Flacco, Appio Claudio Pulchro, Coss. Reate, pergrande saxum volitare visum est, quum Marcellus haud procul Canusio, ab Annibale in castra fugatur. C. Bebio Pamphilo, L. Æmilio Paulo, Coss. Lanuvii simulacrum

Iuno-

Junonis lacrymavit, tum Ligures victi in Romanorum ditionem venerunt. P. Plautio, M. Fulvio, Coss. Veiis oleo & lacte pluit. Anno salutis humanæ circiter LIII. in Britania, antè per dies aliquot, Oceanus cruore visus est fluere, quàm Ro. Præsidii facta fuerit occisio ab insulanis, qui subitò rebellarant. Circiter annum salutis DLXX. è cœlo sanguis manasse dicitur: quum per idem tempus, Longobardi duce Albuino, sese in Italiam effuderunt, ubi amplius CC. annis, postmodum regnum obtinuerunt. Cæterùm ex conjectu oculorum, habituque oris, ista tibi stomachum facere conjicio: quare ne tibi molestiæ sim, plura id genus portenta quæ innumerabilia ejusmodi occurrunt, proponendi studio libenter supersedebo: mittamque multa, quæ admirabilitatem magnam facerent. Rob. Certè jam sapis. nam si multus in his explicandis dæmonum potius quàm hominum in nulla memoria auditis somniis esses, & mihi & eis qui postea legerint (literis enim hos tridui sermones nostros, non dubito quin aliquando mandaveris) nauseam moueres. Sanè hactenus bene res se habuit: quippe tu præclarè istam nostram comœdiam absolvisti, cujus, uti scis, in fine fabulæ lætitia peculiaris est: siquidem in isto extremo actu nihil non ridiculum, nihil non fictum, nihil non vanum, & denique nihil non efficax ad movendum risum existit, quando non modò fabulosis inaudita, sed incredibilia improbabilibus intexuisti. Bone Deus, quis unquam audivit bovem loquentem? aut vidit carnis, terræ, sanguinis, olei, lactis & lapidum imbrem, vel fluvium, seu simulacra lacrymantia, vel scuta cruore sudantia? Nulla nempe in iis non modò veri effigies, sed ne umbra quidem, aut imago apparet: At tute hercle, qui bonam Christiani orbis partem peragrasti,

dicas quæso, vidisti uspiam tale quid? Taces? gaudeo: plus utique veritas, quam ejusmodi nefaria vanitas, ut video, apud te ponderis habet. Ergo ista omnia quum nunquam facta constent, neque fieri possint, dicemus monstra ostenta, prodigia, portenta? Nihil profectò minus, sed mera portentorum interpretum pigmentas, quorum sententia etsi planè joculatoria est, nihil habendum monstrum, sive portentum, quod fieri possit: quam nos antea, quia in rem nostram conveniebat, facile in eos contorsimus, ac nunc penitus infirmabimus, hoc pacto. Ergo quod fieri non potest, si fiat, id portentũ erit, cujusmodi sunt quę nuper exposuisti. Sed si fieri non potuerit, quomodo fiet, nisi illud factum esse confingatur? atque sic confictio sola est portentorum parens: namque omnis augurum, vatumque conatus eò pertinet, uti divinitatis scientes videantur. Ita bos tua loquuta fertur: sed quid locuta sit, nullus autor tradit, propterea quòd nemo verba audivit: mugitum pro verbo, quispiam insanus vates interpretatus est, qui fortasse fando audiverit asinam Balaam olim loquutam, quò ita religionem æmularetur. Verùm asina, ut in numerorum libro est, jussu Dei, verba protulit: bos verò ista, astu hominis loquuta dicitur, quæ more suo mugivit, quando verba nusquam ponuntur. Alia autem ejusdem generis sunt, id est nulla, quum fieri posse desperentur, præter illud ultimum, quod narrasti, interdum pluisse lapidibus. nam Plinius libro secundo, cap. 38, id fieri non inficiatur, inquiens: Quin & ideo lapidibus pluere interim, quòd vento sint rapti, & multa similiter. Hæc ille. Ea ratio potest vel ad terræ imbrem valère: nam satis constat, pulverem qui terra minuta est, ventis in aërem ferri, atque instar pluviæ in terram decidere. Sed etiam aliorum mirabilium aliquam

aliquam rationem redditam volo, ut ne dicar Sisyphium cæpisse laborem, qui hactenus cætera veterum superstitionum argumenta ritè refutauerim, postremò non habeam quæ dicam, de causa opinionis vulgi, quàm stultè imbibeiat, de ejusmodi imbre monstrifero. Sane terra parens rerum cùm multa alia, tum aquam pluviam in primis colorat: si enim rubrica sit, imbrem fluentem reddet rubrum, similem cruoris: si alba, lacteum, similem lactis: si pinguis, vliginosum similem olei. Ac ita decoloratio ex contagione terrena, errorem olim mortalibus nimis credulis attulit, ut crederent per eas rerum similitudines, deorum consilia sibi patefieri. Sudor verò & lacrymæ ex vivis corporibus sunt: sed humor extrinsecus allatus, velut in parietibus videmus, utrumque imitari potest. Quanquam id humanæ potius fraudis opus fuit: quod memoria quoque nostra factum scimus, ego enim vidi simulacrum Deiparæ, ejusmodi lamentatione insigne: quippe quod cujusdam monachi pecuniam ita corradentis, artificio in annos singulos, Martio mense, lacrymabat, palmite vitis à tergo in foramen quod ad imaginis oculos pertinebat, inserto: sed dolo comperto, scelus autori fraudi fuit. Pol. Causam certè magna cura investigasti, atque enodatè & diligenter exposuisti, qua adductus, tecùm jam consentio. Verùm reliquum est, ut de sortibus aliquid disseramus: quo nihil sit, quod mox in nostro sermone desideretur. Rob. Aliud ex alio apud te semper incidit: quî fiet, ut tandem aliquando hunc conficiamus sermonem, si nunquam non eodem revolveris? Credis rem parvi momenti fore, ut de sortibus disceptemus? quarum tu originem libro de Inuentoribus rerum primo, capite ultimo, si bene recordor, apud Latinos extitisse prodidisti: & eas Cicero suo

tempore, ut fallacias ad quæstum ac errorem inventas, penitus explosas affirmat, quod in eis temeritas & casus, non item ratio ulla, aut consilium valet: ergo non est quod nunc illas ipsas in memoriam nostra disputatione redigamus. Quare noster labor decursu longæ orationis exantlatus, hic jam consistat: ne tu pro tuo jure, tametsi in isto regno tuo es, sumas, ut velis me novis semper disputationis laqueis, multa percontando, irretitum tenere. POL. Hunc extremum actum ne missum facias, oro. nam in eo tantum erit voluptatis atque utilitatis, ut facile dicturus sis, me veritatis cupidiorem quàm contentionis, pertractationem hujusce rei injecisse, qui non ignoro quàm multa in sortium usu peccentur. ROB. Non luctabor tecum, Polydore, amplius. Reperio apud Platonem, primum de Legibus, deind apud Origenem super Iesu Nave, homilia 23. duplex esse sortium genus: unum humanum, alterum divinum. Sed de hoc primum. Sors divina definitur esse Dei judicii index, antea multa prece & obsecratione eorum qui eam exquirunt, petita. Sic per Mosen Deus mandavit Aaron, ut sortitò hircos legeret, in Levitico, cap. 16. inquiens: Loquere ad Aaron fratrem tuum. & subjungit: Suscipiet ab universa multitudine filiorum Israël duos hircos, pro peccato, & unum arietem in holocaustum: quumque obtulerit vitulum, & oraverit pro se & pro domo sua, duos hircos stare faciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonii, mittensque super utrumque sortem, unam Domino, alteram capro emissario, cujus exierit sors Domino, offeret illum pro peccato, &c. Sic Moses, ducta sorte, divisit tribui Ruben, & tribui Gad, & dimidiæ tribui Manasse, quam poposcerant trans Iordanem, terram. Sic Iesus Nave suo populo ait: Mittam

sortem,

ſortem, & proferam in conſpectu Domini ſortem: ſi vos tamen prius deſcribentes terram, attuleritis deſcriptionem ejus. Et ita poſthæc, ſortibus miſſis, hæreditas populo Dei diſtribuitur, & agitur ſors iſta, ſecundum præſcriptum Dei. Ac ita ſeptem tribubus Benjamin, Simeon, Iſachar, Zabulon, Aſer, Neptalin & Dan, poſſeſſio terræ tradita eſt. Quid, quòd vel aliæ gentes Dei neſcientes, in re dubia ſortiri conſueverant? quum enim Ionas propheta fugiens à facie Domini, Tharſum navigaret, & tempeſtate ſubitò orta, nautæ per ſortem quærerent, cujus cauſa tantum impendèret periculi, cogerentque Ionam rogare Deum ſuum, ut id indicaret, nutu ipſius Dei, cujus voluntate ea omnia gerebantur, ita accidit, ut ſors ſuper Ionam ceciderit. Item in Actis legimus, Apoſtolos multis precibus egiſſe apud Deum, ut ſignificaret, quem vellet virum in Iudæ locum ſurrogatum: & emiſſis ſortibus, Matthiam ſubſtituiſſe. Sed quid multa? jam intelligis ſortem divinam eſſe, & omnibus precibus petendam, ut id quod quærimus per ſortem, conſequuti, Deo acceptum referamus. Humanum verò ſortium genus eſt, quo utuntur ſortilegi illi, qui omnem rei eventum temerè ac inſipienter taxillis, teſſeris, ſchedis, in quibus nomina ſortem expectantium inſcripta ſunt, digitorum micatione, ſurculis imparibus, & mille ejuſmodi puerilibus modis, in fortunam & caſum conferunt, nihil interim à Deo poſcentes, ut res bene cadat. Quæ omnia, út humanæ ſtultiæ plena, Chriſtianis legibus vetita ſunt, quò non ſint, qui credant, his modis divinam exquiſitum iri voluntatem. Sed violatores legis nunquam deſunt, quales ſunt etiam nunc, qui quum aliquid ſint acturi ita augurantur. Aperiunt enim ſubitò codicem pſalmorum, vel Poëtæ cujuſpiam, & quem pri-

inùm intuentur versum, illum interpretantur: ac prout in eo res læta aut tristis contineatur, ita suum negotium commodè vel perincommodè casurum suspiciantur. Ita legimus apud Ælium Spartianum, olim Hadrianum per sortes quæsisse, quo in se animo esset Trajanus Imperator: & versus Vergilianos intuitum, in spem potiundi imperii venisse. Fuerunt versus:

Quis procul ille autem, ramis insignis olivæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundavit, Curibus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum.

Quanto nempe rectius facerent, si invocato numine divino, in prospiciendis rationibus constituendarum regendarumque rerum suarum inhærerent? Fuit præterea alius apud veteres sortiendi mos, de quo Cicero in Verrem meminit, qui etiam nunc seruatur: & id quidem, quemadmodum multi rentur, haud contrà, quàm lex jubeat, si mens sortientium recta sapiat, id quod modò demonstravimus. Verbi gratia: Quum aliquis magistratus aut præfectus sit eligendus, invidiæ vitandæ causa, suffragiis duo tresve renuntiatur: quo facto, res ad sortem vocatur: & quot renunciati sunt, tot sortes in hydriam conjiciuntur, ac ita cujus nomen exit, is magistratum, vel præfecturam habet. Ac demum de quavis re sortibus consultabant. Sic Cæsar testatur, quum in fine libri primi de bello Gallico loquitur, de M. Valerio Procillo ab hostibus capto, inquiens: Is se præsente, de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur, Sortium beneficio e esse incolumem. Et hæc raptim de sortilegio. Iam usque ad extremum tempus diei colloquuti, hinc intrò discedamus: quum triduo in hoc fami-

familiari sermone ritè consumpto, mihi, ut scis, cras meum iter ad Academiam Cantabrigiensem, quæ propè bidui abest, conficiendum sit. Tu verò vale, & quum per negotia licitum fuerit, quæ in præsens multis verbis inter nos contulimus, poteris in posterum tempus, tua brevi ac eleganti scriptura, aliis legenda prodere.

FINIS.

INDEX

IN

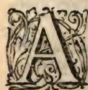
POLYDORI VERGILII

LIBROS OCTO

De

Rerum inventoribus locupletissimus.

A.

Aron primus omnium inter Iudæos à Mose fratre unctus atque consecratus fuit 269
Aaronis filios minoribus cæremoniis quam parentem initiatos fuisse 271
Abagarus 465
Abantes natura bellicosos fuisse 237
Abdemonaplis Ismaelita 514
Abel omnium primus primogenita suorum gregum Deo immolauit 163
protomartyr 553
Abigail iuramentum 309
Abolla vestis genus 194
Abraham quando se & Ismaelem filium ex Agar ancilla, & omnes vernas suos circumciderit 259, *primus literarum* inven-

inventor 30, quo tempore natus 92
Abrahamum Ægyptiis Astrologiam tradidisse 60
Abstinentiæ Christianæ in cibis capessendis quum solenne est jejunium, qualis modus esse debeat 426
Abyssus 398
Acastus funebrium ludorum inventor 151
Accius 41
Achillea herba, ab Achille reperta 73
Acoluthi, seu acolythi 273
Actinus, Solis filius, Astrologiæ auctor 60
Acu vestes facere, Phrygas excogitasse 193
Adam primus homo, à quo factus 11, primus omnium, animalibus aliisque rebus nomina imposuit 183, primus hominum sibi pelliceam vestem fecit 192, primus legis divinæ transgressor 89
Adminicula gubernandi navem Tiphys à milvo accepit 230
Adulterium Romanos & Græcos capite mulctasse 235
Adulterorum apud Arabes pœna 17
Adyrmachidarum in matrimonio mos 18
Ædificiorum primi inventores qui fuerint 200
Ædituì 273
Ægyptii unde 14, astrologiæ auctores 60, literarum, astronomiæ, geometriæ, & aliarum inuentores 27, 64, quomodo diem observaverint 110, primos homines apud se natos perhibent 9, deorum genus apud se primum fuisse gloriantur 4, primi omniũ diis aras, simulachra & delubra statuere 24, cur sepulchrorum magnificentiæ maximam opreram impenderint 208, unda simulachrorum usum acceperint 161
Ægyptiorum dii 4, de ægrotis ritus vetustus 71, literæ quales 215, polygamia 16, sacerdotum vestitus qualis & unde fuerit 284, in sepeliendis mortuis consuetudo 209
Ægyptios primos omnium annum constituisse 103, Græcos scutum galeamque invenisse 121, lucernæ

cernæ usum reperisse 151, primos omnium regium principatum habuisse 9
Ægyptus à Nili exundatione quotannis humectatur & fœcundatur 64
Æneæ parentalia in honorem Anchisæ parentis sui facta 445
Æolus ventorum rationem reperit 62
Æolum velis uti nautas primum docuisse 229
Aëromantia, ejusque origo 79
Æs ubi, & per quem repertum 149
Æs janus primus omnium signavit 152
Ærariæ fabricæ inventores 149
Æreos nummos quis primus instituerit 153
Æschylus primus tragœdias protulit 40
Æsculapius Medicinæ repertor 68, 69, 72
Æsculapium specula ex ferro, plumbo, crystallo, vitro mistisque materiis invenisse 153
Æthiopes unde 14, nunquam ab externis regibus subacti 23
Æthiopum quorundam in matrimonio mos 18, quorundam in sepeliendis mortuis varia consuetudo 210
Æthiopes Macrobio mortuos in vitreis sepulchris condidisse 210
Æthiopes primos deos coluisse 24
Æthiopes Matthæus convertit 559, primos omnium creatos esse unde constet 10, simulachrorum auctores fuisse 161
Ætolum Martis filium jaculum cum amento reperisse 121
Ætoli lancearum inventores ibid.
Afflictionis occasionem Euangelici seminarium fieri 550
Africus ventus 62, 63
Africorum mos 556
Africanus primus omnium radi quotidie instituit 237
Afrorum Deus Neptunus 2
Afros primos omnium contra Ægyptios prælium fustib. fecisse 120
Agathyrsis promiscuas uxores & liberos fuisse 17
Agendi gratias usus post prandium, cœnamve, unde

unde deductus 431
Agesilaus. sextus Lacedæmoniorum Rex 92
Agesilai dictum 112
Aglaophon pictor 165
Agonalia festa 432
Agnes virgo sacrata 314
Agriculturæ origo & quot ea redundet bonis 168
Agrippam à Cajo principe impetrasse ne suum simulachrum in templo Hierosolymis erigeretur 159
Alabandam Asiæ regionem crystallum procreare 158
Albanorum mos in sepeliendis mortuis 209
Albatorum sectæ initium atque exitus 506
Albertus Hierosolymitanus antistes 495
Alcamenes IX. *Lacedæmoniorum Rex, & ultimus* 92
Alcantaria oppidum regni Castellæ 438
Alcoranus 516
Aleæ, tesserarumque ludus & pilæ à quibus inventus 131
Aleatorias artes Lydos non tam voluptatis quam compendii gratia excogitasse ibid.
Alexamenus Scyreus, Tejusue, dialogorum, secundum Aristotelem, auctor 59
Alexander ubi Christum depictum habuerit 558
Alexander Imp. voluptatis gratiâ aviaria Romæ habuit 189
Alexander magnus cur suos barbam radere jusserit 237
Alexander martyr 561
Alexander I. *Rom. pontifex, cur aquam lustralem consecrarit* 370
Alexander VI. *novum scriptorum brevium collegium primus omnium Romæ fundavit* 532, *idemque non modo Romæ, sed etiam in aliis provinciis jubileum stationesque instituit* 527
Alexander VII. *pontifex primus aquam vino miscuit* 383
Alexandri I. *decretum* 393
Alexandri III. *decretum pium* 440
Alexandri de conjugio decretum 352
Alexandri Rom. Im. dictum 204

Alexandri Imp. integritas 532
Alexandri M. dictum 236
Alexandrum navem duodecim ordinum instituisse 129
Alexandria in Ægypto unde, & quando extructa 116
Alimenta ex arboribus quis primus hominibus monstraverit 177
Alleluja 396
Almericus Antiochenus episcopus 494
Altaria in templis cur Orientem versus vergant 373
Altarium origo 358
Alvi purgationis auctor 74
Alyattes Lydorum Rex in bello advers. Milesios fidicines habuit 56
Amatæ cur Vestales dictæ 319
Ambrosii de circumcisione locus 261
Amen vox quid significet 398
Amiculum nigellum anthracinum dictum esse 443
Amphiaraus ignispicii inventor 81
Amphion ex Antiopa, musicæ repertor 49
Amphitheatrum quid, & cur Arena spargi solitum 221, 222
Anacleti edictum 384
Anacleti v pontificis, decreta 288
Anacharsis Scythiæ inventa 131, 167
Anachoreticæ vitæ quis prima fundamenta jecerit 480
Anaitis Armeniorum Deus 5
Anastasii institutum 289, 386
Anaxagoræ de Deo opinio 4, de diis ibid.
Anaxagoram primum lunę defectum monstrasse 61
Anaximander sphæræ repertor 62
Anaximandri Milesii de hominum ortu opinio 10
Anaximenes aera principium posuit 7
Anaximenis de Deo opinio 3
Anaximenis Milesii Lacedæmoniis inventum 109
Anchoram Tyrrhenos reperisse 229
Ancile quid 320
Ancus cur primus omnium carcerem Romæ in-

mæ instituerit 102
Andabatæ 5
Andreas Scythas in suam fidem redegit 559
Andreæ Scythiam sorte obtigisse 256
Andronicus Cyrrhestes 62,63
Angariare quid 398
Anglorum in contrahendo matrimonio ritus 21, 353, *in salutando mos* 316,317
Anglos in ipso die natali infantes baptizare 265
Anglos & Scythas primos pellibus usos fuisse 194
Animam ex morbo agentes cur oleo hodie ungantur 340,341
Animarum dignitas 2
Animalia carcere coerceri, unde cœptum sit 189
Animalia herbas ac remedia nonnulla hominibus commonstrasse 73,74
Animalia quænam legionum Romanarum insignia fuerint 186
Animalia quis primus mactare instituerit 185
Animalibus quis primus, rebusque aliis nomen imposuerit 185
Animi bonorum ennumeratio 248
Animum non corpus purgandum esse 406
Annales pontificum à principio Romanos pro historiis habuisse 45
Annatarum usus quando primum cæperit 532
Anniversarias demortuorum exequias cur Odilon istituerit 444,445
Annua parentalia cur veteres fieri voluerint 445
Annua sacra cur Felix & Gregorius facienda statuerint 440
Annulum digito ferre, proque sigillo uti, quando homines cæperint 530
Annulorum inventor incertus 240, *origo* 154
Annulus apud Romanos nota erat ordinis equestris 156,157
Annus lunaris 104
Annus jubileus Hebræorum 527. *Pontificiorum* 524
Annus magnus, quot annos solares, secundum Ciceronem contineat: item quot, secundum Iosephum ibid.
Anni ratio quàm varia fuerit apud priscos ibid.
Annos Numerandi varii apud gentes modi ibid.

Annum

Annum qui primi constituerint 103
Antennarum repertor 228
Antheri pontificis decretum 307, *de notariis institutum* 302
ἄνθραξ 443
Anthropophagorum in matrimonio mos 18
Anthropophagos in propatulo coivisse. ibid.
Antiochena synodus Paulum Samosatenum haereticum damnavit 546
Antiochenam civitatem primam omnium fuisse quae Christianum nomen proferre ausa sit 256
Antiochiae urbs capta 519
Antiphona 396
Antiquos in luctu ut plurimum nigra vestimenta induisse 443
Antisthenis de Deo opinio 3
Antonianae sectae origo 512
Antonini sodales 509
Antoniani Heliogabali luxuria 196
Antonius Enipho grammaticus 53
Antonins Musa medicus 71
Antonius ubi coenobium condiderit, & quos secum habuerit 483
Appellis haeresis 539
Apis Aegyptiorum Rex, medicinae repertor 67
Apollinares ludi unde instituti 326
Apollo Delphis colebatus 4, *medicinae reporter* 68 *cur Pythius dictus* 128, *primum cithara simplici, Marsias autem tibiis usus est* 53
Apollo quartus Arcadum legislator 87
Apollinis asylum in Syria 117, *simulacrum in Delo* 52
Apollinem arcuum sagittandique fuisse repertorem 121, *lyram ac fistulam invenisse* 52
Apollodori Atheniensis inventum 165
Apolloniae virginis Alexandriae martyris fortitudo 562
Apollonius Orator imperante L. Commodo, cur martyrio coronatus sit 423
ἀποφέρειν 136
Apophoreta ibid.
Apostatae qui vocentur 469
Apostoli juramentum 309
Apostoli cur dicti 276, *cur in diversas mundi partes distracti fuerint* 557, *quando inter se provin-*

provincias ad euangelizandum partiti sint 256

Apostolos apud Romanos religionis auctores fuisse 258, fallacias Dæmonum usitato more factas timuisse 2

Appii Claud. libido decemviratum sustulit 97

Aprilis quasi Aphrilis dictus 105

Aprorum in morbis remedium 74

Aquilo ventus unde dictus 63

Aræ, cur primo ansæ dictæ sint 186

Arabus medicinæ repertor 67

Arabi undè 14

Arabes adulterium capite mulctasse 17, singulis annis puerum immolatum sub ara sepeliisse 365

Arabum mos in contrahendo conjugio 17, mos in fœdere paciscendo qualis fuerit 139

Arachne, cur à Minerva in araneam conversa sit 191, quænam invenerit idem.

Aramei unde 14

Aratri inventores 173

Arbores peregrinæ à quibus in Italiam translatæ sint 181

Arcas duas à fossoribus in agro L. Petilii repertas, quarum una Numa Rex, in altera vero ejus libri reperti sunt 116

Arcades musicam invenisse 49, primos in Italiam literas attulisse 31, primos omnium instrumenta musica in Latium attulisse 55, Italis leges dederunt 87

Arcadum legislator Apollo quartus ibid.

Archagathus Romam primus ex medicis venit, & cur carnifex appellatus 69,70

Archelaus septimus Lacedæmoniorum Rex 92

Archelaum ex Ionia Athenas primum physicam importasse 58

Archimedes Syracusanus sphæræ repertor 62

Archestratus, tertius Lacedæmoniorum Rex 92

Archiepiscopi 304

Archiflamines ibid.

Archilachus jambici carminis inventor 39

Architecturæ origo 198
Archytæ Tarentini de mundo & hominum ortu sententia 9
Arcus busius 123
Arcus & sagittarum repertor 121
Arenam pro amphitheatro aliquando capi 222
Areopagi etymon & nominis causa 94
Areopagytarum magistratus, unde constitutus ibid.
Argenteam statuam sibi primus omnium Pharnaces fecit 163
Argenti inventores 149, *primus signator* 152
Argis, secundus Lacedæmoniorum Rex 92
Argivorum legislator Phoroneus 87
Argos duplex 102
Aristarchus 35
Aristeum Apollinis filium oleam invenisse 179
Aristippi sententia de animæ interitu 555
Aristocratia quid, ejusque origo incerta 92, *quando cœperit Romæ* 96
Aristophanes 41
Aristoteles 35
Aristotelis de mundo & hominum ortu sententia 9
Aristotelem omnium primum bibliothecam instituisse, quam una cum schola Theophrasto reliquit 113
Arithmeticæ origo 65
Armatam saltationem Curetes primum instituisse 130
Armeniorum Deus Anaitis 5
Armorum & Æneorum tormentorum primus usus 121, 122
Arrius 541, 543
Arrii schisma 541
Artaxerxen in potatione corona usum fuisse 146
Artemon Clazomenius testudinum inventor 122
Artem meretriciam cur Venus prima omnium in Cypro instituerit 133
Artem navigandi quis repererit 227
Arvales sodales cur à Romulo creati 322
Arvalium collegium Romæ à Romulo institutum 509
Aruncius Rubrius medicus 71
Aruspicium munus 81
Aruspicina ars quid in se conti-

contineat ibid. *unde nomen trahat* ibid.
Aruspicinæ artis & sortium Prænestinarum origo, ibid.
Aruspicii inventor ibid.
Asciæ repertor 224
Asiam Ioannes convertit 519
Asianorum mores 556
Asinium Pollionem Romæ primum Bibliothecam fecisse 113
Asostra 55
Asheruggium 520
Assyrii undè 14, *literarum inventores, secundum Plinium* 27
* *Assyriorum Deus Belus* 5, *in sepeliendis mortuis consuetudo* 210
Assyriorum secta origo 511
Assyrios astronomiam reperisse 60
Assyrios & Babylonios uxores ex publica auctione emere consuevisse 17
Astrologiæ origo 60
Astrologiam ab Hebræis ad Ægyptios & Chaldæos manasse 61
Asyli etymologia 216
Asylum in Calauria non procul Trœzene Neptuno dicatum 217
Asylum ad Canopicum Nili ostium, Herculi consecratum ibid.
Asylum à quibus constitutum fuerit 216, *quo nos pacto asylis utamur* 217
Athanasii episcopi Alexandrini instituta 409
Athenarum dea Minerva 4
Athenis asylum templum misericordiæ, cur ab Herculis nepotibus collocatum sit 216
Athenis theatra fuisse 218
Athenienses cur Protagoram suis finibus ejecerint 3, *quibus primo statuas erexerint* 163, *quomodo diem observaverint* 111
Atheniensium in augendis libris studium 113, *inventa* 172
Attilæ crudelitas Leonis primi pontificis Romani sanctitate victa fuit 564
Athletas in Circo certasse 222
Atlas 57, *Libyæ filius astrologiæ repertor* 60, *cur cœlum sustinere humeris poëtæ finxerint* ibid. *sphære repertor* 62
Atomi unde dicti 7

Attalicæ vestes unde dictæ 193
Atticis promiscuas uxores & liberos fuisse 17
Avaritiæ effectus 536
Averna locus 498
Aves ad venandum quis docuerit, incertum 240
Augurum collegia apud Romanos summa religione culta fuisse 83
Augurum summorum nomina 82
Auguria undè dicta ibid.
Augustini de conjugio locus 343
Augustiniani eremitani 491, 492
Augustus Cæsar duos obeliscos Romam ex Heliopoli transportavit 214
Augustus mensis unde dictus 105
Augusti Mausolum & amphitheatrum 221
Augylarum mos 18
Aviaria quis primus instituerit 189
In Avibus tria divinandi genera 82
Avicenna medicus 71
Aulæa ubi primum inventa 192
A. Cornelius Cossus 97
A. Sempronius Atracinus 98
Aureum diadema Sylvest. Rom. pontifici oblatum quidem ille non accepit 285
Aureliani in Christian. decima persecutio 552
Aureus numerus cur dictus & à quo excogitatus 108
Aureus nummus quando Romæ percussus sit 152
Auriga qui sit futurus 59
Aurum cur palleat 149
Aurum & argentum apud Pangæum maximè abundare 149
Auri conflaturam quis invenerit 150
Auri intexendi modum Attalum regem Asiæ reperisse 193
Auri primi inventores 149
Ausæ non legendum esse, sed Osea 275
Auspicia unde dicta 82
Auster ventus 62
Auctores colendorum deorum qui primi extiterint 24
Aza apud Iudæos quando regnavit 66
Azymorum dies 362

B.

Babylonii quomodo diem observarint 111

Babyloniorum Deus Bel 5
Babyloniorum mos prostituendi filias 133, de ægrotis consuetudo laudata 70,71
Babylonios & Assyrios uxores ex publica auctione emere consuevisse 17
Babylonios olim piscibus tantum victitasse 187
Bacchanalia sacra 323
Bacchanalia celebrandi mos 234
Bacchanalia Melampus Amytheonis filius instituit ibid.
Bacchanaliorum effectus 234,235
Bacchum Iovi post devictos Scythas primitias obtulisse 575
Bactrianos senes canibus objecisse 210
Baleares insulæ 122
Balis herba 72
Balistæ & fundæ inventores 121
Balsamum ubi nascatur 339
Baptismatis causa 262, primus usus ibid. triplex genus 267
Baptismum non iterandum esse 266
Baptizandi adultos modus & quibus diebus 268
Baptizandorum infantium institutum ab Apostolis promanasse 265
Barcæorum mos in conflanda pactione qualis fuerit 140
Barbam aut comam ne præsul & reliqui sacris initiati nutrirent, à quo vetitum 288
Bartholomæus Indos citeriores convertit 559
Bartholomæo citeriorem Indiam sorte obtigisse 256
Basilia insula 158
Basilidis Cerdonis hæresis 539
Basilius Brigidensium ordinis auctor 500
Basilius quando & ubi floruerit 484
Bastetanorum de ægrotis mos laudatus 71
βεκὸς quid 10
Beelzebub 398
Bel, Beel, & Baal, idem sunt. ibid.
Bellandi morem à Marte repertum esse 119
Bellariorum inventores 187
Bellerophontis inventum 124
Bellicarum machinarum inventores 122
Belus Babyloniorum & Assy-

Assyriorum Deus 5
Belus amnis 157
Belus, Nini pater, ab Assyriis & Babyloniis cultus 24
Benedictio sacerdotis post sacra, & circumversio frequens ejusdem in altari, unde promanarit 389
Benedictus Nursin. quando claruerit 483
Benedictinorum vestitus ac regulæ 485, 486
Berecynthes Rheam colunt 5
Bernardus abbas 504
Bernardus Castilionensis 488
Bidentis anchoræ repertor Eupalamius 229
Bigas primum Phrygas junxisse 125
Biremis auctores 229
Biretrum novitium inventum 239
Bissextus annus cur dictus 106
Bombarda unde dicta 123
Bombardæ inventum omni admiratione execratione que dignum 238, *repertor incertus* 122, *usus Venetis primum iudicatus* ibid.
Bombarda nihil terribilius ab hominibus excogitari potuisse, ibid.
Bombyces unde generentur 196
Bombycinas vestes Pamphilam reperisse ibid.
Bonæ deæ sacra 322
Bonorum cœnobii prope Londinum fundatio 501
Bonifacius VIII. *primus omnium jubilæum retulit* 524
Bonifacii primi decretum 289
Bonifacii III. *altaria candidis linteis pannis operiri voluit* 358, *ejus de cardinalium dignitate & officio decretum* 294
Bonifacium III. *formam eligendi episcopi, sacerdotes atque diaconos mutasse* 300
Boreas ventus unde dictus 62
Boves ad aratrum quis primum junxerit 173
Braccata Gallia unde nomen traxerit 194
Braccæ Gallorum vestitus qualis ibid.
Brachmanæ apud Indos nihil animatum comedisse 186
Breviatores Romæ quis primus omnium instituerit

tuerit 531, *quis item exauctorarit ac dein restituerit*, ibid.
Brigidæ viduæ sanctitas 500
Brigidensium ortus ibid.
Britannis promiscuas uxores & liberos fuisse 17
Britannorum mos in conjugio ibid.
Bruno Coloniensis Carthusianæ congregationis auctor 493
Bucolici carminis inventor 39
Buddas gymnosophistarum princeps 57
βȣλή 326, *quid Græcis denotet* 462
Bulla aurea quibus peculiaris fuerit 194
Busium 123
Byßinum 272
Byzantina synodus à Vigilio pontifice habita, Theodorum oppugnavit 548

C.

Caballio urbs 418
Cadaverum ablutiones & unctiones unde originem trahant 444
Cadmus 43, *in Græcia religionis auctor* 25, *quas literas è Phœnicia in Græciam attulerit* 28, *ubi aurum invenerit* 149, *auri conflaturæ inventor* 150, *idem Thebis, vel in Phœnicia lapidicinas invenit* 200
Cæacus argenti inventor 149
Cæcilia martyr 314, 562
Cæcilius poëta 42
Cælestinus primus Rom. pontifex 547
Cælestinus v. *Rom. pontifex auctor ordinis Cælestinorum* 488
Cælestinorum ordinis origo ibid.
Cæremoniæ undè vocentur & quæ propriè dicantur 392
Cæretanorum sectæ initium 512
Cæretum Vmbriæ oppidum ibid.
Cæriti populo in centum annos inducias datas fuisse 138
Cæsares Romæ quando creati 98
Cain primus agricola 170 *anxiè in cumulandas pecunias incubuit* 152
Cain, aut Seth lapidicinas invenit 200, *idem Cain pondera & mensuras primus reperit* 66
C. Iulius Cæsar primus omnium

omnium amphitheatrum in campo Martio posuit 221
C. *Cæsar cur sinistrum pedem ad osculandum Pompejo Pœno porrexerit* 315
C. *Cæsaris amphitheatrum cur ab Augusto destructum* 221
C. *Cæsarem Calvitii deformitatem iniquissime tulisse* 239
C. *Cæsarem latum clavum gestasse* 193
C. *Martius Rutilius ex plebe dictator creatus* 98
Cajus princeps Petronium misit, ut suum simulachrum in templo Ierosolymis erigendum curaret 159
C. *Caligulæ de osculandis pedibus edictum* 315
Caji primi pontificis decretum 308
Celata, id est vocata 107
Calatranensium militum religio 505
Calchas augur 82
Calendæ undè dictæ sint 107
Calices in quibus consecratio fieri solita, ligneos olim fuisse 459
Caligam apud veteres calceamenti genus fuisse 241
Caligarum auctor incertus ibid.
Calixtus martyr 561
Calistus primus Rom. pontifex ubi ædem extruxerit; & cui dicarit 423
Calisti institutum de cælibatu sacerdotum 346
Callias Atheniensis minii inventor 158
Calyphas Mahometo successit 518
Camalduensium religio undè exorta 486
Camisia vestis 194
Campanæ inventor ignoratur 238
Candelæ ex sevo inventor incertus 240
Caniciei laus 276
Canon 396
Canonicorum regularium origo 306, 491
Canonicorum vestitus qualis 493
Cancros edendo sibi cervos à phalangio morsos mederi 73
Cantabros uxoribus olim dotes dedisse 17
Cantores nostrates in templis notati 409
Capillorum tincturam Medeam reperisse 236
Capita

Capita cur aperiamus magistratibus 313, 314
Capitis rasio unde initium traxerit 286, *eam olim probrosam fuisse*, ibid.
Caras augurtorum inventor 82
Carcerem quis primus & cur instituerit 102
Cardinalium ordinis vera origo 293
Cardinales titulum presbyterorum, undè habeant ibid. *unde suos titulos habeant* 295
Cardinalium officium 292, *ordinem ex triplici initiatorum genere constare* 296, *pileus undè defluxerit* 295, *quæ sit prima origo* 291
Cares ocrearum & cristarum inuentores 121
Caria unde denominata 82
Carnis cibus 186
Carnis usum sub Saturno nullum fuisse ibid.
Carmelitanorum ortus 494, *vestitus*, ibid.
Carmelus Syriæ mons, ibid.
Carmenta Evandri mater 432
Carmentalia sacra, ibid.
Carthaginienses ab Agathocle victi, cur ducentos nobilium filios Saturno immolarint 367
Carthaginienses Imperatores quando triumphare consueverint 140
Carthaginiensium inventum 122
Carthusianorum ortus 493
Caspios demortuos bestiis projecisse 210
Casinum oppidum 484
Cassiterides insulas plumbum gignere 149
Cassius Calpitanus medicus 71
Castitatem coactam quæ mala sequantur 347
Catapultæ inventores 121
Catechumeni 268
κατηχεῖν *quid*, ibid.
Cathedram Petri cur principalem Cyprianus vocet 279
Catonis de agricultura testimonium 169, *egregium dictum* 188, *leges cibariæ*, ibid.
Catulli de conjugio carmen 353
Cavea pars media theatri 220
Cauponam Lydos aperuisse 178
Causarum tria geneta 380
Cecropia oppidum in arcem translatum 202
Cecrops cur bifrons habitus 16

Cecrops

Cecrops Diphyes æqualis Mosis, primus Atticæ Rex fuit 26, 91, *in Græcia religionem instituit* 26, *quando vixerit* 138
Cecropem conjugium ante Deucalionem *constituisse* 16
Celocis inventores Rhodios fuisse 229
Cenchreæ Corinthiorum portus 288, 452
Census Rom. origo & forma 100
Censum agere, quid. 101
Centaurea herba à Chirone reperta 72
Centaurorum fabula unde exorta sit 126
Centauros equos subagitasse ibid.
Cephas vocabuli interpretatio 397
Cephus Chemis regis frater 207
Cerasus à L. Lucullo quando in Italiam translata 182
Cerealia sacra undè 323
Cereæ paschales candelæ unde initium trahant 436
Ceres quasi Geres dicta 170, *agriculturæ inventrix* 170, 173
Cererem primum omnium mortalib. leges dedisse 87
Ceroferarii 273
Cervi dictamni herbæ esu sagittas corpori infixas extrahunt 73
Cervi à phalangio percussi, cancros edendo sibi medentur, ibid.
Cerevisiæ usum Dioscoridem non valde probare 159
Cerevisia quinam populi utantur ibid.
Cæsarea Philip. urbs 464
Chabreus Rex 207
χαῖρε 529
Chalcedonia synodus à Leone primo pontif. habita, Eutychianum errorem discussit 547
Chaleus Athamantis filius clypei inventor 121
Chaldæi astrologiæ auctores 60, *apud Babylonios & Assyrios sapientes habiti* 57
Chaldæi qui vocentur 250
Chalybes, vel, ut alii, Cyclopes primi omnium ferrariam exercuerunt 149
Chanaan Noë nepos cur servitute mulctatus 93
Chananæi undè 14
Charondes primus Tyriorum legislator 87
Charitatis argumenta 482
Chartarum inventio 116, *varia genera* 117

Chelidonia herba ab hirundinibus inventa 73
Chemis Rex ab Herodoto Cheopes dictus 207
Chios, Dionysio Omadio hominem crudeliter discerptum immolasse 365
Chiromantia quid, ejusque origo 80
Chiron medicus centaurorum justissimus 72
Chirothecæ cur olim episcopis datæ 285
χειρουργική 69
Chlamys quibus peculiaris fuerit 194
Choreas ducendi consuetudo unde orta 333
Chorœbi Atheniensis inventum 166
Chorus unde dictus ejusque origo 409
Chrisma quid 339, *quid vocetur.* ibid.
Christianæ reip. duplex hominum genus esse 269
Christianæ reipubl. præstantia 555
Christianæ religionis origo, ibid.
Christianos quinam persequuti fuerint 357
Christianorum ad decem & septem millia, diebus tantum triginta Diocletiano imperante, suppliciis afflicta fuisse 410
Christianorum afflictio & persequutio ingens 552
Christianorum mos in conjugio laudatus 18, 19
Christianis jejunandi ratio 428
Christianos quinam ex alienis & externis primi insectati fuerint 549
Christianismi initium undè promanarit 245
Christus cur à Deo in mundum missus sit 248 *cur Messias dictus* 395 *item Nazaræus* 251 *cur miracula ediderit* 252, *cur in mundum venerit, item cur sibi apud Iudæos invidiam conflarit* 549, *cur orandi sacrificandique modum instituerit* 252, *duodecim Apostolos, & septuaginta discipulos cur elegerit* 251, *qualis sit homo, & quomodo ad nos venerit, & Verbum caro factum sit* 248, 249, *qualem potestatem Apostolis dederit* 253, *quando & cur à Ioanne Baptista baptizatus sit* 251, *quid homines docuerit* 251. *quo tempore, & ubi natus sit,* 250 *quando & cur circuncisus,* ibid, *sol justitiæ*

373, *unde dictus* 250
Christi mors, resurrectio & ascensio 252
Christum Abagaro Edissenorum Toparchæ suam imaginem dono misisse 465
Christum cur Deus morti & afflictionibus expositum esse voluerit 248
Christum salutantes se, osculari solitum fuisse 316
Christos, perunctos, *quos David vocet* 337
Chrysippi de Deo opinio 3
Chrysostomi de polygamia locus 350
Cibi potusque usus quis verus 188
Ciborum delectus in jejunio per legem habitus 429
Ciceronis contra Epicurum de Deo sententia 4, *de agricultura encomium* 168, *de hominum ortu opinio* 11, *de institoribus sententia* 232, *locus in Catone emendatus* 37, *alius locus enodatus* 445, *de Romanorum sententia* 13
Ciconiam origano sibi à venenis salutem quærere 74
Cilicium vestis genus unde confectum 194
Cineæ Pyrrhi regis legati memoria 118
Cinerum dies cur sit consecratus 417
Civica corona 145
Circe venefica 76
Circenses ludi unde dicti 135
Circerum navem Cyprios reperisse 129
Circini inventor 224
Circius ventus 63
Circuitores qui vocētur 232
Circuncisio carnis & spiritus 259. 260
Circuncisio Iudæorum, à Christianorum baptismo quid differat, ibid. *quando primum, & cur instituta sit,* 259
Circuncisionis præceptum grave, & minimè æquum Iudæis primò visum fuisse 261, *modus declaratus* 259
Circuncisionis genera duplicia esse 260, *usus* 260
Circuncisionem omnium aliorum mandatorum Dei longè antiquissimum esse, ibid.
Circi descriptio 135
Cistertium 487
Cistertiensis ordinis auctor 488

 Citha-

Citharæ repertores diversi 53
Citharæ septem chordas Terpandrum, *octavam* Simonidem, *nonam* Timotheum *adjecisse*, ibid.
Cithara apud Hebræos quot chordas habuerit, & quæ ejus forma fuerit 54 *cum plectro percussa* ibid.
Cives unde dicti 202
Cives Romani in quinque classes divisi 99
Civile jus à quo & quando Romæ evulgatum, fastique in albo circa forum propositi fuerint 108
Civitas unde dicta 202
Civitatem regiam, vel popularem qui primò instituerint 91
Claræ virginis congregatio 498
Classem Neptunus primus omnium instituit 227
Classe primum depugnasse Minoëm 230
Classes Roman. quinque & quanti unaquæque sit æstimata 99
Clavum pangendi mos apud Romanos 66
Clavium inventor 224
Cleantis de Deo opinio 3
Clearicum philosophiæ genus 58
Clemens primus pont. cur episcopalem cathredram in eminentiore templi loco collocari voluerit 280
Clemens martyr 562
Clemens V. quando pontif. factus 533, *ejus jussu cur Templarii ad unum omnes deleti fuerint* 504
Clemens sextus jubileum quinquagesimo anno, sanxit. 525
Clementem à Petro initiatum fuisse 258
Clementem pontificem notarios constituisse 302
Cleomenis Lacedæmonii exercitus ex servis manumissis 93
Cleopatræ exemplum de coronis venenatis floribus 145, 146
Cleopatræ luxus 188
Cleophanti Corinthi inventum 165
Cletus martyr 561
Cluniacensium ordinis fundatio 486
Clypei inventores 121
Clysteris usum ciconias aperuisse 74
κλυτὸς 395
Co insula Æsculapio dicata 69
Cœlibatus decretum esse ini-

iniquum 346. *ejus effectus* 347
Cœmeteriorum origo 358
Collegiũ breviatorum qu is primus omnium Romæ instituerit 532
Collegia sacerdotum 262
Collegia virginum unde exorta 311
Colorem album præcipue Deo decorum habitum fuisse 285
Colores quis primus omniũ invenerit 163
Colores diversos intexere Babylonios cœpisse 193
Columellæ de agricultura encomium 169
Columnę marmoreę quando Romę haberi cœptę 201
Commercia victus gratia inventa esse 230
Communia omnia sub Saturno fuisse 136
Comœdia nova cur à poëtis inventa 42
Comœdia unde dicta sit 41
Comœdię à Tragœdiis quid differant ibid.
Comœdias tragœdiasque recitandi in theatro modus 219
Compactionem ferri quis excogitarit 149
Compatres in baptismo testes. 166
Conceptivę ferię 433
Concertationes circa ęgros miserę unde oriantur 70
Conchylium 197
Concilia sine Rom. Pontificis auctoritate habita, irrita esse debere, qui primi omnium statuerint 548
Concilia varia diversis in locis habita 546, 547
Conciliorum origo 545
Concionandi mos unde promanarit 374
Concionator qualem sibi concionandi modum pręscribere debeat 375. & deinceps.
Conclusio quid 376
Confeßio vera quę sit 404
Confeßio annuaria à quo instituta 405
Confeßionis publicę initium 404
Confeßionis apud Christianos institutum unde primum originem sumserit 403
Confirmatio quid 376
Confirmationis origo 266, 267
Confraternitatis sectę primordium 508
Confutatio quid 377
Congiaria dona 327
Congregationis canonicorum Servatoris, quæ &

Scoppettina dicta est, auctores quinam fuerint 493
Conjugium Sacerdotibus abrogatum 345
Conjugii institutionem ad omnes pertinere 342
Conjugii bonum 343, finis 341, origo & causa 16
Consecrationis mysterium magni minorisque sacerdotis apud Hebræos explicatum 269, & deinceps.
Consecrationis primi sacerdotis rationem mysterio non caruisse 270
Consensus matrimonium facit 353
Constantinopolitana synodus à Damaso pontif. habita, Macedonii & Eudoxi hæresim damnavit 548
Constantinus Imper. quæ templa erexerit 523
Constantinus quartus Imper. 523
Constantini de Maxentio Licinio & Maximiano victoria 553
Consualia sacra unde promanarint 433
Consules quando Romæ pro regibus esse cœperint 96, unde dicti, ibid.
Consus Deus 433
Convivari quum quis præsertim sacerdos primam celebret missam, unde natum sit 331
Convivium Dominicum quale fuerit 420
Convivia pontificalia 327 triumphalia, ibid. funebria, ibid.
Copides quid 456
Corax Siculus 47
Corbana quid apud Hebræos fuerit 397
Corde circuncisus qui dicatur 261
Cerinthi hæresis 539
Cornelianum decretum 308
Cornelius Centurio primus omnium ex gentibus à Petro baptizatus fuit 264
Cornelius martyr 561
Cornelii synodus in urbe Roma Novatianam heresim damnavit 546
Corona dignos esse legitimé certantes 553
Coronæ unde olim fieri consueverint 144
Coronarum varia genera ibid.
Coronas qui primi invenerint 143
Corporis nostri partes principales tres 454

Corus, sive Caurus, ventus 63
Corylus Argivus primus Olympici certaminis victor 127
Crassus dives quales suis ludis coronas dederit 123, 144
Crates cur aurum in mare projecerit 151
Crates Malotes 34
Cratinus 41
Cremandorum cadaverum usus cur apud Romanos increbuerit 211
Crepi cur Luperci dicti 135
Cretenses musicam invenisse 49, præcinente cithara gressus in prælia ingredi solitos fuisse 56, scorpionem tormentum reperisse 121
Cretensium legislator Minos 87. deus Iupit. 4
Cribrorum excogitatores 174
Cribrorum genera è setis equorum Galliam reperisse. ibid.
Crispus Salustius 45
Cristarum & ocrearum Cares repertores, 121
Crucigerorum ortus 424
Crux in cœlo à Constantino Imp. quando conspecta 359
Crux quando primum cœperit haberi honori atque venerationi, ibid.
Crucis signo se munire undè ortum 455
Crucis supplicio necari quenquam cur Constantinus vetuerit 359
Crystalli generatio undè 158
Ctesibii Alexandrini inventum 109
Ctesiphontis inventum 122
Ctistas ex Thracibus sine conjugio vixisse 18
Cubiculariorum institutio 303
Curetas olim Saturno pueros immolasse 365
Curius ex agro in Dictatorem accersitus est 169
Curruum repertor 125
Cybelis inventum fistula 53
Cyclopes turres primos omnium invenisse 203
Cymbæ excogitatio 229
Cyniræ inventa 149
Cyprianus Carthaginensis episcopus quando martyrio coronatus sit 561
Cypriani dictum 557, locus de circuncisione 259. item ejusdem de jejunio dictum 431, deque mortuorum luctu sententia 447

Cypriorum mos prostituendi virgines 133
Cyprum insulam crystallum procreare 158
Cypselus 129
Cyrenaicus ἄθεος 3
Cyriacus Ierosolymitanus antistes crucigerorum auctor 496
Cyrum Persarum regem victis Lydis Iovi decimā præda dedisse 575
Cyri regis Persarum memoria 118

D.

DActylos in Creta ferrum adinvenisse 149
Damasi decretum 386
Damasi pontificis schisma 541
Dædali inventa 224
Dæmoniaci quomodo à sacerdotibus liberentur 369, 370
Dæmonis responsum Sylvestro pontifici datum, quale fuerit 368
Dæmones quibus technis mortalibus imposuerint 367, 368
Dæmones effugandi modum, aut incantationes, quibus morbi sedarentur, quis primus ediderit 77
Dæmones malas deorum personam suscipere 1
Dalmatica vestis undè reperta 193
Danaus an primus omniũ puteos foderit 204, *navem ex Ægypto in Græciam primus omnium invexit* 228
Daphnis Mercurii filius, Bucolicum carmen invenit 39
David vates divinus 36, *vates musicus* 54
Debiles membris, aut mancos, ad sacerdotium admitti Anastasium noluisse 289
Decalogus à Deo hominibus per Mosem traditus 88
Decemviri quando primum Romæ creati 97
Decemviratus Romæ ob stuprum abrogatus 97
Decii in Christianos octava persecutio 552
Decimarum & primitiarum, ac primogenitorum redemptionis origo 473, & deinceps.
Deciremem Nesigiton instituit 229
Declamator quis 47
Dedicandi templa institutum 163
Dela Phryx 149

Delam ferri temperiem invenisse 150
Deliberativum genus 380
Delphorum deus Apollo 5
Delubra Epimenidem Cretensem primum invenisse 203
Demarathus Corinthius figulus 166
Demetrius Antigoni ad ordines navem instituit 229
Demetrius poëta satyricus 42
Democratia 90, quomodo, & cur sensim in urbem Romam irrepserit 98, undè descenderit 92
Democritus magices studiosus fuit 77
Democriti Abderitis de hominum exortu opinio 10 de poëtis sententia 35
Demonstrativum genus 380
Demortuorum anniversaria justa undè originem trahant 444
Demosthenis laus 47
Denarius diurnus 102
Denarium ex auro quis primus fecerit 152
Denicales feriæ 434
Dentis evulsionem quis primus invenerit 68
Deæ Syriæ sacerdotum secta origio 510
Derbicæ & Massagetæ ægrotantes jugulabant ac devorabant 208, 209
Deus quid Pythagoræ 3, quid item Thaleti Milesio, ibid. quomodo colendus 5, unde dictus 6
Deus unus & rerum omnium principium 5
Deo vero qui primi sacrificaverint 26
Deo à nobis duo offerri debere 370
Deo immolandi pecora mos 185
Deum animum justum, non munera respicere 469, numero impari gaudere 105, solum sapientem esse Pythagoras sensit 58
Deorum imagines cur prisci in sacrificali pompa gestarint 456
Deorum prima origo undè 1
Deos colendi ritus undè effluxerit 23, 24
Dexteræ manus religio 315
Diabolus 398
Diaconus ut post rem divinam factam pronunciet, Ite, missa est, undè mos sit 391
Diaconi 275
Diaconi septem à quo instituti. 290

Diadematis regis inventorem Liberum patrem fuisse . 91. 143
Diagoras Atheos 3, *cur ab Atheniensibus expulsus sit* 550
διαιτητικὴ 69
Dialectica origo 58
Dialogorum auctor Plato 59
Dibapha Tyria 198
Dibutadis Sicyonii inventum 166
Dictamni herbæ virtus 73
Dictator undè dictus, & cur dictatura in rempubl. Romanam invecta 96, 97,
Dictator quis primus Romæ creatus 96
Didymus grammaticus 35
Dies divi sacri quinam habeantur 437, 438
Dies festi cur à patribus constituti 434
Dies quomodo ab initio alii aliter observaverint, ac noctes divise rint 110, 111
Digamiam sacerdotum quis vetuerit 288
Digitorum jactationem signum levitatis esse 134
Dimophilus laudatißimus figulus 167
Diocletiani in Christianos undecima persequutio 552 *de osculandis pedibus edictum* 315, *dictum* 91
Diœceses episcopis distributa 290
Diogenis scitè dictum 149
Diomedi in templo Palladis hominem fuisse oblatum 364
Dionysius Alexandrinus antistes martyr 562
Dionysius musicæ harmoniæ repertor 49
Dionysius pontifex quando presbyteris parochias, episcopis diœceses, tam Romæ, quam alibi diviserit 290
Dionysius primus theatri auctor 218
Dionysii inventum 173
Dioscoridem post Orpheum & Musæum de herbis scripsisse 74.
Diospolis ab Ægyptiis ædificata 202
Dircæus poëta primum tubam reperit 55
Discipuli septuaginta cur à Domino electi 251
Divinandi duo genera 80
Divisio, sive dispositio quid 376
Divortium quando licitum 20, *cur apud Iudæos à Mose primum institutum,* ibid.

Divor-

Divortii auctor quis 19
Divortii libellus, ibid.
Divortii inter Iudæos & Romanos discrimen, ibid.
D. Gregorius quale cardinalibus officium statuerit 294
Doliolam locum sputo conspurcare vetitum fuisse 360
Doliorum excogitator 225
Dominicus Calaguritanus Hispanus 497
Domitiani in Christianos tertia persequutio 552
Domos luteas quis primum invenerit 200
Dona spiritualia undè vilescant 527
Dorios modulos Thamyras Thrax excogitavit 53
Doristus V. *Lacedæmoniorum Rex* 92
Dormientii nomen Vigilantio à quo impositum, ejusque de reliquiis divorum sententia 522
Dorothea martyr 562
Doxius, Gellii filius, domorum lutearum inventor 200
Drachma Attica 102
Drachmæ æstimatio, ibidem,
Draco primus Atheniensium legislator 87
Druides 57
Dyagundas Thebanus 423
δυναστεία 91, 92

E.

Ecclesia 245
Ecclesia prima quæ fuerit ibid.
Ecclesiæ auctoritatem differentiam inter ordinem & plebem constituisse 283
Ecclesiæ caput Christus 245
Edisseniorum toparcha abagarus 465
εἴδωλον 398
Elamitæ undè 14
Electri origo 158
Eleemosyna 398, *cui danda*, 413
Eleemosynæ usus quando primum cœperit 412
Eleutheri decretum 430
Eloquutio quid 375
Elymnetæ Græcorum 97
Emmanuel 395
Emere ac vendere Liberum patrem instituisse 231
Empedocles ex quatuor elementis constare cuncta opinatus est 7, *magices studiosus fuit* 77

primus secundum Aristotelem rhetoricæ auctor 46
Empedoclis de hominum ortu opinio 10
Emporetica charta 117
Encænia 363, 397
Endymion primus Lunæ cursum deprehendit 61
Enochia urbs à quo constructa 203
Enos primus omnium nomen Domini invocavit 26, 246
Epeus arietem bellicã machinam invenit 122
Epei Olympici certaminis inventores 127
Ephesina synodus à Cælestino primo Rom. pontifice acta, Nestorianam hæresim damnavit 547
Ephori sententia de musica 50
Ephod 155, 271
Epicharmi literæ 28
Epicteti dictum præclarum 414
Epicuri impia de Deo opinio 3, 555
Epicuri principia corpus & inane 7
Epicurum primũ omnium gramaticam docuisse 34
Epimenides delubrorum inventor 243
Epimenidem Cretensem primum domos & agros expiasse 200
Epiphania 396
Episcopalem cathedram primò apud Ierosolymos locatam fuisse 279
Episcopi munus 280
Episcopi vox quid significet ibid.
Episcopi cur petasum ferre cœperint 295
Episcopi qui propriè vocentur 280
Episcoporum creatio quibus olim commissa 299
Episcopos olim presbyteros nuncupatos fuisse 281
Epulonum origo 321, 322
Equiculorum gens 321
Equitandi artem, aut usum equos domandi quis primus omnium instituerit 124
Equites Romanos Cæsari Augusto in capitolio quotannis strenam obtulisse 333
Equus bello aptum animal 124
Equus id est, arietis tormenti bellici inventor 122
Equorum pugilumque certamen in Circo maximo fuisse 122
Equorum ungulas ferreis soleis munire qui cœperint 125

Ere-

Eremus à quo primum habitari cœpta 480
Eremitanorum vestitus qualis 501
Erichthonius Atheniensis argenti inventor 149 *quadrigarum repertor* 125, *undè nomen acceperit,* ibid.
Errantium syderum vocabula, à quibus hebdomadæ dies primum nomina tributa fuerint 225
Esaiæ canticum 37
Essæi cur dicti, & undè 480
Essæos monasticam vitam primos instituisse, ibid.
Essenorum laus 186
Essenos apud Iudæos sine conjugio vixisse 18
Ethicæ proprium 58
Ethnicos 397
Ethnico Christianus quid præstet 555
Ethnicorum sacra tribus purgationibus constabant 406
ἔθνος 328
Evander primus in Italiam, secundum Livium, literas attulit 31
Evandrum lupercalia in Latium intulisse 134
Euaristum pontif. primum omnium titulos ipsis presbyteris divisisse 190
Eucharistia 397, *quando instituta* 382, *an sit sacrificium* ibid. *cur mane & non vesperi celebrari debeat* 383, *cur in templis continenter asservetur* 384
Eucharistiæ primus usus tam specie panis & vini, quam panis tantum 382
Euchira fictor 166
Eudoxum & Archytam bellicas machinas invenisse 122
Eugrammus fictor 166
Evilea gens undè 15
Eumolphus Atheniensis culturas arborum docuit 177
Eunuchus Candace reginam Æthiopum cum tota familia baptizavit 255
Euphrosyne martyr 562
Eupolis 41
Euripides 40
Euripidis responsum Archelao regi datum 41
Eurus ventus 63
Euryalus & Hyperbius lateritiarum domorum inventores 200
Euristæus primus Lacedæmoniorum Rex 92

Eusebianus codex emendatus, 275
Eutychiani pontificis decretum 472
Eutychis Constantinopolitani hæresis 547
Excommunicatio undè defluxerit 309
Excommunicationis pœna à Druidibus quibus irrogata 310
Excussoria è lino Hispaniam reperisse 174
Exequiæ undè 449
Exhomologesis quid 405
Exire calen. Majì in agros, currere calend. Martiis per arva cum faculis accensis, undè natum sit 334
Exonia 219
Exordium quid 376
Exorcizatores 274
Extispices & aruspices qui nuncupentur 82

F.

F Digammon ab Æolib. inventum 32
Fabianus martyr 561
Fabiani de conjugio decretum 352, edictum 384
Fabricam materiariam, & ad eam instrumenta pertinentia quis primus invenerit 224
Fabrilia instrumenta qui primi invenerint 149
Fabulam quis primus recitandam dederit 219
Factiosorum apud Romanos in confirmando jurejurando mos qualis fuerit 139
Falcis repertores 121
Fasti dies 373
Faunus 134
Faunum in Latio religionem instituisse 25
Faunum colunt Latini 4
Favonius ventus unde dictus 63
Februarius unde dictus 105
Feciales unde dicti 321
Federicus Feltrius Dux Vrbini Bibliothecam fecit quam Guido princeps ejus filius auxit atque ornavit 114
Federici primi Rom. Imp. de comburendis hæreticis decretum 544
Felix anachoreta 499
Felix episcopus Comensis 434
Felicis primi decretum 439
Felicis tertii de diebus festis decretum 440
Ferarum vivaria duo divum Federicum Vrbini instituisse 189
Feriæ unde nuncupatæ 425
Feriæ stativæ, conceptivæ Impe-

Imperativæ 432, 433, *Denicales quæ dictæ* 434
Feriarum quatuor genera 432
Ferramenta rustica, quis primus invenerit 173
Ferri inventores 149
Ferri pluviam M. Crassi interitum in Parthis significasse 80
Festa agonalia 432, *Carmentalia*, ibid. *Consualia*, ibid.
Festi novendialis origo 433
Festi dies feriati unde dicti 434
Festorum dierum initium unde 436, *observatio* 361, 362, *apud Romanos origo* 318
Festis diebus convivia præbendi amicis consuetudo 331
Festis diebus exornare templa, ac in illis offerre cereas imagines, tabellasque miraculorum ponere, unde nostris consuetudo sit 329
Fidenates 311
Figuli laudatissimi qui fuerint 167
Fistulæ inuentor quis 53
Flagellatorum ordo unde confluxerit 508
Flaminis baptismus 267
Flamines unde dicti 318
Flamines cur Numa Pompilius Romæ instituerit 317, *& quæ eorum officia fuerint*, 318
Flammam Servii Tullii caput lambentem, illum Romanorum regem fore significasse 79
Flavia Domicilla martyr 562.
Flora dea, 419, *quomodo, & à quibus culta* 322
Floralia sacra unde, & cur, 322, 419
Flori crudelitas in Iudæos 452
Fluminis baptismus 267
Fœderis paciscendi morem apud Assyrios & Ægyptios, sed præsertim apud Hebræos fuisse 138
Fœdera quis primus invenerit, ibid.
Fœderum olim tria genera fuisse, ibid.
Fœminæ apud Arabes & Carthaginenses cur caput & faciem velarint 313
Folles quis invenerit 151
Forcipem, marculum, vectem, incudem quis primus invenerit 149
Franciscanorum ortus & habitus 497, & seq.
D. Franciscus monachos victum

victum quærere manuum laboribus voluit 492
Franciscus Alvarez legatus Æthiopum Abissinorum regis quando Clementi septimo Roman. pontif. regis sui nomine, fidei obedientiæque promissum fecerit 256
Franciscus Asisias Italus 497
Franciscus Zabarella 293
Francorum reginæ cur post viri mortem albis tantum vestibus induantur 443
Fridericus Sax. dux, Lutherum defendit 542
Frisonariam congregationem in agro Lucensi Eugenium quartum plurimum adauxisse 493
Frumenti origo 171
Frumenti sationem sub Erichtheo Athenarum rege à Triptolemo repertum fuisse 172
Fulloniam artem Niceam Megarensem reperisse 191
Fundarum usum quis primum monstrarit 121
Fundatores optimi quinam fuerint, ibid.
Funebria convivia 327
Funebrem orationem de Bruti laudibus, primus omnium Valerius Publicola habuit 212
Funebres ludos Acastum instituisse 131
Funebres orationes pro fœminis haberi cur Romani decreverint 212
Funebris pompæ descriptio 449
Funus cur præcedat, homines autem sequantur 448
Fusos in lanificio Closterem reperisse 192

G.

Gabanium vestimenti genus à quibus repertum 193
Gabyrus Deus Macedonum 4
Galeam Lacedæmonii invenerunt 121
Galenus medicus, 71
Gallia Cisalpina unde Togata appellata sit 194
Gallorum consuetudo 556
Gallos Hesum atque Teutatem, humano cruore placasse 365
Garamantum polygamia 16
Gargoris Rex Curetum mellis usum docuit 181
Gaufredus ex sancto Alexandro ortus 504
Gazophylacium 397

Geben-

Gehenna 398
Gelasii instituta 386
Gemmæ quo tempore cœperint esse pretiosæ 156
Gemmatæ coronæ 145
Genitalia virginum fasciis olim succincta 22
Genios singulis binos attribus antiquitas 1
Gentes ferè cunctas quondam dæmonibus malis humanas immolasse hostias 364, & seqq.
Gentium prima divisio 14
Gentium quarundam enumeratio quæ circuncisionem habuerint 260
Geographiæ subjectum 65
Geomantia quid, ejusque origo 80
Geometria in quibus versetur 65
Geometriæ & Arithmeticæ primi inventores 64
Georgii in Alga Venetiis congregatio unde instituta, & quis illius habitus sit 493
Germani principes unde sibi jus eligendi Imp. acquisiverint 301
Germani quomodo cerevisiam conficiant 179
Germanorum consuetudo 648
Germanos Mercurio homines litasse 365
Gibber aut gibberosus quinam futurus 59
Giezi Helisæi puer cur lepra affectus sit 536
Gladium Lacedæmonii invenerunt 121
Gladiatorii ludi 136, vide *Ludus*.
Glaucus Chius compactionis ferri inventor 149
Glutini repertor 224
Glyceræ inventum 144
Golgatha 397
Gorgias Leontinus 47, *Delphis sibi primus omnium statuam auream posuit* 163
Gorgasus laudatissimus figulus 167
Gothicæ gentes unde 15
Gothos ab Arriana hæresi Gregorii monitis revocatos 565
Gradus in conjugio quinam interdicti 351
Græcarum & Romanarum virginum ante matrimonium consuetudo 22
Græci antistites Simplicio sedente, quando Rom. pontificem omnium caput esse declararint 299
Græci atque Romani veteres quid super tumulum statuerint 450
Græci quomodo annum amputarint 104, *unde literas*

literas mutuati sint 29, *in convivio cum mulieribus non accumbebant* 188
Græcorum consuetudo 556 *in numerandis annis mos* 66, *mos in conviviis* 187
Græcos contrario Romanorum more statuas non velasse 163, *in conviviis sympositisque coronis usos fuisse* 145, *primum historias scripsisse secundum Iosephum* 44
Graminea corona 145
γράμμα 33
Grammatica cur sit omnium artium præclarissima 34, *unde dicta.* 33
Grammaticæ definitio 33, *divisio*, ibid. *dignitas atque usus* 33
Grammatici Critici 34
Grammatistæ 33
Grandimontensis ordinis auctor 487
Gregorius quintus quando & cur electores imperii constituerit 301
Gregorii antiphona 386
Gregorii decretum de conjugio 352, *decretum de subdiaconorum cœlibatu* 346
Gregorii monitis Gothos ab Arriana hæresi revocatos, Anglos etiam conversos fuisse 565
Gregorii Papæ instituta 523
Gregorii patientia, & humanitas 529
Grossus moneta 102
Guidonis archidiaconi Bononiensis jurisconsulti de Cardinalibus sententia 293
Gyges Lydius picturæ inventor 164
Gymnicos ludos quis primus omnium instituerit 135
Gymnosophistæ apud Indos sapientes habiti 57

H.

Habidem Hispaniæ regem, boves aratro domare, frumentaque sulco serere, primum docuisse 173
Hadrianales sodales 509
Hadriani de Christo colendo, inter deosque referendo sententia 558
Hadriani Imperatoris memoria 118
Hadriano imperante immolationes hominum sublatas fuisse 365
Hæreses atque schismata quando primum exorta 537

Hære-

Hæreses & schismata quomodo inter se discrepent 540
Hæreticus quis vocetur 537
Hæreticorum pœna 543
Harmodio & Aristogitoni cur Athenienses statuas erexerint 163
ἁρμονία 49
Harmonias vocum quis invenerit, ibid.
Harmoniam in cœlestibus atque terrestribus rebus esse 38
Harpagonas invenisse Anachrisidem 230
ἁρπάζειν, ibid.
Hasta cur quondam nubentis capiti imposita 21
Hastam Lacedæmonii invenerunt 121
Hastarum velitarium inventores, ibid.
Hebionis hæresis quando eruperit 539
Hebræi cur mortuos luxerint 448, *Geometriæ & Arithmeticæ primi inventores* 64, *unde nomen suum traxerint* 246
Hebræorum literæ, quibus nunc utimur, ab Esdra inventæ 30
Hebræorum polygamię 16
Hebræis cur Deus amplius spatium, quam aliis, condonarit 65
Hebræis, vel Tyriis potius, quam aliis, artem lignariam & ejusdem instrumenta, cur attribuenda esse putetur 225
Hebræos hospites suo osculo excepisse 316, *poëticæ primos auctores fuisse* 36
Hebraica nonulla, item Græca & Syriaca verba cur in Missa usurpentur: deque eorum significatione 394
Hędera apros morbosos sibi mederi 74
Helena Constantini mater, Hierosolymas ad visendum crucem Domini petiit 359
Heliæ vestitus 495
Heliopolis urbs 214
Heliopolitanos tres in die homines Iunoni mactasse 365
Henricus Hostiensis, quando vixerit 533
Heraclitus Ephesius ex igne cuncta procreari censuit 7
Herbaria scientia quando à Gręcis ad Romanos pervenerit 74
Herbarię, medicamentarię atque mellеę medicinę inven-

inventores, & quænam homines ab animalibus remedia didicerint 73
Herculem, Olympicum certamen primum instituisse 127, simulachrorũ auctorem fuisse 160
Hermolai Barbari mentio 215
Herodes cur Hierosolymis theatrum & amphitheatrum extruxerit 222
Herodis crudelitas 251
Herodotus 45, ejus laus 152
Heroicum carmen cur dictum 39
Hesiodus 37
Hetruria unde aruspicinam edocta sit 81
Hetruscos suas olim literas habuisse 31
Hexametris versibus primum Mosen usum fuisse 39
Hieratica charta 117
Hieremias quomodo jurare jusserit 309
Hiero tyrannus 5
Hieroboam apud Hierosolymos quando regnarit 66
Hieronymi vita 490, de mortuorum luctu sententia 448, de vitando vino consil. 176
Hironymo teste, tria orandi tempora esse 407
Hieronymianorum ordo cur institutus 490
Hilarion cœnobiorum in Syria auctor 482
Hin mensura, 147
Hippaginum inventores 129
Hippasus Metapontinus ex igne cuncta procreari censuit 7
Hippius Tyrius 129
Hippocrates mercaturam exercuit 231, medicinam deperditam in lucem revocavit 69
Hippopotamus 74
Hispanorum mos 556
Hister quid 219
Historia de cujusdam Regis filia memorabilis 17
Historiæ dignitas atque utilitas 43
Historiæ texendæ regulæ 45, in quibus historiæ ædificatio posita sit, ibid.
Historiam quis omnium primus condiderit 43
Histrionibus unde nomen inditum 219
Holosericam vestem quis primus Rom. Imperator gestare inceperit 196

Hole-

Holosphyraton 163
Homar Calipho successit 518
Homerus 37
Homilia 396
Homo Dei simulacbrum 11.
Hominis causa c... ...dia naturam genuisse 16
Hominis dignitas, ibid.
Hominis figuram è gypso primus omnium Lysistratus expressit 166
Homines ex qua materia creati 10, 11, *in Angelorum tutela* 2
Homines primos apud Iudæos ortos fuisse 11
Homines primum glandidibus nutritos fuisse 171
Hominum in diebus festis celebrandis abusus 438 *insania notata* 219, *mentes quid à cultu veri Dei averterit* 1, *naturam sideribus maximè subjectam esse* 59, *prima origo duplex* 9
Honorum qui Roman. pontifici habentur, origo 297, 298
Horæ unde nomen suum acceperint 108
Horas quis primus omnium constituerit, ibid.
Horas canonicas quis invenerit 406
Horatius 49
Horologia diversi generis quinam invenerint 109
Horologia ex aqua quis primus omnium invenenerit ibid.
Horologii auctor incertus 238
Horologii solarii inventor 109
Hori Assyriorum regis inventum 179
Hosanna 396
Hospites apud Tauros Dianæ immolatos fuisse 365
Hostanes primus magiæ commendator 77
Hostiæ humanæ à quibus immolatæ 364
Hostiensis de cardinalibus sententia 292
Hugo paganus 504
Humiliatorum ordo in Germania quando exortus 488
Hydromantia quid, ejusque origo 80
Hymnus 397
Hyperbius Corinthius rotæ figulinæ inventor 167, *lateritiarum domorum inventor* 200, *primus omnium animalia mactavit* 185
Hyperboreorum sepult. 216
Hyrcani semivivos volucribus & canibus projiciebant 216

I.

IA 396
Iacob cur Israelis nomen inditum 246
Iacob fœdus cum socero Laban fecit 138, quę munera filio suo Ioseph in Ægyptum miserit 147, quando vixerit, ibid.
Iacobus Aragonię Rex quo tempore duos militum ordines instituerit 506
Iacobus junior cur Christi frater & Apostolus dictus sit 257, cur item sanctus, ibid. ejus martyrium, bid.
Iacobus Senensis 493
Iaculum cum amento quis invenerit 121
Ianuarius undè dictus 105
Ianus cur bifrons habitus, ibid
Ianus primus Latinorum Rex, ibid.
Ianus Saturnalia primus omnium instituit 136
Ianum ante Faunum Latiis deorum cultum demonstrasse 25
Iason longæ navis repertor 229
Ibis avis 74
Icari inventum 177
Ideos Dactylos ignis usum, ac æris ferrique naturam invenisse 150
Iduare, id est, dividere 107
Idus unde nomen habeat, ibid.
Iejunandum quomodo sit 414
Iejunium quadraginta sex dierum, 336
Iejunium in quatuor anni tempora à quo distinctum fuerit 419
Iejunii initium 411
Iejunii quartæ & sextæ dierū hebdomadæ quando institutum 423
Iejunii solennis ratio 426
Iejunio undè nomen datum videatur 414
Iejunium verum qui servet ibid.
Iesus quonam pacto unctus 338
Iesus, id est, Servator, & Christus, id est, Rex dictus est 250
Iesus, Mosis successor, cum Gabaonitis fœdus percussit 138
Iesuatorum ortus 500
Iezabel prima omnium literas annulo signavit 531
Iginii Rom. pont. de non iterando baptismo statutum 266
Iginium pontificem gradus, quibus ad sacerdotium

tium promoveretur, inchoasse, Gajum verò pontificem perfecisse 282
Ignatius Antiochenus episcopus ad bestias damnatus est 363
Ignis mysterium 363
Ignis pœna quo jure hæretici plectendi 543, 544
IgnemVulcanum reperisse, & ob id ab Ægyptiis ducem constitutum fuisse 150
Ignes crebros Cal. Martii faciendi consuetudo 334
Ignispicii repertor 81
Imagines sacræ divorum in templis haberi & coli cur ab Imper. quibusdam statutum sit 466
Imaginum primus apud Christianos cultus, undè exortus 462
Immolandi mos undè promanarit 185
Imperare bene, difficile 91
Imperativæ feriæ 473
Imperatores olim ad bellum proficiscentes cur munus gladiatorium dederint 137
Imperatorum consecrandorum qualis apud Romanos mos fuerit 211
Imperatorum Occidentalium creationem penes Romanum pontificem fuisse 301
Imperatoris eligendi potestas archiepiscopis facta ibid.
Impositio manuum 277
Incantationes quibus ægritudines mitigari solent, quis ediderit 77
Indicas mulieres quasdam cum viris cremari voluisse 210
Indoctos à Musis atque Gratiis abesse 51
Indorum polygamia 16
Indos citeriores Bartholomæus convertit 559
Indos in propatulo coivisse 18
Induere personas ante initium quadragesimæ undè natum sit 335
Induciæ quid sint 137
Inducias quis primus invenerit, ibid.
Inducias sex horarum C. Potium Samnitem à Dictatore Romano postulasse ibid.
Indumentorum pontificum Iudæorum ornatus explicatus 270, 275
Indumentorum pontificum & sacerdotum Iudæorum

dæorum octo genera fuisse 271
Indulgentiarum usus undè promanarit 526
Infantes apud Romanos quo die lustrabantur 266
Inferiores superioribus in Anglia strenam quotannis deferre 333
Inferni aditus 444
Inguinibus tumescentibus homines quando perierint 454
Initiati cur verticem deradant, & undè mos natus 286
Innocentius quartus quando pontifex factus, & quomodo cardinales dignitate auxerit 295
Innocentius octavus secretarios Romæ primus omnium instituit 532
Innocentii III. decretum 405
Inserendi arbores modum quis primus docuerit 177, 178
Insitionum tria genera 178
Institores qui dicantur 232
Instrumentorum musicorum diversi generis inventores 52
Intercalaris mensis 106
Invenire quid 735
Inventa multa cum vetera, tum nova esse, quorum auctores ignorantur 237
Ioannes Alexander XXII. cur primus omnium, collegiorum & scribarum usus Romæ instituerit 529
Ioannes Asiam in suam fidem redegit 559
Ioannis Baptistæ ortus & officium 262
Ioannes Baptista cur ab Herode interfectus 553
Ioannes Columbinus Senensis 501
Ioannes cur suum Euangelium ab eo, In principio erat verbum, exorsus sit 539
Ioannes Cuthenbergus natione Teuthonicus, eques, primus omnium artem impressoriam Moguntiæ excogitavit 114
Ioannes XII. Othonem Germaniæ regem Imperat. fecit 301
Ioannes Marta 499
Ioannes Patriarcha Alexandrinus eleemosynarius dictus 502
Ioannes Zebedæus 561
Ioannis XVIII. Rom. pontificis de anniversariis mortuo-

mortuorum iustis decretum 444
Ioannis Reuchlini laus 391
Ioannis Roffensis episcopi contra Lutherum de indulgentiis sententia 526
Ioannis XXII. Rom. pontificis decretum 460
Ioanni Asiam sorte obtigisse 256
Ioannem Apostolum pascha celebrasse 435
Iob cur sit Hebraeis comparandus 247
Iobi liber 37
Iobal tabernaculorum auctor 203
Iochobel Mosis mater, magiae stud. fuit 77
Iones secundas mensas invenisse 187
Ionicum philosophiae principium 58
Iopas Vergilianus 48
Iosephi castitas 247
Iosephum somniorum interpretem peritissimum fuisse 84
Iovis nutritor Melissus 24
Iovis prophetas in Creta insula, ne coctis quidem, nedum carnibus, usos fuisse 187
Iovem Cretenses colebant 4, 5
Iovem & Apollinem, quoniam decima hominum eis non fuisset immolata, Italis magnas calamitates induxisse 367
Iphitus Olympici agonis repertor 127
Isis Aegyptiorum dea 4
Isthmii ludi apud Graecos unde dicti 129
Isthmus ibid.
Issedonum in sepeliendis mortuis consuetudo 210
Israëlitae undè dicti 246
Isuardus monachus 410
Italicum philosophiae principium 58
Italorum legislator Pythagoras 87
Iuba à Mauris colebatur 4
Iubal musicus 49
Iubilei anni origo apud Hebraeos quae fuerit 527
Iubilei auctor 524
Iudas Iacob filius cur cum Thamar rem habuerit 236
Iudaei undè nomen suum traxerint 246
Iudaeorum in Christianos prima persequutio 549
Iudaeorum luctus 441
Iudaeorum ingratitudo erga Deum 247
Iudaeos mellis usum ac totius agriculturae culturam primos monstrasse 181

Iudæos quosdam dæmonio Moloch filios igni exustos devovisse 364
Iulius Cæsar primus omnium cur annum ad Solis cursum accommodarit 106
Iulius mensis undè dictus 105
Iulii Cæsaris memoria 118
Iunius mensis undè dictus 105
Iuno à Samiis colebatur 4
Iuno Cures cur dicta 21
Iurandi modus antiquus enarratus 308, modus per Euangelium undè promanarit, 309, per Iovem 308
Iurandi mos apud Hebræos 309
Iusjurandum quod magnum fuerit, ibid.
Ius civile quid 86, qualem hæreticis pœnam statuat 544
Ius creandi Rom. pontif. undè defluxerit 298
Ius eligendorum episcoporum, sacerdotum ac diaconorum ab Apostolis promanasse 300
Ius gentium quid 86
Ius naturale quid, ibid.
Ius pontificium 90
Ius quid Paulo jurisconsulto significet 85
Iusjurandum quod maximum apud veteres 309
Iusjurandi olim Romæ apud factiosos confirmandi mos 139
Iuris ac legum origo 86, divisio ibid.
Iustinæ monachæ congregatio 489
Iustini locus emendatus 55

K.

Kyrie eleison 396

L.

Labyrinthorum pyramidumque qui primi auctores extiterint 205, 206
Labyrinthos quatuor ab auctoribus commemorari 205
Lacedæmonii cur cives suos à contemplanda Asia retraxerint, 187, 556
Lacedæmoniorum frugalitas 187, morem in triumphando contrarium Romanorum fuisse 142, reges nomine magis quam imperio reges fuisse 92, legislator Lycurgus 87, regum series 92
Lacedæmonios galeam, gladium, hastamque invenisse 121, hominem Marti immolasse 365, tibia-

tibiarum modulis in præliis usos esse 56

Lacerna 194

Lado fluvius 53

Læna vestis genus 194

Lamech primus omnium legem divinam de conjugio violavit 349

Lamina aurea cum vitta pontificũ Iudæorum 272

Lanceas quinam invenerint 141

Lanas Lydos primum infecisse 191

Lanificii usum, qui primum ostenderint, ibid.

Laodicea Syriæ urbs 365

Laodicenses Palladi virginem immolasse, ibid.

Lapidicinas Cadmum reperisse 200

Lapidum pluviam Romanorum stragem ab Hannibale significasse 80

Lararium quid 558

Lateritias domos qui primum fecerint 200

Latinam linguam Roman. omnibus unam eandemq; communem fuisse 13

Latinorum deus Faunus 4

Latus clavus à quibus repertus 193

Lavandi apud veteres cur tam frequens usus fuerit 223

Lavandi manus usus undè defluxerit 387

Lavatio pedum ante diem festum paschæ 317

Laurentius Iustinianus 493

Laurentius Levita martyr 561

Laurus signum pacis 183, *ejus dotes & encomium* ibid.

Lectica cur hexaphorus dicta 298

Lectio sacrarum literarum dum comeditur, undè orta 431

Lectisterniorum origo 325

Lectores 273

Lembi inventores Cyrenenses fuisse 229

Lemniorum deus Vulcanus 4

Leo primus cubicularios cur fecerit 303

Leo tertius cur Carolum Magnum Imperatorem fecerit 301

Leporaria à Fulvio Hirpino primum condita fuisse 189

Levitarum prima electio 272

Levitis quantum temporis ad ministrandum dabatur 275

Lex per Mosen data, cur non fuerit necessaria;

item cur necessaria sit 89
Lex Mosi quando data 437
Legis definitio, origo, usus 86, deinc.
Legislatores varii 87
Liberum Naxi colebant 4
Liberum patrem coronarum repertorem fuisse 143
Libros qui primi ediderint 112
Licinius 42
Licinii odium in Christianos 553
Lingua cur homini data 12
Linguarum varietas undè exorta, ibid.
Linus martyr 561
Linus 48, 57
Lini decretum de ingressu mulierum in templum velatis capitib. 313
Lini inventrix Arachne 191
Lini usus millecupli, sed præcipuus in velis faciendis, ibid.
Lintres Germanos reperisse 229
Litaniæ, vulgo processiones 453
Litaniarum institutio ac forma 455
Literæ Apostolicæ quando primum plumbo obsignari cœperint 530
Literarũ imprimendarum usus, à quo, & ubi primo sit inventus 114
Literas auro neminem Roman. principum ante CarolumMagnum Imp. obsignasse 530
Literas quis primus invenerit, vel in Latium attulerit: deque earum numero aucto, varietate, vi atque sono 27, & inde
Literatores 33
Literatura, ibid.
Litare quid significet 445
Livius Andronicus 40, 57
Livius Andronicus fabulam versibus intextam primus omniũ quando recitandam dederit 219
Lobotes quartus Lacedæmoniorum Rex 92
Loca qua vehebatur pompa, cur veteres velarint 457
Locorum in theatro qualis dispositio fuerit 220
Longobardos capitis rasionem prõ re fœdißima habuisse 287
Loricæ inventor 121
Lucam Euangelistam Deiparæ virginis figuram in aliquot tabellis pinxisse 466
Lucernæ usum qui invenerint 151

Luciferi natura à quo investigata 61
Lucilius 43
Lucina virgo 577
L. Attilus longus 98
L. Crassus primus omnium columnas marmoreas habuit 201
L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, primi omnium Rom. consules fuerunt 96
L. Manlius cur Dictator appellatus 67
L. Quintus Cincinnatus ex agro ad dictaturam accersitus est 169
L. Sextus Lateranus 98
L. Aurelii commodi in Christianos quinta persequutio 552
Lucii tertii Rom. pont. de hæreticis desecrandis & comburendis statutum 472
Lucretiæ castitas 236
Lucretiæ factum 562
Luctus tempora cur apud Christianos hodie, & apud Romanos olim minuebantur 444
Luctum apud Iudæos & Anglos triginta diebus finiri 443
Ludendi modus per Vulturios & Herculem Basilicum 133
Lugentes apud Iudæos saccum induisse 443, *item caput & barbam rasisse,* ibid.
Lugendi mos apud Romanos, 442, & seq.
Lugentium vestitus, ibid.
Ludiones ex Hetruria cur Romam acciti 219
Ludius, ibid.
Ludi gladiatorii cur apud Romanos instituti fuerint 136
Ludi funebres 131
Ludi quales in amphitheatro celebrantur 222
Ludi scenici unde dicti 219 *cur, & à quibus instituti,* ibid.
Ludi seculares Romæ in quorum honorem instituti, & unde nomen traxerint 525
Ludorum apud Græcos quatuor genera fuisse 127, *apud Rom. varia genera fuisse* 324
Ludorum origo 134, *secularium origo* 325
Ludos gladiatorios D. Cyprianus ad Donatum, execratus est 136
Ludovicus Barbus Venetus 489
Ludovici Caroli Magni filii, in Paschalem pont. beneficium 301

Luna ab Ægyptiis colebatur, quam Isim vocabant 4
Lunæ cursum ac defectum quis primus monstraverit 61
Lunam candidos efficere 59
Lupercal quid 134
Lupercalia ludicra cur Lycæa dicta, ibid. *qualia, & u e instituta* 508, *quis imus omnium instituerit* 134
Lustricus dies 266
Lustrum conditum quid sit 101
Lutheranæ sectæ origo 542
Lutherus Augustam ire non dubitavit, ibid *cur Augusta relicta, domum redierit*, ibid.
Lutheri cum Cajetano cardinale disputatio, ibid. *licentia loquendi*, ibid.
Lycaon primus omnium inducias invenit 137, *gymnici ludi repertor* 130
Lycæa ludicra 134
Lycæo quando sacrificatum, ibid.
λύκ☉-, ibid.
Lycurgus cur in locum nummi aurei, atque argentei, ferreum substituerit 95, *primus Lacedæmoniorum legislator* 87
Lydi cur primi omnium nummum aureum & argenteum percusserint 152, *quæ lusoria invenerint* 131
Lydi unde 14
Lydorum filiæ quando viris nubebant 18
Lydios modulos Amphion excogitavit 53
Lyrici poëtæ unde denominati 52
Lysistratus Sicyonius fictor 166

M.

Macedonius damnatur 547
Macedonum Deus Gabyrus 4
μύχαιρα 259
Macrobii Æthiopes 209
Magi à Persis sapientes habiti 79
Magi qui vocentur 250
Magorum in matrimonio mos 18
Magica ars à quibus celebrata 75
Magicæ artis qui primi inventores, ibid. *sex species* 79
Magices factiones etiam à Mose pependisse 77
Magistratuum Romanorum

rum virgæ ex qua arbore fiebant 99
Magistratibus cur capita aperiamus, 313, 314
Magnus Alexander quando extiterit 116, quibus rebus mortalitatem intelligebat 236
de Magni Alexandri imagine memoratu digna 163
Mahometanæ sectæ origo 513
Mahometus in ferendis legibus suis, à Sergio monacho adiutus est 515
Magicis artibus pollens 514
Mahometi astutia ibid.
Mahometi ortus & incrementa 513
Mahometi obitus 518
Mahometi cadaver ubi conditum 518
Majus mensis unde dictus 105
Maletus sive Maleus, tubæ auctor 55
Malcolmi tertii Scotorum regis pietas. 18
Malum & antennam Dædalum reperisse 229
Mamercus Æmilius dictator 97
Mammona 397
Mamurram primum omnium crusta marmoris totius domus parietes operuisse 201
μανδύα vestimenti genus 193
Manius Papyrius primus Romanorum sacrificulus 321
Mantæli, sive cappæ, usus à Græcis repertus 193
Manumissionis formula 94
Marcellus martyr 561
Marcionis Stoici hæresis 539
M. Attilius Glabrio primus patri suo statuam auream posuit 163
M. Cato Censorius cur medicos reprobarit 70
M. Cato primus apud Romanos de herbis scripsit 74
M. Lepidus primus omnium limina marmorea in domo posuit 201
M. Scaurus theatrum in triginta tantum dies scenicorum ludorum gratia primus omnium Romæ extruxit 221
M. Valerius Messala Cos. quando Romæ horologium solarium statuerit 109
M. Valerius primus fecialis Romæ fuit 321
M. Valerius Probus 35

M. Varro omnium doctissimus, ibid.
M. Antonini in Christianos quinta persequutio 552
M. Tullii Ciceron. laus 47
Marieburgi oppidi in Prussia origo & incrementa 505
Marii cadaver è sepulchro à Sylla erutum 211
Mari quis primum imperaverit 227
Marito soli apud Iudæos, utrisque vero apud Rom. divortium facere permissum fuisse 20
Marmoris usus in ædificiis Romæ quando esse cœperit 201
Marmore scalpendo primos omnium Dipœnum & Scylum inclaruisse, ibid.
Marsias tibiarum inventor 52
Mars homicidii reus factus, à quibus & ubi absolutus sit 94
Martem primum fabricatis armis milites armasse 120
Martem rubicundos efficere 59
Martianus martyr 561
Martinus Lutherus à papa hæreticus cur sit declaratus 542
Martini quinti pontificis decretum 548
Martius Marci filius, primus omnium Rom. in Pontificem max. creatus est 330
Martyrii palmam quinam primi tulerint 550
μαρτύριον unde vocetur & quid sit 554
Martyribus cur annua sacra instituta 439
Massagetas in propatulo coivisse 18
Massagetas & Derbicas ægrotantes jugulasse, atque devorasse 208, 209
Massagetarum deus, Sol 4
mos in conjugio 17
Maßilienses olim demortuos non luxisse 448
Maßiliensium consuetudo 556
Materiariæ fabricæ excogitatio 224
Matthæus Æthiopes convertit 559
Matthæo Æthiopiam sorte obtigisse 256
Matrimonium inter mortales qua ratione ab initio, & intra quos cognationis gradus fuerit contractum 348
Matrimonium occidentalibus sacerdotibus interdictum 345

Matrimonii varius apud gentes usus 16
Matrimonii fœdus Christiani sanctius colunt, quam olim Hebræi 19
Matrimonii jus in potestate parentum esse debere 352
Matrimonii origo 16
Matrimonii contrahendi verba & ritus 352, *qui fuerint veterum ritus* 20, 21
Matrimonii sacerdotalis origo apud Hebræos 341
Matrimonia cum consanguineis contracta 17
Matrimus 20
Maurorum deus Iuba 4, *polygamia* 16
Mausoleum monumentum ab Artemisia extructum fuisse 208
Maxentii odium in Christianos 553
Maximiniani odium in Christianos, ibid.
Maximini in Christianos septima persequutio 552
Maximus Circus 222
Mecha Persidis urbs 518
Medicus Romæ primus, quis 69
Medici cur ab urbe Roma expulsi 70
Medicinæ partes tres 69
Medicinam ex melle Solem Oceani filiũ invenisse 73
Medicinam quis primus invenerit 67, *ac apud quos olim non fuerit medicorum usus* 70, 71
Medicamenta omnia mali succi esse, stomachumque lædere 73
Medorum in matrimonio contrahendo mos 18
Magalenses ludi unde dicti 324
Melampus Amytheonis filius Bacchanalium auctor 234
Meldensis & Charthaginensis synodi de celebatu sacerdotũ decretum 346
Melissus Iovis nutritor 24
Melissus Cretensium Rex, sacrorum pompas primus introduxit 25
Mellis colligendi usum quis docuerit 181
Mellis inventor Aristæus, ibid.
Ex melle medicina à quo inventa 73
Membranæ quando repertæ, & unde dictæ 116
Memoria quid 375
Memoriæ artem quis primus monstraverit, aut qui ejusdem gloriam adepti sint 117
Memor. encomium, ibid. *ejusdemq; exempla* 118

Menander comœdiæ novæ auctor 42
Menander Samaritanus, Simonis magi successor 538
Mendicantium ortus 492, 495
Menippeæ M. Varronis 42
Menippus servus poëta satyricus, ibid.
Menna Rex 24
Mensam sacris quibusdam consecrare, prius quam vesci incipiamus, unde defluxerit 431
Menses à numero qui dicantur 105
Menses unde nominati, & qui primum omnium illos constituerint, item cur in Calendas, Nonas & Idus divisi sint, ibid. & 107
Mensuras quis invenerit 66
Mercatura quid sit 231
Mercaturæ inventores Pœnos fuisse. ibid.
Mercaturæ laus 230
Mercaturam qui primi omnium exercuerint 231
Mercurius lyram primus omnium ex testudine fecit 51, *eam Apollini donavit,* ibid. *caduceum ab eo vicißim accepit* 52, *apud Ægyptios medicinam primus reperit* 76, *in Ægypto primus literarum inventor* 27, *astrologiæ auctor* 60, *palæstræ inventor* 131, *primus Ægyptiorum legislator* 87, *primus Rhetoricæ auctor* 46
Mercurius quintus argentum invenit 149
Mercurii inventa 66
Meretriciam artem Venus instituit 133
Methrodorus Chius universum sempiternum esse dixit 7
Metropolitani 303
Metri origo 38
Metrorum varia genera 39
Micare per metaphoram quid significet 134
Midacritus plumbi repertor 149
Midas obliquæ tibiæ inventor 52
Militaris ars unde provenerit 119, *utrum literis præstet,* ibid.
Milites D. Iacobi 505
Militum sacrorum origo, ibid.
Mimi, id est, histriones 220
Minerva Athenarum dea 4
Minervæ inventa 66, 125

Minerval quid 323
Minii inventio 158
Minimorum sectæ origo 506
Ministerii sacerdotium cur à Christo institutum 276
Ministrum quempiam per Dominica natalitia dominum facere, unde natum sit 335
Minos mari primus omnium imperavit 227
primus Cretensium legislator 77
Missa nomen unde deductum, & quid proprie significet 391
Missam primò celebrantis convivium 331
Missilia 372
Mithram Persæ colebant 4
Mithridatis memoria 118
Mitra bicornis 285
Mitres primus omnium obeliscos instituit 213
Modulationis effectus 50
Moguntiæ artem impressoriam à Ioanne Guthenbergio primo omnium excogitatam esse 114
Molendini auctor incognitus 240
Molere & conficere frumentum quis primum docuerit 171
Moloch 364, 398
Moly herba à Mercurio reperta 75
Monacharum initium 311
Monacharum sacrandarum institutum multò vetustius esse, quam monachorum 314
Monachos primos in Ægypto sese manibus laborando exercuisse 492
Monarchia 90
Monasticæ vitæ principium 483
Monasticus ordo quando primum tribus votis astrictus fuerit 484
Monstra cur dicta 82
Montanus hæreticus 539
Montesiæ militum origo 506
Montolivetensis ordinis auctor 487
Mopsus augur 82
Mor ludus 134
Morborum curatio triplex 69
Morborum omnium fuga quæ sit 68
Moribundos cur sternutatorio interdum excitemus 454
Mortalitatem duabus potissimum rebus intelligi, 236
Mortui ad tubam ferebantur 449
Mortuorum corpora in rogum

gum injecta 211, anniversaria justa à quo primum instituta 444
Mortuis justa facienda quis primus omnium curaverit 441
Mortuos non esse lugendos 447
Moses adulterium morte mulctavit 235
Mosen coronas reperisse 143, divortii primum auctorem fuisse 19
Moses asyli inventor 216, literarum inventor 29, primus censum instituit 101, primus omnium legislator 88, quas artes populo suo vetuerit 84, nonnullis regibus fœdus ultro obtulerit 138, tubę auctor 55, ejus carmen 36, in doctores impios statuum 544
Mosen calceatum fuisse 192 bellica instrumenta reperisse 121, primum omnium simulachra fieri vetuisse 159, primum fuisse historiarum conditorem 44
Mossolamus Iudæus 83
Mulieres in convivio virorum apud Græcos olim non accubuisse 188, in honorem deorum stupratæ 367
Mulieribus, nisi velato capite, templum olim non licebat ingredi 313, Romanis cur olim vini usus interdictus 316
Mundus hominis causa conditus 16, ingenitus à quibusdam statuitur 9
Mundi principes 1
Muralis corona 1 4
Mures in Thebaidis agro 9
Murex, piscis 197
Muros quis primus omnium invenerit 203
Musæus 57, post Orpheum de herbis scripsit 74, sphæræ repertor 62
Musica in quibus versetur 51
Musicæ origo 50, primi inventores 48, tria genera 51 utilitas 50 instrumẽta qui invenerint 53, 54
Musicam Ægyptii cur juvenes perdiscere prohibuerint 50
Musica instrumenta quis in Latium primus attulerit 55
Mustelam ruta sibi à venenis salutem quærere 74
Mutii Scævolæ forte factum 562
Mycerinus Rex 207
Mydias Messenius loricæ inventor 121

Myr-

Myrrhina quis primus Romam invexerit 158
Myrthea corona 145
Myrti proprietas 142

N.

NAbathæorum in sepeliendis mortuis consuetudo 210
Nabla 54
Nævius 42
Narbonenses Galli quomodo quadragesimam observent 417
Narratio quid 375
Nasamones in propatulo coivisse 18. sedentes mortuos humasse 209
Nasamonū in matrimonio mos 18, polygamia 16
Natalis dies quomodo celebrandus 434, sacrorum quid 331, Servatoris & Ioannis cur sacer habeatur 440
Natalitiis Dominicis ex domesticis regem creare undè ortum 335
Nathinnæi qui apud Hebræos nuncupati 273
Navalis corona 144
Navem quis primo ex Ægypto in Græciam invexerit 228
Navis onerariæ auctor 229
longæ fabricatio 229
Navigandi ars cui accepta ferenda 227
Navium varii inventores traditi 228
Navigari ut primo cœptum sit ibi 227
Navigatio ubi primo facta sit, ibid.
Nexorum deus Liber 4
Nazaræus 395
Nazaræorum secta qualis 287, undè defluxerit & ejus consuetudo ibid.
Nazarius martyr 561
Necessitatem esse rerum magistram 175
Necromantia quid, ejusque origo 79
Nefasti dies 434
Neleum Aristotelis bibliothecam Scepsim detulisse ac posteris tradidisse 113
Nemæi ludi apud Græcos undè dicti, & cur instituti 129
Nemesis 137
Nemeroth 12, Babyloniorum tyrannus 92, tormentorum auctor 102
Nendi texendique artem Palladem reperisse 191
Neomenia quid 362
Neptunus ab Afris colebatur 4, navigandi artem primus invenit 227, equos primum domuit 124
Nerus martyr 561

Nero

Nero Petrum atque Paulum morte affecit 551
Cur majorem urbis Romæ partem incenderit ibid.
Neronis in Christianos secunda persequutio, ibid.
Nesichthon Salaminius quinqueremen instituit 229
Nesigiton deciremem invenit 229
Nestorius hæreticus damnatur 547
Nicanor cur provinciam penè amiserit 210
Nicea Bithyniæ urbs 547
Niceæ conventus cur habitus, ibid.
Nicena synodus 543, 547
ejus decretum 542, 434
Nicias Megarensis fulloniæ artis inventor 191
Nicolajanorum hæresis quando exorta 538
Nicolaus Antiochenus excusatus, ibid.
Nicolaus Ienson Gallicus typographiam illustravit 115
Nicolaus II. quando Pontificũ electionem ad cardinales reduxerit 299
Nicolaus III. cur Alexandri VI. collegium brevium scriptorum rejecerit 532
Nicostrata 30
Nigidius figulus Grammaticus 35
Nili incrementum, atque ex eo præsagia 64
Nini filius Vulcanus 57
Nini regis Assyriorum regnandi cupiditas 92
Ninivitarũ sectę origo 440
Noctem in quatuor vigilias à Romanis distributam fuisse 111
Nocturna sacra cur apud veteres semper damnata fuerint 425
Noë navis repertor 228, primus omnium Domino altare fecit 358, vinearum primus cultor 178
Noë progenies 14
Nomadum mos 555
Nomen Domini qui primi omnium invocarint 246
Nonæ undè dictæ 107
Normæ excogitatio 225
Northbertus presbyter Lotharingus Præmonstratensium auctor 495
Notarios in urbe Roma, qui res martyrum gestas describerent, qui primi constituerint 302
Notarios Apostolici ærarii quis crearit 531
Notas vulgo zyphras dictas 117

Notus ventus undè dictus 63
Novatianus 540
Novati Romani presbyteri schisma 540, 541
Novendialis festi origo 433
sacrificii origo 446
Nudipedalia sacra cur apud Judæos instituta 452
Numa cur fidei templum posuerit 309
Numa Pompilius Romanis religionem demonstravit 25
Numa Rex in arca unà cum libris ejus repertus 551
Numæ de lugendi ratione decreta 442
Numeri repertores varii 66
Numidarũ polygamia 16
Numidas equis in bello sine ephippiis usos fuisse 125
Numidiæ reges nulli mortalium osculum tulisse 316
Numisma census 102
Nummum aureum & argenteum quis primum ad usum percusserit 152
Nuncoreus Sesostridis filius 214
Nundina dea cur apud Romanos culta sit 266
Nundinæ paganorum 433
Nuptias spernentes taxantur 342, & inde

O.

Obeliscus in Vaticano circo Caji principis jussu statutus est 214
Obelisci quid, & unde dicti 213
Obeliscos notis quibusdam insculptos fuisse 215, *qui primi omnium fecerint* 213
ὀβελὸς, ibid.
Observantium ordinis initium 498
Obsidionalis corona 145
Ochus 57
Occidentis ferè totius horologia qualia 110
Ocrearum & cristarum inventores 121
Oculi ictum extrinsecum quæ curent 73
Odilonis institutum 444
Offerendi mos pro mortuis 447
Officiorum divisio inter reliquos initiatos 305
οἴνη 177
οἶνος, ibid.
Olea pacis insigne 179
Oleæ inventrix, ibid.
Oleam in Græcia qui primum monstraverint 180

Oleagina corona 144
Oleum lætitiæ quid vocetur 338
Olei usum Athenienses invenisse 180
Olympiada quatuor tantum annorum spatium fuisse. 101
Olympiades quo tempore cœperint 45
Olympicum certamen quis primus apud Græcos instituerit 127, *ejus præmium*, ibid.
Onerariæ navis inventor Hippius Tyrius 229
Oppidum primus omnium Cecrops condidit 202
Optimates Thracum comburebantur mortui 210, 211
Oracula Apollinis, aut Ammonii qualia 81
Orandi locus quis esse debeat 371, *item quomodo sit orandum*, 372, *vera ratio* 371, *modus per calculos* 372, *modum eum quis primum docuerit* 373. *tempora apud priscos diversa fuisse* 407
Orantes cur capita aperire debent 314
Orationis solutæ primus conditor 44
Oratoris boni officium 47, *& rhetoris discrimen* ibid.
Orchestra 220
ὀρχηστής. ibid.
Organa 410
Organorum musicorum David inventor 54
Orgia sacra undè manarint 25
Orientalium ventorum numerus 63
Origenes quomodo consecrationem sacerdotum Iudæorum explicet 270
Origenis locus de baptismo infantium 264, *de Cornelio baptizato*, ibid. *de jejunandi ratione* 414
Origenis laus 265
Orpheus 57, *poëta* 37, *orgia sacra primus in Græciam introduxit* 25 *primus herbarum scriptor.* 74
Oscilla ex cera fictilia 330
Oscitatio undè proveniat 554
Oscitantes cur se signo crucis communiant, ibid.
Osculandi consuetudo cur apud Romanos introducta 316, *mos undè defluxerit* 314
Osiris Deus Ægyptiorum 4, *agriculturæ inventor* 169
Osiris asylũ in Ægypto 217

Ostenta quæ dicantur 81
Ostiarii 273
Ostrus, color purpureus 197
Ovandi causa quæ fuerit 141
Ovantes myrto coronati 142
Ovidius 41

P.

Pacuvius 41
Palæmon grammaticus 35
Palæmon à Latinis Portunus dictus 129
Palæstina quæ 30
Palæstram Mercurium instituisse 131
Palamedes quas literas, Cadmi literis adjecerit 28
Palamedis inventum 66
Palamedem primum suffragiorum auctorem fuisse 94
Pallas cur Bellona dicta 119
Pallium Græcorum inventum 193
Pallium Episcopale quid, & cujus institutum 305
Palmarum foliis primò scriptitatum fuisse 115
Paludamentum militum fuisse vestimentum 194
Pan Arcadiæ deus cur Lycæus dictus sit 134, fistulæ repertor 53
Panos & Syringæ fabula, ibid.
Panaces herba ab Æsculapio reperta 78
Paneas Philippi urbs 464
Pangæus Thraciæ mons, auro & argento abundat 149
Pannonios æris usum monstrasse 149
Pannorum ex puro serico tria genera 197
Pantheon undè, & cur Mariæ virgini, & omnibus divis consecratum sit 438
Papa pedes deosculandos porrigere undè didicerit 314, undè divitias acquisierit 577
Paparum constitutiones de diebus festis 438
Paphnutium Nicenę synodo de edicto cœlibatus sacerdotum restitisse 345
Paphorum dea Venus 4
Papyrus 115
Par impar ludere 133
Parabola 397
παραχλητ@ 395
Paradisus 397
Parentalia ab Hebræis descendisse 441
Parentatio annua 445
Parmenides primus luciferum observavit 62
Parochia quę dicant. 290
Parochias qui primi in urbe Roma, & alibi presbyteris

byteris atque episcopis dioceses diviserint, ibid.
Parochi apud Romanos qui vocentur, ibid.
Parthorum ab Antonio fugatorum historia 72, polygamia 16, sepultura 210
Parthos Thomas ad fidem redegit 559
Parthos tympanorum sonitu pugnam inire consuevisse 56
Pascha 396, dies quis dictus, ibid.
Patrimus 20
Patris patrati institutio 321
Paulus cur osculo salutandum esse voluerit 316
Paulus Diaconus 410
Paulum Apostol. habuisse uxorem 343
Paulus quando Romam à Iudæis ad supplicium petitus ductus sit 257
Paulum II. vestem coccineam cucullo insignem Cardinalibus dedisse 295
Paulus Thebæus 482
Paulus ubi nudipedalia sacra celebrarit 452
Pauli Apostoli martyrium 257, 551, conversio, peregrinationes, & gesta 559
Pauli Samosateni hæresis 540, ubi damnata 546
Pavonem Romæ augurali cœna quis primus posuit 189
Pecora Deo immolandi mos 185
Pecunia undè appellata 153
Pecuniarum usum antiquissimum esse 151
Pegasum alatum equum quis primus omnium ascenderit 124
Pelagii decretũ 441, de sacerdotum cœlibatu 346
Pelasgos auctores simulachrorum fuisse 160
Peletronios primos omnium frænos & ephippia invenisse 125
Pellium usus apud quos primum fuerit 194
Pellibus caprinis & ovillis olim scriptitatum 117
Penicillo quis primus omnium pinxerit 165
Pentecoste 396
Penthesileam Amazonum reginam securim reperisse 121, 225
Perdicis inventum circinus 224
Pergamenæ chartæ cur vulgo sic dictæ 116
Pergami bibliothecam præclarissimam fuisse 113

Periander Corinthiorum Rex 129
Perilli inventum crudele 238
Perpendiculi excogitator 224
Persæ à Saracenis quando devicti 518
Mithram colunt 4
Persarum de festo natali celebrando mos 433 *polygamia* 16, *sepeliendi mos* 208, *de vino sententia* 176
Persas statuas nullas erexisse 160
Persequutores Christiani sanguinis referuntur, 367, 550, 551, & inde
Perseus Zenonis auditor. quid de diis senserit 4
Perseum sagittas invenisse 121
Persius 43
Personas induendi mos ante quadragesimam 335 *apud Anglos capitale*, 336
Pes Pontificius qui Numa Pompilio dictus 409
Pedum mutuò lavandi mos unde defluxerit 317
Pedes pontificum deosculandi mos unde defluxerit 314
Petasum episcopi ferre quando cœperint 295
Petronilla virgo sancta 314
Petrus 397, *fuit uxoratus* 344, *cur à Nerone morte affectus fuerit* 551
Petrus Ferdinandus primus militum D. Iacobi in Hispania magister 505
Petrus Hetruscus 501
Petrus Matthæus 90
Petrus Pontum, Galatiam Bithyniam & Cappadociam in suam fidem redegit 256, 559, *quando Romam profectus sit* 257, *ejus ad uxorem quæ ad passionem ducebatur, vox* 344. *martyrium* 257, 551, *prærogativa in sacerdotio* 279, *prima concio post Christi ascensionem* 254 *miracula*, ibid. *vox memorabilis atque salutaris* 344
Petrum & Philippum uxores habuisse, & filias etiam viris nuptum dedisse 344
Petrum septem annos Antiochiæ episcopum fuisse 256, 257
Phædonis Elidensis inventum 66
Pharon cur cæcus factus, & quo-

& quomodo visum receperit 214
Phalanges 120
Phalaridem post Theseum primum omnium fuisse tyrannum 92
Phaletii de hominibus intentè fodientibus dictum 149
Phantasma 398
φαρμακόλλκη 69
Pherecydes Syrus 44, 60
Phidias nobilis statuarius 163
Phidonis inventum 66
Philemon comœdiæ novæ auctor 42
Philippus Eunuchum Candaces reginæ Æthiopum præfectum baptizavit 259, Samaritanos ad religionem traxit, ibid. Simonem magnum baptizavit, ibid.
Philippus Tuscus Servorum Mariæ virginis auctor 499
Philippi opera Euangelicum sermonem ad Æthiopes usque penetrasse 255
Philoclis Ægyptii inventum 165
Philosophiæ divisio 58, duo principia ibid. laus atque origo 57
Philosophi, ibid.
Philosophorum variæ de diis sententiæ 2
Phlebotomare medici unde didicerint 74
Phœnices amicissimos, item liberos quando Saturno aut dæmoni immolarint 365, 366, inventores arithmeticæ 64, balistæ & fundæ 121, literarum 28, 31, syderum 60, venationis & piscationis 189, à Iudæis literas accepisse 29, veteri ritu circuncidebantur 260
Phoroneus primus Argivorum legislator 87
φῶς quid significet 330
Phrygas primos omnium natos esse unde constet 10
Phrygas bigarum & quadrigarum inventores 125, habuisse olim proprias literas 31
Phrygianæ vestes unde dictæ. 193
Phrygiones, ibid.
Phrygios modulos marsisias Phryx excogitavit 53
Phylacterium 397
Physica in quibus versetur 58
Picturæ origo 164
Pilam lusoriam Pythum reperisse 131

Pilum Tyrrhenus invenit 121
Pilumnus pinsendi frumenti auctor 172
Pinea corona quibus victoribus data 129
Piscandi usum quis tradiderit 189
Piseus Tyrrhenus tubam æneam invenit 54, *item venabula* 121, *rostra navillis addidit* 229
Pisistratus primus omnium libros publicè legendos præbuit 113
Pictores Romæ quando esse cœperint 173
Pitumnus cur Sterquilinus dictus 172
Pius II. breviatorum auctor Paulus exauctorator, Sixtus restitutor 531
Pii. I. de virginum sacratione decretum 311
Planetæ à quo diebus aßignati 425
Planetas plurimum ad bona malave consequenda, secundum Chaldæos conferre 59, 60
Plastices primi inventores 166
Plasticen antiquiorem esse scientia fundendi æris ibid.
Platani encomium 182
Plato cur veritatem in sua republ. inprimis cultam voluerit 476, *magiæ studiosus fuit* 77, *mercaturam exercuit* 231, *quibus vini usum concesserit* 176
Platonis Atheniensis sententia de mundo & hominum ortu 9, *de Deo* 6 *de deorum imaginibus* 469, *de poëtis* 35, *de mortuis* 212
Platonem ab Hebræis suæ philosophiæ præcepta sumpsisse 58
Plautus 42
Plebs quando consulatum Romæ adepta sit 98
Plebei ludi repertor 326
Plinii II. ad Trajanum de Christianis literæ 558
Plinii locus emendatus 215
Plinii sententiæ laudata 95
Plumbum ubi, & per quem primo inventum sit 149
Pœna eorum qui humanis hostis non litassent 367
Pœni unde mercaturam educti fuerint 231
Pœnorum deus Uranius 4
Pœnitendi initium unde promanarit 399, *modus* 401
Pœnitentia vera quæ sit, 401

Pœnitentiæ duo genera, ibid.
Pœnitentiam qui agere dicantur 405
Pœnitentium ordinis origo 498
Poësim esse partem musices 51
Poëtæ numine afflati 36 *cur sancti ab Ennio dicti*, ibid. *non fiunt sed nascuntur*, ibid. *de hominum ortu quid sentiant* 11
Poëtica ars cur reliquas disciplinas antecellat 35 *ejus origo* 36
Pollinaria Hispaniam reperisse 174
Polycarpus Smyrnæus antistes, una cum duodecim clariss. viris martyrio coronatus est 561
Polycrates Ephesius episcopus 435
Polygamia à quibus defensa 349
Polygnotus Atheniensis picturę inventor 164
πολύμιτος, 191
Pompejus Leneus post M. Catonem de herbis apud Romanos scripsit 74
Pompejus Magnus theatrum mansurum è quadrato lapide primus omnium Romę fecit 221
Pompilius quomodo annum ad Lunę cursum redegerit 105
Pondera quis primus invenerit 66
Pontifex, sive presbyter unus tantùm cur electus fuerit 281, *unde dictus* ibid. *unde humeris hominum circumferatur* 297
Pontificis Judęorum habitus ac ornamenta declarata 270, & seqq.
Pontificis munus 280
Pontifici caput aperire non licuisse 315
Pontificem max. cur Numa crearit 320, *quę ejus potestas atque officium fuerit*, ibid.
Pontifices Romani cur omisso priore nomine, sibi unum aliquod ex pontificum, qui ante fuissent, nominibus eligant, 297, *à Longobardis pressi ad Francorum reges confugere coacti sunt*, 298, *insignia sua ferè omnia ab Hebræis accepisse* 285
Pontifices duo & triginta post Petrum martyrio coronatos fuisse 521
Pontificum electio ad solos cardinales hodie reducta

ducta 299, ornatus explicatus 283
Pontificialia convivia 327
Populorum nomina quando immutata 14
Popularis civitas à quo primum instituta 91
Porcus cur immolari coeptus 185
Porsenę labyrinthus 206
Portenta cur dicta 82
Portenti exemplum, ibid.
Posteritatem magis veterum honorum ac pomparum, quam morum tenacem esse 298
Posthumius Tubertus primus omnium ovans Romam ingressus est 142
Potum ex hordeo Liberum patrem primum confecisse 179
Pręcentores 273
Pręcepta in templo Cereris Eleusinę, apud Atheniens. quęnam remanserint 187
Prędicatorum ortus 497, habitus ibid.
Pręmonstratensium ortus 429, item vestitus, ibid.
Pręputium quid 259
Prętexta Hetruscorum inventum 193
Praxedis foeminę laus 357
Praxitelis inventum 153
Preces castas Deum pluris facere, quàm magnifica sacra hominum 459, horarias sive canonicas, qui primi instituerint 406
Presbyterum minorem triginta annis fieri Bonifacium vetuisse 289
Presbyter ut viginti quinque annos natus creari posset, unde defluxerit, ibid.
Presbyteri qui vocentur 276, quomodo ab Apostolis constituti 277. eorum officium 290, ordo quando coeperit 276, secularium vota castitatis perpetuò servandę 485
Primitiarum auctor ostenditur 471, 472
Primogenita cur Deus sibi offerri pręceperit 474
Priscarum literarum numerus 28
Priscorum confitendi modus 403, 404
Processionum origo 453
Processus martyr 561
Prodigia cur dicta, ibid.
Praetus & Acrisius clypeorum inventores 121
Profesti dies unde dicti 434
Prometheus Astrologię inventor 61, cur à Iove Caucaso ferrea catena vinctus

vinctus fuerit 154, *ignem in ferula servare docuit* 150, *primus omnium bovem mactavit* 185, *simulachrorum auctor* 161
Pronuntiatio quid 375, *ejusque divisio*, ibid.
Prophetarum oracula omnium certissima cur fuerint 81
Proplastice quid 166
Proselytus 397
Protagoras cur ab Atheniensibus suis finibus exterminatus 3
Protonotariorum ac cubiculariorum origo 302
Prussia à Theutonicis subacta 505
Psalmus 397
Psalmos alternis canere quis instituerit 408
Psallentium in templis reprehensio 409
Psalterium in septem partes ab Hieronymo digestum 407
Psammetichus 10
Pseusippus doliorum inventor 225
Ptolemaeus Philadelphus Alexandriae obeliscum LXXX. *cubitorum statuit* 214, *navem ad* XL. *ordines extruxit* 229, *Philopator ad* L. *ordines* ibid. *quando floruerit* 65, *Soter ad* XV. *ordines navem instituit* 229
Ptolemaeorum regum in Ægypto in cogendis libris studium 118
P. Licinius Calvus 98
P. Scipionis de statuis dictum 162
Pueros & puellas in supplicationibus ex fenestris despicere cur veteres vetuerint 456
Puerperarum purgatio unde defluxerit 354
Pugillarium usum ante Trojana tempora fuisse 115
Pugilum equorumque certamen in Circo maximo 222
Pugna unde nomen traxerit 119, *ejus origo*, ibid.
Pugnare ex equo quis primum docuerit 126
Punicarum foeminarum mos 556
Purgatio triplex 406
Purgationem alvi quis primus invenerit 74
Purpura quo pacto, & quando inventa sit 197, *ejus usus apud Romanos quibus peculiaris* 198
Purpurae pisces ex concharum genere esse 197, *quandiu vivant*, ibid.

Puteorum fossores qui primi omnium fuerint 204

Pygmaleonis tempore in Oriente nullum usum carnis fuisse 186

Pyramides cur à regibus extructæ 208, *inter Memphim & Deltam tres fuisse, earumque auctores*, 206, 207

Pyromantia quid, ejusque origo 79

Pyrrhicæ saltationis inventor 130

Pyrrhus Dædali cognatus in Græcia picturam invenit 164

Pythagoras 58, 60, *primus Italorum legislator* 87, *inventor ponderum atque mensuram* 66, *magię studiosus fuit* 77

Pythagorę de concubitu responsum 236, *de Deo opinio* 2, *inventum, norma* 225

Pythagoras arrithmeticam amplificavit 65

Pythagorę Samii de mundo & hominum ortu sententia 9

Pythagoram Samium Veneris sideris naturam investigasse 61

Pythagorę duo 66

Pythius Architectus primus omnium ędem Minervę fecit 203

Pythii ludi apud Gręcos unde dicti 128

Pythis pictor 165

Q.

QVadragesima unde dicta 416, *ejus tempus, & varia primordia*, 417

Quadrigis Erichthonium primum usum fuisse 125

Quadriremis inventores Carthaginenses fuisse 229

Quercus Iovi sacra 145

Querna corona, ibid.

Quinquatria sacra unde 223

Quinquatres minores, ibid.

Quinqueremis inventor Nesichthon Salaminius 229

Q. Hortensius Romę primus pavonem augurali cœna posuit 189

Q. Maximi de statuis dictum 162

Q. Mercurius 149

Quirinus Romanorũ Deus 4

R.

RAbbi 395

Ramesem quadraginta cubitorum longitudine obeliscum erexisse 213, *item alium unde*

unde centenis pedibus longitudine, per latera cubitis quatuor, ibid.
Rarymundus primus sacræ militiæ præfectus 503
Raphael Sanctus 165
Rates qui primo invenerint 228
Rationale indumentũ pontificum Iudæorum unde confectum fuerit 272
Ratiocinator qui sit futurus 59
Redo Comes Montigranelli 491
Reipubl. administratio trifariam dividitur 90
Reipubl. Christianæ origo atque de ejusdem miro à primo incremento 254
Religio veri Dei unde manarit 24, & seq. *unde dicta*, ibid. *ejus origo* 23, *verus auctor Deus* 256
Religionem esse vitiorum omnium expultricem 356
Religiosi qui 24
Remum Copas invenisse 229
Rerum initia, quæ 7
Residentarii cur dominatores collegiorum sacerdotum vulgo dicti 307
Responsoria Italos invenisse 389
Rex sacrificulus 321
Rex olim nemo creabatur, nisi qui sacerdotio præditus esset 91
Reges ungendi mos 337
Reges cur raro benè imperarent 91, *cur quondam ut dii culti* 23
Regum Romanorum insignia 99
Rhadamanthus primus legislator 87
Rhea dea Berecynthiorum 5
Rhetorices origo 46, *professio Romæ prohibita*, ibid. *iterum concessa*, ibid. *scriptores antiquißimi* 47, *vis atque facultas in quibus consistat*, ibid.
Rhetoris & oratoris discrimen, ibid.
Rhodiæ militiæ militum ortus, atque officium 405
Rhodiorum deus Sol 4
Rhodios hominem Saturno immolasse 364
Rhodope meretricula 207
Rhodus quando à Turcis capta 503
Rhœcus figulus 166
Rhotaris 287
Richardus Cornubiæ comes, quo tempore in Romanorum regem cooptatus sit 501

Robertus Molisinensis abbas 487

Robigalia sacra unde, & cur fiebant 322, 419

Robigus deus, ibid.

Romæ quando nulla imago, neque picta, neque ficta in templis visa sit, 160, *simulachrum primum ex ære factum esse* 162

Romam omne dominationis genus perpessam fuisse 96

Romana respubl. sub quo magistratu creverit aut contra, ibid.

Romanæ civitatis forma quando mutata 96, *à Consulibus ad Decemviros mutata* 97, *triplex administrandæ genus* 95

Romanæ matronæ cur vino se abstinerent 176

Romanam tellurem sacro martyrum cruore in primis maduisse 521

Romanum imperium unde incrementum acceperit 96

Romani pontificis auctoritas in omnes ecclesias unde promanarit 299

Romani quomodo diem observarint 111, *neptes uxores ducebant* 350, *coronati ludos spectabant* 146

Romanorum consuetudo 557, *de captivitate liberatis* 287, *Deus quirinus* 4, *in numerandis annis mos* 66, *legislator Romulus* 87, *monarchia quando in aristocratiam mutatâ* 96, 98 *mos in fœdere percutiendo qualis fuerit* 139 *in victu tenuitas* 427, *regum insignia unde originem traxerint* 99, *respubl. census causa in quot classes distributa sit* 99, *sepeliendi mos* 211, *vana religio* 557, *veterum ritus, & qui adhuc durent in matrimonio* 20, 21

Romanis an lingua Latina una eademque communis fuerit 13, *olim lugendi rationem fuisse* 442

Romanos Herculi decimas dedisse 575, *olim à Martio annum auspicatos esse* 104, *Saturno hominem litasse* 365

Romoaldus Ravennas 486

Romulus cur asylum collocarit 217, *cur Titios crearit* 322, *Arvalium collegiũ instituerit,* ibid.

509, *primus Romanorum legislator* 87, *primus Romanorum Rex à quo genitus* 96. *quomodo annum instituerit* 105, *templum Iovi Feretrio locavit* 203, *ejus triumphus* 141
Roscius Gallus 219
Rostra navibus Piseum addidisse 229
Rostratæ coronæ 145
Rotam figulariam quis primus omnium invenerit 167
Ruta mustelæ sibi medentur 74

S.

Sabæi undè 15
Sabaoth 397
Sabbatum 362
Sabbata sabbatorum sacra 362
Sabellii hæresis 539
Sabiniani pontificis decretum 460
Sabinus Massurius 142
Sabinorum deus Sabus 4
Sacerdos Tyrannus nomine quomodo libidinem suam expleverit 367
Sacerdotes Ægyptios mœrere derasis capitibus consuevisse 287
Sacerdotes Dominum per Mosen, capite & barba rasa esse vetuisse, ibid.
Sacerdotis consecratio 269 *manuum impositio quid sit* 277, *officium quale ab initio fuerit* 283
Sacerdoti jurare non licuit 318
Sacerdotes olim reges creatos esse 91, *ungendi mos* 337, *cur olim verticem radere soliti* 286, 287, *indocti arguuntur*, 395
Sacerdotum Cereris habitus, consuetudo & officium 323, *deæ Syriæ ordo* 510
Sacerdotibus Occidentalibus quando conjugium interdictum sit 345, *quibus apud Hebræos rem divinam facere permissum sit*, 26, *Romanis olim nec habere, nec petere magistratus licuisse* 315
Sacerdotalis conjugii apud Hebræos origo 341, *ordo à quo primum institutus fuerit* 274
Sacerdotium quotuplex 275, *Christi quale* 338
Sacerdotii, ejusque graduum apud Herbræos initia 269, *patris patrati institutio* 321
Sacciperium 22
Sacrificandi apud Hebræos primus ac vetustissimus ritus

ritus 360, *qualis apud veteres fuerit* 185
Sacrificare eo ritu quem Christus docuit, qui primum cœperint 385
Sacrificium nostrum quid sit 381
Sacrificii nostri faciendi potestas quibus data fuerit 385
Sacrarum ædium origo 355
Sacra quæ sacerdotibus Romanis in promiscuræ fuerint 322
Sacrorum militum origo 503
Sacrificium cur soli Deo debeatur 435
Sagati milites undè vocentur 194
Sagittarum inventores 121
Sagum vestis genus 194
Salaminios homines Agravalæ mactasse 364, *eosdem vel Athenienses hippagines reperisse* 229
Salem, & ejus usum Misor & Selech invenisse 189
Salii 51, *undè promanarint* 320
Salmoneus cur à Iove ad inferos detrusus sit 123
Salomon 37, *primus omnium templum Ierosolymis Deo condidit* 203 *docuit dæmones effugandi modum* 77
Salve 529
Salutandi mos varius, ib.
Sambucam, musicum instrumentum, Troglodytas invenisse 54
Samiorum dea Iuno 4
Sanctis Pagnini Hebraicè loquendi studium 531
Sanctius Rex Calatranensium auctor 505
Sanguinis baptismus 267
Sanguinem mittere in morbis undè homines didicerint 74
Saracenos atque Arabes uxores ex publica auctione emere 17
Saracenorum ortus instituta & mores 513, & seq.
Saraceni olim circuncidebantur 260
Sarmaticarum virginum mos 555
Satanam se transfigurare in Angelum lucis 1
Satin de Brugis 196
Saturnalia 136, *sacra* 160
Saturnus arborum insitiones ostendit 178
Saturnus in Latio agriculturā invenit, 170, 174
Saturnus omnium deorum parens 4, *ejusque liberi ex Ope*, ibid.
Saturnus nigros efficit 59 *nummos æreos Latinis primum instituit* 153

Satyræ nomen undè 43, *novæque comœdiæ origo* 42, *à Latinis excogitatæ*, ibid.
Saul primus Hebræorum à Samuele unctus fuit 337
Scandalizare 397
Scaphas Illyrios reperisse 229
Scena cur primo inventa 219
Scenopegia 362, 396
σκηνή 218
Schacorum ludus qualis, & undè dictus 131
Schismatum ortus 540
Sciotericon 109
Scipio undè sibi invidiam à vulgo pepererit 220
Scipionis aurea sententia 145
Scipionem Nasicam primum omnium horas aqua divisisse 109
Sclopus 123
Scopettina congregatio 493
Scorpionem tormentum Cretenses reperisse 121
Scotorum in matrimonio olim mos 18
Scotorum Rex Malcolmus tertius, ibid.
Scribendi primus usus apud priscos etiam per notas 117
Scriptitatum fuisse antiquitus in membranis 116, *item in pellibus caprinis atque ovillis* 117
Scripta furtiva quæ dicantur ibid.
Scriptorum ante Homerum catalogus 29
Scyron ventus 63
Scytham æs conflare docuisse 149
Scytharum & Ægyptiorum de generis antiquitate contentio 10, *in fœdere faciendo mos* 139, *in sepeliendis mortuis consuetudo* 209, *uxorum & liberorum communitas* 17, *antiquitas* 10, *conversio* 485
Scythen Iovis filium arcum & sagittas reperisse 121
Secretarios Romæ quis primus omnium instituerit 132
Sectas Iudæorum tres fuisse 186
Secundæ mensæ 187
Securis inventrix Panthesilea 121, 225
Seculum 325
Seculares ludi, à quo inventi 324
Seculus Venti filius alimenta ex arboribus reperit 177
Seleucus Maced. Rex 118

Semur-

Semnesferteus Rex 214
Senatorius atque equestris census qualis Romæ fuerit 100
Senatus Romanus olim qualis fuerit 296
Seneca 41
Sepeliendi cadavera usum apud gentes varium fuisse 208
Septendialis sacrificii origo 446
Septentrio 62
Septimontium dies festus 323
Sepulchri non delendi lex 450, *extruendi forma* ibid. *genus quale Itali constituant,* ibid.
Seres populos simulachrorum cultum vetuisse 160
Sergius monachus Nestorianæ hæreseos sectator 514
Sericum à quibus inventum 195
Servator cur decimas approbarit 476
Servatoris nomen Oseam & Iosue filium Nun habuisse 274, 275
Servatoris præceptum 481
Servitii inventores 93
Servitutis origo prima à Chanaan profecta 93
Servius primus æs signavit 153
Servius Tullus Rex censum primus omnium instituit 99, *primus undulatam vestem habuit* 193
Servi cur appellati 93, *quando venditi,* ibid.
Servorum Deiparæ virginis primordium 499
Sesostris Rex Ægyptiorum primus omnium longa navi usus est 229
Seth primus literarum inventor 30
Severi Pertinacis in Christianos sexta persequutio 552
Sibylla undè dicta 326
Sibyllæ Erythreæ per furorem vaticinatio 81
Sibyllini libri à Tarquinio Superbo empti 326
Sicli Iudaici æstimatio 102
Siculi Andreę Barbatii de Cardinalibus disputatio irrisa 291, 292
Sidonius mensuras ac pondera quo tempore repererit 66
Sigillare quid Varroni significet 530
Sigillatæ literæ quæ dicantur ibid.
Sigillo plumbeo nullum Romanor. pontif. antiquius esse ibid.

Simoniacorum sectæ ortus 535
Simonis magici conversio à Petro repulsio ejusque temeritas atque interitus 535
Simonides Melicus primus omnium memoriæ artem monstravit 117, *quas literas Palamedis literis adjecerit* 28
Simonidis poëtæ de Deo responsum Hieroni tyranno datum 5
Simplicii Pontificis acta 299
Simulachrum Alexandri Magni 163
Simulachra fingendi usus undè promanarit, incertum esse 160
Sindonis usus ubi primum repertus 194
Sixtus martyr 561
Sixtus II. pont. Roman. martyr ibid.
Sixtus IV. Iubileum XXV. *anno primus omnium celebravit* 525
Sixti decretum 387
Sixti I. Romani pontificis decreta 460
σμῆγμα 191
Sochim IV. obeliscos 18, *cubitorum longitudine erexisse* 213
Socrates cur ab Atheniensibus damnatus sit 550, *ethicæ auctor* 58. *jam senex institui lyrâ non erubuit* 51, *ejus præclarum dictum* 189
Sodales 509, *Augustales, Titii, Hadrianales, &c.* ibid.
Sol Oceani filius ubi aurum invenerit 149
Sol Rhodiorum & Massagetarum Deus 4
Solis & Saturni dies in Dominicum & sabbatum mutati ac reliqui hebdomadæ in ferias distincti 424
Solis & Lunæ defectus qui primum deprehenderint 61
Solem & Lunam, id est, Osirim & Isim Ægyptios sibi deos statuisse 4
Solanus ventus 63
Solistima tripudia 82
Solitaurilia sacra unde 323
Solon auctor magistratus Areopagitarum 94 *post Draconem Atheniensibus leges tulit* 85, *mercaturam exercuit* 231, *funebres orationes instituit* 212
Somniorum interpretationem Amphictyon primus docuit 83
Sophi 58

Sophiæ nomen à Pythagora cur mutatum sit, ibid.
Sophocles 40
Sortium Prænestinarum origo 81
Soteri decretum 311
Spargere pecuniam in populum, dare epulum & strenam unde apud nostros moris sit 332
Spartani cur cives ab Asia retraxerint 187
Spectaculum 218
Spectacula edere unde defluxerit ibid.
Speculum argenteũ Praxiteles primus invenit 153
Sphæræ repertor 62
Spicea corona 145
Spiritus cur geniorum nomen sibi assumpserint 1
Spondæus pes undè dictus in carmine 409, *pes pontificius*, ibid.
Sponsa ut cum singulis convivis prima nocte coiret, apud Nasamones moris fuisse 18, 367, *cur domus conjugalis postes adipe suillo inunxerit* 22
Spurius Fusius primus pater patratus Romæ fuit 321
Spurii Carvilii divortiũ 19
Staffa novum inventum 239
Staphilus Sticheni filius, vino aquam admiscere primus docuit 178
Statæ ceremoniæ cur dictæ 524
Stater & Siclus ejusdem valoris. 102
Stationes & Iubileum Romæ qui primum instituerint, ibid. *undè nomen traxerint*, ibid.
stativæ feriæ 432
Statuas qui primi statuerint 163
Stephanus diaconus primus omnium Christianorum martyrio coronatus est 550, 561
Stephanus II. pontif. cur humeris hominum sublatus 297
Stephanus Senensis 297
Stephani I. pontificis decretum 460
Stercorandorum agrorum usum Pitumnum invenisse 172
Sterilitatem apud Hebræos olim probrosam fuisse 341
Sternutamentum undè proveniat 454
Sternutantibus cur bene precemur, ibid.
Sterquilinus 172

Stola quibus peculiaris fuerit, 194
Strabo quando floruerit 65
Strenam dandi usus 333
Stridon Hieronymi patria 424
Stultorum ludus 134
Sublacum oppidum 484
Subdiaconi 273
Suffragiorum auctor quis fuerit 94
Superhumerale pontificum Iudæorum undè confectum 270
Supplicationes quis instituerit 455
Supplicationem pompam cur ludicra quadam præcedant 455
Sutoriæ artis inventores primos Hebræos fuisse 192
Syderum observationes in navigando qui adinvenerint 63
Sylla dictator cur primus omnium Romæ cremari voluerit 211
Syllam & Marium omnem senatus potestatem fregisse 98
Sylvanus 134
Symballoton vestimenti genus 193
Symbolum 397
Synagoga, ibid.
Syria dea 510
Syria regio 30
Syricii decretum 289, 387 *de cœlibatu sacerdotum & diaconorum* 345
Syringa Arcadiæ Nympha, in palustres cannas cur mutata 53, *Græci fistulam vocant,* ibid.
Syrii 29, *unde* 14, *catapultam invenerunt* 121

T.

Tabernacula 203
Iobal primus omnium fecit 203
Tabulas Apostolicas plumbo obsignari cur Pontificibus placuerit 530
Talaus Dædali sororis filius rotæ figulinæ repertor 167, 224
Talai inventum 224
Talus quid sit 132
Talorum usus apud veteres explicatus, ibid.
Talassii nomen cur Romani in conjugio sæpè invocarint 21
Tanaquilis vaticinium 79
Tarquinius Priscus devictis Sabinis primum triumphavit 141
Tarquinius Superbus ultimus Romanorum Rex, regno pulsus est 96
Tatheus 465
Tauri hospites Dianæ immolabant 365

Taurus æneus Phalaridi factus 238
Taurii sive Taurilia, ludi 327
Taxillorum polygamia 16
Taxilos mortuos vulturibus projecisse 210
Tectas naves Thasios reperisse 229
Tegulas Cinyram invenisse 200
Telchines populos ferrum & æs omnium primos esse fabricatos 149
Telechus VIII. Lacedæmoniorum Rex 92
Telephori decretum 393, *hymnus* 386
Telmeßinos somniorum interpretes primos fuisse 84
Templum Deo omnipotenti quis primus ædificarit 203
Templorum origo 355
Templariorum militum ortus & interitus 504
Temulentia notata 175
Terebri inventio 224
Terentius 42
Terminalia sacra unde 322
Terminalis Iupiter, ibid.
Termini, dii, ibid.
Terpandri inventum 53
Terra undè fructus uberiores proferat 59
Tertullianus quando florere cœperit 257, *ejus locus de confeßione* 405, *de polygamia* 350
Tesseræ ratio discussa 132
Testudo cunilæ pastu sibi medetur 74
Testudinum inventor 122
Teucrum Iovi apud Cypros hominem immolasse, quod postea sub Hadriano sublatum fuit 365
Teutatem Galli quomodo placabant, ibid.
Teutonicorum religionis initium 594
Texendi artis inventrix 162
Thales 60
Thales mercaturam exercuit 231, *Milesius unde* 58, *apud Græcos primus Solis & Lunæ defectus deprehendit* 61
Thaletis Milesii opinio de Deo 3, 7
Thaletis Milesii inventio 104
Thamyras Thrax Dorios modulos excogitavit 53 *primus cithara sine voce cenit: cum cantu verò Amphio vel Linus* ibid.
Theatralem scenam frondibus, non parietibus, olim tectam fuisse 220
Theatri origo 218, *apud Alexandriam in Antirrho-*

Cirrhodo insula extructio, ibid. *unde dictum, apud Romanos dispositio* ibid.
Theatro quis primus omnium linteis umbram fecerit, byssinaque vela duxerit 221
Thebæ duplices 103
Themistocles ob lyræ recusationem indoctior habitus est 51
Theodati de conjugio decretum 352
Theodotes grammaticus 35
Theodora martyr 562
Theodorus figulus 166
Theodorus nullum esse Deum existimavit 3
Theodori hæresis ubi damnata 548
Theodori Samii inventa 224
Theodosius cur Servatoris signum in solo, vel in silice, aut in marmore humi posito insculpi vetuerit 359
Theodosii & Valentiniani Impp. in hæreticos pœna 543
Theopompus 45
Theophrastum Aristotelis bibliothecam Neleo tradidisse 113
Θεός unde 6
Thermæ Novati in vico Patritio unde, & in cujus honorem extructæ 223
Thermæ quæ olim Romæ inprimis celebres fuerint 223
Thermarum origo, ibid.
Theseus Pinnius I. V. peritissimus 90
Theseus primus omnium tyrannus 92
Theseus isthmios ludos invenit 129
Theseus post Acastum funebres ludos instituit 131
Theseum fœdera primum omnium apud Græcos comperisse 138
Thessalos ex equo pugnare primos omnium docuisse 126
Thessalorum in malefica arte magica studium 76
Theutonicorum ordinis ortus 504, *habitus*, ibid.
Thoas & Faclis ubi aurum invenerint 149
Thomas Parthos convertit 559
Thomæ Parthos sorte obtigisse 256
Thraces falcem reperisse 121, *natales dies olim flevisse, exequias verò cum hilaritate celebrasse* 448
Thraces, Scythas & omnes fere

fere Græcos in bellum exituros, hominem mactasse 365
Thracum in sepeliendis mortuis consuetudo 210. in optimatibus sepeliendis mos, ibid. polygamia 16
Thrason primus omnium muros fecit 203
Thucydides 45
Thus cereosque ad ipsas statuas incendendi usus 163
Thus qui primi vendere cœperint, ibid.
Thus ubi nascatur, ibid.
Thysias Siculus 47
Tibarenos senes ægrotantes sibi dilectos patibulis suspendisse 209
Tiberius Cæsar accusatoribus Christianorum periculum comminatus est 558
Tiberius Cęsar quando lauream coronam gestarit 183
Tibiæ ac tympana cur in funeribus olim adhibita fuerint 449
Tibiæ primum unde factæ 53
Timagoras Chalcidensis pictor 165
Tigranis Artabani filii dictum 128
Tincturæ capillorum inventio 236
Tintinnabuli auctor incertus 238
Tintinnabula mulorum collis cur suspendantur 50, eorum usus in sacris 460
Typhys adminicula gubernandi invenit 230
Tiresias Thebanus auspiciorum inventor 82
Tiro Ciceronis libertus ipsas notas primus reperit 117
Titii sodales 322
Titulorum quibus Romanus pontifex utitur origo 528, & seq.
T. Largius Romanorum Dictator cur creatus sit 96
T. Cæcilius Siculus 98
T. Livius 45
Toga pura quæ olim dicta 193
Toga Romanis & Gallis peculiaris 194
τομὴ 7
Condendi usum ab Abuntibus fluxisse 236
Tonsores ex Sicilia in Italiam quando primum venerint 237
Tormentum æneum 238
Tormenta quis primus instituerit 102, bellica quædam

quædam qui invenerint 121, 122
Torni investigator 224
Torquatus martyr 561
Totilæ crudelitas Benedicti abbatis probitate victa fuit 565
Trabea vestis quibus peculiaris fuerit 194
Tragicorum veterum præmium quale 40
Tragœdia unde dicta, ibid.
Tragœdiæ atque comœdiæ initium, ibid.
Trajani in Christianos quarta persequutio 552
Tranquillus delirus pietatis hostis 552
Tribuni militum pro Consulibus Romæ quando creati 98
Trinitatis monachorum ortus 499
Triptolemus agriculturæ inventor 170
Triptolemus Cerealia instituit 323
Triremis inventor Amocles Corinthius 229
Triton Libiæ fluvius 120
Triumphalia convivia 327
Triumphalis corona 144
Triumphandi mos unde defluxerit 140
Triumphus apud Romanos præcipuus honor fuit 341
Triumphus sumptuosissimus quis fuerit, ibid.
quis item minor, ibid.
Træzenius Dardanus 53
Trojæ excidium 75
Trojanis temporibus rerum permutationem viguisse 151
Trophæa cur Græci erexerint 142
Triphon Ptolom. Philopater 229
Tubal Hebræus 53
Tubulcain Lamech filius, ferrariæ artis auctor 158 *ante Noë diluvium res bellicas exercuisse* 119
Tunica talaris pontificum Iudæorum qualis fuerit 271, *recta à Tanaquile prima contexta* 193
Turris Babolonicæ constructor 203
Turres Cyclopes invenisse, ibid.
Tutela Rom. pont. cur ab Impp. Constantinopolitanis ad alios translata sit 298
Typographiæ initium unde cœperit 114
Tyranni sacerdotis stupra 367
Tyranni vox olim in bonam partem accepta 92
Tyrannorum lex qualis, ibid.

Tyrrhenus hastas velitares & pilum invenit 121
Tyriorum legislator Charondes 87

V.

Valentiniani Imp. in hæreticos pœna 543, *valentiniani Platonici* 539
Valeriani in Christianos nova persequutio 552
Valerius publicola primus Romæ Consul 325, *funebrium orationum Romanis auctor fuit* 212
Valesii historia 324
Vallares coronæ 145
Vallis Ben-Hinnom 364
Vallis-sumbrensis cœnobii auctor 485
Varronis de vetustate dictum 237
Vasorum fictilium origo 166, *indumentorumque sacerdotalium prima origo, atque eorundem sacrandorum primum institutum* 459
Vates veri 35
Vaticanus circus 214
Vehiculorum auctor 125
Vejentibus inducias ad XL. *annos datas à Romanis fuisse* 138
Velandi caput mos unde fluxerit 313
Velitum usus quando repertus 121
Velum quadragesimale 461
Vela Icarum invenisse 229
Velorum, cortinarum, candelabrorum & vexillorum usus unde 461
Venarum pulsus quis in musices pedes discreverit 53
Venabula quis invenerit 121
Venandi usum quis docuerit 189
Veniarum, quas Indulgentias vocant, usus quando celebris esse cœperit 526
Venctorum in conjugio ritus 21
Ventus quid 62
Ventis cur nomina propria imposita, ibid.
Venus Paphos colebatur 4 *Æneæ mater, unde prognata* 105, *unde procreata* 132, *item quarum rerum dea habita sit*, ibid.
Veneris liberi ex adulterio procreati 133, *syderis natura per quem investigata* 61
Ver sacrum unde dictum 366

Verticem radere olim probrosum 286
Vespasiani corona 145
Vestalium origo 318
Veste alba cur cadavera olim exornata fuerint 443
Vestes acu facere quis docuerit 193
Vestium usum Palladem invenisse, 194
Veteres caput omnino non velasse 239
Veterum bellandi mos ante usum armorum qualis fuerit 119, morum feritas per quem cessarit
Viatores 169
Victoris papæ decretum 435, de baptismo 267
Viduæ veræ proprium 312
Vigilantii Galli de reliquiis sanctorum sententia 522
Vinalia sacra unde & cur fiebant 322, 419
Vincula Petri cujus institutum 438
Vincula & compedes quis excogitaverit 102
Vinum ad Gallos primum Aruntem Tyrhenum tulisse 177, in Ægypto ubi primum repertum, ibid. ejus effectus 176 aqua immiscere quis & cur primo instituerit 178
Virgæ Romanorum magistratuum 99
Virgines Vestales cur Numa elegerit 318
Virgines sponsæ à regibus vitiatæ 18
Virginum sacratio unde defluxerit 311
Viscerationes quæ dicebantur & quomodo Romæ dabantur 327
Vitis in Sicilia ubi primo reperta 177
Vites, & vini usum atque cæterarum arborum fructum Dionysium invenisse 176
Vitri origo 157
Vivaria quis primus instituerit 189
Vivum argentum vulgo Mercurium dictum 149
Umbri quomodo diem observarint 111
Unctio sacerdotū & regum unde confici solita 339
Undulatam vestem Caiam Cæciliam reperisse 193
Ungendi sacerdotes & reges consuetudo unde defluxerit 337
Ungendi mos periculose laborantes 339
Unguenta & corona in convivio 187
Unguenta exotica quando & à quib. interdicta 148
Unguentorum Hebræi auctores

ctores 147
Vocum harmonias Mercurium invenisse 49
Vota monastica quis primus introduxerit 484
Vovendi vota Deo usus unde defluxerit 451
Vranius pœnorum Deus 4
Vrbanus martyr 561
Vrbani institutum 387
Vrbani primi de calcibus decretum 460
Vrbinum Vmbriæ urbs antiquißima 501
Vsonem Siculum tegmina ex pellibus ferinis reperisse 192
VVittemberga 542
Vulcanus Lemnorum Deus 4, quæ metalla reperit 150. Nisi filium, Ægyptiis philosophiæ principia aperuisse 57
Vxor unde dicta 22
Vxorem cur Paulus sororem vocet 343
Vxores quibusdam populis communes 17, ex publica auctione emptę ibid. plures simul habere an ulli unquam per leges licuerit 349

X.

XEnia munera quę vocentur 136
Xenocratis de mundo & hominũ ortu sententia 9
Xenocratem octo deos statuisse 3
Xenophanes Colophonius 58
Xenophon historias primus composuit 45
ξένος 136
Xerxem Athenarum potitum libros ex urbe in Persas asportasse 113

Z.

ZAleucus Locrensium legislator 88
Zamolsis 57
Zebub 398
Zenonis de Deo opinio 3
Zeno Eleates dialectices auctor 58
Zenonis Cittæi de hominum ortu opinio 11
Zepherini de calicibus decretum 459, aliud edictum 384
Zephyrus ventus unde dictus 63
Zethus & Amphion fratres 49
Ziphræ 117
Zizipha & tuberes malorum genera quis primus Romam attulerit 182
Zoroaster Magicæ artis repertor 75
Zozini institutio 436
ζῦθος 179
Zythus cervisiæ inventor ibid.

FINIS.

INDEX

In tres
POLYDORI VERGILII
Libros de Prodigiis.

A.

Aron Mosis propheta. 53
Abraham Propheta vocatus. 52. *quomodo talis fuerit.* 53
Accipiter supra caput Didii Lælii volitans. 73. 84
Ædes spei de cœlo tacta. 87
Aëra dæmonibus esse corpora. 13. 32
Aëromantes. 35
Æthiops in castrorum portis offensus. 73
Affectiones nostræ magis, an mali Spiritus nobis damno sint. 31. 32
Agnus cum capite suillo natus 95
Agriculturam prudenter instituendam. 9
Ambrosii de vaticiniis Sibyllarum testimonia. 48
Ambrosio parvulo dormienti apes in labellis consedisse 69
Amuletum superstitiosum in lippitudine. 21
Androgynus natus. 95
Anglia in Dacorum ditionem redacta. 88
Anguis in regiam Tarquinii irrepens 71. 82
Angues duo in lecto Sempronii Gracchi reperti. 72. 82
Animalis chari amissionem quomodo vulgus soletur. 84
Animalia futuras tempestates unde præsentiant? 11. 12
Animalium quorundam præsagia. 10. 11
Animæ an vis quadam divinandi naturâ indita sit? 52
Animus, appropinquante morte

morte cur multo divinior? 5. 61. quando divinet? 61
Animi actiones corpore dormiente quaenam? 7
Animi vim omnem in tres partes quomodo dividat Socrates. 60
Annonae ubertim futurae praesagium unde fieri possit? 9
Apes quibus parvulis dormientibus in labellis consederint? 69
Apum examen. 71. 83
Aqua fluminis virgâ Aaronis in sanguinem versa, 5. quid denotarit. 6. 7
Aquila pileum auferens & reponens 71
Arborum in alieno solo naturam mutari, non esse prodigium, quod putavit Plin. 66, 67
Aruspices quomodo futura praedicerent? 6
Aruspicinae, arti fraudulentissimae, fidem praebere, pudere hominem non mediocriter debere. 76
Asina Bileami locuta Dei jussu. 204
Astrologia vanitatis arguitur. 2
Astrologorum vanitas notatur. 11
Athenae unde dicta? 66
Atheniensium urbis condendae prodigium quodnam fuerit? 65
Atinii somnium. 29
Auditûs definitio. 85
Avicularũ verus usus. 77
Avis incendiaria in urbe visa. 73. 84
Aves an volatu vel alio suo motu ominosae sint? 76
Aves eventus adversos secundosve significare delirium fuit veterum, & qui factum ut ita delirarint? 12. & seqq.
Augurandi ars daemonum inventum. 30. *à Deo prohibita.* ibid.
Augures unde & quot modis augurarentur? 6
Auguriis quomodo daemones homines ludificent? 18
Augustini, de animae cum corpore conjunctione, testimonium. 52
Aurium sonitus quomodo fiant? 85
Auspicium rei alicujus verum quodnam esse debeat! 80
Auspicia veterum maleficae ac superstitiosae delirationis convincuntur. 74. & seqq.

B.

Babyloniæ civitati exitio magicæ artis studium fuisse. 24

Balaam an inspiratione divina prophetarit? 48, & seq.

Belli Italici inter Carolum V. & Franciscum regem Galliæ historia. 16

Biantis de nauta dictum. 10

Bos locuta. 202. *ea fabula unde?* 204

Britanni Rom. præsidium occiderunt. 203

Bruta unde futuras tempestates intelligant, nobisque præsagiant? 12

Bubo in Capitolio canens. 73. *in Capitolio visus.* ibid. 84.

C.

Caiaphas an Dei nutu prophetarit? 48. & seq.

Cannensem pugnam quæ prodigia præcesserint? 202

Capitis humani in ipsis templi Tarpeii fundamentis inventio an verum omen fuerit? 79

Capita quorundam arsisse, exempla. 67. 68

Capitolium unde nomen acceperit? 71

Capra sex hædos uno partu edens. 95

Carminum magicorum vanitas docetur. 21. & seq.

Carminum sit ne modus aliquis, quem nostra non accuset religio? 27

Carne pluisse. 202

Carolus Dux Borboniensis occidit victor. 16

Catonis ad villicum suum præceptum. 9. *superstitiosa incantatio.* 21

Chiromantes. 35

Chrysostomi de prædictione dæmonum sententia. 16

Ciceronis de visorum discretione sententia. 39. *de sortibus judicium.* 205

Cœlum ardere visum. 86. 91

Cœli regiones tres esse. 90

Columna ante Iovis ædem vi turbinis decussa, cum aureo signo. 87

Cometæ visi. 88. *unde oriantur?* 91. *eorum vis.* ibid.

Cor in extis bovis non inventum. 73. 82

Corde carens animal an ullum esse possit? 83

Cratip-

Cratippus quomodo oculis usus? 63
Crux circiter meridiem in Anglia apparens. 89
Cruces rutilantes in cœlo unde oriantur. 91

D.

Democriti de poëtis sententia. 7
Dæmones vel boni sunt vel mali. 14, *mali quo discrimine bonos vel malos homines lædant?* 15. *an futura sciant?* 16. *an potestatem habeant nocendi?* 32. *quomodo & in quibus fallantur?* 33. *semperne fallant, an unquam ipsi fallantur?* 29. *homines etiam alto somno sopitos fraudulenter aggrediuntur, & id quomodo?* 31. *in venerem cur plurimum poßint.* 26
Dæmonum tam bonorum quam malorum munus, quod apud Deum obeunt. 15
Dæmonum arte fieri, quod auspicia, omina & portenta valere videantur. 81
Dæmonum fallacias cur in totum non sustulerit Christus? 17. 18
Dæmonum natura homines fallaciis suis circumveniendi. 17
Dæmonum plena descriptio. 13, 14
Dæmonum opera ipsam naturam superare. 14
Dæmonum somnia esse prodigia pleraque. 203
Dæmonas aërea habere corpora quinam senserint? 13. *ante adventum Christi miseros mortales multijugibus fallaciis delusisse.* 13
Dæmonas malos esse qui negarint? 14. *tales esse probatur.* ibid.
Dæmoniaci mira, & aliena quidem lingua, effundentis mentis. 14, 15
Deciorum patris & filii. diis manibus se devoventium stultia. 20
Defectuum Solis Lunæve causa. 91
Delphici oraculi vanitas ex evanescentia ejusdem convincitur. 92

Deus quænam secreta sua, & qua de causa hominibus patefaciat per prophetas? 54
Dii gentium quo præmio suos cultores remunerarint 19
Disputatio omnis unde in[illegible] debeat? 50
[illegible] de prodigiis [illegible]minatur. 3. 4
Divinandi ars, amentia. 34
Divin[illegible] quid. 6. *naturalis qualis, & unde oriatur?* 8
Divinatio quibus à Deo, juxta Platonem, data? 34
Divinationis vocis abusus. 31
Divinationis tria genera. 5. *divinum & artificiosum.* ibid. *& tertium naturale.* 7
Divinatorum magicorum diversa genera. 35. 36
Ducis copiarum prudentia quæ esse debeat. 9

E.

Eclipses quomodo fiant? 91
Elementa quatuor. 90
Equa leporem gignens. 94
Equus cum quinque pedibus natus. 95
Equi pascentes visi pro omine. 70. 74
Evangelicorum verborum abusus ad amuleta reprehenditur. 22
Extorum inspectio ad quos pertineat. 82. *quomodo in divinationem abierit:* ibid.

F.

Fax ardens instar turris cum magno fragore de cœlo cadere visa. 88
Faces cœlestes unde? 91
Flammarum cœlestium causa quæ. 90
Formicas in os Midæ puero dormienti tritici grana congessisse. 69
Fulgur ac fulmina ut fiant? 91
Fulminum causa, ac genera tria. 91
Futurorum ignoratio utilior quam scientia, cur. 34

G.

Gemini uno corpore conjuncti aversis inter se manibus ac facie, nati. 96

H.

Hadriani sortilegium taxatur. 208
Hastæ militares in cœlo ardentes visæ. 86. 21

Herma-

Hermaphroditus natus. 95
Hermaphroditi quomodo nascuntur? 99
Hetruscos in sexdecim partes cælum divisisse, quo dira internoscerent. 89
Hirundo in tabernaculo Antiochi regis Syriæ nidulans 73. 84. 85
Hostiis humanis diabolus delectabatur. 20
Hydromantes. 35

I.

Iecur sine capite inventum. 71. 82. *in hostia subitò tabescens.* 72. 82
Ignis natura mirabilis, & ejus exempla. 67. 68
Ignes per cælum sparsi. 87. 91
Imaginatio nostra ominosa, non res in omen acceptæ. 79. 80
Incantamenta an quicquam valeant? 20. 21. 22
Incantationem esse artem diabolicam & multis modis noxiam iis qui ad eam confugiunt. 24
Incantationes exitium afferunt. 24. *à Deo prohibitæ.* ibid.
Incantationum vim, quæ interdum videtur esse, nefariis dæmonum machinis assignandam. 24
Incantationibus an morbi leventur? 22
Incantatores quale hominum genus? 23. *quot modis peccent?* ibid.
Inchoare quamque rem quomodo piè debeamus? 80
Infans elephantis capite natus. 95
Infans sex dentibus ortus. 96
Insomnium quando accidat? 41
Insomnia ut plurimum ex cogitationibus diurnis oriri. 62
Intelligentia hominum quid à brutorum differat? 12
Iosephi somnium. 58

L.

Lactis rivuli. 202. *pluvius.* 203
Lacus Albani montis in altitudinem insolitam auctus, emiti jussus. 87. *quid de hoc sentiendum?* 92
Lapidibus pluisse. 202. *unde?* 205
Leporis ab equa editi fabula unde orta? 201
Longobardi quando in Italiam

liam sese effuderint? 203
Lucio Martio flamma è capite fusa, an prodigio? 68
Ludi Circenses monitu diaboli instaurati. 29
Lumen propheticum quid? 45. 46
Lunæ tres visæ. 87. *id unde fiat.* 91
Lupus Vigilem lanians. 78. 84
Lux noctu orta. 87
Luxata membra qua cautione restitui posse putarit Cato? 21

M.

Magica scelera cur Deus permittat? 26
Magistratus sorte legendi mos. 208
Mala fieri cur Deus permittat? 27
Mare præter modum crescens. 88. *causa.* 92
Mares duo, totidemque fœmellæ nati uno partu. 96
Marsorum incantamenta. 21. 25
Materfamilias vivum serpentem pariens. 95
Matricis septem esse receptacula juxta Medicos. 99
Medicina unde harioletur? 11
Mero vestes perfundere quinam habuerint in deliciis? 86
Midæ divitiæ quomodo puero adhuc prædictæ? 69
Milvus volans mustellam raptam de Iovis cella in medium consessum patrum demittens. 72
Miraculose opitulari affectibus hominum corporibus quibus detur? 28
Monachorum, visiones ac cum diis colloquia sibi imaginantium, deliria unde oriantur? 40. *occursus matutinus vulgo ominosus hebetur.* 74. *cur?* 86
Monachas, fatidicas se profitentes, fraude dæmonum circumventas esse. 41
Monstrum nihil esse habendum
Monstra ut gignantur? 98
Morbi alicujus gravitas in ægrotantium cogitatione quomodo resideat? 81
Morbos cantationibus sanari putantes revincuntur. 22
Mossolamus quomodo aruspicinam ipso facto refutavit? 77

Mula mulum pariens. 94. *alia.* 95
Mulas in Cappadocia parere, Theophrasto teste. 200. *item in Syria.* ibid.
Mulieres cur à dæmonibus facilius magicis sceleribus obligentur? 26
Mulus tripes natus. 95
Mures aurum in Capitolio rodentes. 71. 83
Murorum pinnæ sine terræ motu dejectæ. 88
Mustellæ occursus. 72. 84

N.

Nabuchodonosoris somnium. 58
Natura quomodo boni operis magistra? 64. *quando peccet?* 98
Naturæ definitio. 97
Navium species in cœlo visæ. 87. 91
Nautica res prudenter instituenda. 9. 10
Necromantes. 35. *quomodo decipiant se consulentes?* ibid. 36
Necromantas qui consulunt, quam misere decipiantur. 35. 36
Nobilitatis venandi studium carpitur. 57
Numa quomodo à diabolo sub larva nymphæ Ægeriæ deceptus sit? 19

O.

Oceanus circa Angliam mirandum in modum crescens. 88. *causa.* 92
Oceanus cruore visus fluere. 203
Olea Minervæ. 65
Oleni Caleni vatis fraus. 79
Oleo & lacte pluisse. 203. *unde?* 205
Omen ex equis pascentibus. 70. 74
Omina superstitiosa veterum refelluntur. 74. & seqq.
Omina cum nihil valeant, quî fiat ut in nos valere videantur? 81
Ominum, auguriorum, ostentorumque catalogus. 70. & seqq.
Ominibus ac prodigiis an quicquam tribuendum? 80
Oraculum quarta somnii species. 41
Oracula deorum quot modis olim fierent? 55
Origenis locus de nefariis dæmonum artibus. 30
Oscines quæ aves dictæ? 6
Ostentorum vires in nostra potestate esse, ac prout

quæque accepta sunt, ita valere. 79. 80
Otii boni fructus quis? 2

P.

Panis sanguinolentus. 202
Partus innumeri vel deficientes unde fiant? 98. 99
Pedis offensio pro omine accepta. 72. 84
Peripateticorum consuetudo in disputando quæ fuerit? 51. sententia de qualitate animæ quando corpori copulatur. 52
Persa catella periens pro omine accepta. 72. 83
Phantasma quid? 41
Pharaonis somnium. 58
Plato quomodo naturam dæmonum describat? 34. animæ vim divinandi falsò adscripsit. 52
Platonis consilium, quomodo ad somnum proficiscendum sit. 60. de divinationis amentia judicium. 34
Platoni parvulo in cunis dormienti apes in labellis consedisse. 69
Plinius incantationes quanti fecerit? 21. ejus de ostentis judicium. 79
Pluvia quomodo fiat? 90. carnis, sanguinis. 202
Pluviæ in desperata siccitate exemplum. 34
Podagras carmine sanari posse putavit M. Varro. 21
Poëtam sine furore esse Democritus negabat. 7
Porcus capite humano natus. 95
Portenta quî fiat ut in nos, si observemus, valeant; sin minus, non valeant? 81
Portentorum parens, sola confictio. 204
Prædictio futurorum an solius Dei, an verò etiam diaboli opus sit? 16
Præpetes aves quæ dictæ? 6
Priscus Tarquinius qua re motus Servio filiam despondcrit? 68
Prodigia, ostenta, portenta, monstra ejusdem fermè generis. 3
Prodigia dæmonum somnia. 203
in Prodigiis quænam antiquitas habuerit? 70
Propheta quo signo intelligat se à Deo prædicenda moneri, seu prophetiæ immissionem esse à Deo? 45

Prophe-

Prophetæ quinam fuerint? 53. *quando esse cœperint.* 52. *veri Dei quot modis futura prænunciarint?* 56. 57
Prophetarum distinctio. 43
Prophetis an Deus omnia secreta sua patefecerit? 54
Prophetiæ veræ indicium esse lumen. 45. 46. *definitio.* 51. *ortus seu origo.* ibid. *origo falsa quam Plato voluit.* 52
Prophetiam à vi quadam animæ esse, quæ Platonis sententia, refutatur. 52
Prophetica veritas quot modis se hominum mentibus insinuet? 44
Providentia Dei. 2
Prudens quis? 8
Prudentia quid? 8. *cur omnibus sectanda?* ibid.
Puella sine altera manu nata. 95
Puer unimanus natus. 95. *quadrupes.* 96. *sine ventris exitu natus.* 95
Pullus gallinaceus quadrupes. 96
Pulli gallinacei tres, ternis pedibus nati. 95
Pyromantes. 35
Pythagoras cur suis esu fabarum interdixerit? 61

Q.

Q. Sertorius à cerva Dianæ i. e. diabolo, quomodo deceptus? 19

R.

Ranæ Ægyptum offundentes quid portenderint? 7
Ranarum natura aliquid significans. 7
Responsa per vates deorum quot modis olim dari consueverint? 55
Romæ à Carolo V. captæ historia. 16
Romanæ urbi auspicia nihil profuisse. 75
Romulus auspicium observans, exemplum posteris maleficæ delirationis reliquit. 75
Rubus ardens nec conflagrans. 4. *quid significarit?* 5
Rusticam rem bene gerendæ sanum consilium. 9

S.

Salem effundere cur in omen acceptum? 86
Sanguinis guttę. 202. *rivuli per ignem fluentes.* 202 *flumen in Piceno.* ibid.
Sanguinem cœlitus manasse. 203

Sanguine pluisse. 202. *unde id?* 204
Sanguine duo scuta sudasse. 202
Saxum pergrande volitasse visum. 202
Semicanis puer ex puella virgine natus. 96. *causa.* 200
Semiferorum partuum causa. 200
Semimas XII. *fermè annorum natus & ilico necatus.* 95
Serpens cur magis cæteris animantibus obnoxius sit incantationibus? 25
Serpentem à fœmina, non à muliere natum, à vero non abhorret. 201
Serpentes cantu contrahi quis tradiderit? 21. *an verum sit?* 25
Servio Tullo caput ardens, 67. *an fuerit prodigium?* 68
Sibyllæ cujates & quot fuerint, inter se auctores dissentire. 50
Sibyllis an fuerint data dona ac signa illa, quibus veri prophetæ imbuti munitique fuêre? 47, 48
Sidera terreno humore continenter pasci. 90
Signa in cœlo & in terra sub mortem Christi edita quid significarint? 94
Signa prophetiæ sine verbo nunquam dari. 46. *illa esse testimonia verbi Dei, quæ per miracula corroborantur.* 47
Signorum cœlestium præsagia, docente Virgilio. 10
Signis quædam prophetæ præsignificarunt. 56
Simulacrum Deiparæ fraude Monachi lacrymare visum. 205. *Iunonis lacrymasse.* 202. *unde?* 205
Socrates quomodo vim animi dividat? 60
Solis defectio in morte Christi. 88. 94. *orbis minui visus.* 87. *statio tempore Iosuæ, fuerit ne prodigium an miraculum?* 65
Soles duo visi. 87. *id unde fiat?* 91
Somniare homines deorum appulsu tribus modis juxta Posidonium. 60
Somniare plus minusve si velis, consilium Plinii, 61
Somnium Iosephi. 58. *Pharaonis.* ibid. *Nabuchodon.* ibid. *Magorum* 60

Somnii

Somnii species quinque, quæ? 41
Somnia ne observarentur cur lege sanxerit Moses? 63. *veracia quando occurrant?* 60. *à dæmone objecta quæ?* 64
Somnia actiones nostras sequi diurnas. 62
Somniorum duplex genus, divinum, humanum. 59. *naturalium tria genera, ex Aristotele.* 61. *naturalium diversę causæ ex auctoribus recensentur.* 60
Somniis nostris perversi spiritus quomodo se immisceant? 31
in Somniis divinis semper adesse lumen, declarans, quale sit Dei mandatum. 64
Sophistę reprehenduntur. 13
Sortes. 205. *earum duplex genus.* 206
Sortis divinæ exempla. 206. *humanæ item.* 207. 208
Sortilegi qui? & eorum reprehensio. 207
Spinturnix avis. 84
Spiritibus malis perinde ac bonis Deum nostræ salutis causa uti. 18
Stella per XXXIII. *dies continenter ardens* 87
Stella Magos ad cunabula Christi ducens. 88. 93. *quid fuerit?* ibid.
Stella Mercurii in medio Sole visa. 88
Superstitio quid? 7. *quî fiat ut in nos valeat.* 81
Superstitiosorum veterum religio. 7
Sus fœta porcellum humana facie enixa. 96
Sues sine auribus nati. 94

T.

Tagi subitò ex terra nato fabulosé augurandi ars tributa. 30
Tanaquil prodigiorum perita. 71. *quid de ejus augurio statuendum?* 77
Tanaquilis de Servio præsagium unde? 67. 69. *qua arte viro regnum ominata sit?* 78
Terminus Deus augurio cedere nolens. 71. 78
Terra ingenti hiatu subsidens. 87
Terræ fremitus longè auditus. 88
Terræ motus ingens per Italiam. 87
Terræ motus causa. 91
Terræ motu passim domicilia prostrata. 88
Terrâ pluisse. 202. *id unde?* 204

Terras, nisi tranquillo cœlo, nunquam tremiscere. 92
Tibris urbem inundans. 72. 83
Tonitru ut fiat? 91
Tunica servo ardens. 87. 91
Turbines quomodo existant 91
Tyriorum excidium quæ prodigia præcesserint. 202.

V.

Vates deorum quot modis olim responsa dederint? 55. *quorum exemplo?* 56
Venandi aucupandique studium nobilitatis notatur. 57
Venerem cantationibus maleficis in homine enervari, & qui id fiat? 26
Venti ut fiant? 91
Verbis sanandi vel alia miracula edendi modus justus quis, & cui concessus? 27. 28
Veritatem in profundo penitus abstrusisse naturam, ajebat Democritus. 38
Vestigia in arena altius impressa pro omine accepta. 74. 85
Veterum in interpretandis prodigiis amentia perstringitur. 89
Victoriæ simulacrum Camuloduni subitò retrò conversum. 73. 85
Victoriæ simulacrum fulmine dejectum. 87
Vinum effundere. 86
Virga Aaronis in colubrum versa, 5. *quale divinationis genus, & quid portenderit?* 6
Visa ut discernantur, perspicuitate & diligentiâ opus esse. 39. *cur multis interdum involucris tegantur.* 64
Visio in somnis. 42. *vera à falsa quomodo discerni possit?* ibid. & seqq. 47
Visiones ac præsensiones quomodo distingui possint, sint ne veræ an falsæ? 38. & seqq.
Visionibus falsis quos dæmones ludificent? 47
Vita beata in animi securitate ponitur. 17
Vitulus biceps natus. 96

X.

Xerxis in exercitu prodigia quæ acciderint? 94

FINIS.

Abstinentia 930.

Aequivocatio 368.

Ancile sacrum 320. 321

Apostoli. 257.

Aurea vasa 960.

Bacchanalia abominanda 239.
Benedictinus 986.
Bernardus 988

Bibliothecarū author 113

Bombardae author 238.

Bruno 993.

Bulla pap. 530. 532

Carthusiani 493.

Ceremoniæ non necessariæ 459.

Capilli 236.
Caput nudū erat olim 239
rasum ex presbiteris 286
Ceremoniæ nomen 392.
Chapeler eius author 373.

Confirmationis ritus 390.
Concionatores 379 &c.

Cubicularii papæ 303.

diuitiarū periculū 95. 96.

Episcoporū electio 278.
quid significat vox Episcopi 280
non differt a presbytero 281.

Eucharistia 183.

fecialis 321.

festa vetera paganoru 322 323. 932 933
936. 937 [illegible].
modus celebrandi festa 939.
flagellantes 508.
franciscani. 492.

gladiatorii 222.

ieiunium 930.
imagines 467.
iurare ō licebat Sacerd. Jovis 318.
iubilaeum 525

Legati ad Papam falsi 256.
Litaniæ. 955.
Luctus pro mortuis 998 & c.
damnatus 998.

Missa 783 nomen 391

Mortuorū cura varia 209.
pro mortuis preces 991 992 & c.
luctus 993.

~~Tyrannus 93.~~
Natale Christi 250.
natalis dies feria 933. 998.
Oraculorū cessatio 369.
Osculari pedes & manus &c. 315. 316.

parochus, quid significat 291.

paupertatis bona 95.96.

paparum electio 298.
mutatio nominis 297.
deportatio humeris 298.

patenostre ou chapelet 373.

patriarchatus 309.
persecutiones decem in Christianos 552
poenitentes pag. 508

pontifex maxim. Ethnicis 320.
prandia rara Romae 427.
protonotarii papae 303.

processiones 953.955.

praemonstrantes 985.

purgatorium 526.

sacerdotis officia 283. vestes ibid.
qualitates. aetas. 289.

scripturae lectio per prandium 431.

Sepulcri cura 208.
varius sepeliendi mos ibid.
imperatorum sepeliendi mos 211. 212.

Spiritualis cultus 959.

Sternutatio 959 b.

Strena 332.

Sudariu Christi 965 b.

Temploru dedicatio dies festus 939.

Thuris ustio coram imaginib. 163.

Tintinnabuloru usus 960. 961.

Tribuni 97.

Typographiae inventor 119

Tyrannus 93

Vestes Sacerdotum 960.

Vestales 319. 320.

Votum 950 & s.
non dirimit connubium 985.

Xenia 333.

